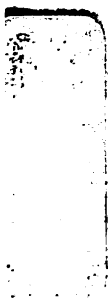
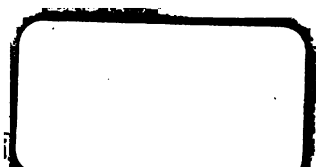
KPF 0046 (2)

KOSZORU

A PETŐFI-TÁRSASÁG HAVI KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

SZANA TAMÁS

vol / no.

II. KÖTET — 1879 SZEPTEMBER HÓ — III. FÜZET

BUDAPEST

RAUTMANN FRIGYES KIADÁSA

KORONAHERCEG-UTCA 3. SZÁM

1879

Ára 80 kr.

A Petőfi-Társaság legközelebbi felolvasó-ülését e hó 14-dikén d. e. 10 órakor a Magyar Tudományos Akadémia Kisfaludy-termében fogja megtartani.

TARTALOM.

Irodalmi szemle.

Melléklet: Jankó János fénynyomatu arcképe Divald Károlytól.

RENDES MUNKATÁRSAK.

Abafi Lajos	**Csengey Gusztáv**	**B. Kaas Ivor**	**Neugebauer László**	**P. Szathmáry Kár.**
Abonyi Lajos	**Csepreghy Ferenc**	**Károly Gy. Hugó**	**K. Papp Miklós**	**Gr. Teleki Géza**
Ábrányi Emil	**Csiky Gergely**	**Kertbeny Károly**	**Paulay Ede**	**Gr. Teleki Sándor**
Ábrányi Kornél	**Éjszaki Károly**	**Kisfaludy Atala**	**Petőfi István**	**Toldy István**
ifj. Ábrányi Kornél	**Endrődi Sándor**	**Kiss József**	**Prém József**	**Tolnai Lajos**
Balázs Sándor	**Erődy Béla**	**Komócsy József**	**Pulszky Ferenc**	**Torkos László**
B. Bajza Lenke	**Fest Imre**	**E. Kovács Gyula**	**Rádl Ödön**	**Tóth Endre**
Bartók Lajos	**György Aladár**	**László Mihály**	**Reviczky Gyula**	**Törs Kálmán**
Bodnár Zsigmond	**Győry Vilmos**	**Lauka Gusztáv**	**Szabados János**	**Vámbéry Ármin**
Bodon József	**Hatala Péter**	**Margitay Dezső**	**Szabó Endre**	**Várady Antal**
Boruth Elemér	**Helfy Ignác**	**Meltzl Hugó**	**Szana Tamás**	**Vértesi Arnold**
Bulla János	**Jókai Mór**	**Névy László**	**Szász Gerő**	**Gr. Zichy Géza**

Szerkesztőség: *Budapest IV., bástya-utca 11 szám, I. emelet.*

KOSZORU.

A PETŐFI-TÁRSASÁG HAVI KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

SZANA TAMÁS.

III. KÖTET.

BUDAPEST.

RAUTMANN FRIGYES KIADÁSA.

KORONAHERCEG-UTCA 3-IK SZÁM.

1880.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

Az **»Irodalmi szemlé«**ben

az ujabban megjelent hazai szépirodalmi, széptani és müvelődéstörténeti müvek biráló ismertetései.

Mellékletek:

Munkácsy Mihály, gr. Teleki Sándor, Blaháné Luiza, Arany János, Simonffy Kálmán és Kovács Pál fénynyomatu arcképei Ellinger Ede és testvére m. kir. udvari fényképészek eredeti felvételei után Divald Károlytól s »Hajnalban« genre-kép Munkácsy Mihálytól, ki az első füzetben levő arcképét maga rajzolta a »Koszoru« számára.

MUNKÁCSY MIHÁLY.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Maga készítette arcképét a *Koszoru* számára. — Nem hiuságból tette, hanem szeretetből. Ki akart tüntetni egy magyar vállalatot, meg akarta jutalmazni egyik régi barátját, ki e vállalat élén áll.

Nézzék meg ezt az arcképet. Ez ő maga, a hatalmas festő, ki ecsetével meghódította Európát. Minden vonása elárulja a világhódítót. Mily jellemző arckép! A tünödő homlok közepébe vágott mély redő hirdeti a magas gondolatok emberét, ki az életet nyugodt fenséggel kontemplálja, s úgy áll fölötte, mint a sas a viharos felhők fölött; a szemek szelídek, tiszták és jóságosak, tele az emberszeretet fényével és a lángész glóriájával; egész tartásán erő és méltóság, gőg nélkül, elbizottság nélkül. Valódi oroszlán.

Munkácsy arcképét senki sem rajzolhatta meg találóbban, mint maga Munkácsy. Azt az erőt, mely lényén elömlik, csak olyan erős kéz fejezhette ki, mint az övé. Ehhez az arcképhez jellemrajzot írni csak olyan toll volna méltó, mely egyenrangú a Munkácsy ecsetével. Fájdalom, a választás rám esett s így kénytelen vagyok bocsánatot kérni a közönségtől, hogy e hatalmas arckép nem hozzá méltó bemutatásban részesül.

Munkácsyt nem a születés, nem a rang, nem a szerencse emelte ki az élet tömkelegéből. Ő lent született a porban s úgy emelkedett föl saját erejéből a dicsőség legmagasabb fokára. Átment a nyomorúság iskoláján, megpróbálta mindazt, a mi nélkülözés. Mások tönkrementek volna a viszontagságok tartós súlya alatt; de ő a csapások alatt megerősödött s a szenvedések közepette megnagyobbodott. A sűrű homályon egy angyal vezette át: saját géniusza, mely a csüggedőnek vigaszszavakat suttogott s a bátortalannak elébe tartotta jövőjét.

Rajta is beteljesedett az, a mit a művészet története bizonyít: hogy a korszakot alkotó, örök időknek dolgozó tehetségek abból a roppant mélységből kerülnek ki, melyben a nép ismeretlen, szegény milliói nyüzsögnek, kínlódnak ezredévek óta. A végzetnek tetszik e sötét chaoszból földézni, kiválasztani azokat, kik az emberiség örök dicsőségét alkotják. Nem a paloták címeres kapuján kopogtat, hol aranyos lepelben szunnyad a nemes vérű kisded, kit minden körülmény magas sorsra praedestinál; nem azokhoz fordul, kik már eleve megkaptak mindent, a mi a nagysághoz, emelkedéshez, kiválósághoz szükséges; ezeket mellőzi és fordul a koldus-gyerekhez, ki rongyosan, éhesen csatangol az utcán, fordul az elhagyatott árvához, kinek nincs semmije nyomorult lélekzetén kívül, senkije az istenen kívül; megállítja őket szomorú bolyongásukban, homlokon csókolja őket és így szól hozzájuk:

«Menjetek és váljatok halhatatlanokká!»

A mily arisztokratikus maga a művészet, maguk a művészek legtöbbnyire a nép szülöttei. A nép méhéből fakadnak a leghatalmasabbak közülök. Ezek magukkal hozzák a művészi pályára azt az erőt, melylyel csak a *földhöz* közel állók bírnak, mintha a föld átadná nekik varázsát s fölruházná őket a természet mindenható elemeivel. A szegénység, a nyomor, a megpróbáltatás, a folytonos küzdés edzi őket oly szilárdakká, hogy szembeszállhatnak az élet

későbbi viharaival és folytonosan dolgozva, folytonosan teremtve, meglábolhatják titáni inakkal a hír legmeredekebb csúcsait. Ezek azok, kik az emberiség dulakodó tömegében bámulatra késztő kitartással vonulnak mind följebb a kitűzött cél felé, -- ezek azok, kiket nem látunk lankadni soha, — kik komor istenekként végzik öröknek szóló munkáikat, míg körülöttük omlik, hanyatlik, dől, vész, megsemmisül minden az események romboló áramlatában.

Munkácsy Mihály szintén a nép fia. A föld porából emelkedett föl, mint egy lehullott csillag, hogy elfoglalja helyét újra ott fönn. Onnan jött ő is, a honnan költészetünk óriása: *Petőfi Sándor*. A mint a modern magyar költészet e megteremtője a nép dajkáló keblén izmosodott nagygyá, úgy ömlött át Munkácsy Mihály lényébe is a magyar föld őserеje és csodálatos zamata. Munkácsy festészete ős származására vall. Szakasztott olyan, mint a nép: egyszerű, egészséges, izmos, reális, leleményes, mély, hatalmas.

Munkácsy világra szóló hatását az magyarázza meg, hogy ép úgy, mint a modern nagy költők, ecsetével az örök emberit képviseli. A realizmus mély forrásából merít s vásznára vetett alakjaiban megtestesíti magát az *életet*. Összeolvadt korával, de abban, a mit e kor typusai gyanánt fest, megörökíti a jövő századok typusait is, mert a speciálisban benne rejlik az általános emberi, az egyéniben megvan az élet változatlansága.

Munkácsy művészetében nincs semmi conventionalis. Mély tekintete a társadalomba merül, hogy felszínre hozza abból a jellemzetest, a lényegest, a maradandót. És géniusza előtt nyitva áll a föld egész kereksége, mert ha pályája kezdetén csak speciális magyar tárgyakat dolgozott is föl, később, mind jobban emelkedőben, magából az emberiségből vette változatos alakjait, a nélkül, hogy népies származását megtagadná; mert valamennyi festményén vörös fonalként huzódik át az alkotó erő imponáló egyszerűsége és

masszivitása. Mesterkéltté, csinálttá nem vált soha. Ecsete mindig megőrízte a felfogás eredetiségét s a kivitel frappans igazságát.

Munkácsy — hogy egyik külföldi bírálójával szóljak, ki mélyen behatolt e rendkívüli művész egyéniségébe — nemcsak nagy individualitással bíró művész, hanem egy új *genre* megteremtője is; eredeti nemcsak festőmodoránál fogva, hanem még inkább a tárgy megválasztása s a kor jellemző átértése miatt, — ama szellem miatt, mely műveiből visszatükröződik.

A modern művészet új renaissance-korszakába jutott. Ép úgy hátat fordított a mult század lascív sentimentálitásának, mint a század elején virágzott görög-római modorosságnak s visszatért a természet ős ölébe. Mellőzi a nagy diplomatiai államügyek pompás tableauit s e helyett a modern társadalom labyrinthjába merül; nem a nagyok dicsőségét sugározza vissza tükör gyanánt, hanem a kutatás szövétnekével leszáll a társadalom alsóbb rétegeibe, hogy megfigyelje a népet műhelyében, mikor dolgozik, az utcán, mikor mulat, otthonában, mikor maga köré gyüjti családját, hogy buzgón tanulmányozza szokásait és természetét, megoszsza gyászát és örömeit s felmutassa a világnak nyomorát, megragadóan igaz festményekben.

Munkácsy Mihály egész határozottan keresztülvitte korszakunknak ezt az uralkodó principiumát. Éles megfigyelését s gazdag és némileg sötét fantáziáját az alsó osztályokra irányozta. Kezdetben — mint már hangsúlyoztuk — magyar nemzeti tárgyakat festett, de észlelete fokonkint magasbra szárnyalt s kiterjedt az összes világra. De akár magyar paraszt gunyhójába vezessen, akár westfáliai csapszéket állítson elénk, akár a párisi zálogházat mutassa föl, penetrans tekintete mindig az *élet teljébe* furódik, s abból ragadja ki a művészi elemet; mindenütt érthető és reális typusokat ecsetel, s ha festményei a jellemzés és drámai kifejezés erejével mélyen megragadják a mai korszak embereit, jövőben

históriai tanuságot fognak szolgáltatni a jelenkor népéletéről.

Munkácsy Mihály életrajzát bőven ismeri a magyar közönség. Nem valami kalandos, romantikus, lázas convulsiókkal átszőtt élet ez. Van benne sok nyomor, sok szenvedés, sok megpróbáltatás; de a hányatott gyermek komolyan, egyszerüen, férfias kitartással és rendíthetetlen reménynyel halad át a különböző csapásokon. Nem csügged soha, nem áll meg soha, nem pihen soha. Hivatás embere!

Az asztalos-inasból festő lesz. Pingál és tehetsége feltünik. Első képét a képzőművészeti társulat megveszi nyolcvan forinton, a másodikért már százharminc forintot kap. Miskának egész kapitális. Ennyi pénzzel csak ki a nagy világba! Megy Bécsbe és mohón átkutatja a képtárakat. 1866-ban visszajön Pestre és itt szemgyuladást kap, mely csaknem megfosztja szemeinek világától. Hat hónapot töltött *félvakon* a kórházban! Az orvos pillanatnyi szórakozottsága vagy ügyetlensége megfosztotta volna Munkácsy Mihályt szemeitől s a világot Munkácsy Mihálytól! Micsoda rémes pillanatok lehettek azok, a miket Munkácsy Mihály a kórház sötét és szomorú szobájában hat hónapig átélt! De Munkácsy nem vakult meg, mert arra volt *praedestinálva*, hogy a világ egyik nagy művésze legyen.

A mint kiszabadult a kórházból, még lángolóbb szenvedélylyel folytatta tovább a festészetet. Minden baj el volt felejtve! Zsebében húsz kemény forinttal kirobogott a nagy világba. Münchenben két évig tanult, azután Düsseldorfba ment. Itt festette legelső nagyszabású képét, a *Siralomház*-at, melylyel hírnevét megalapította. Olvasom róla, hogy a mint közölte tervét *Knaussal*, a híres Knaussal, ez minden áron le akarta beszélni. Munkácsy nyugodtan festett tovább és a festmény híre terjedt a városban. Egyszer Knaus is beállított hozzá, szemlélte a képet és elragadtatásba tört ki, mint egy enthusiasta.

Jó barátok tanácsát követve, Párisba küldte a festményt,

az 1870-iki Salonba. Munkácsy hírneve napként ragyogott fel. Franciaország tapsolt és a taps visszhangzott egész Európában. Magyarország büszkén érezte Munkácsyt fiának.

Ennek kilenc éve. Munkácsy azóta folytonosan dolgozott és minden újabb festménye a géniusz jellegét hordta magán. Az *Éjeli őrjárat*, a *Zálogház*, az *Ujonczozás*, *Epizód a magyar szabadságharc történetéből*, a *Falu hőse* stb. egytől-egyig Munkácsy bámulatos teremtőerejéről és megragadó irányáról tettek tanuságot.

Kifogásolták sokat Munkácsyban, hogy túlságosan sötéten fest, túlságosan szereti a barna, komor színt. Lehet, hogy ebben a részben kelleténél tovább ment, de bizonyos az is, hogy e sötét háttérből, e komor, fekete koloritból rendkívül szépen fejti ki a világosságot s bámulatos színhatást tud létrehozni. Egyébiránt Munkácsynál legújabban derültebb világnézet mutatkozik; színezése változatosabbá, enyhébbé szelídült e világnézet befolyása alatt. Tisztább szemmel nézi a világot s a tárgyakat értékük szerint méltányolja. „*Yout rebels against the ills of life, but in the mature man passion is purified and from pain and bitter experience often issue forth the gems of humour.*“ (A fiatalság fellázad az élet bajai ellen, de az érett férfiuban megtisztul a szenvedély s keservből és keserű tapasztalásból gyakran támad a humor drágaköve.)

Fokról fokra emelkedve, eljutott *Miltonig*, mely Munkácsy pályáján nagyszerű fordulatot jelez. Eddig csak a *genre* terén alkotott megragadó szépségü, eredeti dolgokat. Miltonjával fölemelkedett a történeti festők sorába s e feladatot ép oly mesterileg hajtotta végre, mint a korábbiakat.

Miltonját az összes európai műbírálat osztatlan lelkesedéssel üdvözölte. A francia sajtó egyhangulag *chef-d'oeuvrenek* nevezte a festményt, s még azok is meghajoltak a művész előtt, kik korábban ellenesei voltak. Egy kitünő német műitész így nyilatkozott a képről: »Se a régi, se az

új festmények közt nem ismerek egyet is, mely a *szellem benső működését* ily megragadó módon tükrözze vissza, egyet sem, mely kevesebb ostentációval, egyszerűbben juttatná érvényre a művészet eszközeit. Velasquez gyönyörködött volna e műben!» *Louis Viardot*, a Cinquecento alapos ismerője, így írt az *Independance Belge*-ben: «E festmény előtt a Rembrandt és Velasquez nagy neveit hallottam emlegetni, és joggal . . . Munkácsy olyan óriásit lépett a haladás útján, hogy egészen átalakult; úgy üdvözölhetjük, mint új csillagot!»

A remek festmény nálunk is közszemlére volt kiállítva mult február hóban. Közvetlen közelből szemléltük s a párisi és bécsi bírálók elragadtatása nem mondhatott annyi szépet e műről, hogy még ugyanannyit ne éreztünk volna magunkban föltámadni a kép dicséretére.

Munkácsy Miltonja valódi remekmű. A művész mélyen ihletett lelke fölvarázsolta sírjából Milton hű alakját: *a költőt és a politikai szabadság hősét.* Nincs a képen színpadi hatás semmi, nincs égre lobogó haj és deklamáló állás. Milton alakja maga az egyszerűség, de a ki ránéz e képre, látni fogja ott a *szülemlő gondolatot* és érezni fogja a lélek teremtő alkotását. Benn működő géniusz *visszfénye* sugárzik a megtört külsőn, a sápadt homlokon, a világtalan szemeken. Munkácsy felsőbbsége épen abban nyilvánul, hogy Miltonját nem külsőleg ékítette, hanem benső tartalommal ruházta föl. A belvilág e kisugároztatása Munkácsy legfényesebb érdeme. Ez az, a mi e festménynek nagyságot kölcsönöz. Megindulás és csodálat nélkül nem lehet nézni a világtalan költőt. A pillanat fenségét érezzük s úgy tetszik, mintha hallanók a költő hangját, a mint sorról sorra tollba mondja remekét, talán épen az «est» leírását a *Paradise Lost* IV. könyvéből:

«Now cam still evening on and twilight gray
Had in her sober libery all things clad.»

A szoba, melyben a költő három leányával ül, méltó a miltoni puritán egyszerüséghez. Tömör fából faragott szekrény, az állványon öt sokat forgatott bőrkötésű könyv s egy kékes színű antik korsó, három sötétvörös bársonyszék, a padozaton színét veszteni kezdő szőnyeg, a falon vékony keretben homályos tükör: ebből áll a szoba butorzata. A balfelőli rácsos ablakon át gyönge napsugár árad be s szelíden körülfolyja Milton arcát. A tárgy ünnepélyes komolyságát fejezi ki minden egyes rész és a három leány alakja sajátszerű költői bájjal egészíti ki az összhangot. Mind a három leány rokon vonásokat tüntet elő, de arcuk más más kifejezést mutat. A legidősb, ki Miltonhoz leginkább hasonlít s ki leginkább látszik átérteni apja nagyságát és a diktált költemény jelentőségét, szorongó figyelemmel tartja kezét írásra készen, hogy atyja halhatatlan gondolatait az előtte nyugvó könyvbe jegyezze. Az álló, szöke fürtü alak, fürkésző kiváncsisággal néz atyja felé, míg a harmadik, ki himző rámája mellett közvetlenül atyja előtt ül, naiv várakozással lesi a kimondandó költői gondolatot; munkára emelt jobb keze fönnakad a légben. A színhatás lebilincselő s mesteri összhangban áll a compositió komolyságával. Milton fekete bársonyruhája és a szélesen kihajtott gallér fehérsége, az arc beesettsége és sápadtsága, a sötétes butorok és a kopni kezdő szőnyeg bizonytalan színe, a leányok ruházata s a beáradó napsugár bágyadt fénye, a kékes színű korsó, a fali tükör és a könyvek bőrkötése: mind megannyi remekei a színezésnek.

Milton-ja után a franciák annyira lelkesedtek érte, hogy formaliter el akarták disputálni tőlünk. Az *Union* így kiáltott föl: «Il est plus parisien que Hongrois.» (Inkább párisi mint magyar) és Wolff Albert, a *Figaró* munkatársa, így okoskodott: «Munkácsy appartienne à la France plus qu'à sa patrie: car c'est au milieu de nous, au contact avec les artistes français, que son talent a grandi et a pris de si heureux dèveloppements. En somme, M. Munkácsy est

un peintre français nè en Hongrie.» (Munkácsy inkább Franciaországé, mint honáé: mert tehetsége köztünk, a francia művészekkel való érintkezés folytán fejlődött nagygyá. Mindezt összevéve: Munkácsy francia festő, a ki Magyarországon született.) Sőt még a *luxemburgi* ujság, a *Gazette du Grand Duchè de Luxembourg* is azt bizonyítgatta, hogy Munkácsy nem magyar, hanem luxemburgi festő, mert a felesége jószága Luxemburgban fekszik és Munkácsy az év egy részét ott tölti.

Munkácsy Mihály pedig mindezekre csak mosolyog, azzal a szelíd, ábrándos, méla mosolylyal, mely a sírva vigadó magyar kedélyből fakad. Nem, nem! Kifordulhat sarkaiból a föld, de Munkácsy Mihályt el nem szakítjátok Magyarországtól. Benne a hiuságnál erősebb a hazaszeretet s a világpolgárnál erősebb a magyar. Szíve minden dobbanása az édes szülőföldé, melyre a dicsőség legforróbb napjaiban epedezve gondol. Munkácsy szereti Franciaországot, de hazáját — imádja.

Mint a Montblanc csucsán a jég,
Minek nem árt se nap, se szél,
Csöndes szivem, többé nem ég;
Nem bántja ujabb szenvedély.

Körültem csillagmiriád
Versenyt kacérkodik, ragyog,
Fejemre ~~a~~ szórja sugarát;
Azért még föl nem olvadok.

De néha csöndes éjjelen
Elálmodozva, egyedül —
Mult ifjuság tündér taván
Hattyúi képed fölmerül:

És akkor még szivem kigyúl,
Mint hosszu téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha túl
A fölkelő nap megjelen...

Vajda János

HUSZ ÉV MULVA.

GINA EMLÉKKÖNYVÉBE.

Irta

VAJDA JÁNOS.

Mint a Montblanc csucsán a jég,
Minek nem árt se nap, se szél,
Csöndes szivem ; többé nem ég ;
Nem bántja újabb szenvedély.

Fölöttem csillagmiriád
Versenyt kacérkodik, ragyog,
Fejemre szórja sugarát;
Azért még föl nem olvadok.

De néha csöndes éjszakán
Elálmodozva, egyedül, —
Mult ifjuság tündér taván
Hattyúi képed fölmerül. . .

És ekkor még szivem kigyúl,
Mint hosszu téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha túl
A fölkelő nap megjelen. . .

A KÜLÖNC.

RAJZ.

irta

BENICZKYNÉ BAJZA LENKE.

Egyik kitünő embere századunknak így kiáltott föl egy bucsú alkalmával: «az élet ezerszer többet érne, ha nem kellene ismét és ismét elválnunk azoktól, a kiket szeretünk!» Hányszor volt alkalma ezt mindnyájunknak ismételni! Az élet legnagyobb keserűsége a válásban rejlik.

Befogva állt a kocsi, összegyűlt a család a ház előtt, apa, anya, testvérek, hogy bucsúzzanak az ifjú egyenruhás kadéttól, ki bár visszafojtá könyeit, de reszkető ajkai mutaták a vihart belsejében, s nagy, ábrándos szemeinek szomorú kifejezése elárulta, hogy rokonainál nem kevésbbé esik nehezére a válás.

Az ifju magas és karcsú volt; az egyenruha feltünő szépen állt rajta. Barna haja hullámokban környezé keskeny, finom arcát, nagy pilláktól árnyékolt szemei szerelemmel függtek a mellette álló leánykán, ki menyasszonya volt, s a kinek ép oly kellemes külseje, megnyerő arca volt, mint vőlegényének. Távoli rokonok voltak, gyermekkoruk óta ismerték és szerették egymást. Az ifjú előkelő, de vagyontalan családból származott, s a leánykának alig volt néhány ezer forintja. Árva volt és az ifjú szülői neveltették.

Ez a két ifjú szerette egymást. Szomorú kilátások a jövőre! A szülők kedvetlenül látták fejlődő érzelmeiket, de fiok a katona-intézetben oly kitünően tanult, s minden tekintetben oly derék, becsületes, szorgalmas és nagy reményű ifjú volt, hogy nem éreztek bátorságot megszomorítani őt, ki nekik egész életében csak örömet okozott.

Midőn az ifjú a kadét-vizsga után fényes bizonyítványnyal érkezett haza, az egész család örömnapokat ült. Két hónapot töltött családja körében, rokonai között, s e két hónap teljesen kifejté a gyermek keblében megfogamzott érzelmeket. Bevallá szerelmét Margitnak, kérte, hogy várjon reá, míg főhadnagy lesz, s a leányka szívét követve, gondolkozás nélkül igért meg mindent, nem számítva az éveket, melyek az ifjú előmeneteléig lefolynak, nem a hosszú mátkasággal összekötött nehézségeket.

Az ifjú szülői, midőn házasságához megegyezésöket kérte, nem merték azt megtagadni: az idő majd kiegyenlít mindent, — gondolák. A katona sok földet bejár, sok szép leányt lát, s a leány szintén megunja a várakozást; a dolgok elsimulnak maguktól, minek gördítenének nehézségeket elébök, úgy is eléggé göröngyös az élet útja.

Így okoskodván, beleegyeztek a házasságba, s a két ifjú leírhatatlanul boldog volt mindaddig, míg a válás ideje el nem érkezett. Az ifjúnak be kellett menni ezredéhez és bizonytalan időre bucsút vett; de ezer és ezer esküt vitt magával menyasszonyától, viszonzásaul esküvéseinek. Midőn utoljára megölelték egymást, azt hitték mindketten, szívök szakad meg; s bármily szépnek, kecsegtetőnek látszott is a jövő, a jelen perce kétségbeejtőnek és elviselhetetlennek tetszett előttük. De válni kellett. Az ifjú még egyszer mindenkivel kezet szorítva, a kocsiba ugrott, megragadá a gyeplőt s gyorsan tova vágtatott. Ajkait összeszorítá, s midőn senki sem látta őt többé, arcát nehányszor megsimítá. A kocsis hátulról nem vehette ki: pelyhedző bajuszát pödré-e vagy szemeit törölte.

II.

Az évek repültek, a kadétból hadnagy lett. Serkedező bajuszát már jól kipödörhette, két felől szakálla nőt, ábrándos szemei érettebb kifejezést nyertek, kissé magasabb is lőn, de nem erősödött s dereka még most is oly karcsú volt mint egy kisasszonyé. Tiszttársai sokszor nevettek rajta, mert nem csak dereka volt leányosan karcsú, hanem szíve és természete is gyöngéd és mélyen érező maradt.

Gyermekkori szerelmét soha, egy percre sem felejtette. Tudta, hogy vőlegény, s hogy van a világon egy lény, ki őt szíve egész hevével szereti, s ki ellen halálos véteknek tartotta volna még gondolatban is vételni! Atya és anya nagy aggodalommal látták fioknak változatlanságát. Margit szintén a régi maradt. Akadt több kérője, de gondolkozás nélkül adott ki rajtok; s ha évenkint egyszer összejött vőlegényével, meg sem említé annak a történteket. Ismerte finom érzését; félt, hogy fájna neki, ha csak meg is tudná, hogy volt rajta kívül férfi, ki menyasszonyához a barátságnál melegebb érzelmekkel közeledett. Mindketten remélték, hogy Hugó nemsokára ismét előre megy, mert egy sem volt hadnagy-társai közt, kit fölebbvalói jobban szerettek volna. Gyöngéd testalkata, érző szíve, finom arca semmit sem vontak le férfiasságából; komoly, bátor, szavatartó volt, kötelességét hajszálra teljesíté s mindenki tudta, hogy jellemében föltétlenül lehet bízni, s számítani reá bármi tekintetben határ nélkül.

A mellett, noha kedvence volt az egész ezrednek, ő szerény maradt. A barátságot nem kereste, de a ki hozzá közeledett, tárt karokkal fogadta s nála hűbb barát nem létezett.

Ily tulajdonságok birtokában, mosolygó jövő várakozott reájuk s a mátkapár nem kétkedett, hogy esküvőjüktől alig két év választja el őket. De a mint ez rendesen történni szokott, a sors láthatatlan keze másként intézkedett. Az elő-

léptetés sokáig késett s Margit már huszonkét éves volt. Hugó testvérei, az ő gyermekkori barátnői és leánytársai már férjhezmentek. Emellett családi baj is sujtotta őt: gyámja, kinél szerény vagyona elhelyezve volt, tönkre ment s a cautióra szánt összeg elveszett.

Hugó szülői megkísérték lebeszélni őt a várakozásról.

— Nekünk nincs vagyonunk, hogy Hugó letehetné a cautiót, a tied elveszett, hiába vártok egymásra, — mondák neki; — számodra jó kérők jelenkeznek, s ő szép külsejével, szeretetre méltó modorával, jó hangzású nevével és állásával szintén fényes helyzetet teremthet magának.

— De ha engem szeret — viszonzá feljajdulva a leányka, — mit ér a pénz; boldogtalan lesz.

— Most azt hiszi, s nem is lépne vissza; de ha te valóban szereted őt, nem ítélheted nyomorra. Pedig ez bekövetkeznék, mert ha szavát tartja s téged nőül vesz, el kell hagynia a katonaságot.

A leányka megrendült e szavakra. Elhagyni a katonaságot, levetni a szép egyenruhát, tönkre tenni egész jövőjét, — nem, ezt nem kívánhatja tőle. Sírva, könyes szemekkel igérte meg, hogy gondolkozni fog jövője fölött.

És mintha a sors is az öregek kezére játszott volna, midőn Margit egy napon nevelő-anyjával templomba ment, lesütött szemei, fájdalmas kifejezésű arca — oly hatást tettek egy fiatal földbirtokosra, hogy az másnap látogatást tett a családnál s rövid idő múlva megkérte Margit kezét. Ennél jobb szerencse már nem is kínálkozhatott volna számára. Az ifjú csinos, gazgag, jó nevű, művelt volt, s azt mondták a leánynak, oly jó természettel bír, hogy tenyerén fogja őt hordozni.

— De ha Hugónak szavamat adtam, — viszonzá a szegény teremtés, s félelme a vergődő madárkára emlékeztetett. — Hogy mondjak igent, midőn szavamat, szívemet más bírja, ki évek óta vőlegényem.

Hugó szülői csak mosolyogtak e feleletre. Ők tudták,

hogy szerelemből nem lehet megélni. — Írj neki, — mondák, — majd meglátod, mit fog felelni.

És a leányka elhatározta magát. Nehéz fejjel és fájó szívvel írta meg a levelet. Kíméletes szavakban adta tudtára vőlegényének, hogy csekély vagyona elveszett, s hogy házasságuk megtörténhessék, Hugónak el kellene hagynia a katonaságot. Megírta, hogy jó szerencséje akadt; egy vagyonos ifjú kérte meg kezét, s ő, bár nehéz szívvel írja e sorokat, mert szerelme most is a Hugóé, nem akar szerencsétlenségének oka lenni, s ha lemond kezéről és visszaadja szavát, elhatározza magát a házasságra, bár azt hiszi és tudja, hogy boldogtalan leend.

Sírva hajtá össze a levelet, s eszébe sem jutott, hogy pár őszinte, minden cifraság nélküli szóból Hugó jobban megértette volna érzelmeit, szenvedéseit. Azt hitte: ha vőlegénye valóban szereti őt, nem lesz képes róla lemondani, s inkább megosztja vele a bizonytalan jövőt.

III.

Az ifjú hadnagynak kezében volt a kinevezés: főhadnagygyá lett. Első dolga volt az örömhírt szülőivel és Margittal tudatni, s ezt egyszersmind adott szavára emlékeztetni. — Többé mi sem választ el bennünket; — írá menyasszonyának. Adott szavunkat megtartottuk. Kinevezésem késett ugyan, de most, miután megtörtént, tudom, hogy ezt is neked köszönhetem. Viseletem kifogástalan volt, mert rád gondoltam; szorgalmas és pontos valék, mert közös boldogságunk lebegett előttem; fölebbvalóim szeretetét, becsülését kiérdemlettem, mert át voltam hatva szerelmemtől, s ez jóvá tesz és nemesít. Mindent neked köszönök s ha te is úgy érzesz irántam, mint én, boldogok leszünk; nincs többé gát, mely elválaszszon bennünket . . .

Írásközben ajtaján kopogtattak, s a levélhordó lépett be. Levelet hozott, melyet az ifjú szórakozottan bontott fel.

Saját érzelmeivel, gondolataival annyira el volt foglalva, hogy csak az első soroknál ismerte föl menyasszonyának írását.

De mennyire meg volt lepetve! Mily haloványnyá lett egyszerre; a ragyogó kifejezés eltünt szemeiből s székében hátra dőlve, összeszorított ajkakkal olvasá a végzetes levelet.

Vannak természetek, melyeket nem lehet próbára tenni; szívek, melyek csak a szent kötelességet s a legbensőbb érzelmeket ismerik; érzelmek, melyek csak a szív dobogásával szünnek meg létezni. Az ily lényekkel nem lehet tréfát űzni.

Az ifjú kezei a levéllel együtt ölébe hulltak, halálsápadt arca keblére hanyatlott, s így ült némán, mozdulatlanul félbehagyott levele mellett. Nem vette észre a tünő órákat, a nap lementét, az alkonyt, s midőn föleszmélt, künn épen oly sötétség volt, mint bensejében.

Elhagyta helyét s a bevégzetlen és kapott levelet fiókjába zárta. Az egész éjet szobájában föl és alá járkálva töltötte; másnap nyolc napi szabadságidőt kért és elutazott. Ez volt életének legnehezebb, legkínosabb, de jelleméhez legméltóbb útja.

IV.

A lapokban megjelentek a tiszti kinevezések; Hugó szülői örömkönyek közt olvasták fiok előmenetelét, s Margit dobogó szívvel várta vőlegényének válaszát. Tudósítás azonban nem érkezett. Szerencsekívánataikat táviratilag tudatták vele, de a távirat visszajött s rá volt írva, hogy a főhadnagy szabadsággal, nem tudni hová, elutazott. Mindez talány volt a szülők előtt. — Hol lehet? — kérdék egymástól s miután az ember hajlandó minden rejtélyes történetben a »nőt« keresni, ők is azt hitték, hogy e titokszerűség alatt valamely nő lappang, ki miatt Hugó kerüli a hazajövetelt.

Aggodalmaik és találgatásaik közt észre sem vették Margit folytonos hervadását; a fáradt tekintetet, kisírt szemeket, s ajkainak koronkinti ideges reszketését. Ha a kérő ismét nem jelenkezik, — még csak nem is gondolnak reá.

— Határozd el magadat, — kérék őt az öregek. — Mire vársz? ki tudja, merre jár Hugó, talán ő is házasodni akar s csak azért nem merte velünk közölni előléptetését, mert ez az idő volt kitűzve az esküvőre.

— Meglehet, — mondá Margit elfojtott könyeivel küzdve — Mindez valószínű lehetne másnál, de Hugónál nem hiszem. Ő nem változott; utolsó levele telve volt gyöngédséggel, szerelemmel; addig, míg levelemre válasz nem érkezik, semmit sem határozhatok.

Az öregek nehezteltek makacsságáért.

— Mit vár ez a leány? Milyen képzelődő a fiatalság? Hugó érezteti vele, hogy többé nem szereti, hogy adott szava terhére van, az esküvőre kitűzött időre haza sem jött, és ő még mindig remél.

Hugó ezalatt tépett szívvel a vidéken bolyongott. Bejárta a szomszédságot, de kerülte a helyet, a hol született, s hol rövid boldogságának összes emlékeit hagyta. Ott élt egy leány, a kit hűtlennek, ingadozónak tartott, s a kit mégis szíve egész hevével szeretett s a ki nélkül kietlennek látta a jövőt. Pedig az a szív csak érte dobogott!

Azért utazott a vidékre, hogy a férfi után tudakozódjék, ki tőle menyasszonyának szívét elrabolta. Mert hogy Margit nem szereti őt többé, arról meg volt győződve. A legtöbb ember önmagáról ítél, s midőn Hugó azt kérdezé szívétől: vajon ő tudott volna-e a Margitéhoz hasonló levelet írni, ennek minden dobbanása nemmel felelt; nem, még akkor sem, ha Margit boldogságát saját szíve árán kellett volna megváltania.

Tehát Margit mást szeret, ez bevégzett tény. De ki az a más? Méltó-e a leányhoz, boldog lesz-e vele az, kinek boldogsága az ő éltének egyetlen feladata lett volna? Vajon

az ifjú szereti-e vagy csak szépségének varázsa alatt kérte meg kezét? kezeskedik annak jelleme arról, hogy nem fog változni?

Mindenki a legjobbat mondotta róla: derék, becsületes, vagyonos ifjú, múltján nincsen folt. Hugó a nyolc nap elteltével visszatért ezredéhez, s újra hozzá látott kötelességeinek teljesítéséhez. Ez időtől fogva halvány, szótalan, magába zárkózott volt s most már nem csak a női társaság vált közönyössé előtte, hanem a férfiakat is kerülni kezdette.

Megírta a választ Margit levelére.

Nem tett neki szemrehányást; miért is tett volna. A női szív változó; ma szőkéhez, holnap barnához hajlik. A levélhez csatolta jegygyűrűjét; elmondta, hogy nem akarja szerencséjét gátolni, hogy mindig testvérének tekinti, s reá bármily körülmények között, bármily balszerencsében számíthat; ha csalódnék a boldogságban, melyet házasságától vár, vígasztalja a tudat, hogy nem egyedül szenved a világon . . .

Ennyi volt csupán a végzetes levélben, mely egyetlen szóval sem árulá el a kínt, melyet írójának okozott. Midőn Margit végigolvasá e sorokat s jegygyűrűje messze elgurult a földön, fájdalmasan kiáltott fel: «Soha sem szeretett!» s ájulva rogyott össze.

Hugó nem látta e kínos jelenetet, valamint Margit sem tudta, mit érzett a váláskor kedvese; nem is sejtették, hogy egymás életét dúlták fel, s hogy épen ők, kik egymás boldogságáért véröket adták volna, voltak előidézői egy élet kínjának és szerencsétlenségének.

Be volt fejezve minden.

Margit néhány napig ágyban fekvő beteg volt. Midőn felgyógyult, megírta a levelet, mely őt másnak a menyasszonyává tette; a jegygyűrűket nevelőanyjának adta át és egy őszinte szó, egy hang magyarázat nélkül bomlott fel a frigy, mely a gyermekkor ábrándjával kezdődött, a szív fej-

lődésével fokozódott, s midőn már mély gyökereket vert, keserves csalódással végződött.

Született, meghalt, mielőtt még élhetett volna. Ez az élet rendes folyása.

V.

Az esküvő megtörtént.

Margit azt sem tudta, ki készíttette a kelengyét s a szép menyasszonyi ruhát. Azt hitte: nevelőanyja lepte meg vele, pedig Hugó anyja nem kevésbbé volt meglepetve, midőn fia azt írá neki, hogy Margit kiházasításáról senki ne gondoskodjék, az esküvő előtt minden megérkezik, a mire csak szükség van, de Margitnak soha sem szabad megtudnia: kitől ered az ajándék.

— Mennyire örül, hogy megszabadul tőle, — mondák a szülők, — még kelengyéjét is elkészítteti; milyen szerencsés gondolat volt tőlünk, hogy Margitot rábeszéltük e házasságra.

A menyasszony még azt az utolsó kéjt és kínt is meg akarta szerezni magának, hogy volt vőlegénye vezesse az oltárhoz; őt kérte föl vőfélyének; de Hugónak kevesebb bátorsága volt, megköszönte a kitüntetést. Nem merte őt viszontlátni: mielőtt másnak a neje lesz, s talán azután sem, talán — soha!

Az esküvő tehát nélküle ment végbe; csak ő tudta, mily kínos nap volt az a távolban is reá nézve.

A fiatal nő csakhamar elutazott. Hugó azonban ezután sem ment haza szülőihez: nem akarta látni a helyeket, hol egykor oly boldog volt, hol minden tárgy Margitról és vesztett boldogságáról beszélt neki. Oly boldog nem lesz az életben senki mint reméli, de szerencsétlenségünk nagysága gyakran önmagunktól függ. Hugó minden áron feledni akart, s kerülte mindazt, mi fájdalmas emlékeket kelthetett volna benne.

Egy év múlt el, s a vidéken Margit hervadásáról, bol-

dogtalanságáról kezdtek beszélni. A hír rendesen megelőzi a valót, s az emberek a legrejtettebb titkokat ösztönszerű sejtelemmel szokták kitalálni. A ki a hervadt asszonyt látta, s a viruló leányra visszaemlékezett, tudta, hogy boldogtalan, hogy szívén halálos féreg rág, s a világ erősen törte rajta a fejét: mi baja, mi bánata lehet oly jó férj mellett?

Hogy a fiatal nő életének napfénye hiányzott, arra nem gondolt senki. Nem minden virágnak szükséges a nap, sőt vannak növények, melyek a hó alatt is tenyésznek; Margit nem tartozott ezek közé: neki melegre és napsugárra volt szüksége, hogy élhessen.

Midőn nevelőanyja viszontlátta őt, megdöbbent a változáson; a tavasz és ősz egy arasznyi tért foglaltak el a fiatal nő életében s vonásai egy öröklét fájdalmát hirdették.

Az öreg nő nem értette e változást; ki magyarázhatta volna meg neki: mennyit ér az élet szerelem nélkül?

Hugó mesés sebességgel ment előre pályáján. Csakhamar kapitánynyá lett, de alig lépte át első ifjuságát, fürtös hajában már fehér szálak tündököltek.

— Ideje volna megnősülnöd, — mondák szülői, midőn hosszú idő után meglátogatta őket.

— Nősülnöm? — kérdé elfojtott lélegzettel; — és ti valóban azt hiszitek, hogy ez megtörténhetnék valaha?

Most az apán és anyán volt a csudálkozás sora.

— Hihettétek, hogy valaha más feleséget veszek, mint Margitot, — folytatá sértődve az ifjú s szemeiből élénk tiltakozás sugárzott elő. — Midőn Margit más férjet választott, az én életem költőisége, boldogsága be volt fejezve. Mint férfi viselém e csapást, s azóta nem élek másnak, mint választott pályám kötelességének.

Az anya sírni kezdett s az ősz atya bánkódva hajtá le fejét. Most tudták meg, mily tévedést követtek el, midőn gyermekeik sorsát kezökbe vették, s elválasztották őket egymástól. Ismerték Hugó jellemét, tudták, hogy őt az egész életre boldogtalanná tették.

Szavait válasz nélkül hagyták. Hugó azon jellemek közé tartozott, kik sem bánatukban, sem örömükben nem osztoznak másokkal. Szülői soha sem tudták, mily boldog volt, midőn Margitot a magáénak mondhatá, és soha sem gyanították, mily fájdalmakat szenvedett, midőn életének boldogságát mindörökre eltemette.

E nyilatkozat volt egyetlen feljajdulása. Nem beszéltek többé a múltról, Margit házasságáról, de a szülőknek érezni kellett, hogy fioknak kín az otthonlét. Hugó soha sem tudta meg: kik voltak szerencsétlenségének okozói, de a gyermek és szülők e perctől fogva ösztönszerű idegenséget éreztek egymás iránt.

VI.

Ha az ember mindenben csalódott, csak a munka és kötelességének teljesítése az, mi vígaszt képes nyujtani. Hugó e kettőnek szentelte napjait.

Négy hosszú év folyt le Margit férjhezmenetele óta, s nem volt egy nap, melyben Hugó hűtlen menyasszonyára ne gondolt volna, bár egyetlen szót sem hallott felőle.

Ő távol élt, az osztrák fővárosban s Margit falun lakott. Szülői leveleikben még nevét is őrizkedtek említeni, s midőn Hugó egy napon levelet kapott s azon Margit irását ismerte fel, azt hitte, hogy csak álmodik. Habozva tartá azt kezében: felbontsa-e — felszaggatván szívének már-már hegedő sebeit — vagy olvasatlanul küldje vissza írójának? Mit írhat neki? Szívének sebes dobogása, vérének lázas lüktetése mutatta, hogy még mindig szereti s ösztönszerűleg érezte, hogy e levél új gyászt hoz reménytelen életére. Végre erőt vett magán. Eszébe jutott: utolsó levelében azt írta Margitnak, hogy reá minden körülmények között számíthat. Hát ha most csakugyan szüksége van tanácsára, segítségére?

A levél egyetlen sorból állt.

«Ha még látni akarsz az életben: jöjj mielőbb.»

Hugó megtántorodott. Ismét egy válásnak nézett elébe: az utolsónak, s mi az élet többi válása e végsőhöz képest?

Legényének tompa hangon mondá, hogy elutazik, aztán ezredeséhez ment, s tudtára adta, hogy *el kell* mennie. Az ezredes semmi ellenvetést nem tett; nem is kérdezte: hova; ismerte őt, tudta, hogy mennie kell. A többit elmondta neki az ifjú arca.

Egy óra múlva kocsin ült, s vágtatva hajtatott az indóház felé.

VII.

Midőn kocsija Margiték udvarára berobogott, ismerős arcra talált: anyja lépett elébe.

Szorongva tekintett reá. Él-e még? Nem jött-e későn, vagy már vége mindennek?

Az öreg nő arca leírhatatlan szomorúságot árult el. Az anya sejté, hogy a veszélyt ő idézte elő.

— Margit? — kérdé az ifjú meredt tekintettel, remegő hangon.

— Még él!

— Hála istennek! — sohajtá megkönnyebbülten s anyja után sietett, ki a beteg szobája felé vezeté. Az ajtónál megállott.

— Légy erős; mint az orvos állítja, már csak néhány órája van hátra, — mondá halkan az öreg nő. — Férje nincs honn, Margit nem akarta, hogy addig tudósítsuk, míg tőled el nem bucsúzott.

Az ifjú lehajtá fejét, összeszorított ajkakkal lépett a szobába s az ágyhoz, melyen a fiatal nő lehúnyt szemekkel feküdt.

Megdöbbenve állt meg előtte.

Lehetséges-e, hogy a testi szenvedés ennyire megváltoztassa az arcot? Nyoma sem volt azon többé a régi kifejezésnek; fáradt, hervadt, kimerült és átszellemült volt az, mint a halotté.

Most először jutott eszébe Hugónak: nem volt-e Margit boldogtalan?

Iszonyú kétely szállta meg lelkét. Anyjára nézett, az lesüté előtte szemeit. Aztán Margithoz fordult, ki e tekintet deleje alatt felnyitá szempilláit.

— Margit! — sugá neki az ifjú, míg a beteg szemei örömtől ragyogva tapadtak reá.

— Kevés időm van élni, — suttogá gyönge hangon, de nem tudtam meghalni addig, míg meg nem mondtam, hogy rajtad kívül soha senkit sem szerettem, s e szerelmet viszem síromba.

Hugó megdöbbenve állt előtte.

— És mégis más neje lettél? — kérdé fájdalmas hangon.

— Azt mondták: nem szeretsz többé, gazdagon házasodhatol, ha nem állok útadban, az én szerelmem szerencsétlenséget hozna reád.

Az ifjú arcára tapasztá kezeit. Most értett meg mindent; e nehány szó elmondá neki Margit élettörténetét és saját boldogtalanságának okát.

— Miért nem voltál őszinte irántam, miért hallgattál másra? Megcsaltuk egymást és boldogtalanokká lettünk mindketten. Az én szívem egy percig sem dobogott másért, s életem boldogsága véget ért, midőn elveszítettelek.

A fiatal nő megragadta az ifjú kezét s szemei tündököltek az örömtől. A boldogság visszahozta arcának régi rózsáit, s átszellemülltté varázsolta a hervadt vonásokat.

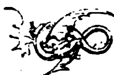
— Köszönöm, — suttogá, fölemelkedve párnáiról, — most boldogan halok meg, s az ifjú karjai közé omolva, örökre lehunyta szemeit.

Hugó e pillanatban nem volt oly boldogtalan, mint a midőn először veszté el őt; most már tudta, hogy életében úgy, mint halálában az övé volt. Szomorú vígasztalás, de az ő fájdalmát ez is enyhítette. A földön nem volt többé senkije. Egyedül élt, de rövid boldogságának emlékei késő

öregségéig elkísérték. Ezredének legbecsültebb tisztje volt, a kitüntetések azonban egészen közönyösek valának előtte s homlokának redőit el nem simíthatták. A régi időkből csakis beszédes szemei maradtak meg, melyek soha nem veszték el a szerelem költőiségének kifejezését.

Élete rövid boldogságból, sok szenvedésből állott. Azzal nem dicsekedett, ezekről nem panaszkodott soha senkinek. De mert csak kötelességének élt, mert mélyen, változatlanul szeretett, magasztosan gondolkozott s jobb volt, mint mások: az emberek nem értették meg s elnevezték *különcnek.*

A világ előtt megérdemelte és méltán viselte a *különc* nevet.

PETŐFI SÁNDOR KOLTÓN.

Irta

GR. TELEKI SÁNDOR.

MEGKÖZELÍTHETEM-E nagyságát? Méltó lehetek-e némileg hozzá?! .... A prücsök énekli meg a fülemilét, de mind a kettő a természet hangján dalol; az ökörszem a sas szárnyai alá búvik, fölviteti magát az ég magasságába s az égbolt tetejéről a sas fölnéz a vakító napba, az ökörszem lenéz az árnyékos földre; de mindketten a természetet látják.

Az isten a természet fölött van; azt mondják: ő teremté; azért mégis mindenkinek imádsága egyenlő előtte. Ez az egyenlőség isten előtt.

Eljöttem én is, hogy imádkozzam emlékedre, melyet hűn őriz a nép; elmondom *egyszerüen* a mit rólad tudok. És ez az egyenlőség az elismerésben.

A carrarai márványt, melybe a lángész életet farag, a massai paraszt csákányozza ki a bányából; én is hozok egy darabot élted történetéhez, s erre feljogosít hazám történelme, melyet ezután írnak meg.

És most elmondom ama társaság előtt, mely nagy nevedet viseli.

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban úgy nevezett *quartialis generális* megyei gyülésen.

Az időben deákosan beszéltünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a *Gleichberechtigung*.

A városban híre kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignáchoz, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a *Szarvas*-vendéglőbe, Darvay Ferenc, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náci, Papp Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsorált és Papp Endre által bemutattatja magát. Petőfi feláll, kezet nyújt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt:

— Ön az első *eleven* gróf, a kivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam komédiás koromban.

— Na cimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta; kezet nyújtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkáztunk együtt.

* * *

A mint e sorokat írom, fölelevenül emlékemben — harminchárom év múltával — Petőfi alakja, s látom őt magam előtt, úgy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növéssel, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sűrű, tömött, felálló, kurta, fekete hajjal, melyet jobb kezének ujjaival beszéd közben gyakran hátra felé simított; közép homlok, a két szemöldök közt egynehány ránc, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arcának legszebb része, ablakai költői lelkének; egy kevéssé a homloknál meggörbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arcának bőre sárgás-barna volt, egynéhány szeplőformájú még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a gúny, a megvetés, a gyülölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánításai által sajátszerű, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, színe a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszín által a gesztenyeszínbe ment át, s hosszú nyak.

Öltözete: vékony zsinoros fekete attila, históriai inggallérja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arcképe: az *Összes költeményei* 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült acélmetszet.

* * *

Én Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a *liberális párt* — mint akkor nevezték — egybegyülni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náci és Papp Endre társaságában

Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképen kellene cselekedni; pártunk e gyülés alkalmával kisebbségben volt.

Petőfi a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s ironnal jegyezgetett egy darabka papírra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátságos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez megy, s két colossális kezét vállára téve, jóindulatú mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadtad nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy kipoétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; azt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a mit tegnap a *pecsovicsokra* írtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szívesen.

Homlokát összeráncosítá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, fölegyenesült, s érces hangon rákezdé:

«Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, oh Kölcsey?!»

s midőn az utolsó három vershez ért:

«Hadd kapjon érdeme díjába'
Kezére bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!»

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e perctől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

* * *

— Menjünk a gyülésbe! — mondá Darvay. — *Magnifice!* — engem mindig így címezett, — vegyen magára más *uniformist*, s útra.

— Rögtön, spectabilis!

A szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyülésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, *nem* lévén táblabíró. Míg ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én felszaladok egy pillanatra a gyülésbe s megmutatom magamat egy percre a tekintetes karok és rendeknek; úgy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvársz úgy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltével a megyeház kapuja alatt találkozánk.

— Hova menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leírni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papírra írt; én addig Gvadányi *Rontó Pál*-ját olvasám, mely az asztalon hevert.

Kevés idő múlva felállt, megdörzsölé homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk! — mondá, — ez elég mára.

— Jó-e? — kérdém.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf úr! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyújtám.

— Druszám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Úgy-e, eljösz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

* * *

Végig mentünk a megyeház-utcán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatú kocsival találkozunk, mely a nagy-utcán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplőzve, sebes ügetve haladt; a *gyeplős* egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta és trüszkölt, a *késefás* nyakát megszegve követé, s nem bírván *tartani* a gyeplőssel, néha-néha *felvágott*, a két *rudas* belefeküdt a hámba s úgy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte, hatalmas karok tarták azt, s kormányozták, minden parlamentarismus nélkül. Mikor hozzánk ért, egy *fogásra* megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiuz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: *zndkunk!* — felelém kérkedve; — jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetém a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár perc múlva gyönyörűen ügettek.

— Ha én így tudnék hajtani! — szólalt meg kis idő múlva, — de hát mit hajtanék? — tevé utána.

— Jer Koltóra, megtanítunk mi Ferenccel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes úr; — mondja rá Ferenc kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt *csinálja*, mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Tudod merre van *Erdőd?*

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rosz arra az út, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boéréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkínál egy kortytyal; — mondá egész confidenciával Ferenc.

Petőfinek nem tetszett a Ferenc okoskodása; ő *Erdőd* felé vágyott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy *miért?*

— Menjünk druszám Erdőd felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferenc urat? — kérdé csípősen.

Majthény felé vettem az útat Erdődnek.

— Ne csodálkozzál; Ferencnek több szabad, mint másnak; — mondám neki *németül*. Először és utoljára beszélénk e nyelven együtt.

— Elmondom neked történetét. Mint kis cigány purdét Kristóf Adolf úr magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kristóf úr gazdag ember; egyszer fegyveres zsiványok rohanták meg, ki akarták rabolni; Kristóf úr védte magát, Ferenc mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf úrra szegezte puskáját, Ferenc eleibe

ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf úr kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsiványok közé; azok megszaladtak, s Ferenc eszméletlenül rogyott össze. Kristóf úr bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilenc hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: «Nagyon gyönge vagy még te arra, hogy szolgálj, *ingyenélőt* pedig nem tarthatok, mehetsz isten hírével!» Én megfogadtam; három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencnek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyúlt dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferenc markába.

* * *

Sebes ügetve, szótlanul haladtunk. Ő *Erdőd* felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Messzelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfallal kerített akasztófát elhagytuk balra; a domahídai határ szélén megálltunk, Ferenc leszállt, a két első ló elibe ment, s meghúzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen pacifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk, volt *miről!*

* * *

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt. Megúnta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását,

Nagy Pál, Borsiczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchenyi fölébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis *gravamenjeiről* álmodott; Wesselényi mennydörgő szavai felvillanyozták az országot, Deák Ferenc logikája hatalmas okadatolás volt, Beöthy Ödön hangját országszerte hallották, Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József, Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mágnások tábláján, s ott, hol ezelőtt *culinariter* hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredezve ugyan — de *magyarul.* A nádor kezdte számbavenni őket, s a zerus *számmá* nőtte ki magát. Volt szónok köztük, a ki így kezdé beszédét: «Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: mintyár megijed» . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo szelleme felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai *prairiek* égése.

Egy hiányzott: az új hitnek nem volt még *martyrja.* A hatalom segített a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Haynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajudások közt megszületett a *Pesti Hirlap* s ez lőn a fiatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezércikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezék — *commis voyageur*-jei voltak: Somogyi Antal, Német Albert *et compagnie.*

A megye állt, 52 fejű hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de *éreztük* a jövőt, s mint ő mondá: «a század viselős» volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de megunván Hegelt, Schellinget és Werdert: a philosophiát szegre akasztottam és elmentem Spanyolországba, Lichnovszky Felix herceggel, ki a Don Carlos seregében tábornok volt — *kalandornak*. Ügyünk, hála istennek, megbukott, minket elfogtak, a barcellonai nép *lambertirozni* akart. Espartero becsukatott, Lesseps — ki akkor barcellonai főconsul volt — megmentett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa nagy részét; később Liszt magával vitt Oroszországba, onnan vele útaztam egy pár esztendeig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tudnék a zenéből — mint a hogy mondani szokta: — *vele hangversenyeztem.*

Haza kerültem; apám kiadta vagyonunk egy részét, édesanyám betelepített Koltóra, gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, ellátott mindennel, s én beálltam földesúrnak. Abban az időben könnyen ment ez a dolog: volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a *ló* volt. Lovagolni, hajtani, szóval lovat idomítani: ez vala majdnem egyedüli foglalatosságom. Apámnak híres ménese volt, s a *felállított* lovakat hozzám küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó cimbora. Magyar ember lévén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig «isten hozza», curiámnak most sincsen kapuja, nem írhattam rá, hogy: «ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek».

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxus-articulus: *Pócsy Laci* volt, a híres mármaros-szigeti primás, hatod magával. Be-beállított hozzám, s húzta. Híre ment, hogy Pócsy Laci Koltón van, s a vidék *java* Koltóra jött. Quaterkáztunk cigány mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lencsés.*

Pócsyval még megtörtént az is, hogy mondá:

— Mi holnap szeretnénk elmenni.

— Nehéz dolog lesz az, Laci bácsi!

— Hát minek, uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

— Úgy, a hogy jöttünk, csak ellenkező *marsrutával*. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott újból húzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laci útra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival!...

* * *

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a *partium* kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát és Kővár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyülésre, hogy a *partium* kérdése elejtessék.

Három megyében célt is ért; mi állottunk egyedül Kővár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontosítá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszú László kővári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Krasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyűltek össze, s Koltón tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyülésből hazajöve, Hosszú Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és krasznai urakkal értekezni; várjam őket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy cigányt átküldtem a bányai bércen Szigetre, Pócsy Laci után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen *holocaustra*, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőfi Sándor odaérkezett és készül ki Koltóra. Befogattam s Haray Viktorral utána mentünk. Egyidejüleg kapom a levelet Hosszútól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok és Kraszna-megyei urakkal, s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy rebegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Koltóra.

* * *

Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkítja párját.

Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtéren éjszak felé síma nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfa-csoportozatokkal; a térséget a Lápos vize kígyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a kanyargó Szamosról: »mint egy odafagyott villám«.

A második téren, a Láposon túl, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök egy fensík, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben *tizennyolc* falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal úgy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhallatszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegyláncolata, Ugocsamegye két nagy mamelonjától föl keletre, az ősz *Cziblesig*, közepén az öreg *Rozsdly*, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensíkkal, megrakva sötétzöld afonyabokrokkal; jobbra tőle a *Gutin*, a hegyeknek óriás púposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csúcsaival, éjszakról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar *Nilust*, mely gazdagít és rombol,

áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a *Hugyin*, fején a fehér felleg; büszke úr ő, ritkán emeli le fövegét, csakis a nap ragyogását süvegeli. A három ágú *Czibles*, a magyar haza *tridense*, magára húzva a villámokat, mint *torreador* a bőszült bikát. El jobbra a *Fekete hegy*, sötéten, feketén, árnyékban, tengerszemével, vidékünk *Finsterahorn*-ja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a *Sátorhegy*, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásával; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sírjául. És ez mind zöld, mind benőve fákkal; végtelen tömör, sötét és világos zöld kővé vált tengerhullámokat képezve; berakva érccel, aranynyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval *kincscsel*, nyomorául annak, a ki azt kikalapácsolja: *a szegény, éhező bányásznak.*

Feljő a nap a *Gutin* háta mögül; fényárja megvilágítja a hegy-colossok csúcsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át, s az alant járó köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint brilliánt, a növények szálain. Délben, az ég legmagasabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap, megkurtítja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebédjét. Alkonyatkor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álom nélkül, munkának szűnte nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letörlése. A lement nap visszanéz a földre, a fellegek sötétkékből rózsaszínbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: «szél lesz!» A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt azt mondja: «eső lesz!» — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénszaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!...

De végre is, mit nyavalygom én a leírásával, mikor megírta ő, a költő:

«... ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre.

A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet".

* * *

Október első felében volt. Gyönyörű őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bércek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a láthatáron, ilyenkor tarka színvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szín minden árnyalatát változtatja, a szelíd gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befödi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezletet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvorium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek tetejében a körülvevő oszlopokra felfutott folyondár mennyezetet képezett; a német *atyáskodás* a zsidó gazdálkodás alatt e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt *more patrio* folytak a pohárköszöntések, s hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druszám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeráncosítá, s ihlettel, érces, csengő hangon rákezdé:

«Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs» . . .*

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

* Jól emlékszem, hogy Petőfi *akkor így* mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben kinyomva van.

«Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősírást az égi háború!»

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett rajtunk. *Magnetisálva* valánk, s elragadtatva bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatá, s midőn a végszavakhoz ért:

«Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —
Ki legelőször nyujtja ki kezét:
Azé legyen a hála s dicsőség.
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sírunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomorítánk!»

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk a magasztos ihletű költőt. Pócsy Laci ráhúzta, s a rajongó lelkesülés mámorával üdvözöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kérdém meghatottan.

— Honnan volna? hát nem érezted, hogy most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s írd le, nehogy elveszszen.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem nekem firkálsz, komám, hanem a hazának írsz.

— Hát küldd be Viktort és küldj kávét, lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezvén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve mondá.

Ez az *Erdélyben* című költeménynek története.

* * *

Időtöltésünk, mulatságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk Nagy-Bányára. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanítottam lovagolni, Ferenc úr hajtani. Ferenccel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferenc úr mutatta, mint kell azt a *tudomány* szabályai szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal későbben, újból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szíves vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferencet túlságosan jól tartották, betegen jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondatlanul hánytatót rendelt, a nagy erőlködésekben Ferenc mellsebe felfakadt, s nagy kínok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyászszekeret. Petőfi, Haray és én kísértük a testet, s a sír fölött Haray mondott egy pár szomorú, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkózott szobájába s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomorúan mondá:

— Druszám! megénekeltem szegény Ferencet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Cigány Ferenc, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Cigány Ferenc hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hűséges cseléd, kutyahűséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét kíméletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rosz gazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet úr, nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik, neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

— Azt nem; ha gróf nem lennél, megtenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfujta a pusztító szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé a gyönyörü költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt írva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitörekvés.

* * *

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, művészetekről, politikáról vitatkoztunk, érdeklődő figyelemmel kísértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömest tűrt ellenvéleményt — tűzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem türt ellenmondást, de Viktor mindig élccel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve mondá:

— Ejh, mit tud ahhoz egy *kicsapott komédiás!*

Haray egész hidegvérűséggel kérdé erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy *irott szinlapon olvastam becses nevét?!*

Ilyenkor elmosolyodott és élcelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is — ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affectálással tevé; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az úr jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a *Cancanra* — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az úr verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsissággal hasonlítod össze?

— Én nem kérkedem a kocsisságommal, s ha az úr nem tömjénez saját verseinek, megdícsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadenciát.

* * *

Gyakran hangsúlyozta, hogy ő a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a koltói vizet «a Vajda-forrás isteni nektárjá»-nak nevezte; cigány mellett elkvaterkázott, s midőn kocintott, azt szokta volt mondani: «druszám! igyunk egy sugárt!»

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett cigány után danolni, de a nótát nehezen tanulta be. Én soha még «ködös» állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

* * *

A múlt nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén cigányasszony megszólít az utcán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem! — mondám neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz, ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy cigánynőt.

— Vegyenek gombát! — mondám.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből étkezünk.

— Ajánlom *Pila Anikót.*

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérdé egyszer tőlem:

— Él-e még Pila Anikó?

— Igen.
— Hol lakik?
— Felső-Bányán.
— Lehetne-e látni?
— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki néhány tallért és írta *Az utolsó eszménykép*-et. . .

«De arról a helyről, hova lelke lejár
Csak a barna föld tud s barna cigány-leány . . .»

* * *

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* cím alatt az *Új magyar muzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép cikkében egy helyt azt mondja:

«A mézes heteket Koltón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegénységére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafi-tisztelete jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különc jelleméről híres fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulótársát. S ő valóban úgy szállott hozzá, mint akármely ismerősséhez szállott volna, ki Szathmármegye közelében lakik. A gróf csak annyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai.»

E tétel igaz voltának tanúbizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra így hangzik:

«Pest, december 29-kén, 1846.

Kedves druszám!

Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De a mily elkerülhetetlen

a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengőforintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig úgy, hogy két száz pengőforintot rögtön útnak indíts, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márciusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kímélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasítasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki cigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, már annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kívánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani-utca, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet.* — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi."

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal felküldtem Pestre.

Február elején kapom újból a következő levelet.

„Pest, február 5-kén, 1847.

Szeretetreméltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna levelemet, melyet új esztendő után írtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod: — — — — e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megírhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, így bizony-

talanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második levelemet nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utca, Jankovics-ház, második emelet. — Isten **megáldjon**!

őszinte barátod
Petőfi Sándor."

Azon levelet, melyről ez utóbbiban szól, én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt címezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesítettem kívánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásárhelyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán *ternót* csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg úrtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druszám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! — Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

* * *

1847. nyarán többször meglátogatott Koltón. Egész pajtássággal jött hozzám, s fesztelen háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörű vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Keresztbegy-bányába, megnézte a fernezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketevíz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Úti levelei*-ben ezt írja róla:

«Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost! Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között .... — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében».

Nagy-Bánya igen intelligens város. A művelt bányatisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult e vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szívesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Haray mulattatta őket. Sehonnan sem akartak elereszteni, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csínyt elbeszélnem, mely Petőfit rendkívül mulattatta.

Én rendesen Csausz Bogdán kereskedőhez szálltam, kinek öcscse Csausz István, a város polgármestere és országgyülési követe, egy igen derék, művelt ember, szintén ott étkezett. Bogdán úr nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahúst szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahúst, mindig irígy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával, leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szíves háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megeszszük a konyhán, a tálaló-asztalon, a marhahúst, friss zöld hagymával.

Úgy lőn. Bogdán úr az ebédnél várta kedvenc ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és sót hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átug-

rottak a vastagételre. Lőn nagy bámulás, és *investigatio*, végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harc, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkelt, ott hagyta az asztalt s az asszony sírt.

Visszajövet újra fölnéztünk Csauszékhoz; a szegény jó asszony könyes szemekkel panaszolta el a nagy *stragest*.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánítani, hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: »nőjjön azon fű!»

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a' hányszor idejövünk, mindig kilopom a marhahúst a fazékból.

Beleegyeztünk. Naponta bementünk Bányára, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, strategiát és praktikát elkövettünk, s napokon át nem volt Csausz Bogdán asztalán kedvenc étele: a marhahús. Végre megszántuk, bocsánatot kérettünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állítottuk a ház nyugalmát.

E gyermekies csíny végtelenül mulattatta Petőfit. Órákig elbeszéltünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titkok*; mi voltunk Csausz úr *Cabrion*-ja s ő volt a mi *Pipelet*-ünk.

* * *

Nem kellene talán ily közönséges, mindennapi aprólékosságokat róla csevegnem; de én úgy akarom őt előállítani, a milyen nálam volt: a mi egyszerü fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszszem, igen gyarló pap' volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld.

Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedett, maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Koltón.

Huszonnyolc költeménye alatt díszlik a *Koltó* név, valamennyit itt írta, s míg magyar él: e kis falu mindig *geographiai* nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

* * *

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállít hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s így annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak úgy félvillára evett, s nagyon szótalan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szívét. Vacsora után félre hív s azt mondja:

— Beszédem van veled négyszem közt.

Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druszám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltón tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Eredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— Lehet; úgy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szerzesz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megírom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szívesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt írja Kerényi Frigyesnek: « — — — nehány nap múlva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökké kedves emlékű Koltót, hol oly édes heteket töltének, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbírni csak képes....»

Boldogan távozott a költő, édes szavú költője a szerelemnek. A mi Dantenak Beatrice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora: az volt neki az ő *Juliskája*. Fekete szemeinek csillogása lelkét égette, szívén sebeket gyujtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kívül nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem mondá:

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. — Szegény Jorik!....

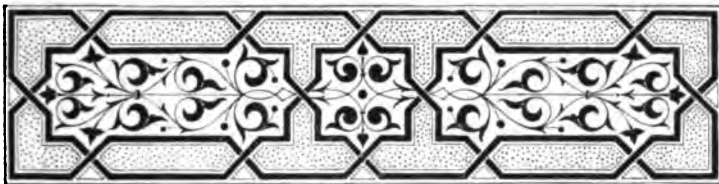
Koltón írá:

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd;
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt.
Letörleni véle könyüimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hívedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Tiszteletteljes hódolattal, nagyrabecsüléssel, bámulattal és méltányló elismeréssel hajlom meg — — — *Damjanics János özvegye* előtt!!!

LILI MIATT.

VERSES ELBESZÉLÉS.

Irta

ENDRŐDI SÁNDOR.

I.

NYÁRÉJÁLOM.

Oh, engedd, hogy szebb világról
Dalolhassak! — Messze, délen,
Távol tenger fénylő habján,
Egy dús sziget áll kevélyen.

Mappán hasztalan keresnéd,
Lexiconban sem találod:
Olyat költő álmodik csak,
Geographus soh'se látott.

Körbe fogja rengeteg bérc,
Erdők sűrű, mély vadonja.
Banán- s pálma-óriások
Állanak ott büszke sorba.

Cserje helyett korall-bokrok,
Tulipánfa, cyprus közbe.
Ágot ággal vad liánék
Szalagjai fűznek össze.

És alighogy bírja terhét:
Földig hajol minden ág ott.
Szinte lekacagnak róluk
A gyümölcsök, a virágok.

Kókuszdió, füge, narancs,
Datolya a legjavából
Indiai fürtös szeder,
Fehér naspolya Japánból —

Teremnek ott csodamódon
Buján, mint nálunk a gomba,
Egy kis harmat hull reájok
S meg is vannak candirozva.

Ezenkivül pótolják a
Muzsikát is némiképen:
Himbálóznak, megcsendülnek
A leghalkabb esti szélben.

Titka van ott minden zúgnak,
Minden lengő fűnek, gallynak.
Nézd, az erdőn aranytollas,
Nagy madarak bólintgatnak;

És olykor a magány csendjén
Hosszú, súlyos szárnycsapással —
Bezárt szemű albatrosz, vagy
Elkésett sas rebben által.

Kél a hold. De sápadt gömbje
Milyen órjás! mily világos!
Hogy' özönlik szerteszéjjel
S mindent hogyan besugároz!

Hogy' siet fel a magasba
Tiszta ködök aetheréig!
Szinte csapkod fénye' habja,
Hő deleje szinte szédit!

Es ahogy így fénybe fürdet
Minden lombot, minden árnyat:
Lenn a völgyben — hallga, hallga! —
Csengés-bongás zaja támad.

Csodálatos apró népség
(Oh, bizonynyal dőre álom!)
Tarka-barka toiletteben
Kileng egy-egy holdfényszálon.

Ennek makkszem a süvegje,
Rózsaszirom a kabátja ;
Szitakötőn nyargal egy más
Romantikus «plein parade»-ba.

Amaz, mintha lándzsát vetne,
Forgat könnyü szalmaszálat,
Hanem ez itt kócsagosan
Mégis sokkal daliásabb.

Hát még a kis Hüvely-úrfi
Gyöngyforgóval, kék kaftánban
Hogy' üget egy zöld cincéren,
S hogy' feszít a holdvilágon !

Meg a nők ! oh, arcukon, nézd
Pókháló a csipkefátyol,
Pihéből a hermelinjök,
Krinolinjok — hajnalkából.

Ez dióhéj-hintón röpköd
— Négy pillangó viszi szépen —
Fenn a bakon hetyke szunyog,
Bab-coffer a hintó-végen.

Annak fején gyémánt helyett
Tiszta harmat gyöngye reszket ;
Ez után meg néger-tücsök
Cipeli a holdfény-sleppet.

Oh beh bohó, tarka népség !
Képzelet-é ? Holdvilág-é ?
Csitt ! Most gyöngyvirágbatárban
Közeledik Csepp-királyné.

Fogatába hét ragyogó
Éji lepke van befogva,
S mindegyikét egy-egy karcsu
Mákszem-herceg lovagolja.

Jobbról-balról két kolibri, —
(Bizony isten, szárnysegédek !)
Szarvasbogár-katonaság
Teszi ki a testőrséget.

És a hogy így gomolyognak
Sűrű, fényes változatban:
Kandikálgat minden fűszál,
Alvó bimbó mind felpattan.

Köröskörül mintha csengő
Ablakszárnyak nyillanának:
Hímes, színes szirmaikat
Kitárják az éjvirágok,

S kelyheiknek páholyából
(Kész kacagás látni, nézni!)
Kigukkeroz a sok darázs
Mint megannyi kávés-néni.

De hát ugyan mért e pompa?
Hova lengnek? Merre szállnak?
Van valami mélyebb titka
Ennek a nagy háborgásnak?

Oh bizonynyal! Nézd, a bércről
Vad patak hull, ront a mélybe
S tükrös tóvá csendesedik
Odalenn a völgy ölébe'.

Óriási hársak állnak
S zúgnak ottan hosszú körbe
És a partról — egy palota
Néz alá a tótükörbe.

Palota, de millyen! Arról
Földi lény csak álmot szőhet.
Bizarr tornyok, kristály kúpok,
Tiszta, vert aranytetőzet.

Bagoly bólint fenn az ormán,
Két gyémánt a szeme párja:
Mesés-regés, csodálatos
Fényt áraszt az éjszakába.

Csarnokát zord kő-lovagok
Durva, széles válla tartja
S csüngve-lengve végigfut rajt'
Dús folyókák zöld szalagja.

Malachit a lépcsőzete,
Fala rózsaszinü márvány,
Tűz-topáztól, kék türkíztől
Sugaras, mint a szivárvány.

Termeiben lámpa helyett
Csillaglángok fénye reszket ;
Óriási ablakai
Bíborfüggönyökbe vesznek.

S oly gazdagság, pompa mindütt,
Melynek mását nem találod.
Kik lakják e rege-kastélyt ?
Hegyi törpék ? Hableányok ?

Megsugom. Egy ifju ember
Esdő, vágyó, bús mosolylyal.
Mondom : ifju, bús, merengő
És így *költő* is bizonynyal.

Ott ül épen egymagában
Künn a széles, nyilt verandán
S lelke, mint az árnyék, lebben
Pajkos álmok könnyü karján.

Erintetlen áll az asztal
Bár sok jóval dúsan rakva ;
Serlegében tűzbor villog :
Nem kívánja, telten hagyja.

Körülötte hableányok
Lepik el a lépcsők alját
S aranyhajok sürű selymét
Halk beszéd közt bontogatják.

Azt se látja, azt se hallja.
Nagyon sok a gondolatja :
Szinte-szinte belevész a
Fénybe, habba, sugarakba.

S Csepp-királyné megneheztel,
Feltüzeli tarka sergét,
Napi parancs : síppal, dobbal
Újra meg kell hozni kedvét !

Ha nem akar ébredezni
Harcra szállnak, trombitálnak,
Álmát ostromolni fogják
Mint egy büszke sziklavárat.

S minthogy a nagy várakozás
Mind hiába, — még sem ébred:
Rajta hát! Fel, hősi harcra,
Támadásra csepp-vitézek!

S lesz azonnal sürgés-forgás,
Zene-bona, döngés-dongás,
Fegyvercsörgés, dobszó-pörgés,
Zűrzavar és zaj, zsibongás.

«Utánam!» szól bátor hangon
Pitteny-Pöttöny generális
S hirtelenben karddá válik
A legkisebb szalmaszál is.

Dárda lesz a habi nádból,
Bodzafából puska készül,
Bomba-halmaz bojtorjánból,
Szuronyerdő sáslevélbül,

Szuronyerdő sáslevélből,
Kötélhágcsó — holdsugárból,
S apró csigatülköt fujva
Megindul a röpke tábor.

Omlik, leng a nyilt verandán,
Sorakozik, majd meg szélyed
S hadonázva támad is már,
De az ifju csak nem ébred.

Könnyü létrán sebbel-lobbal
Felsietnek asztalára
És ott szörnyü zajt csinálnak
Kerepelve, kalapálva.

Ez magyaró-buzogánynyal
Dönget egy nagy, cifra tálat,
Amazok meg felgyürkőzve
Nekimennek poharának.

Csörgetik a kést, a villát,
Kannáját is felborítják,
Szétgörgetik gyümölcseit,
Abroszát meg elhasítják;

Néhány bátrabb felkuszik rá
S váll-szalagján bukfencet vet;
Amazok meg, egy csomóban,
Az orrával ingerkednek.

Huzogatják szőke fürtjét,
Szempilláját megdobálják,
Belekötnek fültövébe
Csiklandozzák pelyhes állát.

S mind' erősebb lesz az ostrom,
Mind' boszantóbb, több az inger,
Végre is egy tüszszentéssel
Fölriad az ifju ember.

Ámde roszkor! Nincs inyére
Semmi tréfa, semmi játék;
Reszket vészes indulattól
S nagy szemében vad villám ég.

«Vissza tőlem! — kezdi durván —
Balgaságtok nem mulattat!
De ha titkos bűverőtök
A mit kérek, mindent adhat:

Hozzátok hát vissza nékem
S fürdessétek itt sugárban
Azt a kedves, drága képet,
Melyet álmaimba' láttam!»

S még jóformán el se mondta:
Megjelen a kép előtte.
Istenemre, szép teremtés,
Szőkék közt a legszebb szőke.

Rózsás ajkak, csalfa szempár,
Haja, mint az aranyfátyol;
Könnyü leplén, mely befödi,
Teste büszkén átvilágol.

S már ölelné, — de a tündér
Tovaszáll és vonja, csalja ;
Fényben, árnyban megmerülve
Fel-felvillog telt alakja.

S rebben, át, a bércen, ormon,
Alvó tengeren keresztül,
Aranyhaja lobog egyre,
Szilaj dala meg-megzendül :

«Szebb világ az én világom :
Jer ! ott égőbb napvilág van !
Hagyd el ezt és gyors hajódon
Szállj utánam ! Jöjj utánam !»

«Oh ne menj, mert el vagy veszve !»
Suttogják a parti lombok
És zokog az egész sziget :
«Másutt nem lész soha boldog !»

Köny, siralom : hasztalan gyász,
Baljóslat is mind hiába :
Habról habra, árnyból árnyba
Száll, a jelenés nyomába. . . .

II.

NAPVILÁGON.

S hiszik önök, vagy nem hiszik,
Annyi szent, hogy utolérte.
— «Kérem, uram, az istenért,
Utcán vagyunk, fényes délbe !»

«Utra, dél ? ! oh bájos angyal —
Könnyü, játszi szók lehetnek.
De szivem csak egy szót ismer
S azt rebegi, hogy — szeretlek !»

Kész a kravál. Térdre borul,
Odahull a lány elébe,
Es a másik pillanatban
Összefut az utca népe.

«Jókor kezdi!» — szól a pletyka —
«Nem ijed meg a legénytől!»
«Lám, ki hitte volna róla!»
«Mi lett a kis Lilikéből!»

«Úgy eldobja jó hirét, mint
Más az ócska bundagallért!»
«Már az igaz!» — «Helyre-leány,
Utcán fogja a gavallért!»

S folyna még. De gyors a kis lány,
Egyet gondol és határoz:
«Infámisok! — Jöjjön Edgar
Meneküljünk a papához!»

A papa, az bankdirektor
S bár egészen tisztességes —
Kissé mégis furcsa ember:
Kopasz, dühös, hatvan éves.

Üzlet minden gondolatja,
Még az álma is reális:
Kincsre bukkan, de fölébred
És ilyenkor zord, brutális.

Képzelhetni, milyet ugrott
S vastag könyvét hogy' bevágta —
Mikor Lili meg az ifju
Beléptek az irodába!

«Hát ezt már meg hol szedted föl?
Látom, ollyan urfi-féle!
Egymásután! Mit akartok?
Nincs időm a sok beszédre?»

«Oh apám, az ég nevére!
Kiről annyit álmodoztam:
Ő az! Edgar! tudd meg: ő az,
A ki mostan — hogy' is mondjam —»

«Tán bizony csak nőül kérne?»
— «Igen uram, — bátor vagyok —»
«Nagy ég! Rablók! Haramiák!
Segítséget! Megfulladok!»

Hátradőlt a zsöllyeszékbe
Borzadozva, kővé válva :
— «Hány háza van ?» — szólt azután.
«Háza nincsen, csak világa !»

«Jövödelme ?» — «Jó apácskám,
Gyarló minden földi szám itt :
Hajnal, mely fölvonja sátrát,
Déli nap, mely ránk sugárzik ;

Mérhetetlen égtetőzet,
Sok ezernyi csillaglánggal ;
Halkan ringó nyári felhők
Ormaikon holdsugárral ;

Óceánok, bércek, erdők
Távol, végtelenbe veszve ;
Vad viharok büszke szárnynyal.
Langy fuvalmak, lengedezve ;

Virágillat, rét harmatja,
Meg az édes madárdalok :
Mind az övé !» — «Hadd lássam a
Telekkönyvi kivonatot !»

S mutatná is a kis leány,
De csak sűrű könnyét sirja :
«Jó apácskám, isten előtt
Vannak azok könyvbe irva !»

«Hogyan mondtad ? Isten előtt ?
Harmat ? Csillag ? Menny ? Virágok ?
Terringettét ! Zúg a fejem.
Furcsa lény az ideálod !

Ám ha oly dús, mint regéled :
Mennyit forgat s hány kamatra ?»
— «Áldott szíve gyémántot ér,
Aranyat a gondolatja !»

«Nos, hát akkor legalább is
Gróf, miniszter, nem lehet más.
Hazája ?» — «A végtelenség !»
«Hivatala ?» — «Vigasztalás !»

«Ezer ördög! Rosz tréfákból
Kijutott az osztályrészem!
Hadd hallom hát, koldus? Isten?»
«— *Költő!*» — szólt a lány merészen.

«Hja! vagy úgy! Hát — izé — költő —
Olyan, a ki verseket gyárt?
Naplopó a másik nevén —
Gondolhattam volna mindjárt!

Felugrott a karos székből
Miközben az ajka rángott:
«Költő úr! — szólt metsző gúnynyal —
Adok én egy jó tanácsot.

Ahogy innen távozik most,
Kisétál a város-szélre,
Ott egy rétet fog találni
S egy tavat a közepébe.

A tó körül — köröskörül —
Sok fa van, de nincs virága:
Válassza ki a legszebbet
S akaszsza fel magát rája!»

«Hogyan? — uram? S azt hiszi, hogy
A ki hallja: gyáva férfi?
Hál' isten, még van erőm a
Viharokkal szembenézni!

Szeretem a vészt, ha csattog,
Haragját is, hogyha lobban,
Vívtam zúgó fellegével,
Bősz habjával megdacoltam . . . .»

A bankár úr közbevágott:
«Félre értett, a mint látom.
Nem habokról, fellegekről
S esőről van szó, barátom.

Hanem olyan apró-cseprő
Kis dolgokról . . . Már, hiába:
Ház kell, a hol meglakhasson,
Kenyér is a kamarába.

Mert hát szép, szép verset írni
Arról, hogy a hold mint kél föl:
De a gyomor földi próza
S nem lakik jól égi fényből.

Még csak annyit, hogy a konyhán
Mit sem ér a lelki étel
S jegyezze meg: éhen veszni
Jobb magán, mint kettesével.

Ezzel punktum! Nincs türelmem
Prédikálni órahosszat.
Leányommal számolok még,
Ön pedig most elpusztulhat!»

Szegény Lili! néhány könnyel
Bucsuzott el: «Edgar, kérem,
Menjen, szólt, de bizzék bennem
S küzdjön meg a sorssal *érttem!*»

«Küzdjön meg a sorssal érttem!»
Mondhatott-e volna szebbet?
Mondhatott-e volna ennél
Áldóbbat és édesebbet?!

Ertte! Oh, e kicsi szóba
Egy egész menny volt bezárva;
Ime, többé nem egyedül
Bolyongott az éjszakába.

Angyal volt, ki rámosolygott,
Megosztotta lelkét vele,
Angyal, a ki nehéz utját
Virágokkal hintette be.

Mily boldogság lesz a küzdés,
Milyen gyönyör a veszélyek!
Úgy érezte, hogy egyszerre
Óriássá, istenné lett!

Csakhogy az ily hevülésben
— Bármily lángot gyujt a vérbe' —
Több a vágy mint az akarat
S nem elég az üdvösségre.

Hogyan! hát csak apró gondok
S nem hatalmas akadályok?
Hol van a vész, hol az orkán,
Melylyel megbírkózni vágyott?!

A helyett, hogy sziklabércek
Tartanák fel: utját állja —
Ronda sár, meg pocsolyaviz
Hitvány pletyka szennyes árja!

Úgy hitte, hogy hősi kedve
Méltó fényt szerez nevének
S nyomorúság! arcul üti
Rágalom és balitélet.

Büszke villám nem akad rá,
Aljas gúny, az megtalálja;
Hogy' rohanna! S nem haladhat
Csak görnyedve, csúszva, mászva.

Oh, ez nem az ő világa!
Látja jól és tisztán tudja.
Szárnya nem bír fönnlebegni,
Útja sem a hősök utja.

Ámde gondban, csüggedésben
Váltig hallja: „*Küzdjön érttem!*"
S eltitkolva lelke harcát
Irgalomért esd az — érdem.

«Jó urak — szól — dús szivem van
S mondják: elmém szintoly gazdag.
Adjatok hát dolgot, munkát,
Hadd tehessek, használhassak!»

Utasítják, menjen el az
Elnök úrhoz kész beszéddel,
De mielőtt vele szólna,
Ismerkedjék meg nejével.

S ő nagyságának szavaljon
Mentül többet a kutyákról,
Borzas pincsét dicsérje fel
S aztán szóljon csak magáról.

De még előbb : jól teszi, ha
Felhagy minden nagy virtussal
S frigyet köt a szobalánynyal,
Barátságot a kapussal.

Igy azután, hogyha kellő
Alázattal hódolt s járt ott,
Meghallgatják, protegálják
S kap valami — bakterságot.

Mennyi szégyen ostorozta
S mily keservek ! Isten látta.
Türelemmel, lemondással
Tévelygett a pocsolyába'.

Álarc födte nyilt vonásit,
Lelkét apró gondok ölték,
Megtagadta, hogy multja volt —
S mindez értte, értte történt !

Egyszer aztán, mint a villám,
Gyorsan jött a jó szerencse
S a nélkül, hogy várta volna —
Nyomorában fölkereste.

Dicsőséget, kincset, rangot
Tékozolva szórt elébe.
Oh, boldogság bűvös napja !
Célja tehát el van érve !

Szinte szédült. Érezte, hogy
Lelke ujra fennen-szárnyal,
Sírt, mosolygott, hahotázott
S alig-alig bírt magával.

«Te vagy az — szólt — isten, te vagy,
Ki nem hagytál engem árván !
Hadd siessek szined elé —
Vedd, fogadd el tiszta hálám' !»

S ment, sietett isten elé,
Büszke, fényes templomába,
Boldogan, — míg itéletét,
Sorsát ottbenn meg nem látta.

Oh, hogy rögtön nem omoltak
Szívére a büszke boltok!
S azok helyett ő volt, a ki
Holthalványan összeomlott!

Egy férfi-kéz — mi van ebben? —
De mikor azt Lili fogja!
Egy röpke szó: «Holtomiglan —»
De mikor azt Lili mondja!

Úgy rémlett, hogy az a kis szó
Mint az orkán, zúg fölötte
S kúszált lelkét űzi-veri
Puszta, végtelen ködökbe.

Mintha szilaj, vad habok közt,
Szörnyű tengeren rohanna:
Sűrű hullám csapkodott rá,
Örvény jajgatott alatta.

Aztán — csak egy villanat volt —
Zord felhőkön, habokon át,
Látni vélte s nézte, nézte
Szép szigetje gyászos ormát.

Hamvadozó, őszi tájak,
Dúlt mezők és hervadt lombok . . .
Fény se játszott, árny se lebbent,
Oh, még csak egy dal se zsongott!

Vihették már a menyasszonyt
Könnyü táncra, nászi kéjbe:
Őt ringatta csöndes álom
S óvta boldog, síri béke.

AZ ŐRANGYAL.

EGY CSODÁLATOS, DE MINDAMELLETT IGAZ KALAND A JELENKORBÓL.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

DECEMBER 16-ika van. Az olvasó közönynyel veszi ezt tudomásul, mert nem sejti, hogy mily végzetes datum ez Virányfalvai Vidor úrra nézve, a kit most mindjárt mint ez elbeszélés hősét mutatok be az olvasónak.

Virányfalvai Vidor úr nem közönséges ember.

Ezt már külseje is mutatja.

Szemei Halmi Ferencre emlékeztetik az embert, göndör, borzas haja Lisznyai Kálmánra, nyakkendő-csokra lord Byronra, síma arca Dumas Sándorra, az ifjabbikra, erret (r-ret) reccselő ajkai pedig a vörös frakkos rókavadászokra.

Öltözete keresetten elegáns, mint egy vidéki szinészé, kinek jutalomjátéka jól ütött ki, s kinek e szerint módjába jutott magát saját ízlése szerint felöltöztetni vagy egy fővárosi fűszerárussegédé oly vasárnapon, midőn döntő hódításra indul.

Mondjam-e, hogy tetőtől-talpig kockás szövetet visel, hogy nagy csokrú nyakkendője ékszínkék, hogy kabátja gomblyukában csak azért nincs virág, mert tél van és nem nyár, s hogy cipője bagaria ugyan, de fénymázos?

Magas, sugár termetű, huszonhárom éves férfiu és a legjobb és leghíresebb előtáncos egész Bagosmegyében!

De nem ezen tulajdonáról leghíresebb.

Nem! bár ezért is méltán vette nevét ajkaira a hír, s méltán kegyence Bagosmegye hölgykoszorújának, de azért még sem ezen tulajdonságáról a leghíresebb. A legnagyobb és vakmerőbb merénylet lenne az igazság, s a leghalálosabb sértés lenne Virányfalvai ellen, ha azt állítanók, hogy hírét első sorban fürge lábainak és nem lantjának köszönheti!

Igen, lantjának! Mert hősünk költő!

De nem csak költő, hanem átalános szép szellem, sőt ennél is több: szerkesztő! Valóságos felelős szerkesztője a *Macskabagosi Közlöny*-nek, mely vegyes tartalommal, hetenkint egyszer, minden vasárnap megjelenik s Bagosmegyének hivatalos lapja.

Ez elég hosszú bemutatás volt, úgy-e, jámbor olvasó? De mindezt okvetetlenül értésedre kellett adnom, hogy mindent tudva és ismerve, könnyebben felfogd és megértsd azon rettentő zavart, izgatottságot és felindulást, mely e majdnem végzetessé válhatandott decemberi napon költőnk és szerkesztőnk szívét dúlta, vérét felforralta, s szép nagy homlokát a felindulás verejtékével gyöngyözte be.

Hah! mily sötét és rejtélyes arccal és izgatott léptekjár kel szobájában.

Azaz, hogy a *szentélyben*, mert ez nem egyszerü szoba, hanem *szerkesztőség*.

Minden, mit e teremben láthatni, a két íróasztal (az egyik, a fénymázos, a szerkesztőé, a másik, az egyszerű fenyőfa a dolgozótársé), a nagy könyvszekrény, a székeket, asztalokat, sőt a padlózat egy részét is vastag rétegekben fedő ujságlapok, a tintatartók, a tollak, az ollók, a papírosívek, a vasuti menetrend és a naptár a falon, a színlapok a színlapszegen, a spanyolviaszkok, ragasztólemezek, a függönytelen, foltos ablak, a füstölő kályha, s a szoba ajtaján a vastábla mind-mind arra intik a látogatót, hogy vesse le saruit, midőn belép, mert szentély belép: a *Macskabagosi Közlöny* szerkesztőségébe!

A szerkesztő egyedül van, és mint már említém, sötét, rejtélyes arccal és izgatott léptekkel méri a szentély hosszát.

Vajjon mi okozhatta e nagy felindulást?

A levél, melyet e pillanatban épen negyedszer olvas végig.

Vajjon mi van e levélben?

Írjuk le szóról szóra, annál bizonyosabban megtudod szegény olvasóm, a ki talán most valamely érdekes vagy épen regényes történetet vársz, s a ki elé egy mindennapi és prózai adomát tálalnak, melyet talán már régen is ismersz, még pedig épen a *Lőcsei kalendárium*-ból!

Lőcsei kalendárium!

Jó olvasó, sohajtsunk egyet!

A lőcsei kalendárium napjai szép napok voltak!

A lőcsei kalendárium ideje jó idő volt!

Valóságos aranykor a mai nyomorúságos napokhoz képest. Akkor még úr volt a magyar a saját házában, s bár nem útazott vasuton, s nem aspirálhatott miniszterségre, de az adóexecutiót aztán még híréből sem ismerte, illatos szűz dohánynyal űztük a világ gondját, s a vérrel (na meg sok más úton) szerzett birtokot . . .

De hová ragad tüzem és hazafi lelkesedésem?

Hisz itt most nem vezércikkről van szó, hanem elbeszélésről.

Azért isten veled lőcsei kalendárium szép korszaka! Térjünk vissza Virányfalvai Vidor szerkesztő úrra, vagyis helyesebben úrhoz, s lássuk tartalmát a levélnek, mely őt ily rendkívüli módon felizgatta.

«Tisztelt uram!

Ön jól tudja, hogy összes előfizetőink száma nem több száznyolcvanötnél!

Ön jól tudja, hogy a hirdetésekből befolyó jövedelem, ha a nagy menkő bélyegdíjt levonjuk, alig tesz ki számonként három-négy forintot!

Ön jól tudja, hogy eddigelé a lapon már 1389 forint 54 krajcárt veszítettem! (Főkönyvemmel vagyok képes igazolni!)

Ön jól tudja, hogy én csak azon reményben vállalkoztam a lap kiadására, hogy az előfizetők száma legalább is háromszáz leend, s a hirdetésekből befolyó jövedelem számonkint legalább is tíz forintot teend ki!

Ön jól tudja, hogy ön mindezt nekem nem csak kilátásba helyezte, hanem egész biztosan megigérte, sőt garantirozta is!

Ön azt is jól tudja, hogy én nem vagyok sem aranybánya, sem tökfilkó,

ugyanazért tudja meg azt is, hogy én magamat tovább az ön igéretei által bolondíttatni nem engedem, s hogy a lap kiadásától ezennel visszalépek!

Annyira visszalépek, hogy ha ön nekem a mostani hirdetéseken felűl (melyeket, ne tessék elfelejteni, nem ön szerzett, hanem én magam szereztem) számonkint legalább hat forint hetvenöt krajcárt nem fizet, (öt forintot a szedőnek, egy forint hetvenöt krajcárt a szedőgyereknek, a papirost üsse a kő, új évig még megreszkirozom!) többet egy számot sem fogok kinyomatni!

Nem én, még a holnapit sem!

Nem ettem bolond gombát, hogy én magamat akár önért, akár a városért, akár a megyéért tönkre tegyem!

Ezt kívántam önnek tudtára adni, különben tisztelettel maradván uraságodnak 1879. évi decemberhó 16-ikán

köteles szolgája

Schwarzmann Mór,

nyomdatulajdonos.»

Mit érzett e levél átolvasásakor Virányfalvai Vidor, azt gyönge tollammal meg sem kísértem leírni!

Nem is tréfadolog, a mi kérdésben forog!

Először az erkölcsi vereség és szégyen, melyet ellenségeinek és irigyeinek (s mely szerkesztő volt valaha az életben ezektől ment!) gúnykacaja fogna követni!

Azután a tekintély a városban, a megyében!

A befolyás a választásoknál, a «per tu» a képviselőkkel?

Az ingyenes vasúti, szinházi, concerti jegyek!

A kedveskedő fűszerárusok és a szolgálatkész patikás!

A szabad bejárás a kulissák közé s a szabad vacsorák az *Arany szarvas*-nál!

A jog, hogy többesben beszélhessünk s nevünk helyett ezt írhassuk: *szerk.!*

De mindenek fölött: ő, *ő!*

Hát a haragos és duzzogó apa, ki úgy is csak azóta tűri a házába való járást, mióta a *Macskabagosi Közlöny* a világon van!

Mindennek meggondolása (hogy a többi száz, meg ezer okot elhallgassuk) bizony elég ok volt arra, hogy Vidor úr nyomott kedélyhangulatba essék, a haját felborzolja, nagyokat sohajtson s roszul szelelő szivarját derékban ketté törve, vágja a sarokba.

Hát még mikor *ő*-re gondolt, no akkor épen kétségbeesett!

Nem is lehet tőle rosz néven venni.

Ő-nek kétszázötven hold földje van; az apa pedig kijelentette, hogy nem bánja, ha már leánya megbolondult, hát odaadja neki, de csak azon föltétel alatt, ha a jövő gyülésen megyei jegyzőnek (szerencsére azt nem kötötte ki, hogy főjegyzőnek) fogják megválasztani.

Ha pennás ember, ott az ujsága, megmutathatja benne. Akkor meg fogják választani.

Mindezt összevéve át kell látnia az olvasónak is, hogy bizony Virányfalvai Vidor barátunknak nagy érdekei voltak abban, hogy a macskabagosi Times valahogy ideje korán jobb létre ne szenderüljön!

De hogyan tarthassa életben, mikor a medicina, meg az életessentia hiányzik!?

Hisz ha nem képletes, átvitt értelemben vett medicináról, hanem igazi medicináról lenne szó, akkor nem volna semmi baj. Hisz e pillanatban még «szerk», s a patikás szolgálatkész!

De nem erről, hanem készpénzről van szó!

Erre nézve pedig minden forrás már régen ki van merítve.

A főispán, a megyei és városi hivatalnokok, a kereskedők, a cukrász, a kávés, a szinházdirektor, sőt maga a közjegyző is Virányfalvai Vidor úr ezen kérdésére, hogy «ugyan nem adhat neki húsz — tíz — öt — két — egy forintot kölcsön *holnapig*, a tárcámat otthon felejtettem!» már régen válaszoltak, sőt többszörösen is. — Most már kerülik is, a merre látják, s még vacsoránál sem igen szeretnek vele egy asztalhoz ülni!

A mi a váltókat illeti, a «szerk» úr e téren is mindent megtett, a mi módjában állott, de nem nagy szerencsével. Sikerült ugyan egy pár néválaírásával ellátott bélyeges papirost a macskabagosi börzére vetni, de a hogy a dolgok ma állanak, nem igen hiszem, hogy még 4000 száztólival is foghatna magának jó bolondot!

De hát mit tegyen, mert a lapot fenn *kell* tartani!

Mi természetesebb a világon, minthogy kétségbeesetten tekintett körül a szentélyben, ha nem találna-e valamit, a mit pénzzé lehetne tenni?

De bizony édes keveset talált!

A butorzat a házi gazdáé, a mi pedig a ruhatárt illeti, ebből az egész tavaszi és nyári készlet rendelkezésre állt ugyan, de itt meg az a kérdés merült föl, hogy hogyan adhasson rajta oly gyorsan túl, a mint a körülmények állásában szükséges lenne?!

— Ah! — sohajtá önkénytelenül: — De boldogok azok a fővárosiak! Nekik megvannak a Handléik, a Geld auf

alles-eik, de én most honnan kerítsem elé Csucsáné asszonyt, s ha megkeríthetném is, annak három-négy napi idő kell, míg túl-adhat valamin, nekem pedig *ma* kell pénz! *Ma*, mert holnap vasárnap, s mert ismerem Schwarzmannt és tudom, hogy a milyen smutzián, nem adja ki a lapot addig, a míg pénzt nem lát!

— Mit tegyek, mit tegyek? — kiáltá kétségbeesetten és még dühösebben futkosni kezdett a szobában.

De a gondviselés őrködik a «szerk»-ek fölött is!

Az ajtón valaki hevesen kopogtatott, s még azt sem várta meg, hogy szabadot kiáltsanak, hanem gyorsan és zajosan belépett — az őrangyal!

Ez az őrangyal egy torzonborz bajuszú és szakállú, büszke és tekintélyes arcú, róka-prémes bekecsű férfiu volt, ki kezében nagy agarászó-ostort hordott, s azzal folyvást oly dühösen verdeste jobb lábszárát, hogy ha a régi világban élnénk, azt hihetné az ember, hogy bünhődő vezeklésből kínozza magát.

Olyan tekintélyes külsejű uraság volt, hogy a ki csak kissé is ismeretes a bagosmegyei viszonyokkal, s tudja, hogy kik bírják a vármegye hét nyolcadrészét, azonnal kitalálhatja, hogy az az úr, a kit maga előtt lát, vagy Bagosy Mátyás, vagy Bagosy Tódor vagy Bagosy Kristóf, de Bagosy.

És csakugyan a Kristóf volt.

— Mily szerencse, méltóságos uram! — kiáltá elragadtatással a szerkesztő, és alig tudta, hogy hová legyen a nagy boldogság miatt, — kegyeskedjék helyet foglalni!

— Szerencse az ördögbe! Szerencsétlenség az, a mi ide hoz. Hisz tán maga is ismeri a Diánnát?

— Már ugyan hogy ne ismerném? Ki ne ismerné a megyében? Az isten szerelmeért, talán csak nem történt valami baja?

— Nem egyéb, csakhogy elveszett vagy ellopták!

S inkább hiszem, hogy ellopták! De csak megtudnám, hogy ki volt az az akasztófán száradni való!

— Megkerül az méltóságos uram! Hisz az egész megye ismeri!

Dejszen nem bolondok azok, hogy itt a megyében hagyják! Hanem majd kisül; most azért jövök, hogy az ujságba tétessem, a jó jutalomért majd csak nyomra vezet valaki!

Virányfalvay Vidor könnyebben föllélegzett. Érezte, tudta, hogy itt a gondviselés lépett közbe, hogy mentve van!

— Az ugyan jó gondolat, méltóságos uram! — mondá örömtől ragyogó arccal, — ha valamikép megkerül, így bizonyosan megkerül, mert a nagy jutalom csábít, az efféle soha sem egy embernek a műve!

— Addig hirdetjük, a míg megkerül, mert a macskabeői vadászatra meg kell hogy kerüljön! Érti öcsém, meg *kell*, hogy kerüljön! Kerítse ki édes öcsém, magának is része leszen a jutalomban, annak pedig, a ki meghozza, vagy csak hírt hoz felőle, írjon ki 50 forintot.

— Igen is, úgy lészen!

— Aztán csak hirdesse folyvást! Én most Pestre megyek pár hétre, majd ha hazajövök, küldje el a számlát.

De ezzel nem lett volna a szerkesztőn segítve, neki kész pénzre volt szüksége, s azért addig ötölt-hatolt, míg elég illedelmesen kinyögte, hogy a lap viszonyai olyanok, hogy egy kis előleget megtűrnének!

Méltóságos Bagosi Kristóf úr, a hogy azt megértette, egy szót sem felelt addig, míg a tárcáját ki nem vette, s abból egy szép, új ötvenest nem tett a szerkesztő asztalára.

Olyan szép volt, meg olyan új volt, hogy láttára a »szerk«-nek csak úgy röpdesett a szíve örömében!

— Szívesen, kedves öcsém, szívesen, csak megkerítse a vizslámat, mert ilyen kutya nincs sok úgy-e az egész vidéken!

— Egy sincs! — felelé a boldog «szerk».

— Meghiszem azt, hogy nincs, azért is sajnálom oly nagyon, hogy egész betege vagyok! Hanem most már megyek! Isten áldja kedves öcsém, kerítse meg a kutyámat!

A «szerk» úr ezt szentül megigérte, s hálából egész a ház kapujáig kikisérte az őrangyalt.

Azután visszarohant a szentélybe, hetykén fejébe csapta kalapját, zsebébe dugta az ötvenest, s mert sok okból nem tartotta célirányosnak ily nagy bankót adni kiadója kezébe, előbb felváltotta azt abban a trafikban, a melyikben véletlenül most nem tartozott, s úgy sietett a nyomdába.

És aztán a *Macskabagosi Közlöny* másnap csakugyan meg is jelent és egész sensatiót csinált a Diána hirdetésével.

A kinek csak puskája volt a vármegyében, annak mind jó kedve kerekedett a fölötti örömében, hogy nó, most már nincs mivel kevélykednie a büszke Bagosy Kristófnak!

De alig telt bele negyvennyolc óra, majd hogy egyszerre vége nem szakadt a kora örömnek.

Bizony ha nem Virányfalvai Vidor, hanem valaki más a *Macskabagosi Közlöny* szerkesztője, bizony nem tudom, nem szakadt volna-e vége a kora örömnek!

Szerdán reggel a «szerk» még ágyában volt és csibukozott, midőn éles fülével ajtaján félénk, halk kopogást hallott.

Mindjárt tudta, hogy a ki ily félénken kopog, az nem valami nagy uraság, s azért egész udvariasan kikiáltott, hogy bujj be!

És csakugyan be is bujt, ki más, mint Csucsúj cigány, a primás sógora, ki valaha maga is híres kontrás volt, de minthogy két ujját levágták a königgrätzi csatában, kénytelen volt istenhozzádot mondani a művészi pályának, s most már téglavetésből és sok más egyébből él.

— Mi jót hoztál Csucsuj? — kérdé a szerkesztő, ki még kontrás-korából ismeré az érdemes téglavetőt.

Csucsuj megmondta, hogy mi járatban van, és mindjárt az első szavával úgy megijesztette a «szerk» urat, hogy még a csibukja is kialudt bele.

Mert biz ő mindjárt megmondta, hogy tudja, hogy hol van a nagyságos Kristóf uraság kutyája. (Csak keresztnevén beszélt felőle, mert régidő óta bizodalmas viszonyban állanak egymással!) És most a kitűzött 50 forint jutalomért jön. Mihelyest a kezében lesz, mindjárt meg is mondja, hol van a kutya.

Minden más szerkesztő, a ki tudta, hogy lapja sorsa attól függ, hogy a Diana még egy jó darab ideig meg ne kerüljön, a legrettentőbb zavarba jött volna, csak Virányfalvai Vidor nem jött zavarba.

Ő mint átalános szép szellem és lángész azonnal feltalálta magát!

— Mindig szerettelek Csucsuj komám, de nesze hát, dugd ezt a szivart a szádba! Most is szeretlek, s azért javadat akarom, — mondá a cigánynak, — azért ide hallgass! Kristóf uraság most nincs Bagon, hanem Pesten van! És ha most te a kutyával Bagra mennél, bizony nem tudom én, kifizetné-e a nagyságos asszony az 50 forintodat, s ha nem-e inkább a szolgabíró úrtól kérne tanácsot. Azért hát azt tanácslom neked, hogy hadd maradjon most a kutya ott, a hol van, még egy ideig, csak hogy jól gondját viseljék. Majd tudatom aztán veled, hogy mikor kell haza vinni, addig is nesze ez a flores a jó újságért, csak jól vigyázzatok a kutyára!

A Csucsujnak is volt annyi esze, hogy mindjárt megértette a dolgot, vagy legalább tettette magát, mintha értené, azért hát nagy hamiskásan egyet kacsintott a szemével, (mintegy kifejezni akarva, hogy jól tudja ő, hogy itt érdekeik valamilyes módon, de találkoznak!) azután zsebre dugta a florest, s azt mondta, hogy csókolja kezétlábát a tekintetes úrfinak, s reá bízza a sorsát a tekintetes urfira, s hogy még csak egy pár forintocskát kér a kutya

tartására, s azután vár ő addig, a míg csak a tekintetes úrfi jónak látja.

A «szerk» nyögött egyet, de csak magában, s átadta a kívánt pár forintot, mire Csucsuj újból megcsókolta kezét-lábát (de persze csak szóval) a tekintetes úrfinak s vigyorogva távozott.

Egy héttel a híres macskabeői vadászat előtt három ember kapott valamit, a minek megörült.

Bagosy Kristóf megkapta Diannát! (De hogy hogyan, kitől és mi módon, azt nem tudta meg, mert annak elhallgatására Virányfalvay Vidort szoros eskü köti!)

Csucsuj is megkapta az 50 forintot.

A «szerk» is kapott 50 forintot.

És ezzel mindhármok ege fényesen kiderült, de fájdalom csak pillanatra!

És itt már eddig oly vidám elbeszélésünk egy igazán előre nem látott gyors fordulattal, rögtön tragikai színt ölt.

Minthogy nem akarom önöket sokáig fájdalmas izgatottságban tartani, még rövidebben be fogom végezni a végét, mint a mily röviden elbeszéltem az elejét.

Egy nappal a macskabeői vadászat előtt, egy sötét, viharos éjelen a Diánna újból eltünt, újból ellopta valaki!

Elképzelhetni ő méltósága haragját, midőn erről épen a csata reggelén értesítették!

De ez még nem minden!

Ez még Virányfalvai Vidor úr sorsát nem borította volna egy csapással gyászba, sőt eshetőleg még új ötveneseket szerezhetett volna neki.

De egyéb is történt, s itt már aztán lehetetlen föl nem ismerni a nemezis kezét.

Ugyan azon estén, melynek éjelén a Diánna újból eltünt, Csucsuj holt részegre itta le magát, s mint ily kedélyhangulatában rendesen cselekedni szokta, kegyetlenül elverte a kedves feleségét, s kirugdosta őt gunyhójából a sötét, rideg és viharos éjszakába.

Csucsujné asszony, vagy mert jobban szívére vette a dolgot, mint máskor szokta, vagy tán mert ez alkalommal sokkal többet kikapott a jóból, mint máskor, most az egyszer nem úgy cselekedett, mint más alkalommal szokott. Nem ólálkodott a gunyhó körül, meglesni, hogy mikor alszik el az öreg, hogy aztán maga is besuhanjon, hanem elment a szomszédba s ott szállást kért magának reggelig.

De akkor sem tért haza, hanem uccu, vesd el magad, neki iramodott, s meg sem állt Bagig, a hol igen különös dolgokat beszélhetett Bagosy Kristóf úrnak, mert ő méltósága azonnal befogatott, s a kocsis mellé ültetvén a cigánynőt, egyenesen Macskabagosra hajtatott — a szolgabiróhoz, a hol csakhamar Csucsuj is megjelent, még pedig két fényes egyenruhájú uraság által kísértetve.

Ha még megmondom, hogy Virányfalvay Vidor úr is látogatásra kapott meghívást, akkor az olvasó kitalálhatja a tragoedia végét.

Két tényt azonban mégis meg kell említenem!

A *Macskabagosi Közlöny* rögtön és váratlanul megszünt.

Virányfalvai Vidor úr pedig rögtön és váratlanul eltünt Bagosmegye területéről.

Soha sem látta őt többé ama vidéken senki.

TOLDY ISTVÁNRÓL.

Irta

II. KÁKAI ARANYOS.

SZEGÉNY Pista, kinek kedvenc szavajárása volt, hogy «nem akar jelen lenni a saját temetésén»; a ki míg egészséges volt, sokkal vígabban gondolkozott a halálról, mint betegségének utolsó napjaiban az életről: szegény Pista ma már sem az életről, sem a halálról nem gondolkozik, hanem alszik csendesen és álomtalanul, s a legközelebbi farsang alatt a báltermek oszlopai bámulva fogják észre venni, hogy a körülöttük és alattuk nyüzsgő tömegből a legismertebb alakok egyike hiányzik; talán megházasodott? fogják kérdezni a megdöbbenéssel vegyes csodálkozással, s a felelet az lesz, hogy: nem házasodott meg, hanem meghalt. És a báltermek oszlopai sok nőnek arcáról fogják leolvasni Olaf lovag utolsó sóhaját:

«Du weisst nicht, wie lieb ich dich hab,
Ah! so kühl ist das Grab!»

* * *

Toldy Pistáról (ne róvjátok föl kegyeletlenség gyanánt, hogy még most is így nevezem őt,) sokat írtak és fognak még írni ezután is, ámbár azoknál, a miket Toldy Pistáról

mint érdekes életrajzi adatokat meg lehet írni, majdnem több az, a mit nem lehet megírni. A mily keveset dolgozott ő, ép oly sokat élt asztalfiókja számára. Ezt az asztalfiókot ki lehet ugyan nyitni tolvaj-kulcscsal, de tegye meg más, én nem teszem. És itt sem úgy emlékszem meg róla mint *íróról*, hanem mint *hivatalnokról*. Ezzel nem kisebbíteni akarom emlékét, hanem a mennyire lehet, kiegészíteni. És ezt az *írónak* annál kevesebb kárával tehetem, mert hisz Toldy Pista mint hivatalnok nem volt egyéb, mint író. A legnagyobb ritkaság gyanánt lehetne fölmutatni egy olyan *actát*, melyet Toldy István mint hivatalnok intézett volna el.

* * *

Mikor 1867-ben a magyar felelős miniszteriumot kinevezték, Toldy Pista már *híres* író volt. A fiatal nemzedék aristokratiájához tartozott, s olyan irodalmi auctoritást pretendált, a minőt később, mikor már igazán megillette az, mindig bizonyos géne-nel fogadott el. Mint hivatalnok már előbb is a helytartóságnál szolgálván, természetes volt, hogy ő is aspirált arra, hogy az új miniszterium alkalmazza őt. A miniszterek közül Gorove mutatta magát leginkább jóakarójának, míg Toldy István a miniszterelnökségbe akart bejutni (hova mint fogalmazó be is jutott). — Toldy Pista a Gorove István könyvtárát járt rendezni, várva eközben napról napra a decrétumot. Gorove abban az időben nagyon nagy dolognak tekintette a miniszterséget, s bár a miniszteriumban a *liberális* árnyalathoz számította magát, modorában s magatartásában fölülmulta minden minisztertársának önérzetét, s egyik miniszter sem követelt annyi ceremóniát, mint ő. Toldy Pista pedig mindig esküdt ellensége volt minden ceremóniának, s így történt, hogy a Gorove könyvtárát sem frakkban és fehér nyakkendővel rendezte, hanem csak egyszerű utcai öltözékben. S talán épen ennek a körülménynek lehet tulajdonítani, hogy Gorove, ámbár fogalmazóságot

igért Toldy Pistának, őt később csak *segédfogalmazónak* nevezte ki. Egy már akkor *hírneves író* mint — *segédfogalmazó!* Nem természetes-e, hogy Toldy inkább boszankodott mint örült e kinevezésnek? nem még természetesebb-e, hogy épen semmi kedve nem volt hivatalához?

* * *

Tovább másfél évnél volt Pista segédfogalmazó; s utója felé, már valódi meglepetést szült, ha megjelent hivatalában. Igaz, hogy ha a legszorgalmasabban járt volna föl, akkor sem lett volna neki sok dolga: de így még kevesebb volt. És íme annak dacára, hogy Pista nem is tekintette magát hivatalnoknak, 1868. év julius havában, egyszerre csak kinevezte őt Lónyay Menyhért *titkárnak* a pénzügyminiszteriumhoz. Ugyanekkor nevezte ki Lónyay titkárnak *Tarkovicsot* is, a ki jelenleg a miniszterelnökségben miniszteri tanácsos. Ez a kinevezés, bárha mindenki tudta, hogy miért történt, nagy meglepetést szült, s a kinevezés adott okot, hogy Toldy meghasonlott egyik legjobb barátjával U. L.-sal. Toldy titkári kinevezésében Deák Ferencnek is volt része, mert mikor a *Választások előtt* című röpirat megjelent, s Deáknak is odaadták, az öreg úr nagyon elismerőleg nyilatkozott felőle. Lónyay Menyhért mint pénzügyminiszter abban az időben volt a legtöbb támadásnak kitéve, s azért szervezett is miniszteriumának elnöki osztályában egy sajtóirodát, melynek főnöke Kiss Péter volt. A legjobb, legkedélyesebb és legtevékenyebb öreg úr a világon. A pénzügyminiszterium többi osztályai rosz szemmel nézték ezt a külön jogokkal fölruházott, és semmi dologgal nem járó külön osztályt, s a derék Kiss Péternek legtöbb fejtörést az okozott, hogy elhitesse a többi hivatalnokkal, hogy az ő osztálya is *dolgozik.* Ő maga egész nap bureaujában ült, sőt ott volt késő estig. Mindig tanulmányozta a pénzügyi kérdéseket, törvényeket, rendeleteket, s mint ilyen, Lónyay-

nak sok szolgálatot is tett. De a sajtóra nem tudott befolyást gyakorolni, ha csak maga nem írt, mert alantasai a mint a lapokat végig olvasták, megkrétáztak benne nehány passust, ott hagyták a hivatalt, s mentek dolgaik után. Pista járt elől ebben a rendszerben, a ki akkor nem a kormány, hanem a *saját politikájának* bajnoka volt, s akkor is, mikor Lónyay Pöstyénbe vitte őt magával, nem a pénzügyi, hanem az administrationális politikáról cikkezett a *Pesti Naplóban*, s követelte a megyék *kinevezését*. Cikkei elé (t. i.) jelet téve, Csernátony ekkor nevezte el őt a *tudniillik* úrnak.

* * *

Lónyay eltávozásával a pénzügyminiszteri sajtó-osztály föloszlott, s Toldy átment a miniszterelnökségbe. Erről a korszakról közelebb irtam már valamit a *Magyarország* tárcájába, s így ismétlésekbe esni nem akarok. Különben is ezután is csak azt írhatnám Pista hivatalos elfoglaltságáról, a mit eddig írtam, mert bármilyen miniszteriumba helyezték is át, ő mindig egyforma maradt. Nem volt természetében semmi a bureaukratiából, s mint hivatalnok sem tudta megtagadni soha egyéniségét. Hivatalos éveinek nagy részét a sajtóirodában töltötte el, de míg hivatalnok volt, soha sem irt olyat, a mi a saját meggyőződésével ellenkezett volna. S ez idő alatt nem is jött önmagával meghasonlásba soha. 1873-ban megszünt kormányhivatalnok lenni.

IRODALMI SZEMLE.

TOLDI SZERELME.

(Elbeszélés tizenkét énekben. Írta *Arany János*. Budapest, 1880.)

Jól esik tudnunk s valóban büszkék lehetünk rá, hogy Arany János a világirodalom egyik legnagyobb költője. Oly magasan áll fölöttünk, hogy ősz fejének zöld koszorújához, szerencsére, sem a hitvány irigység, sem a szívtelen roszakarat nem férkőzhetik. Szeretetünk és legőszintébb hódolatunk nagy tárgya ő s épen azért, midőn a Kisfaludy-társaság *Toldi szerelme* megjelenése alkalmával oly komédiaszerű jeleneteket rendezett tiszteletére, mindnyájunknak érezni kellett, hogy e nagy költőt nemesebb és komolyabb tisztelet illette volna meg. *Ezt* hagyták volna arra az ünnepélyes alkalomra, (a végtelen idők melyik pontján késik e meglepetés?) midőn majd Beöthy Zsolt fogja bemutatni a Kisfaludy-társaság ámuló tagjainak Gyulai Pál -- *Romhányi*-ját.

De hála a jó égnek! már elmult az a kisszerű, vásári zaj; a társaság tagjai megfürödtek a nagy költő dicsőségének sugaraiban s végre mi közönséges halandók, mi többiek is részt nyerhetünk a fényből, mert tény, hogy a *Toldi szerelmé*-vel teljes egészszé vált trilógiát ép úgy a magunkénak vallhatjuk, mint akár — Gyulai Pál.

A napi sajtó gyors ismertetéseket közölt e tüneményes elbeszélésről, s a lelkesedők közt voltak olyanok is, kik azonnal semmisnek hirdették az egész további literaturát, összes szépirodalmi termékével együtt, mert hát ha a nap feljön, igen természetes, hogy a csillagok elhalaványodnak. Igen! oly lázas, minden egyebet megtagadó magasztalás fogadta *Toldi szerelmé*-t, hogy mi e pillanatban habozva kérdezzük magunktól: Lehet és szabad róla őszintén írni? Apró megjegyzéseink, a tanulság, melyet belőle kivonni szándékozunk: nem fog-

nak-e tiszteletlenségnek feltünni? Hisz Arany ama magasztalások után joggal mondhatná el azt, mit az isten Madách tragoediájában mond magáról: «Csak hódolat illet meg, nem bírálat!» Mégis, szomorú lenne, ha szégyenkeznünk kellene azért, mert az igazság világossága felé törekszünk, holott ezt megtehetjük a nélkül, hogy Arany a maga igazi nagyságából csak egyetlenegy paránvt is veszítene. Mi csak okoskodunk, tünődünk fölötted és nagy alkotásaid fölött, te tiszta jelenés! S tudva, *ki* vagy? tudjuk azt is, hogy a hizelgés szavánál többre becsülöd a nyilt, őszinte szót, a dobot verő, trombitát harsogtató, ízetlen, vad lármánál többre a csöndes jóakaratot, mely tanulni óhajt tőled s szívünk megnyugszik kebleden.

* * *

„*Toldi* középső része *nem az én saját választásom.*" Az előszó e mondata az olvasót, ki a költői teremtés «miként»-jével csak félig-meddig is tisztában van, minden bizonynyal megállítja és gondolkodóba ejti. A munka, melyhez az írót nem saját lelkesedése vonja, a legnehezebb, legterhesebb munkák egyike. Az író vagy a költő már előre *ítélt* fölötte. Arany megírta *Toldi*-t és *Toldi estéjé*-t, de saját vallomása szerint egy középső, második részre „*nem is gondolt.*" *Toldi Estéjé*-hez még csak került monda Illosvayból, s e monda szétszórt töredékeit oly művészileg alkotó kéz, mint a minő Aranyé, bájos egészszé tudta összeilleszteni; de egy második rész számára jóformán semmi sem maradt. «Monda nélkül pedig, írja ő, vagyis legkisebb támasz nélkül a hagyomány, vagy história részéről, egész epikai költeményt csak mintegy az ujjamból szopni, *ha tudtam volna is, nem akartam.*" Tehát ez volt az ok, a miért Arany nem is mert álmodozni második részről, melynek epikai eseményei újra Toldi hatalmas alakja körül csoportosuljanak. A nagyon mesés prágai kaland, az öreggel való comicus jelenet, meg a sírrablás aláválo bűnténye: semmikép sem látszottak alkalmasnak modern költői feldolgozásra. Pedig hát Arany szerint épen a mondai, vagy a történeti alap — bármily csekély és töredékes legyen — adja meg ily költeménynek azt, mit ő «epikai hitelnek» szokott nevezni.

Érdekesek és tanulságosak a nagy költő e tünödései tárgya fölött; e szeretetteljes, mély ragaszkodás a régi mondákhoz, melyek nélkül nem akar, nem tud még lelkesedni sem. Epikai hitelt szerezni költeménye számára! Igen, ha lehetne! s ha költőnk meg tudna elégedni a történelemmel és mondával mint *háttérrel* abban a reményben, hogy majd ezt betudják a költemény epikai hitelének;

de mit ér mindez, ha saját itélete előtt nem állja ki a tűzpróbát a gondolat és a terv? Ő szigorú, pedans; a lelkesedése körül önkényesen fölállított korlátokat, szabályokat és törvényeket komor, következetes állhatatossággal tiszteli s inkább lemond, mint vétsen ellenök. A lángész *merészsége* nem tartozik Arany János tulajdonai közé. Neki szüksége van a traditiók egész halmazára, a történelem és a monda kész épület-köveire, s csak midőn ezeket maga köré gyüjtötte: fog az alkotáshoz, de aztán azt az alkotást meg is bámulhatjátok ti költők: örök időkre szóló, büszke munka az!

El lehet gondolni s képzelni azokat a komoly töprengéseket, melyeken költőnk lelke keresztülment attól a pillanattól fogva, midőn Petőfi — ki a *Toldi Estéjé*-t már ismerte kéziratban — unszolta, hogy «ha a fejét és lábát megcsináltad, írd meg a derekát is!» Arany ekkor kezdett *először* a tárgyról gondolkozni. S csoda-e, hogy zavarba jött? Nem jönne zavarba a szobrász, ha egy szobor állna előtte, melynek a feje és a lába kész, *csak* a dereka hiányzik? Tessék most azt utólagosan kifaragni! A gondok és az akadályok egész raja merült föl a mélyből hirtelen. Arany mindeddig nem gondolt arra, hogy Toldit egy *trilógia* központjává tegye, nem gondolt egyáltalában trilógiára, s most, ime, kiderül, hogy ez akarva, nem akarva, bizony mégis csak trilógia, még pedig olyan, melynek az eleje és a vége megvan, de a közepe, a dereka, a teremtés nagy munkájára vár...

Most hát tervet kellett készíteni és ez valóban fáradságos, nehéz munka volt. Tervet alkotni egy új elbeszéléshez, úgy, hogy ez teljes harmóniában álljon a második rész gondolata által épen nem zavarva megírt első és harmadik részszel: kétségkívül oly súlyos feladat, melynek megoldása még Arany János erejét is komoly próbára tette.

A mi magát a munkát illeti, mennyivel könnyebb és áldásosabb lett volna, ha az első *Toldi* már a trilógia biztos tervével lép a világ elé! De épen az okoz aggodalmakat, hogy nem így történt.

Egy második rész, melyre csak most gondol! De ezt nem lehe megírni a nélkül, hogy «hőse hatalmas physicumát a szerelem convulsiói közt is föl ne mutassa.» De hogyan? *Toldi* első része — fájdalom! — azonnal protestál a merénylet ellen:

Szívét nem bántá *még* nyila szerelemnek,
Nem is lőn asszonynyal *tartós* barátsága:
Azután sem lépett *soha* házasságra.

és a harmadik részben sincs semmi *visszaemlékezés* az édes, nyájas szerelemre. Arról hát szó sem lehetett, hogy a második részben Toldi feleségül vegyen valakit. Pedig ez ismét bökkenő! Népies ballada megtűri, sőt keresi a boldogtalan szerelmet, de eposz nem. Mit mondana a nép, például oly meséről, hol a hős sokat küzd a királyleányért s utoljára is — elveszti?

Lám, minő nagy gondokat szerez az, hogy a «fej» és a «láb» már megvannak s most későre kell hozzá a «derekat» készíteni! Mennyivel hálásabb lett volna Toldit a hősi szerelem nagy convulsiói közt ragyogtatni, csodás, regés kalandokba vinni, óriási erejével harcokba küldeni, hogy oroszlánként vívhasson szerelme tárgyáért és végül megházasítani valamennyiök örömére. Csakhogy most minderről le kell mondani, mert — ha így történnék — az első és harmadik rész Toldija nem ismerne a második rész Toldijában önnönmagára. A harmóniát nem lehet feláldozni, nem lehet a jobb és a szebb terv mellett megmaradni, mert — csodálatos módon — épen *ez* éktelenítené el a trilógiát. Más mesére, más tervre van szükség, olyanra, mely minden következetlenség nélkül kapcsolja össze a meglevő részeket; szóval, bármily áron, Toldi «derekát» kell megírni!

Nagyjában egy ily tervet össze is állított Arany s megírta az első éneket, de érezve, hogy maga a sikeretlen szerelmi kaland nem elég cselekvény: valami nagyobb történeti eseményhez, jelesül a nápolyi hadjárathoz akarta támasztani oly módon, hogy Toldi szerelme annak mintegy epizódja legyen, s ezért is nem nevezte tervezett költeményét többé *Toldi*nak, hanem a *Daliás idők* általánosabb címe alá foglalta az egészet. Pár éneket írt is még hozzá, de — saját vallomása szerint, — nem ment.

A nápolyi hadjáratot, kalandszerűsége dacára, sem tartotta költőnk valami nagyon alkalmasnak epikai tárgyalásra. Először, mert *két* hadjárat van (Lajos első és második útját külön tekintve) és csak az első végződik olyasmivel, a mit költőileg az Endre megölése miatti boszúnak lehet venni s a mit így a költő catastrophául használhat, míg a nagyobb ütközetek s magának Lajosnak is személyes kalandjai a második útra esnek. Ezek közül a nagyobb ütközetek közül — mint írja — *egyet*, például Aversa megvívását kiválasztani, s az egész eposzt térben, időben ahoz concentrálni s úgy «in medias res» tenni a cselekvényt: *talán lehetett volna*, de ha a népies elbeszélés természetét veszszük figyelembe, mely megkívánja, hogy eleje és vége legyen a dolognak: ez a mód sem volt ajánlatos.

És mégis! ha Arany lemond a nápolyi hadjárat eposzi tárgyalásáról s Toldi szerelme, mely epizódnak volt szánva, főcselekvénynyé lesz, a *Daliás idők* háborúskodása epizódként szövődvén hozzá:

úgy az a mód egyszerre nagyon ajánlatosnak látszik. Nem az *egész* eposzt concentrálni térben és időben Aversa megvívásához, de *legalább egy jó nagy részét az eposznak, és egyetlenegy hatalmas viadalban végezni az összes nápolyi hadjárattal!* Igen! Összefoglalni mind a két hadjáratot, felhasználni az elsőben ajánlkozó catastrophát, ehhez vonni a második hadjárat nagy ütközeteinek valamelyikét s háborgó árján szerepeltetni az eposzi cselekvény alakjait akként, hogy azok a költemény meséjét is előre kényszerítsék! Mi van ebben? Vagy oly szolgai hűséggel kell a költőnek ragaszkodni a történelemhez, a krónikákhoz, mint egy száraz tényekkel vesződő historikusnak? Hát akkor mire való az isteni phantasia s mi értelme van a költői szabadságnak? Hisz Arany maga énekli a költészetről, hogy az oly hatalom, «mely szebbít, nagyít és *sulykot bizony nem egyszer elhagyít!*" S most zavarba jön a *kettős* nápolyi hadjárat miatt, de csakhamar belátja, hogy e kettős hadjárat, melyet ő *Daliás idők*-nek nevez, eposzi tárgyalásra nem is igen alkalmas; szóval, a *Daliás idők*, mint eposz kivihetetlen. És még tovább tünődik, összeállítja, szétbontja tervét, elmélkedik újra lehetségesek és lehetetlenek fölött, s végül arra a meggyőződésre jön, hogy volna bár a tárgy akármilyen alkalmas eposzra, még egy nehézség mindig leküzdetlen marad: Toldit, a monda Toldiját, kiről a história épen semmit nem tud, hogyan állítni oda, *nyíltan*, mint nagy szerepű vagy épen főhőst, a história világába, történeti nagy nevek és személyek mellé!? Igen, ha mondai korban játszanék a cselekvény: *de Lajos kora mondának már nagyon világos, történetnek pedig, az eposzíró kívánta részletekre, nem eléggé az!*

E felfödözés aztán annyira megdöbbenti, hogy felhágy az eposz gondolatával s jó időre magával Toldival is. Csak 1863 őszén (*Buda halála* után) veszi újra elő a megírt töredékeket és megsajnálja a kárbaveszett részleteket s kezd gondolkozni — *új mesetervről.* Vajjon okkal-móddal, a népies naivság örve alatt, nem lehetne-e behozni az eddig mellőzött mondarészeket: a prágai kalandot, a sírrablást, vagy legalább sírbontást s a nápolyi hadjáratot is összevonva *egybe:* így, a költői beszély, vagy ha tetszik, *verses regény*, kevesebb igényű keretében alkotni meg a költeményt? S így lassan-lassan, többször megszakítva, félretéve, remény nélkül, hogy valaha befejezze, elkészül az új terv szerint — *Toldi szerelme.*

* * *

Akarattal szedtük szét amaz érdekes előszó minden jelentősebb mondatát, melyet Arany János a *Toldi szerelme* elé írt, «mentségül

— mint mondja, — mert a hosszú idő, mely alatt költeménye elkészült, nem erejének, hanem gyöngeségének a bizonyítványa». És ez a mondás Aranynál több, mint «költői szerénység» : valódi nagyságának tiszteletet és becsülést érdemlő őszintesége az. Oh, ne higyje senki sem, hogy az ő szerénysége abból a fajtából való, melylyel hivatalosan koszorúzott és akadémiai fensőségektől nagyra trombitált ama «költőink» szoktak élni, kik, a míg jól átgondolt körülírásokban hangoztatják «csekélységöket» és «kicsinységöket» : azalatt a legkihívóbb arrogantiától büzlenek. Mi, a kik ismerni véljük őt és nem akarjuk elrontani kedvét a szolgai tömjénezés émelygősen illatos füstjével, de tisztelettel hajolunk meg valódi nagysága előtt, — mi értjük habozásait, aggályait, csüggedését a kúszált mese szövedékei között, újra és újra támadó kedve föllobbanását, majd ismét elhamvadását, a *kettős terv* hosszan tartó harcát lelkében, ama megindulást, mely sajnálja a készen heverő részletek ez árvaságát s végre összecsoportosítja őket Toldi alakja körül. Értjük a küzdelmet.

«Érdemes volt-e, fáradságra s nem jobb lett volna-e a töredéket nagyreményü és sajnálatos töredéknek hagynom . . . ?» kérdi aggódvà s mi habozás nélkül válaszolunk, hogy: «jobb ez így, egészben, mert hibái dacára is valóban nagy alkotás az!»

A *Toldi szerelmé*-hez írt elöszót, melyben Arany költeménye teljes történetét elmondja, úgy tetszik nekünk, mintha egyuttal kritika is volna rá. Azok az őszinte vallomások igazi mentségei az elbeszélés jelentékenyebb hibáinak. A kettős terv zavara mentse ki terjengősségét. A *Daliás idők*-ből talán már több ének áll készen akkor, midőn új terv szerint kell az eposznak módosulnia s az eddig főcselekvénynek szánt nápolyi hadjárat egyszerre egy epizód rangjára száll alá: de a meglevő részeket félredobni? valóban kár lenne! Vonjuk tehát bele az új terv keretébe, bár a tiszta mese rovására lesz, mert jóval több s nagyobb szabású részlet az, hogysem legalább szerintünk — megfelelne az episód fogalmának. Egymásra toluló csetepaték, harcok, várostromok körülbelül négy hosszú éneket töltve be, átszöve-fonva új és új apróbb epizódokkal és gyakran oly részletező strófákkal terhelve, melyeknek inkább volna helyök krónikában, mint verses elbeszélésben. Így, midőn Szulmóna ostrománál az ostromszereket írja le:

Számszeríjat mindennemüt és formájut
Ácsolnak ; ezek közt vésnek erős vályut,
Melybe fenyősudár hajlik darumódra
S nagy követ ellódit, zajjal kirugódva.

Van más is: akasztó lába nehéz baknak,
Milyennel az ácsok hídcölöpöt raknak:
Huzza csigán sok kéz s mikor lezuhantja,
Gerendára esik, mely a követ hajtja.

Ugyanis: faválnkos tetején keresztbe
Hosszú gerenda van *oly módon* eresztve,
Hogy rövidebb vége alámegy a kőnek
S a hosszabbra nehéz teher üt, úgy lőnek, stb.

De térjünk a dolog lényegére s tekintsük át az egész költeményt, mintha ormon állnánk s egy kellemes, kedves vidék szépségeiben gyönyörködnénk. A *Daliás idők* tehát csak epizód, vagy ha úgy tetszik, történelmi háttér lesz s a költő *Toldi szerelmé*-t teszi főcselekvénynyé. Az eredeti tervnek valóságos megfordítása ez: a főcselekvény epizód lesz s az epizód főcselekvény. Mert költőnk szíves örömmel emlékszik *Toldi*-jára és bizonynyal még szívesebben látná egy új eposz eseményeinek árjából kiválva, büszkén megjelenni a trilógia közepén.

Toldi jut eszembe, kiről még ifjonta
Játszi elmém könnyű énekét elmondta . . .
Oh, ha nem a hirért, nem a dicsőségért,
Nem, hogy a világnak üssek vele cégért,
De, hogy a dallásban lelkem átifjodnék —
Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!

Mennyi bájjal, mily üdeséggel van az az első ének megírva s úgy látszik, egy egészen ügyes és szerencsés compositió kezdete! Lajos király megunja a békét, álruhába öltözködik s —

Elmegyek, fordulok egyet-kettőt, szóla,
Hiszen én vagyok az ország számadója!

s betér a Rozgonyi Pál házába, a hol, bár ismeretlen, a legszívesebb vendégszeretet fogadja. Mily kedvesen sürgölődik-forgolódik ott, az a tavaszi fénynyel rajzolt szép virágszál, Piroska! minő kedélyesen elbeszélget Rozgonyi Pál! Csak az a gondolat ne bántaná, hogy az új törvény szerint kénytelen idegen rokonságra hagyni birtokát, mert a kinek fia nincs, lányára nem hagyhatja. Lajos király azonban könnyen segíthet a dolgon, s reggel távozván a háztól, vánkosa alatt írást hagy, mely szerint «Rozgonyi Pál lánya *fiú* gyanánt lészen apja vagyonába» s harci játékot fog tartani pünkösd napján s a legbaj-

nokabbnak nyujtja kezét. A király Toldira gondol s Piroska is a nagy hősről álmodozik —

Ott lebeg előtte vízben, égen, napban,
Bármi tárgyra néz is: Toldi képe abban;
Még szemét behúnyva is, foly az igézet,
Mint ha ki valamit erősen megnézett.
Oh szív édes álma, ha nem álom volnál!
Perc, rövid, muló perc, soha el nem mulnál!
Rózsa mindig nyilnál, el sem is virulnál!
Szerelem, szerelem, jaj be áldott volnál!

Valóban Arany írta e kedves zenéjü sorokat a — szerelemről? Szokatlanul jól esik! Ő, a ki hat kötet költeményt írt meg, anélkül, hogy azokban egyetlenegy szerelmi költeményt lehetne fölfedezni, ha csak *Katalin*-ját nem sorozzuk ezek közé; de hisz az is elbeszélő költemény. Hat kötet vers — szerelem nélkül! Egy nagy költő, a kit érintetlenül hagy e nagy indulat s egyetlenegy dalt sem zeng lantja róla! Mutassátok párját a világirodalomban, ha csak nem egyházi költő! S most, öreg napjaira, kiad egy könyvet, melynek első lapja fennen hirdeti Toldi *szerelmét*. Kénytelen ama situatiókkal, amaz érzelmekkel s azok festésével foglalkozni, melyeknek dicsőítésére lyráján nem zendült soha egy kis röpke dal sem! Toldi szerelme már csak ezért is nagyon érdekelhet bennünket.

Lajos király megkérdi a hőstől: «hát hogy' lesz Rozgonyinál?» Toldi a fejét rázza s nem szól, de az előszobában, pajtásai előtt, annál nyersebben nyilatkozik:

Eh mit! nekem asszony? és kölönc egy falka?
Hogy utánam ríjon mint az ajtó sarka?
— Eh, megleszek így is, ha ma itt, holnap ott:
Kedvesebb nekem a nőtelen állapot.

Hanem azért hiába szabadkozik, Lajos király leviszi magával Keszibe, Rozgonyiékhoz, a pünkösdnapi tornára. Már zeng a tárogató, a leventék készülődnek s Toldi boszankodik, hogy hát pihenni jött ő ide? Gondol egyet és sátori pajtásának, Tar Lőrincnek, a ki rút és ügyetlen vitéz, azt az ajánlatot teszi, hogy cseréljenek öltözetet, s ő megküzd helyette Piroskáért. A csel, mely nagyon is beleütközik a lovagi törvényekbe, sikerül s Tar Lőrinc, Toldi erejével, legyőzi minden ellenfelét, de a küzdelem hevében véletlenül egyszer Piroskára pillant —

S mintha belől a szív szül szapora vádat,
Maga sem tudván mért? lelke reátámadt.
Lovagi sisakja lobbot vet az arcán,
Úgy pirul a bajnok mai tolvaj harcán,
Áll, mint ki sötétben tapogatja célját,
Nagy hosszu sohajtás emeli páncélját.

Szóval, szerelmes lesz Piroskába, de már későn! Nem tudta előre....

Tar Lőrinc pedig ráhagyta s a lovagi páncél be van szennyezve: elkeseredetten javasolja hát Lőrincnek, hogy úgy vigyázzon asszonyára, mint a szeme világára s becsülje meg! aztán megy a vigalomba s ott

Cselekszik is aztán olyan ivást, táncot
Reggelig, a milyent a világ nem látott.
Padokat rombolva, cölöpöt felszedve —
Maga egy háború Toldi veszett kedve.

S Piroska? Ő megismerte a vívás alatt Toldit, a lovagiatlan csel nem titok előtte, hanem azért nem szól, csak eltünődik, hogy «itt volt, megvítt s odadobá csufra, mint egy leszakított virágot az útra s most olyan kocsi után fusson, mely nem veszi fel! Inkább Tar Lőrinc felesége lesz. Az *akar* lenni.» S majd lesz is. A tornavívás közben követ érkezik Lajos királyhoz, a ki rémülve hozza a hírt, hogy Károly a csehek új császára, adót követel a magyar királytól s azt izeni neki, hogy tizenegy királyok, hódolt fejedelmek gyülvén hozzája, ő is jelenjék meg előtte Prágában. Lajos király azonnal elhatározza, hogy majd el fog ő bánni Károly császárral s mikor aztán később nyilt titok lesz, hogy a magyar a csehek ellen készülődik: Toldi, ki szerelmi fájdalmában már alig várja, hogy harcba mehessen, ily förgeteges szókkal fejezi ki ebbeli vágyait:

Megyek én, hadd menjek! nincsen maradásom:
Éhezi a szemem, hogy cseh ebet lásson,
Holtra tudom nézni, hadd legelem őket!
Hamar a zsengéjét! nekem az elsőket!
Én fussak előre, csatázni, bitangra;
Én legyek a vészkürt, a trombita hangja;
Leszek én tűz, sáska, istennyila, hóhér —
Követem Felséged a goromba szóér'.

Igen! ez a régi Toldi hangja, azé a Toldié, a kinek a járása olyan mint a »komor bikáé« s a kinek »majdnem összeroppan a rúdvas kezében«. Ez a Toldi aztán — mikor az ügyesen feldolgozott prágai kaland diadalmas véget ér — előránthatja buzogányát a cseh király palotájában s az összegyült fejedelmekre rámordulhat amúgy isten igazában:

Meghigyétek ti ezt, tizenegy királyok!
Uratokat, Lajost, úgy ne szolgáljátok:
Agyatokba rontom aranykoronátok!

Toldi a Prágában tett szolgálatokért Szalontát kapja adományul Lajos királytól, de örül is, nem is a jutalomnak, mert szíve újra vérezni kezd:

Mint fájdalma eláll tüzbehozott tagnak,
De ha megpihen rá, kétszeresen szakgat;
Vagy mint ha ki búját öli este borban,
Az veri fel másnap keserű mámorban:
Úgy vala most Toldi; enyhült szive, lelke,
Mig harci kalandja izgatta, tüzelte,
De hogy ezt a kedvét egy álma elmosta,
Kétszeresen fájdul Piroska! Piroska!

Ezzel az édes-átkos képpel, ezzel a szűzi, drága névvel s csak vele, csak vele foglalkozik visszatérő útjában. Azon is gondolkodik, hogy a király lábaihoz borul, az egész bajvívást dugába dönteti s megkéri Piroska kezét.

Ez ábrándok közt, a hogy a ligetes erdőben lovagol Bencével (a régi Bence fiával, hejh! nem a régi Bencével!) egyszerre sikoltást, paripa-dobogást hall s lát asszonyi köntöst hamar eltünőben. Egy nőrabló cseh az; Toldi rögtön utána, fel a rablóvárba, melynek kapuja becsapódik mögötte, gyalog is űzi fel a lépcsőkön, szobáról szobára, de egyszerre megsülyed alatta a padló s »nagy, tompa ütéssel zúzza magát mélybe.«

Itt e helynél (a negyedik ének végén), alkalomszerűnek gondoljuk egy kis pihenőt tartani. Ez a nőrablási epizód késztet rá bennünket. Afölött gondolkodunk, hogy valjon *mért* van itt ez az epizód? De akárhogy tünődünk rajta, őszintén ki kell mondanunk, hogy semmiféle jelentősebb célját nem látjuk. Ez episód az ötödik ének 26—58 strófáit tölti be, anélkül, hogy a főcselekvényre vagy a mese fejlődésére szükséges lenne, ha csak azzal nem mentegetjük,

hogy Toldit ez a senzatiós kaland megakasztja útjában s ezalatt Piroska csakugyan férjhez megy Tar Lőrinchez. De hisz elkéshetett volna egyébként is! Nem kellett volna szegénynek «szinpadi» sülyesztőn mélybe zuhanni s megismerkednie Jodovnával, ezzel a vad, iszonyatos leánynyal, a ki «buja zsivány, holtak szeretője, ifjakat rabol el s megöli a karján». De igaz! annak a cseh óriásnak a lánya ez, a kit Toldi (az első *Toldi*-ban) megöl. Így is fölösleges az egész kaland s *csak szétszórni segíti a compositió egységét, melyre a költemény még számos más epizódja is* — bizonynyal a költő akarata nélkül — *buzgón törekszik.*

Toldi a rablóvárból szerencsésen megmenekülve, hazatér Budára s itt megtudja, hogy Piroska már férjhez ment —

S nem nézve haragját förgeteges éjnek
Toldi rohan, száguld, mint kóbori lélek;
Birkózik a széllel Buda nyilt utcáin,
Havas eső csattog, sistereg orcáin.
Mint a kavargó szél, azt, mit az ég hullat:
Úgy söpri alá s fel őt is az indulat;
Keblét a zimankó meztelenül járja,
Veri nagy hullámit haja sötét árja.

És találkozik Tar Lőrinccel, a ki rögtön meghíja házához estelire. Toldi nagy habozások után végre rászánja magát, elmegy. Vacsora közben Piroska gúnyos megjegyzést tesz férje «jobb» karjára (a pünkösdi bajvívásra célozva, midőn Toldinak bal kézzel kellett vívnia, Tar Lőrinc «balog» lévén); Lőrinc úgy felháborodik a gonosz célzáson, hogy arcul üti Piroskát. Toldinak sem kell egyéb: késsel rohan Lőrincre s meg is ölné, de Piroska közbe veti magát, s Toldi «kebléhez vonja tilos mennyországát», öleli, csókolja, szökést ajánl neki, ám az ébredező nő arra kéri hősét, hogy «*becsületét* mentse meg». Most tünik fel a bajnok előtt a valóban szomorú helyzet igazán s azzal a sötét gondolattal, hogy megöli Lőrincet, távozik —

Nagy, keserű búgás leve bucsuzása
S ment, hogy soha többé Piroskát ne lássa.

Megy Szalontára, elzárkózik, majd vadászattal tölti idejét, aztán tivornyázik:

Mit neki egészség, erkölcs, vagyon, élet,
Becsület és jó hír, és örök itélet!

A szenvedély hullámai csapkodnak fölötte, de anyja elől, a ki a tivornyák hírére megjön Szalontára, megugrik s fel ismét Budára, hogy Tar Lőrincet bajvívásra kényszerítse. Tar Lőrinc azonban, hogy a bőrét megmentse, följelenti Toldit a királynak, bevallja, hogy Toldi vívott Piroskáért ő helyette, s most, hogy immár asszony, őrült szerelemre gyulladt iránta, s őt, a férjet, életre-halálra üldözi. A király azonnal parancsot ad, hogy Toldit, mint úti zsiványt fogják el, a lovagságtól pedig megfosztja mindkettőjüket. Hősünk e jelenet után ismét találkozik Lőrinccel, megragadja, csónakba dobja és viszi a Duna szigetére, vívásra kényszeríti s megöli. Piroska, mikor a holttestet házába hozzák, összerogyik holtan. Kettős temetés lesz a Rozgonyi-háznál, de Piroska csak tetszhalott s a sírboltban, hova temetik, Toldi látogatása alkalmával fölébred s ezt megátkozza. Ugyanez alkalommal Hincz és Kuncz kirabolják a sírt, leszedik Piroskáról a drága ékszereket s aztán jelentést tesznek, hogy Toldi volt a rabló! Bizony roszul esik nagy hősünket ennyire megalázva, bemocskolva látni, s Lajos király minden gonoszságot elhisz róla, a nélkül, hogy beszélne vele!

Elég meglakolás lenne Toldinak a lovagi törvények megsértéséből eredő lakolás, boldogtalan szerelmének nagy fájdalmai, és sajnálnunk kell, hogy a sírrablási jelenet is egyike azoknak a fölösleges epizódoknak, melyek a compositió egységét és tisztaságát zavarják.

Toldi szerelme átkával s bűneivel elbujdosik a Bakonyba, beáll fráternek egy monostorba, majd a Vág vize mentében egy nagy csapat ember közé áll, kik bűneikért vezekelve járnak a világban, s ott barátságot köt egy magyar ajkú kobzossal, ennek újra elbeszélve egész történetét (IX. 56—64), mely bármily röviden van is elbeszélve, mégis csak *ismétlés*. Aztán megutálva a «szent tábor» komédiáit, szétveri az egész sereget s Károly cseh király-császárral találkozva, beáll ennek udvarába s nagyokat vadász Csehországban. Majd eszébe jut anyja s elhatározza, hogy már csak ezért az öreg aszszonyért is megteszi, hogy álruhában Nápolyba, Lajoshoz, hadakozni megy kobzos pajtásával s tisztára mossa magát a vérben. El is mennek s Toldi a nápolyi harcok alatt, barátcsuhába öltözve, csudákat követ el. Végül sok s hosszadalmas csatározás, a bonyodalmak egész halmaza, az epizódok valóságos összetorlódása után kiderül Hincz és Kuncz gazembersége, az is, hogy Lőrinc nem alattomosan, de párbajban veszett el s Toldi kegyelmet nyer. Kegyelmet! Használ az neki? Piroska immár komolyan halva van, de mégis, Toldi azért jókedvű részt vesz hugának, Anikónak lakodalmában, kit a kobzos

nyer feleségül, sőt Piroska sírjától térve meg, táncol is halkan, öregesen, násznagyosan.

A mese annyira át van szöve-fonva epizódokkal, hogy alig lehet teljesen és tömören összefoglalni. Ez okozta azt, hogy Arany János nagy költeménye, mely 1090 nyolc-soros strófát tesz ki, *egészében* nem hat ránk, nem hathat ránk oly megragadólag, mint a trilógia másik két része. A főalak gyakran elvész szemünk elől s teljesen fölösleges vagy legalább is szükségtelen epizódoknak enged helyet; — a közbeszövött történetek oly egymásra nyomuló torlódását látjuk ez elbeszélésben, mely egyformán kápráztat, szédít, lever és fáraszt. A nápolyi hadjárat csataképei magukban véve is elég szövevényesek és terhelők: mi szüksége volt Aranynak még Cola *Rienzi* történetét is odaszőni? Az epizódok epizódjai ezek s csak a főalakot viszik messzebbre tőlünk, pedig Toldinak egyetlen lépése is jobban érdekelne bennünket, mint a Cola Rienzik egész tribunussága. De annál ragyogóbbak aztán a *részletek!* Oh, ha Arany nem akart volna *mindent* felhasználni! Ha nem akarta volna Lajos korát, a nápolyi hadjárat idejét, a cseh viszonyokat oly nagyon, oly kimerítően rajzolni, hogy minél jelesebb legyen a korfestés! ha (talán az epikai hitel érdekében) nem ragaszkodott volna oly erősen a krónikai részekhez, aztán meg azt a sírrablási csúnya, bemocskító jelenetet is elhagyta volna, s kevés, de szigoruan a hőse dolgaira tartozó epizódokat csoportosította volna főcselekvénye körül! Ha inkább a compositió tiszta egységére gondol s a «naiv eposz örve alatt» megalkuszik phantáziájával, mintsem kitérésre kitérést halmoz! Toldi, mint egy félisten állna most a trilógia közepén! De így is nagy alkotás az, rendkívüli szorgalom és gond munkája, mely erőteljes, gazdag eposzi nyelvével, élettől duzzadozó alakjaival s hangulatainak bájával méltán érdemel az egész nemzettől s a kritikától is koszorút és tapsokat! *(—i.)*

EMLÉKEIM. (Írta: gróf *Teleki Sándor.* Kiadja a Petőfi-társaság. 1 kötet. Budapest, 1880. Ára 1 forint 50 krajcár.) — Egy nyugtalan vándorlásokban, tarka kalandokban gazdag élet emlékei vannak lerakva e kötetben, melyet évi illetmény gyanánt kaptak meg közelebb könyvkiadó-vállalatunk pártolói. Gróf Teleki Sándor «naturalista» írónak szereti magát nevezni; az *Emlékeim* azonban oly tollra vallanak, melyet valóságos bűn volna pihentetni. Szellemes élénkség s valami megkapó egyszerűség és közvetlenség jellemzik Teleki Sándor dolgozatait; az olvasó folytonos érdeklődéssel kíséri elbeszélését, mintha csak bizalmas baráti körben, a kandalló barát-

ságosan lobogó lángjai mellett hallgatna regéket a multról, melyre mindenkor édesen esik visszaemlékezni. Szabadságharcunk fényes korszaka s az azt követő szomorú idők bő anyagot szolgáltatnak Teleki Sándornak, s emellett bír azzal a ritka adománynyal is, hogy mindig új oldaláról tudja megvilágítani a tárgyat vagy eseményt, mely élénk tolla alá akad. A közönség jogosult kiváncsisággal várhatja gr. Teleki Sándor emlékiratainak folytatását.

SOPHOKLES TRAGOEDIÁI. (Fordította: *Csiky Gergely*. Budapest, Tettey és társa, 1880.) A Kisfaludy-társaság elismerésre érdemes szolgálatot tett a magyar irodalomnak, midőn a nagy tragoedia-iró műveit Csiky Gergely költői és gondos fordításában közrebocsátotta; de dicsérettel kell szólanunk a Tettey és Társa cégről is, mely e kötet kiállításánál fényesen bebizonyította, hogy hódolattal viseltetik a nagy szellemek termékei iránt s örül, ha kifogástalanul ízléses könyveket nyujthat a magyar közönségnek. Sophokles tragoediáiból a Tettey-cég kétféle kiadást rendezett: az egyik sima velin, a másik van Gelder gyártotta hollandi merített papirra van nyomtatva, nemes egyszerűségű initialékkal, fej-, és zárdiszítésekkel. Ez utóbbi kiadásból, melynek ára 8 forint, csak ötven példány készült könyvtárak s egyes könyvbarátok számára; ezért sietni kell azoknak, kik e valóban szép és ritka könyvet meg akarják szerezni gyüjteményük számára. A közönséges, de különben szintén igen díszes kiadás ára 4 forint.

KORTÖRTÉNELMI RAJZOK. (Írta: *Neményi Ambrus*. Budapest, kiadta: Aigner Lajos. 1880. A két kötet ára 3 forint.) A szép készültségű és élénk tollú fiatal író elszórva már megjelent hirlapi cikkeit és tárcáit gyüjtötte össze e kissé követelő cím alatt. Neményi, kinek egy hosszabb irodalmi tanulmánya pár év előtt meleg és szívélyes fogadtatásra talált a magyar sajtóban, ezuttal főként mint könnyü tollú hirlapíró mutatja be magát, csevegve a napi kérdésekről, egyes kiváló egyénekről és felszínre hozva itt-ott oly eszméket is, melyek bővebb tanulmányozást, behatóbb méltatást érdemelnének. Tulajdonképeni essay, magasabb és jelentősebb értelemben véve e szót, alig van Neményi gyüjteményében; de viszont oly dolgozatra sem találunk, melyet élvezettel ne olvashatnánk s mely egy vagy más tekintetben ne gazdagítaná vagy tágítná ismeretkörünket. E dolgozatok egytől-egyig oly író munkái, ki nagy tájékozottsággal bír tárgyai körül, s olvasmányait kitünőleg tudja értékesíteni. Mindig oktatni igyekezik s e mellett soha sem válik unalmassá. És ez nagy érdem, különösen nálunk, hol a hirlapírás

napszámos munkája még a valamire való tehetséget is legtöbbször sebtében való dolgozásra s ekkép pongyolaságra kárhoztatja.

BARNA ARTHUR. (Regény 2 kötetben. Írta: *Beksics Gusztáv.* Budapest, 1880. Ifjabb Nagel Ottó kiadása. Ára 2 forint 60 kr.) Beksics Gusztáv kezeink közt levő művében visszatért első szerelméhez: a szépirodalomhoz, melytől hirlapírói teendői az utóbbi egy-két év alatt nagyon elvonták. Azonban *Barna Arthur* sem tisztán költői mű, hanem Jules Verne modorában készített ismeretterjesztő elbeszélés. Beksics áttanulmányozta a francia és német tudósok Afrikáról, különösen pedig Szaharáról írt munkáit s ezekből alkotta meg elbeszélését, melynek a hőse: a magyar származású Barna Arthur, a német birodalom afrikai gyarmatába, Tripolisba jut, fölfedezi a Szahara alatti tengert és létesíti a szaharai vasutat. A regényen vékony fonal gyanánt huzódik végig Arthur szerelme Olga kir. hercegnő iránt, kinek kezét, nagy sikerei után, végre meg is nyeri. E szerelmi viszony azonban, mint mondtuk, csak alárendelt szerepet játszik Beksics regényében; fődolog a természettudományi ismeretek ügyes és világos előadása. Beksics e részben teljesen kielégítheti olvasóit, mert legmerészebb combinatióinak is a valószinűség látszatát tudja kölcsönözni, meséjét érdekesen szövi s előadása mindenkor vonzó.

CINCIÉK ÉS CINCÁRÉK cím alatt az egerekről víg elbeszélést írt *Szokoly Viktor* régóta hallgató írónk. A 145 lapra terjedő kötet társadalmi bajokkal, félszegségekkel foglalkozik, s nem egy igazságot mond el a mese átlátszó leple alatt. Az elbeszélés eredetileg gyermekek számára volt tervezve, később azonban egész kis kötetté nőtte ki magát és iránjyművé vált. Ha a teljes sajtószabadság korszakában elismerjük a mese jogosultságát: Szokoly Viktor nem hasztalan munkát végzett, midőn elbeszélését megírta. A kötet kiadója: ifj. Nagel Ottó.

BALOGH ZOLTÁN EMLÉKEZETE.*

Irta

NÉVY LÁSZLÓ.

TISZTELT HALLGATÓSÁG! Midőn e helyre lépek, hogy társaságunk megtisztelő megbízásából egyik elhúnyt írótársunk, *Balogh Zoltán* emlékezetét felujítva, munkásságát méltatva, koszorút nyujtsak az érdemnek, nem kecsegtetem magamat azzal a reménynyel, hogy akár tárgyam, akár előadásom rendkívüli hatást fog önök lelkére gyakorolni. Elhúnyt társunk nem tartozik azon lángelmék közé, a kik szellemök hatalmával, alkotásaik fönségével, föltétlen hódolatra késztetik nemzetöket, korukat, s a nemzedékek végtelen sorát; nem volt ő több, mint *szép tehetség*, egyike azon jótékonyan munkáló erőknek, a kik a fantázia szerényebb igényű műveibe nemes eszméket és érzelmeket, az agy világos gondolatait és a szív elevenítő melegségét öntve, teljes buzgósággal szolgálják a nemzeti műveltség ügyét, s ha ragyogó sikereket nem érnek is el, az érdemet méltányolni tudó és akaró nemzedékek elismerésére jogot szereznek.

Korszakalkotó lángelméket nem minden évtized, sőt nem is minden század szül. A nemzetek irodalmában rop-

* Felolvasta az író a Petőfi-társaság nagygyülésén, 1880. január 6-án.

pant hézagok volnának, ha a valóban nagy szellemek munkásságát a szerényebb tehetségek működése nem kötné össze, erősítve, támogatva, sőt előkészítve hatásukat. A mit az emberiség a költészetnek köszön; megnyugvást, vigaszt, nagy elhatározásokat, az ábrándok fájó gyönyörét, emelkedést a szép, jó, igaz eszméi felé, nemesedését a szívnek és erkölcsöknek, az nem mind a *geniek* érdeme; bizony a «kisebb énekesek»-nek is jó részök van abban! s igaza van annak az angol költőnek (Longfellow), a ki a nappali gond elaltatására egyszerű, szívsugalta dalt kíván, nem a nagy, régi mesterektől, kiknek hatalmas énekén a lét küzdelme, gondja ébred; hanem egy kisebb énekestől,

Kinek dala önként fakad,
Mint felhőből a nyári zápor,
Mint a szemből a könypatak;
Ki bár nappal munkában izzad,
S alig pihen jól éjjelen:
Szivében mégis csodaszép dal
Zenéjét hallja szüntelen.
(Ford. *Szász Károly.*)

Balogh Zoltán az ily dalnokok közé tartozik. Ő érezte, tudta, mi a költészet; nem egy szép versben mondta el felfogását az emberiség e jótevő istenségéről, s ez istenség oltárán oly buzgó lélekkel áldozott, mint bármelyike azoknak, kiknek nevét kegyelettel kell említenünk. Egy pillantás pályafutására és költői működésére, legyen emléke iránt érzett tiszteletünk szerény kifejezése!

Balogh Zoltán Budapesten, 1833. évi február 7-én született. Atyja Almási *Balogh Pál*, a hírneves orvos és tudós volt, ki a m. t. akadémia kebelében és azon kívül csaknem fél századon át művelte a természeti és philosophiai tudományokat. E nagyműveltségű, a nemzeti cultura ügyeért lángoló atya őrszemei alatt növekedett a tehetséges gyermek, a ki már mint gymnaziumi növendék nagy reményekre jogosította tanárait. Tavasi Lajos, a budapesti ev. gymna-

zium akkori tanára híven ápolgatta a lelkes ifjuban a hazának és költészetnek szeretetét, míg Petőfi geniusza a dicsőség szomját kelté föl benne.

Tanulói pályáját az 1848-iki események szakíták meg. Balog Z. akkor csak tizenöt éves volt, de az a földrendítő szózat, hogy *a haza veszélyben van*, nála is megtette azt a csodát, hogy mint annyi ezer más gyermek-ifjú, ő is egyszerre férfiúvá lett, fegyverviselő, dicsőséggel harcoló férfiú, s küzdött a nemzeti szabadságért mindvégig, a világosi gyásznapig.

A szabadságharc után egy ideig bolyongott, úgyszólván életcél nélkül, s Aradon próbát tett a színpadon is. A gondos atya azonban nem látván jövőt fia számára e pályán, hazahívta s felszólította őt, hogy válaszszon mást, s a szerint törekedjék megszakasztott tanulmányait folytatni, s magát alaposan kiképezni.

Az ifjú erős hajlamot érezvén a festésre, atyja beleegyezésével Bécsbe ment, s először Waldmüller, azután Rahl tanítványa és föltétlen híve lett. Együtt tanult a genialis Izsó Miklóssal, a ki a szabadságharcban is pályatársa volt. Hívatásának már itt nem egy jelét adta úgy conceptiói, mint szabatos rajzai által, s egy ízben megnyerte az első díjat is. Sokat festett — úgy mond egy életírója, — de többnyire csak magának, úgy, hogy csobaji tusculuma valóságos képcsarnoknak mondható. Egyik képe, a *búsuló betyár* a pesti műcsarnokban is ki volt állítva s osztatlan tetszéssel találkozott.

Budapestre visszatérvén, érintkezésbe jutott az irodalmi körökkel, s a költészet szeretete új lángra lobbant benne. Első dalai Császár Ferenc *Divatcsarnok*-ában jelentek meg, s formai csínjokkal úgy, mint a hangulat közvetlenségével széles körben figyelmet keltettek a fiatal költő iránt. Az első siker további munkásságra buzdítá őt, s csakhamar egyike lett a legkedveltebb költőknek. Munkatársa volt egyebek közt Vahot Imre lapjának, a *Napkelet*-nek, s nem-

csak kortársainak, hanem az idősebb generatiónak, a nagytehetségű Sárosy Gyulának, Lisznyai Kálmánnak szeretetével is dicsekedhetett. Beöthy László, a jeles humorista, s Balázs Sándor legbensőbb barátjai közé tartoztak. Verseinek első gyüjteménye 1856-ban jelent meg; újabb nagy számú lyrai művei, melyekkel nem kevéssé hatott a nemzeti szellem ébresztésére, elszórva a lapokban láttak napvilágot, míg 1863-ban ő maga kényes ízléssel megválogatva adott ki egy újabb érdemes gyüjteményt.

A költészet barátja nem lapozhatja, és még igen sokáig nem fogja lapozni gyönyör nélkül e kötetet. Kevés szerelmi dal mellett számos van benne olyan, mely az emberiség nagy érdekeivel, a haza sorsával, a társadalom komoly kérdéseivel foglalkozik, s melyeket a gondolatok gazdagsága, a meggyőződés energiája, az érzelem nemessége s a formai előnyök a műbecs magas fokára emelnek. A *Pyramis*, mely nagysága tudatában hideg gúnynyal néz le a nyüzsgő világra, *Az osztrolenkai temetőben* című, melyben az egy sírba jutott orosz szolga és a lengyel szabadsághős beszélnek eszményeikről, a *Kolumbus* című, melyben a nagy fölfedező elborúlva nézi a jövőt, mikor a mosolygó új világban rabszolgák fognak harcolni a hatalmasokkal, mikor az aranyszomj vérrel festi be a virányokat, *Arias*, mely a festő-koldus halálát festi, a *Napimádó*, a világosság, a szabadság emez szép ódája, *Hunyadi László kedvese*, a *Lengyelek dala*, *Visegrád*, *Rákóczy bucsúja* címűek, s még több jeles alkotás tesznek tanúságot a költő lyrai ereje, s szellemének emelkedettsége mellett. Ki ne emlékeznék a *Dunavizes* című életképre, mely egyike a legjobbaknak e nemben, a *Verses diák*-ra, a *Kántor halálá*-ra, melyek azt mutatják, hogy költőnk gazdag lelkében a humor fényforrása is megvolt! Valóban, az ily művek nem csak szép lélekre, hanem alkotó képességre vallanak.

E gyüjtemény megjelenése előtt 1862-ben indította meg az *Uj nemzedék* című szépirodalmi heti lapot, mely

mellé a legjobb fiatal erők sorakoztak mint belmunkatársak. E fiatal erők közt látjuk Szabados Jánost, mint főmunkatársat, Almási Tihamért, Zoltán testvéröcscsét, Abonyi Lajost, Dalmady Győzőt, Győry Vilmost, Tolnai Lajost, Thaly Kálmánt, Vida Józsefet, Zalárt, s irodalmunknak még több érdemes munkását, a kik azóta egy vagy más téren bizonyíták be, hogy a nemzet nem ok nélkül helyezett beléjök reményeket.

Ez ifjú írói csoport a szépirodalomban a *nemzeti iskolának* megtisztult nézeteit akarván követni, célul tűzte ki «az erők egyesítése által szépirodalmi lapjaink megingott hitelét helyreállítani». A vállalat címlapján Petőfi képe volt, sziklán ülve, oldalán a festés és költés muzsájával. A csinos képet is maga a szerkesztő rajzolta.

A lap azonban nem örvendett hosszú életnek. A politika a közönség minden érdeklődését magának vindikálta; a tiszta művészeti eszmény a lelkes munkásokon kívül csak keveseket számíthatott tisztelői közé.

Balogh Zoltán a csalódás keserű érzetével szüntette meg nemes ambitióval kezdett vállalatát, s miután költeményeinek előbb említett válogatott gyüjteményét közrebocsátotta, úgy tetszett, hogy végkép búcsút akar venni a költészettől. 1864-ben Arany János *Koszoru*-jában *Az elátkozott kor* címen egy hatalmas lendületű költemény jelent meg tőle, mely híven festi lélekállapotát. Természetes, hogy a haza akkori sorsa is nyomasztólag hatott érzékeny lelkére.

Ez időre esik házassága *Jakabfalvy Jolánnal*, Szemere Bertalan unokahugával, kinek szép lelke teljesen osztozott férje idealismusában, s a ki mindvégig meleg részvéttel buzdította őt művészi munkásságra. Balogh Zoltán azonban legtöbb idejét és gondját a gazdálkodásnak szentelte csobaji jószágán, Tokaj festői vidékén, hová összekelésök után az ifjú pár költözött.

A családi és falusi élet örömei és gondjai azonban, ha időközökben lekötik is a magasba vágyó lelket, a göröngy-

höz végkép nem bilincselhetik; ellenkezőleg ezerféle ösztönzéssel sarkalják, ihletik; a természet ölében, az isten kezének annyi csodás alkotásától hányszor melegszik fel a hidegebb kebel is! A költő elmenekülhet oda csalódásban, fájdalomban vigasztalást, enyhületet keresni; de lehűteni azt a szerelmet, mely lelkében az ideálokért lobog, kibontakozni abból a varázsból, melyben szívét a szép, a fenséges szemlélete fogva tartja: ily környezetben nem lehet!

Balogh Zoltán mint mezei gazda is megmaradt annak, a mi előbb volt: festő és költő. Sokáig nem írt a közönség számára, de azért írt, mert formát kellett adnia forrongó eszméinek, érzelmeinek; bántja őt a kor közönye; bántja őt, hogy elmult a dal hatalma, hogy az ifjak korán kijózanodnak, a vének keble fáradt, s epedve sóhajt vissza az «édes korra, midőn a költőt fogékony szívvel hallgaták, halántékán virult örökzöld: népeknek szóltak a danák!» ... Tünődik, küzd magával, de végre is határoz, s föllép *Alpári*-val.

Alpári költői regény hat könyvben, 1871-ben jelent meg. A Kisfaludy-társaság méltatta kiadásra, mert benne szerencsés próbáját látta egy műfajnak, melynek irodalmunkban még nem volt művelője.

Alpári Balogh Zoltánnak fő műve, s fényes bizonyítéka hivatottságának az elbeszélő költésre. Ő, kit a közönség addig csak dalairól ismert, a cselekvényalkotás és jellemzés mezején szinte meglepő erőt tanusít oly formában, melyre a mintaképeket egy Byron, egy Puskin teremtették.

Kétségtelen, hogy e nagy költőknek volt befolyásuk *Alpári* conceptiójára. Az előadás módja, különösen a költő subjectivitásának gyakori előtérbe lépése élénken emlékeztetnek *Anyégin*-ra; maga a törekvés, hogy a mű modern társadalom képét adja, névszerint az előkelő osztály világnézetét, a ferde nevelés, az előitéletek és korláttalan egoismus, az élvezetvágy bontó hatását mutassa meg, hasonlít ahhoz, a mely Puskin geniális költeményén áthuzódik; csakhogy *Alpári* magyar, tiszta magyar költemény; magyar

alakok, magyar viszonyok és erkölcsök lépnek elénk benne s így a formaságokon belül teljesen eredeti.

Anyégin Eugen «typusa az előkelő orosznak, ki önállóságért küzdve, más boldogságot keres, mint a mit a vállrojtok fénye s a romlott bureaukratia nyujtani képes, s a ki épen ezért munkakört nem találva, boldogtalanná és életunttá válik». *Alpári Béla* typusa az előkelő magyarnak, a kinek mindene megvan, a mi csak emberi szív vágyának tárgya lehet; a kit a születés előnyei, dús vagyon támogatnak; ki előtt nyitva áll a világ; a ki szerepet játszhatik ott, a hol akar, szolgálhatja nemzetét ezen vagy azon a téren, s kiveheti részét az élvezetből s a dicsőségből egyaránt; de a ki szintén boldogtalan, mert egy letünt kor előítéletei közt nevekedett, s nemesebb hajlamain erőt vesz az önzés, mert jelleme nem edződött meg eléggé arra, hogy áldozni is tudjon egy eszméért; ingatag, könnyelmű, pazarló, — szóval *úr* abból a fajtából, mely tönkre teszi magát sportból, a versenytéren vagy a szerelem miatt.

Alpári Béla egy becsületes, vagyonos polgári ház gyermekét, Bertát szereti, s nőül is akarja venni, de apja ellene szegül e szándéknak s a kékvérű körök ugyancsak éreztetik vele, hogyan vélekednek a mesalliance felől. Az apa végrendeletében úgy intézkedik, hogy Béla Ilmát vegye nőül, ki még gyermekkorában neki volt szánva, s ki meg is érdemelte, hogy az ifjú szeresse; különben ki van zárva az apai áldásból, s a halottnak nyugalma sem lesz a föld alatt! .... Béla nem hajlik Ilmához. Szilaj mulatságokba temeti búját, haragját; de Berta képétől nem tud megszabadulni. Nőül nem veheti őt, hát elcsábítja szeretőnek és Párisba költözik vele. A leány lelkiismeretének szavát az élvezetek mámorában némítja el, s őrült pazarlással pusztítja el roppant örökségét.

A mint a fény eltünt házából, lelkéből is elszállt az életkedv derűje, s Berta azt hivé, hogy Béla megunta, nem szereti őt. Elhagyja tehát titokban s bűnbánólag visszatér

szülőihez. Béla is Pestre jő; szeretné jóvá tenni bűnét; most már nincs mit vesztenie, ha a végrendelet ellenére cselekszik. De minden késő: Bertát a bánat már sírba vitte...

Alpári átszenvedi a tragikus bünhődés kínjait, csak boldogságának romjain érzi az elvesztegetett élet becsét és megkisérti a fölemelkedést. Mi támogathatná roskadozó lelkét, ha a munka nem? És új pályába kezdett. Gyárat állított a «zöld Dunánál», melyben «nagy kalapácsok döngetése vagy a gőz bömbölő szava kihallik távol messzeségbe» s

Ott áll ő, a komor parancsnok:
Vonásain a vész nyoma;
Mint tengerészt, edzék a harcok,
De le nem győzhetik soha.
A munka közt így tölti életét,
Kifogyva a könyekből is;
Ám kedve jöttét meg nem érnéd:
Szivében ott volt egy tövis!

Alpári iránymű a szónak nemes, aesthetikai értelmében. Nem szűkölködik éles célzásokban az előitéletekre, a léhaságra, az elpusztuló, elzüllő családokra, míg magasra emeli a munkás polgári osztály érdemét, de célzata inkább a cselekvényben, a jellemek sajátosságában van kifejezve, s így valódi művészi tényezővé válik. Nem szükséges mondanom, hogy a kifejlésben Balogh Zoltán nemes szíve az élet harmoniáját akarja helyreállítani, midőn Bélának jellemében a jobb részt nem engedi elveszni.

Béla szívében ott van a tövis; eljátszott boldogsága többé vissza nem tér; a multak emlékének sötét árnyéka örök felhőként borul lelkére; de mikor a köznek használ eszével, kezével: egy nagy eszmének harcosaként bocsánatra és tiszteletre teszi magát érdemessé...

Alpári sikere erősíté a költő önbizalmát, s bár most is inkább magának, a munkavágy kielégítése céljából, de szorgalmasabban dolgozott. Lyrai költeményeken kívül írt drámai műveket, elkészítette *II. Rákóczy Ferenc* című eposzát s

tervezett nagyobb szabású essay-ket a művészet elméletéből és történetéből.

Kiváló gondjának tárgya volt Rákóczyról szóló műve, mely nemcsak történeti elbeszélés, hanem a nemzeti szabadságért vívott küzdelmek apotheosisa. A költemény húsz énekben tárgyalja a hősnek és a szent ügynek sorsát az ifjú herceg fogságától kezdve egészen «a kibujdosás tragoediájáig». A hazáját mindenek fölött szerető, a szabadságért rajongó költő mit és hogyan írhatott e korról? Minő húrokat pengethet, a ki úgy érezi, mint ő a «nyügében roskadozó nemzedék» sorsát, mely várja, míg gyásza éve letelik, mely sírva aratja a kalászt, míg könye fénylik sárga tarlón, ugaron .... hisz' a haza iga alatt, s oda tűrés, oda békés nyugalom!

Hej Rákóczy, hej Bercsényi,
Hej vén Bottyán, beh nagy hősök valátok
Hiretek az eget éri;
Dicsőségtek mint a napfény ott ragyog!
Szenvedésre, jajgatásra,
Míg a haza fájdalmában kesereg,
Hogy a világ hallja, lássa:
Kardot fogott hősiesen kezetek!

Így indul meg a honfiúi bánat és lelkesedés e szép munkája, mely, fájdalom, eddig közkincscsé nem válhatott.

Midőn társaságunk ezelőtt négy évvel megalakult, hogy a tevékeny és munkabíró erőket szépirodalmunk továbbfejlesztése céljából egyesítse, sietett *Balogh Zoltánt* is tagjai közé sorozni, kitől addigi sikerei után joggal várhatott még jelentékeny alkotásokat. Ő lelkesedéssel csatlakozott hozzánk; megválasztatásában új ösztönzést nyert tervezett műveinek befejezésére, kész kéziratai rendezésére, melyeket együtt szándékozott közrebocsátani. Az írói és művészi ambitió újra fölébredt benne, s kétségkívül volt befolyása a mi társaságunknak is azon elhatározására, hogy 1878 tavaszán a

fővárosba költözzék, s ereje teljességével a múzsák szolgálatának szentelje magát.

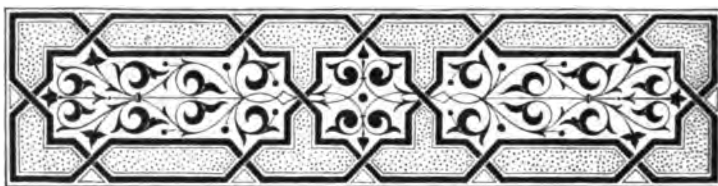
Minden rendbe volt hozva; az élet- és munkaterv meg volt állapítva, s a ki ismerte őt, a ki tudta, mily bensőséggel csüggött ideáljain, mily bizalommal lépett a legszebb korát élő férfiú a szinte ujonnan kezdődő pályára: gondolni sem merte volna, hogy a szép elhatározások, a szép remények oly hamar semmivé lesznek. S mégis úgy történt. Ügyeinek rendezése végett csobaji jószágára ment, de Tokajban, egy barátja házánál megbetegedvén, rövid szenvedés után veselobban meghalt pünkösd napján, 1878. évi junius 8-án, életének 45-ik évében.

Hogy mit vesztett benne az irodalom, az működésének e gyönge vázolásából is megitélhető. De ő benne több veszett el, mint egy szép tehetségű író. Ha kiváló tettek és ragyogó sikerek nem irányozták is feléje a közfigyelmet, «de egyike volt azoknak, kik nemes irányú munkálkodásuk és egyéniségök ethikai értéke által becsült állást foglalnak el a művészek és a társadalom kiválóbb férfiai közt.

Magánéletében a legszeretetreméltóbb ember volt. Művelt, finom modora, elegáns megjelenése rokonszenvet keltettek iránta mindenütt; határtalanul jó szívénél fogva mindig előzékeny, áldozatra mindig kész vala, s a ki ismerte, csak szeretni tudta. «Nem hiszem, — úgy mond nekrologjának írója, — hogy csak egy ellensége is lett volna; de igenis vannak igen sokan, kik őt a jó barát ideáljának tekintették.» Egyszerű, de sokat mondó, s mégis igaz jellemzés. Az ilyen szív nem lehetett, csak szerető gyermek, férj és testvér. Öcscsével, Tihamérral, a leggyöngédebb szeretet fűzte egybe; édesanyját imádta! Mint hazafi gyermeksége óta megtette kötelességét a csatatéren és mint polgár; költészetében legjellemzőbb vonás a hazának lángoló szeretete. Azon szomorú időszakban, mikor a nemzetnek a nagy emlékeken kívül nem volt egyéb kincse irodalmánál, az ifjú nem csak műösztönből, hanem hazafiúi lelkesedésből is írt,

hogy a fájó sebeket gyógyítsa, a szebb jövőben való hitet ápolja. Derék férfiú volt a szó teljes értelmében, a kinek még hibája is, hogy több téren akart hatni, s erejét nem egy célra összpontosította, erényeiből származott. Nemes élete korábban megszakadt, hogy sem mindent megteremthetett volna, a mire lelkében megvolt az erő; de a halál fájdalmas pillanatáig is tett annyit, hogy nevét az utókor hálás elismeréssel említse, emlékének egy szerény koszorút szenteljen.

NE BÁNTSD A MAGYART.

DRÁMAI JELENETEK. HÁROM KÉPBEN.

Írta

JÓKAI MÓR.

ELSŐ KÉP.

EGY ÉLETET EGY SEMMIÉRT.

Táborhely: a háttérben utcákra felosztott sátorcsoportok, miket egy folyam zár körül; a folyamon túl hegyes vidék, a hegyoldalban tábortüzek világítanak: a fogyó hold a hegyek közé lemenőben; egy sötét felhő lassankint huzódik el az égen, villámlobogással; az előtérben két vezéri sátor, az egyikről feketesárga, két fejü sasos lobogó, a másikról a szűz Máriás fehér, nemzeti színü szegélyzetű magyar lobogó leng alá. Mindkét sátoron túl egy másik hosszabb sátor a helyőrség számára, mely előtt a kétféle nemzet színeivel festett korlát van, s ahoz támogatva tizenkét lőfegyver. A közép színen hátul egy sugár-ágyu és egy nagyobb haubicvető mozsár; közelebb, a két sátor mellett, két gúla haubicokból; az osztrák színű sátor végében egy feketesárga faköpönyeg. A táborban az ébresztő tárogató-szó hangzik, felváltva a lovasoknak szóló kalapácsveréssel, dobpördüléssel; lassankint hajnalodik. Itt-amott, távolabb és közelebb felhangzik az őrszemek vontatott jelkiáltása magyarul és németül: »Ki vagy? Megállj! Őrjárat odább!« — »Halt! Wer da? Patrol vorbei!«

1. JELENÉS.

BALOG BÁLINT, BINDER KUNZ.

Kunz *(granátos-öltözetben az 1740-iki minta szerint. Az ébresztő elhangzása után kibujik a faköpönyegből, a honnan eddig csak a fejét dugdosta ki, s azzal a puskáját mellhez szorítva, elkezd az őrsátor előtt alá s fölsétálni, szabályos léptekkel, csak a visszatéréskor szólal meg. S aztán megfordul s tovább jár.)*

Bálint *(a zivatar alatt a gubája csuklyáját a fejére húzta, most aztán kibujik belőle, s leteszi a gubát a golyó-gúlára).*

Ej be csinos kis zápor volt! Nem adnám,
Ha otthon érne, egy vonás forintért!

Kunz Hát te leterítesz magadnak
Köpönyegeddel a piramisod?

Bálint Te is azt tennéd a köpönyegeddel,
Ha fából nem volna. Szegény gubám
Hadd szikkadjon: nem árt az a golyónak.
(Leül a golyó-gúlára.)

Kunz *(visszajön)*
Hát te leülsz magadnak a piramidodra?
No szép *(visszamegy).*

Bálint Ha nincs ennél különb hely,
A hová letegyem magam. Ez is jó.
(A puskáját a hátára veti a szíjnálfogva s előkeresi a tarisznyából a kenyeret, szalonnát, kulacsot s elkezd falatozni.)

Kunz *(visszajön)*
Hát te leülsz magadnak frustokolni,
Mikor vagy silbak?

Bálint Biz én nem magamnak.
Megosztom véled, pajtás, szívesen.

Kunz Akkor nekem is volna «Szép!» *(odább megy)*

Bálint *(falatozik)* Biz ez
Pedig nem rosz, ilyen zivataros
Éjjel után. Megéhezik az ember.
Mindig csak azt hallottam az apámtul,
Hogy jobb a jóllakott katona
Mint a ki éhes. Gyere, tarts velem!

Kunz Aha! Látsz ezt a deszkát? Hosszú, keskeny
Nekem lelépned erről nem szabad.

Bálint No hát majd odalépek én.

Kunz No szép!

Bálint Bizony nekem senki se tiltja meg,
Hogy a pajtásomnak egy korty italt
Ne adjak, ha nekem is jól esik *(oda megy hozzá)*

Kunz Jaj, nekem a gyomrom olyan nagyon
Csinál, mintha volna benne malom.
Elől fázom, hátul meg reszketek.

Bálint Látod: még majd elüt a nyavalya,
Rosz itt az äër! Úgy látom pedig,
Hogy ebbül kaptok legtöbb porciót.
No, hát, húzz egyet. Rögtön felmelegszel
(odatartja a szájához a kulacsot).

Kunz *(nagyot húz belőle s arra elkezd köhögni, úgy megy végig s jön vissza a deszkán, mikor visszaér, a hangja elrekedt, siket kappan hangon szólal meg).*
Mi volt ebben az átkozott kulacsban?

Bálint No, hát mi volt no? Egy kis papramorgó.

Kunz *(folyvást rekedt hangon)*
Minek nekem te adtál papramorgót
Mikor ma nekem gyónni kell?

Hogyan kiáltok mostan «Kverausz»?
Ha nincs nekem hang? *(köhög)*

Bálint Hát 'szen ne busulj.
Itt annak a szere. Nyomtasd le! Egy
Kis paprikás szalonna megteszi.
Meg egy falás cipót rá. Így ni! lásd.

(A bicskájával falatokat vág le kenyérből, szalonnából s azokat Kunz szájába rakja.)

Kunz *(fegyverét mereven tartva, nagyokat nyel.)*
No én nem bánok, neked a hibás.
Ettem nem én: csináltál enni engem.

Bálint No, csak hogy jól esett. Javadra váljon.

Kunz Dehogy javadra vál. Soha nem ettem
Nyers vad szalonnát.

Bálint Ajh, dehogy vad.
Hisz a szalonna mind szelíd. S jó paprikás volt.

Kunz Bizony pogány nép vagytok ti magyar.
Ha esztek, pap ríkat, ha isztok papra morg.
Csak én ne kapsz ettűl magyar betegség.

Bálint Hát hogy csömört ne kapj tőle, egyél rá
Egy kis gerezd foghagymát: megteszi.

Kunz Hagysz énnekem békét hagymádfogaddal.
Hát nem tudsz, hogy generál mára vár
A hercegasszonyt, a hugát visitre.
Az ám neked egy úri dáma, hej!
Van néki szoknya, selyem, akkora
Hogy ezt a sátort nem fér el bele.
Az mást nem esz soha, csak ananászt.
És mást nem isz soha, csak otkolont.
Ha foghagyma szagát megérzi,
Elájul neked és kap görcsöket.
Azért megtiltotta a generál
Mai napon a foghagyma-evést.
Egész táborban senki azt egye.
De még a senki is, ha rajta kapnak,
Hogy ette, fejbe lőnek azt neki.

Bálint Hát 'sz nem jön oda mivelünk beszélni
A hercegasszony. Biz a meg se lát.

Kunz No csak ne kínáld engem, kamerád!
Mert megtalálom enni, s bajt csinálsz.

Bálint Ugyan ne félj tőle. Pompás szer ez.
Ez volt a melyért Mózes nemzete
Egyptomot legjobban emlegette,
Ádám apánk ha tiltott alma helytt
Tiltott foghagymát ett vala, ma is
Ottan lakunk mind a paradicsomban

Nézd, én magam megyek elől.
(Bevesz egy gerezd hagymát.) Be jó volt.

Kunz *(szájába engedi tenni a másikat).*
Ettem nem én, csináltál enni engem.
De csak baj lesz belőle; látsz magadnak.
Nem tudsz mi a «lósung».

Bálint A tábori
Jelszó? Dehogy nem! Hát «kan gombluk»

Kunz *(nevet)*
«Kan gombluk!» Ó te ostoba magyar!

Bálint Lám: hogy megetetém és itatám,
Már ostoba magyar vagyok.

Kunz Megérts!
«Kein Knoblauch» a lósung.

Bálint Hát hiszen
Úgy mondom. «Kan gombluk». Jól mondom én.

Kunz *(nevetve megy hátra s egyszerre a nevetésből parádéba teszi magát, a puskát két kézre kapja s nagyot ordít):*
Kverausz! Halt! Wer da!

2. JELENÉS.

ELÉBBIEK, CEREMONIAMESTER, ŐRVEZETŐ, KATONÁK.

Ceremoniamester
Őrvezető
3 cserepár katona *(jobbról jönnek a tábor felől).*

12 granátos *(a mellréksátorból elősietve a puskákat karra veszi és a korláton belül sorba áll).*

Ceremoniamester *(nagy prosopopőiával)*
Gut Freund.

Kunz Mi a jelszó?

Ceremoniamester Kein Knoblauch.

Kunz Passirt!

Ceremoniamester Mit vettél észre az éjszakán.

Kunz Szolgálatjára: semmit.

Ceremoniamester Esett eső?

Kunz Szolgálatjára: sok.

Ceremoniamester Ütött le a ménkű?

Kunz Szolgálatjára: egy.

Ceremoniamester Hová?

Kunz A proviánt-magazinba: szolgálatjára.

Ceremoniamester A Verpflegscommissärt találta-e?

Kunz Azt, fájdalom, hogy nem találta.

Ceremoniam. Jól van, fiam. Schultert!
Granátosok *(vállra eresztik a fegyvert.)*
Ceremoniam. Halb rechts!
Őrjárat *(sarkán fordul a másik oldal felé).*
Kunz *(nagyot ordít):*
Patrol vorbei!!!
Ceremoniam. *(Bálinthoz)*
No hát te másik őr! Nem is kiáltasz?
Bálint Hisz nem süket kegyelmed, mit kiáltsak
Olyan nagyon? Megértjük lassan egymást.
Ceremoniam. Mért nem kiáltod: «Halt! wer da?» nekem.
Bálint Mit holberdoznék? 'Sz ismerem kegyelmed.
S úgy is megálltak: látom, hallom is.
Hogy a jelszót kimondták. Jó barátok
Vagyunk *(kezét nyujtva neki, kézszoritást kinálva).*
Ceremoniam. *(nem fogadja el)*
Hát a «Kverausz» hol maradt?
Bálint Hát most az én szegény pajtásaim
Ott benn alusznak nagy' édesdeden
Egész nap el vannak csigázva, mostan
Csak hadd pihenjenek a jámborok.
Minek kurjongassam fel őket? Itt vagyok én.
Látom, hogy semmi baj sincs. Rendbe minden.
Majd reggel, ha felébrednek s kijönnek,
Megmondom nékik, hogy itt járt kegyelmed.
Ceremoniam. *(elfojtott dühhel)*
Aztán menjen az ember az ilyen
Katonanéppel az ellenségre.
Bálint Már' 'szen ha azt próbálná meg kegyelmed,
Hogy az ellenséggel hogyan beszélek,
Bizony nem sajnálnám a kérdezést
A puskám boldogabb felére bízni.
Most aztán «őrjárat haladj!»
Ceremoniam. Ezt már reportra kell vinni a generálhoz! *(int az őrjáratnak).*
Őrjárat *(sarkon fordul s balra el).*
Ceremoniam. *(el a baloldali hercegi sátorba).*

(Egészen megvirrad, dobpörgés több oldalról, trombita-hangok, a tábor tüzek a távolban kialusznak. Három ágyúdörgés a távolban.)

Bálint *(Kicsihol, rágyujt s így áll őrt)*
Jön az ellenség tán?
Kunz *(Mereven áll a faköpönyeg előtt.)*
Nekünk csak «az»,
Kik ettünk hagymát. Jön a hercegasszony.
Most már az a lósung, hogy «haltsz maul!»

3. JELENÉS.

TÁBORNOK, 1., 2., 3. FŐTISZT *(kilépnek a baloldali sátorból)* CEREMONIAMESTER.

Tábornok Mind ilyen a magyar: kemény, nyakas nép!
Dacolni tud csak, szelídülni nem.
Ha nem fogom a szarvát, hát felöklel.
(Bálinthoz)
Ki katonája vagy te szószatyor?

Bálint Az én uram, gróf Pálffy Jánosé.

Tábornok Látszik! Te is a gazdádra ütöttél
(Hirtelen megütődve szétt kint)
Mi bűz ez? Hej! Ki mert foghagymát enni itt?

Bálint *(Tarsolyába nyúl és kivesz egy gerezdet.)*
Kegyelmes úr, még itt van a fele.

Kunz *(befogja a száját s hirtelen masiroz hátra felé).*

Tábornok Parancsom ellen hogy mertél dacolni.

Bálint Kegyelmes úr! Parancsolj a karommal,
Hogy verjen ellent, a míg benne tart;
Véghez viszem. — Parancsolj lábaimmal,
Hogy mászszak a sziklára: — felmegyek.
Parancsolj a véremmel: — mind kiontom.
Parancsolj a nyelvemnek, hogy tanulja
Meg a tiédet, azt is megteszem,
De a gyomromnak — én parancsolok.

Tábornok Hisz ez kész lázadás! őrök vigyétek!
Ilyen szavakra csak a golyó felel,
Lőjétek főbe.

Bálint Lassan, jó uram!
Elébb várd végig, hogy felváltsanak
Azok, a kik ide fölállítának.
(Nagyot rivall)
Válts fel!

(A magyar sátorból előrohannak a katonák és fegyvereiket kézbe veszik. Bálintot felváltják.)

4. JELENÉS.

ELÉBBIEK, PÁLFFY.

Pálffy Miért kiáltál «válts fel»-t?
A míg órád le nem telt, vén kuruc?

Bálint Az én órám letelt már, jó uram.
Nagyon letelt. Visznek már főbe lőni.
Isten hozzád! Ha majd haza kerülsz,
Viseld gondját szegény porontyaimnak.

Pálffy Tábornok! Őröm miért itélted el?

Táborn. Parancsom megszegé.
Pálffy Minő parancsod?
Táborn. Napiparancsomat: «Kein Knoblauch». Ő mert azt enni
és még feleselt.
Pálffy Tréfálsz?
Táborn. De nem tréfálok! Hogy ha én
Parancsolom: «Fél lábon álljatok!»
Úgy kell megállni! Ez a fegyelem.
S e nélkül csorda vagytok: nem sereg.
Pálffy Ilyen csekélység.
Táborn. Rómát a midőn
Körülárkolták, azt a keskeny árkot
Nevezték sáncnak. S a mért átugorta,
Rémust agyonütötte Romulus.
Pedig testvére volt, s vezéri társa,
Így épült Róma.
Pálffy Az igaz; hanem
Azt is tudom, hogy Gessler a kalapját
Tűzette rudra, hogy azt üdvözöljék
S igy lett Helvéthonból respublika.
Legyen szigor, nem bánom, s a ki vét
Katonaregulában: meglakoljon,
De semmiségekkel a katonát
Próbára ne tegyük, mert ez boszantás.
Táborn. Azt megitélni, téged meg nem illet.
Pálffy Nem is kivánom. Csak mint jó barát
Kérem: — Szegény öreg cselédem,
Ki ugy van szokva már, hogy felesel,
S a böjtöt semmi szin alatt se türi.
Azért ám tűzbe vízbe menni kész,
Ilyen csekély hibáért ne ölesd meg,
Kegyelmezz meg neki — a kedvemért.
Táborn. Táborban én nem ismerek barátot
A kis hiba «itt» annyi, mint halálbűn
— S ha nálatok nem így szokás: elég rosz;
Azért szaladtok mingyárt legelől
Az ütközetből.
Pálffy Uram, megbocsáss!
Nyelved megbotla: — tán akként akartad
Kiejteni: — elől az ütközetbe?
Táborn. Hátrálni onnan! Ugy értettem azt.
Pálffy Ha a szívedre tennéd a kezed,
Bizony megütne visszadobbanása!
Nem harcol a magyar az egyesült
Zászlók alatt, vitézül a királyért?

Táborn. Vitézül, a míg kiabálni kell.
Pálffy Uram! Te kiabálsz; nem én.
Táborn. No hát
Ha tetszik, ütni is tudok.
Pálffy Bizony
Én meg ki nem térek ütés elől.
Táborn. Akkor bizonynyal összeütközünk.
Pálffy Rosz látvány lenne a két hadseregnek
Egy viadal, a mit a két vezér
Egymás között kezd, — ellenség előtt.
Táborn. Ha nincs szíved ily harchoz, hát kerüld ki.
Pálffy Szívem nekem tábornok úr, van annyi,
Hogy abba még a büszkeségen kívül
Zászlóm iránti hűség is befér.
Megesküvém zászlómra s nem felejtem,
Hogy kardomat csak ellenségre mérem.
S szövetségessel össze nem csapok.
Táborn. Kényelmes álarc minden gyávaságnak.
Pálffy E szó gonoszabb az arculütésnél!
Táborn. Vedd annak!
Pálffy Ilyen szó után . . .
Táborn. Kettőnk közül egyiknak halni kell,
Válaszsz segédet!
Pálffy Kényszerítsz reá:
De mondhatom, nem kedvemből teszem.
A seb, mit én kapok, csak testemet
Sajgatja meg, — de a mit rajtad ejtek,
A lelkem mélyének fog fájni az.
Táborn. És én gyönyörrel látlak haldokolva!
Utamban állsz a földön mindenütt
A napban állsz nekem! Legyen neve
Sugárinak «asszonyszem» vagy «dicsőség»
Lefektetlek, hogy árnyékot ne vethess!
Hozzátok fegyvereinket! A csalitban
Találunk egy szép magányos helyet,
A mely elég csendes lesz temetőnek.
1. kapit *(a tábornokot biztatva)*
Ezt nem hagyhatjuk abba!
2. kapit. Törni kell,
Ha nem akar hajolni!
3. kapit. Üssük inkább,
Az ellenmondó bajtársat, mint az ellent.

(Tábornokot kisérve el.)

Pálffy Velem ne jőjjön más, csupán magad

Te hű öreg cseléd; hozd fegyvereim.
El tudsz te engem magad is temetni.

Bálint *(Kihozza Pálffy sátorából ennek pisztolyait.)*
(Magában):

No ez nem jó dolog lesz. Szent atyám!
Inkább hagyá vala édes uram
Szegény fejem agyondurrantani,
Minthogy magára hozta ezt a bajt,
A melynek vége gyász, ha ő veszít.
De még nagyobb gyász, ha győztes marad.

Pálffy Édes cselédem, soh' se szomorítsd
A szived ezzel, annak nem te vagy
S nem egy gerezd hagyma lesz az oka,
Hogy ez a hajnal nekem alkonyat.
Régi viszálynak mérge volt e vérben.
Mint víziszony, mely lappang hét napig,
Hét hóig, hét esztendeig.
S akkor kitör és mar, kit útba lel.
Nem a te kis hibád, az én bűnöm;
De nem bűnöm, az én erényem az,
A mit nem tűrnek el; mert úgy-e bár
A hűség virtus? Én hogy nem tudék
Hűtlenné válni soha senkihez,
Se népemhez, se drága kedvesemhez,
Azért bukom. — Ha majdan vége lesz,
Vitess haza, s ha kérdi útfelen
A nép, miért jövök a szent Mihály
Lován haza? Mondjad, mert hű valék.
Nem érti meg, talán de elhiszi.
S ha kérdi hitvesem, miért jövök
Ily vőlegényi ágyon? mondd neki,
Mert hű valék; — szegény, nem érti meg,
De ő bizony bizonynyal elhiszi.

Pálffy
Bálint } *(balra el.)*

Kunz *(Az egész jelenet alatt katonás tempóban feszesen jár alá s fel a járó deszkán.)*

De jó, hogy én hallgatni tudsz magadnak!

5. JELENÉS.

AMÁLIA, KLÁRA, UDVARNOK, NÉGY HORDSZÉKVIVŐ, NÉGY KENGYELFUTÓ.

1. és 2. kengyelfutó *(fekete mellény, veres fekete csíkos ujjakkal, veres tricot; fejükön sisak, veres fekete structollakkal, kezükben szalagos bot. Futva jönnek.)*

Ceremoniam. Kinek vagytok ti a kengyelfutói?

1. kengyelfutó A hercegasszonyé.

Ceremoniam. Jöhet a hordszék!

1. és 2. hordszékvivő *(gyaloghintót emelve, bejönnek balról.)*

(Kengyelfutó félre áll.)

3. és 4. kengyelfutó *(zöld mellény, fehérveres csikos ujjakkal, fehér tricot, fejükön kucsma kócsagtollal, kezükben kis fokos. Futva.)*

Ceremoniam. Hát ti kinek kengyelfutói vagytok?

3. kengyelfutó A grófnőé.

Ceremoniam. Ha grófnő, kinn marad.
A hordszekér, s gyalog jön ő maga.
A ceremonia-szabály idáig
Csak hercegnőt ereszt be zsellyeszéken;
Grófnők gyaloghintói kinn maradnak
A korláton kivül, ez igy a rend.

3. és 4. kengyelfutó *(visszafut).*

Hercegnő *(a gyaloghintóból kiszáll).*

Ceremoniam. *(három lépést tesz előre, kettőt hátra, meghajtja magát, kezét a hercegnőnek nyujtja a hintóból kiléptekor.)*

Hercegnő Ébren a bátyám?

Ceremoniam. Hercegnő! Bocsánat!
E kérdésre az adjutáns felel.

Hercegnő Nincs tán baja?

Ceremoniam. *(magát mentve)* A felcser mondja meg:

Hercegnő Volt már a regg-imán?

Ceremoniam. Kegyelmes urnő!
Ez a tábori papra tartozik.

Hercegnő *(neheztelve)*
Ő tudja, hogy jövök, s nem jő elém.

Ceremoniam. Ez meg ő hercegsége dolga, hercegasszony.

6. JELENÉS.

ELÉBBIEK, GRÓFNÉ.

Ceremoniam. *(megpillantja) (félre):*
No még ez kellett! hogy a másik is
Megérkezzék ily kritikus időben
Olyan leszek most kettőjök között,
Mint árvizben kigyulladt ház lakója,
S ilyen esethez nincs instructióm!
Hogyan feleljek a két nőszemélynek,
Hogy etiquetteszerűen semmit se mondjak?

(A két hölgy párbeszéde alatt körülöttük sompolyog, hallgatózik, mit beszélnek, arcjátékkal mutatja, hogy retteg a gondolattól, ha azok megtudják azt, a mit ő már tud; de azok nem sejtenek.)

Hercegnő Ah te vagy az Clarisse?
Grófné Amália.
(Egymáshoz sietnek, ölelkezés.)
Ceremoniam. *(magában)*
Ez nincs rendén. A grófnénak elébb
Kezet kellett volna csókolnia.
S a hercegnőnek őt a homlokán.
Hercegnő Hol jársz te itt?
Grófné De hát te?
Hercegnő Ah minő
Véletlen egy találkozás ez itt!
Mióta a kolostort elhagyók,
Nem láttuk egymást. Kit keressz te itt?
Grófné Láthadd a főkötőmrűl, férjemet.
Hercegnő Mi? Hát te férjnél vagy már? És mióta?
Grófné Csak két hete. Rövid volt az öröm,
A férjem ezredes. A harc kitört
S ő néki jönni kellett ezredével,
El sem bucsuzhatánk. — Most meglepem
Csak egy szóra. Talán nem űznek el?
Hercegnó Kegyemben állsz, majd én megvédelek.
Bátyám a generális. Azt tudod.
Grófné Te meg ő hozzá jöttél, látogatni?
Hercegnő Sub titulo: köztünk, kisasszonyok,
Között nincsen titok. Megsughatom
«Affaire de coeur», mi arra kényszerite,
Hogy ilyen utra keljek, ily időben!
Ökörvontatta hintón; hordszekéren
Nagybátyaért ily utat nem teszünk.
Grófné Ah, hát te is szerelmes vagy?
Hercegnő Ne úgy
Mondd. A paraszt szerelmes. A mienk
Neve «liaison.»
Grófné És hogy hívják kedvesed?
Hercegnő Később megsugom.
Grófné Ő eljegyze már?
Hercegnő Még addig nem vagyunk. A multkori
Udvari balparéen a táncosom volt.
S oly empressementtel járta a minétet,
Hogy az bevált egy declarationnak.
Grófné És azután?
Hercegnő Minap a carousselen
Fegyverzetén a színeim viselte
S tornában minden dijat elnyere,
Sisakját én öveztem a babérral.

Grófné Tovább.
Hercegnő Még több is kell talán?
A névnapomra írt egy chansonettet
S refraineje ez volt: «vous étes une déesse!»
Grófné S megkérte a kezed?
Hercegnő Még nem tehette,
Mert még csak ezredes, s csak gróf a címe.
Még nőni kell neki, hogy kezemig
Felérjen. Majd ha tábornok leend
S kivívja a hercegi koronát.
Akkor szólhat így hozzám: «je vous aime!«
Azért jövék, hogy lelkesítsem őt.
Előtted a dicsőség mezeje,
Nézd itt a dij! Ez út «hozzám» vezet!
Grófné Oh én nekem nincs ily erős szivem,
Az én férjem sem több, csak ezredes,
De énnekem az is sok, jobb szeretném,
Ha nem volna semmi, csak az enyém.
Ez a «semmi» nekem több az ezernél
Ezerszeresen: az egy millió.
Hercegnő Nincs nagyravágyás benned kis bohó.
Grófné De egy mákszemnyi sincs. Egész napom
Csupa imádkozással áll ki: «Istenem,
Vess véget gyorsan már e háborunak.»
Hercegnő Én is imádkozom (templomban csak)
«Ah mon Dieu! Adj háborus eget
Hét évig!» Ilyen égből hullanak
Marschallbotok és hercegkoronák!
Grófné Lásd, bennem nincsen ilyen hősi vér.
Ha a réten végig megyek, mikor
Kasza után a dült rend ott marad,
Minden virágot úgy megsirathatnám,
A mi tőrül levágva ott hever.
Pedig az csak virág. Ha őszi estén
Az erdőt járom, s hull a sárga lomb,
Ugy elbúsit. Pedig az csak levél.
Ha ismerős fecském, darum tovább száll,
Utána sohajtok és bú fog el,
Pedig az csak madár, és visszajön még,
S ha azt veszem, hogy a kaszált rend,
Ember lehet, kinek fáj a halál;
Hulló levél — özvegy nő gyermeke;
S szívemnek kedvese, ki elrepül,
S tán vissza sem jő új tavasznyitáskor,
Akkor, ha ezt mind végig gondolom,

Nem kellene én nékem a dicsőség
A világ minden koronájaért.

Hercegnő Bohó vagy. Akkor hőst minek szeretsz?
Én az enyémet úgy tudnám szeretni,
Ha arca össze volna vágva kardcsapástól.
Nem is hagyok addig békét neki!

Grófné S szabad nevét tudni Seladonodnak?

Hercegnő Ha titkot tartasz, úgy megsughatom.
Tovább ne add. Neve: gróf Pálffy János.

Grófné *(megijedve)*
Az én uram.

Hercegnő *(haraggal)*
Mit? a te férjed ő?

Grófné Igaz hitestársam.

Hercegnő Ah, áruló!

Grófné E szót nem érdemli.

Hercegnő Ő megcsala.

Grófné Az nem igaz.

Hercegnő Ő nékem udvarolt.

Grófné De nem mondá soha se, hogy szeret.

Hercegnő Egy monstre ő! Egy szörny! Egy hitszegő.

Grófné Nem engedem, hogy sértsed őt előttem.

Hercegnő De átkozni, üldözni is fogom.
Bevágom útját itt s a trón előtt!
Rosz szelleme leszek, miként valék
Eddig őrangyala. Féljen boszúmtól.

Ceremoniam. Szent Isten, a két dáma összekap!
No csak ez volt még hátra. Hol marad
Az etiquette. A két úr kinn verekszik,
A két delnő meg itt.

7. JELENÉS.

ELÉBBIEK, BÁLINT.

Bálint *(jön rohanva, a két pisztoly a kezében).*
Victoria! Aztán «Szervusz világ!»
(Meglátja a grófnét, oda rohan hozzá, térdre borul eléje.)
Oh Istenem. Kegyelmes asszonyom,
Mi hoz téged ide? Meg ne ijedj.
Élve maradt, nem halt meg, jaj nekem!

Grófné *(rémülten)*
Férjem veszélyben volt?

Bálint De még milyenben.
Párbajt vivott ő most — élethalálra.

Grófné Nagy Isten! Sejtém! Nyomta szívemet,
Mondd, hol van, hol talalom?

Bálint Ide jön
Mingyárt. Jaj, hadd mondjam el neked!
Nem jó volt, hogy megtörtént, de biz Isten:
Mégis nagyon szép volt. Hallgasd, hogyan volt?
Kiállták a tisztásra mind a ketten.
Két pisztolyt adtak mindkettő kezébe.
Először egyik, aztán vissza másik;
Másodszor ez megint, s amaz, ha még él.
Ez volt a régula. Jaj, istenem!
Még most is reszket a szívem! Ott álla ő
Szemben a nappal, a roszabb helyen.
Ellenfele nagy büszkén ráemelte
A pisztolyát s azt mondá kérkedőleg:
«Igy lőnek egy magyar ökröt agyon!»

Ceremoniam. No csak ne tartsd felém a pisztolyod!

Bálint Hiszen nincs már megtöltve!

Ceremoniam. De nem illik.

(Átmegy a más oldalra.)

Hercegnő *(bosszúsan az őrkunyhónak támaszkodik kezével)*
Gyönyörködöm, hogy kétségbe vagy esve,
S irigylem, hogy helyedben nem vagyok!

Bálint *(a grófnéhoz)*
Ne félj, nem durranik! Elhangza már!
Elszállt a füst, s uram sértetlen állt.
Most rajta volt a sor. S ő csak mosolyga:
«No még egyszer» biztatta ellenesét.
Hadd lőjjön az kétszer egymásután.

Grófné Isten, ne vigy bennünket kisértetbe.

Hercegnő Még nagylelkű is! hogy jobban gyűlöljem.

Bálint Durrant biz az másodszor is, s ezuttal
Közel járt, a kalapját átlyukasztá.

Grófné *(arcát eltakarja kezével)*
Irgalmas Isten! Hogy ha érte volna!

Hercegnő Hogy átkom későn érkezett oda!

Bálint Ekkor az én uram fogá a pisztolyt.

Ceremoniam. Ne tartsd felém! ha mondom: — declamálj
Pisztoly-kiséret nélkül. *(Átmegy a tulsó oldalra.)*

Bálint Hát hiszen
Nem célza rá. Fellőtt a légbe véle.
Ám ekkor a tisztek, párbajsegédek
Reátámadtak: «nem szép», «ez nem illik».
Ez még nagyobb megbántás! Ez gyalázat.
Az ezredes lőjjön ellenfelére.

Különben sorban vívnak meg vele.
Folytatni kell, míg egyik ott marad.
Ekkor aztán így szólt az én uram:
— «No hát így lő minden gorombaság
Nélkül a jó magyar lovag!» — Irányzott.
Eldördült. S ellene halva feküdt.

Grófné Irtóztató!

Ceremoniam. Ez a következése,
Hogy ha az etiquette megsértetik.
Az etiquette szabályai szerint
Alsóbb tiszt nem vivhat feljebbvalóval
C' est impossible.

Hercegnő *(Bálinthoz)*
S hogy hítták az ellenfelét?

Ceremoniam. *(hirtelen közbevág)* Hercegnő!
Mit gondol? Hercegséged nem beszélhet
Közvetlenül egy közlegényhez
Ha kérdetni akarja, küldje a
Hopmesterét!

Bálint Dejsz én tőlem uram
Annak a kérdésnek a válaszát,
Hogy jó uram ellenfele ki volt?
Kinek hítták azt, a kit ő megölt?
Kerek föld mindenféle mesterét,
Hopmestert, tárnokmestert, le egész a
Lud magisterig mind idehozzák,
Ki nem veszik belőlem. Átkozott
Volna a nyelv, mely azt kimondaná
Előtted hercegasszonyom! Nem is teszi.
Majd nemsokára eljön ő maga,
Az a ki meghalt. A ki néma már,
Az majd megmondja néked, hogy ki volt?

Grófné S miért vívott? Mi volt a harc oka?

Bálint Miért hát no? Hogyan is mondjam el.
Hogy meg ne sértsem tisztességedet?
Annak bizony két szép szem volt oka.

Grófné Két szép szem?

Bálint A bizony.
Két szép kökényszem, még pedig olyan,
Hogy a mikor te sirsz, hát nedvesek.
Ha te mosolygasz, akkor meg ragyognak,
S mikor pilláid elzárod, lehunyvák.

Grófné Miattam vívott ő meg? és kivel?

Bálint Hát egy hatalmas urral, a kinek
Volt egy nővére, mondják, hogy nagyon szép.

De hát mihaszna volt szép, hogy ha még is
Te jobban hozzá illettél, miként az.
Ki az égben jár, hát biz azt a villám
Megütheti. Igy jártak ő kegyelmük
Négy szép asszony szem villámai közé
Kerültek s az egyik lesujtatott.
Örülj neki, de ne nagyon örülj!
Ki elesett, vágytársnéd bátyja volt!

8. JELENÉS.

ELÉBBIEK, PÁLFFY, MAGYAR HADNAGYOK.

Grófné *(meglátja férjet, eléje rohan, nyakába borul, zokog).*
(Távolban közeledő gyászzene).

Pálffy Drágám, gyémántom! oh mily gyászra jöttél.
De áldva légy mégis, hogy eljövél,
E csókod nélkül fájna végzetem.
Szoríts magadhoz, mig el nem veszitesz.

Grófné Hiszen te élsz! Enyim vagy! Karjaim közt!

Pálffy És mégis, hidd el, hogy roszabb vagyok
Azon halottnál, a kit hoznak ottan.
Kettőnk közül engem kell megsiratni.
Az már lerótta tartozását. Rajtam
Már csak adósságul maradt az élet!

9. JELENÉS.

ELÉBBIEK, WÜRTEMBERG, TISZTEK, KÖZVITÉZEK.

Közvitézek *(galyakból készült hordágyon hozzák a herceget, halva).*

Hercegnő *(megismeri bátyját, odarohan).*
Bátyám! — A tábornok! — Istentelenség!
Őt ölte meg az a gonosztevő!
Letörte a nemes fa koronáját.
Oly diadalt adott az ellenségnek,
A mely felér egy vesztett ütközettel!
A hadsereg lelkét ölé meg, és kilopta
Belőle a szivet. Közös szivünk volt!
Bátorság, ész, erő, egy szivbe mind.
Ez a lövés egy országot talált.
S megérzi azt király, pór és nemes.
Egy ország vérzik el e seben át.
S még élhet az, a ki ezt ütni merte?
Hát bünhődéstelen történhet ez?

Hát asszony-átok pótoljon csupán
Törvényt és biró pallosát.
Ha égben és földön van még igazság,
Az ő fejére hívom fel kezét.
Sujtson reá, s ha sulya nem elég
Nehéz, ha éle nem elég
Éles, azt pótolják átkaim.

Mind *(súgnak)* Ezt meg kell torolni! Hadbiró elé vele! Meg kell halnia.

Ceremoniam. *(Pálffyhoz lép)*
Bocsánat, gróf úr, grófné Pardonnez.
Illetlen bár s nem etiquetteszerü
Családi scénát megzavarni. Mégis
Már kénytelen vagyok vele. Kegyelmed
Gróf úr, kegyeskedjék átadni kardját.
S aztán kövessen az auditorhoz,
Kegyelmedhez pedig grófnő
Szerényen én esedezem,
Méltóztassék hordszékét felkeresni,
S a tábort nagybecsű ittlétitül
Ez óra folytán még megfosztani.

Pálffy *(nejéhez)*
Ne sírj! mert látják! Voltunk boldogok,
Folytatjuk ott az égben. Isten áldjon! *(elválik tőle.)*
(Bálinthoz)
Szolgám. Kisérd anyjához vissza nőmet.
El vagy bocsátva. Köszöntsd gyermekid.
(Ceremoniamesterhez)
Uram: vagyok szerencsés kegyelmednek
Szolgálatára állni. Fogja kardomat. *(Háttérbe el.)*

Hercegnő *(odalép a grófnéhoz)*
Te elrablád én tőlem a szivét,
Én a fejét veszem te tőled el.

Grófné Különbség köztünk az: neked jutott
A hideg átkozódás. Én nekem
A forró könny.

Hercegnő *(büszkén)* De van hát két halottunk! *(el.)*

(Gyászzene. Az alatt mindenki eltakarodik a szinpadról, csak a két őr jár egyhangulag a szin elejétől a háttérbe és vissza.)

10. JELENÉS.

GRÓFNÉ, BÁLINT.

Grófné Ő veszve van. Mindenki ellene.
Az emberek. A birák. És a törvény.

Mentsége nincs sehol. Halott a vádló,
Ki nem bocsát meg. És szerelmi boszú,
Ki a törvénynél is kegyetlenebb,
Oh édes, szép, oh kedves, jó uram!
Igy huny le a te két szemedben
Az én világom napja hát örökre.

Bálint Kegyelmes asszonyom. Kérlek, ne hagyd
A szived megszakadni. Láttam én már
Csodákat, miket asszonysziv mívelt.
Ha ellenünk van törvény, — minden ember, —
Van még azokon túl is valami,
Van még egy Isten ott az égbe' fenn!
S azután van egy királyi asszonyunk!
Kiről mondják, hogy nem csak a fején,
De a szivén is visel koronát.
Szeretnek téged mind a ketten.
S ha ellenünk lesz az egész világ
S velünk az Isten s királyasszonyunk,
Szent ugyse, hogy a «többek» mi leszünk.

Grófné No hát szegény, elgázolt, gyönge asszony,
Kisértsd meg a csodákat elkövetni.

Függöny gördül.

HERKÓ PÁTER.

RAJZ.

Irta

MARGITAY DEZSŐ.

EGYSZER volt, honnan volt, Kelemennek kedve volt. Már tudniillik nem annak a Kelemennek, a kiről a mese azt mondja, hogy olyan sipkát szolgált az ördögtől, melyet, ha föltett, senki meg nem látta, hanem Kelemen Mihály uramnak.

Kelemen Mihály uram nem volt atyafiságban sem azzal a másikkal, a ki sipkát szolgált, mert Kelemen Mihály uramnak a hetvenhetedik ágaboga is mind csupa olyan emberekből állott, a kik bizony nem szolgálnak még a Herkó Páternek sem, miután hát ármális nemesek, annálfogva csupán csak szégyenből sem szorulnának a más korpájára.

Kelemen Mihály uramnak a nagyapja — úgy mondják a szóbeszédesek — kilencvenkettedrész faluval bírt valahol s csak azért lakott a kis-pataki nádas-házban, mert nagyon megszokta annak kőtornácát, a holott reggeltől estig szokott pipázgatni.

Atyja-ura híres kortes volt a megyén, a ki nem egy embert ugyancsak megagyabugyált a közjóért, s maga is nem egyszer-kétszer feküdt az ágyban, a nemesi jog végett bevert fejjel.

Hej, szép világ volt az! Ugy folyt akkor a bor, no meg néha a vér, mint a Tisza. A zsidó nem vehette el az embernek hemmi-hummicskáját; ha meg pénzdolgában megszorult az ember, felakasztotta vállára a szeredást s elment Bergengociába «fejelést« venni arr' a zálogságra, melyről hallatta az ed's apjától, hogy valaki valamikor egy pár arany-sarkantyuért kontraktust írt róla.

Mikor a kis-pataki nádasház Kelemen Mihály uramra került, bizony nagyon borzas volt már az üstöke, megtépázta idő, vihar; a zsidó is fölülkerült; Bergengóciában meg a zálogságos megsokalta a «fejelést» s azt mondta, hogy: fucscs a tapló!

Mi tűrés-tagadás, Kelemen Mihály uram süheder-korában úgy maradt, mint a kis ujjam; vagyon dolgából beillett volna akár kisbéresnek; hanem nem engedte az ármális, hogy a más borjának mondja: tala te!

Mit csináljon: katonának menjen? Hiszen helyre egy fiú volt, s takaros is szemre, meg ha botra kellett, kereste a párját; hanem hej, a katona élete cifra nyomoruság! s ámbár Kelemen uramnak Miska korában is tetszett, a mi cifra, meggondolta azt is, hogy jobb ám a buzacipó, mint a sótlan prófunt!

Az apja, az igaz, nem nagyon oktatta a kétszerkettőre, hanem ő magától már a rekt' uramnál konyitott hozzája s azért, a mint árván maradt, beállott görögnek. Azon a pénzen, a mely megmaradt a nádasház árából, megragasztott tíz-húsz köböl búzát aratáskor s eladta a lengyeleknek, a kik tavasz felé le lelátogattak Kis-Patakra búzavenni.

Mikor bemért, mindig kicsiny volt a mérő, s azért csak félig lehetett lecsapni; mikor meg eladott, úgy megnyiszorgatta a csapófát a véka tetején, hogy egy szem, az nem sok, de annyi sem ment a vevőnek pénz nélkül.

Nehány esztendő leforgása visszasegíté őt az ősi nádasházba. Azóta más megköttette a tetejét s neki már csak bele kellett ülni.

Mind a világ azt gondolta, hogy: na, most már van háza, hát menyecskét fog vinni bele. — Volt eszébe! — Egy az, hogy őt nemes Kelemen Mihálynak hívták s parasztlánynak csak nem mondja a pap előtt, hogy hát: isten úgy segéljen! — más meg, hogy a menyecske ám sokba kerül. — Ráérünk arra holnap is; addig szerezgessünk vagyont. Ha sok a pénz, vegyünk ezt, azt, adjunk kölcsönt. Ez az útja, hogy az ember lassacskán megmohosodjék, kivált ha minden krajcárt jól megnéz.

A csók bizony drága gyümölcs, ha a magunk fáján terem; hanem, ha az ember szemes, — dolmány, nadrág jól áll rajta, — ország-világ azt beszéli, hogy a dolmányzsebben mindig van pár százas, a nélkül, hogy repülni tanítsuk a bankót, a jó reménység fejében csak elél a szegény ember.

Kelemen Mihály uramnak szép, kékbeli öltözője; mindig tiszta, hetyke, módis; félselyem kalapja mellett legényes darutoll billeg; hegyesre vágott bajusza alá bizony odaillik akármelyik menyecske csókja; aztán, hogyha odaillik, — úgy módjával — meg is lehet azt próbálni! A világnak nem kell mindent tudni; ha ver is feléje a hír, mit — ő — bánja! nem az a macska a pákász, a mely megnyalja a tejfelt, hanem a melyet rajt' kapnak s odaverik orrát a fazékhoz.

Kelemen Mihály uramat soha senki sem érte még turpisságon, annálfogva nincsen jussa senkinek sem azt mondani, hogy nem igaz ember. Harminc éve, hogy bajuszát mindig hegyesre pödrinti; eleintén fehér bajuszsodrót használt, most már egy kis gyertyahamut vegyít bele, hanem azért még mindig a régi tisztességes ember.

Igaz, hogy a fehér népség egy bizonyos idő óta nem tekint rá olyan szemmel, mint hajdanárében; hogy: ha szemével odavág, vagy valami mókafélét sug oda a menyecskéknek, azok szemébe nevetnek s mingyárt azt a nótát kezdik:

Csiri-biri vén veréb!
Ne csiripolj, menj odébb!

Hanem azért oda se ám annak! Érzi ő, hogy a dolmánya még nem vetett ráncot s a zsebében nem egy százas, hanem néhanapján tíz-tizenöt is megakad.

Az is igaz, hogy a falu népe, ha maga közt beszélget felőle, nem úgy titulálja, hogy Kelemen Mihály uram, hanem csak úgy mondja, hogy a «Herkó Páter». De hát ez sem valami gyalázat; mert egy az, hogy azért ragadt rá ez a név, mivel az a szavajárása; más meg, hogy a ki hozzá megy kölcsön kérni, nem mondja ám a szemébe, hogy hát: Herkó Páter uram! egy kis pénzre van szükségem. Sőt inkább az a szerencsés, a kinek ő föl nem hozza Herkó Pátert, teszem ilyenformán:

— Hát a Herkó Páterednek! — vagy: — Nem én a Herkó Páternek sem!

Mert egy idő óta nagyon meg szokta ám nézni, hogy kinek ad kölcsön? Nem egy-két hat-ökrös gazda üres kézzel megy el tőle s csak az özvegy Harasztiné lehet nyugodt, hogy előtte nem bizgatja Herkó Pátert.

Pedig özvegy Harasztiné nem valami kincses bánya; szegény, tisztes, idős asszony; háza tája, igaz, csinos; kertecskéje, szőlőcskéje, mind a legjobb rendben vagyon, hanem Herkó Páter uram az ilyen kis vagyonkára rá se szokott hederítni máskülönben, s mégis ennek az asszonynak mindig van pénz elég!

Még azt se várja meg tőle, hogy az menjen kölcsönkérni, maga ellát a kis házba, majd minden hónapban egyszer.

— No hát, kedves komámasszony! egészségben, békességben? Jaj, beh milyen csinos minden a házában! Isten engem! udvara is virágoskert. Csak meglátszik a gondos kéz; a mihez nyul, virít, díszlik s hej, ha én Haraszti uram előtt ösmertem volna kelmedet, még a Herkó Páternek sem engedtem vón elsőséget. Hanem tudja komámasszony, hogy

a félszer csurgóra áll? meg kellene ám födetni. Mit! hogy nincs pénz? Hogy ne volna? Mennyi kell rá? Hisz' tudja, hogy Kelemen Mihálynak mindig van pénz a zsebében és a Herkó Páterét! míg nekem van, kelmed sem lesz el pénz nélkül? Ugyan mire való már az: a kamatot emlegetni? Most nem telik! hát majd máskor! A jövő év majd bővebb lesz s én nem vagyok oly igen földhözragadt, hogy azért a rongyos pár száz forintért el ne tudjak várni. Itt a pénz la! Pár sor írás nem a világ. Hát a kis Éva nincs itthon?

Találgatja mind a világ: ugyan mi szél érte Herkó Pátert?

— A biz' azért olyan hozzá, mert hát az is nemes asszony; — véli egyik.

— Sillom annak a nemesség! — felel rá más. — Nem a kutyabőrt nézi a', hanem azt a rózsás arcot: Harasztiné asszony lányát.

— Ugyan mire való beszéd már az! Hisz Éva még alig serdül s aztán szegény s Herkó Pátert nem olyan róka szoptatta, hogy egy szegény leányt, a ki még csak most lett bimbó, szerelemből a paphoz vezessen. Másnak kell itt a bibének lenni.

Herkó Páter uram meg, ha itt-ott egy szó megüti a füle dobját, csak mosolyog nagy hallgatva. Hej, ő látja, hogy az a kis feslő bimbó szép rózsát rejt, s azt is tudja, hogy annak a kis leánynak a nagyapja a kereki pusztarészen kétszáz köblös földet adott zálogságba. A váltsága csak potom pénz és épen akkorra telik ki, mikor a lány is megérik.

Jó helyre adta ő a pénzét! Az a pár ezer forint is, mely a váltásra kell, készen áll a fiókjában. Kétszáz köblös fekete föld! nem bolondság, s ráadásul még feleség, szép, takaros. Úgy is ideje már, hogy megházasodjék; innen-onnan eltelik az idő s ez a most fölcseperedő fiatalság olyan gangos; jóformán még szóba sem áll az emberrel!

Bizony bölcs az, a kinek, mikor kifelé áll a szekere

rúdja ettől a háládatlan fehérnéptől, eszébe jut, hogy: hát aztán? s megragaszt egyet a sok közül, a kinek kötelessége akkor mosolyogni, mikor ő akarja!

Ez az Éva pedig olyan szelíd egy lány, engedelmes, mintha az isten is neki teremtette volna! Régen szemmel tartja már őt; látja, a mint lassan fejlik, mint a hajnal kezd pirulni; mint az érőfélben levő barack, egyre színesedik. Piros ajkán tegnapelőtt még a gyermek kacagása; hej, ma már érett cseresnye, mely az édességtől duzzad! Az imént még kerekre nyilt szemeivel olyan bátran nézett mindenki szemébe, most szemérmes pirulás közt, hosszú pilláival rejti fényességét.

Hát meg aztán a két karja, nyaka, keble!

— Hej, a Herkó Páterét! beh ügyes egy kis menyecske lesz belőle a házam körül. Egy falat lépesméz, rózsalevélbe takarva; — gondolja magában Herkó Páter, mikor Évát a templomból hazatérni látja, s megnyalja az ajkát a jóízű gondolatra.

Úgy őrzi a feslő bimbót, mint a farkas őrzi kölykét. A lány körül sokan tapossák a földet, hanem azok felől nyugodtan alhatik, mivel egy az: Harasztiné úgy nevelte Eva lányát, mintha az volna a sorja, hogy klastromba menjen; más meg: nincs is olyan legény közelében, a ki a lányt szemre-főre, meg a vagyont is tekintve, el tudná szolgálni.

Hanem azért egyszer nagyon megijeszté Herkó Páter gazdát a véletlen.

Hegedűs Katica összezördült Sas Ferkével, a kivel már régideje kozmásnak tartották. Kati eleven volt, mint a ma fogott csik, s két szép, nevető szemével bizony nem egy-két legénynek megzavarta eszét, szívét. Ferke megorrolta ezt a lánynak s bolond fővel azt kívánta tőle, hogy a szeme csak akkor nevessen, ha ő látja; hogy a dereka ne legyen olyan karcsú; ne táncoljon úgy, hogy mind a világ csak őt nézze, s aztán meg, hogy fejrevaló kezkenő-

jét úgy tegye föl a fejére, hogy az arca gödröcskéit senki meg ne lássa.

— Egyébre nem fáj a fogad? — kérdi a lány.

— Egyébre nem; de erre fáj.

— No, ha fáj, hát mondok egyet, kettő lesz belőle. Keresd meg a tilimókust s rántasd ki a fájós fogad; mert bizony én a kedvedért se agyon nem sírom magam, se vén asszonynyá nem válok tizennyolc évemmel.

— Kati, Kati! jól megrágd ám, a mit mondasz, mert ha egyszer elindulok, nem a tilókushoz megyek. Hanem megyek egyenesen Haraszti Évához. Szívesen fogadnak engem ott is; s azért, hogy ő első leány Kis-Patakon, nem fog hátat fordítani hozzám.

— Hát csak aló! Bánom is én; nem varrták hozzám a szüröd.

Ferke el volt keseredve s haragjában szót fogadott: elment Haraszti Évához. Ott az özvegy szívesen fogadta a hatökrös gazda fiát s egybe rálett, hogy a búcsún Éva Ferkével táncolja a legelső táncot.

Ferkónak volt annyi esze, hogy ezt a hírt jóelőre világnak bocsássa, s hej, a mint az eljutott a Katica fülébe, megijedt, még ám nagyon! s szánta-bánta; de már későn, a mit Ferkével követett, s mikor meg a búcsú-nap jött és látta, hogy a szeretője csakugyan Évával táncol, úgy megszűkült vállfűzője, hogy táncolni se volt képes.

Ferke meg, ezt látva, annál jobban rakta hol a lassút, hol a frisset s úgy dalolta, a hogy csak a torkán kifért:

Huzzad cigány, ija haja!
A ki járja kutyabaja.
Sári drittom, tyu, tyu, tyu!
A frisséből, az angyalát!
Lássuk, hogy ki birja tovább.
Sári drittom tyu, tyu, tyu!

Szegény Herkó Páter is ott szűkölt az egyik ablakban; vakarta a fejét nagyon, s a mint látta, hogy Haraszti

Éva milyen szelíden simul a Ferkó két karjába, s hogy az özvegy milyen szívesen néz a szép párra? nagy szorongva azt gondolta, hogy az ő tervének már hess.

— Kati hugom, hát nem látod?! — szaladt Hegedűs Katához?

— Hogy ne látnám?

— De hát miért nem mészsz hozzá? Hiszen a te szeretőd volt!

Kata elpirult a szóra, s — bár sírni lett volna kedve, — azt felelte:

— Én akartam, s másnak arra semmi gondja!

No persze, hogy azt felelte, mert melyik lány kötné másnak az orrára, hogy, ha egyben meghalna sem kunyorálhat engedelmet volt szeretőjétől?

Azalatt meg Ferke tovább mondta:

Csak te húzzad, én majd járom;
Hónom alá, kedves párom!
Ica-cica, haja-ha!
Mind bolond, a ki nem járja;
Keressen, ha nincsen párja!
Ica-cica, haja-ha!

Jaj, a szegény Hegedűs Katának de kicsi volt az a szoba! de szerette volna, ha valaki jól megrázza, s azt kiáltja a fülébe, hogy ideje fölébredni! Herkó Páter uram is csak csetlett-botlott hol Katához, hol Harasztiné asszonyhoz, s kérve kérte őket, hogy hát — izé — szóljanak már a dologba!

Hanem mindaz semmit sem ért; hátra volt még a harmadik nóta:

Lám, én megleltem a párom;
S a míg élek, meg se bánom;
Hajdinárum, hopp, hopp, hopp!
Mint a madár, csak ugy repdes,
Borulj a vállamra, kedves!
Hajdinárum, hopp, hopp, hopp!

A cigány is megtette, a mi tőle telt: húzta mint a veszedelem a Ferkó fülébe; aztán pedig, mikor a fiatal ember nekibomlik, egy oldalról hegedűszó, más oldalról szép leányszem, belülről meg az a kutya «csak azért is» ösztökélik, akkor bizony könnyen megy a hajdinárom hopp, hopp, hopp! s utána meg az a szó, hogy:

— Hej, te Évi! eszem azt a ragyogó két szép szemedet, tudnál-e engem szeretni?

— Hogyne, Ferkó?

— Igen, de hogy: ugy-e, mint galamb a buzát, vagy pedig, mint kecske a kést?

— Úgy, mintha csak bátyám volnál.

— Hajdinárum! haj talárom! Bodóné is mást beszél, ha a bor árát kérik tőle! Azt kérdem én: tudnál-e te engem úgy szeretni, hogy felfogadd a pap előtt: holtodiglan, holtomiglan?

Évi a szemébe nézett táncosának, aztán még jobban odasimult az ölelő karhoz; úgy intézte a dolgot, hogy ő vezette a táncost, nem pedig az őtet.

— No, felelj hát kérdésemre!

Éva gyorsan kifordult a táncosa karjából s megfogva kezét, beletette a Hegedűs Katáéba.

— Ez az én válaszom, Ferkó. Itt van a te igaz párod. Szót se többet! Te, Katica, ne adj olyan könnyen útat a legénynek, s neked, Ferkó, legyen eszed, s ne kívánd a liliomtól, hogy ne nyiljék, mikor annak ideje van. Na csak rajta! hajdinárum! s szent legyen a béke.

Hát mit tehet ilyenkor az ember? Lány és legény úgy tesz elébb, mintha egy kissé húzódnék, hanem aztán .... Ferke karja úgy ráillik Kata karcsú derekára, a leány meg odaborul a hűtelen kebelére, s tudom is én: szél hajtja-e, vagy mi és hová viszi őket? Egyik se szól egy kukkot se, csak úgy némán néznek egymás szemeibe, hanem azért kivilágos kivirradtig: «Hajdinárum hopp, hopp, hopp!»

Ha kibővült a Katica vállfüzője, Herkó Páter uram szíve is megkönnyűlt.

— No hál' isten, csakhogy így van! Még a héten átrándulok Kerekibe, megtudom, hogy a zálogság hanyadán van? s ha a zálogtartó hajlandónak látszik vagy egy évet leengedni, nem adok több egérutat a leánynak.

Meg is tette, a mit kellett, hanem baj, hogy más embernek is van esze; a zálogság még két évre le van kötve, addig pedig nem kell váltság Herkó Pátertől sem.

Lám, csak milyen furfangosak az emberek! eltanulják mástól a beszédet s azzal torkolják le.

De hát az ilyen esetben mit csináljon a megszorult ember? Elvegyen egy szegény leányt jó remény fejében? Mert a míg a zálogságról kiadási nyilatkozat nincsen a kezében, addig még nincs rendén minden s okos ember csak akkor köt, ha a csomó a kezében; máskülönben úgy felsülhet, hogy egyszer csak se garas, se posztó.

Várjunk még egy esztendőcskét; fejeljük meg addig jobban a kölcsönpénzt; elég fundus arra az özvegynek háza, kertje; félszemmel meg tartsuk szemmel az eladót; Ferke úgy is tegnapelőtt megesküdött Katicával s így ettől nem lehet félni.

Az igaz, hogy sok nap van egy esztendőben, de hát lassan majd csak múlik, s a nóta is azt mondja, hogy:

Múlik, múlik az esztendő;
Van szeretőm egy vagy kettő;
A míg meg nem házasodom,
Addig velök mulatozom.

Ebből a Hegedűs Katából is olyan helyre menyecske lett, mint a kinyílt rózsa. Jaj, hogy ragyog a két szeme! s nevetése olyan pajkos, hogy az ember szívesen jár a nyomában, ha másért nem, hát csak azért, hogy a nevetését hallja. Ferkó is megjámborodott; úgy látszik, hogy a menyecske járomszegnek állította. Mintha asszekurálva volna

a szérűskertje; szabad pórázra ereszti a feleségét; hej pedig... No! Az asszonynak, meg a lónak csak úgy módjával kell hinni!

Míg az az egy esztendő leforog, szabad a csók, ha nem máskép, gondolatban. Kipödörheti bajuszát, a ki vadra való minden reggel s nyalka, módis lépésekkel elsétálhat a menyecskék háza előtt s hébe-hóba, úgy félhangon, rá is gyujthat efféle nótára:

Barna babám, édes kincsem!
Rajt' a kezem a kilincsen;
Ha jót akarsz, aranyfalat,
Ne várass ablakod alatt.

Hiszen mindez ártatlan mulatság; arravaló, hogy ne nőjön szarvunk, míg az a nap előkerül, mikor Kerekiben a zálog tartója írásban kiadja a nyilatkozatot, hogy nem bánja: kész kibocsátni a zálogságot per és patvar nélkül annak, a kit az megillet, ha a váltság eddig s addig asztalára lesz fizetve.

Mikor aztán az írás kész, — egy szép téli reggel — parádéba vágja magát Herkó Páter s ünnepélyes lépésekkel betámít Harasztiné asszonyomhoz.

— Sok jó napot; sok szerencsét Harasztiné asszony.

— Hozta isten komám uram; kerüljön hát belebb. Mi jó szél hajtotta erre?

— Hát biz' én csak azért jöttem, hogy hát — hm — no, tudja kelmed, a kalendárjomcsináló a farsangot ugyancsak rövidre szabta.

— Bizony szidják is a lányok, kivált a ki már eladó.

— Mint teszem a kigyelmed Évája.

— Hát biz' az is innet-tova eladó lesz.

— Ugyan kedves szomszédasszony, mondja meg csak áperté, hogy mit tart én felőlem?

— Mit tartanék? azt, hogy tisztességes ember.

— Püff neki sajt! — Persze, nem is adtam okot arra,

hogy másnak tartsanak. De hát teszem: a járásom, meg aztán a kinézésem. Hisz' igaz, hogy nem vagyok már gyönge bíbic, hanem azért a kinek a dereka így hajlik! meg aztán az arca piros, mint az enyém. Ni, a mellem! akár diót törhet rajta; a lábamat sem a gólya adta kölcsön; a karomban sincsen köszvény; ugrani is tudok még száz tű hosszát; no hát, a Herkó Páterét! mit mond kelmed: kirína a karom közül egy gömbölyű kis menyecske?

— Látom, hogy a jobb lábával kelt fel.

— Hát minek is búslakodnám? Van mit ennem, van mit innom; a szénám is rendben vagyon; nem hiányzik semmi, hogy egészen helyén legyek, csak egy takaros menyecske, azt meg kelmedhez jöttem el kérni.

Harasztiné hamarjában azt gondolta, hogy: a bizony, Herkó Páter megbolondult, s reá vetette a szemét.

— Tudja kelmed, a kis Éva nagyon becseppent szívembe; — fűzte a szót tovább Herkó Páter. — Tudod, Miska, — mondok az éjjel magamban, — elvehetnéd azt a kis lányt feleségül. A mi szemre-főre illet, beillesz még vőlegénynek s van is mit a tejbe aprítanod. Igaz, hogy a lány nem gazdag; hogy ha te megszorítanád a szülőjét, abban az ezer forintos adósságban elmenne a háza, földje s úgy maradna, mint a megszedett szőlő. De hát minek tennéd tönkre? Vedd el a lányt, — csinos jószág! — s úgy a kecske is jóllakik, meg a káposzta is megmarad. S most itt vagyok, hogy megkérjem lánya kezét.

Szegény Harasztiné asszony! Egyet fordult vele a ház; alig tudott megállni a lábán.

— Én istenem, én teremtőm! mit csináljak?

— Gondolja meg kelmed Harasztiné asszony: mitévő lesz? Ha a lányát nem adhatná, vagy Évának nem vón kedve, megérem az ezer forintommal. Nem teszem föl kelmed felől, hogy perre bocsássa.... Gondolja meg kelmed; beszéljen Évával; holnap reggel majd eljövök a válaszért.

— En teremtőm! jaj, jaj, mit műveljek? Megöljem a lányom vele, vagy pedig a házam, kertem kótyavetyére bocsássam? Nem! nem adom áldozatbáránynak... De hát akkor hova legyek; hova hajtsam öreg fejem, ha csúfosan kidobolnak holmicskámból? Jaj, jaj édes vérem, szívemtől szakadt szív, édes, árva lányom! hát te veled mi történik? Öreg anyád koldulni megy, te meg.... Jaj a szívem! Én szép virágszálam!

— Édes szülöm! mi baja kelmednek?

— Jaj ne kérdezd, jaj, ne is halld, szegény, árva lányom.

— Ne, ne sírjon kelmed; meghasad a szívem, ha zokogni hallom.

— Talán jobb is volna úgy, ha mindketten meghalnánk. A kit temetőbe visznek, nem dobolják el a feje felül a hajlékot.... Pakold össze ruhácskádat, s menjünk el a világba, mielőtt a házacskánkból csúfosan kidobolnának. Mert hát kidobolnak. Épen most ment el Herkó Páter, a ki azért jött, hogy feleségül kérjen, máskülönben dobost állít udvarunkba.

Éva, mintha sóbálványnyá vált volna, rámeredt a beszélőre.

— Hová legyek, mit csináljak? Jaj, de nem hittem volna, hogy vénségemre ilyen véget érjek!

— Sok az a pénz?

— Sok, leányom: ezer pengő.

— S nem lehetne valahonnan kicsinálni?

— Dehogy lehet, dehogy lehet! Mindenünket elemészti.

Éva két tenyerét arcára szorítá.

Mikor újra levonta azt arról, nem csillogott köny szemében. Gyűrűs ujján még az imént vékony karika-gyűrű volt, az is eltünt onnan.

— Édes szülőm! ne bánkódjék kelmed. Hiszen nincs ok a búsulásra.

— Hogy ne volna, mikor el kell lennünk minden nélkül.

— Ne búsúljon! Hisz' Kelemen Mihály uram csak akkor doboltatna, ha nem mennék hozzá.

Éva anyja fölpillantott.

— De hát...

— Engedje meg kelmed, hogy hozzá mehessek.

— Én szerelmes jó istenem! mi jut az eszedbe?

— Hozzá megyek; felesége leszek.

— Jaj, jaj szívem! milyen halavány az orcád!

— Csak a hóvilágtól.

— Aztán reszket a kezed is.

— Csak kelmed gondolja.

— De hát... Lányom! meg akarod magad ölni?! Bekötni a világodat egy vén szélkakassal?

— A leánynak az a sorja, hogy főkötő alá jusson.

— Igen, de ha nem szereted.

— Hű feleség lesz belőlem.

— Tudom, szívem. De hát... oh, jaj! Látod, már te felnőtt lány vagy s nem csuda, ha megakadt a szemed valamelyik legényen. Nem... hogy mondjam? Nem mondtad még egynek se, hogy...

Éva háta mögött a karika-gyűrű nagyot koppant a ház földjén.

— Ne folytassa kelmed tovább! — vágott közbe gyorsan. — Ne folytassa kelmed tovább, az istenre kérem! Én kész vagyok, hozzá megyek Kelemen Mihályhoz; megmarad a házunk, kertünk; kelmed öreg napjaira nem éri meg azt a csúfot, hogy a házból kidobolják. Én meg — hisz a lánynak az a sorja, hogy hát férjhez menjen.

Persze, hogy az; persze, persze! Hanem azért: jaj, jaj, szegény Harasztiné! mért fakad hát mégis ríva? Mért öleli kebelére szép, hajadon lányát? mért ringatja az ölében sírva-ríva, mintha ravatalra kellene föltenni?

— Édes lányom; virágszálam! jaj de korán elhervadtál! Jaj, nem fogom látni többé orcád mosolygását! szegény árva lányom...

Egyéb sem hiányzik, hogy az ember temetésen higyje magát, csak a búcsúztató kántor uram szájában:

Keresztény atyámfi —
Jai ne sírjatok,
Azért, hogy megesett
E kis baj rajtatok.

Nem egyéb az ember,
Mint egy ürge madár,
Kibuvik a lyukból:
Elkapja az — agár!

Éva nem sír; az ő arca most igazán olyan, mint a liljom virág. Megcsókolja szülője homlokát s aztán kifordul a házból s be a ház előtti kertbe.

Hej, nem nyílik most ott virág! A faágon zöld lomb helyett zuzmara csüng s a mint a nap sugara ráesik, megmegcsillan, mint a kiterített halott szemfedőjén az ezüstös csipke.

Szomorú takács ez a tél! mindig csak szemfedőt készít, hanem azért némely lánynak jól esik azt nézni — nézni!

— Majd nekem is ilyen koszorút tesznek a homlokomra; koporsómon ilyen csipke fog csillogni; minden fehér lesz körültem s ha majd eljön koporsómhoz . . .

Igen bizony! ha végig lehetne gondolni úgy, hogy a szempillánkra köny ne üljön. Hanem hát nem lehet, s míg a könyet törülgetjük, valaki hátulról megölel bennünket.

— Hej tilárum, haj talárum!
Lám, én a bolondját járom!
Hát kelmednek, uram fia,
Ugyan mi lehet a baja?

— Ni, te Éva! talán csak sírsz? — hangzik egy vidor, csengő hang a lány háta mögül, s egy olyan csók csattan a halavány arcra, mely testvérek közt is megér kettőt, hármat.

Éva hátratekint; nem azért, mintha nem tudná: ki szól hozzá? hanem, mert az emberség úgy hozza magával, hogy szemébe nézzünk annak, a kivel beszélünk.

Tekintete egy pár barna, hamis szemre esik; egy pár barna, hamis szemre, mely, ha pajkos tudott lenni, mikor még a gazdasszonyát Hegedűs Katának hívták, most, mióta Sas Ferencné lett belőle, sem jámborabb.

— A biz' isten, sírtál! — folytatá a tűzrőlpattant fiatal menyecske. — Ne is tagadd, itt a nyoma az orcádon.

— Nem én, Kata. Havat vert a szél a szemembe, attól csordult ki a könyem.

— No lásd, édes! Hát a Bodri mire való? Ha bolonddá akarsz valakit tartani, hívd elő a Bodri kutyát, s annak mondd ezt. Hanem nekem nyomban kivalld, a mi való, mert különben olyan pirosra csókollak, hogy ha ember elé kerülsz, azt mondja majd mind a világ, hogy: hej, ennek a leánynak szeretője tud ám legyeskedni!

— Nincs nekem szeretőm, Kata.

— Szegény árva! Talán biz' az árvalányhaj-bokrétát is rólad nevezték el? Hát Faragó Pista? Hát azzal mit csinálsz? talán azt nekem testálod?

— Igaz, Kata! jó, hogy említetted. Látod, ezt a gyűrűt a minap nálunk felejtette. Én nem igen fogok vele beszélhetni; de te megtehetnéd — hisz úgy is szomszédod — átadhatnád neki.

— Tán hogy megátkozzon? Dejszen abból semmi sem lesz. Húzd csak az ujjadra, majd meglásd: hogy odaillik.

— Nem húzhatom.

— Ugyan nem-e? Oh a lelkem! milyen okos, mikor Hegedűs Katának tanácsot kell adni! »Te, Katica! ne adj olyan könnyen útat a legénynek!« No hát kedves komámasszony! nem venné be most tőlem a saját orvosságát? Éva lelkem! ne adj olyan könnyen útat a legénynek! No, ne perelj! fogd be szádat; hisz tudom, ha nem mondod is,

hogy nagyon megsértett. Akármit tett, látatlanban neked adok igazságot; hej! mert ezek a legények olyan gonosz csontok. Sírjál lelkem! mondd, hogy halni készülsz. Hisz illik az a leány szájába! Hanem azért jusson eszedbe, hogy én is majd meghaltam és most mégis a Ferke felesége vagyok.

— Hej, az más volt!

— Persze, neked! Lettél volna csak a vállfűzőmben! Jaj, hogy emésztett a méreg!

— Meghiszem, Katica! De te neki voltál szánva.

— Hát te? Talán apácának akarsz menni?

— Nem! nekem is majd férjhez kell mennem!

— Szegény árva galambocskám! Mily szomorún mondja szegény; neki is férjhez kell menni! Ha az öreg tiszteletesné asszonyom meghalt volna, azt hinném, hogy papné akarsz lenni. Már elláttam, hogy a fogad érett alma után vásik. Hát tudod mit? mondok egyet, kettő lesz belőle: küldj el engem Kelemen Mihály uramhoz; megszólítom, hogy kérjen meg. Az már érett, ha érett kell!

— Ne csúfolódj, Kata! nem érdemlem én azt tőled. Hát már te is meghallottad?

— Mit hallottam volna?

— Hogy Kelemen Mihály uram...

— Elhordta a Herkó Páter? Ma még nem harangozták ki.

— Nem is harangozzák. Ma volt itt, szülőmnél.

— Ma? Hm! biz' az nem nagy ujság! Az én kapum előtt is volt. Csak hadd járjon! azért van két lába. De hát minek volt itt?

— Nem tudom én.

— Talán csak nem...?

— Ne is kérdezd! — adta vissza a szót Éva, halvány arcát elfordítva.

— Ejnye, hogy az istennyila ütne a szürébe, mikor maga is benne van! Nézd el, még mire nem vágyik! Ha-

nem tudom, kötöttél is a talpára olyan helyre útilaput, hogy az Operenciástengerig pihenni sem ült le?

— Nem, Katica; nem lehet, mert ...

— Ne mondd nekem, hogy nem lehet! csak nem leszesz felesége?

— Meg kell lenni!

— Meg? Szeretném tudni: miért?

— Máskülönben dobost állít udvarunkba.

— De hisz .... Persze! .... Ezer forint! Hogy nincs itt, hogy a két szemét kikaparjam. No csak nézd el a rókát! Majd adok én neki egrest! Megyek egyben Faragó Pistához; majd kirántja az a fogát, a melyk rád megfájult!

— Megállj, Kata! Úgy sem segít én rajtam már semmi.

— Hát a Pista botja? Tudom én istenem, hogy mond neki vagy egy bizonyt, meg pár upre púpost.

— Lehet, hogy ha szólnál neki, belekötne; de hát mit segít az rajtam? Ha fölépül, újra kezdi; ha meg meghal... Nem akarom, hogy ép' Pista kerüljön értem fogságba. Ne szólj neki, mert a szó csak bajt okozna. Visszaküldöm a Pista gyűrűjét. Eleintén átkozni fog; de majd feled .... Úgy lehet, hogy koporsómhoz sem jön el, megnézni .... Úgy is jó lesz .... Ne tudjon meg soha semmit; minek fájjon utánam a szíve, mikor úgy sem tud a soron segíteni?

— No, jó! hát nem szólok. Mondd meg annak a vén csontnak, hogy csak doboltasson; legyen pénze koporsóra. Pistának ugyan nincs háza, a hova téged szállítson; de van nekünk s megférünk majd együtt, míg ti is szereztek.

— Nem, Katica! Az én öreg anyám szíve megrepedne, ha abból a házból, a hol kenyerének javát ette, kidobolnák. Meg kell lenni, hát legyen meg. Hozzá megyek Kelemen Mihályhoz.

— Majd ha ezen a karón, ni, alma terem. Elláttam, hogy szerelmes vagy a vén csontba; hogy fántumfánt fele-

sége akarsz lenni. Hanem, babám, nem addig a', míg én élek! Visszatérítetted Ferkét, mikor csak a kisujjad mozgásába került volna, hogy nálad akadjon. Most — a kölcsönt megfizetni — rajtam a sor. No, csak várj rá; majd elibe vágok a komának.

— Késő! Holnap válaszért jő.

— Bánom is én!

— Én meg igent mondok neki.

— Bánom is én! Tedd, ha tetszik; hanem azért meg ne lássak több könyet a szemedben! Hegedűs Katának hívnak engem, s míg úgy hívnak, ne félj semmit. Most pedig menj be a házba; annak a leánynak, a kinek a vőlegénye Herkó Páter, szüksége van fűtött kemencére.

Így szólva a kis menyecske, egyet perdít a halavány Éván s két hatalmas csókot nyomva két arcára, maga mint a fürge szellő, tovalebben.

Másnap reggel Herkó Páter víg orcával ballag hazafelé . . .

— Már a' szent, hogy magam sem hittem vón, hogy ilyen könnyen célt érjek! — gondolta magában. — Hej, te Miska! mégis kutyagyerek vagy te! mégis kell tebenned lenni valaminek, a mi kapós. Tekintetem? hisz, ha kacsintásról van szó, legény legyen, a kinek oly hamis szemejárása van, minő jó magamnak. Aztán meg a sétálásom! sillom a mellett a tánc is! Hanem azért még se vártam volna, hogy ez a lány olyan könnyen rá legyen a hatvágásra! Mondok: elébb majd eltörik a mécsese, mert hát már az leánytempó jegyváltáskor. Aztán meg majd ötöl-hatol. No hisz, volt is az eszébe! Alig hogy a szót kimondám, felcsapott az eszemadta. Igaz, hogy az arca halvány, hanem sebaj! majd kipirítjuk valahogy. Ha máskép nem: Mózsi szomszéd ad hitelben pirosítót. Hehe, Miska! mégis kutyagyerek vagy te!

Alig, hogy azt kigondolta, s bajszán egyet pödörintett, vigyázva, hogy a koppantóhamú le ne jőjjön róla, víg neve-

tést hall a háta mögött. — Odapillant s meglátja Katicát, a mint nagy víg arccal a kis kapura könyökölve utána néz.

— Jó reggelt, kis komámasszony, eszem a zúzádat! — kezdte Herkó Páter uram. — Ugyan mivel öntözöd a kedved ágyát, hogy télben is rózsa terem rajta?

— Ki árulta el kelmednek, hogy rózsás a kedvem?

— Ki? Hát gerle-nevetésed, eszem azt a piros szádat!

— Igen bizony, ha od'adnám!

— Mondd csak: igazán nem adnád?

— Nem biz', mert hát az uramnak mi maradna?

— Jaj, de hamis a két szemed! Úgy süt, mint a nyári nap világa.

— Mi gondja arra kelmednek? Nem virág, hogy elhervadjon tőle.

— Hej, pedig ha virág volnék; de szívesen elhervadnék! Egyébiránt így se volna ellenemre.

— Ugyan mi, no?

— Hogy szemednél melegedjem.

— Meghiszem sajt! Jó is volna!

— Hej a Herkó Páterét is; hiszen én is csak azt mondom.

— Nem vásik a foga bele. Kell a meleg az uramnak.

— Ejnye, hát te mindent az uradnak tartogatsz, hé?

— Az ám! Hiszen úgy is tudom, hogy majd este fogvacogva tér meg.

— Hát nincs itthon? — kérdi Herkó Páter, fölvillanó szemmel, miközben nagy lábujjhegyen odabilleg az aszszonyhoz.

— Vásárra ment.

— S este jön meg? — kérdi tovább, körültekintgetve.

Kicsibe múlt, hogy Katica el nem kaccantotta magát. Jaj, hogy csiklandta a nevetés a szívét; hanem azért nem nevetett; ő is úgy tett, mintha ovatosan körülnézne s azt mondta, hogy:

— Hallja kelmed, ne jőjjön ám olyan közel hozzám.

— Ugyan kincsem, már miért nem?

— Mondás nélkül is tudja tán, hogy az asszonyt, a kinek az ura távol, sok szem nézi.

— No, és mi rosz lehet abban, ha én, a ki komád volnék....

— Kötve hiszünk a komának!

— Igen, de én! a ki, tudod tisztességes...

— Lári-fári! a ki házasodni készül, nem olyan ártatlan jószág.

Herkó Pátert megdöbbenté ez a mondás. Az asszonynép — régi dolog! — nem jó szemmel nézi, ha a férfi házasodik. Szóval mondja, hogy jól teszi, hanem azért csak kozmás az.

— Tudod, kincsem; — kezdte hát megszontyolodva; — tudod, nem mintha valami nagy szerelem kötne ahhoz a kis Haraszti Évához, hanem....

— No, no, soh'se szabadkozzék; szép kis jószág.

— Hej, galambom! ha a te szemeddel nézne; meg az ajka, mint a tied, olyan piros volna! Hanem biz' az gyönge pára; halavány is....

— S még sem az én piros ajkamra kíváncsi, hanem arra a halvány lányra! — nevetett Katica, hamis, barna szemeivel úgy ránézve komájára, hogy annak a szíve kettőt dobbant egy dobbanás helyett.

— Hej Katica, ha te tudnád....

— Hát igazán olyan igen belecseppent a szívébe az a vékonypénzű?

— Dehogy cseppent! Hogy cseppent vón? Hisz a szívem régidőtől nálad lakik.

— Ugyan menjen! — adta vissza Kata, félig elfordulva, s olyan oldalpillantással, mely duzzogó akart lenni s mégis — szegény Herkó Páter! úgy megszédült tőle. — Ugyan menjen! nem szégyenli ilyeneket beszélni előttem? Aztán, még ha igaz volna!

— Te, Katica! így görbüljek meg, ha rajtad kívül....

— Mégis el akarja venni azt a nyápic Évát?

— De nem azért, mintha bolondulnék érte.

— No, mert annak sem őszül meg ám a haja a kelmedhez való szerelemben!

— Ne mondd! Talán...

— Meghiszem azt! Ha Faragó Pistának hívnák kelmedet, akkor akár meg is halna érte. Mert hát szeretik ám azok egymást s régtől óta hordják is az egymás jegyét.

— Ejnye, a ki Herkó Pátere van! Pedig milyen könynyen rálett, hogy megkértem!

— Az ám! Hát ki vonakodnék első gazdasszony lenni a faluban? Hanem azért azt ne vélje, hogy ha el találja venni, Éva csupa szelídségből s kelmedhez való hűségből, lábat ad a volt szeretőjének! Dejszen abból paszuly sem lesz. A kelmed szérüskertjében lesz a szénaboglya...

— Aztán mégis....?

— Úgy mondják a rosz emberek.

Herkó Páter nagyot gondolt erre. Való, hogy a beszéd szeget ütött a fejébe. — Hátha igaz volna, a mit ez az aszszony beszél? — Még eddig nem vette szelét, hogy Haraszti Éva valakivel kötött volna. De hát... hm, hm! Milyen szelíd az orcája! aztán meg oly istenesen nevelték föl.... Hátha csak szófia lenne... Hátha a kis komámasszony... A biz a lesz! Ühüm! hát az a bibéje?! s ezt gondolva, hamiskásan, odavágja:

— Majd félszemmel odanézünk.

— Nézheti azt, akár százzal! — felelt vissza komámasszony. — Ha egy asszony föltesz valamit magában, ezer bakter járjon a nyomában, még se állja útját. Még, ha teszem, azért venné el kigyelmed, mivel gazdag; no, hát akkor isten neki, meg fakereszt!

— Bizony nem is veszém másért. Hej, ha az a kétszáz köblös zálogság nem volna!

Katicában meghült a vér. Verje meg a ragyaeső! Két száz köblös? nagy bökkenő. No itt fölültünk ám; ez az út

nem vezet célhoz ... Mit csináljak, mihez kezdjek? Hej törte a fejét nagyon! hanem azért nem mutatta, hogy belülről félreverték a harangot.

— No, az már más; — adta vissza vállvonítva. — Azért lehet őrizgetni s pirosítóra is telik.

— Bezzeg nem kell neked; bezzeg virág vagy te bécsi rongy nélkül is.

— Az ám! hanem nem a kelmed kis kertjében.

— Jaj, Katica!

— Annak hívnak.

— Milyen karcsú a derekad!

— Át lehet érni egy karral.

— Gyere hát, hadd próbálom meg.

Kata elnevette magát és fügét mutatott a kíváncsi komának.

— Talán szabó lett kelmedből, hogy mértéket akar venni? Soha bizony!

— Tudod mit, Katica? mondok neked egyet.

Kata oda se hallgatott; engedte, hogy hadd beszéljen; az ő esze máson futott. De hogy Herkó Pátert szóval tartsa, oda veté:

— No hát mondjon.

— De eressz be előbb a kis kapun.

— Majd ha fagy, hó lesz nagy, s répa terem ilyen, ni! — mutatta a karját.

— No már hallod, nem vagy asszony, hogy az embert egy pár szóra sem bocsátod be magadhoz.

Kata készen volt a felelettel s már majd ki is mondta, hanem mintha valami jutott volna hozzá, elhallgatott; gondolkozva tekintett be a koma kíváncsi szemébe, aztán hirtelen fölvidult s olyan szívesen kezdett nevetni, hogy az ember majd hova lett a nagy kívánságtól: össze-vissza csókolni a szép nevető, piros ajkát.

— Ugyan mi fért hozzád, hogy enném meg az orcádon azt a két kis gödröt.

— Hát az jutott az eszembe, hogy a farkas milyen szépen kéredzkedik a bárányhoz, pedig hej, ha . . .

— Ne légy emberszóló. Nem vagyok én farkas; nem is akarlak megenni, csak szeretnék veled lenni beszélgetés végett.

— Meghiszem, oszt' én se nagyon bánnám; hanem tudja kelmed: az én gazdám vadas szőrű.

— Félti a menyecskét?

— Ühüm! s ha megtudná . . .

— Tudom, hogy tőlem nem.

— Sz' én sem pletykálnám ki; hanem hát a két szomszéd mit vétett? Hej, majd beszélnének azok! S akkor aztán kigyelmedre rá se tekinthetnék.

— A biz igaz. Hej, csak mégis okos asszony vagy te! Hanem hát, hm! Pedig beh szeretnék veled beszélgetni!

— Már ha kétszer jobban szeretne se bocsátom be, mikor az uram nincs itthon; az pedig csak késő este jön meg; addig meg én Göndöréknél leszek.

— Göndöréknél, a felvégen?

— Ott ám, ha tudni akarja. Hanem most már se szó, se tartomány többé! Isten áldja meg kelmedet.

— Hé, Katica! kis komácskám! fordulj vissza még egy szóra.

— Talán bizony, hogy azt mondják . . .

A többit a pajkos két szemével mesélte el, s aztán egyet lebbent, mint a madár s hült helye volt a kis komácskának.

— Hej a Herkó Páterét is! — gondolta a koma, a mint haza felé látott. — Beh csinos egy kövér falat ez a kis menyecske. Aztán nem is olyan durcás, mint a milyennek gondoltam. Hehe! a szénaboglyával ugyancsak elszólta magát! Hej, átláttam én a szitán! Hanem hiszen ne félj semmit; értek én a szóból s tudom azt is, hogy minek mégy Göndörékhez? Ne félj, rózsám! Éva engem meg nem köt, hogy utánad ne menjek.

S nem is tett különben. Alig hogy elhangzott a déli harangszó, a koma már ott ült Göndöréknél.

A tisztes Göndörné asszony eleintén azt hitte, hogy Herkó Páter az ő szegény háza végett fáradt a felvégre, s mingyárt melléülve, kezdte elmesélni az ő ügyes bajos dolgát, melyet minden ösmerőse százszor hallott tőle.

Herkó Páter — míg fél szemmel Katát leste, a ki a másik oldalon Göndör Julcsával enyelgett — csak hallgatta a beszédet s bólintott is a fejével olykor-olykor, pedig biz ő azt se tudta arról, a mit hallott, hogy hal-e vagy turós étek?

Dehogy tudta! szeme, esze a kis komámasszonyon volt; az kapózott a szívével a szoba másik oldalán.

Végre nem győzte cérnával Herkó Páter; ott hagyta az öreg asszonyt a faképnél s Kata mellé söndörödött. No, hisz annak se kellett több! most még jobban rágyujtott a pajkosságra.

Jaj, eszem a szívét annak a kis patyolat jószágnak! Hogy tudta magát kelletni! Hogy nevetett, hogy mókázott; szemeivel milyen pajkos módra tudott nézni! Kacagása csengett-pengett mint a hegedűszó, ha a frissét húzzák s az ember csak szédült bele, ha látta, hogy vállfűzője hogy megfeszül a derekán, meg: hogy libben utána a körülkerek szoknya, ha szökelve, sarkon fordul.

Szegény mihók Herkó Páter! most került csak izzasztóba! Úgy járt, mint a pákász macska, a ki előtt ott csiripol, ott repked a kövér falat, s még se férni hozzá, mert: zsindely a házon!

A menyecske tippent-toppant; nyilván táncolni jött kedve.

Herkó Páter úgy vélte, hogy fordulhatna vele egyet a kis komámasszony. Kata vígan fölkacagott s csalfán odakínálta derekát. De hát mit ért? Hisz a csík csak fürge jószág, hanem azért az se tud úgy kisiklani a halász kezéből, mint ez az ölelő karból!

Mikor aztán hoppon maradt a vén legény, Kata vígan rákezdte, hogy:

Az én kendőm libben-lobban ;
Mért nem öleltél meg jobban ?
Tán félted a derekamat,
Hogy eltörik karod alatt ?
Se hegedű, se cimbalom ;
Csak azért is lakodalom !
Szembe rózsám , hogyha szeretsz ;
Ha nem szeretsz meg — elmehetsz !

Ott fogta őket az este Göndöréknél, s az estével megjött Sas Ferenc is.

— Elhoztam a kis széket utánad, asszony; — szólt, mikor a szobába belépett.

— Hozott isten, édes gazdám! — szaladt elébe Katica s mikor a nyakába esett, azt susogta a fülébe:

— Látod, ott áll Herkó Páter; vágj reá egy csunya képet s mordulj rám, hogy: haza asszony!

Ferenc nem tudta ezt mire vélni, de ha mondják, meg kell tenni.

— Ejnye fikkom! — kezdte legvastagabb hangján. Kelmed is itt Mihály gazda? Asszony! pakolj; érted jöttem.

Herkó Páter két lépést tett hátra felé, mert az ilyen vastag hangnak néha napján magva szokott lenni.

Katica meg fölrántá a vállacskáit s egyet fordulva a sarkán, gonoszkodva odasugta a komának:

— Már megint feljött a hava, hanem azért: csak azért is dongó!

Azután meg odafordult az urához s azt kérdezte:

— Hoztál haza ezres bankót, hogy oly fennen parancsolgatsz?

— Hozott a vasorrú bába!

— Lássa kelmed! — kezdte el pityergő hangon, a koma felé beszélve; — aztán még azt kívánja, hogy szíve-

sen fogadjam. Életemben soh'se láttam ezres bankót s olyan kíváncsi vagyok rá, hogy én nem tom', mit adnék, ha egyet látnék. Megigérte már ezerszer, hogy hoz egyet mutatóba s aztán most is, ihol van ni! hozott a vasorrú bába!

Ferenc gazda nem tudta, hogy mi akar ez lenni? Ámult-bámult, s csak nézte a felesége durcás képét. Végre látva, hogy biz abból okos nem lesz, odafordult Göndörnéhez és azzal kezdett beszélgetni, míg az asszony hemmi-himmicskáját összeszedi.

— Hát igazán nem láttál még, kis komácskám ezres bankót? — kérdi Herkó Páter sugva, a mint a menyecske mellette ott sertepertél.

— Hisz ha láttam volna, nem volnék rá ily kíváncsi!

— Hát ha én mutatnék egyet?

— Itt van? Jaj, mutassa kelmed!

— Nem biz az, most nincsen nálam; hanem ha te úgy akarnád ....

— Jaj, az isten is megáldja!

— Megmutatnám akár holnap, de ha hozzád mennék vele, ez a Ferke bolond fővel azt hinné, hogy — s aztán — tudod: a mily hebehurgya fickó ....

— Ühüm! Biz' az nem nézi, hogy hol nem törik? Ejnye, ejnye... Tudja kelmed! Holnapután megint elmegy s a délutánt úgy töltöm el egymagamban, mint az árva gólya.

— Asszony! még se készültél föl? — szólt a gazda az öreg Göndörné mellől.

Hej könnyű a férfiaknak, a kiknek nincs a begyükben kíváncsiság, ezres bankót látni! hanem hát a szegény asszony, a ki nem tom' én mit adna, csakhogy egyet lásson, nem oly könnyen készülhet föl.

Végre mégis csak fölkészül dirrel-durral; megöleli, a kit dukál, a ki meg nem arra való, megveri a két szemével s olyan arccal hagyja el a házat, hogy mindenki nyilván látja: no lesz most otthon ne mulass!

Pedig, hej, az asszonyféle de csak furcsa nemzet! Az ajtóban még olyan, mint a téli szél s mikor kiér az utcára, kacagva ugrik nyakába az urának, s úgy hízeleg, úgy megtörlészkedik hozzá, hogy hazáig szóhoz sem juthat a gazda.

Mikor aztán hazaérnek, megáll Ferenc a szoba közepén s azt kérdi a menyecskétől:

— Te Kata, te! most már mégis elmondhatnád: mi követ fujsz te Herkó Páterrel?

— Talán bizony féltesz tőle?

— Van eszembe!

— De ha láttad volna: mit csináltam véle; ha láttad volna, hogy bomolt utánam!

— Bánom is én!

— Ejnye te! Hát egy kicsit se féltesz?

— Annyit se én, mint a körmöm feketéje.

— No megállj te csúnya ember! Még annyit se, mint a körme feketéje! No csak várj rá! Tudom istenem: megbánod. Bezzeg, mikor leány voltam, nem mondtad azt! mert akkor szerettél; hanem most, hej! Ne nyulj hozzám.... Még annyit se, mint a körme feketéje!

— Ne bolondozz, Kata; mikor féltettelek, kicsibe múlt, hogy a szűröm ki nem tetted.

— Az akkor volt.

— Igen, de most inkább ösmerlek már, mintsem...

— Lári-fári! Azt gondolod, hogy nem akad, a ki szemét reám vetné? Azt hiszed, hogy már én rajtam nincs mit kapni?

— Már hogy hinném? Hisz' a szemed most is csillog; piros ajkad mosolygása most is színméz, s ha meg karcsú derekadat átkarolom...

Jó úton vagy Ferke komám! Ha abból az ölelésből, melynek folytán fejecskéje hátraszegül, mint az elfogott galambé; meg abból az egy pár csókból, melyet eper-ajkára nyomsz, meg nem érzi: mi a való? száz cigány pap eskü-

dözhet, még se fog hinni egy szót se. — A szó csak szó; hanem a csók, — hogy ha meleg — az kibékít minden asszonyt.

— Oh te, oh te gonosz ember!

— Hát mondd: kitől féltselek, he?

— Hát Herkó Pátertől.

— Nem én Herkó Páternek sem.

— Meg is bánod.

— Szeretném azt látni?

— Ha szeretnéd, majd meglátod holnapután.

— Mi lesz akkor?

— Zöldcsütörtök! Te elmégysz a kis-kereki országos vásárra s én meg addig idehaza mulatni fogom magamat a komával. Alig, hogy elhúzzák a déli harangot, odaállítok a tükör elé; megigazgatom hajamat, így ni! — mondá Kata, tükör elé állva s móríkálva magát, mintha már igazán holnapután volna. — Megtanulok mosolyogni, szépen nézni. Addig s addig, hogy egyszer csak kocogtatnak az ablakon; odanézek; a koma fog ott állani s azt kérdi, hogy:

«Kerek udvar, fehér ház;
Kis menyecske, mit csinálsz?»
««Csinosítom magamat;
Várom a galambomat!»»

fogom visszaadni mosolyogva. — Ő meg arra:

«Eressz be, hát, eressz be,
Ne hagyj itt a hidegbe'!»
««Dehogy hagylak, édesem!
Bebocsátlak szívesen!»»

mondom neki s bebocsátom.

— Be biz', majd megmondom hová!

— Ni te Ferenc, hiszen csak az imént mondtad, hogy annyit se féltesz, mint a körmöd feketéje.

— Vón is kitül! Hanem azért, az áldóját . . .

— Azt mondtad, hogy most már jobban ösmersz, semhogy . . .

— Ejh, az asszony mindig asszony. Mit tudom én!? Nem ösmerek én senkit sem s az ingemért sem állok jót! Meg is mondom, asszony, hogy felhagyj a bolondsággal, mert ha meghallom, hogy az az ember átlépte a küszöbömet, akkor, a ki mondta neki . . . — pattogtatta Ferenc gazda, egyre nagyobb hévvel-léhvel.

Hanem Katát sem faragták olyan fából, hogy mingyárt megadja magát. Odasímúlt a gazdához; átkarolta izmos vállát két gyönge karjával s pajkos nevetéssel nézve annak villámló szemébe, nyájas hangon azt kérdezte:

— Ugyan édes gazdám, mire való ez a dér-dur? Majd beszélek Sas Ferkével, tudom, hogy az jóváhagyja.

— No csak azt várd!

— Biz' én tudom, rálesz egybe, ha megtudja, hogy szegény Haraszti Évát, a kit ez a vén hitetlen feleségül akar venni, kell megmenteni.

— Kell menteni! kell menteni! — — — Fikkom adta!

— No, no, ne tüzeljen kelmed. Vagy nem jut már az eszébe, mit tett Éva, mikor, tudja, ott a búcsún . . .

— Hiszen persze! — Hanem azért, az áldóját . . .

— Az áldóját! az áldóját! — Nem is tud ked egyéb nótát. Pedig akárhogy dörmög ked, meg kell lenni! — Én már mindent kigondoltam s ha elmondom, tudom maga is azt mondja: asszony! ember vagy a hajadtól kiválva.

— Hadd hallom hát.

— Ühüm! csakhogy nem két szó az, hogy az ember olyan hamar kimondhassa. — Még először egy hosszú sort kell nevetni s csak azután foghat hozzá. Mikor meg a közepén van, csínján kell a szóval bánni, hogy a gazda az öklével rá ne üssön az asztalra s azt ne mondja: fucscs a tapló!

Hanem azért furcsa nóta! El lehet azon mulatni egész

addig, míg a gazda harmadnapra kelve befog s felül a szekérre, hogy a kis-kereki vásárra juthasson.

A menyecske még akkor is ott áll a szekér-oldalnál, mikor Ferke egyet ránt a gyeplűszáron.

— Hanem te, oszt', mikor majd az ablak nyílik — súgja a gazda fülébe.

— No no, asszony! — Co fel sárga!

S Herkó Páter ablakából kitekintve, látja, hogy: ni, ott repül Sas; — hát a galamb? — Még egy csipet gyertyahamut tesz a bajuszsodrójába s rákezdi, hogy:

Icca-cica, kis Katica!
Mit álmodtál az éjszaka?
Én az éjjel nem aludtam,
Mindig rólad gondolkodtam.
Nálunk széltiben az hírlik:
Szeretni csak a lányt illik.
Uramfia! — ha e való,
Hát az asszony mire való?

Most szóval, majd füttyttyel tízszer is ismétli:

Uramfia! — ha e való,
Hát az asszony mire való?

S míg ezt hajtogatja, azalatt a kis tükörben szép, hegyesre keni bajszát; mindkét oldalról megnézi az orcáit; helyre rántja kék dolmányát, kettőt rúg a levegőbe s gavallér módjára, összeütve a bokáját, nagy szívbeli gyönyörűséggel így kiált föl:

— Miska, Miska! — Mégis kutya gyerek vagy te!

Aztán pedig óvatosan körültekint a szobában; bekukkan ágy, asztal alá, sutba s ruhafogas mellé, hogy nincs-e ott valami hívatlan vendég? — Biz akad ott igaz elég gezemice, mert rég volt az, mikor onnan kisöpörték, ami nem ékesség; hanem olyan, ami élővel él, nem tanyázik nála; az egér is esze nélkül megszökött házából a templomba, ahol több rágnivalót remélt találhatni.

Mikor meggyőződik, hogy nincs senki, a ki kileshetné, bezárja az ajtót; az ágyához settenkedik s — honnan, honnan nem? tán maga sem tudja — előránt egy csomó bankót. Kiválaszt közülök egy vadonat új ezerest s nem a dolmányzsebbe, hanem a csizma szárába gondosan elrejti.

Ez a munka egy kicsikét megizzasztja; egy, vagy két szempillantásra nyugtalanná teszi; de csakhamar elűzi az aggodalmat s hogy jókedve újra visszatérjen, újból a tűkör elé áll s újból rágyujt:

Nálunk széltiben az hírlik:
Szeretni csak a lányt illik.
Uram fia! — ha e' való,
Hát az asszony mirevaló?

Mikor ezzel is készen van, fejebúbjára illeszti darutollas kis kalapját s ellábol a tiszteletes úrhoz, hogy majd a jövő vasárnap hajigálja le őt s Évát a szószékről. — Nem ügyel a tiszteletes beszédére, a ki meglepetve kérdi:

— Kelmedet, Kelemen uram, meg azt a kis, most serdült leányt?

— Vén Habakuk! — gondolja magában, száját sundán félrerántva, miközben a megtitulált urat a faképnél hagyja. — Oh, beh milyen jámbor szőrű. Nem hiába, hogy juhgenerális! — Mintha bizony nem volnának ép fogaim, hogy meg tudjam törni az idei mogyorót is.

Aztán, mivel az egyházfi ép' most kötötte föl magát a harangkötélre s keservesen kongatja a falunyelvét, büszkén végigtekint szűk, magyar nadrágán s odabilleg nagy begyesen a Sas Ferenc háza elé.

Bekandikál az ablakon.

— Ijujuju! nézd, a szentem, hogy megegyengeti magát a tűkre előtt! — susogja magában. — Haját simogatja... két orcáját nézegeti... Jaj, eszem a máját! milyen hamisan mosolyog arra a falat asszonyra, aki a tűkörből néz rá. Dehogy győzöm tovább szuszszal! — Icca-cica, kis

Katica! — szól hangosan, miközben mutatóujjával bekocog az ablaktáblán.

— Jaj, lelkem! de megijesztett; — válaszol a falat asszony, két tenyerét összecsapva jeléül az ijedtségnek; pedig ragyogó két szeme s incselkedő piros ajka azt mondja, hogy: hazudsz, rózsám! — Jaj be megijesztett kelmed; ha tudná: hogy hogy dobog a szívem!

— Pedig nem azért jöttem ám, hogy kárt tegyek benned. Hanem, tudod, elhoztam az ezres bankót — megmutatni.

Milyen hirtelen elmúlik ezeknél az asszonyoknál az ijedség. — Aki elébb tenyereit azért csapta össze, mert megijedt, jaj most milyen ennivaló módra tapsol; egyet perdül s piros arcát odanyomva az ablakhoz, sugva mondja:

— Eszem a jó lelkét! — Mutassa hát; hadd lám: hol van?

— Itt, a csizmaszárban.

— Mutassa hát.

— No, nézd, itt van.

— Bontsa szélylyel.

— Majd odabent. Bocsáss be kis bóbitás galambom, maj odabent megmutatom; ha itt szélylyel tárnám, kifúná a szél kezemből.

— Így görbüljön meg, ha megcsal? kérdi a menyecske ujját meggörbítve.

— Csak nem hiszed, hogy ezeres helyett . . .

— Nem; de — hm! — Jaj, ha meglátnák!

— No hát aztán?

— S elfecsegnék az uramnak.

— Akkor se veszne el még a világ.

— Nem ám! — Ha hallotta volna, mikor tegnapelőtt hazajöttünk Göndöréktől: hogy beszélt a gazda? Te, asszony te! mit susogtál Kelemen Mihálylyal? — Asszony! asszony! jól vigyázz, hogy ezt az embert házunknál ne fog-

jam, mert hiába mondod nekem, hogy ez meg az; kutya eszi vérét a tiéddel együtt. — Jaj, hát mondja: nincs okom, hogy féljek?

Komám uram nagyot nézett. — Hm! a Herkó Páterét is, biz annál a mulatságnál, melyet ez a vad ember készítene, ha hogy ittfoghatna, még a lúdhús is jobb. Hanem hát, most nincsen itthon s mikorára haza kerül a vásárról, ütheti a hült helyemet bottal! — S a menyecske? — Legyen esze! lesz is, tudom; a farkasnak nem kell mutatni a berket.

— Kis komácskám, oda se a bajnak! — kezdte el fenhangon. — Ha én olyan asszony volnék, mint te s életemben sohse láttam volna ezres bankót, én bizony megnézném. Bánnám is én: morogjon a gazda, egyéb dolga sincsen.

A menyecske úgy tett, mintha bátorság szállt volna belé ettől a beszédtől.

— Persze úgy van! hadd morogjon, ugy sincs egyéb dolga; s kapta magát, fürgén, mint a gyík, kisurrant s beereszti Herkó Pátert.

— No most mutassa meg gyorsan.

— Az ám; hanem foglalóul nem adnál egy csókot?

— Hallja kelmed! nyugodjék a karja. — Nem szeretem, ha körültem legyeskednek.

— De ha szépen kérlek.

— Ne csalogasson hát; mert biz isten meg találom bánni, hogy beeresztettem; — szólt Katica kedves durcássággal.

— No hát, itt van; nézd meg.

— Jaj, milyen szép! Rámába is be lehetne tenni!

— Bizony szép az; hanem te még százszor szebb vagy.

— Ugyan menjen!

— Eszem ágában sincs. — Majd meghalok érted; egy csókodért odaadnám a mennybéli jussom.

— Nyugodjék a karja!

— Majd a koporsóban! Hanem addig piros ajkad megcsókolom, habár addig élnék. Jaj, ne kacagj, azt a ragyogó szemedet! — Tipp-tapp, tipp-tapp! hasztalan futsz, eszem azt az aranyos kis szádat. Ha megfoglak, úgy megeszlek, mint egy érett almát.

Igen bizony! de az alma azért kerek, hogy gördüljön. Édes, pajkos nevetéssel játsza a bujócskát; szeme ragyog, arca pirúl, pici lába úgy tud futni, mint a szellő s ha itt, vagy ott karó közé kerül s már azt hiszi komám uram, hogy: no, most már mingyárt szüret, mint a hálóból ugró hal, egyet hajlik a dereka, kis kezével fügét mutat s nagy kacagva tova libben.

— Búbos galamb, hova repülsz? — Hopp, fogoly vagy.

— Jó is volna!

— Megvert engem a te szemed; beteg vagyok tőle s piros ajkad lesz az orvosságom.

— No lám! még mire nem vágyik?

— Adj egy csókot.

A ki éhes az almára,
Menjen fel az almafára;
Hej libirom, — a bizony!
Majd talál ott szebbnél szebbet:
Szakítson magának egyet!
Hej libirom, — a bizony! —

pattogtatta Katica, pajkos nevetéssel, miközben a taktust kis kezével verte hozzá s tova libbent.

— Oh te, oh te, kemény szívű!

A ki madarászni nem tud,
Fecske után hasztalan fut.
Hej libirom, — a bizony!
Én vagyok a szálló fecske,
Kend meg egy szakállas — kecske!
Hej libirom, — a' bizony!

— No csak várj rá! ki nem siklasz. Fogva vagy te, mint a madár. — Hopp, kis mókus!

— Jót mondok: hogy hagyjon békét!

— Hej nem addig, míg két orcád fel nem pirúl csókjaimtúl.

— Ha nem nyugszik, kinyitom ezt az ablakot s — mint a madár — kirepülök rajta.

— Nyisd ki hát no, ha van merszed. Hát ha rögtön meg kellene halnom, nem megkóstolnám, hogy csókod milyen édes?

— Ne moccanjon! Látja, az ablak már nyitva.

— Nem férsz te azon ki, galamb. Hopp! a szárnyad le van kötve.

Az igaz, hogy utólérte, de mi haszna? Kip-kop, kip-kop! a kiskapun ugyancsak zörögnek.

— Jaj, mi volt az? — Tán a gazdám? — A biz ott áll... Szeme villog... arca, mint a haragos bikáé... Hej, ha valamit sejtene!

— Fikkom adtát! Asszony, hol vagy?

— Te, Katica! — mit csináljak? — mert ha engem itt találna...

— Meghiszem azt! Nagyon ért a dolmány-poroláshoz! Hej, meg oszt' a nagy gyalázat!... Mit müveljünk?

— Asszony, hol vagy?

— Gyorsan, gyorsan! Be, ide a kemencébe.

— Vége a szép öltözőmnek.... Hull a korom az orcámra!...

— Jaj, ha megszagolná! Ezt a csomó szalmát bedugom utána, hogy meg ne sejdítse. Egy mukkot se! mert megöl bennünket s hát még a gyalázat!

Herkó Páter? — Jaj, dehogy ad életjelt magáról. Meg se mer pisszenni. — Belehasal a hideg pernyébe s úgy hallgat ott, mint az egér, a melyre a macska les a lyuk szélénél.

Kata ajtót nyit a haragos gazdának.

— Asszony, mért oly piros a két orcád? — kérdezi nagy dérrel-durral, mikor a küszöbön átlép.

— Hát . . . izé . . . Hát . . . megijedtem.

— Megijedni csak az ijed, aki rosz fát tesz a tűzre. Hát a szemed miért ragyog? hajad mintha fel volna borzolva! — Asszony! valaki volt nálad!

Jaj, a szegény Herkó Páter! hogy meglapult a pernyében!

— Ugyan hát már ki lett volna? — hallja Katát szabadkozni s úgy képzeli, hogy: ha látna, halaványnak látná azt a szép két arcot, mely az imént még piros volt.

— Asszony, engem ne tégy lóvá! Azt gondolod: nem tudom, hogy Herkó Páter . . .

— Ugyan édes gazdám, hogy gondolja kelmed?

— Szót se többet! Hogy sülyedne a föld alá az a pákász vén dög.

A kiről a lecke szólott, maga se bánta volna, ha vagy két öllel lejebb sülyed. Roszat sejtett a dereka; hanem azért szűkölt tovább, mozdulatlan.

— Szót se többet! Az a bitang, ringy-rongy szerzet...

— Hej ne bántsa! Nem oly rosz az, mint a híre.

— Nem? — Kerüljön csak a kezembe! Tudom, hogy megkeserüli mind a három istent. Nem elég, hogy Haraszti Évát meg akarja ölni, még menyecskék után is les? — No, ki vele, ilyen adta, mit keresett nálad; mert ne hidd, hogy nem hallottam. — Talán-tán még most is itt van? — Hej, ha megtalálnám! — Menj előlem, hadd nézzek szét.

Verje meg a ragya a kemencecsináló kezeit, hogy oly keményre lapítja a kemence alját! — Jaj, jaj, édes hátam, de szeretném, ha a másé volnál! — Csorog az izzadság rólam s még is lel a macskahideg! — Ide lépett! meg zizzent a szalma!... Édes, kedves jó teremtőm! soh' se fogok többet csínt tenni, csak még most az egyszer ments meg! . . .

— Ni, te asszony; még most is itt ez a szalma? Nem

értél rá befűteni? Szép feleség vagy, ha mondom. No, majd alágyujtok hát én.

— Jézus Mária, szent Herodes! — Ha kiáltok, megnadrágol; ha nem: pecsenyének süt meg. Én teremtőm, melyik vízbe haljak? — Hó, már recsegni is hallom ... De hiszen ezt ki nem állom! — s ép' azon volt, hogy kormos arcát elődugja, mikor hallja Kata hangját:

— Az istenért édes gazdám; meg ne gyujtsa azt a szalmát!

— Mért ne gyujtanám?

— Mert hát — izé.

— Mert hát, izé? — Az nem beszéd.

— Már csak meg kell vallanom, — hogy Kelemen Mihály ...

(— Jaj, a hátam!)

— Csak nincsen a kemencében?

— Már hogy volna?! Mire gondol kelmed. Nem oly hinc-hánc ember ő, mint kihírlelték, oszt' meg nem is kéményseprő. — Azt mondják, hogy uzsorás, gaz; nagy mihaszna, a ki sem istenhez, sem emberhez nem jó; vén csajbókos, a ki azt gondolja, hogy még most is — mikor egyik lába sírban — akad asszony, a ki szemét reá vesse. Pedig hát ez mind hazugság; hej, mert annak szín arany a szíve. — Kicsit mókás, hanem azért istenfélő; minden embert testvérnek néz s szeret is velök jól tenni, de titokban, hogy még ne is sejtse senki, hogy a jótett tőle ered.

(— Bárcsak hinné az a buta s elhordaná az irháját a kemenceszájtól.)

— Tudja meg ked, hogy Kelemen Mihály gazda, maga az isten áldása; olyan ember, a kit, ha itt volna, mingyárt megcsókolnék.

(— Hej, csak most vihessem el szárazon! bizony nem búsítlak meg az adósságért.)

— Szép isten áldása! a ki most is kupecségből Évát meg akarja ölni.

— Azt beszéli mind a világ, hogy a vén gaz Herkó Páter azért áztatta el Harasztiné asszonyomat; pedig abból szó se való.

— Asszony, bizony megtalállak fogni, ha még tovább is dícséred.

— Dicsérem biz', mert van okom arra. — Látja, ép' az imént volt itt és azt mondja nékem, hogy azt mondja: Nézd, komácskám: itt egy bankó, ezer pengős; add oda ezt úgy kéz alatt Harasztiné asszonyomnak, hogy váltsa ki kontraktusát tőlem. — Ne tudjon a világ róla, mert még roszra magyaráznák; pedig én csak jót akarok az árváknak. Lányra kupeckedni? Fuj, gyalázat!

Kis-Patakon csoda esett; a kemence — mintha nyúznák — nyögni tanult.

— Tán nem hiszi kelmed?

— Hiszi biz' a hóhér. — Hol van hát az ezer pengős, ha id' adta?

— Hát — mondok — hogy el ne lopják, amíg helyére szállítjuk, bedugom a kemencébe.

— Hej te, Kata! rókahájjal kentek téged! — Ugy látom, hogy kutya jár a kertben. Vedd ki hát a kemencéből azt az ezres bankót; mert ha nem, hát csak azért is rárecscsentek, mert, hogy féltesz valamit a kemencében, tudva van előttem.

Kata benyujtotta kezét a kemence száján, csak kotorász, csak motozkál, utóbb mintha látni is akarna, fejét is bedugja.

— Ide hamar azt a bankót.

— Csitt te! hiszen nem vagyok itt.

— Akkor se baj. Miattam loboghat.

— Miattad?! hej — verje meg a szeplő valahány aszszony van ... Itt van, fogd meg ... égjen meg a tűzön.

— Itt az ezres bankó, gazdám.

— Hm! csakugyan? — Hej te asszony, mégis ember vagy te, hajadtól kiválva!

— Nem megmondtam? — Hanem most már siessünk ám Harasztiné asszonyomhoz; — hívjuk el Faragó Pistát is. — Ne zárja be kend az ajtót. — Most már csak nem félhet, hogy Kelemen Mihály uram idejőjjön; — mert, ha itt volna is, tudom eltágulna.

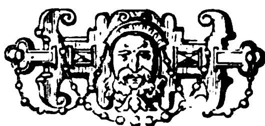
Könnyü nektek! — hanem a ki szép menyecske csókja helyett, ezer pengőért a pernyét szagolgatja; a ki mikor kibúvik a szűk kemencelyukból — fekete, mint három ördög, — hej, annak nehéz a szíve!

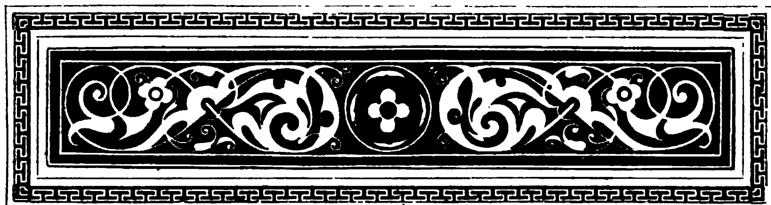
Lopva, mint egy elgyalázott farkas, végig kullog a kert alatt, s mikor saját ősi, üres házába belopózkodik, leveti magát a földre, csak úgy döbben.

Bezzeg nem jut most eszébe az a nóta:

Nálunk széltiben azt hírlik:
Hogy szeretni csak lányt illik.
Uramfia! — ha e' való:
Hát az asszony mirevaló?

Rúgja a sas!

A SZERELEM.

irta

KOMÓCSY JÓZSEF.

A sáppadt arcú ifju
Bejár völgyet, hegyet;
Bámulja a felhőket,
Vadrózsát tépeget,
S ha tele van kalapja,
A légbe szórja szét,
Kiáltozva az édes,
Az egyetlen nevét.

Erdő és hegy viszhangzik
Bús kiáltásitól,
Egy árnyat üldöz egyre,
S nem érheti utól.
Most a hegynek szalad fel,
Majd száll a völgybe le,
Míg eltünik az erdők —
Sötétlő mélyibe.

A mult nyáron egy ormon
Találkoztam vele:
Kalapját kézbe' tartá,
Virágokkal tele.
Mint meglepett őz nézett
Szép szemével reám;
Nyájas szóval, beszéddel
Én magamhoz csalám.

Kinek szeded virágid?
Kérdeztem tőle én.
A menny ragyogott erre
Félénk tekintetén;
Arcára föllángolt az
Üdvösség hajnala:
E percben oly *értelmes*,
És olyan szép vala!

— Azt sem tudod, — kiáltott, —
Mit tud minden madár,
A hány itt ágrul-ágra
Csak nevét zengve száll!
Kis lábnyomát is minden
Fűszál ismerte itt;
Szépsége beragyogta
E sziklák köveit!

A völgy minden virágát
Klárisznak gyűjtöm én:
Ő fogja ezt viselni
Szivünknek ünnepén,
Midőn rózsalevélből
Vetek ágyat neki,
Hogy visszatérve hozzám,
Magát pihenje ki.

Majd meg fog nyilni ujra
A barlang ajtaja,
Mint akkor nyilt meg éppen,
Hogy ő eltünt vala.
Ah, gyászos egy nap volt az!
Elmondom, tudd te is,
Mint tudja e szikláknak
Legkisebb köve is.

Itt ültünk: kéz a kézben,
S oly boldogok valánk!
Tündér-árnyat egy felleg
Borított csak le ránk.
A holnapról beszéltünk, —
Ah, az lett voln' a nap:
Az oltár előtt minket
Hogyha megáld a pap!

De szörnyű vihar tamadt:
A felhő ránk szakadt;
Ő eltünt ott a mélyben,
A sziklarés alatt,
Honnét egy rém lépett ki
A barlang ajtaján,
S dörögve ily beszéd kelt
Lángoló ajakán:

«Jöjj ifju, itt a mélyben
Halvány menyasszonyod!
Ha oly erős szíved, mint
Karod, felhozhatod;
De jól vigyázz lelkedre:
Könnyen elvész az itt!» ....
És én bátran követtem
Hivómnak nyomait.

Oh, szentséges nagy isten —
De miket láttam ott!
Szívem vérzett, agyam fájt,
Vérem fellobogott!
Pokol-e ez? .... Mennyország?
Bizony nem sejthetém; —
Kincseknek roppant halma
Ugy tündökölt felém!

A tisztavizü gyémánt
Lángolt, miként a nap,
Fényében felcsillogtak
A rubint és smaragd;
Az opálok tüzétől
Majd meggyuladt a lég, —
Arany, ezüst, igaz gyöngy
Bőven volt ott elég!

Koronák sáraranyból,
Kövekkel rakva ki —
Hevertek, arra várva,
Hogy vegye fel valaki;
Türkiszekkel boglárok,
S kösöntyűk szerteszét —
Halomban össze-vissza,
Mint utszéli szemét ....

«Nos, — szólt a rém, — tiéd e
Kincsek dús halmaza;
Itt tarthatod, vihetsz bár
Magaddal is haza!
Az áldozat sem oly nagy,
Mit érte adsz, csupán:
Legyen feledve, a kit
Szerettél a — leány!»

Váljék e kincs szemétté,
S pokollá e verem!
Isten, vagy ördög, im halld,
Csak ez feleletem:
Kláriszom tiszta ajkán
Egy mosoly többet ér,
Mint kincshalmod, habár a
Pokoltól égig ér!

És im a hegyi szellem
Redőzi homlokát,
Fagyos tekintetével
Lelkemet fogva át;
És mintha mély álomban
Hallanám tapsait:
A sziklamélyben *ezzel*
Egy más barlangba nyit . . . . .

Végtelenség fényárja
Leng e barlangon át:
Látom mind ama hősök
Rettentő táborát,
A kik, ha egyet lépnek,
Országok omlanak;
Pajzsuk, sisakjuk fényén
Összetörik a nap.

Tárogatóknak hangján
Paripák lejtenek,
Zászlók úsznak a légben,
A kópják fénylenek;
Vad zajjal, mennydörgéssel,
Miként az ércfalak:
Villámszóró hadrendek —
Egymásba omlanak.

A Pharaók után jön
Cirus . . . . Nagy Sándor ez!
A rózsaszin hullámon
Antonius evez;
Attila Aetiussal
Catalaun felett —
Életre vagy halálra
Néznek farkasszemet.

Nagy Károly és vitézi,
A hős Paladinok
Száguldnak vértbe, vasba,
Hogy a föld is meginog!
Szulejman félholdjával
Oly véresen ragyog!
S Hunyadi a kereszttel
Szól: én is itt vagyok!

És ott a szürke káplár:
Napoleon a Nagy!
Midőn nem törte még meg
A hó, a jég a fagy, —
S a multnak minden hőse
Egyenkint megjelen,
S káprázatos vad fényben
Együtt van ott jelen.

Együtt, kiknek hatalma
Világot rengetett,
S őket magamba' látva,
Láng gyult szivem felett;
Tettvágy emésztő lángja,
Szomj égett lelkemen:
Zászlót, kardot kezembe,
Hatalom kell nekem! . . .

«Nos, — szólt a rém, — a mit látsz,
Mire vágyol nagyon:
Szavadba kerül az csak,
S tied a hatalom!
Az áldozat sem oly nagy,
Mit érte adsz, csupán —
Legyen feledve, a kit
Szerettél — a leány!»

És hogyha száz világnak
Hatalma mind enyém :
Hatalom százszor több van
Egy könycseppben szemén !
El-el ! E bűvös képek
Ne bántsák szivemet,
Kláriszt add vissza nékem,
Lánykámat, hivemet !

És im a hegyi szellem
Redőzi homlokát,
Fagyos tekintetével
Lelkemet fogva át ;
És mintha mély álomban
Hallanám tapsait :
Csudálatos hatalma
Egy új barlangba nyit . . . .

Daloknak édes árja
Ringatja lelkemet,
Érzem : a kéj, a mámor
Most mindjárt eltemet.
Előttem egy Walhalla
Fénylett, miként a menny :
Kimondhatatlan az, mit
Ott látott két szemem !

Rózsásarcu leánykák,
Vagy angyalok talán,
Szivandalító dallal
Mindenik ajakán ;
Táncot lejtettek körbe,
Ámbra-máglyák körül ;
Eóli hárfahangok
Hangzottak messzirül.

Láttam Homérnak arcát
Fellegben fényleni ;
A többi közt ott voltak
Shakspeare, az isteni !
Horác, Petrarca, Dante,
Petőfi, Byron is, —
S mind, kik örökre élnek
Ott túl a síron is !

Megmérhetetlen számmal
Szép lányok, asszonyok,
Ott őket istenitve —
Koszorut mind hozott;
Bölcsek, tudósok jöttek
Hódolni mind nekik,
S én érzém, hogy e látvány
Engem is istenit!

Lantot, kobozt kezembe!
Szivemben forr a vér:
A dal dicső jutalma
Kell nekem, a babér!
Kit annyian szeretnek,
Az üdv csak ebbe van!
Egy dalt nekem, s közöttük
Haljak meg boldogan!

«Nos — szólt a rém. — dicsőség
Számodra is terem:
Osztozni fogsz te vélök
Az örök életen;
Az áldozat sem oly nagy,
Mit érte adsz, csupán —
Legyen feledve, a kit
Szerettél a' leány!»

Nem, nem! E koszorukért
Od'adnám életem;
De szerelmébe' van csak
Dicsőségem nekem!
Csókjába' van dalomnak
Csak édes jutalom;
Dicsőségem csak az, ha
Kláriszt dalolhatom!...

«Hát menj! — dörgött a szellem
Szava búsan felém, —
Dalold őt völgyön, erdőn,
S kövessen a remény,
Hogy ott lehetsz csak boldog,
A hol őt megleled,
Ki le a sírba vitte —
Magával lelkedet!»

. . . . A sáppadtarcu ifju
Végzé történetét,
És le a völgybe tartva,
Rózsáit szórta szét;
Hegyet-völgyet visszhangra
Keltvén harsány szava,
Lelkemben igy viszhangzik
Csudálatos dala:

Dal Klániszról.

Jártam sötét erdőknek
Titokszerü árnyában,
Hol haldoklik a szellő,
Hol az örök magány van;
Nincs embernyom a mohban,
Csudás hang van a légben,
Mi elfelejthetetlen,
Ki hallgatja, szivében . . .
    Én ezt hallám: Klárisz!

Jártam kies vidéken,
Hol hűs pataknak partján
Vadrózsák csókolódznak,
S piros fejök lehajtván,
Hallgatják a beszédes
Habok tündérmeséjét,
A szellők sohajtását,
A madarak zenéjét . . .
    Én ezt hallám: Klárisz!

Es hol a tömjén füstje
Száll az imának szárnyán,
Es a magasztos ének,
Mint ragyogó szivárvány
Emelkedik az éghez:
A templomokba jártam,
S lelkem emelkedett fel:
A lángoló imákban —
    En ezt hallám: Klárisz!

Es jártam csillagok közt,
Szárnyán ábrándaimnak,
S ott üdvét érezém az
Édes szerelmi kínnak,
Midőn az angyaloknak
Dalában észrevettem
Az öszhangot, mely nincs meg
Csupán a te nevedben:
    Klárisz! Klárisz! Klárisz!

GRÓF TELEKI SÁNDORRÓL.

ARCKÉPÉHEZ.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

BECSVÁGY, tettszomj, vállalkozási készség, bátorság, gyors felfogás, élénk képzelődés, regényes gondolkozás, kalandos hajlamok! — Ezen elemek vegyületéből domborodott ki a fiatal gróf Teleki Sándor egyénisége és jelleme, mint azok állítják, a kik őt húsz-huszonkét éves korában ismerték, a midőn iskoláit s a német egyetemeket odahagyta.

Ez nem lesz közönséges ember, ez nem mindennapi pályát fog megfutni, mondták nem csak tanárai, hanem mindazon ismerősei, kik a csírából a virág színére és illatára tudnak következtetni.

— Ebből regényíró vagy regényhős leend! — jövendőlé az öreg Deáki Fülöp Sámuel, e szép lelkű és költői kedélyű író és műfordító, ki soha eléggé méltányolva nem volt és oly korán feledve lőn.

És e jóslatok beteljesültek.

A fiatal gróf barátainak és egyszer kivételesen a professzoroknak is igazuk volt.

Gróf Teleki Sándor nem lett közönséges ember és nem mindennapi pályát futott meg!

De leginkább igaza volt az öreg Deáki Sámuelnek, a

ki azt jósolta felőle, hogy vagy regényhős; vagy regényíró lesz belőle.

Gróf Teleki Sándorból regényhős lett, csak azzal a különbséggel, hogy nem csupán egy, a maga tulajdon regényének, hanem legalább tíz más regénynek s egy jókora darab történelemnek vált egyik kiválóbb alakjává!

Sokkal több eszem van, hogy sem hozzá mernék fogni eseménydús s változatokban és kalandokban oly gazdag életének megírásához.

Majd meg fogja azt írni egy az enyémnél illetékesebb toll: — az övé!

Már hozzá is fogott érdekes munkájához, s elért sikerei által hajtva és sarkalva ezután kétségkívül még gazdagabb sugarakban fogja önteni emlékezete és szelleme bőségszarújából üde és eleven nefelejtseit: érdekes visszaemlékezéseit.

Akkor, a mikor ő nekünk Hugo Viktorról, Garibaldiról, az öreg Dumas apóról, Georges Sandról, Petőfiről, Lisztről, Bemről, stb. s a magyar-erdélyországi, spanyolországi, olaszországi harcokról, s azok legkiválóbb hőseiről és alakjairól mesél, egyszersmind saját élettörténetének is legérdekesebb epizódjaival ismertet meg bennünket.

Kívánjuk, hogy írjon mindezekről mentől többet, de egyszersmind mentől gyorsabban, hogy annál hamarább készen legyen velük!

Hogy annál hamarább rákerüljön a sor — önmagára.

Hadd beszéljen nekünk fiatal, diákkori kalandjairól és csínjeiről, mert az az ő naiv közvetlensége és élénk előadása mellett egész korrajzát fogja képezni ama részben már elfelejtett, részben nem is ismert korszaknak.

Beszéljen katonáskodásairól, a harcok kalandjairól és veszélyeiről, s a távol országok és népek szokásairól és sajátságairól harcban és békében azon elevenséggel és a tények előadásának azon kétségbevonhatlan valódiságá-

val, mit benne nem csak az obsitostól, de az öreg Dumas jó pajtásától is joggal megvárhatunk és megkövetelhetünk!

Beszéljen szerelmeiről, ha ugyan e tekintetben lesz bátorsága egészen őszintének lennie, s emlékezete van olyan hű, mint a Leporello naplója!

De beszéljen különösen hitelezőiről, (ha ugyan még vannak!) s ismertesse meg velünk az igazi bölcsek kövét, azt a csodálatos és nagy hatású varázsszert, a mivel e cerberusokat megszelidítni és elaltatni lehet.

Szóval, teljesítse be az öreg Deáki jóslatának második felét is: legyen regényíróvá, de oly könyvet írva, melynek hőse ő maga.

Mert gróf Teleki Sándor könnyedsége, közvetlensége és bizalmaskodó fesztelenségével kiváló tehetséggel bír a memoirok írására, neki mint írónak ez képezi specialitását.

Ennek köszöni, hogy mindjárt első föllépésével tüneménykép lőn üdvözölve, s rövid írói pályája alatt oly általános népszerűségre tett szert, a mely, hogy az ő tartózkodás nélküli őszinteségével beszéljünk, még legjobb barátjai szívét is bizonyos féltékenységgel és keserűséggel tölti el.

Hogy különben gróf Teleki Sándor egyike a legszellemdúsabb társalgóknak és legszeretetreméltóbb embereknek, azt nem csak mi tudjuk és bizonyítjuk, hanem tudják és bizonyíthatják Európa majd minden országának termei is.

De fény árny nélkül nem létezik.

Teleki Sándor grófnak is van egy, de csak egyetlen egy gyöngesége, melyet azonban még sem hallgathatok el az olvasó előtt, már csak azért sem, mert igen előnyösen jellemzi — ízlését.

Teleki Sándor gróf festi a haját, festi a szakállát és festi a bajuszát.

Mert egyben kegyetlen volt hozzá a természet: Ha

nem venné igénybe a vegyészet jótékonyságát, azt kellene mondani róla, hogy — vöröshajú.

Ennél pedig előnyösebbnek tartja inkább ősznek s így öregnek — *látszani!*

És szobromon ennyi is az egész talmi, a többi mind igazi érc.

Színarany, vagy ha jobban tetszik: — színvas.

IRODALMI SZEMLE.

KISFALUDY ATALA.

(Összes költeményei. Kaposvár, 1880.)

Zilahy Károly kritikai dolgozatai közt találunk egyet, mely Atala költeményeivel foglalkozik. A költőnő azokat a verseket, melyek a jelen kötetben *Első kísérletek*-nek címezvék: az ötvenes években már kiadta és akkor mind a kritika, mind a közönség részéről rokonszenves, sőt zajos fogadtatásban részesültek e költemények. Csak néhány pedansabb itéletű kritikus, kik közé Zilahy K. is tartozott, bírálták meg szigorúbban és utasították a költőnőt a lyra teréről a prózához. Atala azonban csak részben fogadta meg a «jó» tanácsot s azóta írt ugyan prózát *(Rajzok)*, minőt írónőink közül egy sem tud felmutatni, de nem dobta félre lantját sem és ezt okosan, bölcsen tette. Oly gazdag, sziporkázó szellem, mint az övé, csak vétket követett volna el az elnémulással. És íme, az *Újabb költemények* határozottan bizonyítják szelleme fejlődését, megtisztulását, a mint ezeket az *Első kísérletek*-kel összehasonlítva, idézetekkel is kimutathatjuk.

Atala nem árul el valami rendkívüli termékenységet s az *Összes költemények* mindössze sem igen haladják túl egy füzet terjedelmét: de azért e kevésnek is elég súlya van, s megérdemli, hogy komolyan és tüzetesebben foglalkozzunk vele.

Csapongó, — fényben és szavakban röpködő szelleme egykor azt hitte, hogy mindent, mindent meg fog dalolni. Mindenből a lelkesedés, a költészet pompázó világa ragyogott, nevetett feléje. Dalt lel a tavaszban, a virágban, a madárdalban, dal zeng hozzá a légből, dal lebeg a rózsaágon (!), dal száll le a napsugáron és

Dal van a csillaghullásban,
Dal a virághervadásban,

Dalt susog a falevél ;
Daltól ragyog a fénybogár (!)
Daltól rezeg a holdsugár
És dalt hoz az esti szél.

És csakugyan ! Lelke mint egy pajkos, aranyos tavaszi pillangó, kábultan vibrál az epithetonok virágerdejében, — s azt hiszi, hogy az a sok csillogás, cifraság, azok az egymásra halmozott összecsengő jelzők : azok a — költészet. Többé-kevésbbé így történik ez minden fiatal költői lélekkel, míg ítélőtehetsége nem tisztul meg annyira, hogy az *egyszerűt* látja szépnek és igaznak. Mert pl. az efféle túláradások nem hathatnak, vagy roszul hatnak.

Oly titoktelt oly ábrándos,
Olyan égi, oly bűbájos
A Balaton kék ege . . .

Oly merengő, oly borongó,
Olyan édes, oly mosolygó
A Balaton nyugalma.

Olyan fájó, oly gyötrelmes,
Olyan kínos, oly sejtelmes
A Balaton hulláma stb.

És, mi tagadás benne, e pazarlás és tékozlás a szavakkal majdnem az összes *Első kísérletek*-et jellemzi. Egy-egy kis ötlet, egy tünő gondolat annyi díszszel és ékességgel felpompázva, hogy alig látszik elő a sok dekoratiótól. De ez önkénytelen tünemény Atalánál ; a lelkesedés, a hevülés túlcsapongása ; — a hogy egy patak foly, a hogy a fuvalom leng s a virágszirmok ragyognak : olyan természetes ez *nála*, de nem mondjuk, hogy ilyen az aesthetikus szemében is.

Dalol mint a madár s nem törődik azzal, hogy hallgatják-e őt sokan, mert nem dicsőségért dalol, csak azért, mert jól esik neki.

Ha dalában csak egy kebel
Vigaszra, örömre lelt :
Akkor az elszállt madárka
Nem hiába énekelt,
S ha szinével, illatával
Örömet szerezhete :
Rövid bár, de nem hasztalan
Volt a virág élete.

Az *Első kísérletek* nagyrészt szerelmi költemények, tavaszi dalok, melyek közé itt-ott egy-egy őszi elegia vegyül, s Atalánál is bebizonyul, hogy «fájdalom szüli a gyöngyöt», mert a hol ő tünt gyönyörökről, elhullott tavaszról emlékezik: azok a költeményei sokkal sikerültebbek, mint melyekben felhőtlen és napsugaras boldogságról énekel.

Az *Első kísérletek* szebb darabjai közé tartoznak és határozott költői tehetségről tanúskodnak: *Az emlékezethez* (21. l.), *Emlékszel még* (67. l.), *Neheztelsz* (69. l.), *Virágos, dalos mezőben* (70. l.), *Őszi rózsához* (75. l.), *Nem az fáj . . .* (84. l.), *Méla harang* (86. l.) című költemények. Kedves még a *Kis leányomhoz* című, mely elbájoló, igaz hangulat terméke.

Míg Atala az örömök, bánatok, a családi érzelmek s az emlékezet elegikus képeivel foglalja el magát: saját világában mozog. De téved, mikor lelkét néha «turulmadárnak» Hadúr szent madarának képzeli, a mely madár lelkesítve, bátorítva hívja a népet győzelemre

S a ki *lángdalát* hallgatja:
Bajnok és hős lesz belőle.

Ezeket a «lángdalokat» — bár itt jelezve vannak — sehol sem találjuk, hacsak a *Felköszöntés* című költeményt (Kazinczy évszázados ünnepére) nem veszszük ilyennek. De ha lennének is ily «lángdalok» Atala kötetében: bizonyára sem hangulatai, sem stylje nem felelnének meg ama dalok szellemének. Az ő világa: az elegiai bánkódás, a visszaemlékezés tündérvilága és stylje sokkal gyengédebb, virágosabb, bájosabb, hogysem alkalmas lehetne valamely erős gondolat erélyes körülírására, megdalolására.

Az *Újabb költemények* címe alá foglalt versek egy oly költeménynyel kezdődnek, mely *beszél* hozzánk és elmondja, hogy Atala az *Első kísérletek* megírása után sokáig pihentette lantját. De oly sok emlékű és sokfényű lélek, mint az övé, végkép el nem némulhatott. A letarolt rét, a lombtalan ág, a hulló csillagok látása fölkelti elegiai hangulatait s megzendül újra az elnémult lant kedves húrja

S mint hárfa húrján egy rég elfeledt dal,
Álomszerűn megzendül lelkemen —
Édes zenéd, barátság! Gyermekálom!
Csábhangod, szép hazugság — szerelem!

S olvassa el bárki, kinek szíve fogékony az elegiák iránt, a *Jut-e még eszedbe* című szép költeményét: lehetetlen, hogy meg ne

ragadja, el ne bájolja az az édes fájó hangulat, mely — mintha holdfényes éjen távoli furulyaszót hallanánk, — lelkünkbe lopódzik, s ott ringatódzik, visszhangzik még hosszasan.

Az *Újabb költemények* hangján s hangulatán már az is meglátszik, hogy költőnőnk gondatlan hevüléseit, csapongó lelkesedéseit sok tapasztalás és csalódás érte, s hogy ifjúkori ábrándjait a contemplatió meglehetősen átszűrte.

Midőn kutyája sírja fölött zendíti meg lantját: «forró könyeket» hullat s készen állva arra, hogy e könyeket tán kigunyolhatják az emberek, közönyös hangon kérdi:

. . . . mért ne sirassalak?
Tán mert szóra nem nyithattad ajakad?
Sok hazug szó, hamis eskü csalt szemembe könyeket,
Megsiratom a te igaz, hűséges jó szívedet.

Ugyanily búsongó, szemrehányó hangon, a resignatió, a kiábrándulás és keserűség hangján van írva a *Mit dalolsz?* kezdetű csinos kis dal is, melyben a madárka tavaszi dalát hallgatva, szomorún szólítja meg:

Mit dalolsz jövő tavaszról? . . . .
— — — — — — — — —
Melyről álmaid beszélnek:
Vissza nem tér a tavasz;
Más kikelet jő helyébe,
Szebb talán, de mégsem az!

A *Nyugat felé* című költemény sejtelmes, mysteriósus hangulatával mintegy előfutárja a *Hogy ősz lesz* kezdetű bájosan egyszerű és igaz költészettől besugárzott költeménynek, melyből nem állhatjuk meg, hogy az utolsó három versszakot ne közöljük:

A szürke ég, a köd, a felhő,
A búbánatos őszi szél
Ez a sok titkos «istenhozzád»
Mind elválásunkról beszél.

S e szép, kegyetlen, gyilkoló ősz
S e halk, mosolygó hervadás —
Ez az a régi, bús történet:
Történetünk ez, semmi más.

Végezzük hát be; — te mosolyogva
Hozd a halált, a dért, fagyot;
Én meg, miként fű, fa, virágok —
Szépen, csöndesen meghalok.

Szebbnél szebb helyeket idézhetnénk az *Újabb költemények* közül, de tér szűke miatt csak címeik elősorolására szorítkozhatunk. Fényesen megállnak a kritika előtt a *Nyárréji álom*, *Egy napom* (melyben egy szegény munkást dicsőít), *Egyszer aztán nem lehet*, *A fecskéhez*, *Ma hajnalban*, *Csalfa álom*, *hazug álom*, *Boldog ujévet! Névtelen búbánat* s a *Halottak estéjén* címűek, mely utóbbi talán legköltőibb darabja az egész kötetnek.

Ha egy verskötetben csak tíz jó költeményt talál is az ember: már meg van azért jutalmazva, hogy végig olvasta azt a kötetet; hátha ily bőven akad a jóra, mint Atala kötetében! Örülnénk, ha rövid és hézagos ismertetésünk új és gyakoribb munkálkodásra buzdítaná a «bús dalok leányát» (mint ő nevezi magát egyik költeményében) s hiszszük is, hogy sokfényű szellemétől, gazdag kedélyétől joggal várunk még igen sokat. Írónőink közt határozottan Atala ír legszebben, s így a mily őszinte örömmel látjuk mindenkor, akár a rímek, akár a próza világában: ép oly véteknek ítélnők hallgatását. A kit szeretnek, az bátran írhat. Atala már úgy is sokat mulasztott s alkalomszerű lesz, ha megcsendül fülébe egyik költeményének refrainje, hogy — «egyszer aztán nem lehet» ... *(—i.)*

SHAKSPERE PÁLYÁJA.

(Karácsonyi-díjjal jutalmazott mű. Írta *Greguss Ágost*. Budapest, *Ráth Mór*. 1880.)

Az akadémia Karácsonyi-díjának az a törvénye, hogy ha két egymást követő pályázat eredménytelen marad, a négyszáz aranyra növekedett jutalom az akademia rendelkezése alá esik, s az saját belátása szerint fordítja azt valamely munkának dijazására. Az *Ellenállhatatlan*-t megelőző pályázat ilyen eredménytelen lévén, Greguss Ágostot bízták meg egy Shakspere-ről szóló munka írásával. E mű első felében elkészülve, előttünk fekszik.

Mindenekelőtt ki kell jelentenünk, hogy a tárgy megválasztásában szerencsésebben nem lehetett volna eljárni, mint épen az akademia tette. Shaksperéről nincs számba vehető önálló munkánk; ez a hézag irodalmunkban kitöltetlen volt, s miután fényes praecedensül ott áll a Kisfaludy-társaság teljes Shakspere-kiadása, mely

a mult évben lett a sonettek s költemények megjelenése által teljessé — az irodalmi szükség megkívánta, hogy a commentár kövesse a munkát, mely comentárra a brit óriás művei a közönséggel szemben kétségtelenül rászorulnak. Tudvalevő ugyanis, hogy Shakspere munkái tömkelegében a laikus elvész, a hívatott vizsgáló pedig vezérfonál nélkül utat téveszt, s miután nehéz dolog lenne az alphától kezdeni önmegismerés által mindazt, a mi rólok s szerzőjükről tudva van, égető szükség volt egy oly munkára, melyben mindezek benne foglaltatnának, mely tehát a Kisfaludy-Társaság Shakspere-kiadását kiegészítse, az olvasó közönség számára élvezhetővé tegye.

Az író megválasztásában nem kevésbbé volt szerencsés az akademia. Ki lehetne inkább hívatva Shakspereről írni, mint a magyar tudományos egyetem aesthetika tanára, ki Shakspere-rel hosszú évek során foglalkozik s ki egyetemi előadásaiban hosszú időn át az egyetlen vezérfonalat adta ifjaink kezébe a világ legnagyobb drámaírójának megérthetéséhez, s a ki ezenfelül számos bizonyítékát adta megjelent töredék-irásaiban Shakspereről annak, hogy úgy a részekben, mint az egészben is tisztán áttekinthetővé fogja tenni mind azt, a mit Shakspereről a világirodalom fontosat és jellemzőt tud vagy hisz.

Greguss még egy lépéssel — sőt több lépéssel tovább ment. Mint első szakaszában kifejezi, olyas valamit akart adni, a mi a laicust és avatottat egyaránt érdekelje; amaz találjon meg benne mindent — emez sokat, mit eddig együtt nem talált s amellett még önálló véleményt is, amelyet elismeréssel valljuk meg, elejétől végig biztosan és határozottan keresztül víve, meg is találunk Greguss könyvében.

Ez az első könyv részben a külső dolgokkal foglalkozik. Mindenekelőtt azon helyes elvből indul ki, melyet Fround állít, hogy az írót korában s környezetében kell vizsgálnunk, hogy teljesen méltányolhassuk, s megismerteti velünk Erzsébet és Jakab korának szellemi viszonyait. Biztos kézzel rajzolja az irodalmi, különösen a szinházi viszonyokat a legapróbb részletekig; mindenütt összehasonlító pillantásokat vetve a parallel haladó külföldi viszonyokra, a mi a kor képének teljességét nagyban emeli, s az angol szinműirodalomét kellőképen kidomborítja. Megismertet a Shakspere előtti, az ő korabeli s az őt követő szinpaddal, előzőivel a drámaírás terén s igen szélesen kortársaival, még epigonjaival is foglalkozik. Életéről elmond mindent, mit a kritikai vizsgálat eddig legvalószínűbbnek kiderített; foglalkozik a művek szövegének megállapításával, azok évrendi keletkezésének leghihetőbb beosztásával. Kutatja a forrást,

melyből a költő anyagait merítette, azután, megjárván mintegy a földet, melyen a harminckét remekmű épült, neki fog s körüljárja a colossalis épületet, melyet egyszerre áttekinteni úgy sem lehet, s különböző oldalakról mutatja azt be, mielőtt belé vezetne, figyelmeztet a szembeszökőbb dolgokra, s itt-ott megállva az építmény egyes részei előtt, azok széptani fejtegetésébe bocsátkozik, egész fejezeteket szentelvén Shakspere nőinek, betegeinek, meséinek.

A miről azonban mindenek előtt kellett volna szólanom: Greguss minden fejezet fonalát Shakspere jellemzéséhez kötve, végre oda viszi a dolgot, hogy emez első rész átolvasása után egy teljes kép áll előttünk a brit óriásról, lelkéről, gondolkozásmódjáról, ismeretei, — szóval jelleméről, a melyet elvontan a többi dologtól megállapítani bajos, csaknem lehetetlen.

Ez tehát nagyjából átfutva a könyv, melyet először általános vonásaiban, azután részleteiben szándékom ismertetni. Általánosságban tehát a legörvendetesebb az, hogy hű képét kapjuk a Shakspere korának. Az adatok lelkiismeretessége s az összes fölemlített szerzők alapos ismerete jellemzik ezt a részt. A kútfők közül úgy látszik, Elzét szereti leginkább, a mit könnyű megmagyarázni. Az Elze módja nagyon rokon a Gregusséval. Ugyanaz az egyszerű, behízelgő, könnyed, tiszta stilus, az a minden nagyképűséget s tudákos színt kerülő világos egyszerűség, — szóval természetesség ítéletben és előadásban egyaránt, a juste milieunek e tárgyban legtalálóbb alkalmazása, a mi Elze munkáját annyi tanulmány mellett is az önálló itélet jellegével látja el, ráillik jelzőül a Gregusséra is. Ezt a könyvet mindenki olvashatja s megérti, mert a mellett hogy tanít, gyönyörködtet is. Ennyit a külsőről.

Emlitettem, hogy a könyv átolvasása után Shakspere képét lelkünkben találjuk. Minden fejezet ad hozzá pár jellemző, találó vonást, s így a kép lassan-lassan magától kikerekedik, az olvasónak csak emlékében kell tartania a reá vonatkozót — s kész az alak, melyre annyian kíváncsiak s méltán, mert mi érdekesebb, mint szelleme képét bírni annak, a ki uralkodik lángeszével a jelen — s bizton mondhatjuk: a jövő szinpadja felett!

Kísértsük meg Greguss könyve nyomán számot adni e képről, melylyel tán egyik másik bíráló nincs megelégedve, mert nem a saját ízlése szerinti Shaksperet kapja benne. Egyik a genie minden hibájával — a másik csak minden erényével felruházottnak ohajtja tudni. Ez egy colossust vár, az életben oly hatalmast, szenvedélyest, mint műremekeinek jellemei — amaz egy ideált, felülemelkedve korán és kortársain. Egyik sem való. Jól mondja Lewes: a dráma-

író olyan legyen, mint a tűzhányó hegy: — hányjon tüzet — de maga maradjon mozdulatlan. Ilyen Shakspere. Vele szemben nem vagyunk azon szerencsés helyzetben, mint a vígjáték nagy mesterével: Molière-rel, a kinek élete műveiben tükrözik s kinek művei lelkének élettörténetét rajzolják, a ki pályáját a *Szeleburdi*-val kezdi, szerelmeskedik a *Férjek iskolájá*-val, nősül a *Nők iskolája* után, megcsalatik *Dandin György*-gyel, — világgyűlölővé lesz a *Mizantrop*-pal, meghal a *Képzelt beteg*-gel. Shakspere, bár maga lángoló szenvedélyeket lövel *Othelló*-jában, *Macbeth*-jében, *Romeo*-jában, *Cleopatrá*-jában s a többiben, nem saját féltését, szerelmét, nagyravágyását s őrjöngését adja — hanem az Othellóét, Romeoét, Machbethét, Learét. A tűzhányó hegy maga mozdulatlan marad. Greguss könyvéből Shaksperet az embert kapjuk meg, s nem az ő hibája, hogy Lindauként nem állíthatja össze a költő életét munkái során át. Greguss többet tesz ennél. Megfoghatóvá teszi, hogy illenek bele a Shakspere munkái az ő költői egyéniségébe, anélkül, hogy ez az egyéniség elképzelhetetlen Bramárbas legyen. Shakspere nála higgadt, komoly, megfontoló, tanulmányok tején táplált egyén. Kiforrta magát ifjúságában, szenvedett férfi korában. Volt alkalma contemplálni, látni a roszat, követni azt, de volt lelke felülemelkedni rajta. Gúnyolódni mer oly dolgok felett, melyeket kortársai bámulnak, vagy legalább még elfogadnak. Nem classikus, mint Ben Jonson — szerencsére, — nem hyperromanticus mint Marlowe, nem euphuista mint Lily — de hogy tudna az lenni, — megmutatja. Megtartja azonban magának mindegyikből azt, a mire szüksége van, s a tőlük vett nyers anyagból fegyvert kovácsol ellenük vagy épen díszt saját fejére. Nála a Lily euphuismusa, a Marlowe borzalmai, a Jonson classicitása mind alkalmazást talál, csakhogy a maga helyén. Shaksperenek a költészet nem fitogtatni való külső dísz, hanem belső méltóság. Ő lelkében költő a szó legnemesebb értelmében, de ezt nála külsőleg nem a rendetlen élet, a borzas haj s a formák túlságos elhanyagolása mutatja. Ő jó gazda; meg vannak benne az emberi gyöngeségek és erények — szeretkezik korán, de meg is bánja; szinészszé lesz, de nem is büszke rá, a korral egyértelmüleg. Nagyravágyó is, legalább van ambitiója, a mint kell is, hogy legyen, de elég circumspectus atyja által érni el a mit akar. Mulat a barátjaival, de tisztességesen férjhez adja leányait. Nem igen törődik a nagy várossal, inkább akar stratfordi polgár lenni; mint ilyen részt vesz a közügyekben, jót tesz polgártársaival, bár csak holta után veszik hasznát jótetteinek. Igazi tőzsgyökeres angol. Teljesíti a maga polgári kötelességeit, gondolkodik magáról, szerez s meg is gazdag-

szik. Ha kevesebbet szerez is, mint épen a könyv állítja — elég bölcs, hogy beérje vele. Szóval a Lewes tűzhányó hegye, melynek lábainál búzavetések hullámzanak; tüze a magasba tör s csak világít, de nem rombol.

Talán épen ennek a csendes, általában meg nem szaggatott lelki életnek köszönhetjük a lélek legmélyén keletkezett ama rendkívüli munkák sorát, melyek Shaksperet nagygyá teszik. Ha élete hányatott, lelke összetört lett volna — meglehet, hogy egyéni szenvedései szaporodnak s alakjai talán a túlságba menő színeket kaptak volna, de világosabb, tisztább lélektani processusokat, a jellem-fejlesztés utólérhetlen mesterségét, hitem szerint, épen csak ez a Shakspere volt és lehetett képes producálni, a melyiknek képét Greguss könyvéből kapjuk. Vagy hasonlítsa össze valaki a züllött életű Byron és Heine drámáit — nem is tekintve azt, hogy ők a genius által más formára voltak utalva — Shakspere és Goethe drámáival, s körülbelül megkapjuk azt, a mit állításom bizonyítására felhozhatnék. A Greguss könyve tehát Shakspere korát mint egy világos és könnyen áttekinthető térképet tárja elénk, s a mellett átdereng minden során a Shakspere leírt egyéniségének egy-egy vonása — szóval megkapjuk a kort s a maga emberét s már ez magában véve annyit tesz, hogy a könyv megfelel céljának. De még itt meg nem állapodhatunk.

Mondottam, hogy Shakspere munkái mint egy colossális épülettömeg — egy pillantással át nem tekinthetők. Megkerüli hát elsőbb, s mintegy topographiáját adja, azután megállapodik az egyes szépségek mellett kívülről. Ezek a Shakspere műveiről írt fejezetek. Csak ezek után fog a következő kötetben magába a csarnokba lépni, hogy teremről teremre bejárja velünk a remek építményeket. E könyvben tehát csak itt-ott pillantunk be az egyes, de a legszebb részek némelyikébe (A nőkről) — s azért ezekkel kell még bővebben foglalkoznunk.

A mű kilenc fejezetre oszlik s egy hasznos és szükséges függelék zárja be, mely a Shakspere cultusának statistikáját adja a legpontosabban. Az első fejezet a Shakspere környezetével, korával foglalkozik, miután megismertette velünk a dráma átszármazását Angliába s annak állapotát a költő korában. Bőven ír a szinészetről, szinműírókról, kik között nem egy derék alak van. Hibául lehetne fölróni, hogy szerző talán nagyon könnyen bánik el velük; ne feledjük azonban, hogy Greguss mindent, a miről könyvében szó van, Shakspereh ez viszonyít — vele szemben pedig, csak nem kívánja senki, hogy a Jonsonok, Marlowk, Lilyk vagy Heywoodok valami nagysá-

goknak tünjenek föl? Elég igaztalanúl bánt el a kor, midőn ezeket a futó csillagokat egy rangra helyezte — sőt tán többre becsülte a Shakspere napfényes lelkénél. A Shakspere méltatójának kötelessége az igazság egyensulyát e tekintetben helyreállítani, s elfogulatlan szemmel mérlegelni őt és kortársait, s hogy e mérlegelés nem a kortársak fölemelésére szolgál, mondanom is fölösleges. E tekintetben tehát Greguss a belátás, az igazság értelmében cselekedett s már itt elmondhatjuk, hogy a nagyot mondó rajongásnak, mely a Shakspere-méltatók Scyllája és Charybdise — veszélyét nála soha sem tapasztaljuk. Sokkal inkább tisztában van emberével, hogysem valaha a tárgyilagosság útjáról letérne s így méltatásának kétszeres értéke van. Aesthetikus a szó teljes értelmében.

A második fejezet Shakspere életéről mondja el mindazt, mit az irodalom munkásai eddig tudnak, hisznek, gyanítanak vagy föltesznek; s ezen fejezetre illik legjobban a szerző előszavának az a passusa, melyben a munka terjedelmét érintvén, kinyilatkoztatja, hogy ha az akadémia ötszáz ívre szabta volna a munkát, hamarabb elkészült volna vele, mint így, ötven ívnyi terjedelemmel. Széchenyi egyik barátjához írt levelét azzal végzi, hogy «bocsáss meg levelem hosszúságáért — nem volt időm rövidebben írni». Azért adózom teljes elismeréssel e fejezetnek is, a melyben valódi virtuozitással vannak a Shakspere életéről szóló minden eddig ismert adatok öszszeállítva, confrontálva, felsorolva vagy legalább érintve, a mi nagy könnyüségükre fog azoknak szolgálni, kik e könyvvel indulnak a Shakspere-irodalomnak. Mindent megtalálnak benne a mire szükségük van, sokat, a mit az avatottak is érdekkel olvashatnak s annyi önállóságot a következtetésben, hogy bárki is érdekkel olvashatja.

A harmadik fejezet Shakspere műveiről szól általában. E fejezet leglényegesebb részei: Shaksperenek mint lyrikusnak és epikusnak méltatása, továbbá az oly bajos és zavaros szöveg-kritikai processus. Ha meggondoljuk, hogy a Shakspere-irodalomnak ez a rész legalább egy harmadát teszi ki, akkor megbecsülhetjük e fejezetet, mely a legrövidebben tájékoztat arról, a mi e téren eddigelé fölmerült. A fejezet végén egy, már feljebb érintett «pillantás következik az épület belsejébe», egy rövid elmefuttatás Shakspere hősei s drámai alakjai fölött, ízelítő gyanánt a fejtegetésekből.

A Shakspere meséiről szóló negyedik fejezetnek az az érdeme, hogy a mesék geographiai és néprajzi elterjedését világítja meg. Alkalmas tárgy annál is inkább, mert a Shakspere meséi még arra is okot szolgáltattak, hogy plagiatornak nevezzék. Célszerű volt tehát

kimutatni, hogy az anyag, a mese az emberiség közkincse, melynek színét javát a forma adja meg; hogy mennyire mindegy, bár honnét merít is a költő, csak úgy birkozzék meg anyagával, mint senki más. Egyébiránt nagy tisztesség akármelyik kortársra az, ha Shakspere érdemesnek találja anyagát átvenni. Tán némelyik épen annak köszönheti emlékezete fönmaradását «hogy az a varjú az ő tollaival ékeskedik». Bolyairól is csak annyit tanítnak az iskolában, hogy Kisfaludy tőle vette *Irené*-je tárgyát. Sokan faragtak paroszi márványból, de csak egy Praxiteles van.

Az ötödik és hatodik fejezet — Shakspere jellemzése és szerkesztése módjáról — betegeiről, már az átmenet a külső vizsgálattól a belsőhöz. Itt van helyén a minutiosus tárgyalás s itt sajnáljuk, hogy a munka nem terjedhet ötszáz ívre. A kérdés minden oldalról meg van világitva — a Shakspere betegeiről szóló meg épen olyan éleslátásról tesz tanúbizonyságot, a melynek tisztelettel adózhatunk.

A hetedik fejezet, a költő érzéséről és gondolkodásáról, talán a munka oroszlánrészének nevezhető. Azt a szerzőt, ki Moliére-rel ellentétben, alanyiságával távol maradt alkotásaitól, a legaprólékosabb dolgokig fürkészőleg követni, úgyszólván, elmosódott lábnyomait keresni egy oly hosszú úton, mint a harminchét darab folyama — teljes elismerésre méltó munka. Ennek nyomait, töredékeit, kísérleteket e részben találunk akár hány Shakspere-méltatónál, de ily teljesen keresztűl víve s összeegyeztetve talán sehol. Egy nagy árny körvonalaiból az idomokra és színekre következtetni, nem mindennapi munka. Hogy e ponton a vitának, az eltéréseknek száz helye van — nem tagadható; de hogy a szerzőnek minden gyanítása s következtetése valószínű, bátran kimondhatjuk s azoknak, a kiknek eszökbe jutna a mű önálló itéletét kétségbe vonni, elég lesz, ha ezt a fejezetet végig olvassák, hogy kétségükről letegyenek.

E fejezet tehát Shakspere-rel az emberrel, a politikussal, a költővel foglalkozik. Mentől tárgyilagosabb valamely író, annál nehezebb annak egyéniségét munkái után jellemezni. Nagyon könnyű kimutatni azt a tévedést, miszerint Shakspere drámáinak személyeiben magát adja, a mennyiben akkor a százalakú Proteust kapjuk, a ki harminchét drámájában százharminchét — egymással többé-kevésbbé ellentétes alakot, jellemet teremt. Nagy dícséret a drámaíróra, de annál nehezebb feladat a kutatónak magát Shaksperet körvonalozni. A hit, hogy legteljesebb képét *Hamlet*-ben kapjuk, csak azt bizonyítja, hogy Hamlet a legtöbb oldalúlag alkotott charaktere. Mindamellett Greguss azon általánosságok után indúlva, melyek bizonyos

tárgyakról és eszmékről az alkotások egész során átvonulnak, következtet Shakspere érzése- és gondolkozása módjára, sőt — a mi talán a legnehezebb — Shakspere politikai álláspontjára. Nézetem szerint ez a legnehezebb munka, a mennyiben ama darabjaiban, a melyek saját korára is tartalmaznak vonatkozásokat, szintén tárgyilagos maradt, s ha egyről másról bírálólag nyilatkozik is, e bírálat mindig azon jellem gondolkozásmódját és felfogását árulja el, kinek szájába adatott. Ezért nem merném Shakspere műveiből a szerző érzése- és gondolkozására következtetni. Hogy maga Shakspere, az ítélők bírája mint ítél — előttünk homályos marad. Innét van, hogy commentátorai a legellentétesebb dolgokat olvasták ki belőle, ugyanazon szöveg, gyakran ugyanazon alakok hasonló felfogása mellett. Itt talán leghelyesebb az életrajz bármi csekély adataira támaszkodva, következtetni, s ennek nyomán bajosan egyeztethető meg az Arden Edvárd unokaöcscse a címerért folyamodó Shakspere János fiával, a tudós Shakspere a Baconról soha tudomást nem vevő drámaíróval, a gazdag jövedelmű londoni proportionalis színész, a békés és jóindúlatú stratfordi polgárral, a leányait tisztességesen kiházasító apa, a feleségének végrendeletileg egyetlen ágyházat testáló férjjel. — Mind e dolgok pedig inkább azt bizonyítják, hogy Shakspere élete folyamának el-eltűnő fonala nem nyujt elég magyarázatot e nagyobbára látszólagos ellentétek kiegyenlítéséhez, mintsem azt, hogy szerzőnk nem jár helyes úton e következtetésben.

A Shakspere stiljéről szóló fejezet lényegét módunkban áll a szerző rövid összefoglalásában közölhetni: »Shakspere stilje a túlgazdag elme gyors és heves munkájának stilje. Ha valamiben, az ő stiljében van meg az igazi embarras de richesse. Nem tud hova lenni kincseivel. Elárasztaná velök a föld kerekségét s nem bír kifogyni belőlük. Hosszas dolgokat kell a legrövidebb idő alatt elmondania; sehol sem képes huzamosabban időzni; s mindig az egészet, egyszerre odateremti, míg mások csak ízenkint állítják együvé. Valóságos gyorsíró a költészetben.«

A kilencedik fejezet, mely Shakspere elterjedéséről szól, a Shakspere-irodalom rövid története. Az, a mit e fejezetben nélkülözünk, Shakspere hatásának, népszerűsítésének s elterjedésének története Angliában, már a legelső fejezetben el volt mondva. Ebben fősuly van fektetve a külföld viszonyára Angliához Shakspere elterjedése és terjesztése tekintetében. Nagy és kiváló helyet juttat Greguss a fejezet végén hazánknak is, melynek minden Shakspere-re vonatkozó szellemi mozdulatát figyelemmel kíséri, s mivel a költő elterjedése és terjesztése természetszerűleg együtt jár a szinészet történetének

ide vágó részeivel, igen érdekes adatokat találunk e fejezetben hazai szinészetünk jeleseit s az eszme meggyökeredzését illetőleg is.

Hogy Greguss mennyire pontos és lelkiismeretes az adatgyüjtés dolgában, bizonyítja a mű végére csatolt kimutatás, szinházaink legjelesebb Shakspere-szereplőiről, kiket, szerep, évszám stb. dolgában a legpontosabb figyelemmel jegyez föl, mintegy annak bizonyítékáúl, hogy mennyire pontos a hazai — annyira lelkiismeretes szerző a külföldi kútfők megválogatásában. — Rövid foglalatáúl ismertetésünknek csak annyit mondhatunk, hogy e munkával irodalmunk gazdagodott, s az akadémia ezúttal aranyait jó célra fordította.

AZ ÍRÓI ÉS MŰVÉSZI TULAJDONJOG. Írta: dr. *Kováts Gyula.* (Külön lenyomat a *Havi Szemlé*-ből.) Az újabbkori magyar jogfejlődés egyik markans vonása az, hogy majdnem teljesen német befolyás alatt áll. A törvényalkotás nálunk ugyanis nem rendszeres codificatió, hanem főleg német minták receptiója útján megy végbe. Így történik, hogy számos oly idegenszerű német törvényt ékelnek jogrendszerünkbe, melyeket jól meg sem értenek s így inkább hátrányára, mint előnyére vannak a jogszolgáltatásnak. A dolog ilyetén állása mellett a célszerűségi szempontnak sincs elég téve, mert az ily módon létre jött törvények mellett csak nőttön nő a zavar. Ily következményektől megóvandó a szerzői jog körét, fogott Kováts a magy. tud. akadémia megbízásából s a német birodalmi törvény merev receptiója mellett ezen tárgyban készült törvényjavaslat bírálásához, mely bírálat folyamán egyszersmind az idevágó joganyag méltatásával és a főbb problemák megoldásával foglalkozik a jogélet és jogtudomány alapján. E tanulmány tehát a kérdéses törvényjavaslat revisiójának fontos munkájához járul, mi most annál időszerűbb, mivel e javaslat az igazságügyminiszter által egybehítt enquêteben épen tárgyalás alatt van. Szerző mindenekelőtt az írói és művészi jogot szabályozó törvény szükségét bizonyítja irodalmi, nemzetközi és gazdasági szempontból. Áttérve a tanulmánya tárgyát képező jog fejlődésére és az a körül fennálló elméletekre, annak jogi természetét fejtegeti, azt vitatván, hogy a szerzői jog főbb vonatkozásaiban *személyes alapjelleggel* bír és a szó valódi értelmében nem is nevezhető tulajdonjognak, mert sok esetben nem is vagyonjogi természetű. Ezen, nézetünk szerint, egyedül helyes fölfogáshoz képest adja aztán módozatát a szerzői jogok védelmének az örökösödési rend szempontjából; a törvényes osztályrészt a szerzői jogra nézve mellőzendőnek véli, a védelem időtartamát a szerző halála után harminc évre szabja, a fordítások kérdésében a magyar nyelvet előnyben véli része-

síttetni a hazában dívó egyéb nyelvek fölött; érinti a színművek, a képzőművészeti reproductiók kérdését, szóval mindazt, mit az alkotandó törvénynek is fel kell ölelnie. Az egyes kérdések tárgyalásánál szerző az európai törvények s mi még fontosabb, a judicatura köréből meríti bizonyítékait, mi e tárgyban annál kívánatosabb, mert irodalmunk e téren, negyven év óta, mióta Toldy becses művét: *Az írói tulajdon*-t vettük, figyelemre méltót alig produkált. Kováts lépten-nyomon kiemeli, hogy a szerzői jog tárgyában a francia jogfejlődést nem szabad szem elől tévesztenünk. Minden hódolata dacára, melyet a német jogtudomány és különösen annak megalapítója — Savigny — iránt viseltetni látszik, a szerző-jogtudomány német nagy mesterei Wæchter és Klostermann ellen polemizál, szűk látkörüket hibáztatván. Az újabb magyar codificationalis alkotások és munkálatokra reflectálva, itt-ott a keserűség hangján szólal meg. — E tanulmányt mindezek alapján nemcsak bírálatként, hanem a szerzői jogot tárgyaló maradandóbb becsű dolgozatnak tekinthetjük. Iránya itt-ott nehézkes ugyan, de ez nem alterálja valódi becsét, melynél fogva olvasóinknak csak figyelmébe ajánlhatjuk.

A MIT MINDNYÁJAN ÉREZÜNK. Ez a címe a beszélygyüjteménynek, mely közelébb jelent meg *Tóth* Józseftől, a tehetséges fiatal novella-írótól, Tettey Nándor kiadásában. A mit mindnyájan érezünk — mi lehetne más, mint a szerelem? Így érti a szerző is, s kötetének minden darabja e vezéreszme körül forog, mint bolygók egy közös nap körében, melytől mindegyik fényét kapja, mely mindegyiket átmelegíti. Legfigyelemreméltóbb a kötetben, a lélektani processusok gondos rajza, Akhilles-sarok pedig a meseszövés ziláltsága, s a túlvitt romanticismus, melylyel szerző — véleményünk szerint — főleg a női olvasó közönségre akart hatni. Legtöbb elismeréssel kell adóznunk a kötet »A Lajcsi meg a Csája« című novellájának, melyben a jellemzés sokoldalúsága, következetessége, a meleg, ragyogó színek alkalmazása s a légkör újsága (a cigány muzsikusok világának rajza) igen vonzólag hatnak az olvasóra. Ez a beszély maga megérdemli, hogy szerzőjének a legszebb jövőt jósoljuk. Sőt jósoknak sem kell lennünk vele szemben, mert reményeink egy részét már e kötettel beváltotta. A beszélygyüjtemény ára 1 forint.

KIKI A MAGA SZERENCSÉJÉNEK KOVÁCSA.

ELBESZÉLÉS.

Irta

VÉRTESI ARNOLD.

KÉT szegény ördög lakott együtt egy kis szobában, lehet annak már valami húsz éve. Fiatalok voltak mindketten, ágról szakadt szegény árvák mindketten, rokonok nélkül, pártfogók nélkül, kitaszíttatva a nagy világba. Isten csodája, hogy régóta el nem vesztek! — Hogyan vergődtek el idáig, màguk sem tudták volna megmondani; még kevésbbé, hogyan folytatják. Sivár küzködés volt ez a mindennapi kenyérért; olykor az egyiknek, máskor a másiknak nem akadt keresete, s akárhányszor sem az egyiknek, sem a másiknak. Hanem az ifjuság mindenen túlteszi magát, s a hideg, homályos kis szobácskában is ott az udvar hátulján ragyogó, aranyos légvárakat épitettek.

Még nem bénította meg az évek súlya a képzelet szárnyait. Még nagyon fiatalok voltak, az egyik alig húsz éves, a másik három vagy négy évvel több. Ha becsületesen felöltöztek volna, ha nem lett volna minden olyan ütött-kopott rajtuk, egyik ruhadarab nagyon is bő, a másik nagyon is szűk, a kalap zsíros, a kabát színehagyott, az inggallér foszladozó, — csinos legényeknek lehetett volna őket mondani.

Legalább Aranyosiné ő nagysága, az a barna, kövér özvegy asszony, a ki ugyanabban a házban lakik földszint,

csakhogy elől, nem ott hátul, az udvar végén, úgy vélekedik, s tán nem alaptalanul. Minden nap látja ablakai előtt elmenni az ifjakat és elég alkalma nyilt szemügyre venni őket. Néha úgy rémlik neki, mintha az öregebbik be is tekintgetne az ablakon; de az özvegy hölgy azért hosszú ideig nem tudja elhatározni, hogy sajátkép mégis melyik a kettő közül az érdekesebb. A fiatalabbnak arca, úgy látszik, mintha mélyebb érzést fejezne ki, sápadtabbnak, szenvedőbbnek tünik föl; hanem ő nagysága úgy magányos óráiban, a mikor ilyen bohóságok is megfordulnak elméjében, bevallja, hogy a másik ellen sem lehetne kifogást emelni, sőt bizonyos udvariasság előnyösen tünteti ki azt fiatalabb társa fölött.

Egy ízben a kövér, barna hölgy arany halacskáit etette a nyitott ablaknál s véletlen ruhaujjával le találta seperni zsebkendőjét az ablak párkányáról. A fiatal ember gyorsan lehajolt, fölvette és illedelmesen meghajtva magát, átnyujtotta és azóta valahányszor az ablak előtt elmegy, s a hölgyet ott megpillantja, leemeli kalapját, mely udvarias köszönése mindig nyájasan viszonoztatik.

Özvegy Aranyosiné nem tagadja, hogy neki tetszik az udvariasság, annál inkább tetszik, mennél kevésbbé dicsekedhetett vele boldogult első férje. S mikor úgy magányos óráiban a többi bohóság közt az is eszébe jut, hogy talán a gondviselésnek úgy fog tetszeni, hogy másodszor is férjhez menjen, erősen fölteszi magában, hogy olyan durva, neveletlen falusi ripőknek nem nyujtja többé kezét.

Mennyit kellett kiállania a mellett az ember mellett, csak az Isten a megmondhatója. Hányszor lett gyöngédségére nyers szitok a felelet! Mintha még most is érezné az átázott bunda s a bagaria-csizma bűzét. Sokszor úgy elszorul szíve, mintha még most is féltenie kellene egy goromba, sáros lábtól szép sárga selyem-divánját, melyet minden reggel maga porolgat le gondosan.

Minden oly ízléses, minden oly elegáns az özvegy asz-

szonyság lakásán, minden ragyog a tisztaságtól a három szobában, melyeket ő nagysága folyvást ékesítget, cifrázgat. Egész istenadta napokon át, főkép a lucskos, sáros őszi és téli idő alatt szakadatlan csak azzal bibelődik, hogy mindenféle vánkosokat, lábzsámolyokat, csengettyűhúzókat, falra akasztható kosárkákat hímez selyemből, hárászból, gyöngyből.

S ebben a finom munkában, melylyel kövér, rózsás ujjacskái vannak elfoglalva, oly nyugodtnak és megelégedettnek látszik. Egyre gömbölyödik évről évre s hajdan karcsú termete, melylyel büszkélkedett, mindinkább domborúvá lesz. Néha egyet sohajt, néha meg elmosolyodik, a mint régibb ruháit fölpróbálgatja és látja, hogy nem fér belé.

— Pedig olyan voltam, hogy majd átmentem a tű fokán, — mondogatja olyankor az öreg cselédnek, ki soha sem mulasztja el fohászkodva felelni rá, hogy: «biz olyan».

Ez az öreg cseléd van mellette egyedül; ez a szakácsnő, szobaleány és társalgónő. Ha nincs dolga odakünn, Aranyosiné ő nagysága leülteti őt a szobában s mialatt selymet gombolyíttat vele vagy gyöngyöket fűzet cérnára, gyakran szóba jön egy és más. Az öreg asszonynak sok szabad s ő nagysága nem haragszik meg azért sem, ha a hű cseléd néha-néha célzásokat tesz a jövendőbelire, a ki ugyan még nincs itt, de a ki semmi esetre sem fog kimaradni.

Özvegy Aranyosiné ugyan nem egyszer félbeszakítja «ezt a haszontalan fecsegést»; hanem a vén cseléd mindig «tudja, a mit tud« s meg merne rá esküdni, hogy csak a nagyságos asszony akarja, hát bizonyos a lakodalom.

A hány nőtlen ember lakott vagy lakik abban a nagy kétemeletes házban, azt mindegyiket vőlegénynek kandidálta már a jószívű, bamba öreg asszony. Végre rá került a sor arra a két ifjúra is, kik ott hátul laktak az udvar végén, a kis szobácskában.

— Ugyan legyen már esze, Betti, — förmedt reá úrnője, — hisz azok a fiatal emberek gyermekek hozzám képest.

De az öreg Betti nem látja be, hogy azért, mert egy pár évvel tán fiatalabbak....

— Tizenöt évvel is fiatalabbak, — viszonzá az özvegy úrnő; — vagy legalább tízzel, — sietett utána tenni.

Azt gondolta, hogy mégis nagyon sokat talált mondani. Sőt a mint a szemközt álló nagy tűkörbe esett pillantása, úgy vélte, hogy talán tízet sem kellene mondania. Az a gömbölyded rózsás arc, mely onnan reámosolygott, meghazudtolni látszott az évek számát. Aztán ha igazán meggondolja, mégsem egészen olyan ostoba beszéd az, a mit az öreg Betti fecseg, hogy hiszen Aranyosi úr is tizenöt évvel volt öregebb.

— Elég legyen már, Betti, — szakítja félbe a fecsegőt ő nagysága; hanem az a gondolat, hogy Aranyosi is tizenöt évvel volt öregebb, még sokáig motoz a fejében.

Betti elhallgatott; hanem mikor a véletlenség még egyszer érintkezésbe hozta az ifjú urakat úrnőjével (ez alkalommal a fiatalabb, az a sápadt volt szerencsés néhány szót válthatni ő nagyságával), — a vén cseléd újra elkezdte a házasítgatást.

Az a néhány szó egyébként, mit az ifjú ő nagyságával váltott, nagyon prózai dologra vonatkozott, s a regényesség legkisebb színezetével sem bírt. Valami fizetési meghagyást hoztak oda hátrálékos illetékek tárgyában a hölgy távolléte alatt s a vén Betti, ki minden effélétől szörnyen megijedt, miután a házmester sem tudott neki fölvilágosítást nyujtani, az ifjú urakhoz fordult.

— Azok majd megmondják, — biztatta a házmester.

Meg is mondták; de olyan bonyolódott, összevisszaforgatott história lett abból, a mint az öreg Betti hazatért úrnőjének föltálalta, hogy ő nagysága sehogy sem bírt eligazodni rajta s végre Betti rábeszélésére beleegyezett, hogy nem bánja, menjen hát Betti át még egyszer megkérdezni, miben áll a dolog?

A vén cseléd bizonyára nem értette jól úrnőjét s ezért

Aranyosiné keményen meg is pirongatta később; de a fiatal embert, ki oly szíves volt, hogy Bettivel átjött, csak nem fogadhatta visszautasítón.

Kissé elpirult, kissé megzavarodott ugyan s az első pillanatban oly heves szívdobogást kapott, hogy alig tudott szóhoz jutni; de lassanként felbátorodott, a mint látta, hogy a fiatal ember ép oly járatlan a világban, mint ő maga. Az illetékek ügyét azonban meg tudta magyarázni valahogy az ifjú s habár nem is értette meg egész világosan az özvegy hölgy, de féligmeddig megtudta abból, hogy miért és hol kell fizetnie?

Hálásan meg is köszönte, miközben újra s e rövid óranegyed alatt Isten tudja hányadszor elpirult. Habozott, valjon illő volna-e kezet nyujtania? Látta, hogy a nagyvilági nők úgy szokták, de azért még sem merte. Talán az sem illett, hogy kiszalasztotta a száján, hogy legyen másszor is szerencséje? De már megtörtént. A nélkül, hogy tudta volna, mit mível, megtörtént.

Az ifjú nem felelt rá, csak meghajtotta magát, ügyetlenül, félszegen s kalapját is leejtette kezéből; hanem mikor eltávozott, Aranyosiné abbeli nézetét fejezte ki a vén cseléd előtt:

— Nagyon művelt fiatal ember, Betti.

Bettinek is az volt a nézete.

— Meg lehetne talán hívni holnap ebédre. Liba-pecsenyénk lesz.

— Micsoda haszontalan beszéd az megint? — utasította rendre az indítványozót a szemérmes özvegy úrnő.

S az egész dolog talán teljesen abba is maradt volna, ha a két jó barát közül az élelmesebb, az öregebb föl nem használja az alkalmat, s tovább nem folytatja az ismerkedést.

Háromszor is elment másnap reggel az Aranyosiné ablakai előtt.

Az ablakok ilyenkor nyitva szoktak lenni. Mikor har-

madszor arra ment, az özvegy nő ott állt arany halacskái mellett.

— Nem parancsol nagysád valamit? A pénzügyigazgatóságnál lesz ma épen dolgom.

Az özvegy asszony elpirult.

— Ha oly szíves akar lenni ön, — szólt zavartan. — De nem tetszik besétálni?

Hogy ne tetszett volna annak az embernek! Hiszen egyebet sem akart. Egy perc alatt bent volt a szobában. Mohó kézzel nyúlt a pénz után, melyet az özvegy nő egy szekrény fiókjából előkeresett.

Aranyosiné megdöbbent. E mozdulat, ez arc, e szemek félelmet öntöttek belé. Lett volna csak elég bátorsága hozzá, vissza is vonta volna kezét; de már késő volt. A fiatal ember átvette a pénzt, köszönt és gyorsan távozott, heves fölindulás és aggodalmak közt hagyva az özvegy nőt.

Nem volt valami nagy összeg, száz forintra sem rúgott egészen; de Aranyosiné mégis halálos gyötrelmeket állt ki miatta. Ha ez a fiatal ember....? De nem, az lehetetlen! Igaz ugyan, hogy mindennap olvas az ember a lapokban sikkasztásokról, csalásokról, szökésekről s volt valami ennek a fiatal embernek a szemében, valami visszariasztó, valami fenyegető, valami olyas, a mi semmi jót sem igér.... Aztán hogyan is lehetett ily megfoghatatlan könnyelműséggel pénzt bízni egy idegenre, kit látásból is alig ismer, ki meglehet, valami léha csavargó, valami nyomorral küzködő korhely....

Egy komor, sötét árnyék emelkedik föl a remegő asszony képzeletében. Egy csontos, kiaszott kezet lát, mely fenyegetve nyulik föl halálos ágyából, egy rekedt, durva hangot hall, mely panaszkodik, hogy fogja majd eltékozolni az ő keservesen keresett filléreit ez az ügyefogyott asszony. A haldokló Aranyosi előre látja már, hogy fogják feleségét kizsebelni mindenféle bitangok, hogy jut majd az az asszony koldusbotra, hogy fog meghalni a szemétdombon.

Mindezt annyiszor elmondta a boldogult, s annyi keserű órát szerzett vele nejének, hogy a szegény asszony örömest igyekezett volna elfelejteni azt s nem szívesen gondolt vissza rá; de akaratlan is eszébe jutott gyakran s növelte félelmét, melylyel különben is viseltetett minden idegen iránt.

Ma különösen izgatottnak látszott az özvegy hölgy. Ma minduntalan elhúnyt férje mord képe lebegett előtte. Aztán annyi baljóslatú jel .... a pohár elpattant kezében, a mint épen inni akart belőle, az ágy ropogott, a boldogult arcképe leesett a falról ... A félénk, remegő nő úgy érezte, mintha valami nagy veszély környékezné. Nem bírta himzését folytatni, minden pillanatban nyugtalanul föl-fölállt.

Dél felé nőttön nőttek aggodalmai. Már tizenkét órához közelgett az idő, s az ifjú még nem tért vissza. Aztán tizenkettőn is túlhaladt az óra mutatója, elérkezett az egyhez. Az öreg Betti feltálalta az ebédet. Aranyosiné alig evett pár falatot, s ingerülten utasította el a hű cselédet, ki szokás szerint, kínálgatni kezdte. Végre, mikor már ő nagysága lázas izgatottsága a legmagasb fokig emelkedett, jóval két óra után megérkezett az ifjú. Láttára Aranyosiné annyira megörült, hogy egészen megfeledkezett magáról és elejébe futva, hevesen megszorította kezét. Hanem azon pillanatban észrevette elhamarkodását s pirulva sütötte le szemeit. Nem is emelte föl aztán az egész idő alatt, míg a fiatal ember ott volt. Nagy mértékben növelte zavarát az is, hogy az ifjú kezet csókolt neki. Ha nem lett volna annyira elfoglalva saját zavarával, talán az ifjú arcán is észre vehette volna a zavart. Talán némi megütközést keltett volna benne, hogy a fiatal ember nem adta át a nyugtát s csak olyan futólag érintette, hogy elvégezte a reá bízott dolgot.

Aztán néhány szót váltottak még, összefüggéstelen, minduntalan el-elakadva. Aranyosiné nem igen volt jártas a társalgás vezetésében. Az ifjú csakhamar fölállt, még egy-

szer kezet csókolt a hölgynek, miközben kissé sokáig is találta ajkainál tartani a hölgy kezét s egy perc mulva már hátul volt a homályos kis szobában, lakótársánál.

— Hamar, Gyuri, készülj, — szólt vállára ütve az ifjabbnak, — ebédelni megyünk.

Az lassan fölemelte fejét az asztaltól, hol lekönyökölve olvasgatott.

— Már csaknem elfelejtkeztem róla, — szólt keserűn nevetve. — Kissé soká jártál.

— Igen, kissé soká, — viszonzá a másik szórakozottan, mialatt villogó szemei mereven tapadtak az átelleni falra, hol pedig egy pár oda freccsent tintafolton kívül épen semmit sem lehetett látni. — Messze voltam, s azt hittem, hogy még messzebb megyek. De bolondság, mikor a szerencse oly közel jár az emberhez, hogy csak a markunkat kell összeszorítni és hopp! megvan!

A fiatalabb nem értette, hogy társa mit beszél, s meghökkenve tekintett annak lázasan kipirult arcára.

— Jer, jer, — szólt amaz; — ma van miből ebédelnünk s ne törődjél a többivel.

II.

— Így, Gyuri, most urasan ebédeltünk. Azt hiszem, már négy óra körül járhat az idő. A «Vörös disznó»-nál már nem kaptunk volna enni. Aztán meg is únja az ember mindennap a savanyú burgonyát s a májas hurkát; még jobban a koplalást. Én legalább megúntam; hát te nem? Igyál még egy pohárral ebből a szerednyeiből .... Félsz, hogy sok lesz? A jóból soha sem sok, akár mennyi. Kedvem volna még egy palackkal hozatni.

Az elegáns vendéglő éttermében a pincérek gyanús szemmel néznek a kopott külsejű két fiatal emberre.

— Menjünk már, Zoltán, — szól a fiatalabb.

De amannak nincs még kedve menni. Csakugyan hozat

még egy palackkal, de nem szerednyeit, hanem valódi francia bordeaux-t.

— Mit gondolsz, Gyuri, nem jobb volna-e mindennap így ebédelni? A Parnassusra is könnyebben fölkapaszkodhatni ám, ha az ember jóllakott és mikor a pénztárcád elég puffadt, az ördög törődik azzal, hogy két t-t vagy egy t-t kellett volna-e írnod, mint az a vaskalapos vén szamár, a ki nem akarta elfogadni a novellámat, mert nem értek az ortographiához.

Az ifjabb nem felelt, csak csöndesen kiivott egy pár kortyot a vörös borból. Úgy látszott, sehogy sem érzi magát jól a fényes teremben, az aranykárpitos falak, a csillogó tűkrök közt s visszakívánkozik a «Vörös disznó» mocskos odujába, hol déli tizenkét órakor is oly homály van, hogy nem látszik meg, ha az embernek szennyes a manchettája.

Hanem a másik, az szörnyen beszédes lett ma.

— Pajtikám, bolond ember az, a ki nem tudja hasznát venni az eszének s tanuld meg, hogy első szabály, ha előmenetelt akarsz a világban: ne válogass. Senki sem kérdezi, hogy jutottál a pénzhez, csak legyen.

— Zoltán! — susog amaz megrettenve.

— No ne félj, nem azt akarom mondani, hogy törjünk föl valami pénztárt s szökjünk Amerikába; ámbár nem volna csoda, ha afféle is megfordulna az ember elméjében, mikor az éhes gyomor korog. Hanem mondom, hogy ne félj. Sokkal okosabbat gondoltam. Ma reggel, tudod, mikor olyan sokáig oda voltam, meghánytam, vetettem a dolgot minden oldalról. Azt hiszem, pajtás, hogy a házasság volna a leghelyesebb út.

— A házasság? — kiált föl bámulva az ifjabb.

Nem tudja, hogy Zoltán részeg-e vagy tréfál?

— A házasság nekünk?

— Na igen, persze hogy nekünk. Ha annyi ember megélhet a felesége vagyonából; hát mi mért ne?

Gyuri azt hiszi, hogy társa csakugyan többet öntött föl a garatra, mint kellett volna. Arca úgy ég, szemei úgy csillognak.

— No hát aztán ki jönne hozzánk nőül? — kérdi gúnyosan.

Zoltán a körmeit rágja.

— Hiszen valami bő választásról nem lehet szó, az bizony igaz. Nem igen vagyunk járatosak a nagy világ salonjaiban, a toilette-ünk is... hogy is mondjam csak?... kissé derangirozott. A «Vörös disznó»-ba meg a Fruska kávéházába csak elmehetünk, ott még kopottabb kabátot is láthatni; hanem hát leánykérőbe kissé bizony furcsa volna. Nem ismerünk senkit, az is igaz és várhatnánk a világ végéig a jó szerencsére. Hanem azt hiszem, pajtás, ha az ember kissé behúnyná a szemét és nem nagyon nézne az évekre...

— Ah! úgy? Valami vén asszony?

— A hogy veszi az ember, pajtás, — viszonzá Zoltán, folyvást körmeit rágcsálva. — Vénnek épen nem mondhatni, ámbár igaz, hogy anyánk lehetne. Tudod, úgy vagy tizenhét-tizennyolc év különbség. Tán valamivel több is; az udvarias ember nem számítja azt olyan nagyon szigorún. Hanem még elég csinos, ha felöltözik s bepuderozza magát, piros, gömbölyű mint az alma.... De igyál hát, a poharad még most is tele van, Gyuri.

— Köszönöm, — felel az ifjabb; — elég lesz, ha egyikünk leiszsza magát.

Az öregebb elneveti magát.

— Igazad van. Hanem az is elég lesz, pajtás, ha egyikünk házasodik. A másik aztán várhat jobb partiera. Csak egyikünk legyen fent a nyeregben, könnyen segíthet a másikon... De hallod, hát nem is kérdezősködöl a menyaszszonyról, a kit számunkra választottam?

A fiatalabb összehúzza homlokát.

— Ne tréfáljunk, Zoltán; jobb, ha megyünk. A pincérek mind ide néznek.

— Hadd nézzenek. Még nem megyünk. Egy pohár bor mellett jobban esik a beszélgetés, énnekem még sok mondani valóm van. Nem tréfálok, nagyon komolyan beszélek. Hogy tetszik Aranyosiné?

— Megbolondultál?

— Cseppet sem. Csak azzal nem vagyok tisztában, hogy melyikünknek volna több kilátása?

— Mit beszélsz? Az a gazdag, előkelő úri nő ... aztán mi földhöz ragadt koldusok .... Látom, hogy a bor beszél belőled.

Zoltán fölhajt még egy pohárral.

— Borban az igazság, pajtás .... Hogy gazdag? Hát hiszen épen az kell nekünk. Hanem a mi az előkelőségét illeti, no az nem olyan szörnyű nagy. Falusi jegyző volt a férje, aztán valami kis örökséghez jutott, árendás lett, szerencsés évek jártak rá, tömérdek repcéje termett, meggazdagodott, elpatkolt, itt hagyta a feleségét. Ennyiből áll az egész történet. Az öreg Betti elmeséli neked is, ha akarod.

— Lehet; de még abból nem következik, hogy most közülünk válaszsza a második férjét.

— Nem következik; hanem az sem következik, hogy szerencsét próbálni ne lehessen. A ki mer, az nyer. Nincs módunk válogatni, meg kell ragadni azt az alkalmat, a melyik épen kezünk ügyébe esik.

— Hogy kinevessenek és ajtót mutassanak?

Zoltánnak izgatottságtól remeg a keze, a mint kiönti poharába, a mi még a palack fenekén maradt.

— Meg kell próbálni, — mormogja. — Én meguntam a nyomorúságot és a kocka el van vetve. Ma reggel 92 forintot adott kezembe Aranyosiné, fizetnem kellett volna az adóhivatalnál, nem fizettem, s most abból eszünk iszunk.

Az ifjabb fölugrik az asztaltól.

— Boldogtalan! mit tettél? Vissza kell adni.

A pincérek bámulva, meghökkenve néznek oda. Egyikök közelebb jön, hogy halljon valamit; de mit sem hall;

mert a beszélgetés most suttogva folyik a két ifjú közt, csak kezeik heves mozgását láthatni.

— Vissza kell adni, — sürgeti az ifjabb.

— Már késő, — válaszol tompán a másik. — Ötven forintot fizettem belőle a szabónak. Holnapután új kabátot kapunk, te is, én is. A hídat elégettem mögöttünk. Már most előre!

III.

— Jaj, be szép virágbokréta! — kiáltott föl elragadtatva az özvegy.

Igazán gyönyörű virágbokréta volt, ilyet még soha sem kapott a nevenapjára Aranyosiné. Azaz, hogy még semilyet sem kapott. A boldogult nem pazarolta a pénzt ilyen hiábavalóságra s a kertben is csak azért hagyott egy kis virágot, hogy a méheknek legyen mire szállni; azóta pedig, hogy az özvegy a kis faluból feljött a fővárosba, olyan csöndes elvonultságban élt itt, hogy ügyvédjén s két öreg kisasszonyon kívül, kiket még a vidékről ismert, nem találkozott senkivel, azoknak pedig kisebb gondjuk is nagyobb volt, hogysem bokrétával kedveskedtek volna Aranyosinénak.

— Ki küldhette hát? — találgatja a piruló özvegy.

Bizonyos ugyan, hogy a Betti segítsége nélkül is kitalálná s meglehet, hogy már ki is találta, hanem azért mit sem árul el és szörnyen meglepettnek látszik, mikor megtudja Bettitől, hogy az ifjú urak, a kik ott hátul laknak az udvarban. Szeretné ugyan még azt is megkérdeni, hogy melyik a kettő közül; hanem szégyenli magát, irul, pirul mint egy tizenhat éves leányka, lesüti szemeit és hallgat. Betti úgy is elmondaná, ha tudná; de maga sem tudja. Neki átadták... azaz hogy ott volt az asztalon és azt mondták, vigye be a nagyságos asszonyhoz és kezét csókoltatják a nagyságos asszonynak... De melyik is mondta?... Az öreg Betti nem tudja megmondani, ha a fejét levágják

sem, mert úgy megzavarodott, mikor azt a szép bokrétát meglátta.... aztán mind a kettő beszélt, a szőke is, meg a barna is.... A barna többet beszélt, hanem a szőke mégis kedvesebb, és ha választani kell kettőjök közül, hát Betti csak azt mondja: inkább a szőkét....

— Micsoda bolond beszéd az megint? — szakítja félbe a fecsegő vén cselédet piruló asszonya.

— Na, nem mondok már többet, nem, — viszonozza az öreg Betti, s kezével is befogja a száját, hanem azért tovább beszél; — nem, galambom, egy szót sem szólok. Azt is csak azért mondtam, hogy ha az Isten épen úgy végezte volna, hát áldott jó lélek volna az a szőke, a szeméből látom és olyan szemérmes, mint valami kisasszony. Jaj, milyen gyönyörűség volna magokat együtt látni az oltár előtt, galambom!

Aranyosiné már igazán megharagszik, ha Betti föl nem hagy ezzel az ostoba beszéddel.

— Fölhagyok, galambom, teins asszonyom, fölhagyok, — iparkodik megnyugtatni úrnőjét a vén cseléd.

Hanem mit tehet ő arról, ha a szája nem bírja elhallgatni azt, a mivel a szíve tele van! Hej, csak azt érhetné meg még egyszer, hogy menyasszony-ruhában láthatná ismét az ő kedves teinsasszonykáját!

— Olyan volt, galambom, mint egy igazi angyal abban a szép fehér ruhában. A ki csak ott volt a templomban, mind azt mondta, hogy soha sem látott csókolni valóbb menyasszonyt.

Aranyosiné elmosolyodik a bohó beszédre, s e pillanatban valóban nem jut eszébe, hogy annak már húsz éve múlt. S íme, a szemközti tűkör, melybe véletlen bepillant, olyan viruló rózsás arcot, olyan tündöklő szemeket sugároz vissza, hogy az özvegy nő szíve hangosan megdobban s valami édes remegés szállja meg.

— Hátha mégis? — gondolja magában.

Nyomban követi ugyanezt a gondolatot egy másik,

mely azt mondja: »bolondság, nem hozzám valók«; hanem a virág ott van, kezében van, az nem álom, az nem képzelődés, — ők küldték? De valjon melyik?.... Melyik?.... Percről percre nyugtalanabbul dobog a szív, az özvegy mindkét kezét erősen hullámzó keblére szorítja.... Az a virágbokréta.... mit mond neki az a virágbokréta? — Mélyen meghatotta a gyöngéd figyelem e jele a nőt, ki még oly kevés figyelemben részesült egész életén át. A durva, nyers férj járma alól rideg, idegen világba jutott, hol senki sem törődött vele, csak a két vén kisasszony, a kik minden két hétben egyszer meglátogatták s olyankor tele zúgták füleit panaszszal, milyen gonosz, milyen hitvány ez a világ, most ezt az ismerősüket fonta be valami világcsaló, majd meg amannak a pénzével szökött meg valami akasztófáravaló, aztán beszéltek megcsalt nőkről, a kiket férjeik elhagytak, elcsábított szegény leányokról, a kik a Dunába ölték magukat, úriruhába öltözött rablógyilkosokról, kik valami ürügy alatt belopódznak magányos személyek lakására. Szegény Aranyosinénak csak úgy borsózott a háta a sok rémséges esettől s a különben is félénk, világban járatlan nő még félénkebbé vált.

Így élt félrehúzódva, ismeretlen, csaknem egészen remete-életet a főváros közepett. Ha egy kis kacérság, egy kis merészség lett volna benne, kaphatott volna már ő számtalanszor olyan virágbokrétát, s bizonyára nem kellett volna annyi év óta várnia a második férjre; talán azóta már a harmadik járná. De ez mind nem jut most eszébe s a bamba vén asszony, a ki ott áll mellette, nem fogja, nem tudja fölvilágosítni őt a világ folyásáról; csak a bokrétát bámulja, melyhez hasonlót soha sem látott még életében.

— Igazán soha, galambom.

Aranyosinénak is úgy rémlik, mintha soha sem látott volna még oly szépet, s szíve úgy megtelik örömmel, hálával.

— Mit gondol, Betti, talán meg kellene hívni ebédre

azokat a fiatal embereket? — kérdezi halkan és piruló arcát félig zsebkendőjébe takarja.

Betti azt gondolja, hogy meg bizony, meg kell hívni s mindjárt kész is indulni; hanem úrnője még visszatartja.

— Várjon csak, Betti. Nem tudom, hogy jó lesz-e?

— Jó lesz, nagyon jó lesz, gyöngyvirágom, aranyos teins asszonykám, — erősiti az öreg cseléd.

De Aranyosiné még haboz. Egész arca lángban ég.

— Igazán nem tudom....

De Betti tudja.

— Hagyja csak rám, galambom. Azért a szép bokrétáért csak megérdemlik. És ki tudja, hátha az Isten rendelése, hogy....

Az özvegy nem hallgatja ki. Hevesen fölkel a pamlagról s besiet a másik szobába. Ki sem jönne talán onnan, ha az ebédről nem kellene gondoskodni; de Bettire magára nem hagyhatni azt ma. Így hát kijön; hanem minden fecsegést megtilt Bettinek, még azt sem akarja meghallgatni, hogy járt el Betti küldetésében.

— Jó, jó, — szakítja félbe őt.

S hozzá látnak az ebéd elkészítéséhez. Ő nagysága maga is fölgyűri a ruha-ujját mindkét karján. Betti meg nem állhatja, hogy föl ne kiáltson:

— Oh galambom, eszem azt a gyönyörű fehér karját!

Aranyosiné mosolyog. Az a két gömbölyű fehér kar büszkesége, ékessége lehetne akárkinek. S a mint a bőújjú ruhából kilátszik, megakad rajta a szeme Serényi Zoltánnak is, a ki délben átjön — egyedül. Barátjának halaszthatatlan hivatalos ügyben át kellett mennie Budára, csak ő maga részesülhet tehát a szerencsében, hogy ő nagysága kegyes meghívására megjelenhet. Méltóztassék barátját kimenteni.

Ő nagysága felel valamit; maga sem tudja, hogy mit, úgy megzavarodott. Az ebéddel talán várhatnának.

Serényi Zoltán végtelen sajnálja, hogy barátja meg lett fosztva a szerencsétől, de semmi esetre sem bocsátnák

meg maguknak, ha legkisebb alkalmatlanságot szereznének ő nagyságának. Barátja talán csak este felé térhet vissza Budáról.

Ő nagysága arra még jobban megzavarodik. Érzi, hogy arca lángol és nyelve akadozik. Úgy hármasban bátrabb lett volna; de így, így olyan szorongás fogja el, hogy nem tudja, mit tegyen.

Szerencsére talál ürügyet a menekülésre legalább pár percig. Bocsánat, a konyhába kell kitekintenie. De ott sem maradhat sokág, vissza kell térnie s a zavar, a szorongás, mely egész lelkét elfoglalja, nőttön nő. Mindegyre pirul, mindegyre elakad, torkát szorongatja valami fojtó érzés, sem enni, sem beszélni nem képes. Jaj istenem! csak már vége volna ennek az ebédnek! Hanem az ifjú beszél és minden szava oly udvarias, oly finom, oly szívhez szóló. Meg aztán mintha sokkal csinosabb volna ma ez a fiatal ember. Igazán, Aranyosinénak még soha sem tünt így szemébe. Milyen csinos igy elegáns, új ruhában, fodrozott hajjal!

— Kérem, Serényi úr, még ebből, csak még ebből, — kínálgatja a tálakat az özvegy hölgy.

S csodálatos véletlen, hogy keze oly sokszor érintkezik az ifjú kezével, pedig úgy vigyáz, hogy közel ne érjen. Utoljára már föl sem meri emelni a tálat, kínálni sem meri vendégét.

Jaj! de még csak akkor hág tetőpontjára a zavar, mikor az ebédnek vége szakad. Az özvegy hölgynek úgy dobog a szíve, hogy azt hiszi, mindjárt szétreped. Most már egyetlen szót sem tud kiejteni. Nagysokára bírja csak annyira összeszedni magát, hogy legalább egy igennel, egy nemmel vagy más affélével lendítsen valamit a társalgáson.

És mégis, midőn az ifjú eltávozik, Aranyosiné úgy érzi, mintha soha életében boldogabb nem lett volna, mint a mai napon. Visszaidézi emlékezetébe a fiatal embernek minden szavát, szemeinek pillantását. Szíve repes örömében.

— De milyen bohó vagyok én! — szakítja félbe magát. — Hisz semmi olyast nem mondott, a mit ... a miből ... Nem, nem! Micsoda gondolat is volna az!

— Menjen Betti, ne beszéljen olyan ostobaságot.

De Betti bizony beszél. Látta ő, a mit látott. Az ifjú úrnak a szeme mindig a teins asszonyon volt, de mindig.

— Hallgasson, Betti!

Jó, ha azt sem szabad megmondani, a mi igaz, hát Betti hallgat; csak annyit mond, hogy azt a szőkét inkább szerette volna, az olyan szelídnek látszik, mint valami bárány, de ha már az Isten igy végezte ...

— Hallgasson hát.

— Hallgatok, galambom, hallgatok; hanem a lakodalmukon nem tilthatja el nekem senki, hogy majd ne beszéljek.

IV.

A Fruska kávéháza nem valami elegáns hely, füstös is, piszkos is, hanem azért elég jó annak a kopott népnek, a melyik oda jár, mert biz ott másféle vendég nem igen fordul meg. Olyan új kabátot, olyan fényes cylinder-kalapot, a milyenben Serényi Zoltánt látták oda belépni e délután, talán évek óta sem láttak már ott. Még piros szegfű is virított a gomblyukában.

— Veni, vidi, vinci! — kiáltott oda hetykén lakótársának, ki egy ablakmélyedésbe húzódva, valami ujságon rágódott, már Isten tudja, mióta.

Alkalmasint a «Vörös disznó»-ból jött át egyenest, mert hát abból a budai hivatalos dologból egy árva szó sem igaz; csakhogy ilyen szörnyű kopott állapotban nem szeret az ember hölgyek társaságába menni. Meg aztán épen oda, a hová híva voltak, amúgy sem szeretne menni Harmat Gyuri.

— Kár, mert nagyszerű ebéd volt. Az özvegy kitett magáért. A sütemények ... hogy is mondják csak műnyel-

ven? . . . . a legkényesebb ízlést is kielégíthették volna. S a mi a szép özvegyet magát illeti, pajtás, az ellen sem lehet kifogás. Gömbölyű, hófehér karok, gyönyörű vállak, az arc is eléggé tűrhető állapotban, friss, piros . . . .

— Jobb volna, ha azon gondolkoznál, hogy fizetjük vissza az elköltött pénzt, — jegyzé meg komoran a lakótárs.

— Sehogy, pajtás. Eszem ágában sincs. Neked egyébként fölösleges a fejedet törni rajta. Nem volt részed a pénzből, nem kellett az új kabát, nem fogadtál el semmit; hát mit akarsz?

— Segítni neked, hogy a pénzt összeszerezzük.

Zoltán hangosan fölkacag.

— Összeszerezzük? Hát a mindennapit hogy szerezzük össze? Köszönöm a jó akaratodat; de nekem már tavaly is elég volt a dunaparti koszt: a szilva meg a főtt kukorica. Nem leszek olyan bolond, hogy kiereszszem a jó szerencsét a markomból.

— De gondold meg, Zoltán!

— Mindent meggondoltam. Érzékeny szívű asszony, szelíd mint a galamb, sok pénz, pompás ebédek, válogatott borok, az ember nem lesz fukar s meghívja a jó barátait, aztán tudod, a hogy mondani szokták, kéz kezet mos, az ember is segít a jó barátain, a jó barátok is segítnek az emberen, felkapaszkodunk az egymás hátán.

— Hátha roszul üt ki? — aggódik a jó barát.

— Nem üthet ki roszul. Benne vagyok a helyes kerékvágásban. Ha ott lettél volna, ha láttad volna! Cæsar nem győzhetett volna gyorsabban. Ha csak valami váratlan, tüzes istennyila nem üt közbe, úgy vehetem már a dolgot, mintha a jegygyűrű itt volna az ujjamon . . . . Eleinte persze azt hittem, hogy neked több kilátásod lehetne; az olyan érettebb korú hölgyeknek ez a szende arc tetszik, ezek az ábrándos szemek. Hanem így is jó. Te nem akartad, hát megkísértettem én.

— S hiszed, hogy az a nő boldog lesz veled?

Serényi Zoltán hátra hőkölt bámultában. Ilyen kérdést! Na ez nagyszerű! Hogy boldog lesz-e vele az a nő?

— Hát mi közöd hozzá?

— Igaz, semmi közöm sincs, — dadogja amaz; — s ki is törődnék annak a nőnek a boldogságával? Elég vén hozzá, hogy meg tudja itélni: mit tegyen?

— Ej, ma olyan rosz kedvű vagy, — szól Zoltán, karon fogva barátját. — A helyett, hogy szerencsét kívánnál aggodalmakkal állsz elő. Jer, menjünk, ez a büzhödt, rekedt levegő elrontja itt kedélyedet. Jer, jer, te álmodozó poéta; most én is a természet ölébe vágyom. Menjünk a városligetbe. Egy pár pohár sör nem fog megártani.

A sápadt, szőke ifjú szótlan, gépiesen követi barátját. Kimenet közben Zoltán még egyet csíp a fiatal kasszirnő pofók arcán. Csodálatos, hogy milyen bátor lesz az ember, mikor olyan új kabát van rajta és olyan fényes kalap a fején.

— Szokott-e imádkozni, maga kis piszeorrú angyal?

A leány feldúzza pisze orrocskáját és haragosan ránt egyet kövér vállacskáin:

— Hát aztán miért?

— Csak azért, kedves Róza kisasszony, hogy ha jól imádkozik értem, hát mához egy hónapra egy arany karperec alakjában teszem le hódolatomat lábaihoz.

— Talmi arany lesz, úgy-e? Ötven krajcár, — felel begyesen a pofók kisasszony.

— Igazi arany lesz, becsületszavamat kötöm le, — viszonozza Serényi Zoltán, szívére téve kezét.

A leányka elneveti magát.

— Mi az? Nem értem. Valami nagybátyja haldoklik?

— Még annál is különb. De nem szükséges magának mindent tudni. A ki sokat tud, hamar megőszül. Pá, fekete angyal!

A két fiatal ember kimegy a kávéházból.

— A kicsike nem volna rosz falat; mit szólsz hozzá? — jegyzi meg Zoltán.

Gyuri semmit sem szól hozzá. Egyébhez sem szól; ma nagyon hallgatag, nagyon roszkedvű, nagyon unalmas, úgy, hogy végre a Zoltán kedve is lelohad a társaságában.

A bimbósháznál vígan szól ugyan a zene, a habzó sör ellen nem lehet panasz, a hársfavirág illata betölti a levegőt, gyönyörű holdvilágos az est; hanem a beszélgetés a két jó barát közt olyan vontatott, olyan nehezen döcög. Legjobb lesz már haza menni.

Egy-egy kurta szivarra rágyujtanak, az eltart hazáig; legalább nem kell mellette beszélni. Csak egyszer szólal meg Gyuri az egész úton:

— Hát komoly szándékod?

— Persze hogy komoly szándékom.

Aztán ismét hallgatnak. Még otthon is hallgatnak. A fiatalabb leül az asztalhoz olvasni, az öregebb föl és alá sétál és körmét rágja.

Egy darab idő mulva megáll a fiatalabbnak háta mögött s mindkét kezét ráteszi lakótársa vállaira.

— A véletlen hozott össze bennünket Gyuri, a nyomorúság tartott együtt; nem lesz károdra, Gyuri, ha tovább is jó barátok maradunk.

Az ifjabb visszafordult s megölelte őt.

— Jó barátok maradunk, Zoltán. Tedd, a mit legjobbnak látsz, én nem kárhoztatlak.

V.

Augusztus vége felé egy szép reggel, korán, oly korán, hogy még a gyümölcsös kofák sem foglalták el mind helyeiket a józsefvárosi templom mellett s az iskolás fiúk, a kik ott a panorámás bódé nagyszerű csodáit hirdető bemázolt vásznak előtt szoktak ácsorogni, még javában aludtak otthonn és a Fruska kávéházából is csak egy boglyas, álmos

fej kandikált ki az ablakon, — két bérkocsi állt meg a templom előtt.

Egyikből egy fehér és rózsaszínbe öltözött, szerfölött fölszalagozott, virágozott hölgy és egy úr, a másikból két úr szállt ki.

A boglyas, álmos fej a Fruska-kávéház ablakában mormog valamit, szemeit törülgeti, kinéz, megint a szemeit törülgeti.

— Hát maga mért nem siet? Mit bámészkodik? — hangzik a háta mögött.

Róza kisasszony a cukoradagokat rakosgatja kis tálcákra s haragosan dobbant a lábával. Még senki sincs a kávéházban, csak ő s az az álmos fickó, ki ott bámészkodik az ablaknál a portörlővel kezében.

— Képzelje csak Róza kisasszony, képzelje!

— Na mi az?

— Esküvő, Róza kisasszony.

— Bánom is én.

A kiváncsiság azonban mégis oda vonja a kis piszeorrú kasszirnőt. De nem lát már egyebet, csak két kocsit a templom előtt.

— Na úgy-e furcsa? — dadog az álmos legény.

— Mi a furcsa?

— Hogy ilyen korán hajnalban, mintha szöknének... aztán hogy Serényi Zoltán....

— Mit akar maga Serényi Zoltánnal? — pattan föl a kis kasszirnő.

— Én semmit se, hanem az a cifra dáma, a kit bekísértek a templomba.

A pofók leányka ingerülten rángatja vállait.

— Ne beszéljen olyan zöldet. Kit látott maga? Most is keresztbe állnak a szemei. Látott maga, majd mindjárt megmondom, hogy kit!

— Sülyedjek el, ha nem láttam, — bizonyítgatja a legény.

— Lásson a dolgához, — végzi be a beszélgetést a begyes kisasszony.

Na jó, Ferenc a dolgához lát; hanem most meg a kisasszony telepedik oda az ablakhoz. Hej, milyen furcsa az a fehérszemély! Azt akarja mutatni, hogy nem kíváncsi, pedig a szeme szüntelen ott jár az ablakon.

Ahá! már jönnek a templomból.

— Na, igazam volt-e, Róza kisasszony?

A leány egy kukkot sem szól, csak néz kimeredt szemekkel, mialatt arcszíne majd lángpirosra, majd halálsápadtra változik. A menyegzői négy személy már beült a kocsikba, a kocsik már elrobogtak s a fiatal leány még mindig meredten néz ki az ablakon.

A legény zavarodottan szedegeti portörlőjét egyik kezéből a másikba.

— Róza kisasszony, édes Róza kisasszony, ha tudtam volna . . . .

A fiatal leány hevesen visszafordul.

— Mit ha tudott volna? . . . . Mit? . . . . Ennyit se törődöm azzal az egész emberrel!

S felkapta a vizes poharat az asztalról és úgy vágta a földhöz, hogy száz darabra tört. Azzal sem érte be, még a darabkáit is odább rúgta.

— Róza kisasszony, vigyázzon, megvágja a lábát, — figyelmeztette a legény.

— Bánom is én! — fakadt ki az elkeseredett leány.

E pillanatban megnyilt a kávéház ajtaja. Egy kopott külsejű szőke fiatal ember jött s kalapját kissé megbillentve, leült a sarokba.

A leány gúnyos, büszke mosolylyal szól oda:

— Hát Harmat urat nem hitták meg a lakodalomra?

Az ifju mentegetőzik: ez csak olyan csöndes esküvő volt, Serényi Zoltán nem híhatta meg minden barátját. Azt elhallgatja az ifju, hogy ő hívatlan is jelen volt, persze, hogy csak a choruson, az orgona mögé húzódva, a hová

három hatosért fölbocsátotta a sekrestyés. Az a három hatos a mai ebédre való lett volna, de ilyen ünnepélyes nagy napon talán ebédelni sem szükséges.

Annyi bizonyos, hogy igen nehéz lesz ma pár hatost kerítni. Minden forrás ki van merítve; a hol csak lehetett valamit kiszorítni, már tegnap kiszorították. A frakkot megcsinálta a szabó hitelbe, a suszter is a lakkcipőt, hanem a keztyűt, a nyakkendőt, a klak-kalapot készpénzzel kellett fizetni.

Átkozott szorongás, lótásfutás volt az tegnap; fűhez, fához kapkodtak. Még a szegény házmestertől is kicsikartak öt forintot, s az ezüst óráját, melyet Gyuri vitt a zálogházba. A Gyuri téli kabátját a handlénak adták, abból telt ki a fiáker díja.

Na de hát végre szerencsésen keresztül estek minden bajon. A kocsi most már valahol a vasút körül jár; az új házas-pár nászútjára indul. Csak két hét múlva térnek vissza.

Az ifjú elkíséri őket gondolatával. Talán épen e percben ülnek be a coupéba. Szeretné megszorítni kezeiket, boldogságot kívánni nekik. Igazán szívéből kívánná: de olyan különös érzés fogja el. Nem tudja, hogy örüljön-e vagy szomorkodjék? Nem tudja, jó vége lesz-e ennek a házasságnak?

Gondolataiba mélyedve, észre sem veszi, hogy a barna pofók leány kávéházi trónusáról ismét oda néz; pedig már jó darab ideje, hogy oda néz.

— Miért búsul? — szólítja meg a leány. — Talán a maga szeretője volt a menyasszony?

— Én?... Én nem búsulok, — hebeg a fiatal ember.

S a mint föltekint, szemei egy pár villogó fekete szemmel találkoznak.

Nem tudja, mit véljen. Azok a szemek úgy lángolnak.

— Róza kisasszony, — szól az ifju egészen megzavarodva.

— Nos, maga is? — viszonozza a leány és szemei még jobban villámlanak. — Karperecet akar igérni maga is?

Keserűség, harag rezeg abban a hangban, az cikázik a villámló szemekben. A leány hevesen föláll trónusáról. Egész arca lángol.

— Most mindjárt a fejéhez vág egy palackot annak az embernek, — gondolja Ferenc, a pincér és kisiet a kávéházból. — Jobb lesz nem maradni ott szemtanúnak.

Hanem a leány még sem cselekszi azt, a mitől Ferenc úgy megijedt; csak leszáll és oda megy az ifjuhoz. Duzzadt piros ajkai reszketnek a lázas izgatottságtól s talán félig öntudatlan mondja, a mit mond:

— Mit csinálna maga velem, ha magát szeretném?

— Nőül venném, — felel az ifju, megfogva a leány remegő kezét.

— Maga bolond! — veti oda a leány és kirántja kezét az ifjú kezéből.

A következő pillanatban már egyedül ül Harmat Gyuri a kávéház sarkában. A leány eltünt. Valamivel később aztán bevánszorog Ferenc, óvatosan körülnéz, hogy összetört palackoknak, poharaknak nem látja-e darabjait a földön; de semmit sem lát, csak Harmat urat a sarokban, lekönyökölve az asztalra, nagyon elmélázó arccal s nagyon lecsüggesztett fejjel.

VI.

A szegény ördögök, kik a «Vörös disznó»-hoz szoktak járni ebédre s a Fruska kávéházát látogatják, ha egy hatosuk marad fekete kávéra vagy Ferenc hitelt nyit nekik egy hatos erejéig, szörnyű meglepetéssel értesülnek a nevezetes eseményről. No most már értik, hogy miből gavalléroskodott Serényi Zoltán egy hónap óta. A vén asszony tartogatta pénzzel, a kit elvett.

Harmat Gyurit boszantja ez a beszéd s már egy párszor föltétte magában, hogy nem megy többé oda; de egész

Budapesten bajosan kap olyan olcsó helyet s a megszokás megint csak oda viszi. Talán egyéb is. De arról az egyébről nem szeret még gondolkozni sem.

Nem is tudja, hogyan van vele: tréfa volt-e az vagy mi volt? Róza kisasszonynyal nem beszélt azóta. »Jó napot,« »jó napot«; annyi az egész beszélgetésök. A leány húzódik tőle, elfordítja fejét s a világért sem maradna bent a kávéházban, ha véletlen egyedül talál ott ülni Harmat Gyuri. Egyszer ugyan megkísértette Gyuri, hogy szóba hozza, a mi köztök történt; de a leány olyan könyörgő pillantást vetett rá:

— Harmat úr, kérem .... nagyon kérem ....

A fiatal ember elpirult és abba hagyta. Más talán, a kinek több esze van, nem tette volna; de ő oly járatlan volt a világban, oly félénk, oly szerény, úgy félt megbántani a leányt és az igazat megvallva, hát mit is mondhatott volna neki? Hát nőül vehetné a leányt ő, a földhöz ragadt koldus, a kinek magának sincs kenyere? Micsoda esztelen gondolat az?

Néha ugyan azt gondolja magában: barátja segítségével talán valami állásba juthatna? Serényi Zoltánnak olyan sok jó ismerőse van most. Igazán csudálatos, hogy milyen hamar megismerkedik az ember s mennyi jó barátja akad, csak kissé mozogjon a világban. Hátha Zoltán neki is csinálhatna útat?

Csinál is bizonyára szívesen, hiszen már akkor beszéltek arról, mikor együtt laktak a hónapos kis szobácskában; hanem Gyuri restelli előhozni a dolgot s Zoltán úgy el van foglalva mindig, hogy soha sem jut eszébe. Most ide kell mennie, most ehhez a jó barátjához igérkezett, azután meg a másikhoz, ebéd után a nemzeti körben várják egy partie tarokkra, este megint másutt. Ha otthon van, akkor is ritkán van egyedül, rendesen nála mulat egy két jó barátja, a kik ott ebédelnek, ott vacsorálnak s Gyurit csak a mellékszobában fogadhatja, és mindig olyan sietve, csak néhány percig.

— Látod, hogy sürgős dolgom van .... Látod, hogy vendégeim vannak.

Gyuri látja, persze, hogy látja; nem is akarja visszatartóztatni a vendégeitől. Majd inkább eljön máskor.

Hanem máskor is vendégei vannak Serényi Zoltánnak, vagy ha nincsenek, hát épen várja őket és a sürgős dologból soha sem fogy ki, úgy, hogy Gyurinak mindig csak rövid idő jut, s az alatt a rövid idő alatt nem sokkal többet végezhetnek, csak hogy épen megkérdezik egymástól, hogy vannak, hogy szolgál az egészségök.

Zoltán nagyon örül, hogy barátjának mindig jól szolgál az egészsége.

— Hanem hát pénz dolgában hogy vagyunk, pajtás? — kérdezi néha, de csak úgy futtában.

A régi lakótárs akadozva felel. No hát azzal is csak meg volna valahogy, persze nem valami fényesen, hiszen Zoltán is tudhatja.

— Tudom, pajtás, tudom .... a szokott módon, úgy-e?

— Igen, a szokott módon, — dadogja Gyuri.

— Na ne félj, majd kisüt még neked is a nap, — vigasztalja a hű barát; — én gondoltam már sokszor rád.

Hanem soha sincs ideje elmondani, hogy hát annak a sok reá gondolásnak mi az eredménye. Néha elejt egy-egy szót, egy-egy mondatot:

— Majd kifőzünk valamit .... várj csak .... nekem már tervem is van.

De azoknak a terveknek az elmondására soha sem kerül a sor, mindig közbe jön valami. De meg nem is ér a nagy sietség semmit.

— Különben is először magamnak kell, pajtás, állást szereznem a nagy világban.

Gyuri belátja azt: úgy van, először magának kell állást szereznie.

— Hanem a tartozásomat lerovom, pajtás. Soha sem felejtem el, hogy még a téli kabátodat is idadtad értem.

Igaz, hogy ócska volt, kopott volt, hanem mégis ideadtad.

— Hadd el, csekélység volt az, — dadog a szerény fiu.

S úgy érzi, mintha még ő volna hálára kötelezve, mikor barátja megveregeti a vállát.

— Tudod, hogy olyanok voltunk mint a testvérek, megosztottuk mindenünket, nem lehet itt lerovásról szó.

Persze, hogy megosztották, csakhogy az osztozkodás rendesen a fiatalabb rovására ütött ki, s ha összeszámítnák mindazt, a mi ilyen módon hatosokban és forintokban harmadfél év óta az öregebb pajtásnak jutott, hát bizony szép somma kerekednék ki abból s alkalmasint nem egy, de öt olyan téli kabát is kitelnék belőle, mint a milyet Serényi Zoltán nagylelkűen csináltat didergő barátjának.

Mert biz az csak úgy november közepe táján készült el. Szegény Zoltánnak annyi fizetni valója volt és annyi sokfelé kellett a pénz.

— Nem képzeled, hogy mennyi költségbe kerül ez a háztartás!

Biz az sokba kerül, főkép mikor annyi vendége van az embernek.

— De hát tudod, a jövő miatt .... összeköttetéseket kell keresni az embernek ... máskép nem megy az a világban, barátom.

Gyuri belátja, hogy az máskép bizony nem megy.

— Félig-meddig a te érdekedben is történik, — biztosítja barátját Zoltán. — Tudod, mihelyt a saját dolgomat nyélbe ütöttük, mindjárt a tiedhez látunk.

Hanem biz az nem megy oly hamar, ahhoz idő kell.

Természetes, hogy idő kell; hiszen Gyuri jól tudja azt.

— Ne is mondd, kérlek, én soha sem kételkedtem a te barátságodban.

Nem, Gyuri, soha egy percig sem kétkedett. Ő ismeri a Zoltán jó szívét; Zoltán nem feledkezhetik meg ő róla.

Valóban nem feledkezik meg, sőt még a lakásán is

meglátogatja, a kis zug szobácskában ott a Józsefváros vége felé. S olyankor mindig hosszasabban elbeszélgetnek; olyankor több ideje van Zoltánnak, mint otthon.

Nevezetes ugyan, hogy Zoltánnak ilyen alkalommal mindig van valami megbizása, valami kérni valója.

— Édes barátom, nem írnál helyettem egy kis versecskét? Nagyon zaklatnak érte. Megígértem a *Nővilág*-ba s most szavamon fognak. Nem menekülhetek; pedig nincs időm, teljes lehetetlen, hogy megírhassam, annyi a dolgom. Ha te ráérnél, pajtás, nagyon megköszönném.

Máskor meg egy cikk kellene a *Magyar Sajtó*-ba. Azt sem ér rá megírni, pedig már várják, kétszer is megszólította már Zoltánt az utcán a szerkesztő.

— Már nem is merek az utcára kilépni. Pajtás, segíts ki ebből a bajból, mert nekem nincs öt percnyi időm sem, hogy leülhetnék az íróasztalhoz. Tudod, a gömöri vasút-tervekről kellene valamit írni. Nesze, itt ez a német lap; ebből majd kiszedegeted te a javát, de úgy, hogy egészen új legyen. Megteszed, úgy-e, pajtás?

Harmat Gyuri megteszi. Hogyne tenné? Másodszor is, harmadszor is, negyedszer is megteszi, mert még több lap is van, a melyik a Serényi Zoltán cikkére, versére vagy más szellemi termékére vár, s a szörnyen elfoglalt férfiunak soha sincs ideje egyetlenegyet sem megírni.

De Harmat Gyurinak soha sem jut eszébe megütközni azon; sőt még azt sem jut eszébe megkérdezni:

— De hát hol ismerkedtél meg te azoknak a lapoknak a szerkesztőivel?

A cikkek, a versek megjelennek, azt látja. Ott pompázik alattok nagy vastag betűkkel a Serényi Zoltán neve. A szegény ördögök a Fruska kávéházában majd megpukkadnak mérgökben:

— Az mégis komiszság, hogy mióta az a tökfilkó gazdag ember lett, azóta szívesen látják minden lapnál.

Persze hogy szívesen látják, de ő is szívesen látja a

szerkesztő urakat. Olyan igaz magyar vendégszeretet uralkodik a házánál s úgy a nyakába csimbajkózik az embernek, hogy nem lehet elutasítni szíves meghívását.

Ismeretségeinek a köre napról-napra gyarapodik. Sok tekintélyes férfi megfordult már az asztalánál. Mindenki meggyőződik róla, hogy derék ember, szolgálatkész jó barát s helyén van az esze is. Az ám, olvasták a cikkeit. A verseit is dicsérik az ahoz értők; azt mondják: valódi költői tehetség, csak még ki kell forrnia magát. Szép jövőt jósolnak neki.

Az ortographiával háborút folytat ugyan még most is, soha sem bírja megtanulni, hogy hová kell egy, hová két t, az ly-t meg a j-t is összecseréli, s nagyon zavaros fogalmai lehetnek arról is, mikor kell a nagy betűket használni; hanem ki törődnék ilyen szőrszálhasogató apróságokkal?

Végre még Harmat Gyuri maga is mint valami felsőbb lényre kezd tekinteni hajdani lakótársára. A jó fiú örül, ha szolgálatára lehet.

VII.

A Fruska-kávéház kis kasszirnőjének a neve nem fordul elő soha a két barát közt. Gyurit a gyöngédség visszatartja s hiába, nem is állnak már oly bizalmas lábon, hogy a szerény fiú mindent elmondana jó barátjának. A társadalmi állás különbsége reá nyomja bélyegét az ő baráti viszonyukra is. Lassanként mindinkább olyanná válik az, mint a pártfogó és a pártfogolt viszonya egymáshoz.

A pénzadományok, melyeket Serényi Zoltán időközönként juttat barátjának, nem nagy bőkezűségre mutatnak ugyan s még azt sem lehetne mondani, hogy becsületesen megfizeti azt, a mit dolgoztat vele; de mindig olyan kegyes, leereszkedő mosolylyal nyomja a pénzt a szegény ifju markába.

— Tudod, pajtás, örömest segítnélek jobban is, de most nem lehet. Majd később, pajtás.

A szegény ifju hálásan szorítja meg barátja kezét.

Talán kész volna meg is halni, kerékbe töretni, négyfelé hasíttatni magát érte; hanem a régi bizalom hangján nem tud már vele beszélni. Nem mondhat el mindent neki. Ezt a kis barna leánynyal való dolgot meg épen nem. És sajátkép mit is mondana? Hátha az a leány csak kineveti őt? S Zoltán is bizonyosan kinevetné.

Meg aztán azzal sincs még tisztában, hogy milyen lábon álltak egymással Zoltán meg az a leány. Nem azért, mintha gyanusítni akarná Zoltánt, isten ments'; hanem a leány, az talán számított Zoltánra. Gyuri elhiszi, hogy Zoltán nem hibás, hogy nem adott rá okot; de mégis az ilyen dolgokat jobb nem bolygatni.

Jobb bizony, mert furcsa dolgok kerülnének ki. Talán napfényre jönne bizonyos arany karperec historiája is, mely bizonyos úri embernek úgy repült a homlokához, hogy két hétig kellett kötözgetni a véres daganatját s a szegény feleség majd kétségbeesett, mikor férjét ily állapotban látta haza jönni.

De jobb arról nem beszélni s ha a mérges kis boszorkány nem emlegeti, hát Serényi Zoltánnak van annyi esze, hogy nem fogja ő maga emlegetni.

A feleségét sem igen emlegeti Zoltán, arról sem beszél egymás közt a két jó barát soha. Hja, mikor az embernek sokkal öregebb a felesége mint ő maga, hát biz azzal nem nagyon szeret dicsekedni, meg azt sem szereti, ha mások sokat kérdezősködnek róla. Nem azért, mintha épen restelnie kellene, nem olyan csunya, sem olyan vén, sőt mindenki azt mondja, hogy derék, csinos menyecske, hanem még sem szereti sokat emlegetni, no.

Gyuri is tartózkodik előhozni. Néha szeretné ugyan megkérdezni barátját, hogy boldognak érzi-e magát a házas életben; de tudja isten, nem megy rá a nyelve. Olyan különös házasság volt ez mégis.

Lehet hogy azért boldogok, meglehet; az özvegy áldott

jó asszonynak látszott, szerény, csöndes ... nos meglehet, hogy boldogok.

Zoltán ugyan kissé gavallérosan bánik a nejével, nagyon sokszor hagyja otthon; de a jó asszony megszokta már a magányosságot, hisz azelőtt sem járt sehová, kivévén a két vén kisasszonyt, kiknek társaságára most nem vágyik. Azok úgy sem tudnak egyebet mint ijesztgetni, szerencsétlenséget jósolni, galád férjekről beszélni, a kik elköltik a feleségeik pénzét s aztán megszöknek. Jobb ha most nem is jön ide a két kiaszott vészmadár; Aranyosiné — vagy mit is mondunk, hiszen már Serényiné — nem megy hozzájok, az bizonyos.

Nem kívánkozik sehová, most már épen sehová. Nem is ér rá. Jaj, mennyi dolga van! Pedig két cselédet tartanak: egy szakácsnőt meg egy kis inast s a vén Betti is ott van a háznál, az a harmadik. De annyi is a dolog, annyi, hogy néha egész hétig sem ér rá ő nagysága az arany halacskákat megetetni s ha Betti nem volna, már régóta megdöglöttek volna szegények. A hímzések, a párnák, a gyöngyös kosarak, minden úgy hever, a hogy férjhez menetelekor félbe maradt.

Nem is csoda, mikor már korán reggel ki kell mennie a konyhába. Zoltán szereti a jó kávét s a cselédekre nem bízhatni azt, igazán nem bízhatni, olyan lelkiismeretlenek a mai időben a cselédek s a vén Betti sem ért semmihez. Jaj, mit csinálnának az ebéddel, ha a gondos házi asszony nem volna ott folyvást a nyakukon! Nem ehetnék Zoltán egy jóízű falatot. Aztán alig végződik be az ebéd, már a vacsoráról kell gondoskodni. A szakácsnő? Arra nem bízhatni egy szikrányit sem, az képes volna, ha tegnap rostélyost sütött, ma megint rostélyost tálalni fel, pedig Zoltán nem szereti, ha két nap egymás után ugyanazzal boszantják.

Aztán még mennyi más dolgot kell elvégezni a közbeneső idő alatt. Minden nap kiszedi és sorba nézi a Zol-

tán ingeit: nem hiányzik-e valahol egy gomb? A jó feleség nem lehet soha elég óvatos és a férfiak semmiért sem lesznek oly dühösek, mint azért, ha nincs gomb az ingükön. A boldogult olyankor mindjárt valamennyi szentet leszedett a mennyországból.

Az inggombok után jönnek a kabátok akasztói, a kabátok akasztói után a fésű, a fogkefe, a körömráspolyozó, a csizmahuzó; azt mind a feleség maga tartja rendben. Maga vasalja a Zoltán ingeit, maga keféli ki a ruháit, maga veti meg az ágyát. Szörnyűség, hogy semmit sem bízhatni azokra a cselédekre!

A múltkor, teremtő szent isten! egy szalmaszál volt a Zoltán mosdóvizében. Olyan gondatlanok azok a cselédek!

Valóban egész nap jön, megy, tipeg, topog, töri magát. annyi a jó asszony dolga. Hiába akarja lecsillapítni Betti, ne fáradjon annyit; de igenis fárad, de bizony fárad, a férjeért fárad, a kit szeret, azért fárad. És estig olyan lesz, mintha kerékbe törték volna minden csontját. Nem szokott ehhez a nagy mozgáshoz.

Hanem azért nem árt meg neki. Mennél jobban kifárad, annál jobban hízik; napról-napra gömbölyűbb lesz. Pedig mennyit izzad, mennyit dolgozik, mennyit aggódik. Mindent maga szeretne csinálni. A világért meg nem engedi, hogy a Zoltán íróasztalához hozzá nyúljon valaki, szentség az, olyan mint az oltár, melyhez csak áhitatos tisztelettel szabad közeledni. Maga porolja azt le minden nap, gyöngéd figyelemmel megtörülget tintatartót, tollat, plajbászt s óvatosan vigyáz, hogy egy hajszálnyival se toljon odább egy darabka papirost sem, mint a hol állt.

Oh! mily meghatottan áll meg ott gyakran s mint áldja szíve mélyéből a jó istent, hogy neki jutott a szerencse, hogy e fényes jövőjű fiatal író mindennapi apró szükségeiről gondoskodhatik, hogy segítséget nyújthat neki megküzdeni az élet anyagi bajaival, hogy oldala mellett

állhat 's letörülheti homlokáról, arról a dicső homlokról a veritéket.

Mindezt úgy szeretné megmondani férjének, de nem tudja illő szavakkal kifejezni, hisz ő olyan tudatlan, együgyű asszony, a ki falun nőtt fel a csirkék, libák közt s mindjárt elakad, ha valamit akar mondani; hanem érzi, érzi a szívében és oly hálás, hogy csak isten a megmondhatója.

Szent megilletődéssel vesz kezébe minden lapot, a hol férje nevét nyomtatva látja. Elnézi óranegyedek hosszáig. Az ő férje neve! Az ő férjéé! S mikor aztán egyszer a férje arcképe jelenik meg kőnyomásban, akkor sír elragadtatásában s összevissza csókolja a hideg papirost. Nem tudja, hogy mit cselekszik s úgy meg van zavarodva, hogy talán összevissza csókolná azt a kezet is, mely férje arcképét oda rajzolta a kőre.

Tehát neki oly férje van, kinek arcképe nyilvánosan is megjelenik! Igaz, hogy csak egy ismeretlen zuglap melléklete gyanánt s az is igaz, hogy az a zsebmetsző, kinek neve szerkesztői minőségben szerepel azon a zuglapon, nagyon drágán megfizettette Serényi Zoltánnal ezt a dicsőséget; de hát okos ember nem tálalja ki ezt a felesége előtt, mikor ilyen bamba felesége van.

Egyébként akárhol jelenik meg az embernek az arcképe, nem árt. Egy-két ügyefogyott mindig megbámulja. A nejére nem is számított Zoltán, pedig hát az is valami. A mennyivel emelkedett a becse neje szemei előtt, az maga megéri a száz forintot. Hogy ez a száz forint aztán valami nemes cím alatt, például az írói segélyegyletre tett adakozás képében fordul elő a kiadások közt, azt olyan okos emberről mint Serényi Zoltán, föltehetjük.

Hogy még több ily jótékony és hazafias rovat szerepel a kiadások lajstromában, azt sem kell bővebben magyaráznunk. Az ember nem mondhat el mindent a felesége előtt. Azt a bizonyos illetéket is, mely boldog házasságuknak

első alapját vetette meg, le kell végre fizetni az adóhivatalban, mert máskép majd csakugyan exequálják. Azt a bizonyos karperecet sem adták ingyen. Meg egyéb is volna még.

Nem számoltatja ugyan meg Zoltánt senki. Ha pénzre van szüksége, csak szólnia kell, vagy szólnia sem kell, nála van a kassza többnyire; de Zoltán azért mégis mértéket tart a kiadásokban. Szeret jól élni; — miért ne tegye az ember, ha egyszer végre hozzá jut életében? — de nem szereti a pénzt hiába kidobálni.

Meg osztán azt sem tudja, hogy meddig lehet bele markolni. Nem ismeri tisztán neje vagyoni állását. Néhányszor megpendítette már a dolgot neje előtt, hanem ez szemérmesen hallgat vagy olyan feleleteket ad, melyekből nem lehet eligazodni. Olykor már-már gyanakodni kezd Zoltán; de restelli a pénzkérdést nagyon feszegetni. Nem akar oly színben föltünni felesége előtt, mintha csak azért vette volna őt nőül, ámbár ha esze volna annak az asszonynak, úgyis tudhatná.

Egyszer-másszor megpróbálja Zoltán az ügyvédnél puhatolózni, a ki nejének ügyeit vezeti; de az ravasz vén róka, mindjárt észreveszi, hogy férjem uram nincs mindenbe beavatva s ahhoz képest viseli magát. Tőle ugyan meg nem tud egy körömfeketényit sem Zoltán úr.

Az öreg Betti, az közlékenyebb, az elmondana mindent; csak az a baj, hogy a mit elmond, az világosan magán viseli a jóakaró túlzás bélyegét. Azok a megszámlálhatlan juhnyájak, a hízlalt sőrék ezrei, a toronymagasságu kazlak, az a tömérdek repce, melyet egy álló hónapig mindig szállítottak a vasúthoz, mindez csak a bamba vén asszony képzeletében létezhetett így. Hogy a boldogult teins úr házában nem mérték szakajtóval az arany és ezüst pénzt, arról is bizonyos Zoltán; hanem mindaz, a mit hall, mégis abban a hitben erősíti meg, hogy az a göbölyhízlaló ripők meglehetős vagyont hagyhatott a nejére.

És még egy tapasztalást merít Zoltán a vén cseléd

fecsegéséből: gyöngéden kell bánni az asszonynyal, a mit Zoltán egyébként úgyis megtenne. Nem természete a gorombáskodás, mint annak a ripőknek, a kinek a szerzeményéből most uraskodnak.

VIII.

Körülbelül két év folyt el így, anélkül, hogy házas életük egét fellegek háborgatták volna.

A hű, szerető nő édes könyek közt emlékezett később is e boldog időre.

— Tudja Betti, mikor az első karácsony estét töltöttük együtt, mikor azt a szép karperecet kaptam Zoltántól.

Ej csak nem ama bizonyos karperec? — gondolja itt az olvasó. — De igen, édes olvasóm, ama bizonyos karperec, melynek oly fatális története volt. Csakhogy arról a történetről a boldog feleség nem tudott semmit s örömkönyek közt ölelte meg férjét.

Ne háborodjék föl az ön erkölcsi érzete, édes olvasóm. Hát nem adhatta volna Serényi Zoltán azt a karperecet másnak is, olyannak, a ki szívesen elvette volna? Nem vagdalják ám mindenütt fejéhez az embernek az ajándékokat.

Oh, az a karperec! Akárhogy veszszük, mégis volt abban a férj gyöngédségének valami jele.

— Emlékszik még, Betti?

— Hogyne emlékezném, galambom, édes teins asszonykám, édes nagyságos asszonyom!

Címezés tekintetében nagy bizonytalanságban van Betti, mióta urnője másodszor férjhez ment. Emlékező tehetsége is nagyon meggyöngült; hanem arra a karácsonyestére emlékszik. Hogyne? Az akkor volt, mikor az ifiúr, a szőke, hozzánk hurcolkodott.

— Nem akkor volt, hanem az előtte való évben, tudja, mindjárt pár hónappal az esküvőnk után, — igazítja helyre asszonya.

— Ahá, tudom már: mikor azt a szép selyemvirágos papucsot készítette galambom a nagyságos úrnak. Na hiszen meg is érdemelte az!

— Betti! Megharagszom....

— Jó, jó, nem beszélek már — duzzog a vén cseléd. — De hát minek is emlegeti a nagyságos asszony azt a .... No, no, hallgatok már. Pedig hát igaz, hogy az isten ellen való vétek, a hogy az a nagyságos úr cselekszik.

— Ugyan Betti, micsoda bolondságot beszél maga megint?

Hátha bolondságot is. Betti tudja, hogy ő mindig bolondságot beszél; de nem bánja. Úgy beszél, a hogy tud. És megint csak azt mondja, hogy isten ellen való vétek s megmondja a nagyságos úrnak a szemében is. Meg bizony.

— De hát mit vétett magának az úr? — igyekszik tréfára fordítni a beszédet asszonya.

És mosolyog, pedig sokkal közelebb áll a síráshoz.

— Mit vétett? — mormog a vén cseléd. — Nekem nem vétett, hanem vétett az én teins asszonykámnak. Na hiszen ha tudtuk volna, hogy ilyen gyönyörű madár lesz belőle, bezzeg ott hagytuk volna a piszkos zugban, ott az udvar hátulján. Egy becsületes cipője se volt.

— Na már most azt parancsolom, Betti, hogy elhallgasson — förmedt reá az úrnő.

— Hiszen hallgatok, egyebet sem teszek, mint hallgatok .... örökké csak hallgatok. Hanem mikor az én galambomat bántja valaki...

— Ugyan Betti, legyen esze, hiszen nem bántott engem senki.

— Azt hiszi, édes galambom, hogy én nem látok, nem hallok már semmit? Hogy én vak vagyok, süket vagyok, mert hát rám jött az öregség? Bár az volnék! Akkor nem kéne látnom, a mi itt történik, mert hogy a nagyságos úr nem töri jóban a fejét, az szent igaz.

Asszonya igyekszik lecsillapítni.

— Már miben törné a fejét? Menjen, Betti, nem szégyelli magát? Hát nem emlékszik már, hogy Zoltán milyen jó volt hozzám?

— Jó volt, jó volt; hát a nagyságos asszony nem volt jó hozzá?

— Igen, de én öregebb voltam, Betti, sokkal öregebb. És látja, most .... most igazán nagyon öregszem ..... nagyon.

Valóban az idő szörnyen meglátszik rajta, pedig hiszen még nem rég volt, alig harmadfél éve. Az egész nő olyan szétmállottnak látszik, a gömbölyű, kövér arc petyhüdtté vált, két mély vonás huzódik le a száj mellett s a vörhenyes, kisírt szemek cseppet sem kölcsönöznek neki vonzó kifejezést.

De a vén cseléd hűséges szeme nem látja a változást.

— Maga mindig szép volt, galambom! Hej be sokan irígyelték a boldogult teins urat, mikor az első lakodalomra mentünk. Bizony ez a második is megcsókolhatná teins asszonykámnak kezét, lábát ezerszer. Ha öreg volt neki galambom, hát miért vette el? Erővel nem varrtuk magunkat a nyakába. De akkor is mondtam már én: galambom, teins asszonykám, nekem jobban tetszik az a szőke. Tudom, hogy az nem szomorította volna meg soha világ életében.

— Most már elég legyen, Betti, — szakította félbe a vén cselédet asszonya. — Lásson dolga után.

Hanem mikor a vén cseléd kiment és egyedül maradt az úrnő, arcára nyomta zsebkendőjét és keserves zokogásra fakadt.

Hiába! hiába! nem altathatja magát, férje szerelme oda van!

És oda a vagyon.

Zoltán még nem tudja, csak sejti és istenem, már is hogy megváltozott! Hát még ha mindent megtud?

De hogyan is engedhette a boldogtalan nő, hogy idáig

jusson a dolog? Mily keserű szemrehányásokat tesz most magának! Hogyan is hagyhatta? Az ügyvéd figyelmeztette nem egyszer:

— Nagysád, a Dárius kincse is elfogy végre. Ha egymásután fölmondjuk a tőkéket, attól félek, hogy nemsokára nem lesz már mit fölmondani.

De Serényinének mindig volt valami mentsége: most erre kell, most meg arra, aztán nem is költik el azt a pénzt egészen. De hogy! Csak épen most ebben a pillanatban kell; majd megint visszahozza.

Később aztán már nem merte a visszahozást emlegetni, hanem akkor is talált mindig valami okot. Most igen előnyösen vásárolhatnának valamit, majd meg egy vállalathoz kívánnak kezdeni. Az ügyvéd látta, hogy semmire sem mehet ezzel az asszonynyal. Különben sem az ő dolga a prédikálás és végre mindenki tehet a pénzével, a mit neki tetszik.

— Tessék, itt van. Én figyelmeztettem nagysádat. Az ügyvéd kezeit mossa. Egyszer azonban mégsem állhatja meg, hogy amint Serényi Zoltánnal találkozik, előtte is el ne ejtsen egy pár szót a Dárius kincséről, mely nem tart ám örökké. Csak olyan homályosan szól, hanem azért eleget mond arra, hogy a gyanút felköltse a fiatal emberben.

És attól a naptól fogva gyöngédség, boldogság, nyugalom, minden oda lett. Zoltán izgatott, boszús, roszkedvű igen gyakran, zsémbesen jön haza esténként vagy haza sem jön, mindenféle baja van, nem tudják eltalálni a tetszését semmiben, ha kedvenc ételeit tálalják föl, hát csak úgy piszkálja a villája hegyével, ha felesége hizelegve hozzá simúl, odább húzódik.

Nagyon érezhetőn kimutatja neheztelését. Gyuri, ki még most is olyan szegény ördög, mint volt, s kit az utóbbi karácsony óta a házhoz vett Zoltán, hogy éhen ne veszszen el, meg azért, hogy ne kelljen olyan messze kifutkosni hozzá a Józsefváros végére, mert Zoltánnak most

gyakran van szüksége reá, ő maga, mint tudjuk, nem érkezvén az irodalmi munkák megírására, — ez a szegény Gyuri nem bírja elnézni azt a házi viszályt s meg is szólítja miatta barátját.

— Hadd el, pajtás, ne avatkozzál te asszonyi dologba, — viszonozza Zoltán; — azt kezdem észrevenni, hogy rútul rászedtek.

— Hogyan? — kiált föl a jó barát megrémülve.

— Meglátod, majd kisül, hogy ez az asszony, a ki elvétette magát velem, nyomorult koldus.

Gyuri elszörnyed, oly rémítő bűn képében tünik az föl neki az első percben; hanem aztán nem lát abban sem valami nagy vétket, sem valami nagy veszedelmet. Hiszen nincs minden embernek gazdag felesége, azért mégis megélnek.

Zoltán szánakozva tekint együgyű barátjára.

— Hát neked soha sem nő már be a fejed lágya?.... Megélnek! Hát persze hogy megélnek, de hogyan? Vagy azt hiszed, azért házasodtam meg, hogy kölöncöt kössek a nyakamba?

— Nem hiszem, Zoltán, — felel barátja engesztelőleg; de ha már így van a dolog, hát úgy sincs más hátra, mint bele nyugodni. Nőd kedves, jó lélek, teljes szívéből szeret téged; lásd, az is ér valamit.

— Nem mondom, hogy nem ér, — viszonzá valamivel csöndesebben az elkeseredett férj; de a fődolog, hogy tisztába jőjjek vele.

Csakhogy az nem oly könnyű ám. A félénk asszony mindig kisiklik kezei közűl. Együgyűségében azt hiszi szegény, hogy kikerülheti azzal a válságot. Remeg, mikor arra gondol, mit fog mondani Zoltán, ha mindent megtud?

Leplezni, palástolni akarja a szegény asszony még most is. Fél takarékoskodni, nehogy férjének szemébe tünjék. Véletlen esetekre számít, lutriba rak, promesszeket vásárol; hátha beüt a szerencse?

De a szerencse késik, a pénz pedig fogy; mennél megátalkodottabban próbálgatja a szerencsét, annál jobban fogy s egyszer végre elérkezik az a nap, mikor Bettinek a zálogházba kell menni egy pár gyémántos fülbevalóval; Aztán ismét elérkezik egy másik nap, mikor a gyöngyfűzér, néhány heverő karperec és gyűrű kerül a zálogházba.

A szegény asszony még most sem szól. Sőt most még úgy sem szól. Mivel mentse magát férje előtt? Mit mondjon, miért nem volt őszinte? Miért titkolta előtte vagyoni állását? Érzi, hogy nagy hibát követett el; de nem gondolta, hogy mi következhetik belőle. Istenem! hiszen nem gondolta ezt! És talán szólt volna is, csakhogy nem mert. De hogyan mondja el most mindazt?

Gyötrő aggodalmát nem meri még Bettivel sem közölni; hanem az öreg hű cseléd akármily bamba, annyit mégis észrevesz, hogy nincs rendében a dolog. Az a zálogházba járás sehogy sem tetszik neki, s mikor legközelebb az arany lánccal és a zsebórával kellene oda mennie, kijelenti, hogy ő egy tapodtat sem megy, hanem mindent elmond a nagyságos úrnak.

— Betti, megharagszom! — kiált reá asszonya.

Ha megharagszik, sem bánja Betti, most már igazán nem bánja; el fog mondani mindent.

A szegény úrnőnek szívét kimondhatatlan szorongás fogja el.

— Betti, ha azt meri tenni, irgalom nélkül elcsapom.

A bamba vén asszony makacsságát nem lehet legyőzni. Nem bánja, ha rögtön elcsapják, azt sem bánja, ha éhen kell is meghalnia az utca szögletén; semmit se bán, de beszélni fog.

Meg is tette. És azon este Serényi Zoltán mindent megtud, s egy zokogó nő, térdre borulva, arcát kezeibe temetve, várja ítéletét.

A férj nem dühöng, nem szitkozódik, szemrehányást sem tesz, csak hideg, büszke és visszahúzódó. Teljes méltó-

sággal játsza a megcsalatott nagylelkűség szerepét. Nem emeli föl a térdelő nőt, de nem is taszítja el.

— Az igazat akarom tudni, a tiszta igazságot, — szól fagyosan.

A tiszta igazság nagyon szomorú. A kis vagyont fölemésztette az úri élet.

— De én azért boldog leszek veled szegény sorsban is, — rebegi a zokogó nő.

Serényi Zoltán vállat vonít. Ebből áll egész felelete. Hanem barátjának, íródeákjának elmondja szándékát.

— Tudod, pajtás, nem tehetem tönkre magamat ennek az asszonynak a kedvéért. Gondolni kell jövőmre is. Legokosabb lesz, ha elválunk.

Harmat Gyuri megdöbbenve tekint barátjára.

— El akarsz válni?

— Természetes, hogy el. Mit bámulsz úgy rám? Reformátusok leszünk s aztán minden rendben van.

IX.

Félév múlva minden rendben volt. A válópör bevégződött, Serényi Zoltán szabad lett, újra házasodhatott; a nő is szabad lett, kezébe vehette a koldusbotot.

Mit tehetett arról Zoltán, hogy az az asszony már vén és nem kell senkinek? Ő fiatal volt, szép hangzású irodalmi nevet szerzett magának, befolyásos jó barátokkal dicsekedhetett, tekintélyes politikai férfiak, a kik olvasták cikkeit, elismerőleg nyilatkoztak tehetségéről, fiatal leányok lelkesültek ábrándos verseiért, mindenütt szívesen látták; nem volt nehéz egy jó partiet találnia. Most már jobban körültekinthetett, most már válogathatott és olyan menyasszonyt szerzett, a ki fiatal is volt, szép is volt, gazdag is volt.

Mikor a fényes nászmenet pompás úri fogatokon a szénatéri református templom elé robogott, egy meglehetősen

kopott külsejű fiatal ember ment át épen arra egy szintén kopottas fiatal nőszemélylyel karján.

— Nézd csak, nézd, — szólt a nő, megrántva a férfi karját, — ez aztán sokra vitte. Látod, rózsám, ha eszed lett volna, te sem vettél volna engem nőül a kávéházból.

— Róza! — susog az ifju.

— Na jó, jó, ne szerelmeskedjünk itt a piac közepén, — felel a pofók barna nő; — hanem annak a te jó barátodnak, Gyuri, hej! be szeretnék egy párt úgy a kedvem szerint a hátára puffantani!

S a milyen gyönyörű izmos karja van annak a fiatal nőnek, aligha meg nem nyögné azt a hátba puffantást a boldog vőlegény.

Gyuri talán tart is valami affélétől, mert ugyancsak húzogatja fiatal feleségét.

— Menjünk, kedvesem, menjünk.

— Ne félj, — viszonozza a nő félig nevetve, félig boszúsan, — nem akarom végig nézni annak az akasztófavirágnak az esküvőjét; majd csak a temetésére megyek el.

De hát voltakép nem azért húzogatja pofók kis feleségét az a fiatal ember s nem azért siet el onnan, hanem mert valakit pillantott meg ott a templom előtt ácsorgó nép közt, valakit, a kit hajdan jó módban ismert s a ki most mint cseléd keresi meg a mindennapi kenyeret magának s egy tehetetlen, elgyöngült vén asszonynak.

Itt szolgál nem messze a 65. szám alatt, a második emeleten. Harmat Gyuri már beszélt is vele egy párszor, de a világ minden kincséért nem szeretne találkozni vele most, a mint ott áll a csőcselék nép közt, zilált hajjal, kimeredt, könyes szemekkel.

Holnap — nem bánja; holnap, csak ma nem.

DON JUÁN.

Irta

BULLA JÁNOS.

ELSŐ ÉNEK.

Oh ég, oh ég, természet szüzi fátyla,
Világból, éjből mosolygó homály!
S zeretlek téged fellegetlen látva,
A legszebb felhő nékem te valál.
Oly szép, hogy a ki rád néz, szólni vágyna,
S oly szép, hogy szót reája nem talál;
Dicső szelidség, fölséges szerénység,
Mely földöntúli, s ránk hajol, fölénk még!

Oly közel látszol és oly messze vagy,
Szemünk is átér s szellemünk sem ér át;
A gyermek, az ifjú, a férfi, agg
Mind másnak gondol, de mi vagy: ki ért hát?
Isten laka, világür, semmi, vagy
Álomvilág hát, mit lelkünk azér' vágy,
Mert a mi szépet áhitott, teremtett,
Boldog lakókul ott reméli benned?

Mi jó nem kérdnem ezt! Igy kevesebb, de
Szebb, a mit érzek, mint száz tudomány;
Szép vagy! Mit kérdjem immár töprenkedve,
Bú és öröm tetőled száll-e rám?
Ezer világ kereng-e étheredbe'?
Édent lelünk-e ott hitünk nyomán?
Kérdésre kérdést halmoz évre év,
S megfejtni egyet hol van még a név!

De szép vagy s áthathatlan földi szemnek,
S azért imádva tán nem vétkezünk;
Az istenségek változának benned,
Te mindig isteni valál nekünk;
S ha az ibolya, kék szem olyan szentek:
Cseppek belőled, innen örömünk;
Merengés, szűziesség szende bája,
Azért olyan szép, színed a ruhája.

A természetben ikrek vagytok ketten,
Te és a tenger; ő fiú, te lány;
Áthathatatlan és megmérhetetlen
Szendergve nyugva is örök talány;
S ha háborogtok, órjás rettenetben,
Bún, haragon tán, egymásén talán:
Ő romlás, vész boszú után ha könnyül,
Te enyhülést találsz patakzó könytül.

Tehozzád szállanak az «ah!» s az «óh!»
Imádság, eskü, ontott tiszta vér,
Illat, madár-dal, szűz leányi szó,
Az öröm hálaér', bú vígaszér':
Most én is kérlek: hozzám légy te jó,
S adj szállást annak, mit múzsám igér,
Csodás szinjátékomra légy te sátor,
A többi aztán megjövend magától.

Valóban az, a mért irok ma ujra,
A más világon játszik, bármi vad;
Ezt már meguntam, mért ne? hisz megunja
Régóta más is, minthogy úgy divat;
De mert az életunalomnak búja
Unalmasb, mint az élet — e miatt
Enmulatságom kedveért leírom,
Milyen unalmas még az túl a síron.

Fogok pediglen írni don Juánról,
A mint divatja volt ez hajdanában,
Azonba' máskép, mint már egynehányszor
Olvastam róla, versben és prózában,
Mert minthogy a míg élete javán volt,
Mindenki hozzá fordult tárgy hijjában:
Nekem, ki epigon gyanánt jövék ma,
Egyebe sem maradt, csak az árnyéka.

Azonban én örülök ennek inkább,
Végetlen parlag nyílik így elém,
Hisz tárgyamat ki ebbe' még nem irták,
Másban pedig minek böngésszem én?
Véremmel írva nem lesz; ezt a tintát
Nem bántom, nem vagyok ifjú legény,
S tudom, hogy a sziv-vérrel irott versek,
Milyen hamar olvashatlanná lesznek.

S még don Juán se lészen az egyetlen,
Ki nagy müvembe' szerepelni fog;
Szolgája Leporelló, bár kedvetlen,
Követni fogja, még pedig gyalog;
S mint őse, Sancho Panza tőn, izetlen
Tréfákkal rontja el a jót, ha sok,
Vagy jóvá teszi másutt a mi rosz,
Mig bételik a rászánt papiros.

Elt egyszer hát, azaz, hogy jobban mondva,
Meghalt volt egyszer egy spanyol lovag,
Kit don Juánnak hittak s nők bolondja
Volt a míg élt, soh'sem «matt», egyre «sakk»;
Pedig bizony tán meg sem is halt volna,
Ha okosabb e részt lett volna csak,
Mivelhogy végre is egy ily kalandba'
Szakadt beléje élete galandja.

Egy másik don, kinek száz neve volt,
Birt Toledóban egy szép feleséget,
Ki előtt hősünk egyszer meghajolt
Lehullt kendője fölvevése végett;
Szép nyári éj volt és sütött a hold,
— Hogy ifjabb írók frázisával éljek, —
S ez tette tán, hogy a kendő csalánja
Oly végzetessé leve don Juánra.

Tudnillik már a legjavához ére,
Egy elfüggönyzött holdas éjszakán:
Hogy ez lőn veszte. Mert a hölgyet férje
Féltette, a mi rosz szokás talán,
De olykor oda is eltéved, félre,
Hol a csicsizbeó van divatán;
S meglepte őket ama pillanatban,
Midőn ezt tenni szörnyen alkalmatlan.

De jól nevelt úr lévén, várt egy kissé,
— Ilyenbe' tapasztalt az úri faj;
Mivelhogy lopni nem jó, s tán nem is szép.
De tolvajt rajtakapni szinte baj,
Míg végre győzött rajta az irigység,
Hogy az ő szénáját más tépi hajh!
Azért reájok töri most a zárt,
Juán szökik, s ő tőrt a nőbe márt...

Ez röviden van nemde? Más poéta
Csinálna ebből egy egész ivet;
De nékem iztelen a könnyü préda,
S mért is gyötörjek olvasószivet?
Aztán sietek is, meg lesz is néha
Könyvembe' más kaland, mely jól fizet,
S mit egy szó mond, a halál, több-e százzal?
Meghalt tehát a szép nő egy szurással.

S ez szomorú. No de vigasztalást ad,
Hogy don Juánnak is jutott leve,
Mert az a száznevű kihítta másnap,
Hogy szarvait vérével mossa le;
Más vagy magáé mindegy ily mágnásnak,
Kinek semmit sem ér az élete,
Talán mert kezdettől ugy éli azt már,
Hogy véle a világnak mit se használ.

Kiálltanak hát don Juán s a szolga,
S lőn száznevűvel rettentő tusa;
S ez (apródjáé volt a szolgánk dolga)
Levágta hősünk. Punktum, pauza.
Hanem megjárta. Mert hát azt gondolta,
Ki egyszer meghalt, föl se kel soha;
Pedig hogy a föltámadás nem ujság,
Könyvemben ez a legelső tanulság.

Mert még a földre sem hullt don Juán,
Már lábra is kelt, túl a föld felett,
Ásitva egyet ép olyan csunyán,
Mint tette azt a földön eleget;
Ugy érzi, mintha lumpolás után
Ébredne, ordít hát, majd elreked:
«Hé Leporelló! istenadta csámpás,
Alszol megint?! Világits! Hol a lámpás?

De borzadozva kapdos köpenyéhez,
S magára huzza ott, a hol leli,
Mert csúnya záport, vagy mifélét érez,
S fagyos vihart, mely át meg át szeli;
S míg föl-lekapja őt mindenfelé ez,
Sötétség fogja át, köddel teli;
Keble szorul, s nem érzi, hogy lehell, —
És teste minden sulya egy pehely.

Fejéhez nyúl, de — borzalmát ki fesse? —
Nem állja, a mit ujja tapogat,
Csak lágy szivacsnak érzik egész teste,
Min, mint madárijesztőn lóg a tag;
Mint részeg ember, az állást keresve,
Dülöng hát szerte, bukva nagyokat,
Míg egyszer aztán, egész véletlenbe'
Belé botol egy másik elevenbe.

S ez Leporelló. Ébred is felében,
S morogni kezd, dörzsölve a szemét:
Hej rosz szolgálat! Vaj hogy vége légyen!
Hol idején sem alhat a cseléd!
Más úrnál bezzeg akár mást se tégyen,
De az enyém éjjel jár szerteszét;
S ha alva lel, mikorra hazaér,
Rugdalva kelt föl, nála ez a bér!

De huh! mi ez? Eresz alá jutottam?
Eső esik, alul felül eső!
S mily csunya szél! már lelkem is kiadtam,
S mily sürü éj! Rettenetes idő!
Ez ám a köd! Ilyet se látogattam,
Londonban is vasárnap jő elő;
Szent komposztellai Jakab segits!
Hisz' ez megöli még az ökröt is!

De hó! mi jut eszembe, ördögöt!
Hisz' engemet levágtak az imint,
S én mégis élek, mozgok, sőt, mi több,
Egész vagyok, tagom is bírja, mind?
De akkor ide hogy mikép jövök?
Álmodom-e, vagy leittak megint?
Vagy megbolondulék tán? Istenem,
Hisz' erre soh'se volt elég eszem!

Itt rárivall az úr: te vén paraszt,
Azt várod-é, hogy újra kedved' rontsam!
Hogy földön nem vagyunk, tán látod azt,
Bár én sem értem, hol vagyunk, mi sorsban;
Azért tehát tovább ne is halaszd,
Hanem siess, előre, nyargalj gyorsan,
Keress egy útat eme szörnyű ködben.
Meghaltunk, annyi bizonyos, ha több nem.

Már indult Leporelló, utra készen,
De ura végszavára visszacsap:
Meghaltunk volna hát, s pedig egészen?
Hisz' akkor megcsalt engemet a pap!
A páter, a ki, hogyha jól emlékszem,
Mennyről is, meg pokolrul néhanap
Annyit beszélgetett fülembe, számba,
Hogy a fele se jut eszembe már ma.

Nojsz' a mennyország nékem szépen ellett!
Ha ugyan még nem tréfa e halál.
De hát nagyságod? Pokolban se kellett,
Hogy rugdalózva itt belém talál?
Oh én bolond! esztendőm rég letellett,
S hány gazda hítt jobb inasságra már!
Oh szentséges Jakab! s én fel nem mondtam!
Most már félévi bérem is ahun van!

Így szólva, s már a nyaklevest is látva,
Gázolja a harapható ködöt,
Mén, azt se tudva, előre vagy hátra,
Négy kézen lábon rúg, kapál, bököd;
A szörnyű szél fölkapja meg levágja,
Majd elgurítja messze, mint tököt;
Majd innen-onnan egymás ellen törvén,
Kanyarg vele, mint láthatatlan örvény.

Sokáig mérte így a végit, hosszát,
Didergve, ázva, félve mód felett,
Egyszerre szél s köd elveszíti rosszát,
S a fagyos éjt áthatja langy meleg;
És rózsafény nyilallja a chaoszt át,
Mely mint ülepedő ár, tiszta lett,
S fölebb merül ő, föl a zűr szinére,
S derengő reg hat bámuló szemére.

Egyszerre a ködökbül kiocsulva,
Szabadba lép ki jó udvarnokom,
S szeméhez kap legottan, megvakulva,
A ráözönlő napsugárokon;
Míg nékiszokva széttekinget ujra,
S magát találja egy felhőfokon,
Szép napban égőn, mely kelet felől
Most búj ki egy sötét árnyék mögül.

A föld ez árnyék, a mely jó alatta
Most fordul el a napról csöndesen,
Halk méhzsibajként már is átalhatja
Az ébredés, a naptól ért helyen;
Egy óriási völgyfenék alakja,
De kivehető nincs rajt' semmi sem;
Embert kivált a szolga, bár magát
Majd vakká nézi, egy cseppet se lát.

Hold, csillag sincsen, de kelet felé fut
Sok bolyhos felhő, barna, szürke, kék,
Tömbjük sötétjét, hogy a nap felé jut,
Áthatja fénye, mely már telve ég,
S fehér lesz aztán mindje, mint a téjut,
S áttetsző mint a kristály, mint a jég;
S hogy visszanéze a cseléd most ujra,
Urát is látja, egy felhőbe bujva.

Nagy sóhajtozva megy tehát urához,
Keserves szívvel a szegény cseléd,
S ott kezd azonnal szörnyű jajgatáshoz,
S haját is tépné, hogyha volna még,
Es káromkodva fog egy bús imához,
S keresztet vetve végre szól ekép:
Ah, sennor; ez nem tréfa! most már végünk
Soh'sem lesz többé vacsoránk, ebédünk!

Mert a hol most vagyunk, a felleg az már,
Szélét is értem, onnét nézve le,
S a földet láttam hajnali tavasznál,
Madár-láttávban, száz mértföldnyire;
Nem domború ám, itt már mit se használ,
Hogy a tudósoknál az a hire,
Mert jó szemem van, s hogyha meg is ölnek,
Nem láttam másnak, mint egy jó kis völgynek.

Meghaltunk! Evvel vége! s több se kell,
Egyéb se kelle nyomorult fejemnek;
Mit tégyek már most? Hol van az a hely,
Hová beálljak én — fejedelemnek, —
Hisz úgy hallottam, ha éltünk letel,
Az utolsók majd elsőkké leendnek;
Hej! hogy ha most már én lennék lovag,
S kend az én szolgám, minden bűnre bak!

Igyen papolt ura előtt a szolga,
De az merev, mogorván álla ott,
Köpeny. kalap sötéten árnyékolta,
Két karja összefonva, mint szokott;
Úgy néz maga elé, egy szót se szólva,
Ki tudja, mi mindent gondolhatott;
Míg egy keserves «átkozott»-tal végre
Ekép riad haragján a cselédre:

Te hitvány állat, mit vonítasz egyre,
Még néked is kár volt a meghalás?
Nem eleget szedél a földön begyre,
Itt meg, hol immár enni sem szokás,
Nem piszkálhadd-e a fogad, kedvedre?
Azért ne is legyen fejedbe' más!
A bölcseség nem a te kedvedér' lett,
Hátrább! Kövess, s ne halljam hangod! Érted?

Morgott még a cseléd, de csak magában,
S urától illő távolt eszközölt;
S most útra keltek a felhők honában,
Egyforma távol ég és föld között;
Majd erdőn járnak, majd hegyek havában,
El el szemükbe rózsás kert köszönt,
Majd kék szigetkék éther-tengerébe —
Felhőből lévén, nem is mondom: szép-e?

De ember avagy állat nincsen itten,
Még a madár se érne föl ide;
A híg világban ringanak szeliden,
Járván a léget hosszán, széltibe',
Szép persze nékünk, de nekik biz isten
Kelletlen volt a felhők egy szine;
Kiváltkép unja ezt Juánom már is,
Kinek kevés volt egykor maga Páris.

Sohajtva kezdi hát: no mostan értem,
Hogy a dolog miképen áll velünk:
Nyakig vagyunk mi, drága jó cselédem,
Ben a pokolban, ha nem is sülünk;
Vagy van-e kárhozat nagyobb is, kérdem,
Mint az, melyet mi ketten éldelünk:
Bolyongni cél, irány nekül, örökre,
S nem lelni másra, mint rongy fellegekre?

S ha igy van már ez: mit csináljak én itt,
Kit — bár nem akarám bevallani, —
El nem hagyott egészen ama rém-hit,
Hogy van a földön túl is valami;
Hogy majd ha bú, vagy kéj halálra vénit,
Más létre ifjodunk túl rajta mi,
Hol bú legyen hát, hogyha más nem élhet,
De küzdés lesz az ujra, világ, élet!

S most igy bolyongni, fellegek közt bujva,
És nem találni sem kínt, sem gyönyört,
Létezni életlen, magunknak gunyra,
Ah ez valóban lent soh'sem gyötört!
Irtóztató! S hiába szidva, unva,
Itt már az öngyilkos reménye tört;
Menekvés nincs, midőn kétségbe estem,
— Ah inkább add a poklot nékem, isten!

Mig igyen szólt az úr, hülye apródja
Kémlelve néze jobbra-balra szét,
Egyszerre csak megbotlék pillanatja,
Kelet felé mereszti a szemét,
S egyik kezével majd odamutatva,
Megrántja mással ura köpenyét,
S — kapván előbb egy nyaklevest ezért, —
Örömvárandós arccal igy beszélt:

Im jó uram, túl mind a felhők árján
Egy fényes várat látok én amott,
Kapuja, ni, arany, ezüst, meg márvány,
És tetején gyémánt-kereszt ragyog.
Tul a kapun ki tudja, hogy mi vár ránk?
Tán a mit élő még nem láthatott;
Menjünk odáig, kérjünk egy kis szállást,
A nap már úgy se lesz sokáig állvást.

Fejével bólintott rá don Juán,
S előre ment, a szolga meg követte.
És mentek, mendegéltek azután,
Felhők szelével egyre csak keletre,
Nagy-messze volt ám az a kapu, tán
Futott előlük, (szemök azt hîhette),
Míg végre mégis odaértek volna,
Ha énekem itt el nem alko yulna.

Mert mielőtt őket tovább eresztném,
Egy kötelesség nyomja szívemet,
Szomoru, de míg le nem róttam ezt én,
Nem hágy nyugodni a lelkismeret;
Az éghez, melylyel énekemet kezdém,
Végbúcsú ez, egy vég «isten veled!»
Az éghez, melyből soh'se jut nekem
Ha valahogy müvem' bevégezem.

Mert mondhatom, oly sok megróható
Fog esni benne a pokollal, menynyel,
Hogy élve még az inquisitió,
Kiátkozhatna értök jó hiszemmel;
S hagyján az exkommunikáció!
Ezt elviselné még talán az ember,
De tévtanaim büntetése végett
Máglyára is ítélne tán, s ez éget!

Már eddig is lehet méltó harag,
Mert hőseim sehogyse' jól indulnak;
Nem is két állkapcábul állanak,
— Pedig az embert ezek élik túl csak,
Mint fogcsikorgni jó alkalmasak, —
Nem! Hőseim árnyakká alakultak,
Sok illetlent beszélnek, sőt a don
Még unni is meré magát nagyon.

De nem sokáig tart ez unalom,
Mert furcsa dolgokat talál utóbb ő,
Ha tudniillik (s ezt nem tudhatom),
Időm leszen rá, még pediglen jó bő;
Nehéz egy munka, bátran mondhatom,
S hozzája kedvem is csak változó jő,
Sőt meglehet, — hiszen ki tudná eztet?
Hogy igy vetek reája még keresztet.

Nem mintha félnék, a mit annyi tesz,
Hogy meghalok, míg őt bevégezem,
S idő előtt, mint mindig mondva lesz
Poétáról, akár gyerek legyen,
Akár kilencven éves, — mondom ez
Nem búsít engem, istenemre nem!
Hiszen dehogy mén sírba már ma költő,
Míg tizenkét kötetet be nem tölt ő:

Mi visszatart hevembe', mely sok is van,
A kritika, ez országos csapás;
Melyet becsülök én ab ignotisban,
Söt illőn félek is, mivel szokás;
Mert bár a költő itész is praxisban,
S csak elméletben költő az a más',
Nem én vagyok oka, ha mai nap
A felfordult világ csak rajta kap.

Pedig midőn kelt a teremtés napja,
Midőn az éden zenge édesen,
S az első páré volt a lét szabadja,
Szivükben a legelső szerelem:
Ki ezt teremté, az a költők apja,
Az isten volt, az első e nemen,
S ki mindent megzavart a tudás fáján:
Az volt az első kritikus, a sátán.

S ha költő volt az isten, mint teremtő,
Mivel csak a költők teremtenek:
Van számotokra is tér elegendő,
Ti kritikusok, bukott istenek!
Keresni azt, mi benne tán esendő,
Széttörni gyöngyét, mesterségetek;
Reátok hallgat, a kit isten megvert, —
Nagygyá csak az lett, az lehet, ki megvet.

Avagy tán a költészet gerjedelme
Csak is betegség: szenved benne sok,
De hál' istennek, kevés hal meg benne?
Ugy még talán én is kigyógyulok.
S az olvasóra ez tán jobb is lenne,
S örülnének rajt' a kritikusok, —
Hisz' mely dalát a költő nem zengé ki,
Hiánya nem fájt senkinek, — csak néki.

PETŐFI OLASZORSZÁGBAN.

Irta

Dr MELTZL HUGÓ.

I.

AZ OLASZ NYELV FORDITÓI SZEREPE.

PETŐFI Olaszországban! Mit mondott volna erre a március előtti táblabíró æsthetika pseudokritikája? Talán csak tréfára vette volna. Petőfi maga azonban, fájdalom, soha se járt a szépség honában, Olaszország kék ege alatt, hol még egy Gœthe költői phantásiájának is kellett táplálékot keresni. De mi lett volna Petőfiből, ha megérhette volna, hogy olaszországi tanulmányútjához jusson? Belőle, a ki élte rövid pályáján, hazája szűk határai közt maradva, oly óriássá lett; az első, magyar műköltőből, ki a külföldi irodalom magas igényeinek megfelelt; a ki par excellence academicus költője a magyar irodalomnak s annál fogva halála után csakis egy évtizeddel meghódította egész Olaszországot, a szépség honát! És csakugyan nincs most, Németországot kivéve, föld, hol annyira ismernék Petőfit, mint ott; de még Németországban sem foglalkoznak oly lelkesen vele, mint Olaszországban.

Állításomat tényekkel fogom bizonyítani; de legyen szabad bevezetés gyanánt egy kis tájékozást kísértenem meg az olasz nyelv fordítói szerepe, valamint más rokon kérdések körül.

A Petőfi-cultus Olaszországban sokkal fiatalabb, mint

Németországban, de azért semmikép sem áll hátrább. Sőt költőnk hívatott fordítói feltünően sokan vannak és már ennyiben is meg van haladva a német, különben eléggé tiszteletre méltó Petőfi-cultus. Kétségkívül áll, hogy itt is úgy keletkezett, mint Németországon, a szabadságharc szülöttje levén itt is, ott is. A Magyarország szabadságharca iránt való rokonszenv egyrészt; de másrészt — a mi sokkal többet nyomott a latban, s legelőször döntött — a magyaroknak a Garibaldi hadjáratában vett nemes része: ez a két főmomentum készítette el a talajt Petőfinek Italia földén. És csakugyan az idő, melyben fényes nevű olasz írók legelőször kezdék Petőfi nevét emlegetni, vagy a mi egyre megy dicsőíteni, összevág a Garibaldi expeditiójával.*

Ha valaki azt a kérdést vetné föl: valjon előnyére szolgált-e az internationalis Petőfi-cultusnak, hogy költőnk épen Italiában jött leginkább divatba, igennel kell felelnünk tétovázás nélkül. Sokkal kívánatosabb lett volna ugyan, hogyha Dux, Hartman és Szarvady az első, még ma is qualitative egyedül számba vehető kezdeményezést folytatják és mindenekelőtt a leghatalmasabb fordítói művészet, t. i. a Gœthe-utáni német hódítja meg Petőfit; de miután ez nem történhetett, sőt maga a fordítói német irodalom is csakhamar elkorcsult, nagy szerencsének kell tartanunk legalább azt, hogy az európai többi nyelvek közt épen az kezdte felkarolni nagy költőnket, melyet a német után a legalkalmasabb fordítói nyelvnek kell elismernünk, sőt a melynek a német fölött is vannak némely előnyei. És a mi több: Olaszországban azonnal akadt első rangú fordító, a ki Petőfit az eredeti szövegből olvasva fordította; holott Németországban valóban genialis fordító csak az egy Daumer (Polydora), ez pedig egy szót se tudott magyarul. De meg is érdemelte Petőfi, hogy Olaszország hódoljon legin-

* Gróf Teleki Sándor ezredes talán bővebb felvilágosítással szolgálhatna e pontot illetőleg.

kább szellemének; mert mikor az olaszok még nem is sejtették, már bizonyos köszönettel tartoztak neki. Ma már ismerik Italiában Cassone szép fordításából Petőfinek *Olaszország* című emelkedett hangú költeményét, melyet abban az időben, természetesen, nem lehetett nálunk közzé tenni, a miért innen nem is terjedhetett el. Tárgyamhoz bevezetésül alig lelhetnék alkalmasabbat annál a költeménynél, melyet gyanításom szerint Petőfi 1848. évi január havában írt, mihelyt a siciliai forradalom híre elterjedt. Mily szép ötlete a véletlennek, hogy épen egy siciliai születésű költő ismertette meg Italiában ezt a szép művet.

De miért mondhatni, hogy a magyar az olaszszal mint fordítói nyelvvel szemben kedvezőbb helyzetben van, mint a többi román, sőt bizonyos tekintetben bármely európai nyelvvel is? Azért, mert egyrészt physiologiai tulajdonai, másrészt irodalmi költői temérdek kincsei valamennyi román között a legtökéletesebb költői nyelvvé avatták azt az «édes korcslatint, mely csak úgy olvad, mint asszony száján a csók». A pompás spanyol nyelv sem oly alkalmas a fordításra. A német költői irodalom is, valamennyi modern nyelv között, az olasznak köszön legtöbbet. A francia nyelv maga kevés befolyással volt reá, hanem inkább csak pseudo-classikuskori æsthetikája s egész irodalma. Az olasz nyelv minden tekintetben fölötte áll a franciának. Ha a germán nyelvek a compositumokban sokkal gazdagabbak az olasznál, ennek megint a derivatumokban van sajátságos előnye. Pl. amaz édesgető kicsinyítőket és undorító nagyítókat, melyeket oly széltiben és nagy változatosságban és minden combinatióban használ az olasz, más nyelv alig ismeri. Midőn a nápolyi halkofa arra a kérdésre, hogy mekkorák a halai? ezt a választ adja: «tantucce tantille tante et tantone»; azt Mommsen Tycho csak így tudja németre fordítani: «so ganz klein, so klein, so gross, so ganz gross». Csak a magyar közelíti meg, a mennyiben a három utóbbi fokozatot így jellemzi: «ekkorácska, ekkora, ekkora né!»

Az első is megvan virtualiter, bár soha sem hallani, t. i. «ekkorácskacska.» (Brassai.) A verselésben nagy előnye az olasznak még az, hogy az articulust és a névmást könnyen mellőzi, — mi épen a magyarból való fordításban tesz nagy szolgálatot, — továbbá, hogy az előljárót az articulussal összeolvasztja; és még egyéb rövidítések is állanak rendelkezésére, mint pl. az infinitivus véghangzójának elhagyása. Ezenkívül a participiumos szófűzésekben mulja felül a többi román nyelveket. Ezek között pedig a franciát abban, hogy az igeragok végmássalhangzóját ugyan eldobta, de hangzóikat nem tette némává, mivel a hangzatosság nyert igen sokat. A már idézett Mommsen, az antik és modern nyelvek egyik legjobb ismerője azt az «édes korcslatin» nyelvet igen jól jellemzi e szavaival:

«In ihr lebt und webt die reine kräftige Himmelsluft des Südens, die Harmonie seiner Farben, die Schönheit seiner Bewohner, die hinter Lässigkeit verborgene weiche Leidenschaftlichkeit ihrer Seelen. Sie hüpft nicht auf dem zierlichen Fusse der munteren Frazösin dahin, bewegt auch nicht die kleine Hand so anmutig kriegerisch: eine Ruhe und Würde ist in Wort und Vers über sie ergossen. Von ihr durchdrungen, schrieb Gœthe seine ersten Ottaven, seine *Zueignung* (a *Faust*-hoz) «wie aus ihr heraus *Iphigenie* und *Tasso* und weckte dadurch in der Sprache des Teut, wie einst Spencer ebendaher in der Albions, eine bisher ungeahnte Fülle des Wohllauts, eine harmonische Ruhe und tiefere Glut der Farben» stb.

Nem beszélek többet az olasz nyelv szép tulajdonságairól, — hiszen nem is szorult az én dicséretemre, — csupán azon sajnálkozásomnak adok kifejezést, hogy e nyelv iskoláját a magyar költői irodalom még ma sem látogatja eléggé, noha nem ártana inkább az olasz énekiskolát venni figyelembe, mint a franciát. A valódi magyar az előtte élő és mozgó olaszról s németről nem tart annyit, mint a messzi franciáról és nem is érti úgy. Már t. i. úgy, a hogy

ezt érti. Mert például én bizony nem lelek valami mély értelmet abban, midőn a magyar kritika Lessing szerepét s ezzel kapcsolatban a német irodalomnak a franciához való viszonyát itélgetvén, — talán német forrásának hibás felfogása nyomán, — úgy vélekedik, hogy Lessing a «francia szellem és æsthetika» ellen küzdött; holott ő csak a pseudoclassicismus szelleme és pseudoæsthetikája ellen harcolt. A franciának nincsenek az æsthetikájában más alapelvei, mint a milyeket más nemzetek is vallanak, s a franciák rég belátták, hogy Lessing az ő érdekökben is működött s az ő æsthetikájokra nézve szintoly reformátor-szerepet viselt mint a németeknél. Lessing kiválóan a dráma terén reformált és Shaksperre utalt; tehát működése nem volt, a szó most dívó szűkkeblű értelmében, nemzeties. Hiszen, mint érintém, az egészséges æsthetika minden népnél azonegy; csakhogy vannak periodusok, midőn egyik népnél korcsízlés kap lábra, míg a másiknál egészséges irány és józan haladás mutatkozik. Az egyik nemzet irodalmában talán csak bizonyos ágat tesz nyomorékká a helytelen műelv; holott ugyanakkor egy másik nemzetnél épen azon ág örvend egészséges ápolásnak. Ilyes eltérés egyszerre több is lehet, — és minden attól függ: hogy különböztessük meg őket helyesen; mert nem szabad ám a nemzeties előítéletek hibájába esni és mindent kritikátlanul egybe zavarva, valamely nemzetnél bizonyos irányban észlelhető hibát azonnal generalizálni és az egész illető irodalmat feláldozni a másik nemzet protegált és divatos irodalmának.

Mai nap, midőn az associatio eszméje az irodalom terén is annyira elhatalmasodott, az ilyen kérdésekkel sokkal bajosabb az elbánás, mint régebben. Régebben, bár akkor is ügygyel-bajjal, megmenthették még az egészséges ízlést a Lessingek. De ha ma lépne fel Lessing, a különböző című irodalmi körök és társulatok vagy leszavaznák vagy agyonhallgatnák.

Visszatérek oda, a honnan kiindultam. Az olasz irodal-

mat, ismétlem, nem méltatják, vagy legalább nem tanulmányozzák kellőleg nálunk. Pedig magával az olasz néppel több érintkező pontunk volt, van és lesz is, mint akármelyikkel Európában, kivéve természetesen tőszomszédunkat, a németet. E szép darab föld nem hiába tartozott hajdan Magyarország koronájához s bizony szükséges volna, hogy ha a számtalan volt és leendő érintkező pontok emlékeül, több is maradna mint a — picula, csacsi, szamár, narancs, dukál és számtalan más, az olaszból kölcsönözött etymologiai elem, és kissé mélyebb gyökeret verne a két rendbeli irodalom közt való jó viszony. A modern Olaszország úgyis mindig társa volt, örömben és búban, a modern Magyarországnak s nem hiába van azon egy tricolora az olasz nemzetnek a magyarral. Mert ha megfordítva számítják is a színeket, csak a miénk azok, melyeket Petőfink énekelt, melyekért Petőfink küzdött és vérzett el. Érdekes Petőfinek a magyar tricolorról írt eroticus symbolizálását összevetni az ismeretes és hasonló, de tisztán patrioticus olasz symbolizálással. Szalk-szent-mártoni magányában írá Petőfi Sándor 1845-ben a *Szerelem gyöngyei* XXVI. darabját, melyet legyen szabad, összehasonlítás végett, teljesen idézni, noha eléggé ismeretes:

A bokrétát, melyet nekem adtál,
  Háromszín szalaggal kötted ád,
Szereted te a hazának színeit,
  Lyányka, mert szereted a hazát.

Adok én is három színt cserébe:
  A zöld színnek vedd reményimet,
A fehérnek halovány orcámat,
  A pirosnak vérző szívemet.

Ellenben az olasz, tudtommal, népszerű vers így szól:

Il verde è la speme tant' anni nutrita,
Il rosso è la gioia di averla compita,
Il bianco è la fede del fraterno amor.

Érintettünk már egy s más eltérést a Petőfi-fordító német és olasz irodalom közt. Megjegyzendő első sorban, hogy ezt a kettőt már csak azért is össze kell hasonlítanunk, mert a többiek csak a legutolsó időben kezdettek Petőfivel (Amiel, Lindh Th., Butler, Öman, Thorsteinsson, Mainez, Jochumsson stb.) tüzetesebben és direct úton foglalkozni.

Van még egy nevezetes eltérés az idevágó olasz és német irodalom közt: A német Petőfi-fordítókat voltaképen két osztályba soroznám. Az elsőhez tartoznának azok, kik az eredetiből fordítottak; a másikba azok, a kik mások közbenjárásával fordítottak; vagy más szóval: először fordítók, kik magyarul tudnak; másodszor: fordítók, kik magyarul nem tudnak. Az első osztályba tartoznék Petőfi chronologiailag első fordítója: Dux Adolf stb., a másikba: Daumer, Meissner Alfred, Hartmann stb. (A ki satyricus akarna lenni, hozzá tehetné, hogy van még egy harmadik, még pedig nagy számú és szájú osztály, mely sem németül, sem magyarul nem tud.) Igen nevezetes tünemény, hogy eddigelé a német Petőfi-irodalomban az aránylag legjobb fordításokat épen a második osztálynak köszönhetjük. Mily pompások pl. Daumer átdolgozásai, melyeket már alig nevezhetni fordításoknak! De igen csalódnék, ki ebből a Daumer-féle esetből azt a következtetést vonná le, hogy jó Petőfi-fordításhoz voltaképen a magyar nyelv ismerete mellékes dolog. Ha Daumer csak egy kicsikét tanult volna magyarul, a világnak legelső és legszebb Petőfi-fordítását ő adta volna. Épen az ő esete a legfényesebb bizonyíték arra, hogy az eredeti nyelv alapos ismerete a jó fordítás conditio sine qua non-ja; — csakhogy nem az egyedüli föltétel. Az olaszoknál épen ellenkezőleg áll az eset: itt azok a legkitünőbb fordítók, kik mint a német első osztálybeliek, tudnak magyarul. De azért van első rangú erő azon olasz fordítók közt is, kik a nehéz magyar nyelvvel még nem küzdhettek meg, vagy még csak most kezdenek megbirkózni. Mert az is örvendetes tünemény Italia földjén, hogy

ott a fordítók nagy része legalább törekszik a magyar nyelvet elsajátítani. (Cassone, Cannizzaro, Galati herceg, Milelli, Fraccaroli, Betteloni, Patuzzi, Cipolla magyarul tanulnak.)

II.

A SICILIAI PETŐFI-ISKOLA.

A siciliai Petőfi-iskola chronologiailag ugyan nem áll az italiai Petőfianusok számos csoportjainak élén, de kétségenkívül valamennyi közül legjelentékenyebb; miért is Petőfi olasz diadalútját legyen szabad vele kezdenem, minél rövidebben tárgyalva, miután más alkalommal úgyis bővebben volt érintve.*

Ez a siciliai Petőfi-iskola természetesen első sorban csak *fordítói* iskola; de tudvalevő dolog, hogy minden *idegen* költő iskolájának természetesen ez szokott lenni az első stadiuma. Jó, hogy megvan legalább ez; teljes meggyőződésem, hogy ily szép kezdeményezés után a második, a középső stadium, t. i. a nagy költőnk szellemében való öntudatos, önálló költői működés sem fog elmaradni.

Petőfi az ötvenes évek végén kezdette meghódítani Olaszországot. Nem hiába volt ő a «világ-szabadság» énekese és martyrja, mert épen azzal a viharral terjedt el Italiában, melylyel ez lerázta nyakáról az idegen igát. Garibaldi legiójában tudvalevőleg magyar vér folyt, és a hol magyar vér foly, ott Petőfi varázsdalai is folynak. Egyébiránt már régebben ismerte Petőfit Aleardi gróf, kire még visszatérek. Azt hiszem, hogy két más felső-olaszországi Petőfia-

* *A siciliai Petőfi-iskola* című essaymben, melynek e szakasz csak concis kivonata, azzal a jelentékeny különbséggel azonban, hogy nem csak egy téves állítás helyreigazításával, valamint fontos kisebb toldalékokkal áll qualitativ előnyben. A műnek kivonatos fordítása olasz nyelven megjelenik a *Palermói tud. akadémia értesítőjé*-nek legközelebbi kötetében (Atti. vol. VII.), mely épen most van sajtó alatt.

nus: Milanoban *Massarani*, ugyanott a szintén igen híres, de már elhalt nyelvtudós: *Maggi* adák a legelső külső lendületet a siciliai iskola létrejövetelére. Mert tény, hogy az első, ki Trinakria földjén utánozta Petőfit, mint az említett két tudós intim barátja, Milanoból vándorolt ki a szigetre.

Milelli Domokos-ról szólok, ki ugyan nem siciliai, hanem calabriai születésű, de ki már 1867-ben Milanoban (Agnelli publicatiójában) lépett föl először mint Petőfi-fordító, majd hosszabb ideig élt Siciliában a régi Syrakusa szomszédságában, Avolaban, mint tanár. Milelli, teljes nevével: Domenico Milelli De Siena, körülbelül 39 éves, a legerőteljesebb korban levő férfi s *In Giovinezza* című költői gyüjteményével szerzett hírnevet magának hazájában. Ugy ezen, mint későbbi eredeti gyüjteményein (*Gioconda*, *Hiemalia*) meglátszanak Petőfi nyomai, különösen melancholicus darabjaiban. A Perugiában megjelenő *Favilla* című lap 1869-dik évfolyamában szintén Petőfi-fordításokat tett közzé. Végül, mi igen charakterisztikus épen ő reá nézve, a *Cipruslombok* fordításával foglalkozott legbehatóbban. Ennek azonban nyomtatásban csak 7, néhol elferdített darabját adá a *La Nuova Enciclopedia Italica* című haviszemle 1871. decemberi füzetében Romában.

Úgy hiszem, hogy Milelli-től teljességgel függetlenül, de talán nem sokkal később ismerkedett meg Petőfivel egy kiváló költő, ki szintén Siciliának keleti partját lakja. Körülbelül egy korban lehet Milellivel: *Tommaseo Cannizzaro*, egyik legsajátságosabb lyricusa nem csak Italiának, hanem az egész világnak. Ő francia költő is; sőt miután elődе híres spanyol költő volt, tökéletesen bírja a spanyol nyelvet, sőt bocsátott is közre spanyol költeményeket. Németül hasonlóképen tökéletesen ír s az *Ore segrete** című gyüjteményében még német eredeti költemények is találhatók tőle. Mint francia költő Victor Hugo nyomaiban jár; külön-

* Messina, J. d'Amico 1862.

ben teljességgel originális lyricus; elannyira, hogy egy lipcsei német kritikus *In Solitudine Carmina* (Messina 1877) című vaskos kötete felett a következő, különben is tanulságos dicsbeszédbe tört ki: «.... Hier haben wir endlich wieder einmal einen Dichter vor uns, dessen Empfindungswogenschlag hoch über dem des grossen Haufens sowohl, als auch der gewöhnlichen Dichter geht! Was wir von der Lyrik gefordert und æsthetisch-wissenschaftlich bewiesen haben — das kraftvolle Sichhervorheben eines reichen Ich — das finden wir an Cannizzaro auf's Herrlichste bestättigt. Gibt es doch im ganzen Bereiche des menschlichen nichts, was unsere Theilnahme und Forschung so erregte, als das *Persönliche*, d. h. als die bedeutende Persönlichkeit und jede Persönlichkeit ist bedeutend, welche durch irgend welche individuellen Züge über das Durchschnittsmaass der gewöhnlichen flachen, sozusagen *individualitätslosen Individuen* emporragt.» (Wessely Cannizzaroról.)

Cannizzaro Tamás siciliai születésű; Angelo de Gubernatis nagy szótára szerint (p. 241 b) 1838-ban Messinában született. A siciliai dialectust pompásan bírja, s nem hiába gyüjtögette a szép siciliai népdalokat. Utolsó nagy gyüjteményéhez *(In solitudine)* írt terjedelmes előszavában említi Cannizzaro Petőfit is Platennel, Leopardival, Shelleyvel s másokkal, mint olyanokkal együtt, kik az ő muzsájára befolyással voltak. Teljes jogunkban áll tehát a jeles Cannizzarot is a siciliai Petőfi-iskolához számítani.

Hasonló korú lehet *Gaetano Oliva* is, ki mint harmadik következik a chronologiai rendben; ő is Messinából származik s valahol a szigeten tanár. Én csak egyetlen egy fordítását láttam, az *Il Dicearco* című, Messinában megjelent derék havi szemle 1872. januáriusi füzetében (p. 49. b—51. a) a *La Colonna* című darabot, egyikét Petőfi gyöngébb költeményeinek.

Azonban Sicilia szigetét nem hiába nevezték a költészet hazájának. Visszatérve a messinai iskolához, innen egy

ugrással a sziget délkeleti pontjára vezet a siciliai Petőfi-iskola chronologiailag most következő tagja, oda, hol (Andalusia mellett) Európa legmelegebb éghajlata alatt állunk, hol nem csak a pálmafa, hanem a papyrus és a cukornád is tenyészik. Egyébiránt csak oda tértünk vissza, a honnan kezdetben kiindultunk. Mert Milelli régibb lakhelyének szomszédságában fekszik Noto, hol Petőfi legnagyobb tisztelője, a legszenvedélyesebb, a legrajongóbb Petőfianus, az én kedves, szerencsétlen barátom: *Giuseppe Cassone* lakik. Ennek a kitünő költőnek életéről, fájdalom, csak annyit tudok, a mennyit tőle magától elleshettem, természetesen a nélkül, hogy indiscret kíváncsisággal figyeltem volna nyilatkozataira. Cassone, úgy hiszem, Notoban született, jómódú polgári családból; jogi pályára készült, midőn 1867-ben (?) egyszerre a legborzasztóbb tagbénulás lepte meg. Jelenleg épen 34 éves, de már több mint tíz év óta teljességgel süket és béna. Legelőször Heine-fordításokkal lépett föl, ő, ki Heine betegségében sínlődik. Németül úgy ért, mint magyarul. Mind a két nyelvet pedig — a mint maga írja levelében — tanulta *rosz grammatikákból.* Bár adná az ég, hogy befejezhesse nagy Petőfijét, melyen közel egy lustrum óta dolgozik. Mostoha körülményei, fájdalom, nem engedték meg eddigelé, hogy a *Tündérálom* és *Őrült* két rendbeli fordításán kívül, nagyobb publicatióval fölléphessen. Egyes jeles lyrai darabok a folyóiratokban jelentek meg tőle. Az említett és önállóan közzé tett két fordítást saját költségére nyomatta, ily címek alatt: 1. *Petőfi Sándor. Sogno Incantato.* Versione di Giuseppe Cassone. (Assisi, 1874.), 2. *Il Pazzo.* Noto, 1879. (Ez utóbbit Amiel, genfi tanárnak, az ismeretes francia Petőfi-fordítónak ajánlta.)

A mi Cassone-t ez idő szerint Olaszországban, a toscanai tanár: Teza és Cannizzaro kivételével, a legjelesebb Petőfianussá teszi, az, hogy ő a magyar nyelvet talán még Tezánál is jobban birja. Ezenkívül ő a legnehezebben visszatükrözhető lyrai hangulatokkal is megbirkózik. Példa rá az

eléggé æthericus *Tündérálom*, melynek választása őt igen jól jellemzi. Ehez járul még universalismusa, mely ha nem is olyan tág mint a Cannizzaroé, de helyesebb, mert az *originalis költői productio* heterogén terére nem csap át. Abban t. i. nincs semmi köszönet, hogyha valaki *polyglott költői* működést szeret kifejteni, mert olyan nincs. Minden embernek egy szíve, egy anyja, egy nyelve van. (A *tudomány* terén egészen másként állunk. Midőn pl. valamely elterjedtebb nyelven, mely nem anyanyelvem, teszek közzé tudományos fölfedezéseket, csak nevetséges pedanteria, sőt háládatlanság volna az *illető* nyelvű kritika részéről, ha igaz tételeimet első sorban nem tartalmi, hanem formális szempontból venné bírálata alá. A költészetben a forma, a tudományban a tartalom a főd olog. A ma divatozó nemzetiségi «Schwindel», igaz, hogy felforgatta ezeket a finom határvonalakat, de ez az ő kára.)

Ha Cassone kiváló hívatottságát, érdemes fordítói működését tekintjük, és sujtott helyzetéről megemlékezünk, sajátságos fájdalom lep meg bennünket. Íme egy kiváló Petőfi-fordító, s őt is ideje korán megbénítja az irgalmatlan végzet!

Talán nem táplálok igen vérmes reményt, ha tekintve Cassone életmódját, mely a tökéletes bölcs életmódjának mondható, nagy Petőfi-fordításának befejezésére számítok. De bármit míveljen még Cassone a Petőfi-irodalom terén, eddigi művészi fordításai kiváló helyet biztosítanak neki, nem csak a siciliai Petőfi-iskolában, hanem egyáltalában a napról-napra szaporodó italiai Petőfianusok között is. Megjegyzem még, hogy Cassone Petőfi életrajzán is dolgozik.

Cassone eredeti költeményei közül egyet sem ismerek. De nem állhatom meg, hogy egyik legutolsó Petőfi-fordításának egyes szakaszait ezen a helyen is ne közöljem, lévén e költemény nem csak a fordítónak, hanem költőnknek is egyik legbecsesebb darabja. Cassone fordításának minden betűjén meglátszik, hogy saját szívének vércseppjeivel írta. Mily ritkák az ekképen író forditók!

Son solo.

Da Petőfi Sándor.

Scende un raggio di sole ad ogni fiore,
Un raggio scende ad ogni fuscellin.
E tu, sole de l'alma, amore, o amore,
Uno non hai per me raggio divin?
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Verrai tu sol, nottivago uragano,
A piangere e ulular ci verrai tu,
Poichè, lo sento io ben, solo germano
L' altero animo mio solo a te fu.

Az ismeretes — *Minden virágnak, minden kis fűszálnak* — dalra ki ne ismerne rá, ki valaha csak néhány latin szót tanult életében?

A fordító nem eléggé figyelte meg azt, a költő részéről, igaz, csak öntudatlanul nyilatkozó finom intentiót, melylyel minden strophájának első felében szelíden panaszkodik s aztán fokozatosan adja elő sorsával való megelégedetlenségét, míg minden szakasznak stropháról-strophára erősebb második felében, már nagyobb indulat tör ki belőle, s végre kettős anaphorával az *„éji fergeteg“*-et *testvérének* apostropheálja, mint sírját *meglátogató egyedüli lényt*:

Nem jő megnézni senki síromat,

ezzel menvén át a legvégső, legindulatosabb panaszára:

Meglátogatni csak te fogsz, hogy elzúgd
Testvéri búdat, éji fergeteg,
Testvéri búdat, mert hiszen testvére
Voltál te lelkem érzeményinek!

Mily próféta volt a költő!

Nem teljesült-e be, fájdalom, *betűről-betűre* ez a jóslata is?

Az *éji fergeteg* kétségen kívül a leghatásosabb rhythmusi festés. Az *éji* szóban az *é-* és *i*-ben, kivált az azokat megelőző sötét hangzók után, hatalmasan észlelhető a sikoltás.

A vocalisokkal festés, tudvalevőleg, nagyon nehéz feladat a vocalisassimilatiót annyira űző magyar nyelvben. De a nagy költők még a legnehezebb, legmostohább viszonyok közt is diadalmaskodnak. És ugyanez áll a valódi fordítókról is.

Cassone kétségenkívül fölötte nehéz feladattal állt szemben, kivált az itten felhozott részleteknél, t. i. a költemény végén. A végén csattan az ostor. De ennek a kettős nehézségnek derekasan megfelelt, s az *éji fergeteg* lett nála: *nottivago uragano*, a mi a legtökéletesebb æquivalens. *Uragano* kétségenkívül nyugot-indiai, nézetem szerint, onomatopœtikus szó. Az epitheton ornansa pedig *nottivago* magában véve sokkal szebb a magyarnál. Ehez járul a következő sorban az *ulu*lar onomatopœticon, mely szintén az eredeti szöveg két rendbeli sötét hangzóinak (elz*ú*gd és b*ú*dat) teljes æquivalense. Még az anaphorát is megtartotta a genialis fordító! — Igaz, hogy nem rabszolgamódra, mert ilyesmi a ferdítő-fordító dolga lett volna. Miután a «testvéri búdat» nem ismételhette, ismételte a *meglátogatást* és mily tapintatosan:

> *Verrai* tu sol, nottivago uragano,
> A piangere e ulular ci *verrai* tu.

Ezzel pedig a fordító még azt is eléri, hogy a ve*rr*ai (meglátogatsz!) kettős *r* consonnansával mintegy *sepri* az elhagyott sírra hullott száraz leveleket. Az *r* t. i. nem csak a német, s számtalan más nyelvben jelzi a gyo*r*s taka*r*odást, gö*r*dítést, döbö*r*gést, teke*r*gést, hempe*r*gést, *r*öpülést, zö*r*gést stb. (A németben *r*ollen, *r*ädern, *r*ascheln stb.) A kettős *verrai*-ra tehát a hallgató mintegy forogni látja, a széltől villámsebességgel elragadott sárga leveleket.

Igen messze vinne, ha a fordítás szépségeit mind szemügyre vennénk. Legyen szabad még csak röviden a 4-dik strophára figyelmeztetni; (Petőfinél a 2-dik szakasz második fele). Itt a fordító egyetlen csattanós epithetonnal Petőfinek egész verssorát pótolja és pedig pótolja a leggeniálisabban, egyetlen adjectivummal érvén célt az olasz hallgatóság előtt, midőn Petőfinek a magyar előtt öt különböző szóra van szüksége:

Magam vagyok, mint a szőlő karója,
Melyről leszáradt a zöld venyige;
Madár nem száll rám, csak fölöttem repdes
Sötét eszméim hollóserege.

Son solo! come nella vigna il *nudo*
Palo, ove uccello il vol non va a tener:
Stridon soltanto quei, che in mente chiudo
Corvi sinistri, i tristi miei pensier.

A fordító ezen a helyen ugyanis az egyetlen *nudo* alhangú szóval szemünk elé varázsolja a száraz, szürke (nudo, palo: *u—o—a—o*) karót, «melyről leszáradt a zöld venyige». Az ekként megtakarított verssort azonban a fordítónak azonnal vissza kell fizetnie: levén a magyar nyelvű szöveg a *repdes* és *holló serege* fölötte szépen festő két puszta szóval előnyben. A fordító ezek hatását csak úgy pótolhatja némileg, hogy most már maga részéről fordít erre egész verssort: az utolsót, hol nem kevesebb, mint tíz rendbeli magas hangzású *i*-hez kell nyulnia, hogy a puszta *repdes*-ést és a hollók szárnycsattogását lefesteni győzze.*

Cassone, ki úgyszólván életét szentelte Petőfinek, már csak ezért is megérdemelte, hogy legbővebben vele foglalkozzunk.

* * *

* Corv*i* s*i*n*i*str*i* *i* tr*i*st*i* m*i*e*i* pens*i*er.

Hátra van még egy csoport siciliai költő, köztük egy pár európai hírű is, kik többnyire csak a legutolsó években ismerkedvén meg Petőfivel, mint Petőfi-fordítók eddig kevésbbé szerepeltek, de a kiket mégis bátran a siciliai Petőfianusok közé számíthatunk.

Ezek közül *De Spuches di Galati herceg* mint Cannizzaro barátja már régebben megismerkedett Petőfivel. Ez azonban még nem volna ok arra, hogy őt a siciliai Petőfianusok közé sorozzam, ha kezeim közt nem volna a herceg következendő szép fordítása, melyet kéziratából itten közlök először:

Sull' alto della montagna.

Come cicogna, che si posi al colmo
D'arida maragnuòla, il guardo abbasso
Dal vertice pur io della montagna
Mirando la vallèa, dove turbato
Scorre pei campi un ruscelletto, immago
Di questa affranta e dolorosa vita.
Pochi diletti e molte ambasce porta
Il viver nostro, e se in diluvio fosse
Universal mutato il pianto mio,
Sull' onde interminate un' isoletta
Galleggiante parrebbe il mio gioire!
Ahi! che non sempre sue melodi effonde
Il variopinto augel tra i rami e i fiori;
Ma spesso ancor rubiginose e smorte
Caggion le foglie a nembo, e uno stridio
Mettono, che allibir fa chi l'ascolta.
Oh! se cader, oh! se morir potessi
Al par di loro! — Ma di me che fia,
Quando spento sarò? Deh! ch'io divenga
De la foresta un arbore selvaggio!
Aver patria più degna io non potrei,
E l' aspre lotte fuggirei del Mondo!
Arbor selvaggio di boschiera landa . . .
Oh! come esulterei, se tal mi fossi!
Ma trasformarmi in pelago di foco
Fia meglio, e contro l' Universo tutto
Scagliarmi furibondo, incenerirlo,
E tôr vendetta di cotante offese!

Ez az egyetlen remek fordítás elegendő arra, hogy véle de Spuches herceg a legklasszikusabb európai Petőfi-fordítók sorában foglaljon helyet, noha ez a darab csak az olasz conventionalis fordítói idomban «versi sciolti»-ban van szerkesztve. Igen sajnálom, hogy állításom bizonyítására egyelőre (a tér szűke miatt) a költemény *(Hegyen ülök, búsan nézek le róla)* mély pathosának csak culmináló és végpontjára utalok. Mily festői pl. csak az utolsó sorban az egyetlen *tör* és a sor cæsurája *vendetta !*

Így tehát örömmel írhatjuk, hogy Petőfi eljutott Siciliának harmadik, még pedig legnyugotibb szögletébe is: a fővárosba. Mert De Spuches herceg palermói lakós, levén az ottani virágzó, hírneves királyi tud. akadémiának elnöke.

Nem szándékom e helyen a legfiatalabb, de életkorra nézve legidősebb Petőfianusnak jellemzését adni. De Spuches Palermoban 1819-ben* született, jelenleg tehát 61 éves. Sokat nem írt szám szerint; de igenis értékre nézve. Tudós archæolog és kiváló költő; még pedig nem csak olasz és latin költő; hanem írt igen szép darabokat azon a nyelven is, mely szülőföldjének klasszikus nyelve volt: a hellenen. Eredeti költeményei közül páratlan verve-vel van írva *Gli occhi siciliani* című sonettje; ennek pointje azt mondja, hogy a szerelem a földről bátran kiveszhetne, s a siciliai fekete szemek (jóllehet csak az asszonyokét érti) új életre ébresztenék.

Hasonlóan Palermoban él, mint az egyetemen a rhetorika és költészet tanára egy másik kiváló író: *Bozzo József*, az ottani királyi akadémiában a nyelvtudományi és szépirodalmi osztály titkára, ki előtt Petőfi neve szintén igen ismeretes. Csak futólag említem föl még, mint Boccaccio legújabb editorát.

Visszatérve újból a sziget keleti partjára, épen az Aetna alján, Cataniában, találkozunk egy európai hírű nagy költő-

* Di Pietro siciliai irodalomtörténelmi Lexicona szerint.

vel, ki Petőfinek *Tűz* című költeményét ültette át olaszba. *Rapisardi Mario*-ról szólok, kit még nem számítok a Petőfi-iskolába, valamint Bozzot, sőt De Spuchest se; hanem csak a siciliai Petőfi-barátok vagy egyáltalában Petőfianusok közé.

A szép Sicilia élő költőinek és költőnőinek hosszu sorából még több nevet említhetnék fel, mely Petőfi előtt meghajol; de mindez már nem iskola; s feladatom csak az volt, hogy a siciliai Petőfi-iskolát ismertessem.

Tudvalevő dolog, hogy Petőfi, már mint kezdő költő, vágyódott Italiába. Még katona-korából bírunk tőle egy idevágó igen jellemző vallomást. Egy másik vallomását Tyrolra vonatkozólag nem ebből a szempontból kell-e megítélnünk? S mért·énekelte meg később épen Olaszországot olyan szépen? Most már bőségesen jutott neki abból, a mire vágyott, — mily korán, s mégis igen későn! Talán nincs nem-olasz költő Shakspere, Gœthe, Molière s talán még egy-kettőnek kivételével, ki Italiában annyira elterjedt volna, mint Petőfi. — Hogyha a magyar nyelv izoláltságát és a magyar nemzet kis számát tekintjük, bátran mondhatni, hogy az összes világirodalomból aránylag *máris* legelterjedtebb költő a «szép hazájában» — Petőfi!

Petőfi az ősi cultura irányában haladt tovább a szigeten, t. i. keletről nyugatra: előbb az egész keleti part hosszában hódított, tehát ugyanott, hol egykoron személyesen megjelenve Platon, Pindaros, Aeschylos, szellemi testvérei Petőfinek, hódítottak, innen nyomult előre a legnyugotibb csúcsig és foglalta el végül *Τριναχρία* sziget három csúcsát (*τρία ἄχρα*).

A siciliai Petőfi-iskolát tehát bátran lehetne *Trinakriai*-nak is nevezni. Petőfi annyira meghonosult itten, már több mint egy évtized óta, hogy iskolája előreláthatólag ahoz a stadiumhoz is eljut, melyen az idegen költőt nem csak fordítják, (mint az első stadiumon), nem csak utánozzák,

(mint a másodikon), hanem önkénytelenül az ő szellemében működnek. Különben is, mióta Cannizzaro e sziget tájbeszédére tanította költőnket, az ember (Plaut. Men. prologuşával) önkénytelenül is felkiált: *Petőfi sicilicissitans!* *

* Atque adeo hoc argumentum Græcissat, tamen || Non Atticissat, verum Sicilicissitat. (*Plaut.* Men. I. 2. 296. Bip. 1779.)

PETŐFI OLASZ TANULMÁNYA.

Irta

NÉVY LÁSZLÓ.

DR. MELTZL HUGÓ tagtársunk értekezése után alkalomszerűnek tartom az olaszoknak Petőfi költészete iránt tanusított érdeklődésével és lelkesedésével szemben megemlíteni, minő előszeretettel viseltetett nagy költőnk az olasz nyelv és költészet iránt, mikor legfeljebb magában, a geniusz önérzetével gondolhatta, hogy egykor idegen nemzetek is fognak az ő dalaiban szívhez szóló, emelő, gyujtó hangot találni.

Petőfiben a költői őserő volt megtestesülve. Utánozni, talán ha akart volna, sem tudott volna. Egyénisége oly határozott, hogy magát megtagadni rá nézve lehetetlen lett volna. De ez távolról sem teszi azt, hogy a *megszerezhető* ismeretek becsét méltányolni ne tudja. Nem foglalkozott sokat az elméletekkel, de égett a vágytól, hogy a világirodalom nagy szellemeit közvetlen forrásból, az illetők nyelvén ismerhesse meg. Gúnyolta, mikor alkalma volt a középszerűséget, a művészet ügygyel-bajjal dolgozó mesterembereit, de rajongott mindenért, a mi a geniusz bélyegét viselte homlokán.

Az a néhány év, melyet hányattatásai után a szabadságharc kitöréseig, nyugodtabb munkásságban tölthetett,

nemcsak a dúsabb költői productio, hanem a tanulás ideje is volt. A németen kívül szorgalmasan tanulta az angol, francia és olasz nyelvet, s foglalkozott az illető nemzetek legnagyobb költőivel.

Az olasz nyelvben 1844—1845-ben *Messi Antal* úr, ma egyetemi rendkívüli tanár, s nekem a kereskedelmi akadémiában igen tisztelt collegám, volt tanítója, ki az alábbi adatokat lekötelező szívességgel bocsátotta rendelkezésemre.

Petőfi akkor a hatvani utcában, a Jankovics-féle ház egy szűk és homályos udvari szobájában lakott *Pákh Albert*-tel, a kivel együtt tanult olaszul. Miként forrásom mondja, Petőfi jól és szívesen fordította Pellico Silvio *Rabságom órái* című művét, de legjobban szerette a *népdalokat*, a *Canti popolari*-t. Nem tudott csendesen ülni, s a mennyire a kis szoba szűk területe engedte, makra pipáját foga közé szúrva, nagy léptekkel járt fel-alá, s ha a mester kelleténél tovább időzött a klasszikus prózánál, nem épen suppressa voce kívánta: *Canti popolari!*

Mód nélkül szerette az olasz népdalok hevét, egyszerűségét, s nemzeti emelkedettségét.

Ismerte és szívesen recitálta *Berchet*-nek azt a dalát a zöld, vörös, fehér színről, melyet *Meltzl* tagtársunk is szembe állít a *Szerelem gyöngyei*-nek XXVI. dalával.

Gyakran szavalta a következő szerelmi dalt:

Chi v 'amera, ben mio, s'i non son io?
Chi m'ama me, se non m'amate voi?
E tutto lo ben vostro gia son io
E tutto lo ben mio, gia siete voi?
Da poichè ci vogliamo tanto bene
Venga la morte, che morremo insieme,
Da poichè tanto ben noi ci vogliamo,
Venga la morte e insieme moriamo.

Magyarul körülbelül fél prózában, fél versben:

Ki fog téged szeretni kedvesem, ha én már nem vagyok,
Ki fog szeretni engem, hogyha te nem szeretsz?

Hiszen a te egész kincsed egyedül én vagyok,
S az én egész kincsem egyedül csak te vagy.
Azóta, hogy szeretjük egymást olyannyira,
Jőjjön bár a halál, együtt halunk mi meg.
Mióta úgy szeretjük egymást,
Hadd jőjjön a halál, együtt halunk mi meg.

A kis szoba ajtajára belül krétával írta fel Petőfi *Dante*-nak azt az ismeretes terzináját:

Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente.
Azaz: Rajtam át visz az út a gyászos városba,
Rajtam át visz az út az örök fájdalomba,
Rajtam át visz az út az elkárhozottak közt.

Pompásan alkalmazott inscriptio a kis szobára és lakóira.

Különösen kedvelte és énekelni is szerette *Monti*-nak következő dalát:

Bella Italia, amate sponde
Pur vi torna a riveder;
Trema in petto e si confonde
L'alma oppressa dal piacer.

S hozzá a *refrain*:

Il giardino di natura
Pei barbari non è!

Magyarul körülbelül:

Oh szép Italia, ti kedves partok,
Im visszatérek látni titeket;
A lélek reszket és zavart lesz bennem,
Alighogy bírja a nagy örömet.
A természetnek eme kertje
A barbároknak nem való.

A barbárok alatt az olasz költő osztrákokat ért; de a magyar költő is gondolta a magáét, mikor lelkesülten dudolta:

Il giardino di natura,
Pei barbarì non è.

Egy alkalommal Pákh Albert szorgalmasan körmölt valami tárcacikket egy lap számára. Petőfi hosszúkat lépve, dudolta a *Canti populari*-t és zavarta az írót. Pákh mérges volt, s csendre intette. Petőfi jókedvűen azt felelte neki:

— No isz' jól van; lesz idő, mikor *rólunk* is írnak tárcacikket.

Bizony írnak mást is, hála Isten. A magyar költő dicsőséget szerzett nemzetünknek és nyelvünknek messze földeken, már-már az egész művelt világon s örvendhetünk, hogy az ő hangjai abban a szép országban is élénk visszhangot keltettek, melynek dalai oly harmoniával zengtek össze az ő szép lelkével.

A PETŐFI-TÁRSASÁG KÉT HALOTTJA.

CSEPREGHY FERENC. — K. PAPP MIKLÓS.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Rövid idő alatt újból két jeles írót ragadott ki a halál körünkből. Mind a kettő tagja volt a Petőfi-társaságnak, mely bennük két buzgó és kiválóan tehetséges közreműködőt veszített.

A veszteség annál fájóbb, mert az illetők fejlődésük virágjában húnytak el, mielőtt küldetésüket befejezték volna, bár mind a kettő annyit dolgozott, hogy nevüket megmentették az enyészettől.

Csepreghy Ferenc halála nem jött váratlanul. Fájdalom, évek óta tudtuk, hogy gyógyíthatatlanul beteg. Az élet vértanúja volt ő, ki súlyos keresztjét senyvedve hurcolta és halálra ítélt gyanánt vándorolt köztünk. Az a kór üldözte és ejtette el, a mi *Tóth Edé*-t. Sorsuk csudálatosan összevág. Egyik is, másik is népszinművel nyeri el a dicsőséget s mind a kettő akkor válik meg az élettől, mikor a közönség a legteljesebb méltánylattal adóz nekik.

Csepreghy sokoldalúbb tehetség volt, mint Tóth Ede. Dús ere volt benne a költészetnek s e gazdag forrás nemcsak a népies talajból fakadt föl. Költészete világirodalmi hangokat ütött meg, mint erről a *Vízözön* tanúskodik, melyben magas szárnyalással s emelkedett humorral ecseteli az

örök emberi gyarlóságot. A *Vízözön* mindenkor irodalmunk legszebb alkotásai közt foglalhat helyet s Csepreghy poétikus lelkéről ez fog legékesebb bizonyságot nyujtani a jövő nemzedéknek.

A *Vízözön* után mindenki azt várta, hogy a fiatal író megmarad a magasabb költői alkotás e terén. De Csepreghy csakhamar átcsapott a népszinmű speciális ösvényére és azontúl — haláláig — a népszinművet ápolta, ép oly erős hívatással, mint Tóth Ede, a kinek helyére ő jött. Csepreghy népszinművei irodalmi becsűek s egyszersmind szinpadilag hatásosak. Költői tartalom dolgában nem multa fölül Tóth Edét, de a drámai szerkezet nála sokkal jobb, mint bármelyik elődénél. Jellemző képessége kiváló. Alakjai erős, egészséges életet élnek s képviselik azt a tősgyökeres humort, mely a magyar nép sajátos tulajdona. A szinpad számára csak két népszinművet fejezhetett be, de e kettő életerős alkotás, sőt az egyik *(A sárga csikó)* oly jeles, hogy egy színvonalon áll a népszinműi genre legkitünőbbjeivel.

K. Papp Miklós elhúnyta egészen váratlanul jött. Ezelőtt egy pár hóval még működése kellő közepén láttuk s nem gondolta volna senki, hogy a tevékeny, fáradhatatlan férfiú csakhamar be fog állani a csöndes emberek közé. K. Papp Miklós halála első sorban a magyar hírlapirodalom vesztesége. Ő állott az erdélyi journalistika élén s ő volt az a jelentékeny mozgató erő, mely a Királyhágón túl minden üdvös nemzeti eszmét érvényre juttatni segített. Hazafi volt testestől-lelkestől; minden törekvése oda irányult, hogy a magyar irodalom mennél szélesebb körre terjedjen s elismerésre méltó hévvel szolgálta literaturánk ügyét. Ő maga is több figyelmet érdemlő munkát írt, bár maradandóbb sikerre csak elbeszélései számíthatnak. A szinműírás terén nem volt szerencsés, de itt is nyilatkozott egyik elsőrendű előnye: a jó magyar irály. Élvezetesen tudott írni. Minden műve kellemes olvasmány. Tárcái elevenek s elmésségtől sziporkázók. Nem lehet megtagadni tőle, hogy journalistai

verve-vel bírt, mely nem hagyta cserben soha. Általában egész egyéniségét a lankadatlan vállalkozó erő jellemzi. Ennek köszönhette, hogy Erdélyben irányadó szerepet játszott s nagy befolyásra tett szert, mely évről évre gyarapodott. Emlékét — több eredeti művén és sokféle kiadványain kívül — megőrzi a *Magyar Polgár*, mely szerkesztése alatt Kolozsvár legtekintélyesebb lapjává emelkedett. Halála jelentékeny ürt hágy a kolozsvári társadalmi életben s veszteségét képezi az összes magyar irodalomnak, mely tehetségére és vállalkozására még számított. E veszteségből nagy rész illeti a Petőfi-társaságot, mely Papp Miklósban azt a férfiút gyászolja, ki érdekeinek buzgó terjesztője volt a Királyhágón túl.

IRODALMI SZEMLE.

URANIA.

(Kármán és Pajor. Irodalomtörténeti értekezés. Írta *Bodnár Zsigmond.*)

A míg Toldy élt, kevés irodalomtörténeti munka látott napvilágot. Különösen apróbb kutatásokban és dolgozatokban volt hiány. Most annál jobban el vagyunk árasztva ilyenekkel. Valjon örvendetes-e ez a tünemény? Mi jobb szeretjük, ha a tulajdonképi irodalmi működésnek az alkotó írók képezik a központját, s a kritikusok, kritikaszterek, az aprólékosságok és a parányi adatocskák kutatói és rakosgatói csak mintegy a peripheriában sürgölődnek; de ha mostanában több a kritikus, mint a produkáló író, ki tehet róla?

A sajtóban és időszaki nyomtatványokban egy tüneményt mégis haszontalannak és nevetségesnek tartunk.

Ki nem vette észre, hogy csaknem százával merülnek föl azok a szorgalmas íródeákok, kik különösen a most már túlságosan nagy számra menő folyóiratok lapjaira rakosgatják le könyvtári kutatásaik scientificus pepecselményeit. És ha ráfanyalodtunk, hogy elolvassuk az ilyeneket? Csak azt látjuk, hogy a kis tudós sokat fáradt, de vajmi csekély a szellemi nyereség ez olvasmányból. De hát szerepelni kell, nevet kell teremteni, ha lehet, és ép azért nem elég hátat görnyeszteni csinált irodalmi nagyságok előtt, hanem apró kérdéseket nagyokká kell felfújni (miután az érdekesekhez nem tudnak, nem mernek hozzászólni); az ilyen felfújt dolgok körül mindenféle minutiákat lehet összehordani s az aláírt név bemutatja a publikumnak az új irodalmi historikust.

E terméketlen, tudákos speciesnek igazi mintaképe mostanában Heinrich Gusztáv. Ha kell, kimutatja ő még a magyar irodalom befolyását is a németre; ha kell, elolvas kilencvenkilenc értekezést és csinál ezekből egy századikat; ha kell, keresztülbuvik három

országos könyvtár szekrényein, hogy valami pici adatra nézve pici módosítványnyal állhasson elő.

Az e fajta irodalmi dolgozatok egyike Halász Ignácé is Kármán Józsefről, *Fanni hagyományai*-nak írójáról. A közönségnek nem kell ugyan ez a regény, de Halász azért nagy dolgot csinál belőle, persze csak azért, hogy írni lehessen róla.

Halász ezen értekezése adott alkalmat Bodnár Zsigmondnak, hogy a kérdést, melyet a tudákosok össze akarnak bonyolítni, tisztába hozza; hogy megadja Kármán valódi írói arcképének tiszta körvonalait és megcáfolja ama hibás nézeteket, melyek Kármán működése körül fölmerültek.

Kármán irodalmi szereplése tulajdonkép csak e füzetben van kellő alapossággal tárgyalva. Az értelmetlen dicsőítés szokásos frázisait itt hiába keressük. Bodnár számos érdekes adatnak járt utána, melyek hazánk ama szomorú korát jellemzik, s közvetve a költő életét is magyarázzák. Éles ítélettel bírálja meg Kármán folyóiratát, az *Urániá*-t s kimutatja, hogy Kármán dolgozatainak jó része fordítás, compilatio.

Miután az *Urania* cikkei nagyobbrészt név és jegy nélkül jelentek meg s így nem tudhatjuk, hogy mit írt bele Kármán, mit nem, s a mit írt, eredeti-e vagy átdolgozás, Bodnár hosszasan kiterjeszkedik az eredetiség kérdésére.

Az *Urania* szerkesztői, Kármán és Pajor, eredetit akartak adni, mert szerintök: «Szebb a fülemile természeti erdei csacsogása az kanáriai madár módos süvöltésénél».

De hogy nem igen feleltek meg igéretöknek, Bodnár az egyes cikkek bírálatánál kimutatja.

Ilyen például a *Módi* című satyra. Kármán ebben az előkelő társaság léhaságát festi, mely a középosztályt is magával ragadja; óvni akarja ettől a romladozó társadalmat. De Bodnár kimutatja, hogy olyan boudoir, minőt Kármán e művében pellengérre állít, képzelhető az akkori időből a külföldön, de nem Magyarországban. Műveltségtörténeti adataink egyenesen Kármán ellen bizonyítanak.

De Bodnár nemcsak az *Urania* egyes cikkeinél mutatja ki, hogy azok a belső valószinűségből kiindulva, átdolgozások, hanem bebizonyítja azt is, hogy ama híres regény, a *Fanni hagyományai*, nem egyéb egy ízetlen Wertheriadnál, a milyen abban az időben sok keletkezett. Rousseau kezdte meg ez irányt genialis művével, az *Új Helois*-sel, őt utánozta Göthe, Göthet Jacopo Ortis, Ortist mások ezeket meg ismét mások, köztük Kazinczy és Kármán.

Vajjon a *Fanni hagyományai*-nak volt-e valami alapja az életből? Bodnár rámutat Kármán viszonyára Markovich grófnővel.

Ki volt ez a nő? Egy élvvágyó, szép hölgy, ki férjét, a délszláv eredetű kalandort nem szerette. Míg a gróf távol országban vagy falusi jószágán tölté idejét, neje szerelmi viszonyaiban keresett szórakozást. Ilyen volt viszonya Kármánnal is. S ily természetű szerelmi viszonyból származnak e költői benyomások? Meglehet. De semmi esetre sem olyanok, a milyenek a *Fanni hagyományai*-t magyarázhatnák.

E szerelemmel valóságos tudákos humbugot űztek az irodalmi historikusok.

Toldy Ferenc maga bevallotta azt, midőn magánkörben az általa kiadott *Fanni-arcképe*-t pia frausnak mondá. Különben Toldy és Székely erősen állították, hogy Fanni nem más, mint Markovich grófnő.

Halász módosítja a véleményt; szerinte e viszony csak nemes, platonikus barátság volt. Ámde Bodnár kimutatja, hogy a grófnő épen nem volt barátja a platoi szerelemnek.

Toldy azt hitte, hogy *Fanni hagyományai*-nak leveleit Fanni írta.

Gyulai Pál már azt mondja, hogy Kármán írta az egész művet, a melyben mintegy visszaélte elmúlt szerelmét és örök emléket állított kedvesének.

Csodálom, hogy Gyulai minduntalan, tehát itt is feledi, hogy örök emléket csak valóban nagy költők emelhetnek kedveseiknek. No de Gyulainak sok gyönge órája volt már, és így a többi közt ez is elcsuszik.

Halász bírálva a könyvtári porba való regényt, fölkiált: Az egész mű mesteri compositio!

Mily tudákos bárgyuság!

De nem csuda, hogy e bárgyuságot a papirosra leírta: hiszen Gyulaitól kapta az impulsust. Ugyanis Gyulai *mély kedélyt és művészi egyszerűséget* talált *Fanni hagyományai*-ban.

Ismét csodálom, hogy Gyulai ismét feledi, hogy a művészi egyszerűség kizárólag a nagy művek és nagy írók tulajdona.

Azt hiszem: egy egyetemi tanárnak, akadémiai tudósnak és kész tekintélynek nem szabad magát ily bárgyuság nyilt kimondása által compromittálni.

Halász teheti, neki nincs mit vesztenie.

Mert egy gondolkozó egyetemi hallgató végre is megkérdheti a nagy tekintélyü tudóst, hogy hát ezt a nemes egyszerüségű, mély kedélyű és mesterileg componált elbeszélést mért nem

olvassák; hogyan van az, hogy ily kitünő mű az ördögnek sem kell?

S akkor nem tudom mit válaszolna tudós Trissotin.

Sőt azt is mondja Gyulai, hogy *Fanni hagyományai*-nak nem egy lapja hasonlít Ágnes leveléhez a *Nők iskolájá*-ban.

Tehát Kármán Molièrehez hasonlít?

S ha nem ezt érti alatta Gyulai, akkor minek a hivatkozás egyáltalán Molière színművének egynehány soros levelére?

Valószínűleg azért, hogy nagyot, érdekeset és tudós dolgot mondjon.

Ugyan tegyen kísérletet Gyulai és fordíttassa le *Fanni hagyományai*-t francia nyelvre. Valjon mit szól a párisi publikum a mesteri compositiohoz, mély kedélyhez és nemes egyszerűséghez?

Hadd ismerkedjenek meg a franciák ezzel a híres tüneménynyel, melyben Fanni a többi közt ezeket írja ideáljáról:

«Az atyámmal országos dolgokról beszélt, egy-két anekdotát titokban megsugott és nyomós ábrázattal, az ország nagyjainak házi állapotjait, melyeket a városban minden cipővarga tud, nagy szorgalmatossággal és szinte oly nyomós ábrázattal előszámlálta.»

Mily érdekesen jellemzi Fanni azt az embert, ki szerinte «hasonlíthatatlan.»

Mennyi gyönyört fog találni a francia az ilyenekben:

«Ez a képzelődés .... jobban megnyugtató egy éjféli hortyogásnál».

Már ebben igazat adunk Gyulainak. Ez igazán egyszerűen van mondva.

Bodnár lépésről lépésre kimutatja, mily kevés alapja van a nagyképű kritikai tirádáknak; kellő értékére redukálja a szóban forgó művet, s a kellő indokolással jut azon eredményre, hogy Fanni soha sem létezett, nem levelezett és naplózott és kedvese sem vala Kármánnak.

Csak egy középszerű, ma már feledett, nem olvasott Wertheriaddal van dolgunk.

KÖLTEMÉNYEK. Írta *Jakab Ödön*. Budapest. Aigner. 1880. E kötet szerzője az újabb költői nemzedék jobbjai közé tartozik. Nem anynyira rendkívüli termékenység, mint inkább műgondja miatt tünt fel e fiatal író; keveset, de gondosan dolgozik, mint egyik költőtársa, a már régen hallgató Kiss József, kivel még sok másban össze lehetne hasonlítani. Jakab Ödön e kötete *Rózának* van ajánlva, kinek neve számos dalában és versében megzendül, mint egyetlen, kizáró-

lagos eszmény, kit a költő megszeret, kiért évek hosszú során át remélve, aggódva küzd, s kit végül nőül nyer. Mégis, különösnek találjuk, hogy épen a *Rózához* írt versek tartoznak a kötet gyöngébb darabjai közé. Ezt annak tulajdonítjuk, hogy Jakab Ödön lyrájáról hiányzik a szenvedély húrja s a lantos poémák csak akkor sikerülnek neki, ha hangulatát egészen dalformába önti. Így sikerül a *Virágos-ágy folyondára* című kedves dal, melyhez hasonló a következő kerek kis dal is:

Ha én király volnék
Édes galambocskám,
Gyönyörű termeted
Aranyba foglalnám.

De király nem vagyok
És így arany helyett
Ölelő karomba
Foglalom termeted.

Hideg is az arany,
Rosz foglaló lenne;
Meleg az én karom,
Jobb is neked benne.

De mihelyt eltér a dal formájától: rögtön laza lesz, színtelen, sőt néha majdnem egészen prózai. Így pl.:

Verseimben nem dicsérlek,
Hiába is dicsérnélek.
Venyigeszálakból nem szőhetni fátyolt:
Emberi szavakban hasztalan próbálnám
Leírni jóságod.

Nem mondjuk azt, hogy Jakab Ödön szerelmes verseiben nincs gondolat, nincs hangulat, de megjegyezzük, hogy e nemű költeményei egy fokkal sem állnak felül a középszerűség színvonalán. Sem jók, sem roszak. Legfőbb hibájuk azonban, hogy — tűztelenek. Különben is a kötet összbenyomását, egészben tett hatását tekintve, arra a meggyőződésre kell jönnünk, hogy költőnk nem született a tiszta alanyi lyra művelésére, s ezzel, a mint látszik, előbb-utóbb fel is fog hagyni, ha teljesen megismerte magát és tehetségeit. A kötet legszebb (s köztük sok igen szép) darabja az elbeszélő és leíró költészet körébe vág. Ezekből a költeményekből nyilván kitetszik a

valódi hívatás s mintegy utasítani látszanak magát a költőt is, hogy teljes buzgalommal fogjon e tehetségeinek megfelelőbb műfajok műveléséhez. Mihelyt egy kép lebeg a költőnk szeme előtt: biztosak lehetünk róla, hogy megtalálja hozzá a hangulatot és festése, leírása szépen sikerül. Sőt igazi hangulatot nem is tud kép nélkül adni s erre fényes példaként álljon itt következő költeménye, melyet a kötet javából veszünk ki mutatványul:

Korcsmában.

Tehetős, gazdag ifju méláz
Amott a szűk asztal megett;
Szeme lesütve, arca halvány,
Látszik: beh sokat szenvedett!

És hogy gyötrelmét eltemesse,
Mely bús szívébe hasogat:
Huzatja egyre, szakadatlan
A harsogó, vig dalokat.

Oh! én is hordok néma gyászszal
Szivemben elég keserűt,
De pénzem nincs, hogy megfizessem
A vigasztaló hegedűt.

Hanem szerényen, megvonúlva
Távol egy üres szegleten:
A másnak húzott vig zenénél
Bánatom én is feledem.

Úgy teszek, miként városokban
Baján a szegény nép segit,
Ha van halottja, ámde pénze
Harangozásra nem telik.

Elvárja, mig egy gazdagabbal
Indúl a fényes gyászmenet,
Aztán az ingyen harangszónál
Ő is megindul és — temet.

Hasonló szépségűek, sikerült, kedves költemények a *Tuba Lidi*, *Ének a vén koldusról*, *Virág Józsi* (a kötetnek határozottan legszebb darabja), *A hegyi kocsma*, *Vadászok dala*, *Két kesergő*, *A dévai várrom* stb. címűek.

A lehető legjobb akarattal írjuk e sorokat s elismerésünk szolgáljon buzdításul a fiatal, szép tehetségű költőnek. Igaz, hogy «lemondani» nem könnyü dolog, de birkózzék meg Jakab Ödön magával és számoljon tehetségeivel. Az alanyi lyra művelésével hagyjon fel, vagy használja hangulataihoz kizárólagosan a dalformát és művelje a költészet elbeszélő fajait. Erre van ő hivatva s a ki a *Virág Józsi*-t meg tudta írni, nagyobb szabású elbeszélő költeménynyel is megpróbálkozhatik.

Itt-ott akad egy kis reminiscentia is, ilyen a *Csonka tölgy*, mely tárgyával, eszmemenetével s formájával élénken emlékeztet bennünket Petőfi *Sivatag koronája* című költeményére: de a kötet egészben önálló tehetségről tanúskodik. A nyelv is elég tömör, frázis nélküli, jóízüen magyaros, csak itt-ott akadunk egy-egy sorra, mely idegenesen hangzik a fülnek és értelemnek, pl.:

Rozzant tető, omlott falak
Szegényes *kinézést adnak.*

A kötetet, mely 166 lapra terjed, csinos kiállítású s ára 1 frt 50 kr., melyen ajánlhatjuk a költészet minden kedvelőjének és barátjának.

ARANYORSZÁGBAN. Vígjáték három felvonásban, írta *Acsády Ignác*. (Pfeifer Nándor kiadása. Ára 1 frt 20 kr.) Az *Aranyország* akadémiai előadójának dicsérete után azt hittük, hogy e vígjátéknak a nemzeti színház által történt visszautasításával Acsády Ignácon igazságtalanságot követtek el. A visszautasítást követő polémia a szerző és a nemzeti szinház között érdeket keltett a vígjáték megjelenése iránt, s az ellenzéki kritika hatalmas fegyvert várt a szinház biráló bizottsága ellen. Mi a kérdés eldöntését legkiváltképen a vígjátékra magára bíztuk s azért tartózkodtunk ez ügyhez eddigelé hozzászólani. Végiglapozva a velinre nyomott, pirosan keretezett és sok elnézésre szoruló illusztrációkkal tarkázott kötetet, e vígjáték bírálóit föl kell mentenünk az igazságtalanság vádja alól. A nemzeti szinház helyesen birált, midőn az *Aranyországban*-t előadásra nem ajánlotta.

A zsidó *Aranyország* szalonjaiba vetődik a szegény Wald tanár, a ki a szívet és jellemet többre becsüli a pénznél. Szereti a dúsgazdag Weisz Eliás leányát és viszont szerettetik. Az apa dobra üti a leányt; a legtöbbet igérő egy haszontalan fiatal ügyvéd, a kit azonban Steinbein bankár is el akar fogni a leányának. E célból Steinbein Weisz Éliást üzleti bajba keveri, melyből csak a nemes-

lelkű Wald menti meg, el is nyerve végül szeretett Jolánja kezét. A derék Waldot és az *Aranyország* pénzsovár leányaitól annyira elütő Jolánt kezdettől végig kiséri rokonszenvünk. Ime tehát az arany csillogását megszégyenítette a szív és a jellem fénye! Igen ám, ha a végén egyszerre az nem sülne ki, hogy Waldnak, a kiben az *Aranyország* hőseinek ellenképét szerettük mindvégig, tanári fizetésén kívül még egy 40000 forintnyi birtoka is van. Mintha legalább 40000 forint nélkül a derék Wald meg sem érdemlené a gazdag Weisz Eliás leányát? Mintha bizony csakis 40000 forintnyi hátvéd mellett volna joga szeretni és magához fűzni azt a szívet, a mely érette dobog? Ezen Weisz Eliásnak szánt kis vigasztaló végképen elrontja a darab úgyis meggyöngített tendenciáját. Gyöngének mondjuk, mert Acsády maga is azon sokkal magasabb problemáknak ád az első jelenetekben hangot, melyeknek megoldását a nemzeti és zsidó elem viszonyának mai állása oly kívánatossá teszi, ha eleinte mintakép gyanánt csak a szinpadon is. Hegyiné igen okosan speechel e kérdés fölött az első felvonásban s Acsády a helyett, hogy ezen időszerű problemák érdekes kifejtésével birkoznék meg, a par excellence zsidótársaság egy visszataszító házi ügyét, az eladó lány legszentebb érzelmeivel üzött börzespekulációt tálalja elénk oly túlzásokkal és oly alantjáró, hogy úgy mondjuk, kávéházi hangon, hogy a nyomasztó légkörből minden erőnkkel menekülni vágyunk. Elképzeli-e a szerző, hogy Wald, a kit oly nemesnek, férfias elhatározásúnak rajzol, ily társasággal csak egy óráig is megférhessen? Ha szeretettel rajzolt hősét nem akarja az *Aranyország* «doktor»-jainak niveaujára sülyeszteni, úgy számára nem képzelhető más megoldás, mint a nemes leány nemtelen hozzátartozóival való teljes szakitás.

Az expositió a darab legsikerültebb része. Ebben még a mese szálain csügg az érdek; a második és harmadik felvonás fokonkint lankad cselekmény dolgában s e helyett a kiházasítási üzelmeknek éles szemmel ellesett, komikai érrel és itt-ott szinpadi hatással dolgozott rajzaiba vész. Az irodalmunk által kevéssé bolygatott társadalom életéből annyi híven fényképezett vonást hord össze e rajzokban Acsády, hogy egy más, magasabb művészi cél szolgálatában igazán kár volna veszendőbe menniök. E művészi célnak persze legelső feladata volna *költői* rajzokká nemesíteni a valósághoz tapadt fényképeket.

Azon legfőbb ok, mely miatt — még ha Acsády sokkal jobb vígjátéknak dolgozza is ki tárgyát, — a nemzeti szinház ítéletét megerősítenünk kellene: a nyelvnek szemenszedett köznapisága.

Ilyennek, a magyar társalgási nyelv mai csiszoltsága mellett, az ország első műintézetében hangoznia nem szabad.

Acsády vígjátékának érdeme inkább társadalmi, mint művészi. Egy napjainkban kiegyenlítést sürgető kérdésre utal a tárgy teljes ismeretével, de a nélkül, hogy megoldását csak meg is kísértené. És ily tárgyú darabban, őszintén megvalljuk, ez egyszer sokat méltánylandónak fogadtunk volna el a tendencia helyes keresztülcsillogtatásából még a művészi követelmények rovására is. Így az *Aranyország* akadémiai előadójával a ruhán mi is csak a «posztót» dicsérjük valamennyire. E jó hasonlattal az előadó úr kár, hogy csak oly későn és nem mindjárt akadémiai jelentésében szolgált: csalódástól kímélt volna meg bennünket is, Acsády urat is, — maga pedig nem kényszerül ott, a hol kenyértörésre került a dolog, módosítani az akadémiai székből nagyobb kegygyel szabott mértéken. —*s.*

A BÁNAT DALAIBÓL. Írta *Vészi József.* Budapest, 1879. «A költő korának gyermeke; az ő keblében viszhangra talál — kell, hogy találjon — az ellentétek kiegyenlítése körül hiába fáradozó századnak önmagával való meghasonlottsága, kétségbeesése; a költő keble tükörlap: magába szíja kora minden sugarát, hogy ismét visszaverhesse. E visszavert sugarak a költő dalai. —» Im, ezek a bölcs frázisok Vészi József kötetének előszavából vannak idézve; versírónk siet mentegetőzni s előre kinyilvánítja, hogy az a kritikus, a ki «bánatos» szerelmi nótáiban «affektált világfájdalmat» talál, vagy érzelmeit «unalmas érzelgéseknek» tartja: balul ítél. Szerencsére, a kötet sokkal kisebb terjedelmű, hogysem valami nagy kritikai apparatussal kellene elébe állni s kár is volt azokat a nagy frázisokat megkockáztatni az előszóban, mert ezekből az apró cseprő dalokból bizony nem igen verődik vissza a — század. A mi pedig a fájdalmat illeti, annak jogosultságát a költészetben egészen fölösleges vitatni; mindössze is csak arról lehet szó, hogy *miként*, mily alakban s mily modorban tükrözteti elénk azt a fájdalmat és bánatot a költő? Mert új már alig van a nap alatt s szerelmes minden poéta volt és közülök sok dalolt már könyörtelen ideálokról, kőszívekről, hasztalanul elsírt könyekről, gyászról, fájdalomról, csakhogy dal és dal közt azért elég különbség maradt. Így menti meg a forma változatossága az érzelmek egyhangúságát.

Vészi József nincs minden tehetség nélkül s olykor eltalálja a dal egyszerü, tiszta formáját. Kis kötetének legtöbb darabjánál nem az a hiba, hogy rosz; hanem hogy egészen középszerü, — olyan dalok, melyeket már százan megírtak jobban s melyeknek hangulata

már oly közönséges, hétköznapi, mint a verébcsicsergés. Ezekről hát nem is szólunk többet, csak azt teszszük hozzá, hogy a poéta legyen egy kissé *válogatós*, s ha nincs kellő ereje hozzá, ne énekeljen meg minden alkalmat és helyzetet. Mikor egy érzés, egy hangulat igazán megragadja: csak akkor nyuljon lantjához habozás nélkül. A 24 első dal közt kettő van, mely figyelmet érdemel, a XVIII. és XIX. dal, de mit szóljunk a XXIV-ikről? A kritikának kötelessége felszólalni, hogy a fiatal költő óvakodjék a «század» ilynemű visszatükröztetésétől:

Reám tekintsz s szemedbe köny tolúl
S remegve szólsz az önvádnak szaván:
«Bocsáss meg, lám hisz én is szenvedek,
Az én orcám is olyan halovány.»
— Jó férjed áll s bámulva rád tekint,
S hogy elfutok, még nő az ámulás —
Megláttam, hogy *tágabb lett termeted*
S *ilyenkor* árt a nagy felindulás.

Az ilyesmiknek, plane *így* elmondva, semmi jogosultságuk sincs a költészet világában; a rím nem menti ki, sőt jobban kitünteti az ízetlenséget. Hasonló könnyelműségről s férfihoz nem illő, költőhez pedig épen nem való ízetlenségről tesz tanúságot a következő strófa:

Ne félj, már nemsokára vége lészen
— Hadd játszam végig szörnyű szerepem —
Addig ha hallod *száraz köhögésem*,
Kérd istened, irgalmazzon nekem.

Az sem valami elbájolóan hangzik, mikor kedvesére azt mondja, hogy „*piócaként* kiszívtad véremet» : erre a kritikának csak egy szava lehet, az, hogy «pfuj!»

De viszont el kell ismernünk, hogy Vészi ügyesen bánik a nyelvvel s van tehetsége az alakok megválasztásához. Néha tiszta, szép formákat találunk nála, egy-egy dalát gondosan írja s jól esik látni, hogy gyakran gondolattal és hangulattal is. Egészen kerek és ügyes költemények a XXV., XXXVII. és XXXIX. számmal jelzett dalok, melyekben költői hangulat s tiszta forma szépen olvadnak össze. Mutatványul idézzük a XXX. dal első két strófáját, mely a rákövetkező két vers-szak elhagyásával csinos kis dallá kerekedik:

Ha látjátok busongásom,
Ha halljátok kacagásom
Én rajtam ne nevessetek,
Tudom is én, hogy mit teszek.

Olyan vagyok, mint a felleg,
Melyet őszi szellő kerget;
Minduntalan *más* alakja:
Köny *marad* a foglalatja.

A negyvenkét dal között tehát van néhány, mely tehetségről tanúskodik s figyelmet érdemel; ahhoz azonban, hogy Vészi József valódi költő lehessen: még igen sokat kell tisztulnia.

MIRZA-SAFFI DALAI (Bodenstedt). Fordította *Bánfalvy Lajos*. Budapest, Grimm. 1880. E színgazdag, a kelet bűbájától besugárzott s kedves zengzetű dalok, német eredetiben hatvan kiadásnál többet megértek már. Fordító nem végzett haszontalan munkát, mikor rászánta magát, hogy a teljes Mirza-Saffit átülteti irodalmunkba. Fordításai ha nem is felelnek meg egészen a műfordítás követeléseinek, eléggé csinosak s itt-ott jól sikerültek. Csak a zengzetesség és a kifejezések tisztasága nem üti meg a kellő mértéket, pedig — különösen az apróbb daloknál — ez nagyon érezhető hiány. Aztán meg már többet lefordítottak ezekből jobban és szebben nyelvünkre, így Arany János is néhányat s ezeket aztán a Bánfalvy Lajos gyöngébb fordításában olvasni nem kellemes. — A már lefordítottakat fölvehette volna e gyüjteménybe; s akkor talán kikerülhette volna a «danája», «patakcsa», «étkit féreg *képezi*»-féle szavak használatát is, melyekhez hasonló különben elég van a csinos kiállítású kis kötetben. De a fordítás azért így is dicséretet érdemel. Ime, egy kis mutatvány belőle:

Szivembe vésve arcod
S csodás tekinteted
Mely — bárhova tekintsek —
Körültem ott lebeg.

Eszméim tengerébe
Merülsz le, mint a nap,
Hogy reggel uj varázszsal
Ragyogni lássalak!

Az ízléses kötet ára fűzve 1 frt 20 kr. Díszkötésben 2 frt.

KÖLTEMÉNYEK. Írta: *Szántay Aladár.* Budapest. Aigner. 1880. Összesen harminc költemény van e kötetben s ezek legnagyobb része elbeszélő, románc-féle. Valami sötét, elkeseredett hangulat jellemzi e verseket, melyek azonban nincsenek minden hevülés nélkül írva. A *Reggeli érkezés* című költeményt kivéve, melyben némi családias derű játszik, a többi borús vagy hazafias hangulat terméke. Többek, mint egyszerű kísérletek s köztük nem egy határozott tehetségre vall. Alanyias költeményeinek hibája, hogy kissé bőbeszédüen vannak tartva, de egyszerű s a hol kell erős, erőteljes nyelv, ügyes formák kárpótolnak érte. Szerelmi csalódás, merengések a mult fölött s kétely a jövőben: im, ezek alanyias verseinek fővonásai. Sokkal szerencsésebb Szántay Aladár az elbeszélői, vagy leíró genre-ban és hazafias verseiben. A *Rulikowszky Kázmér sírján* című költemény melegen, hatásosan van megírva s az *Emlékezés egy vértanúra* című, mintha epilógja lenne az előbbinek:

Vértanuké minden század.
Emlékök él könyben, dalban,
S mint az eszme, melyért haltak,
Mindörökre halhatatlan!
— Ti anyák! ha fiat szültök,
Tanítsátok lánggal égve:
Oh, mert elhagyott hazánknak
Sok martyrra lesz szüksége.

Költőnk szívesen eltünődik a világ fölött, bölcsészi reflexiókat hallat s a mily őszintén lelkesedik a jobb ügyért: ép oly komor búval kénytelen végül beismerni, hogy —

A világnak vén arculatja
Örökre csak a régit mutatja.
Világ piacán, ember-vásáron
Mindenkinek jut egy kopott járom.
Ha jól lakik, elcsitul keserve:
Küzd, szenved láncba, békóba verve . . .

Elbeszélő költeményei közt sikerültek a *Három zsidó fiú*, a *Galamb az orgián* (mely egy kéjleány történetét mondja el meghatón), a *Szüz*, s végül a *Halasi asszony*, melyben egy szegény özvegy asszonyt rajzol, a ki háborús idők alkalmával kínos aggodalommal várja haza katona-fiát, a kiről még eddig semmi hír sem jutott hozzá. A kis románc igen csinosan van befejezve s utolsó három versszakát idézzük is:

Bús mécse haldoklik,
Ő mégis fenn görnyed,
Sohajtva forgatja
A zsolozsmás könyvet.

Ha a nagy királyok
Háborút csinálnak:
Mért nem kérdezik meg
Az édes anyákat?

Hogyha megkérdeznék,
Az lenne a vége:
Örökös maradna
E földön a béke!

Röviden összefoglalva megjegyzéseinket: elismeréssel szólhatunk e kis kötetről s szerzőjét őszintén buzdíthatjuk, hogy tehetségével fogjon a románc és az elbeszélés műveléséhez, mely téren eddigi működése is reményekre jogosít bennünket.

AZ ÉN VIRÁGAIM. Költemények, írta *Ipolyvölgyi Béla.* Balassa-Gyarmat, 1879. Valaki, a kit Ipolyvölgyi Bélának neveznek, elképzeli magáról, hogy poétának született és ír olyan dolgokat, melyekben a tehetségnek, hívatásnak még csak egyetlenegy szikráját sem lehet fölfedezni. Ha legalább megmaradna az íróasztal számára, mint fiatalkori vétek, örök titokként rejtőzvén el valamely fiókba. De kiadni őket; a világ elé lépni ilyen sületlenségekkel: ehhez már igazán sok kell. A szerző nagyon boldog volt, mikor első versét megírta s úgy képzelte, hogy dalára

Az *iboly* kiváncsian dugta ki
A bokor alól pici kis fejét.

De mi azt is láttuk, hogy az «iboly» csóválgatni kezdte kis lila fejét s nem győzött csodálkozni azon, hogy hogy' írhat valaki olyan silány poémákat, mint Ipolyvölgyi Béla, kinek kedvesét «glóriás varázs» fogja körül «kéjes percenet»-kor s bár szerető «szűje» «romba *züll*»: azért —

Lombos erdőn *madárka-dal:*
A sziv húrján *magára vall!*

Csilló lepkék szállnak a levegőben s a költői lélek merengve kérdezi:

A holdsugár
Szerelmében
Mért volt olyan
Szerencsétlen.

Oh! szerencsétlen holdsugarak s boldogtalan poéta! Előre látható, hogy nem lesz senki, a ki sírodra

«Élő virágból *koszort* kötne»

mert e «porhont» (t. i. a földet) szívtelen emberek lakják. Tehát:

Martyr-kínok bősz tengere
Omolj reám! öntsd el lelkem!

Hasonló zürzavarral jelenik meg a «barátság», a «szerelem» s a «hazaszeretet» is e kötetben. Ím, egy *barátjához* így ír poétánk:

Mi fűz engem hozzád, azt meg nem mondhatom,
Ah, de szűm érzi a ki nem mondhatót!
— Szeretlek nagyon, kimondhatatlanul
. . . . . . Lelkem mélyéből szeretlek,
Szeretlek tisztán, szeretlek szabadon,
Ámbár, a mi fogva tartja még lelkem,
Nincsen lerázva a *nyügző porhon!*

Mi akar ez lenni? úgy hiszszük, az ilynemű strófákat fölösleges boncolgatnunk; elég minden további megjegyzés nélkül a tiszta ítélet elé állítani.

A szerelmi helyzetekből s hangulatokból csak egy versszakot idézünk, mely után el lehet képzelni: milyenek a többiek.

Reszkető szívvel gondolok reá,
Midőn a *válásperc* elérkezett.
Te mosolyogtál, csakhogy felvidíts . . .
Oh, engem megöl az emlékezet!

És végül a rettenetes «honszerelem!» Poétánk azt a *hozzá méltó feladatot* tűzi maga elé, hogy

Ujjáteremti ezt az árva, drága hont!

Bárha «a kor sötét, átkos szelleme, miként órjás szörny utját állja.» (77. l.) Uram ne vigy bennünket a kísértetbe és szabadíts meg a gonosztól, de az ilyen poétáktól kiváltképen mindenkorra! Nem érdemli meg, hogy egy betűvel is többet írjunk róla!

AZ EGYÉNI SZABADSÁG EUROPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGBAN. Írta *Beksics Gusztáv.* Tömérdek könyvet írunk és nyomtatunk mostanában, de ebben a túlságos productióban mégis kevés a jó, a valóban érdekes.

Beksics kis műve azonban a legjobbak közé tartozik. Egy, Magyarországon korszerű kérdéshez szól, az egyéni szabadsághoz, mely rendezetlen justitiánk miatt ugyancsak gyönge lábon áll.

A politikai szabadságok a jelen században végleg diadalt arattak. Az egyéni szabadság ellenben csaknem mindenütt s így Magyarországban is elmaradt a liberalismus nagy vívmányai mögött. Elmaradt a közjog leghangzatosabb chartáinak dacára.

Beksics szerint az egyéni szabadság ügyét nem a politikai, hanem a büntetőjogi szabadelvüség fogja diadalra segítni.

Az egyéni szabadság biztosítékai nem az alkotmánylevelekben keresendők, hanem a bűnvádi eljárásban, azon intézkedésekben, melyeket a törvény vagy a gyakorlat elrendel a letartóztatás, vizsgálat, vizsgálati fogság, előleges letartóztatás, házkutatás és a levéltitokra vonatkozólag.

Mittermayer mondja, hogy a bűnvádi eljárás sarkköve a nép közjogának. Beksics kimutatja statisztikai adatokkal is, hogy akkor roszul állanak nálunk mostanában a közszabadságok; mert ez idö szerint bűnvádi eljárásunk nem ismeri az egyéni szabadságnak mindenkor és minden körülmény közt tiszteletben tartandó garantiáit. A bírót saját belátásán kívül nem korlátozza semmi.

A törvény vagy a gyakorlat nem mondja meg, mikor szabad és mikor kell valakit letartóztatni, ki rendelheti el a letartóztatást, van-e helye — és meddig — a vizsgálati fogságnak, hol vannak cautelái a személymotozásnak?

1873-ban 27,129, 1874-ben 27,412 egyén volt kihágás miatt vizsgálati fogságban!

Magyarországban a bűntett és vétség miatt vádlottaknak csaknem *fele* szenved vizsgálati fogságot. Kihágás miatt pedig több egyént tartóztattak le mint bűntett és vétség miatt.

Íme, egy fényes bizonyíték arra, hogy hazánk nem jogállam.

Szerző aztán kimutatja a felebbezésre vonatkozólag, hogy a vizsgálati foglyok ötvenöt percentje a felső bíróság által fölmentetik.

De miért? Mert az alsóbb bírák minden alapos ok nélkül, könnyen, sőt könnyelmüen rendelik el a vizsgálati fogságot, még ott is, a hol vádnak sem volna helye, annál kevésbbé vizsgálati fogságnak.

És hogy épen ez ártatlanok vannak legtovább vizsgálati fogságban, bizonyítja az a körülmény, hogy a büntetlenségi ítélet *fél évnél* ritkán jő korábban létre.

Szerző tovább megy és nyiltan kimondja, hogy e vad eljárás által nálunk tulajdonkép a pór van sujtva. Az intelligentia vállat von, ha a szolgabírói basáskodás tönkre teszi a parasztot.

Sajnáljuk, hogy szerző nem hozott itt fel vérlázító példákat a sok közül, pl. a guzsba kötést, mely az elmult hetekben egy szegény parasztot egész életére koldussá tett. Guzsba kötötték s egy rúdon órákig hagyták függni. E tortura következtében inai úgy kinyultak, hogy nem képes többé sem járni, sem ülni.

Máshol ily esetek localis zendüléseket idéznek elő. De mi, úgy látszik, valami keleti, turkesztani faj vagyunk.

Szerettük volna, ha szerző nyíltan kimondja, hogy az aristokratia, de nem csak az aristokratia, hanem mindenki, a ki *befolyásos úr*, sajátságos kíméletben részesül. Bezzeg ezek nem tudnak semmit a praeventiv fogságról vagy bármily fogságról általában.

E tekintetben nem látunk hazánkban semmi egyenlőséget, semmi moralt.

És valószínűleg ezt kell érteni, mikor azt szokás mondani nálunk, majdnem buta büszkeséggel: A magyar nemzet aristokratikus nemzet, Magyarországban még a koldus is aristokratikus.

Azt mondja szerző: kihágási ügyekben is gyakran elrendelik ugy a vizsgálati mint a praeventiv fogságot, mely fogság gyakran hónapokig tart, dacára annak, hogy a felső bíróságok a tettest utóbb fölmentik.

Valjon teszik-e ezt egy mágnással, egy befolyásos úrral? Soha. Ily spectaculumot nem nyujtanak a mi alázatos, óvatos bíróságaink.

Innen van a magyar mágnásvilág egy jókora részének dölyfe, elbizottsága. Ők és mindenki, a ki hatalomra, befolyásra tud szert tenni, maig sem egyenlők másokkal a törvény előtt.

S midőn ezt a tüneményt valóságos rendszerbe foglalva látjuk, szinte kétkedünk abban, be fog-e következni az igazságszolgáltatásban is az a demokratikus szellem, mely a culturállamban nélkülözhetetlen, s melyet a szerző is helyesen az ország kormányától meg a közszellemtől oly hangosan követel.

Láttuk, hogy szerző nagyrészint az elfogatásokkal és előzetes

fogságokkal foglalkozik. Ezeket vagy ezek igazságtalan alkalmazását elhárítandó, követeli garantiákul: a vádeljárást, a nyilvánosságot és szóbeliséget, a contradictorius pört, a védelem egyenjogúságát, a vizsgálati és előzetes fogság eseteinek felsorolását, végül a cautio melletti szabadonbocsátásnak szabály gyanánt való elfogadását a nagyobb bűntettek esetén is.

Ha igaz, hogy igazságszolgáltatásunknak rosz a híre, hogy a külföldön is csak bizalmatlansággal találkozik; hogy ennek egy, legfontosabb pontjában, az egyéni szabadság kellő tiszteletében még maig sem állunk európai szinvonalon: úgy a szerző e kitünő szakismerettel és jogászoknál igen ritkán előforduló folyamatos stylben írt művének figyelmet, eszmecserét, a kormány részéről pedig initiativát kell kelteni.

Végül ki kell még emelnünk a műnek érdekes történelmi fejtegetéseit e tárgyban.

EGY NAP ARANY JÁNOSNÁL.

JÓKAI MÓR.

AKKOR még nagy-kőrösi professzor volt az öreg. Aztán nem is volt még öreg. Gyulai Pál, Salamon Ferenc, Tompa Miska, Ballagi, Mentovich, Losonczy László, én magam is, mind fiatalok voltunk: egyikünk sem tudóstársasági tag. Szilágyi Sándor pláne még csak «vad-malac» volt.

Az elsőt nem panaszképen, az utolsót nem gorombaságul mondom; hanem hogy hát mivelhogy nem voltunk tudóstársasági tagok: tehát valamiféle társaságnak csak kellett lennünk; annálfogva még Petőfi találta ki azt a nagyon megtisztelő címet a számunkra, hogy «vaddisznók». Degré, Lauka nagyon jól emlékezhetnek rá, hogy ezt a címet valódi büszkeséggel viseltük. Arany János azonban a még akkor nagyon fiatal Szilágyi Sándort a felserdülés (illetőleg felsüldülés) reményében egyelőre csak «vad malacnak» fogadta el.

Tehát egy szép őszi napon meghíttak bennünket, pestieket a nagy-kőrösiek egy kis vidám mulatságra.

Az volt ám a tanári kar! a fiastyúkban nincs annyi csillag, mint akkor Nagy-Kőrösön volt; s egyszer a sok okos ember közül egy azt a legnagyobb okosságot követte el, hogy örökölt valami félmilliót. — Nem vonom vissza a

kifejezést, — valóban *elkövette* ez okosságot; mert vannak emberek, a kik bolond fővel örökölnek; de ő rászolgált a magáéra a tudományával.

Ez úgy történt, hogy lakott a külföldön egy magyar születésű, de görög vallású úri ember, a ki műkincsei gyüjteményéről messzeföldön nevezetes volt és a mellett több, mint milliomos. Régen elszakadt azonban hazulról és sem ő nem gondolt itthon maradt rokonaira, sem azok ő rá. Nem is szándékozott a végrendeletében róluk megemlékezni. — Egyszer híre megy a hírlapokban, hogy a nagykőrösi kálvinista kollégiumban megválasztották a görög orthodox hitű Tomory Anasztázt matheseos professzornak. Az öreg milliomos meghallja ezt a hírt: — hisz ez az ő unokaöcscse! Nagy eset ez! Hogy a tősgyökeres, kemény nyakú nagy-kőrösi kálvinisták egy görögöt emeljenek fel a kathedrájukba! Akkor ennek nagyon derék embernek kell lenni. A mint hogy az is volt. Erre a milliomos rögtön új végrendeletet ír, s minden vagyonát Tomoryra és annak a testvéreire hagyja: maga egy év mulva meghal, s azzal a gyönyörű szép örökség három derék magyar családot emel fel egyszerre a boldogok sorába: s mindez köszönhető nem a véletlennek, hanem a tudománynak.

Persze, hogy az a + b magyarázásnak egyszerre vége szakadt. Tomory barátunk megmaradt ugyan régi kollegái jó barátjának mind e mai napig; de a kathedrától elbucsúzott, s az ő »kitoló kásá«-ja képezte a titulus bibendijét a mi nagy-kőrösi dinomdánomunknak.

Hajh bizony pedig már akkor ő volt az utolsó görög Nagy-Kőrös városában. Kivesz mindenünnen a városainkból ez a derék macedon faj, a mely olyan igaz jó magyar volt. Üresen maradnak azok a szép rác templomok, a miket a virulás korszakában építtettek. A nagy-kőrösi görög templom nem volt valami szép, se nem nagy, valljuk meg az igazat, hogy kicsiny volt. Miután gazdája nem volt, a városra maradt: a város meg nem tudott vele mit csinálni;

utoljára kiadta haszonbérbe. Tomory kivette azt és aztán imitt-amott ellakogatott benne.

Már most hát csak azt is meg kell vallanom, hogy bizony mi a gazdátlan templomban ültük meg ezt a búcsúlakomát. De nem volt az a templom puszta: előtte való nap Mentovich kipingálta a falait mindenféle képekkel, de azt maig sem tudnám megmondani, hogy azok miféle bibliai jeleneteket ábrázoltak? Ellenben mulatságosak voltak.

Mulattunk bizony mi, és pedig igen jól. Rendkívüli dolgok történtek. Hallottam Ballagit énekelni és láttam Gyulai Pált táncolni. Kivel táncolt? Velem, ő volt a kisasszony. Csupa férfi-társaság volt: a cigány pedig húzta; tehát táncolni kellett: nekem felváltva hol Gyulai, hol Salamon Ferenc volt a táncosnőm. Akkor még a lapok nem írták ki a bálkirálynők neveit: azért jegyzem azt fel utólagosan a história számára. És Gyulai szemembe mondá (ha csak most el nem grünwaldozza a szavát), hogy soha se látott jobb magyar táncost nálamnál. Tompa összecsókolt minden embert, s Mentovich Losonczy Lászlót imádta, hogy mondjon el egyet a verseiből; a mit az sehogy sem akart elkövetni; ebből gondolhatja mindenki, hogy micsoda jó bor lehetett az a nagy-kőrösi idei termés.

Csak egy conviva maradt meg komoly, csendes szemlélőnek: Arany János. — Ő hozzá voltunk Tompával meg Ballagival éjszakai szállásra rendelve; hát neki meg kellett tartania az egész tájékozási tehetségét, hogy legyen valaki, a ki a többieket haza vezeti a templomból.

A nagy-kőrösi lágykeblű asfalt rég elenyésztette azokat a nyomokat, a miket a mi lábaink ez éjszakán hazáig rajta hagytak (ilyen háládatlan a világ!); hanem az én emlékemben még most is édesen duzzadoz az a jó puha ágy, a mibe kedves házi-asszonyunk, hazatérő korhely népet lefektetett, s a miből Ballagi minden félórában felráncigált bennünket, mikor már alunni kezdtünk, hogy elbúcsúzzék tőlünk, mert ő már megy a vasutra. Utoljára is lekésett róla.

Mi még egy napot ott töltöttünk Tompával a vendégszerető baráti háznál s ez emlékezetes nap volt.

Arany János azzal a biztatással csalt ki az odúmból (mert nehezen mozdultam ki Pestről, még akkor a policájnál bizonyítványt kellett rá venni, hogy jó járatban való ember az ember, ha Nagy-Kőrösre akart utazni s visszatéret megmotozták a vámnál), tehát a gyönge oldalánál fogta meg a poéta-kollégát: azt mondta, hogy van neki egy kis leánya, a ki egy humorisztikus novellámból csinált egy vígjátékot, és azt maga el is játsza.

Gyönyörű, kedves gyermek volt, — mintha most is előttem állna még: rózsapiros arcára, nagy eleven szemeire s arra a mosolytvalló ajkra olyan jól emlékezem. Még azt a kort élte, a miben a leányt gyermeknek híják; de a mikor már szabad neki egy olyan bolondos novellát elolvasni, mint az én *Örmény és családja* című mesém, (a mit a censor tett meg «rác»-ból «örmény»-nek: ő tudja miért?)

A kis Juliska egy kis szépen-kérésre, egy kis atyai felhatalmazásra, s egy kis anyai biztatásra ráhagyta magát venni, hogy előadja közös vígjátékunkat, — még pirosabbra gyulladt arccal. Bámulatos volt annyi genialitás abban a gyermekben. Ötféle szerepet kellett játszania: egy vén lamentáló fösvényt, egy boltos-legényt, egy pálinkaszomjas kocsist, egy naiv, szelíd hajadont, aztán meg egy pajkos, cserefendi leányt, a kit az apja «Mincuckának» hívogat és kényeztet. Mind az ötöt úgy adta, hogy csupa megenni való volt. Különösen a vén Gergucot, a maga rácos kiejtésével, a ki a Mincuckát «arányus leányum»-nak szólítja. Az előadás köztetszést aratott s az összes játszó-személyzet általános tapsviharban részesült.

Ettől fogva, ha összejöttünk Aranynyal, nem is kérdeztem másképen, mint hogy «mit csinál a szép kis Mincucka?»

Mintha most is előttem látnám!

Hát még az hogyne látná őt maga előtt örökké, a ki

a *Toldi szerelmé*-ben újra meg újra maga elé teremti őt; mintha a helyett, a ki testben eltünt előle, az álomalakját akarná ércbe önteni?

— — — — — — — — — — — —

Biz az már mind tegnapelőtt történt.

Másodszori látogatásom Aranyéknál ez év Petőfigyülése napjára esik. Csak huszonöt év van a kettő között. És még milyen huszonöt év! Egy napját sem kívánnám vissza! Örömök, kétséggel megkeserítve, de előre rettegett bajok, s közbe változatosságképen egy-egy véletlen veszedelem.

Megírta *Toldi szerelmé*-t. Egész világ üdvözölte a művet és íróját. Én is fölkerestem levelemmel Aranyt. Arra meg ő írt hozzám egy kedves baráti választ, a melyet én sokkal kedvesebbnek tartok, minthogy nyomdafestékkel be hagyjam kormozni. Beszél benne a muzsákhoz való viszonyomról, s hogy elébb *megőszül* még a *parókám* is, mint annak vége lesz.

Tehát a Petőfi-társaság tisztelgő küldöttségét kellett hozzá vezetnem. Aztán szónokolni a társaság nevében. — Hiszen a budgethez lehet szónokolni, de hogy lehet Aranyhoz és nekem?

A mint benyitottam az ajtaját, — egyszerre ott állt előttem megint az «arányus leányum», a szép piros, lángszemű Mincucka.

Hajh, nem ő: ez már a «kis idegen». Ez a szép Juliska leánya. Bizonyosan olyan jó leány, mint az volt.

De hát én azt mit tudhatom, a ki a tegnapelőtt és a ma között huszonöt évet átaludtam?

Minden dictio kiment a fejemből.

Nem tudtam én Aranynak semmiféle felköszöntést mondani.

— Látod, mondám neki, olyan régen nem láttuk egymást, hogy még azt sem tudod, hogy már csakugyan megőszült a parókám is.

Mosolygott — azzal a jószívű ravaszságával.

— Azért írtam a levelemben a parókádról, mert tudtam, hogy így hiuságból nem adod ki az újságban.

S aztán nem tudtam, csak hallgatni és nézni.

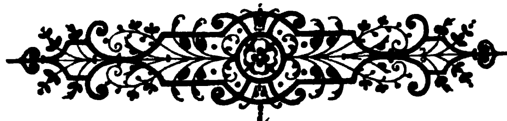
Hatalmas az idő!

Fehérre festi a sötét hajat
S sötétre festi a fehér szivet.

De a szellem hatalmasabb!

Fehér hajnak, sötét szívnek visszaadja az eltünt fiatalságot.

Tartson még sokáig!

Emlények.

Ki nékem álmaimban
Gyakorta megjelensz,
Korán elhunyt barátom,
Van-e jel sírí fádon
Mutatni, hol pihensz?

Oh! mert hiába költ már
A hír nekem mesét
Hogy még tán eljövendesz:
Tudom én, mit jelent ez
Ellenmondó beszéd.

Igen, a hír halálod
Kimondani haboz:
S hogy a nehéz követség
Nagyon sokon ne essék,
Szavában ingadoz.

Majd elragadja tőlem
A már adott reményt,
Majd, a midőn elillant
Távolról visszavillant
Még egy csalóka fényt.

Hány bús alakban látom
Gyenge képedet!
Sírból megannyi árnyak....
S kik onnan visszajárnak
Hoznak-e életet?...

Arany János

A PITYPALATTY-CSÁRDA.

ELBESZÉLÉS.

Írta

KAZÁR EMIL.

A SZENT-KERESZT felé vivő úton a míg az ember falut talál, jó öt órát kell hajtani, föltéve, hogy zörög a szekér, mert ha nem zörög, akkor hajnaltól éjfélig tart az út, vagy az is megtörténik, hogy már az első órában úgy megfeneklik jószág és szekér, hogy aztán se előre, se hátra nem mozdulhat. Ez aztán valódi hajótörés ott a Nagy-Laposon, a hol legfeljebb egy-egy torony hegyét láthatni, jó messzire. Mert ezen az úton talán hetenkint sem megy végig egy szekér. Milyen utazás lehetett az, mikor itt kellett járni! Most ott van a vasút, csaknem párhuzamosan a régi, elhagyott úttal. A vasút Akgatónál fölszedi mindazokat, a kik eddig a szent-kereszti útat járták és leteszi őket Degesznél, a hová a szent-kereszti úton szokás járni, mert maga Szent-Kereszt még távolabbra esik, és oda csak szeptemberben szokás járni bucsura.

A szent-kereszti út mentében nincs mit keresni. Nincs ott közelben se tanya, se szántóföld. Egyszer legelő, máskor eleven víz, valóságos tenger. A csorda, a ménes, a csürhe helyét egyszer csak elfogják a vad-vizek, s akkor a vad-ruca, a szárcsa, a gémek ütnek tanyát, s az egész környék falujának minden házán és kazalján gólya kelepel. A vízen

kívül még a szík uralkodik, mely emészti a földet, mint a rozsda.

Ezen az úton nem régiben végig kellett mennem. Akgatónál elkéstem a vonatról; de szerettem volna már délután Degeszen lenni. Rászántam magam az unalmas útra. Junius eleje volt, hanem forróság nélküli idő; borongós és nedves, mert előtte való napon esett, de nem nagyon, legfeljebb hogy nyirkos lett a föld. A felfogadott szekeres nagyon biztatott, hogy milyen hamar végig hasítjuk a Nagy-Lapost. Mentünk is tisztességesen egy óra hosszat, akkor azonban le kellett kerülnünk az útról, mert víz borította. A szekeresnek csak akkor jutott eszébe, hogy mióta a vasúti töltésen egy új áteresztőt nyitottak (mert a tavaszszal Akgatónál a kertek aljáig eljárt már a vad-víz), a szent-kereszti úton lubickolni is lehet. Kerültünk tehát az előttünk járt szekérnyom szerint, s buckákon, kátyukon és labodás fenyéren keresztül, jó másfél óra mulva megint eljutottunk a szent-kereszti útra, mely végre is a legjobban kipróbált irány a vizes és süppedékes vidéken.

Egyszerre nagyot zökkent alattam a szekér, hátsó része lerozzant.

— Itt van ni! — kiáltott a szekeres, oldalt hajolva üléséből és a szekér alá bámészkodva. — A sok bucka ugyan megtette.

Az egyik kerék küllője szerteszét hullt. Boszankodva ugrottam ki, a szekeres pedig tarkóját vakargatta.

— Csak akad valami vendégrúd, — szóltam, — alá kell kötni a tengelynek.

— Szerencsére van, — mondá a szekeres nagy bizalmatlankodással. — Majd meglátjuk, mire mehetünk vele.

Odakötözte a rúdat, s a míg ez megtörtént, ismét eltelt egy jó félóra. Addig gyönyörködhettem a barna tájékban, mely köröskörül oly egyforma volt, mint a tál széle. De végre megint mehettünk. A tengely alá kötött erős rúd mély barázdát hagyott maga után. A szekeres azt mondta: sze-

rencse, hogy nem száraz a föld, mert akkor meggyulna a vendég-rúd. Azután meg azt mondta, hogy nagy baj, a miért nedves a föld, mert mélyen szántjuk, a lovak alig birják.

Ijedve vettem észre, hogy az idő mulik, s mi csak mászunk, mint a bogár. Az én számításom szerint már Degeszen kellett volna lennünk. Pedig még csak most tünt fel a degeszi templom körtealakú tornya. Délután öt óra volt.

Jobbra balra vízfakadások közt vitt az út. A talaj süppedékes; a kerekek mélyen bevágódtak; az inséges keréknótlék pedig úgy megkapaszkodott, mint a hajó horgonya.

— Nem birják a lovak, — szólt végre emberem, s jelentését káromkodással fűszerezte. — Fujtatni kell egyet.

Kifogott, a saroglyából, szénát vetett a lovak elé, s maga tarisznyázáshoz látott, a miben én is vele tartottam, mert hatalmas étvágy szegődött hozzám.

— Ohó! — kiáltott hirtelen az ember, odamutatva a lovak elé vetett szénára. — Nedvesül a széna. A vadvizek mozgásban vannak. Még bennünket is fölvet.

— Akkor hát siessünk.

— Ha birnának ezek a szegény párák. Majd meglássuk.

Befogott, csergetett; megindultunk, de nem haladtunk. Az idő már alkonyodott. A felhők közül egészen a szemhatár pereménél feslett ki egy vörös csík, mint valami eleven seb.

— Már, jó uram, nem tudom, hogy jutunk Degeszre. Ma aligha. Rettenetes kolonc ám, hogy nincs negyedik kerék. Hiszen ha megvolna, majd megmutatnám én. Nagyon az első lábukat nézik a lovak. Itt van e!

A lovak megálltak s mind a három összedugta lehorgasztott fejét, mintha titkosan beszélgetnének.

Alig tettük meg a fele útat. A nedves levegő violaszínében most már a tornyot sem lehetett látni.

— Csak nem töltjük itt az éjelt? — kérdeztem haragosan.

— Nem, hanem odavergődöm valahogy arra a földhátra — mondja emberem egy közel levő emelkedettebb helyre mutatva ostorával. — Itt épen horpadáson visz át az út. Az éjjel víz lepheti el, mert nedves a nyár. Ott a földháton szárazon maradunk.

— Mennydörgettét! Nem akarok itt maradni.

— De én meg nem akarom itt hagyni még ezt a háromkerekű szekeret sem, mert ráakadhat valaki, és elvisz belőle tüzelőnek annyit, a mennyit bir. Hanem tanácsolnék egyet. Látja a téns úr amott azt a házat. Az a Pitypalatty-csárda. Félóra alatt eljuthat oda. Ott meghál: talán akad is valami alkalmatosság, a mivel tovább mehet. Nincs mód, hogy mindnyájan csak odáig is mehessünk, — mondá, a lovak üstökét huzogatva.

No ha ott csárda van, nem is gondolkozom tovább. Neki indultam azonnal, és igyekeztem, nem elmélkedni a felől, hogy mért nem vártam meg inkább a délutáni vonatot, mely az akác bokrokkal zöldbe szegélyezett vasuti töltésen épen most ontotta füstjét, de jó távolban tőlünk. E pillanatban legfőbb vágyam volt a Pitypalatty-csárda.

II.

Ki merészkedném másnak képzelni a Pitypalatty-csárdát, mint tökéletes elhagyatottnak? Egészen megfoghatatlan, hogy mire és kire várhat itt egy csárda. Csakis a megfejthetetlenségek egyikének köszönhetem, ha e gyalázatos helyen fedelet és pihenőt fogok találni.

A távolból tekintve, a Pitypalatty egy barna, négyszögletű pont, s mellette egy csonka jegenye. Nem sokára azt is észrevettem, hogy füst szálldogál kéményéből. A kéményfüst olyan a háztető fölött, mint kalap mellett a bokréta. A menynyire csak birtam, siettem, hogy mielőbb elérjem a csárdát.

A fellegek tömöttebbek és hamvasabbak lettek. A nap nyugtának helyét alig jelölte már egyéb, mint az a narancs-

sárga homály, mely legjobban valami zsíros folthoz hasonlított. Várni lehetett, hogy éjjelre eső köszönt be háló vendégül.

Csakugyan bele került félóra, míg a Pitypalattyhoz értem. Köröskörül épen olyan csendes volt ez is, mint az egész környék. Se egy szekér, se egy ember nem tünt fel. Ha a kémény nem füstöl, lakatlannak hittem volna. A kémény füstjébe a konyha illata is bevegyült. Derék, épen vacsorára érkezem.

A csárda hosszú, alacsony kőépület. Rögtön föl lehet ismerni rajta, hogy uraság építtette, a regale érdekek vámszedőjének. Ez a bizonyság, hogy a szent-kereszti út más időket is élt. Az épület udvarfelőli oldalának közepét tornác foglalja el, tégla oszlopokkal. Ezzel az oldalával fordul az országútra is. Keritése nincs, de az egyik kapu-bálvány megmaradt, s annak hegyén egy bokor fül-fű, mint rendkívüli ékítés. A másik bálványból egy pár téglasor áll még. E mellett nyulik föl a csonka jegenye, épen a közepe táján keresztül törve. Olyan ott, mint a földbe dugott nagy nyírseprő. Most a verebek lármáztak ágai közt rettenetesen.

A csárda nádteteje megroskadt, letört, s a szarufák, mint megannyi bordák dudorodtak elő; a gerincnél pedig már ki is vicsorogtak. Itt-ott moha zöldült, és egy pár csomó fül-füvet lehetett látni az eresz szélénél. Behorpadt sírhantnak tetszett a tető. A füstös kéményre is rá lehetne mondani, hogy emlékeztet a fejfára, hanem kék füstjénél fogva engem más egyébre emlékeztetett. A csárdán már alig látszott nyoma a meszelésnek. Vakolata lehámlott, s látni lehetett a falban egy sor téglát, egy sor vályogot. A tűzfal csak egyik végén állt még, s ezen a részen három kis ablak sötétlett. Az épület másik részén a tető teljesen lelapult a házra, mint a meglippent tyúk szárnyai. A nád-kévék lecsusztak róla a földig, eszébe juttatva az embernek azokat a széles, kemény rojtozatokat, melyeket az ember a szinházak függönyeire lát festve.

Az udvaron egy bedőlt pincegádor, meg egy kútágas; aztán tengeri-kóróval borított fészer-féle, oldalai paticsból fonva, de tövénél az eső kiáztatta a földet, s a karók szomoruan mutogatták a pusztulás rongyolását. Ezen kívül az udvarhoz tartozott minden, a mit csak láthatott a szem, mert kerítés hiányában nem lehet meghatározni, meddig terjed. Dudva, paraj és nyurga kórók jelöltek egy helyet, a hol egykor talán kert lehetett. A mi azt mutathatta, hogy ez csárda, az eresz alá szúrt pózna s arra abroncs kötve. Az abroncsban ott fityegett még egy üveg nyaka.

Ezen a néptelen helyen, egy tökéletesèn elhagyatott csárda! Megálltam, körül néztem, hogy nem látok-e valakit, a ki talán az én sorsomban osztozik. De nem láttam senkit. Már esteledett is, s a nedves, szürke levegő nem nagy határra engedte a tekintetet.

A kapu-bálvány közelében nem mertem elmenni, nehogy rám dőljön. Utat semmi sem mutatott, sem szekérnyom, sem tiport ösvény. Alkalmasint ott kezdődött a csárda portája, a hol abban a pillanatban léptem át, mikor a tornácról egy bozontos kuvasz rohant elő nagy csaholással.

— Hé, te Bundás! — hallatszott e pillanatban egy éles hang, s a kuvasz nagy kedvetlenséggel megállt, megzavartatván ama ritkán teljesíthető hivatásában, hogy egy idegen útast a maga módja szerint fogadhasson. Elkeseredetten emelte föl fejét és kaffogott.

A tornácba egy asszony vagy leány állt ki, és újra csitította Bundást, és biztatott engem, hogy a kutya nem bánt. E biztató szóban nem találtam semmi kellemest. Ama sajátságos rekedt hang volt, mely se férfi, se nő szájában nem kellemes.

Hanem semmi sem lehetett volna rám nézve meglepőbb e helyen, mint ez az asszonyi személy. Harminc évnél semmi esetre sem volt fiatalabb. Telt alak és túlságosan piros arc, kivált a szem és fül közt levő rész nagyon is piros. Feltünő gondossággal volt öltözve, egészen ünnep-

lőbe. Fekete selyem kendő a fejére vetve, s megkötve a konty alatt. Kerek, húsos arc; sötét pillantású szemek, melyek oly élénkek, mint a gyíké. Szép arc lehetett, de vonzó semmi sincs rajta; s a festék meg a fül előtt kikanyargó «huncutka» a fiatalságnak oly erőszakolását sejteték, melyet elismerni senkinek sem lehet hajlama. Fehér fogai ép úgy ragyogtak, mint az ezüst gömbű fülbevaló. A sok ráncú rokolya, a fekete selyem kötő, az alma-zöld bujbelé, fekete bársonynyal szegélyezve, s elől kacéron nyitva hagyva; a boka-cifrás barna harisnya, a magas fűzött cipő: mindez oly takaros csínt mutatott, mely lakodalomban vagy templomban is szemet szúrt volna. Ugyan mire való lehet itt e parádé?

Meglehet, hogy a Pitypalatty oda bent még sem olyan csöndes, mint mértföldekre terjedő környezete.

A menyecske (mert a fejre kötött kendő után ezt kellett hinnem) ujjai pattogtatásával egészen magához parancsolta Bundást, és nagyon szemügyre vett engem.

— Itt lehetne tölteni az éjjelt? — kérdeztem.

— Bizon nem vagyunk úri vendégek számára elkészülve, válaszolt tompa, kellemetlen hangon.

— Az eső ellen csak akad egy kuckó. Harapni valóról nem is beszélek, mert érzem az illatát.

— Egy hagymát sütött Lévi, — mondja a menyecske, összedugva a karjait, s nagy idegenkedve méregetve fekete szemével. — Selyem paplan, pástétom elő nem kerül a háztól.

— A mi van, az a legjobb, — hízelegtem a menyecskének. — Maga a korcsmárosné, úgy-e galambom?

— Nem vagyok biz én. Csak itt lakom. Az úr idegen?

— Olyanformán, s itt rekedtem.

— Láttam amott egy szekeret, — szól a menyecske, az álla hegyével mutatva arra felé, a honnan jöttem. — Jőjjön be az úr az ivóba.

A menyecske maga ment elől, s a legközelebbi ajtón

belépett. Nagy, alacsony szoba volt ez, melynek gerendái meghajlottak, s fölötte előtüntették a mester-gerenda szükségét, melynek bizalomgerjesztő vastagsága volt az egyetlen, a mi valamennyire megtetszett az ivóban. Nem lehetne megmondani, mikor meszelték utoljára a falakat. Az eső azonban sűrűn érhette. Mindenütt sárgás, mocskos sávolyok. Imitt-amott ezek le is feszegették a vakolatot, vagy puffadást okoztak a falon. Össze-vissza szegek, vagy azok tölcséres üregei. Négy lábnyi magasságban a falakat sötét, széles vonal övezte. Ha valaki ült, épen oda ért a feje. Látni lehetett két képet is, politéros rámában; az egyik sarkában még megmaradt egy darab üveg. A két ablaknál, mely az udvarra nézett, állt egy hosszú asztal, melynek csak egyik végén maradtak meg lábai, a másik végén fenyőfa láda tartotta. Ilyen láda (minőben a kereskedők kapják a portékát) több is volt még az ivóban, s nyilván ülőhelyek gyanánt szolgáltak. Az egyetlen lóca a fal mellé volt húzva. Széket egyet sem lehetett látni. A padozatlan föld gödrös, s épen az ajtónál úgy ki van mélyedve, hogy megzökkentem, a mint beléptem.

A jobboldali sarokban a léces söntés; de a lécek összevissza törve.

Az ivóban nem volt senki. Azt hiszem, az első pillanat benyomására nagyon kedvezett a homály, mely már oda künn is hirdette az estét.

— Mért ugatott a kutya, Rebeka? — kérdezte egy nyöszörgő hang, mely a söntésből eredt.

— Vendég jött.

Hiába néztem a söntésbe, ott már nem láthattam semmit. A söntés ablakában azonban egy telt üveg tünt elő.

— Szolgálj Rebeka.

A menyecske gyertyát gyujtott, s letette az asztalra a telt üveget, s a bádog gyertya-tartót, melyben egy kis faggyu-gyertya pislogott.

— Mit kíván még az uraság?

Mondtam, hogy valamit enni szeretnék. A mi pedig a szállást illeti, akárhol meghúzom magam. A menyecske azt mondta, hogy csak rántottát adhat, s ezzel eltávozott.

A gyertya alig tudott egy kis homályt támasztani a pillanatról pillanatra növekedő sötétségben. A kitört ablakokon léghuzam süvöltött be, s a gyertya lángja táncolt. A nagy boglya-kemencét is táncoltatni kezdte a riadozó árnyék.

Az egyetlen lócát közelebb húztam, az asztalhoz leültem, és nem mondhatom, hogy valami kellemes érzés fogott volna el az elhagyatott helyen, a hová oly váratlanul jutottam. Megízleltem a bort, de oly undorítónak találtam, hogy nem tudtam lenyelni.

A söntésből hosszú, nehéz lélekzet hallatszott, mintha valaki aludt volna. Vártam, hogy az ott levő majd megszólal, de hiába. A menyecske is késett.

Kívül az eső hullása hallatszott. Máskülönben csöndesség uralkodott, kivéve a láthatatlan lény lélekzetét, mely néha hörgővé vált, máskor pedig horkoláshoz hasonlított.

Végre felfogtam a gyertyát, oda mentem a söntéshez, bevilágítottam az ablakon és jobb bort kértem.

Fenyőfa-ládán vén zsidó kuporgott, úgy összeesve és a zugba huzódva, mint valami oda vetett üres zsák. Voltaképen egy darab szürke posztó volt az egész, melyben elveszett az emberi alak, és semmi fogalmat nem nyujtott, hogy kicsiny, köpcös vagy sovány-e ama fej tartozandósága, mely e posztó fölött látszott. A mint az arcra esett tekintetem, magasabbra fölemeltem a gyertyát, hogy jobban láthassam. Egy ősz fej, igazi mintája a zsidófejnek. Élesen hajlott orr; két oldalon hosszu fehér hajfürt, olyan megsodrott, mintha gyaluforgács lenne. A szakáll olyan, mintha egy lisztes zacskó lett volna az állhoz kötve. Csak a szemöld koromfekete és tüskés, mint a sövény szegélyzete. A fejen sötét bársony sipka, mely az első pillanatban nem látszott, hanem úgy tünt föl, mintha a fejből pillést szelt volna

valaki, s a mit a sipka takar, az hiányoznék. A sárga, aszott arc dermedt, valóságos mumia-arc. A szemet nem is láthattam, mert annak helyén két üreg sötétlett. Még jobban rávilágítottam, de az üreg azért sötét maradt, csak a homlok fénylett, mintha viasz volna.

Bizonyára ez lesz Lévi, a kit a menyecske oda künn már említett.

— Jobb bor kellene? — kérdezte rikácsoló hangon. — Nincs jobb. Menjen kend tovább, ha nem tetszik.

Ez elég röviden volt mondva. Visszamentem az asztalhoz, s ott vártam. Végre megjött a menyecske, s egy zöld tálban rántottát tett elömbe salátával; azután a söntés ajtajánál egy felfordított puttonyra ült, mintha felvigyázna rám. Én dicsérni kezdtem az ételt, minthogy nem is volt rosz és kedvében akartam járni.

— Rebeka, nem paraszt-legény van itt? — kérdezte egyszerre a vén zsidó.

— Úri vendég, — válaszolt a menyecske.

— Jó estét kívánok, uram! — kiáltott ekkor a zsidó, kiállhatatlan alázatos hangon. — Nem láttam uraságodat.

— Lévi vak, — szólt a menyecske.

— Meg a guta is bántott, a betyárok pedig összetörték a lábamat, a karjaimat és minden csontomat, — panaszkodott siralmasan a vén zsidó. — Esik az eső? Van az úrnak bagázsiája?

— Nincs Lévi, de itt akar maradni az éjjelre.

— Nyisd fel az úri szobát, Rebeka.

— Micsoda úri szobát? — pattant föl a menyecske. — Volt, igen, tizenkét év előtt, mikor még vendégek fordultak meg itt. Maga öreg Levi azt gondolja, hogy most is úgy van minden, mint mikor utolszor látta a világot. Most az ásó, meg a vasvilla áll az úri szobában.

— Mindegy nekem az is, — szóltam én. — Hát régen megvakult az öreg? — folytattam a beszélgetést.

— Mikor agyba-főbe vertek, akkor lettem ilyen nyomorult.

Lévi keserves siránkozásra fakadt.

— Minden pénzemtől megfosztottak, — jajveszékelt tovább. — Az sem volt elég. Felkötöttek egy gerendára, és úgy ütöttek, hogy adjak még többet is. A Rebeka kiugrott az ablakon, hogy segítséget hívjon. De kívül strázsa volt és agyonütötte Rebekát. Oh jaj!

— A feleségét hívták Rebekának, — szólt a menyecske kedvetlen arccal. — Az én keresztény nevem Sári. Hanem Lévi erővel Rebekának hív.

A menyecske egyszersmind a homloka előtt megforgatta a tenyerét, s félvállal odamutatott s vén zsidóra.

Azt kellett ebből megtudnom, hogy az öreg fejében is baj van.

— A kis Dávid elbujt a kemence mellé, — beszélt tovább Lévi, — és ott maradt. A Dávid úgy megijedt, hogy néma lett. Oh az én kedves Dávid fiacskám! Bár csak meghaltam volna.

— Hol történt ez?

A menyecske nem is figyelt kérdésemre. Hanem Lévi folytatta.

— Itt, őszkor, sábesz estéjén. Még a kutya sem ugatott, mikor jöttek. Hanem én meghallottam, mikor az udvarba érkeztek. Lovon jöttek és a kapunál szálltak le. Elfujtam a gyertyát, és kinéztem az ablakon. Nyolcan voltak, baltával és puskával. Mondtam Rebekának, hogy imádkozzunk. Szegény Rebeka, szegény Dávid! «Megöljük az ágyban.» Jól hallottam, mikor ezt mondta az egyik az ajtó előtt. Rebeka, nem ugatott a kutya?

Ezt a kérdést a menyecskéhez intézte Lévi. Sári rövid «nem»-mel felelt, s kényelmeskedve hintázta magát a puttonyon.

— Félek Rebeka, — nyügösködött a zsidó. — Bezártad-e jól a kaput?

— Teremtő uram, kilenc éve mondom, hogy se kapu, se kerítés.

— Rebeka, talán fizetni akar az úr.

Véletlenül csakugyan pénz csördült meg a zsebemben. A menyecske hirtelen azt felelte, hogy hat garas a vacsora.

— Avagy csakugyan itt marad az úr? — tette utána vontatott hangon.

— Az úri szoba egy pengő forint, a gyertya két garas! — kiáltott a zsidó. — Nagyon drága minden.

— Hát aztán még mindig lehet tartani kellemetlen látogatóktól? — kérdeztem a menyecskét, mert a zsidó történetét nem tudtam elfelejteni.

— Olykor be-benéznek gyanús emberek, a kiket soha sem láttunk még, — válaszolt a menyecske, kinek előre leolvastam a felszámított összeget. — De itt nincs a kit bántsanak.

— Nincs a mért bántsanak, Rebeka! — igazította ki Lévi. — Add ide a pénzt.

— Rebeka átadta s rám tekintve, azt mondta, hogy várjak egy kicsit, mindjárt rendbe hozza az ágyamat, s ezzel eltávozott.

Ismét egyedül maradtam a zsidóval.

Nagyon utálom a rabló-históriákat és annál nagyobb hatással volt most rám, hogy e viszontagságos nap estéjén még ilyet is végig kellett hallgatnom, és épen egy elhagyatott csárdában, épen ott, a hol történt, és épen attól, a ki áldozata volt.

— És Dávid? Mi történt a kis Dáviddal? — kérdeztem Lévitől. — Néma még most is?

Maga Lévi volt a néma. A zsidó elaludt. Tovább nem beszélgethettünk.

III.

A mit a vén zsidó úri szobának nevezett, úgynevezett »oldal-szoba« volt. A tornácról lehetett benyitni, s ha kel-

lett volna, épen kézügybe esik kamarának. Szűk szoba, dohos levegővel, nyirkos falakkal. Egyetlen ablaka a csárda ama homlokzatára nyilt, mely fölött a tető még nem lapult össze. Butor nem volt benne semmi. Az ásót, a vasvillát, úgy látszik, kivitte Sári. Két szál deszkára pedig ágyat vetett a sarokba; még piros paplant is terített rá. Ennél egyéb úgy sem kellett nekem.

Sári előre ment, s legelőször is azt mondta meg, hogy gyertya nincs a háznál; másodszor meg azt, hogy a maga vánkosát adta ide. Gyertya helyett egy mécset gyujtott meg, a mi igazán eredeti volt, egy eltört korsó feneke, abban zsír és összesodort kóc. A kóc sercegve égett és a menyecske egy hosszú vas-szeggel igazgatta, hogy a meggombásodott kanóc alkalmas legyen minél nagyobb lánggal égni.

Én azt mondtam, hogy nagyon meg vagyok elégedve.

— Régen lakik itt, Sári? — kérdeztem.

— Elég régen, — felelt, letéve a mécset az ablak párkányára, mert máshová nem tehette.

— Meg van elégedve ezen a helyen.

— Már megszoktam.

— Nem él az ura?

— Nem is volt. Itt nőttem fel, mint csapos lány.

— Elég kár, ilyen szemrevaló menyecskének, — mondám udvariasan, mire Sári mosolygott egyet.

— Régen volt az, mikor karolva szerettek volna mértéket venni a derekamról. De hát csak itt maradtam, mert Lévi jó volt hozzám és a szerencsétlenségében nem akartam elhagyni.

— Nincs Lévinek senkije?

— Van egy kereskedő fia.

— Dávid?

— Nem. Az meghalt.

— A betyárok ölték meg?

— Himlőben halt el. A himlő vakította meg Lévit is.

— De hát nem a zsiványok?

— Lévinek megzötyösödött a feje a betegségben, és a jó ég a megmondhatója, hogy mit álmodhatott a hagymázban.

— Hát a felesége?

— Elvált tőle, és most is él! — felelt Sári olyan hangon, hogy rögtön észre lehetett venni, mennyire haragszik arra, a kiről épen szólt.

— És most maga viszi itt a háztartást, úgy-e Sári?

— Én, én! — szólt szaporán Sári. — Hanem most már nyugodalmas jó éjszakát!

— Eltávozott, a mit nem is bántam, mert fáradt és álmos voltam. Hanem éjjeli tanyám barátságtalansága kívánatossá tette, hogy előbb szoktassam hozzá magamat az «úri szoba» egész berendezéséhez, vagy jobban mondva, ürességéhez. Az ablak be volt törve, de be is ragasztva papirral. Kívülről tábla zárta, azon félhold alakú nyilás, melyen át az ember észreveheti, ha kívül már világos van. A táblát oda lehetett erősíteni, egy madzag segélyével az ablak keresztfájához. Minthogy nem volt kellőleg megerősítve, s a szél nagyon zörgette, tehát jól odakötöztem. Az ajtót bezártam, miután előbb kinéztem rajta, s a koromfekete sötétségnél egyebet nem láthattam. Arról pedig tudtam, hogy egy pár mértföldig ugyan semmiféle világosság nem háborgatja.

Az eső folyvást esett, s az eresz csorgott, épen a szobám oldalánál. A nedves levegő nyirkossá tette a falakat, és a szoba földjét. A dohos szag kifüstölése kívánatos lévén, pipára gyujtottam, s addig ruhástól együtt ledőltem az ágyra.

E rideg magányban, ezen az ismeretlen helyen, minden nesz vagy zörej jelentőséggel látszott bírni, úgy, hogy az ablakra ragasztott papir zörgését sem tudtam megszokni, s figyelni kezdtem, hát ha zörget valaki, talán egy elkésett útas. A mécses sercegése, lobogása pedig nagyon boszantó lett. Egyszer-egyszer majdnem kialudt, aztán meg olyano-

kat lobbant, hogy a vizes palack árnyéka mint valami szörnyeteg, a padlás-gerendákra szállt föl és ott lebegett.

Lévi elbeszélését hiába igyekeztem kiűzni fejemből. Mit is keres itt az a nyomorult ember, a kinek már alakja is félelmessé képes tenni e csárdát. Mi köti ide évek óta? Sokkal nyugodalmasabban élhetne valamelyik faluban. De a vén zsidónál sokkal rejtélyesebb maga a menyecske, kifestett arcával és cicomás öltözetében. A vak zsidó számára csak nem kelleti magát. A csárdában pedig napokig sem fordul meg senki. Ha azt mondja, hogy nem akarja elhagyni a szerencsétlen embert, mert sok jót tett vele, tehát ez becsületére válik. De minek a parádé?

Valjon csakugyan olyan elhagyatott ez a csárda, nincsenek-e titkos látogatói? Voltaképen azt sem tudtam bizonyosan, hogy nem lakik-e még itt valaki.

A menyecske nagyon félvállról fogadott, egyetlen szóval sem marasztott. Ebben ugyan még semmi nyugtalanító nincs, sőt még megnyugtatni igyekezett, hogy a vén zsidó hóbortos beszédjére ne adjak semmit. Lévi csakugyan hóbortos és eszelős, és ostobaságokat beszélhet, de az ostobaságoknak is van bizonyos rendszere, például hogy a Pitypalatty-csárdáról nem lehetne valami erkölcsös dolgokat beszélni, még hóbortossággal sem. Sári semmi esetre sem hóbortos, s mégis oly megfejthetetlen.

IV.

Erős szél kerekedett, s az eső csapkodása megszünt. Az ablak táblája minden pillanatban ki akart nyilni; az ajtó kilincse zörgött; a padláson dúdolt a szél a szarufák közt. A távolból olykor ebugatás hangzott idáig. A vasuti vonat dübörgését még itt is hallani lehetett.

A Bundás ugatni kezdett, de azután elnémult. A csárda körül lovak léptei hallatszottak. Hirtelen elfujtam a mécsest. Valahol egy ajtó megnyilt és csikorgott. Az én ajtóm hasa-

dékán át világosság tört be, mely lassankint ismét elsötétült. Lámpással járt künn valaki. Egyforma, kimért ütemű dübörgés kezdett hallatszani. A lovak szoktak ily zajt csinálni, mikor állnak és patkóikkal a földet vájják. Most már a járó-kelő lépteket is tisztán ki lehetett venni a csárda körül, és a tornácon. Nagy sürgés-forgást árultak el ezek. Épen a szoba ajtaja előtt is hallani a lépteket, de ott megállapodnak.

— Bizonyosan alszik már.

— Csöndes és sötét a szoba.

— Nagyon fáradtan érkezett.

— Ki lehet?

— Ne üssünk zajt.

Valóban el is csöndesült a beszélgetés. Az egyik beszélgető a menyecske volt. Habár suttogtak is, de fölismertem azt a tompa, kellemetlen hangot.

Mi történhetik oda künn? Kik azok, a kik most érkeztek? Sári mondta volt, hogy néha akadnak olyan látogatók, a kiket soha sem látni ezen a vidéken. De ezek aligha ilyenek; az ajtó előtti beszélgetés bizalmasságot sejtet. Valószínű, hogy ezek kedveért csipte ki magát a menyecske. A kiket pedig így éjjel szokás várni, s éjfél körül érkeznek, azoknak okuk lehet kerülni a napfényt.

Oly egyedül vagyok, hogy azt tehetik velem, a mit akarnak. Még fegyverem sincs, a mivel védelmezhetném magamat, vagy legalább lelőhetném az elsőt, a ki hozzám közeledik. Eszembe jutott, hogy mikor fizettem a menyecskének, az láthatta, hogy nehány bankjegy van nálam. Azelőtt pedig, mikor zsebemben megcsördült az apró-pénz, a vén zsidót rögtön meglepte a pénz-szomj.

Minden arra mutat, hogy nagyon gyanús helyen vagyok. A betyár-históriák bizonyára nevezetes alakuláson mentek keresztűl az utóbbi időkben, de a betyár-erkölcsök nem vesznek ki egyszerre, s az ilyen elhagyatott helyen tengődnek tovább.

— Hátha valami perzekutor? — hallatszott ismét ajtóm előtt, mint az előbb megszakadt beszélgetés folytatása, s ekkor hallottam csak a távozó lépteket, melyek lehetőleg nesztelenek akartak lenni.

Ez a kérdés semmi kétséget sem hagyott az iránt, hogy az éjjeli vendégek a törvény portyázóival nem szeretnek találkozni. Ha kedvük van rám gyanakodni, hogy valami titkos pandur vagyok, könnyen elbánhatnak velem.

Csöndesen lemásztam az ágyból, melyre ugyis csak felöltözve feküdtem. Halkan, mint a macska, oda lopóztam az ajtóhoz és hallgatóztam.

Hallottam a lovak dübörgését és a mint az abrakot porcogtatták.

Az ajtón találtam nyilást, melyen ki is tekinthettem az udvarra.

A lovak a tornác elé voltak kötve, s az egyik hátáról súlyos batyut emelt le egy szűrös legény, azzal végig ment a tornácon, de a sötétség miatt nem láthattam, hová. Hanem azt láttam, hogy a szűr fölött fegyver volt vállára akasztva. Egy másik alak valami ládát cipelt, s ez is eltünt ugyanazon a helyen, hol az előbbi. Néhány perc mulva szintén ott, a hol a többiek eltüntek, megjelent ismét egy harmadik ember, a ki aztán kiment az udvarra, s egy baltával tért vissza, hogy aztán eltünjék a tornác ama bizonyos helyén. Bizonyos, hogy ott pince-lejáró van, s az éjjeli vendégek oda huzódtak.

A tornác falazata és oszlopai miatt nem tudtam kilátni az udvarra, s nem vehettem ki, hogy a lovak körül nincs-é valaki. Az ablakon akartam tehát folytatni a kémlelődést. A tábla félholdas nyilásán azonban a sötétségnél egyebet nem láttam. Különben is az ablak nem az udvarra nézett, hanem a pusztára.

Ismét léptek álltak meg az ajtónál.

— Megöljük az ágyban.

Hideg verejték gyöngyözött végig homlokomon. Hogyan,

mivel védjem magam? Talán épen azért vitte ki Sári az ásót és villát, hogy semmi védő fegyverem se legyen.

Bevárjam tétlenül, a míg rám törnek?

Az ajtó megrázódott mintha valaki neki feszítette volna magát.

Az egyik ládát, melyen az ágy deszkái állottak, a kétségbeesés erejével ragadtam meg, oda vittem az ajtó elé. Igy tettem a másikkal is. Torlaszt emeltem a bejáró elé.

De az bizonyára nem fog soká ellenállani, s ott van az ablak is.

Föltéptem az ablak-táblát, s egy pillanat alatt kiugrottam. Azután futottam.

Az eső már elállt, hanem a szél süvöltött. Széttépett fekete fellegek iramodtak az égen, s a keleti boltozat alja világosodni kezdett.

Menekültem, a mint erőmtől és lábaimtól tellett. Féltem a zsiványok üldözésétől, és féltem, hogy a vad vizek zsombékjai közé tévedek.

Már régen futottam és éreztem a kimerültség kínos zsibbadását.

V.

Vérvörös világosság és hűvös dúdoló szél ébresztett föl.

Ott feküdtem egy homokbucka tövében. A nap épen akkor kelt föl. A beláthatatlan térség ragyogott az esőtől, a tavaktól, pocsolyáktól és a nap izzó fényétől. Engem sár borított.

Fájt minden tagom. Torkom elrekedt, bordáim nyilaltak, és szemhéjaimat alig tudtam mozgatni.

A Pitypalatty-csárdát kerestem. Messze, a szem határán láttam azt a négyszögü sötét foltot, mely az este oly csalogatólag hívott maga felé. A túlsó oldalon egy falu látszott, oly vörösen, mintha rézből lett volna. Az Degesz; alig voltam tőle fél órányira.

Nagy útat tettem idáig a Pitypalatty csárdától.

De hát mi történt velem? Fejem kábult és zavart volt, ugy hogy gondolataim fonalának megtalálására vissza kellett térnem Akgatóig, s onnan kezdeni, mikor Akgatóról eltávoztam.

Megfeneklett szekeremet nem láttam sehol a nagy rónán.

Kezdtem világosan emlékezni a zsidóra, a menyecskére, a ronda ivóra; a kegyetlen zsivány-históriára a mit Lévi elbeszélt. Láttam magam az oldal-szobában. Tudom jól, melyik szegre akasztottam kalapomat. Az ott is maradt. Emlékszem, hogy pipára gyujtottam, leheveredtem. De itt összezavarodott az emlékezetem. Elaludtam-e akkor, vagy ébren maradtam még.

Szórul szóra emlékezetemben maradt az ajtó előtt folyt beszélgetés, és tudom a mit azután láttam. Azonban nem álom volt-e? Valóban meg akartak-e ölni az ágyban; vagy Lévi elbeszéléséből viszhangozott-é e borzasztó szándék előttem? Végre hogyan jutottam ide?

Erre a kérdésre eléggé megfelelt elgyötrött valóm és sáros ruhám. Abban nem kételkedem, hogy az ablakon keresztűl menekültem, mert mikor az ablak-táblát kötve tartó madzagot elszakítottam, a szeg megvérezte kezemet s az most is véres.

Fölvánszorogtam, s nem messze egy gyalog ösvényt pillantva meg, arra vettem útamat, s neki indultam Degesznek, örülve, hogy senkit sem látok, a ki szánalmas állapotomnak tanúja lehetne. Degesz alatt pedig majd megmosdom a csősznél, s beküldöm ruháért a faluba.

Még azonban nem értem odáig, mikor a falu felől jövő pandurokkal találkoztam. Velök volt a csendbiztos is, a ki nem állhatta meg szó nélkül, a mint meglátott. Mondtam neki, hogy a szentkereszti úton eltört a szekerem, gyalog indultam meg, de a kalapomat elvitte a szél.

Ekkor azt kérdezte a csendbiztos, hogy véletlenül nem találkoztam-e olyan emberekkel, a kik mindig ő előt-

tük szoktak járni. Azt mondtam, hogy senkivel sem találkoztam.

— Talán baj esett? — kérdeztem.

— A szent-kereszti nagy boltos házát megásták az éjjel, a miatt nézünk körül a vidéken, legelsőben is a Pitypalattynál.

— Annál az elhagyott csárdánál?

— Dejszen nagy kötni való ám az a vak Lévi.

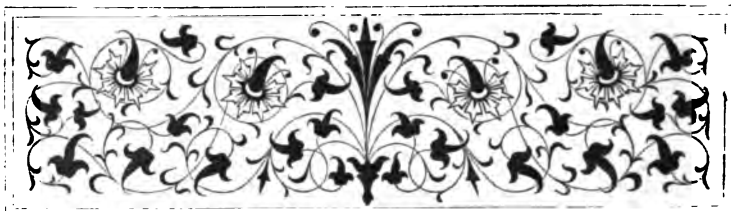
Most hirtelenében elmondtam, hogy ott töltöttem az éjet és nagyon gyanús sürgés-forgást hallottam éjfél után. De azt nem mondtam el, hogy engem is meg akartak ölni.

A pandurok elsiettek, én pedig nemsokára eljutottam a csőszhöz, a kinek a segítségével olyan állapotba hoztam magam, hogy feltünés nélkül megjelenhettem a faluban.

Este hallottam, hogy a Pitypalatty csárdát hiába kutatták föl, nem találtak semmit.

Én maig sem tudom, hogy voltaképen mi történt velem s hogy a csárdák poezisának eme regényes fejezetében mennyi a régi hagyomány által izgatott képzelődés és mennyi a való.

TÖRÖK ELEM A ZRÍNYIÁSZBAN.

Irta

ERŐDI BÉLA.

Mióta gróf Ráday Gedeon a *Zrínyiász*-t, úgy szólván, felfödözte, mindig többen és többen kezdenek a nagybecsű művel foglalkozni. Kazinczytól kezdve napjainkig számosan tették e jeles költői terméket tanulmányuk tárgyává s annak nem egy rejtett szépségét, érdekes oldalát sikerült föltárniok. Az ismertetők több szempontból vették a művet tárgyalás alá s valóban kitünő tanulmányokat köszönhetünk e jeles kutatók kitartó szorgalmának. Azért talán vakmerőség is volt részemről, hogy jelen tanulmányommal a jeles ismertetők nyomaiba akarok lépni. Mentse ki vállalkozásomat a jóakarat és buzgalom, melylyel a *Zrínyiász*-t eddigelé nem méltatott és egyáltalán minden ismertető részéről figyelembe sem vett oldaláról kívánom bemutatni. A *Zrínyiász*-ban a magyar mellett a török elem majdnem ugyanoly, ha nem túlnyomó arányban van képviselve. A török nem csak a tárgyban és az alakokban, hanem a mű feldolgozásában is jelentékenyen szerepel. Ez az, miről eddigelé egyáltalán semmit sem szólottak. A feladat, melynek megoldására a török elem kutatója vállalkozik, nem könnyű; mindenesetre nehezebb, mint az eposzban levő ó-klasszikai vagy olasz elemnek kutatása.

Ezen elemek egy részére a költő maga rámutatott művének előszavában, de életének mozzanataiból, tanulmányaiból is könnyen rájöhetünk egyes adatokra; míg a török elem föltalálására semmi külső nyom nem vezet, azon szálakon kívül, melyeket a mű maga szolgáltat kezünkbe. A költő életrajzi adataiból csak annyit meríthetünk tárgyunkhoz, hogy Zrínyi Miklós, a költő, magyar, horvát, német, szlavon, latin, olasz és *török* nyelven oly készséggel beszélt, hogy valamennyit anyai nyelvének lehetett volna tartani. Hogy a török nyelvet tökéletesen bírta, azon legkevésbbé sem lehet kételkednünk; hiszen a törökkel való folytonos érintkezése által gyermekkorától élete utolsó napjáig, nem akarva is elsajátíthatta volna azt. De Zrínyiről, ki tudományos készültségével híres külföldi tudósokat tömjénező elismerésre bírt, föltehető, hogy a török nyelvet nem csak kelletlenül és szükségből tanulta meg, hanem tudományszomja is rávitte őt e hatalmas szomszéd nyelvének tanulmányozására. E puszta föltevésen kívül biztos adatokkal is bebizonyíthatjuk Zrínyiről előadásunk folyamában, hogy alaposan bírta a török nyelvet.

A török nemzet Nagy Szulejmán szultán idejében nemcsak hatalmának, hanem műveltségének is tetőpontján állott. Az ő negyvenöt éves uralkodása volt az oszmánok történetének fénypontja. Alatta virágzottak a tudományok és költészet, melyeknek ő maga is ápolója és művelője volt. Utána csakhamar be is állott a hanyatlás. Zrínyi a költő java korában IV. Murad, a kegyetlen kényúr, Ibrahim, a gyáva kéjenc és IV. Mohammed szultán uralkodtak. E három uralkodó alatt a török birodalom már jóval kisebb volt, mint Szulejman idejében; de ez a terület-csökkenés inkább Magyarországon kívül érte az oszmán birodalmat. Magyarországon a török félhold még nem volt fogytában, sőt Érsekujvár még Zrínyi halála előtt egy évvel került török kézre. Bécs ostrománál, Zrínyi halála után tizenkilenc évvel, még diadallal lengettek a török zászlók. Külsőleg még lát-

szólag hatalmas volt a török uralom, de belül már korhadásnak indult. Hogy azonban még rettegett volt, azt épen Zrínyinek *Afium*-jából láthatjuk. A Szulejmán szultán alatt élt tudósok és költők művei nagy elterjedésnek örvendtek, nem csak az anyaországban, hanem a megszállott területek török ajkú népei között is. Az oszmánok mindig nagy népszerűséget tudtak szerezni irodalmi termékeiknek, mert a tudósok és költők kegyelése és pártolása minden török uralkodónak első erényei közé tartozott. A fejedelmek példáit követték a pasák, a főbb emberek, az ország nagyjai. Ha valamely szultán fölkerekedett s hadjáratra ment, magával vitt egy sereg udvari hivatalnokon kívül számos költőt, egy két történetírót és tudóst is. Ezt cselekedték a vezirek is. Azért oly gazdag az oszmánok irodalma történeti monographiákban és történeti énekekben. A török nép nagy kedvelője a költészetnek; a költők műveit ismerni, azok nagy részét betanulni és a betanult helyeket idézgetni, époly általános szokás az előkelőknél, mint az alsóbb rendű nép körében. A költészet kedvelése és a költők pártolása különösen a Zrínyiek idejében volt legnagyobb szokása a törököknek. Ez a körülmény nem kerülhette el a mi élesszemű Zrínyink figyelmét, sőt némely általánosabban elterjedt költeményeknek ismerése a *Zrínyiász*-ból is kiviláglik. Erre a megfelelő helyeken lesz alkalmunk rámutatni.

A *Zrínyiász*-ban előforduló török elem vizsgálásánál kiválóan a mű történeti oldalára, az előforduló személyekre és a mennyiben ezek kiválóbb szerepet játszanak, jellemzésökre, továbbá a török szokások, erkölcsök, gondolkodásmód és egyéb vonatkozások előadására leszünk tekintettel.

Az első énekben Szulejmannal találkozunk. Ő az első alak, kit a költő művében elénk vezet. Zrínyi olyannak mutatja be őt, milyennek a történet ismeri. Nagynak nevezi őt, «kinek Európa rettegte szablyáját». A második énekben így jellemzi:

Igazat kell írnom, halljátok meg mostan;
Noha ellenségünk volt szultán Szulimán,
Csak aztat kivészem, hogy hite volt pogány,
Soha sem volt ily úr törökök közt talán.

De «talán» nélkül is bátran azt mondhatom,
Pogányok közt soha nem volt ez földháton,
Ilyen vitéz és bölcs, ki ennyi harcokon
Lett volna győzödelmes, és sok országon.

Vitézség s okosság egyaránt volt benne
Hadbéli szorgosság nagy szorult übenne;
Ha kegyetlenség szivében jelt nem tenne,
Talán keresztyén közt is legnagyobb lenne.

De fiát, Musztafát mikor megöleté,
Akkor felettébb magát megesmérteté;
Sőt maga nemzetével meggyülölteté, —
Roxa szerelméjért eztet cselekedé.

Szerencse ü véle nem játszott mint mással,
Ha ijeszteni is akarta csapással
Vagy had veszésével vagy más kárvallással,
Mindenkor állandó volt okosságával.

Nem hajlott mint az ág, mint kőszikla állott
Tenger habjai közt, mert magában szállott,
Ha szerencse neki valamit jót adctt,
Nem bízta el magát, föl nem fuvalkodott.

Ilyen úr s ilyen had jüve országunkra.
S ily ártalmas fölyhő szálla le kárunkra,
Mely nem csak magyarnak elég romlására
Lett volna; de elég világ rontására.

Ilyen fennkölt szavakkal nem ellenség, de jó barát jellemez, s íme így ír Zrínyi az ő leggyülöltebb ellenéről. Ez a jellemzés Zrínyinek őszinte, férfias, egyenes lelküségéről tesz nyomós tanúbizonyságot. A nagynak nevezett szultánról az ötödik énekben így nyilatkozik:

Nincs mit hinnünk nékünk az török császárnak,
Mert nem lén embere megesküdt szavának,
Meg nem adá Budát az király fiának,
De nagy hitetlenül megtartá magának.

A tizenegyedik énekben részrehajlatlannak tünteti fel, mint az igazság barátját, ki egyaránt büntet szegényt és gazdagot, nagy urat és szolgát:

A császár igy felel: «Rosszul tanácslottál,
Demirhám, engemet, mert nincs igazságnál
Szebb s jobb, az, mely egyaránt mindenfele áll.
Hát énnékem császárság, mondd meg, mit használ,

Ha csak nyomorultakra száll én büntetésem,
Hát azokon hatalmam csak vagyon nékem?
De én megmutatom, hogy vagyon különben,
Delimánnak vétkét, mert meg nem engedem.

Később lecsillapult állapotában mutatja be Szulejmant, ki hajlandó Delimánnak megbocsátani s őt visszahívja önkénytes számüzetéséből. Könyörületesnek és szánakozónak is festi Szulejmant, így a kilencedik énekben, hol ezeket mondja róla:

Siratja Szulimán a nagy kadileskert,
Mert nálánál soha okosbat nem esmért.

És hasonlóan a XIII. énekben, hol Ali Kurt halála fölött buslakodik. Mily elütő hang csendül meg azonban a XV. énekben, még pedig Gabriel angyalnak szájából, ki így bátorítja Zrínyit a küzdelemre:

«Azért vidámítsd meg emberi szüvedet,
Duplázd meg utólján nagy vitézségedet;
Ne lássa vén tolvaj elvágott fejedet,
Hanem az föld alá küldd előbb ü lelkét.»

Később Zrínyi szemben levén vele, így szól hozzá:

«Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljütt órája,
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, kárhozatra.»

Zrínyinek e szavai nem képeznek ellentétet a fentebbi vonásokkal; mert azok nem mint a költő szavai, hanem mint mások idézetei szerepelnek. Az angyal szájába nem illő kifejezések; de a hős Zrínyi ajkain azon szavak az ellenséges had urával szemben, a kétségbeesett harc utolsó pillanatában, s olyan misszió tudatában, mint a milyennek végrehajtójaként a hős magát és a magyarságot e pillanatban hiszi: indokoltaknak mondhatók. Szulejmant különben elaggott, gyönge embernek jellemzi másutt, ki elvesztette hajdani erélyét, de gyöngeségét palástolni tudja s főúri méltóságából szikrányit sem enged. Midőn éjjel két ló elszabadulása nagy zavart és öldöklést idéz elő a török táborban, Szulejmannak csupán megjelenése elég arra, hogy a felbomlott rendet helyreállítsa. A történelemből tudjuk, hogy csak Szulejman halálának eltitkolása által sikerült a különben hatalmas és erélyes Szokolli Mohammed pasa, nagyvezirnek Szigetvárát bevenni; a szultán tekintélyére és erélyére volt szükség, hogy az egymás között már meghasonlott török csapatfőket együttes ostromra bírja. Szulejmant Zrínyi széltiben *okos* jelzővel említi, mely tulajdon őt a legnagyobb mértékben meg is illeti. A törökök «Kanuni» (törvényszerző) névvel tisztelték meg; mert neki köszönik a törökök magán és büntető-törvényeiket. A török főváros és a birodalom több városában több nagyszerű dsámi és számtalan egyéb épület viseli a nagy szultán nevét. Nagyságot, fényt, hatalmat adott birodalmának s Zrínyi szavaival jogosan nevezhetjük őt nagynak.

Szulejman az 1566-ik év május elsején indult el Konstantinápolyból a magyarok ellen, ezuttal tizenharmadik hadjáratára. Zrínyi tévesen szent Iván havának tizedik napjára teszi elindulását Konstantinápolyból. Pecsevi török történetíró adatai szerint a szultán második vezirét, Pertev pasát, sevval havának 7-ik napján (ápril 27-én) előre küldötte az erdélyi határ felé, s utána két nappal, sevval 9-én, indult el a szultán maga Magyarország felé. Az ország

nagyjai, a főpapok, tudósok, költők és a nép az adrinápolyi kapuig (Edirne kapuszu) kísérték a hetven éves szultánt, ki Zrínyi szerint fekete szerecsen lovon ült s nagy fénynyel és pompával volt öltözve. Ez az adat is történethű, azzal a hozzáadással, hogy a szultán csak a kapuig lovagolt a hadsereg előtt. Itt elbucsuztak tőle a főpapok, tudósok és költők, szerencsekívánatukat fejezvén ki a hadjárathoz. A költők, kik között volt Baki, a legnagyobb török lantos költő, költeményeket nyujtottak át a szultánnak; mire ő, ki Muhibbi (a jó barát) néven szintén költő volt, rögtönzött versben mondott köszönetet, elérzékenyülve bucsuzott el alattvalóitól s visszatekintett még egyszer Sztambulra, melyet akkor utoljára látott életében. Mintha az agg szultán ezt sejtette volna, egy könycsepp gördült le szempilláiról. Leszállott lováról s el lévén törődve, kocsiban folytatta utazását. Pertev pasát, mint láttuk, a szultán két nappal — és nem mint némely történészünk állítja, két hónappal — előbb küldé el, hogy egyesülve a belgrádi és temesvári helytartók csapatjaival, Gyula várát szállaná meg. Téves tehát Zrínyinek az az állítása, hogy a szultán Drinápolyból küldé előre Pertevet (Zrínyinél Petraf), valamint a vele volt sereget is tévesen mondja négy ezer jancsárból és huszonötezer lovas és gyalog katonából állónak; a török történészek műveiben csak két ezer jancsárról van szó, a többire nézve megegyezik Zrínyi a török történészek adataival. *

A szultán elindulásakor még nem határozott volt a fölött, vajjon melyik várat támadja meg; az neki mindegy, csakhogy a magyarokat megtörhesse vagy gyöngíthesse, mire Arszlán budai pasa biztatása folytán most nagyon alkalmasnak látta az időt és viszonyokat. Zrínyi erről következőleg szól:

* Ribáry Ferenc hetven ezerre teszi a Gyulát ostromló törökök számát, holott a kapott megerősítés dacára is csak harminckét ezeren voltak.

Azonban török császár jönni siete,
Nem tudja keresztyénnek ártson mely felé.
Sokfelé osztatik bölcs s okos elméje,
Mely várat szálljon meg, Egret, Szigetet-é?

Zrínyi idézett szavai teljes összhangzásban vannak Istvánfi adataival, honnan a költő legtöbbet merített; de másrészt a török történészekkel is tökéletesen megegyező ezen adata. Pecsevi török történész és vele egyezően más török történetírók azt állítják, hogy a szultán útközben Eger megtámadására határozta el magát, sőt Péterváradon át már Eger felé akart indulni, midőn hírét vevé, hogy Zrínyi Miklós, a szigeti bán, Siklós környékén megverte Mohammed pasát, az ő kedves emberét, kit Bosznia helytartójának küldött volt. E hír hallatára a szultán elfordult Egertől (Pecsevi szerint: Egere tarafina gidilmekden firagat olunup) s katonáit a Szerémség felé parancsolta. Ezen megdönthetlen adattal szemben Salamon Ferenc azt vitatja, hogy a szultán már eleve Sziget ellen indult. Mielőtt tovább mennénk a főesemény fonalán, egynéhány epizódra kell kitérnünk. A második énekben Arszlán budai pasa, Mehemmed pasa fia, Jahja unokája, Palotát saját szakállára ostromolni kezdi, csakhogy a közeledő szultán előtt érdemeket szerezzen. Zrínyi szerint tíz ezer, török adatok szerint csak nyolc ezer török volt Palota ostrománál; e pont kivételével Zrínyi az egész epizódot annak minden mellékkörülményeivel együtt történethűen írja le. Találó Arszlán pasának jellemzése is.

Mindennap áfiumot* ü eszik vala,
Hogy keresztyén vérre ü kegyetlenb volna,
Már maszlagtól vezér reggel részeg vala,
Ugy, hogy nem is tudá maga mit csinálna.

Gyalázattal azért onnan elszalada.
Részegségnek mindenkor az az jutalma.

* Opiumot.

Az jó hadviselő bor nélkül ellégyen,
Részegítő eszközt most hozzá se végyen,
Ha akarja jó hírén csorbát ne tégyen,
És hogy ű hada is kárt ne végyen.

Kined feje teli párával sok bortul,
Nem tudja megválasztani jót az rosztul.

Arszlán csakugyan részegségének tulajdoníthatá megveretését. Nagyon sajátságos véletlenképen Zrínyi itt majdnem ugyanazon szavakkal korholja a részegséget, melyekkel Naima török történetiró él, midőn elmondja, hogy Győr várát Pálffi a jancsár-agának részegsége miatt vette be. Meglehet, hogy ez nem puszta véletlen, Zrínyi talán ismerhette Naima könyvét, mely már az ő korában is egyike volt a legtekintélyesebb történeti műveknek. A harmadik énekben azzal az epizóddal találkozunk, mely Szigetvár elesésének sarkpontját képezi: a siklósi kalanddal. Zrínyi így vezeti be ezt az epizódot:

Szuliman Egerre veté gondolatját,
Hogy annak el-kidöntse erős bástyáját;
De hamar az isten teríté tanácsát,
Hamar megfordítá Szigetre haragját.

Im megmondom okát az ő haragjának;
Midőn már megparancsolt volna hadának,
Hogy utjokat Egervár felé tartanák,
És viselnék gondját Dunán való hídnak; — — —

Ekkor történt az a siklósi kaland, mely miatt Zrínyi különösebben magára vonta Szulejmán haragját. Arszlán budai pasa kegyvesztetté lőn és a szultán az ő helyébe Musztafa boszniai pasát küldötte Budára, Boszniába pedig Mehemmed pasát rendelé helytartónak. Zrínyi itt a történeti hűséggel egyezőleg megemlékezik Arszlán pasa kivégeztetéséről, melyet a török történészek következőleg írnak le. A szultán Burunsziz (Orrtalan) csausbasit küldé el tizenöt

csaussal, hogy Arszlán pasa fejét hozzák el táborába. Ekkor értesülvén a szultán, hogy a pasa maga útban van a szultánhoz, elrendelé, hogy akkor vágják le a pasa fejét, mikor a nagyvezir sátorába lép. Augusztus 3-án, mikor a szultán Harsánynál táborozott, érkezett Arszlán a táborba s a diván sátorában helyet foglalt a számára készen tartott ülésen. A nagyvezir belépvén a sátorba, így szólott hozzá: «Mit keressz itt, kinek adtad át seregedet? A padisah beglerbégnek tett téged, s te a várakat átadtad a hitetleneknek. Jaj neked, átkozott, a halálítélet ki van mondva fejedre!» Azután a csausbasihoz fordulva így szólt: «Tedd el láb alól ezt a hitetlent.» Arszlán pasa két iratot vont elő kebeléből, melyeket a császár számára hozott; a nagyvezir átvette, a csausbasi aztán megragadta áldozatát. Minthogy a bakó jelen nem volt, inasának kellett a kivégezést végrehajtania. Midőn a sátorból kimentek, Ajasz aga így szólt a szerencsétlenhez: «Bu dünja fani dir (Ez a világ mulandó), bándd meg tettedet és fordulj istenhez!» Arszlán, a helyett, hogy ezt figyelembe venné, így szólt a bakóhoz: «Uszta dsanim (Mester barátom), végezz gyorsan, nyomd rá jól hüvelyedet.» Egy pillanat alatt megfojtották.

E kitérés után, melyet a költő csak megemlít, de le nem ír, s melynek a *Zrínyiász* VI-ik énekében volna helye, ha a költő fölvette volna, térjünk vissza a sarkpontot képező epizódhoz. Mehemmed pasa, kit Zrínyi Gujlirgi (helyesebben Kilerosi) pasának nevez, Tirhala beglerbégje volt: előbb a szultán pohárnoka (csasnegirbasi) és nem pincemestere (kilerdsi). Szelaniki történetíró csasnegirbasinak, míg Istvánfi után Zrínyi kilerdsibasinak (helytelenül Gujlirgi basának) mondja. Mehemmed pasa a szultántól vett parancs értelmében Boszniába sietett, két ezer lovassal; de Siklós felé vevén útját, ott éjelre a szabadban táborozott, dacára annak, hogy siklósi Iszkender bég őt a Szigetben lakó «éh farkasok» ellen óvta s kérve kérte, hogy a szabadban ne táborozzék. De:

Mehmed a keresztyént nem ismeri vala,
Mert ő nevelkedék mindenkor udvarban,
És ő hiszen vala bolond alkoránban,
Egy török hogy megöl négy keresztényt harcban.

Az elbízakodott Mehmed inkább azt óhajtá, vajha megismerkedhetnék Zrínyivel. Lakomát csapott a táborban, melynek végével egy török apród a szerencse állandóságáról énekelt, mintegy ura elbizakodásának és dacoló fönhéjázásának akarván vele kifejezést adni. Ez a kis dal valódi remekmű, az ura kegyében sütkérező Mehmed jellemének, gondolkodásmódjának hű és pompás festése. Mintha nem is eredeti költemény, hanem valamely török költőnek terméke volna. Ilyen fajta lyrai darabokkal sokszor találkozunk a török epikai költők nagyobb műveiben. Ez a kis dal különösen emlékeztet Fuzulinak *Leila és Medsnun* című epikai művébe foglalt dalokhoz. A keleti költők nagyon gyakran kifakadnak a szerencse kerekének forgása ellen; ez a leggyakrabban előforduló tétel, ha valakinek szenvedéseiről, fájdalmáról énekelnek. Ugyanezen tárgyú elmélkedéssel találkozunk a VII-ik énekben is, hol Zrínyi Farkasics Péter halála felett keseregvén, ily panaszra fakad a sors ellen:

Oh forgó szerencse, átkozott, kegyetlen!
Miért ragadád el ez vitézt hirtelen? — —

Oh élet, mely hamar ez világbul kitünsz!
Oh rövid élet, tőlünk mily gyorsan röpülsz,
Mikor inkább kellenél, akkor te megszünsz,
És mint harmat nap előtt, egyszersmind eltünsz.

Mint harmat nap előtt, mint hó az tűz előtt,
Mint álom előttünk, mint füst az szél előtt;
Vagy sebes forgószél mint hajtja az fölyhőt,
Ugy tünsz el előttünk s kivánságunk előtt.

Csúsz haszontalanul rút kigyó az réten,
Semmit sem törődik unalmas vénségén;
Ü megifiadik mikor jün kedvében,
Elveti vén bőrét s megifjul testében:

Ember pedig, az ki isteni formára
Meg van ékesítve, isten ábrázatára,
Hogyha elérkezik utolsó órára,
Nem tér s meg nem újul, de mégyen halálra.

Megvénhészik az föld, elveszti szépségét,
De újul ha éri kikelet idejét;
Az nap elvégezi estve ő menését,
De megújul reggel, kihozván szekerét:

Csak maga egyedül az nyomorult ember
Az, ki gyors vénségétül soha meg nem tér;
Örök folyásában van az fris forrású ér;
Emberben peniglen soha nem ujul vér.

Víz, tűz, föld és nagy ég tartanak sokáig;
Ember, ezek ura, egy szempillantásig.
Kűfalak, nagy tornyok sok száz esztendeig:
Ember, ki csinálta ezeket, óráig.

Ehez hasonló elmélkedés több helyen fordul elő Zrínyinél, ép úgy mint Fuzulinál. Elmélkedéseik majdnem sorról-sorra megegyezők.

A jelen alkalommal azonban a költő nem a szerencse forgandóságáról, hanem annak állandóságáról énekeltet a török apróddal. És ebben is célzatosságot látunk. Kivételt akart felállítani, hogy a szabályt annál csattanósabban bebizonyítsa. Az apród személyében az elbizakodott Mehemmedet látjuk, ki a szerencse állandóságával kérkedik.

«Miért panaszkodjam, szerencse, ellened,
Ha bővíted mindennap én örömemet?
Nem szakadsz el tülem, az mint vagyon híred,
Hogy állhatatlanságban van minden kedved.

Dicsekedve említi a szerencse minden kedvezését; a sok jót, melylyel el van halmozva, s mely soha el nem fogyhat, aztán így folytatja:

De kötve vagy, szerencse, az én lábamhoz,
Mert elfuttál volna eddig gonoszomhoz,
Ha volnál szabadon; de rám gonoszt nem hozsz,
Mert kötve vagy, szerencse, az én lábamhoz.»

Török költő sem írhatott volna jellemzőbb s a török kegyenc elbizakodását tárgy és kifejezés dolgában hívebben föltüntető sorokat.

De Mehemmed meglakol elbizakodásáért: Zrínyi éjjel rá csap a gondtalanul alvó Mehemmedre; megöli őt fiával, Rizvánnal (Zrínyinél Rézmán) együtt s javait, melyek között csupán pénzben volt 17,000 darab arany, zsákmányul ejti.

A költő most az előbbi elbizakodó sorokkal szemben a VI. énekben a szerencse forgandóságát zengi. Itt okvetlenül erről kell elmélkednie; a tárgy úgy kívánja. És ebben megint a török költők ismert nyomain halad:

Fut fárad az ember, és kap ez világon;
Véli, hogy állandó boldogságot adjon;
Nem hiszi tövébül szerencse szakadjon,
Markában kis édesért száz ürmöt adjon.

Kit gyakran szerencsétlenség messzi kerül,
Valahára ürá is nagy uzsurával dűl;
Mentül nagyobb hegyen forgó szerencse ül,
Annál nagyobb kárral és sebességgel dül.

Örül az szerencse ember esésében;
Azért ő elveszi, teszi csaknem égben;
Hogy gyönyörködhessék nagyobb esésében;
Mint juhász kűsziklán küvek görgésében. — —

Boldog az, ki jóban el nem bízza magát,
De kész szűvel várja szerencse forgását;
Mind jón, mind gonoszon állhatatlanságát. — —

Szerencse énvelem is gyakorta mulat,
Mind édesset, keserűt mutat egyaránt.
Mulasson bár velem, annyit nem tréfálhat,
Hogy jól ne esmérjem állhatatlan voltát. *

Az utolsó idézet annyira emlékeztet Fuzuli elmélkedő kitérésére, hogy annak alapján is majdnem megdönthetetlen

* Hasonló természetű elmélkedés még több helyütt található a *Zrínyiász*ban, ilyen pl. a X. ének bevezetése a kadileszker halála után.

bizonyossággal merném állítani, hogy Zrínyinek ismernie kellett Fuzulinak *Leila és Medsnun* című elbeszélését, mely az ő korában általánosan kedvelt olvasmánya volt a törököknek.

A negyedik énekben bekövetkezik az, minek a siklósi kaland után bekövetkeznie kellett. A szultán a következő parancsot adja pasáinak:

»Azért, én barátim, mindjárt a hadakat,
Visszahivassátok, a kik sebes Dunát
Én parancsolatomból általusztatták:
Mindjárt vissza zászlókat hozzám fordítsák.»

Szokolovics Mehmednek megparancsolá,
Ez legfőbb s kedvesebb vezére vala;
Hogy kadileszkernek ezer juhot adna,
O isten nevében sasoknak osztaná.

Ez Zimonyban történt, hol a szultán junius 27-én a kurbán bajrámot (áldozat-ünnepet) ülte. Áldozat-ünnep ez, melyen minden mohammedánnak bárányt kell leölnie s azt háza népével elfogyasztania.

Zrínyi ezt azt áldozat-ünnepet, mely az iszlam törvényei által van elrendelve, összeköti a kadileszker jóslatával, s egy szép epizódra használja fel. A török szultánok minden időben nagy súlyt fektettek a *müneddsim basi* (udvari főcsillagász) jóslatára, s rendesen minden fontosabb vállalat előtt kikérték azt. A török történelem lapjai tele vannak a legsajátszerűbb jóslatokkal s babonás előjelekkel, melyektől a szultánok és vezirek eljárásukat függővé tették. A fatalista török hite az ily jóslatokban könnyen megfogható. Hogy a felvilágosult és művelt Szulejman is kikérte a jóslatot a kadileszkertől, az történeti tény, s nem is csodálkozhatunk rajta, mert hiszen még napjainkban is sokan hisznek a sejtelmekben és babonás előjelekben. A leölt áldozat-állatok és a sasok repüléséből a kadileszker nem jót jövendőlt a szultánnak; de ez, ha színből, ha szívből, most nem hajtott a kadi-

leszker szavára, ki nem javallá a Szigetvárra való menetelt.

«Mi úgy cselekedjünk (mondá az Mehmetnek),
Mint tudunk legjobban, s mint vitéz emberek;
Többit akaratjára hagyjuk istennek,
Éktelen madarak minket nem ijesztnek.» — —

A két ló elszabadulásáról és a török táborban általuk okozott zavarról írt epizód (IV. ének) lehet történeti, de valószínűbb, hogy Zrínyi költötte azt, hogy egyrészt a hírnek gyors növekedését, másrészt Zrínyi nevének rettegett voltát feltüntesse.

Az ünnep utáni napon (jul. 28-án) fogadta a szultán János Zsigmondot, vagy mint a török történetírók mondják: Erdél oglut (az erdélyi fit). A fogadtatás fényes volt, a mint a török szultántól várni lehetett. Zrínyi erről hallgat, mert nem illett munkája keretébe; de alkalmas helyen mégis bele szövi a «király fiát», a hogy János Zsigmondot nevezi.

Itt említi őt, a hol fogadtatásáról kell vala írnia; felhasználja ezt az alkalmat, hogy a szultánt mint szószegőt tüntesse fel.

Nincs mit hinnünk nekünk az török császárnak,
Mert nem lén embere megesküdt szavának.
Meg nem adá Budát az király fiának,
De nagy hitetlenül megtartá magának.

E négy sorral sokat mond Zrínyi. Csakugyan most, midőn János Zsigmond már felnőtt férfi volt, midőn a szultán előtt háromszor borult térdre és kezét megcsókolá, s midőn ez őt fiának nevezé; lett volna ideje, hogy a szultán ünnepélyesen adott igéretét beváltsa és János Zsigmondnak átadja Budát, melyet 25 évvel ezelőtt kezére kerített. De a szultán csak szép szavakkal és gazdag ajándékokkal bocsátá el a trónkövetelőt. Ime ezért szőtte be ide Zrínyi elmélkedését a török hitszegéséről; ez szolgáltatott neki alkalmat a nagyon helyén levő kitérésre. Így indokolhatjuk Zrínyi-

nek minden epizodját, minden kitérését. Semmit sem tesz, semmit nem mond indokolatlanul; minden szavának meg van a maga helye, a maga magyarázata.

Szulejman a Dráván Eszéknél hídat veretett; átkelt azon hadseregével és Harsánynál, Siklós és Pécs között táborba szállt. Innen követeket küldött Szulejman Zrínyihez, hogy őt a vár megadására bírja, azon igérettel kecsegtetvén, hogy a szultán viszonzásul teljesíti minden kívánságát. Átadja neki Szigetvárát, ha akarja, csak annyit kér tőle, hogy «uraság jeleért» hada a várba bemehessen s azt valamelyik hadnagyától a szultán adományaként vegye át. A beszéd, melyet Khalil beg Zrínyihez intézett, történeti feljegyzésen alapszik s a mellett költői jelleggel bír. Tele van törökös színezettel és észjárással. Szép a következő versszak, egészen keleties:

Hon a meleg hajnal pirosan föltetszik,
Hon az sötét estve tengerbe enyészik,
Hon az éjszaktenger magában küzködik:
Hired mindenütt van, s mint nap ugy tündöklik.

Az is történetileg indokolt, mit a követ Zrínyinek a német barátságáról mond:

Bízol-e németben, te okos horvát bán,
Hogy hamar segítséget küld néked talán?
Német, mely tégedet az föld alatt kiván
Lenni, segitséget hoz kárával talán?

Ki nem esmérheti német barátságát?
Leginkább magyarhoz gonosz akaratját?
Hogy gyülöli német az magyar katonát,
Ha akarod, adok néked ezer példát.

A török jól ismerte a német katonák gyűlölségét a magyarok iránt, de ha Zrínyi maga adná is szájába e mondást a töröknek, akkor is igazolt volna; hisz a Zrínyieknek az elsőtől az utolsóig, sokat kellett szenvedniök a német

miatt. Zrínyi nem hallgat a követ szavára s a szultán augusztus 5-én (görög naptár szerint, mint ezt Pecsevi határozottan megjegyzi) megkezdeti a vár ostromát. Ezen alkalommal maga is lóra ült és jelen volt az ostrom megkezdésénél.

A VIII-ik énekben Szulejman haditanácsot tartat, melyen a vár vívásáról foly a vita. Jelen van Zrínyinél Pertev pasa is, kiről már korábban mondottuk, hogy Gyula ostromára küldetett s azt Kerecseni László feladása folytán hatalmába is kerítette. Zrínyi tévesen szerepelteti Pertev pasát; mert a török és magyar kútfők egybehangzó adatai szerént, Szulejman életében nem jött még hír Gyula elestéről, s így Pertev nem is lehetett jelen az augusztus 19-én tartott haditanácsban. Zrínyi pedig Deliman és Demir khan ellenére Pertevnek tervét, a vár körülsáncolását fogadtatta el a török parancsnokokkal.

A következő énekben, egészen a XII-ikig, a törökség szempontjából csak csekélyebb jelentőségű dolgokkal találkozunk.

A XII-ik énekben Delimán bujdosását és Nándorfejérvárba érkezését adja elő. Itt találkozik Kumillával, Szulejman leányával, a Delimán által megölt Rusztem pasa nejével, kinek tulajdonképi neve Mirmah. Az egész ének Deliman és Kumilla szerelmével foglalkozik. A mily szépnek és ó-klasszikai szempontból kifogástalannak mondhatnók a szóban forgó szerelmi történetet; ép annyira esik az kifogás alá a törökség szempontjából. Egyes részek, egyes kifejezések és helyzetek megállhatnak, sőt határozottan törökös vonásokkal bírnak, de a görög mythologiából vett hasonlatok és vonatkozások nincsenek helyén egy Deliman és Kumilla ajkain.

Cupido nyilaival nem illeszthető be a török szerelmesek gondolatvilágába. A következő helyek egészen törökös jellegűek:

Ha az fülemile sirását hallgatja,
Annak bújához magáét hasonlitja;
Ha derült egeket az ő szeme látja,
Kumilla szépségét nagyobbnak gondolja.

Ha foly a folyóviz, vagy szép csurgó patak,
Az ő szemei is mind egyaránt folynak;
Ha az gyönge szellők ágak között fújnak,
Az ő bánati is nyughatatlankodnak.

És igy szól magában: «Kumilla, Kumilla!
Miért teszesz engem boldogtalanná?
Ezt az sok óhajtást, kit busult szü fúja,
Miért az te kemény lelked meg nem hallja!

Miért én sirásimtúl te meg nem lágyulsz,
S nem látod bus szemeimet könyvekben mint usz?
Te pedig talántán nyavalyámtul gyógyulsz,
És az én kínomban te semmit nem is tudsz,

Maga az fényes nap és ez az derült ég
Nálad nélkül énnékem sürü sötétség;
Ez az kikeleti mezei különbség
Én nékem unalom és nagy keserűség.

Tengelic éneke, pintyőke sirása
Nálad nélkül mind baglyok huhogatása.
Lengedező szellők, csurgóknak folyása,
Mint szélvész háboru és Léthe forrása.

A szerelmes Delimán epekedése egészen a török költők szokásos siránkozására emlékeztet, mintha csak Medsnun panaszát hallanók távol levő Leilájáért. Csak a «Léthe forrása» zavarja az öszhangot, az zökkenti ki a költeményt török vágásából. Miért nem használta itt Zrínyi a Zemzem forrását, mely hasonlat nélkül török költő alig tud verset írni?

De sokkal törökösebb jellegű panaszának következő négy sora:

Ihon hozzád megyek, tégy boszut én rajtam!
Magad kezeitül lelkemtül fosztassam.
De nem lehet, hogy olyan kegyes orcában
Lakjék kegyetlenség, s kárt valljon Delimán.

Ezeket mondja Medsnun is szóról-szóra Leilájáról, pedig a szerelemtől lángoló Leila is Medsnun ellen panaszkodik magányában, ép úgy mint Kumilla, ki Deliman szerelmétől lángol. Ő is panaszra fakad a sors ellen, lelkében nyughatatlanságot érez, mely szüntelenül űzi, hajtja és elméjét zavarba ejti. Ez nem egyéb a Deliman iránti szerelemnél. Anyja, Fatiha, kinek fájdalmát elpanaszolja, Cupido isten nyiláról, melyet senki el nem kerülhet, tart neki előadást, a helyett hogy gyógyítaná. Cupido isten egy török asszony ajkain ismét nem törökös; a szerelemnek istene ilyen görög jelmezben és fellépésben ismeretlen a törököknél, s annál kevésbbé beszélhet róla egy török asszony. Fatiha szavai olajat öntöttek Kumilla lángjára. Kumilla tisztességét hátra vetette.

Sem az nagy császár atyját meg nem becsülte,
Kis levélre könyvével ily szókat önte.

Ezt tette Leila is; midőn panaszát elmondá, levelet írt Medsnunnak, majdnem a Kumillaéval egyező értelemben.

Kumilla levele hű kifejezője volna a török nő gondolkodásának, ha megint «Diána társai szép isten asszonykák» nem rontanák annak török jellegét. Deliman válaszol; ezt tette Medsnun is. Deliman válasza rövid, de velős: rabul ajánlja magát Kumillának. A két szerelmes találkozik. Fuzulinál is találkoznak Leila és Medsnun, hogy annál keserűbb legyen az elválás. Deliman és Kumilla boldogsága sem tart sokáig. Őket is elválasztja egymástól az ádáz sors. Követség jő Szulejmántól, Ferhad bég hozza a császár bűnbocsátó üzenetét és Delimánt visszahívja a török táborba.

Deliman elfogadja a meghívást, Kumilla óva inti a veszedelemtől, mely visszatérésével reá várakozik. Ferhad beszédét *sirena énekének* nevezi; csak annak ne mondaná. Deliman nem hajt Kumilla sirására, felkészül a török

táborba, magával viszi Kumillát is. Kumilla uj panaszra fakad, melyben Enceladust, Ixiont, Prometheust, egy egész görög mythologiát használ kedvesének marasztására. A fatum utoléri őket. Kumilla megszomjazván útközben, Delimán kardszomakjából iszik. A szomakban egy csepp méreg volt, mely a kardról esett oda s Kumilla ennek esik áldozatául. Delimán fájdalma határt nem ismer:

Fegyverét elhányja, ruháját szaggatja,
Meztelen az fákat tövébül rángatja;
Nem kiált, de ordít oroszlán módjára,
Valahol kit talál, öl, ront és szaggatja.

Valódi őrjöngő Medsnun. A dühös tatár fájdalmát tömörebben és hatásosabban nem lehetne kifejezni. Ruháját leszaggatja. Ez a keletiek fájdalmának legelső nyilatkozása. A hetedik énekben Demir khan is így ad kifejezést fájdalmának:

«Esztelen szaggatja ruháját magának.»

A XIV-ik ének a katasztrófát készíti elő. A török hatalom nem volt elég erős, hogy a magyarokat Szigetvárban megtörje, Alderan bűvész, kivel már az I. énekben találkozunk, felajánlja segítségét a szultánnak.

Az egész poklokon vagyon én birtokom:
Ezekkel a gyaurt, ha akarom, rontom,

mondja a bűvész és Szulejman beleegyezésével ördögidézéshez fog. Ez a művelet Zrínyinek okvetlenül kellett; mert már az egész *Zrínyiász* alapja arra van fektetve, hogy a Szulejman és Zrínyi közt folyó harcban az alvilág és az ég is érdekelve vannak. Ezzel kezdődik az eposz, ezzel kell végződnie is. A török részen harcolnak az alvilág furiái, a magyarokat segíti az angyalok legiója, Gábor főangyal vezetése alatt. Az ördögidézés ellen tehát nem teszek kifogást, mert hiszen ez egyik lényeges föltétele a *Zrínyiász*-

nak; csak az idézés módját tartom helytelennek. Alderan, ægyptomi bűvész egészen azzal az apparatussal fog munkájához, a melylyel a középkor keresztény ördögidézői éltek. Az ördögidézés ideje, a mikor Delia Pán istent szerelemre gyulasztá, a csuda-charakterek, melyeket Alderan réz-vesszejével formál, azon varázs-igék, melyeket a borzalmas műtét alatt mormog, mind-mind nem mohammedán, annál kevésbbé török jellegűek. Pluton, Szerapisz, Belzebub, Hárbád, Phlegeton, Styx, Léthe, Kokytusz, furiák, harpyák, Briareusok mind olyan nevek, melyek Alderan előtt teljesen ismeretlenek. A felidézett lelkek seregében ott van az egész görög világ: Tantalus, fene Atreusz, Lykaon, Meduza feje, «Diomedes fene lovaival,» kegyetlen Therodamon oroszlánokkal és elszámlálhatlan legiója a tüzes ördögöknek és szörnyeknek. Ez egyáltalán nem egyeztethető meg a mohammedánok hitével, s mint ilyen nem bír a legkisebb valószínűséggel sem; már pedig a valótlan, a csodás elem is első föltételében legalább tárgyhű legyen. Alkalmazkodjék a népnek hitéhez. Ha elvetjük Vörösmarty *Zalán futásában* a magyar hitregét, mint a mely a magyar nép hitével nem egyezik, hanem csak a költő képzelmének önkényes szüleménye: akkor ne tartózkodjunk kimondani a kárhoztató ítéletet Alderan ördögidézése fölött sem. Ezzel Zrínyinek érdemeit legkevésbbé sem kicsinyitjük; nagy marad Zrínyi tévedéseiben is. Mi szüksége volt neki az összevisszahalmozott idegen elemre, mikor kezénél volt a mohammedan elem, melyet az ördögidézés második részében föl is használt?

Mindjárt azon kell vala kezdenie, hogy Alit, a negyedik khalifát idézi. Az a rész, melyben ezt teszi, sokkal egyszerűbb, nem oly rémítő, mint a tarka-barka képek irtózatos halmaza, és sokkal hatásosabb is. Mily méltóságos és mohammedán jellegű Ali idézése:

Tégedet is égből alászállithatlak,
Aranyos hold, ha segitségemre hivlak:
Es koporsóban is hagyott árnyékoknak
Miért ily erővel ne parancsolhassak?

Jőjj ki Hazret Ali, jőjj ki föld gyomrából!
Hozd ki nagy zulfikart te mély koporsódból!
Ismét kell itatni lovadat vértóból.
Már elfeledkeztek gyaurok voltodról.

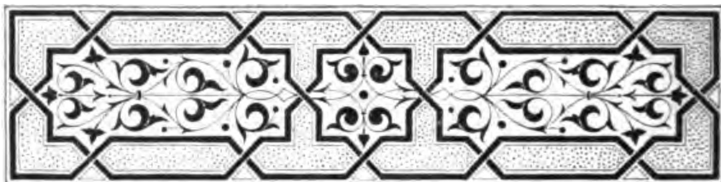
Csakhogy Zrínyi letér a helyes útról a görög furiáknak kedveért. Kezdődik a szörnyű pusztítás, gyujtogatás, öldöklés, melyet az alvilági szörnyek követnek el. Ezzel az ostrom iszonyait akarta a költő jelképezni, a mi neki valóban sikerült is.

Eleven, megkapó és vért fagylaló képeket tár szemünk elé, milyeneket csak alvilági szörnyeknek az égi hatalommal vívott harca képes felmutatni.

Így végződik Szigetvár ostroma; csak ily ördögi hatalom ronthatá meg a kis magyar várat.

A költemény befejezése egyuttal Zrínyinek, a hősnek dicsőítése!

RÉGI DALAIMBÓL.

Irta

TÓTH ENDRE.

Ne mondd nekem soha többé,
Hogy szeretlek mindörökké!
Nem hiszek én már a szónak soha sem —
Némán beszél az igazi szerelem.

Ne nézz reám olyan mélyen,
Meg nem igéz már az éngem . . .
Csalfa sugár ragyog benne, érezem —
Szemlesütve néz a tiszta szerelem.

Ne nyujtsd nekem emlékjelül
E virágot kebeledrül:
Rád gondolnék e virágrul örökre
S nem szeretem a virágot — letörve.

ÉLET ÉS ÖRÖKKÉVALÓSÁG.

Irta

KISÉRI.*

»Létel, te boldogság ezer veszélyben is,
Nemlétel, te pokol, még nem érezve is!«.
Csokonai.

BRR! .... beh hirtelen kerekedett ez a förtelmes téli zivatar! még sejteni se lehetett ezelőtt egy negyedórával, mikor a nagymama a kismamával elment komaasszony-látogatóba. Én itthon maradtam házpásztornak, vigyázni a szöszke fejű Pipikére, meg a fekete hajú Güzikére, mostoha leánykám s mindannyiónk apró szentjeire.

A két kis csacska jószág kedves neszelődése és csicsergése behallik hozzám a benyilóból, s kellemesen zsong fülembe, a mint íróasztalom előtt ülve, gondolat nélkül bámulok ki az ablakon.

Kinn az utcán, az ólomszínű levegőben a sűrün lebegő hópelyheket őrült kalamajkában forgatja, zűri-zavarja a zivatar; s ez eszeveszett vitustánchoz a füstölő kéményen, — e fekete szopókájú dudán — fújja a nótát. A füstöt lelecsapódó foszlányokban a fehér hópelyhek közé keveri, mintha még ezzel is rémültebbé akarná tenni őket; belül fülő kályhámmal pedig vissza-visszanyeleti a meleg légvonat zuhogását, mint a haldokló maradozó hörgését a halálvívódás!

* Örülünk, hogy a kedvelt író, hosszas hallgatás után, vállalatunkban szólal meg először. *Szerk.*

Ablakom alatt az utcán a térdig érő friss hóban egy kifordított subájú ember — sapkájából a füle se látszik ki, — küszködik a szemközt jövő viharral, mely a fagyos hótól cafatos subája szárnyait — mint könnyű fátyolt — lebegteti, csapkodja két oldalt hátrafelé.

A hol ni! .... most visszanyomta; de ő lesütött fejjel, mintha bújni akarna, még egyet lép előretántorogva, most subája alá csap a szél, válla körül kerekre kiteríti és visszáról a fejére borítja. Kénytelen a viharnak hátat fordítva vesződni a hűtelenné vált gúnyával, míg karjaival egy darabig hiába hadonászva ismét összefoghatja két kézzel a mellén.

Fogadni mernék, hogy az imádkozással semmiféle atyafiságban sem levő szavakat mormol összecsikorított foga közt. — Szélnek dőlve, nagy nehezen elbandukál ablakom alól, azután nem látom ....

Hová hajtja ez az őrült vihar e keveregve lebegő hópelyheket? ....

El — messze .... talán a végtelenbe! ....

Hohó! .... végtelenség! ? .... örökkévalóság? ! .... Ezek fölött gondolkozni is lehetne .... Most nagyon van ráérő időm; de meg olvastam is valamikor, hogy ezen eszmék fejtegetésében már sokan megkábultak; megkísértem én is, jó lesz valami más narcoticum helyett ....

— Az évezredek billiárd — eh! akarom mondani — billióinak milliárdjai még csak másodperceknek se válnak ugyan be az örökkévalósághoz viszonyítva, de ez mégis azok elgondolhatatlan tömérdekségéből áll!

Az évezredek: egymásra verődött századok. A századok: rakásra gyűlt évtizedek, ezek felszaporodott évek, melyek a hónapok, — ezek a hetek, a hetek: a napok; — a napok az órák, percek és másodpercek takarékpénztárai! ....

Mintha egy telescópba a vastagabb felén benézve, az örökkévalóságot másodpercekké kicsinyítve látnók a vékonyabb vége előtt!

Ezen hasonlítás elmésen bebizonyítja, hogy a szempillantás alatt lüktetve eltünő másodperc is részecskéje az...

— Bátyótám!.... bátyótám!

— No, mi az?

— A Pipite lehúszta a babusta tunitáját!

— Tyüh! Hadd lám!

A kis barna Güzike duzmanos képpel hozza be a corpus delictit, mely a Pipike komornasága miatt alig præsentálható toiletteben van. — A mint ezen derangirozott kisasszonyt Güzike a két kis kezével az orrom alá tartja, látom, hogy cseresznyeszája végei — mint a csurgóra álló újhold szarvai — lefelé íveződnek. — No, most mindjárt eltörik a mécses-cserép!....

— Pipike! gyere be!

Pipike — két éves fiatal úri ember — a legkisebb lelkiismeretfurdalás nélkül kocog be a poroló-pálcán, melyet ostorral csapkodva, s szöszke fejét mint a csótáros csikó fel-felvagdosva, nagy kanyarodásban belovagol a szoba legtávolabbi szögletébe.

— Állj elő vén Márkus!

Egy iramattal előttem terem, megrántja a porolópálcaparipa száját, hogy az ezen hyppodromi fogás miatt felágaskodva, megemeli a még egy szárú nadrágot.

— Megmondtam már, hogy a Güzike babáját nem szabad bántani!

Pipike komolyan néz a szemem közé; látszik, hogy lelkét nem terheli bűntudat, mert egész phlegmával replikáz:

— A tunita nem Guzié, azs a babustáé.

— De a babuska maga is a Güzikéé.

Ezen érvelést Pipike azzal teszi tönkre, hogy a babát kikapja a Güzike kezéből s azt, leírhatatlan indiscrét helyzetben, lábainál fogva meglóbálva, elhajítja.

Ezen lovagiatlan eljárás csakugyan eltöri a mécsescserepet, s Güzike keservesen elpityeredik.

— Ejnye, te — te lázadó bosnyák! Vedd föl szépen a babuskát, add oda Güzikének; azután csókold meg és kérd meg szépen, hogy ne haragudjék.

Ezen rendeletek végrehajtása után megköttetett a békesség és a fegyverszünetet kötött hadviselő felek saját táborukba vonultak vissza.

Hol is hagytam el az örökkévalóságot? ....

Úgy, a mint a telescop vastagabb felén benézve, másodperccé kisebbedve látszott.

De mit nekem a rövidke másodperc! Én az örökkévalóságról akarok gondolkozni; ez okért megfordítom a messzelátót, és most a vékonyabb végén kukkantok bele...

No már ez tágasabb kilátás! ....

Itt már kedvemre nyujtózkodhatom a végtelenségben, nem vagyok kénytelen összehúzni magamat, mint a chinai óriás a közönséges termetű emberhez szabott nyoszolyában ....

Gondolatnak is iszonyú — ezt a végetlen örökkévalóságot véges elmével ....

— Bátyóta?

— Mi az már megint?!

Pipike, a lázadó bosnyák, pityergéshez készült pofácskával, gyalog szalad hozzám, — s még csak elképzelni is rettenetes! — hozza a kedvenc négy kerekű almás szürke lovát, melynek farka helyén volt fütyülőjét — az előterjesztett tényvázlat szerint — Güzike kicsavarta!

No, ezt helyre kell tenni, mert különben nem lesz békesség ebben a tartományban!

Előveszem a tollkésemet, s kezdem az almás szürke sípnak szánt részét célravezetőleg idomítani.

Pipike, hogy ezen chirurgiai operátiót közvetlen közelségből szemlélhesse, addig ágaskodik, kapaszkodik, míg apránként szerencsésen felkuszik az ölembe.

Az operátió mély csendben történik s Güzike a benyi-

lóból nem tudván mire vélni a dolgok ilyetén fordulatát, vagy talán érzékeny lelkiismerete a súlyos bűntudat által is háborgattatván, lassan besompolyog és semmiféle megtorlási vágyat nem observálván arcomon, Pipikével szemközt szintén az ölembe mászik.

Így egyik bal-, másik jobbfelől kicsi karjaikkal átölelik a nyakamat, s én halántékaimon érzem gyönge pihegésöket.

— Bátyótám! nem fáj majd a futyuló a cocótánat? — kérdi bűnbánó részvéttel Güzike....

— — — — — — — — — — — — — —

Most a zörgők csörgése hallik a kapubejárásnál, megjött a szán, meghozta a nagymamát, kis mamát, kis papát.

— Mödgyüttet! — ujjong Güzike.

— Ott a cinosz möd a dáma! — kiált Pipike s olyan gázolást visznek rajtam véghez, mintha hordós-káposztát taposnának; de azért szokásuk ellen nem mozdulnak az ölemből, s nem repesnek az érkezők elé, mert még nincs helyen a síp!

A szobába lépők egy dugat fűteni való melegét neutralizáló hideget hoznak be magokkal és égő szemmel, pirosra csípett arccal jönnek felénk.

Én nem mehetek eléjök, fogva tart a nyakamba csimbeszkedő apróság!...

De a kis mama a Pipikének, a kis papa a Güzikének gőgicsél....

A kedves nagymamácska az én fejem fölé hajol, hosszan, édesen homlokon csókol, s én nem érzem, hogy a hideg hópelyhek arcomba hullanak fejkendőjéről, csak szótalanul nézek nyájasan reám mosolygó szemébe.

— — — — — — — — — — — — — —

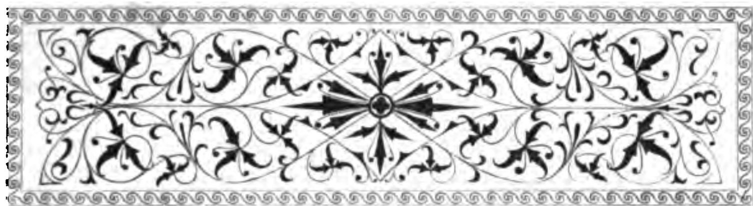
— Hát az örökkévalóság!?....

Majd, ha — mint a tudósok kiszámították — évezredek multával a lassanként kihűlendő földgömbön meg-

szünik az élet, — s maga a földgömb is kiégett meteórként a világürt betöltő s megrázkódtató robajjal darabokra szakadozva az őt vonzó napba hull, — s nem élnek többé egymásért dobogó szerető szívek.... Mit ér akkor az örökkévalóság!?....

Eh!.... gondolkozni sem érdemes felőle!

ESENGÉS.

írta

BENEDEK ALADÁR.

Ki elvittél a pusztaságba,
Oh, vezess vissza engemet!
Vezess vissza az emberekhez,
A mig szivem ilyen áldott, jó s meleg.

Bár örömest hagyám el őket,
Ölükbe vágyom ujra ím,
Beszélni nyájasan hozzájok,
Elrejtve tőlök súlyos álmaim.

Oh, mert ez álmok voltak, a mik
Biztattak, hivtak messzire,
Oda, hol nincs, csak pusztaság, köd,
Hol sir és fázik az ember szive.

Ez álmoknak köszönheted, hogy
Oly könnyen mentem el veled,
El, el, egy sívár rengetegbe,
El, el, hol zúgnak rettentő szelek.

De elég volt! Remegni kezdek.
Fázom. Félek, hogy megfagyok.
Vígy vissza ismét ő hozzájok!
Ne legyek ilyen árva s elhagyott.

Oh vígy vissza, ki elraboltál
Tőlök s magamtól, oly korán!
Hallgatni vágyom csevegésök',
Csüggvén kis lelkök gyermek-szózatán;

S megosztni vélök vágyat, ingert,
Mosolyt, örömöt, érdeket;
Kifárasztott e zord magány, hol
Nem járnak, csak az istenek.

Oh vígy vissza! Ne légy kegyetlen!
S ők megbocsátnak tán nekem;
Még tán nem késő, még szivökben
Örök gyülölség nem ég ellenem.

Nem, nem! Hisz én is megbocsátom
Kiátkozásuk, mely kisért.
Vígy vissza! vagy tépd össze lelkem',
Te csábos, irigy, bús eszményiség!

SZÍNI ÉLET KOLOZSVÁROTT

A SZÁZAD ELEJÉN.*

Irta

DÉRYNÉ.

I.

Hogy kerültem Erdélybe? — Az intendans levele. — Az éjjeli látogató. — A lappangó emisszariusok. — A szöktetők. — Gyűrűhistória. — Törvény és színész. — Az útlevél.

EZERNYOLCSZÁZHUSZONEGYBEN lehetett, midőn pesti kirándulásomból hazaérve Székesfejérvárra, levelet kapok Kolozsvárról. Már engem akkor sok felé hívtak az országban, s most is gondolkodóba estem, mielőtt a levelet felbontanám, valjon meghívó-e?

Most már, midőn annyi évet töltöttem kedves második bérces hazám művelt lakói közt, pirulva kell bevallanom, hogy akkor oly kicsinylőleg gondolkoztam Erdélyről. Én még akkor botor észszel csak abból ítéltem, a mit némely elbeszélésekből szedtem a fülembe. Mindig az oláhok műveletlen részét hallottam emlegetni, s én egész Erdélyt, Kolozsvárt sem véve ki, mind csupa oláhnak képzeltem. A kolozsvári színi viszonyokról se volt valami előnyös fogalmam. Az akkori intendánst, *Nagy Lázár* urat furcsán hallottam lefesteni nem egyszer. Szörnyű zsugori és értelmetlen embernek írták le, kiről nevetségül gyakran előhoztak példakép egy-egy adomát.

* *Déryné naplójá*-nak közelebb megjelenendő II. kötetéből.

Kolozsvárról is nyári időkre excursióba megyen a társaság vidékre. Nagy Lázár is elküldé a társaságot, de egy ispánt is küldött vele, ki számvivői minéműségben működött azzal az utasítással az intendáns úrtól, hogy vigyázzon, nehogy azok az urak haszontalan költségeket csináljanak; mert tudja, édes ispán, könnyelmű nép ez a theatralista nép, nem nézi, hogy mint adja ki a pénzt, csak költ meggondolás nélkül, kivált ha a más erszényére teheti. — Az ispán el is járt híven tisztében, igen szűken adott a legszükségesebb színi kellékekre is, mindig tett kifogásokat, megjegyzéseket, hogy hát nem lehetne ezt meg ezt elkerülni. Majd ád a teéns úr, ha sokat költenek!

A többek közt megtörtént, hogy egy színésznő az öltözőben eléjult; hamar ecetet hozattak s azzal kenegették a homlokát, míg magához tért. Egyszer jön az ispán az öltözőbe, megüti az orrát az ecet szaga, elkezd szimatolni s fölkiált nagy mérgesen: «Ki ivott itt ecetet? ez már szörnyüség! Ez mind csak azért van, hogy engem boszantsanak. De jól van, majd megírom a teéns urnak! Hol az a pohár? adják ide, a mi maradt!»

— «Bizony nem sok maradt, — mondák a lurkók kacagva — nagyon szomjasak voltunk; de ha épen kívánja — —

Nos hát ilyenek jutottak eszembe; mi alatt gondolkoztam.

Végre elolvastam a levelet, — hát csakugyan meghívás Nagy Lázár úrtól. De illedelmesen volt írva, nyilván nem az ispán írta. Hogy hát a kolozsvári publikum annyi sok dicséretest hallván felőlem, igen óhajtaná, ha tizenkét előadásra megnyerhetne. Írjam meg a föltételeket stb.

— Tercsa mama — mondám Murányinénak nevetve, s odanyujtva a levelet — adjon tanácsot. Nézze, hívnak a medveországba vendégeskedni. Nem tudom, ki fog vendégeskedni, én-e a medvehúson, vagy a medve az enyémen, ha útban találnak.

— Oh te bolygó, mondá, nem olyan annak az útja, hogy

a medvék csak úgy elődbe jőjjenek. Magas hegyek között, a havasokon tartózkodnak azok, a hol a mócok laknak.

— Akár hová tesz az isten, én félek azt a nagy útat megtenni magamra. Hanem majd nagy követeléseket teszek, s a fösvény intendáns nem adja meg. Így aztán vissza sem utasítom meghívását, mégis itthon maradok.

— Azt jól teszed, mondá, mert télen két hét az út oda, akkor is csak jó lovakkal.

Megirtam hát a föltételeket: 300 frt úti költség (a fuvaros 150-et kért meg zabot), egy középpáholy egy arany egy estére, a többi páholy a rendes áron, csakhogy mindegyik biztosítva legyen stb.

Nem hittem, hogy felelet jőjjön rá; de megjött egy hónap mulva. Tisztel alássan Nagy Lázár úr, de nálok az nincs szokásban, hogy még biztosítva is legyenek a lózsék, az útiköltség is igen nagy, nincsenek arra nagy, drágás fogadók, aztán oláh paraszthoz is lehetne szállni, nem jönne annyiba.

Ezzel tehát quitt volt a tapló.

— — — — — — — — — — — — — —

Két évvel később Egerben voltam az *Éder* társaságánál.

Pénzre volt szükségem s kértem Édertől kétszáz forintot. «Szivesen — mondá — de ne vegye megbántásnak, emberek vagyunk, ki lát a jövőbe? adjon valami zálogot.»

Meghökkentem magamban, de nem szóltam s mosolyogva huztam le ujjaimról a gyürüket, s leolvasva átadtam neki. Mentegetődzve zárta el fiókjába, leolvasta arcomról, hogy nem mutatom bár, de igen roszul esik.

Egy este épen az ölemben hevert a könyv, melylyel gondolataimat szerettem volna elűzni, midőn a leány azt mondja: «Mintha motozna valaki az előszobában, kinézek.»

Nem sokára bejő, s mondja, hogy egy pincér van künn a «Zöld-fa» fogadóból, azt kérdi, itt lakik-e és hogy egyedül van-e Déryné ténsasszony?

Én nem mertem behívatni, megijedtem, nem valami rabló-e; de végre kimentem elébe: «Mit akar, barátom?»

Körül néz nagy ovatosan, — én ismét megijedek, de nem akartam mutatni, szörnyű bátor hangon mondom a leánynak: «hívd le csak Jóskát» s felmutatok a szinpadra.

— Kérem, ne tessék senkit se hívatni, — mondja az idegen egészen megrettenve, — én megbízásból jövök, de erről senkinek nem szabad tudni semmit. Levelet hoztam.

Nézem a levelet. Idegen kézírás.

— Jőjjön a szobába, mondám, s bementünk. A levelet még feltöretlen tartottam a kezemben s mondom: — Mielőtt e levelet fölbontanám, tudni akarom, ki küldi, s miért választott ily késő estét az elküldésére?

— Hogy ki küldi, nem tudom, — mondja a pincér, — hanem ez így van: Valami hat nappal ezelőtt behajtott az udvarra hozzánk egy nagy, gyékénynyel borított idegenországi szekér négy lóval. Két úr szállt le belőle s külön szobát parancsolt. Én kérdem, hogy honnan méltóztatnak jönni. «Majd ráér holnap is arról beszélni, — mondák, — most csak hamar meleg szobát s vacsorát ide és jó bort, mert ménkő hideg van és pokoli éhség gyötör. Mindenekelőtt pedig jegyezze meg, hogy senkit se kell hozzánk bebocsátani.» Mindent tüstént elkészítettünk parancsolatukra, de a szobát rögtön becsukták magok után s azóta itt vannak bezárkózva, még az ablaktáblák is be vannak téve, meg az ajtó is csukva mindig. Az utcán se voltak még, mióta itt vannak. A kocsist is körülvettem, honnan jönnek, meddig lesznek itt? Mindenre csak azt feleli: «Nem tudom».

Én nem tudtam magamat tájékozni, mi lehet ez? Miért ez a titokszerüség, s mi közöm lehet ahoz *nekem?* A levél még mind feltöretlen volt a kezemben, haboztam felbontani. Abban az időben nagy divatban volt levelet írni ellenének, a ki midőn feltörte, pukkanót talált benne s ha nem sérült is meg, de legalább is megijedt.

Kérdem: hát mit mondtak, midőn kezébe adták a levelet?

— Öt órakor behívtak s kérdék: tudod-e, hol a színház? — Hogyne tudnám! — Hát ismered-e Déryné aszszonyt? — Hogyne ismerném! — Levelet viszel hozzá, de eldugd, s ha van valaki nála, csak azt kérdezed: «micsoda játék van holnap?» Ha pedig egyedül lesz, odaadod a levelet, és megvárod a feleletet.

Ekkor fölbontám a pecsétet, s bámulva olvasom a levelet:

«Nagyon tisztelt Művésznő!

«Szeretnénk személyesen beszélni a t. asszonynyal, s tennénk tiszteletünket, de nem merünk kimozdulni szobánkból, hol már hat nap óta vagyunk mint foglyok bezárkozva. De már nem mulathatunk még tovább is. Így soha célhoz nem jutunk. Nappal nem mehetünk ki, mert fölismernek, este meg mindig ott leselkedik a t. asszony lakása körül a gaz *Czelesztin*, s ha ő hamarabb megbizonyosodnék a felől, hogy mi vagyunk itt, azonnal elárulna s keresztül járna az eszünkön.

«Asszonyom, mi Erdélyből jövünk, Kolozsvárról, a mágnások megbízásából, hogy a t. asszonyt megkeressük, s minden áron behívjuk, és ha megnyerhetjük, szerződjünk. Most csak arra kérjük, intézkedjék s parancsolja meg, mikép lehetne együtt értekeznünk. Ha mi oda mennénk, feltünne, mert mind ismernek. Nem merjük ide kérni e zord időben, de itt egyelőre legbiztosabban végezhetnénk mindenek felől. Feleletet szívszakadva várnak

tisztelő szolgái
Székely József és *Udvarhelyi Miklós*
a kolozsvári színtársulat vezetői.

Ámulatomban nem tudtam hirtelen, mi tevő legyek, csak annyi volt előttem világos, hogy beszélnem kell velök. Eszembe jutott, hogy *Szentpéteri*-hez küldök.

— Egy szót se szóljon, — mondám neki, a mint belé-

pett s átnyujtám a levelet, — olvassa ezt és hallgasson. — Kérem, folytatám aztán, a mint elolvasta s visszaadta, — menjen el oda s értekezzenek, a mint legjobbnak látják.

Én a legnagyobb izgatottsággal vártam, míg visszajön Szentpéteri. Volt időm gondolkozni. Ha más körülmények között talál a levél, tán még azon este fölugrottam volna arra a szekérre. De most, midőn még mindig várok az ohajtott levélre, mely döntő lesz jövendő egész sorsomon! Hát ha megjön és én tova leszek, messze, túl a magas, kősziklás bérceken. Itt elfogják leveledet, oda el sem érkezik. Nem, nem megyek egy tapodtat se, nem hagyom el magyar hazámat, itt kell maradnom, ide láncol minden.

De azok a szegény emberek, — oly messzeségből jöttek értem, annyi alkalmatlansággal és költséggel, ily kemény télidőben. És most üresen térjenek vissza. Mégis csak megfontolást igényel. — De hogy és mikép szabaduljak Édertől? Szerződésem kötve tart, s nem látom módját föloldani.

Jő Szentpéteri. — Nos! — kiáltám elébe, — miért e szörnyű titokszerüség ily csekély ok miatt, hogy másfelé hívnak? Mintha csak menyasszonyt akarnának rabolni.

— De, aligha úgy nem is lesz — feleli.

— Mi a patvar, — mondám, — tán csak nem — —

— De igen. El fog kelleni szökni. Máskép nem is szabadulhat.

— Az istenért, mondja el hát, mi ez tulajdonképen! Hisz úgy beszél, mintha én már mindenbe beleegyeztem volna, s már nincs is más hátra, mint menni.

— És pedig úgy van, hogy menni. Menni minden áron. Ez olyan dolog, hogy itt már nem lehet kérdés a felől: menjek, ne menjek? Csak arról lehet szó: ma-e vagy holnap. Mikor Erdélyben már a mágnások is beleegyeznek, hogy ők emelni fogják a színészetet, s Erdély, mely már annyit áldozott a nemzetiségnek s színházat is épített, és most azzal bizonyítja be ismét jó indulatát, hogy mágnásai átveszik a színház vezetését oly föltétel alatt, hogy opera is

lesz, a melyhez maga okvetetlenül szükséges: hogy gondolhat akkor maga arra, hogy mind ez a szép hazafias törekvés meghiusuljon a maga vonakodásán! Ez javára válik a színészetnek, dicsőségére magának; nincs mód azt visszautasítani.

— De hát mit mondtak mégis?

— Majd elmondják ők magok. Engem csak arra kértek, beszéljem rá, ne utasítsa vissza ajánlatukat. Föl vannak jogosítva minden kívánatát teljesíteni. Pénzzel is el vannak látva, a mennyi szükségeltetik. Találkozni akarnak, titokban persze. Panaszkodnak, hogy halálra unják magokat; már a fejök is szédül, mert kijönni nem mernek, hát mindig az asztal körül sétálnak. Ha megtudnák, hogy itt vannak, Éder mindjárt gyanúpörrel élne, s meghiusítaná szándékukat.

Elhatároztuk, hogy más nap este felé bekötöm a fejemet, hogy föl ne ismerjenek, s elmegyek hozzájok. Szentpéteri már értem jött.

Majd a lábaimhoz borultak szegények, hogy beléptem. Járta az «és pediglen» «és pediglen» — ez volt a hirtelen beszédű Székelynek a szavajárása — s nagy idő telt bele, míg mást is hallottam tőlök, mint a mit megírtak s a mit már Szentpéteritől hallottam.

— És pediglen, — mondá — gróf Wass Imre ő nagysága még azt is mondta: «Tudják mit, édes Székely? kövessenek el mindent, s ha még se eresztik, szöktessék el, — de nekem Déryné nélkül be ne jőjjenek».

— De hogyan szabadulni? — mondám — és ily kemény télben!

— Mindent elkövetünk, — mondá a csendesvérű, jó Udvarhelyi, szelid, becsületes arcával felém fordulva, — hogy kényelmes ülése legyen s jó, meleg bundák vannak velünk.

— Térjünk a dolog velejére, — mondám. — Önök hívnak. Mikép és mire? hogyan van szervezve a társaság? ki a director? ki fizet? és fixumot-e?

— És pediglen ez így áll jelenleg, — magyarázá Székely, — társaságunk sok és jeles tagokból áll, ámbár Czelesztin kijött tőlünk. Mi ketten vagyunk a társaság vezértagjai. Minden drámát, szomorújátékot adhatunk, kivált nők tekintetében; társalgási darabok, vígjátékok mind jól be vannak töltve, csak épen az opera, — no az nincs. És pediglen Kolozsvárnak igen művelt közönsége van és szeretnék, ha volna. Azért a mágnások magok közül választottak egy komitét, mely kész áldozatokat is hozni s maga a választmány veszi kormánya alá a társulatot, ha lesz kilátás operához. Most hát itt vagyunk, hogy a t. asszonyt magunkkal vigyük, mert tőle függ, hogy minden meglegyen.

Nem tudtam mire határozni magamat. Csak ötöltemhatoltam. Ekkor betoppan Szentpéteri, s most odabenn hárman vettek kereszttűzbe. Már nem győztem tovább ellenvetéseket tenni, izgatott lettem, s azt mondtam: «no nem bánom; de nem egy évre, hanem csak hat heti vendégszereplésre».

— Na jó, mondá Székely kezeit dörzsölve — na jó; és pediglen soha se megy el többé tőlünk.

De már most jött a nagy kérdések kérdése: mikép szabadulni! — Ennek nem tudtuk a módját kitalálni. «Szökjünk!» mondá Székely. Azt nem teszszük, felelém, úgy is érzem, hogy vétkeztem Éder ellen, mikor csak szóba is álltam magokkal.

— Hát pénz kell-e? — kérdé Székely — van ám elég.

— Most egyelőre csak kétszáz forint kell, mondám.

— És pediglen nem is sok. Itt van.

Tizenegy óra vetett haza. Egész éjjel nem tudtam aludni. Éreztem, hogy a mit tettem, nem egészen helyes.

Más nap megyek Éderhez s mondom:

— Kérem direktor úr, adja ide a gyűrűimet, elhoztam a pénzt.

— De sürgetős! — mondja hidegen.

Én leszámláltam a pénzt a komótkasznyi tetején, két-

száz forintot csupa újdonatúj ezüst huszasokban. Megszámlálta ő is, besöpörte a kinyitott fiókba, aztán egész hidegvérrel betolta a fiókot, becsukta s a kulcsot a mellényzsebébe dugta. — Én csak néztem rá, hogy hát mit akar? miért nem vette ki a gyűrűimet a fiókból? De ő emlékezni sem látszott rájok. Tova ment s leült az asztalhoz, hol már az alatt terítettek, leült s egy szót se szólva hozzám, ott hagyott állni.

Erre szörnyű méregbe jöttem s mondom: — No? hát a gyűrűim?

— Azok itt maradnak.

— Itt maradnak? Hát miért? Adósa vagyok én az úrnak? Hisz most fizettem ki.

— Azt én nem tagadom.

— Hát mi jogon tartja vissza akkor a sajátomat?

— Azt a ténsasszony ép oly jól tudja, mint én, hogy mi jogon.

Engem elfutott a méreg; e borzasztó hidegvérűség kihozott a sodromból. Lármáztam, hogy a kis Éderné úgy reszketett belé szegény, mint a nyárfalevél. Azt mondtam, hogy ez erőszak, rablás, s több olyat, a mi bizony nem illett tőlem. — Éder csak annyit mondott:

— Legyünk nyiltak: a ténsasszony el akar menni.

— Nem! mondám, nem «akarok», de el «megyek», — azok után, a miket velem tett, nincs többé maradásom.

— Én pedig megmutatom, hogy lesz maradása.

— Hát csak mutassa meg, mondám, s azzal kimentem a szobájából.

Délután jön a színházszolga, hozza a szerepemet az «Arany időből» holnapra. — «Vidd vissza», mondom, «s mondd, nem játszom többet.» Elviszi, de azonnal visszahozza s leteszi az asztalra. Itt hagyja! neki azt mondták. — Az is jó. Másnap reggel kihordják a színlapot. Rajta a nevem. Kilenc órakor próba. «Tessék feljönni, itt a jelenése.» Nem megyek! Éder rohan a szolgabiróhoz: a színlap ki van

hordva, a publikum megsértve, ha nincs játék estve, skandalum lehet abból és mennyi kár! Ki téríti azt meg?

A szolgabiró eljött maga. Nagyon a szívemre beszélt. Mi köze a közönségnek a direktor és a színésznő privát dolgaihoz? Azt megcsalni nem szabad. Aztán nekem kötelezésem van, melyet nem lehet csak úgy könnyedén felbontani.

— Hiszen, mondom, föllépek én este; csak hagyom őket küzködni.

Végbe is ment a játék baj nélkül. Az én foglyaim majd hogy meg nem dühödtek, hogy színházba nem jöhettek. De Czelesztin, a ki csakugyan megtudta a dolgot s elárulta Édernek, azzal fenyegette, hogy lelövi, ha az útcán találja.

Másnap épen csomagoltam a dolgaimat, hogy minden eshetőségre készen legyek, — belép hozzám Éder, negyedmagával. A kísérők vármegyisták voltak, meg ügyvédek.

— Hát csakugyan igaz, a mit nekem mondtak, — kezdé Éder a csomagokra mutatva, — íme már útra készen áll a madár.

A hivatalnokok közül egyik megszólal igen nyersen: «Mi okát adja az asszony távozásának, miután szerződése van, s az még le nem járt?»

— Hát csak azt, hogy nem akarok ennél az úrnál tovább maradni.

— Ohó, — mondá a kísérők egyike, a ki eddig hallgatott, — mire való volna akkor a törvény? Mi a törvény nevében vagyunk itt, s ha asszonyságod szép szerével nem enged, szigorúan kényteleníttetünk föllépni.

— Talán még be is zárnak, — mondám mosolylyal, nyugodtságot erőltetve; pedig dehogy voltam nyugodt! úgy féltem, mint a nyul.

— Bezárni, az még ráér, — mondá a hívatalnok, — de a törvény nevében lefoglaljuk mindenét, s ha hír nélkül útra kél, az útról is vissza fogják hozni.

— És — kérdém — ha visszahoznának? Már t. i. ha

elmennék; mert szökni nem fogok, erről biztosítom az urakat. De teszem, ha erőltetnének az ittmaradásra, — mi lesz? Azt még megtehetik, hogy erőszakkal fölkísértetnek a színpadra. De hát azt elhiszik-e, hogy erőszakkal rá kényszeríthetnek arra, hogy beszéljek? vagy hogy énekeljek? Képzelik ezt lehetőnek?

Egy se szólt többet egy szót se.

— No látják az urak, — a színészet más dolog! A színész szabad lény, hatalmában áll szólni vagy nem szólni, bottal azt kormányozni nem lehet. És én azt mondom a tisztelt uraknak, ne is fáradozzanak, mert nekem maradnom már lehetetlen. Azt nem mondom, hogy vissza nem jövök a publikum iránti tiszteletből, de Éder úrral sokkal inkább meghasonlottunk, semhogy a megtört láncszemet össze lehetne forrasztani.

Még ott vitatkoztak velem egy darabig az én «lefoglaló» uraim, aztán kérőre fogták a dolgot, s mikor az se használt, vették a kalapjokat és eltávoztak.

De már most én mit tegyek, hogy tisztességgel elmehessek? Kihez forduljak jó tanácsért, vagy épen segítségért? Ni, most jut eszembe: megyek Halasihoz. Már nem tudom, főispán volt-e vagy alispán, de annyit tudtam, hogy ő hatalom Egerben. Elmentem hát hozzá s elbeszéltem neki az egész dolgot, úgy igazán mindent, a hogy történt. «Kérem, mondom, méltóztassék kegyes pártfogása alá venni és elbocsátani hat heti vendégszereplésre, — ha ezt bevégzem, visszajövök. De Édernek is megparancsolni, hogy gyűrűimet adja vissza és nekem passust adni, hogy bátran utazhassam.»

Meghallgatott figyelmesen s aztán egyszeriben leült és sajátkezűleg megírta az útlevelet, igen kedvező meghagyásokkal. S megigérte, hogy azonnal küldi a hajdut Éderhez a gyűrűkért.

Inkább repültem, mint futottam foglyaimhoz, előre benyujtva az ajtón az útlevelet. «És pediglen nagyszerű

gondolat!» — mondá Székely, mikor elmondtam a történteket.

— De most már — mondá Szentpéteri — sietnünk kell, hogy jókor indulhassunk.

— Indulhassunk? — kérdém csodálkozva, — hát maga is jön?

— Kétségkívül!

— De hisz ez újabb akadály, hisz ön is szerződtetve van!

— Nincs énnekem szerződésem, — mondá Szentpéteri, csak úgy jó szóra ragadtam itt, s most megmondom Édernek, hogy én Czelesztinnel egy társaságnál nem leszek.

— Hát annál jobb. De ha Éderhez megy, ne szóljon neki semmit a passusról, csak annyit mondjon, hogy küldje már vissza a gyűrűimet.

Éder és Szentpéteri nagyon összevesztek. Éder azt mondá, a gyűrűimet ki nem adja a Herkópáternek se, megtartja kárpótlásul a veszteségért. — Erre most már Szentpéterit küldtem Halasihoz. Ez rettenetes méregbe jött s rögtön hívatta Édert magához. Az nem volt otthon.

Nálam járt. Meghagyni jött, hogy meg ne próbáljam elutazni holnap, mert őrt állíttat az útra és visszahozat. Ekkor előhozom az útlevelet és én is, mikép ő a multkor, egész hidegvérrel mutatom az írást.

Ennek látására elsápadt szegény Éder. Sokáig rám nézett s mondá: «Ily vakmerő föllépést soha se sejdítettem volna e szelídeknek látszó szemekben». Vette kalapját, s elment.

A hajdú már ott várt rá másodszor. «Azt izente a nagyságos úr, tessék ide adni a gyűrűket, elviszem». — «Nem adom». — «Jól van, könyörgöm alássan». — A hajdú elment s jelenté, hogy Éder nem adja.

Halasi különben is igen mérges ember volt, e makacsságra pedig egészen kikelt magából:

— Egyszeribe itt legyen ő maga a gyűrűkkel, mert vasra verve hozatom elő.

Mikor Éder belépett, Halasi még akkor is dühös volt.

— Hogy merészel' kend parancsomnak ellenszegülni? — rivalt rá mint egy oroszlán. — Szegény Éder, oly előkelő színész, oly nagy művész az intrikus szerepekben, jeles direktor és — kend·!

Persze, hogy kékült-zöldült s nem tudott hirtelen válaszolni. Nem is lehetett, mert amaz folytatá: «Mindjárt bezáratom kendet! Hol a gyűrű? Ide vele!»

Éder átszámlálta a gyűrűket, Halasi papirba tette s átadta a hajdúnak: «Nesze, vidd!»

Ekkor már, úgy látszik, maga is megbánta heveskedését, mert beszédbe ereszkedett Éderrel, s mondá neki: «Hát kellett ez magának? mire való volt ez a komédia? Hiszen csak hat heti vendégszereplésre megy el, azután megint visszajön».

— De hiszen, nagyságos uram! — viszonzá Éder, — ha Erdélyben egy művészt megszeretnek, nem oly könnyen bocsátják azt el, mint Magyarországról!

Mikor Szentpéteri maga személyére is útlevélért ment, Halasi elmondá neki, mily kemény jelenete volt Éderrel. Úgy jutott nekem is tudomásomra később.

II.

Szomorú gondolatok. — Az út Erdély felé. — Hangverseny a csárdában. — Megérkezés Kolozsvárra. — Székelyné. — A zsugori intendáns. — Hogyan adtak Kolozsvárott operákat? — A kolozsvári színpad a század elején.

Most már kezemben levén az útlevél, nem féltem semmitől. Csak a szívem nehezedett minden darabka tárgynál, melyet kezembe vettem s el kellett csomagolnom. Ha könynyű szerrel tehetem, mily örömest honn maradok.

Minden készen volt már, s én még búcsúzni sem mehettem, annyira sürgettek úti-társaim.

Végre eljött a reggel, midőn elindultunk. De én azt az érzést és küzdelmet, mely elindulásunkkor keblemet dúlta,

nem kívánom és nem is tudnám leírni. Honából távozni, minden kedvest visszahagyni bizonytalanságban, messze távozni, idegenek közé, kétes jövőnek indulni elébe egy még fiatal nőnek, ah bizony nehéz sors! Azt csak olyan tudja, ki már volt oly helyzetben, hogy szülőföldjét, otthonát el kellett hagynia, azt se tudva, mennyi időre, visszatér-e valaha vagy soha.

De most már késő erről tépelődni. Úti-társaim mindent elkövettek földerítésemre, de nem sejtették borongásom okát.

Egyedül Szentpéteri vígasztalt.

— Ej, hiszen nem megyünk a világ végére. Az az út, mely oda visz, vissza is vezet. Ha nem tetszik ott, visszajövünk.

Egész Váradig nem sok változatosság került útunkba, mely elvonhatta volna gondolataimat elszomorító tárgyaitól. De volt azon túl, midőn társaim figyelmeztettek a szörnyü magas hegyekre s mindjárt tövükben a borzasztó mélységekre, melyeknek feneke nem is látszik nyáron, csak ilyenkor, mikor a lombtalan fákon keresztül a rakásra gyült hó megvilágosítja.

Útazásunk lassan haladt, mint közönségesen minden útazás télen át, pak-szekérrel, rövid napokon. Alig indultunk el ebéd után, már sötétedni kezdett, a lovak alig tudtak evickélni a nagy hóban, s éji szállásról kellett gondoskodni. Kevés útazóval találkoztunk e zord időben s nagyon unalmas volt, merre a szem ellátott, csak magunkat tudni élőkül. Váradon túl már fogadóra se lehetett találni, csak holmi kopott csárdákban kellett meghálnunk, hol nem kaptunk enni, csak a mit én vittem az útra, sódart, szalonnát; nagy ritkaság volt, ha tojást kaptunk.

Minthogy a guitárom, tokjában, az ernyő oldalára volt kötve, mindennap zaklattak útitársaim, hogy énekeljek valamit.

— Eh uraim, — mondám szabadkozva, — elfázva e dermesztő hidegtől, e szokatlan éles levegőtől, aztán meg

éhen is, ugyan hová gondolnak! Aztán meg oda kedv is kell, az pedig nincs.

Mondja Udvarhelyi nagy hidegvérrel:

— Talán fölgyujthatnám ezt a csárdát, hogy legalább megmelegednénk. Úgy is besüvölt a szél a törött ablakán.

Bizony sokat szenvedtünk e nagy útban! Értünk aztán egyszer egy jobb külsejű falucskába, hol meg kellett szállnunk éjjelre. Kaptunk jó meleg szobát, pergelt levest, tojást vacsorára. Egész jó kedvünk szottyant a lucullusi lakomától. Egyszer csak itt hozza Udvarhelyi a lantomat s elkezdenek durúzsolni a fülembe, hogy csak énekeljek.

Mit volt mit tennem, elővettem a lantot s kiválasztottam a legrövidebb és legigénytelenebb áriácskát a *Svájci család*-ból, azt, midőn Emelina kedvese jön a hegyeken le fuvolájával, énekelve az ismeretes kesergő dalocskát és keresve Emelinát. Ez legjobban összehangzott mostani kedélyállapotommal s még mindig elkényszeredve az út fáradalmaitól, reszketve a hidegtől és rekedten, rákezdtem:

Távol messze Svájcországból
Ide vándoroltam,
Mert kedvesem eltünt abból
S ah jaj! nem találtam.
Elhagytam nyájam s gunyhómat,
Mert nem bírhattam már búmat,
Mondjátok meg jó emberek,
Hol van a jó lélek?

Ez egyszerű, de különben igen színező kis dalocskát, mely tele van érzéssel, ha jó, érzésteli énekes énekelte a színpadon, mindig nagy tetszéssel fogadta a publikum *akkoriban!* Na de nem kevésbé két útitársam is.

— És pediglen, Miklós barátom, nagyszerű énekesnő! — tört ki egész elragadtatással Székely, két felől törülgetve szemeit, — el vagyok, isten bizony, el vagyok bájolva, el vagyok bűvölve. Na, és pediglen nem hittem volna.

Én ez extázis fölött, melyben ily környezet mellett annyi volt a komikum, kacagásba törtem ki, rám jött a «nevethetném» s visszabuktam komor hangulatomból szokott vidámságomba.

— E szerint tehát, — mondom, — az én szerencsém meg van alapítva, ha már egy ily csekély dalocska is oly szerencsés, hogy megnyerhette magas tetszését.

— Meg bizony, és pediglen a hang, az érzés, a mimika, — megalapítva bizony!

Én jóízűn nevettem, mit Szentpéteri látva, hogy ki ne essem a jó hangulatból, el kezdett biztatni, hogy még ezt, no még emezt. Gondoltam, teljék benne kedvök s nem vonakodtam tovább. Végre aztán egész koncert lett belőle, a melyben ők is szereplő tagok lettek.

Rá következő napon elértük a Báródságot s másnap a Királyhágót, azt a borzasztó nagy hegyet, melyhez hasonlót én még soha se láttam. Különben is mindig féltem a hegytől, attól tartva, hogy a lovak nem birják tartani s visszagördül a szekér a mélységbe, — ha meg lefelé mentünk, hogy elszakad a lánc s belegurulunk egy másik mélységbe. Én ilyenkor mindig leszálltam s gyalog mentem. Úgy most is. Képzelheti, a ki arra járt, azt a borzasztó útat föl és le megtenni egy különben is elcsigázott nőnek. Mire a legközelebbi faluba értünk, már nem birtam mozdulni; Szentpéteri ettől kezdve mindig ölben szedett le a szekérről, s ölben rakott föl egész Kolozsvárig. Igen beteg voltam, s épen szenderegtem a kocsiban, midőn fölébredtem arra a kiáltásra: «Hála istennek, már itt vagyunk!»

Tizennégy nap útaztunk, tizennégy téli rövid és mégis borzasztó hosszú nap.

Végig hajtattunk a borzasztó hosszú Monostoron. Már minden háznál gyertya világolt az ablakokon keresztül. Kíváncsian kandikáltam ki az ernyő alól s nem igen örvendetes meglepetés volt, mind csupa földszinti házakat látnom, és egy igen széles útcát, hol a tovább láthatást egy nagy

sötét kapu s két oldalt romladozott magas kőkerítés és bástya akadályozta.

— Hisz ez csak a külváros — vigasztalt Székely — és pediglen másforma ám belől.

A szekér befordult s begördült a Székelyék házába. Székelyné egy csoport nevendék lánykával sietett ki a tornácra sikoltozva:

— No valahára! — Be soká maradtál!

— Apa, mi már sirattunk! — Hát Dérynét elhoztátok? — így ment ez jó öt percig össze-vissza.

Azalatt mi többiek is kibontakoztunk Székely után, kit övéi úgy elhalmoztak öleléseikkel, hogy szóhoz se juthatott. Csak midőn már engem tudakolt Székelyné, mondá habozva:

— És pediglen, Anikó, itt van! Fölséges énekesnő! Megríkatott. És pediglen — tessék —

Mi azalatt már kibujtunk, egy cseléd gyertyát hozott a kapu alá, Székelyné pedig, igen kedves hangon kacagva férje elragadtatott kitörését, felém sietett ölelő tárt karokkal s melegen szorított magához:

— Ó te kedves Déryné! mi szívszakadva várlak már régóta! Csakhogy már itt vagy egyszer.

Én alig tudtam megállni a lábamon, a mint beléptünk; igen gyenge voltam, szédültem.

— Siess Anikó, — mondá Székely — és pediglen becsináltat —

— Hát rosszul vagy, angyalom? — rohant hozzám Székelyné aggódva, — pihenj meg egy kicsit; egyszeriben kész a vacsora. Hisz minden este tíz óráig vártunk vacsorával egy hét óta s hogy nem jöttetek, barátainkkal költöttük el.

— Semmit, kérlek, semmit, — mondám, — csak egy ágyat. Nem enni, csak lefeküdni.

Szegény, mindjárt sietett ágyat bontani egy belső szobában, s herbatét hozott. Alig birtam rá venni, hogy ne töltse nálam drága idejét, menjen most övéihez, hisz oly

rég nem látta férjét. Nekem legjobb orvosság lesz a nyugalom.

Magamra hagyott hát. Aludni azonban nem tudtam. Minden szó áthallatszott hozzám. Elbeszélték utazási élményeinket, mindent a legapróbb jótáig. Legtöbbet beszélt Székely s minél többet beszélt, annál jobban meggyőződtem, hogy ő igen komikus ember, a kin én sokat fogok kacagni, — ha jobban leszek.

Székelyné! Miként írjam le e nőt, a sok ellenkező tulajdon e ritka keverékjét, hogy az igazság mellett megmaradjak. Még mielőtt Kolozsvárra jöttem, sok mindenfélét hallottam róla elbeszélni, de minthogy soha se volt szándékom Kolozsvárra jönni, nem tartottam soká emlékezetemben. Szívjóság, nyájasság, ármány, osztakozás, áldozatkészség, fennhéjázás, részvét és irigység — ez mind nagy mértékben kifejlődve, ilyennek mondták nekem Székelynét. Most, hogy ölelőn szorított keblére, mindez eszembe villant és gondoltam magamban, míg ott feküdtem az ágyban, — hogy mégis mily gonoszak az emberek! Hisz az lehetetlen, hogy ennyi érzéssel, ily kedvességgel valakit fogadni lehessen tettetésből. Hiszen csupa szívjóság és szeretet, a mit irántam, idegen iránt mutat.

Annyi igaz, hogy nem ragadott el. De ezt akkor betegségem által való lehangoltságomnak tulajdonítottam. Mert máskor, ha valaki így közeledett felém, s igaz szívkiömlést mutatott irántam, már megfogta szívemet s vitte magával. És most bensőleg nem érintett szíves fogadása. Oh de, mondám magamban, mily érdekes, kedves arc, mily kifejezés minden mozdulatában, mennyi érzés mindenik szavában. Egy bizonyos előttem, — így elmélkedém, — az, hogy kitünő színésznőnek kell lennie.

Ekkép tépelődve, végre elaludtam.

Másnap sokkal jobban éreztem magamat, a nyugalom jót tett. Mire fölébredtem, már talpon volt az egész ház, de egész csendességben jártak-keltek, hogy föl ne ébresz-

szenek. A reggeli összegyüjtött bennünket s én Székelynét csakugyan kellemes asszonynak találtam, leszámítva édeskés megszólításait, melyekkel beszédét túlterhelte, s melyeket nem birtam természeteseknek ítélni.

Most tehát már itt voltam Kolozsvárott. De nem birtam magamat tájékozni, nem tudva, hogy kié vagyok? Székely és Udvarhelyi elmentek megérkezésünket jelenteni Nagy Lázár úrnak, kiről oly rosz véleménynyel voltam s kiről csak útközben tudtam meg, hogy még intendáns. Szinte vissza szerettem volna térni e hír hallattára; de azzal vígasztaltak, hogy nem lesz már soká, a mágnás-comité kiveszi kezéből a színügy vezetését.

Már három napig ültem Székelyéknél, — pedig hogy szerettem volna már egyedül, a magam otthonában lenni, — és még se direktor, se intendáns, se senki nem jött hozzánk, tudatni, hogy tudomásul vették ittlételemet.

Negyednap végre értesített Székely, hogy van szállás, van koszt fogadva s egy cselédet is kapok, mehetünk, ha úgy tetszik.

Székely és Szentpéteri a monostor-útcába vezettek. Széles nagy útca és hosszú, magas házakkal. De nekem igen sötétnek, ószerünek tetszett. Itt fölvezettek egy ház második emeletére. Szent Isten, hát ily közel leszek hozzád? De meg voltam lepve, midőn fölnyitják az ajtót, s egy igen csinosan butorozott meleg szoba fogadott magába, elegáns, kényelmes butorokkal, nagy fa-edényekben gazdag zöld levelekkel jól ápolt leanderek, pamlag, álló tűkör, — podgyászom mind a külső szobában.

— És, — mondám, — kinek köszönhetem e szép figyelmet, mely valóban váratlan rám nézve.

— És pediglen Nagy Lázár úr reánk parancsolt — hadará Székely, — hogy minden meglegyen, a mi kell s nem szabad kimélni a költséget. Ezt a nagy álló tűkröt a maga termeiből szállíttatá ide.

No nézze meg az ember! hát ez az a zsugorinak festett

direktor, a ki még az «ecetet» is sajnálja, ha valamelyik színésznő elájul?

Már most egy kis tanácskozásra ültünk le. Mikor lépek föl és miben? Hogy mikor, az tőlem függ; de hát miben? Én énekes darabban szeretnék. Vannak-e énekesek és énekesnők?

Látom, hogy Székely igen borzolja a haját s zavarodva mondja: «Énekes? énekesnő? az bizony, és pediglen senki sincs.»

— Hát akkor én kivel énekelek? — kiálték kacagva.

— És pediglen azonban itt volna *Sorel Ágnes*, az megvan a könyvtárban. Sőt már adták is.

— Adták? hát hogyan, ha nem volt énekes?

— Hát itt van tekintetes *Deáki Sámuel* úr, ő mindeneket tisztába fog hozni.

Bekopogtat Udvarhelyi.

— Jőjjön, csak jőjjön, — mondám — adja csak elő, hogyan játszhatták *Sorel Ágnes* operát, ha nem volt énekesök? mert mindjárt halálra kacagom magamat.

— Jaj, igen keservesen, — mond Udvarhelyi — nőm énekelte Ágnest.

— Hát énekesnő a neje?

— Dehogy! Csakhogy a közönség mindig énekes darab után lármázott, s minthogy Deáki Sámuel úr igen szenvedélyes muzsikus és énekes, s ámbár a guberniumnál hívatalban van, az nem tartja őt vissza, hogy, ha az orchestrumban egy instrumentum hiányzik, ő lemenjen és játszék, vagy ha az énekes nem énekel jól, vagy épen nincs, — ő az álfalak mögött az egész szerepet végig énekelje: hát rábeszélte a társaságot, hogy csak adjunk operát, ő betanítja. Nőm teljességgel nem akart énekelni, mert nem tud; de Deáki úr biztatta, hogy ne féljen, ne busuljon, fog az menni, mert ott lesz ő. Egész nap ott cincogott a hegedűjével, a feleségem meg is tanulta Ágnest, már a mennyire egy énekes szerepet megtanulhat, a ki még soha se énekelt. De

bizony az előadáson sehogy se ment. Deáki úr bebúvik a sugó-lyukba s onnan énekelte Ágnes egész szerepét. Nőm aztán csak elbaktatott valahogy utána.

Majd ketté estem nevettemben. Aztán férfi-hangon énekelte Deáki úr Ágnest?

— Dehogy! fisztulában!

Roppant mulatságosnak tetszett nekem ez a dolog. — De hát karmester van-e?

— Az nincs. De van itt egy igen jeles zene-tanító és komponista, *Ruzicska* úr; azt szoktuk fölkérni s az eljön. De különben itt van *Grosz* Péter is, szintén szép muzsikai tehetség, a conservatorium directora, a ki énekelni tanít.

— Hát az orchestrum? — kérdém tovább.

— No az már igen jeles, — mondák. — Csupa tekintetes urak, gubernialisták a tagjai. Ők játszanak, ha opera van, minthogy professionatus muzsikusok itt nincsenek.

— Már csakugyan látom én, mondám, hogy mi azt itt nem határozhatjuk el, hogy lesz és mint lesz. Hanem Székely úr szíves lesz megkérni a színház tagjait, szíveskednének mind megjelenni holnap a próba-szobában, — talán eszünkbe jut valami.

Másnap fölmentem a színházba. Valóban meg voltam lepve, e szép nagy épületet látván, a magyar Thaliának ez első állandó templomát. Örömmel siettem föl a színpadra, leendő új világomba, az egész társaság kíséretében, mely mind összegyült. A színpadnak megörültem igen nagyon. No már itt bátran ki lehet röpíteni a hangot, a publikum közé, mondám, s a mint föltekintek, szemben a színpaddal szép földiszített széles páholyt pillantok meg, vörös bársony burkolattal, nehéz függönyökkel, nagy tükrökkel s fényesen butorozva, mint akár egy elfogadó-terem. Egész elbámultam: hát ez mi? Ez a gubernátorné ő excellentiájának a páholya, mondák. No már az valami, hogy Kolozsvárnak ilyen publikuma van!

Minden igen tetszett. De hát az öltöző-szobák?

— És pediglen az egy kissé bajos állapot, — mondá Székely, ismét hajában markolászva a jó tanács után, — mindig is készülnek rajta segíteni, de mindig elégördül valami; de azon is segítve lesz, — s e közben hátra vezetett s a pódium alatt mutatott két sötét üreget a színpad két oldalán, melynek mélységébe két durván faragott, gyalulatlan fa-lépcső vezetett le. Hogy kell itt majd kis atlasz cipőkben föl s alá botorkázni!

III.

Első föllépés a kolozsvári színpadon. — A gubernátorné páholya. — Az intendáns. — A fösvény agglegény ebédje. — Rántott valami. — Kolozsvári káposzta. — A komité ülése. — Az opera szervezése.

Most hát már tanácskozzunk, miben lépjek föl először? Ez volt a kérdések kérdése. Mindenből azt sejtettem, hogy nem mindig rendesen folytak a játékok.

Végre, minthogy már még is határozni kellett, a mellett maradtunk, hogy csak egy magán-áriát fogok énekelni s holnap a színpadon próbát tartunk.

Kiválasztottam kis gyüjteményemből egy nagy solo-áriát abból a magyar cantatéból, melyet volt énektanítóm, szegény Pascha kompónált a pozsonyi országgyűlésre s mely oly nagy dicsőséget szerzett a kis németnek.

„*A magyar hűség*“, ez volt a címe. Igen hatásos zeneszerzemény s nagyon szép volt énekelve. Helyes volt első bemutatásul ezt választani, mert van benne harcias elem, aztán ismét olvadó és bánatos. Van benne drámai hely s koloratura is elég s így bő alkalmat nyujt bemutatni a tehetséget.

Többször el kellett próbáltatnom a csupa urakból álló zenekarral, hogy kellő öszhangzással adassék a dal; de örömömre igen helybenhagyólag engedékenyek voltak a zenélő urak minden legkisebb kívánságom iránt is s szépen összetanultunk. Ah azok mind igen művelt fiatalok voltak.

Deáki Sámuel úr már az első próba alkalmával bemutatta magát. Kedves, eszes, nem szép, de nem is rút ember volt s csupa méz folyt ajkairól. Nagyon hamar lettünk bizalmasok, mintha örökké ismertük volna egymást. Nagy érdekkel tudott beszélni, de ha a muzsikáról vagy énekről beszélt, nem volt előtte semmi egyéb érdekes. Ha rajta áll, még az erdőben a fákat is megénekeltette volna. Most is azonnal leszaladt az orchesterbe, elővett egy instrumentumot s egész passzióval játszott.

Eljött a nap, melyen föllépendő valék. Fölmentem a színpadra s láttam, hogy a páholyok némelyike élénkülni kezd, de csak úgy incognito, egész hátrahuzódva az árnyékba. Egyszer veszem észre, hogy a gubernátori páholy függönyei összehuzódnak. Sugja Deáki: «az egész választmány itt van a páholyokban s a gubernátorné felküldte az öreg hajporos, copfos, parókás udvarmesterét, alkalmasint, hogy vigyen neki hírt».

Geniusnak voltam öltözve s Magyarország címere volt a kék atlász pantallérra tűzve mellemen.

Föllebben a függöny, hangzik a zene, megjelenek: halál-csendesség. A gubernátori páholy sötét, a függönyök lehuzva. A többi páholyokból csillámlott a dámák fejéről az ékszer s a dupla világítást egész pompájában ragyogtatta vissza.

Akkoridőben mindig így jelentek meg a dámák, teljes ékszerrel.

Már a ritornel közeledett a végéhez s nekem hangosan dobogott a szívem; mi lehet ez? még csak egy árva hang se hallatszott, mely tetszést jelentett volna.

Egyszerre két felé nyílik a gubernátorné páholya s szinte elvette a szemem világát a nagy fényesség. Az asztalon álló nagy ezüst kandeláberban, égtek a viaszgyertyák s a páholy tele férfiakkal. S a mint a függöny két felé nyilt, a gubernátorné fölkelt az asztaltól, hol már a játék elejétől fogva ott kártyáztak pikétet a bevont függöny

mögött, kihajolt a páholyból, leeresztette két kezét a publikum fölé s ugy kezdett erősen tapsolni.

Ekkor, mint egy jelszóra, valamennyi páholy, zártszék, galleria borzasztó tapsviharban tört ki. A muzsika természetes, hogy megszünt, mert a háromszorosan megujuló taps sokáig tartott. Én mindig hajtogatva magamat, hátráltam s valahányszor folytatni akartam énekemet, ő excellentiája újra kezdte.

De most már az én félelmem is elnémult s nem dobogott már a szívem féltemben. Végre a gubernátorné s valamennyi vendége mind a páholy elejére ültek. A zene újra kezdődött és én végre ismét rá kezdhettem.

Azt kellett volna aztán hallani, midőn fölszabadult érzését mindenki tetszése szerint nyilvánithatá. Minden szóra, mely által érdekelve volt haza, hősiség: mint megannyi gátat tört vihar hangzott a taps mindenfelől.

Ez itt előjött kis esemény felől egy kis fölvilágosítást kell adnom. Akkor ugyanis az volt itt a szokás, hogy ha a gubernátorné a színházban jelen volt, addig senki sem nyilvánította tetszését, míg arra a gubernátorné saját tapsa általjelt nem adott. Oly nagy tiszteletben állt, hogy illetlennek tartották volna elébe vágni. — De én mind ezt csak játék után tudtam meg Deáki úrtól.

Midőn elvégeztem az áriát, újra kezdődött a kihívás, a taps. Utána újra bevonták a gubernátori páholy függönyeit s ekkor theáztak. Mikor a gubernátorné páholyába rendelte a theát, az nagy megtiszteltetéseül szolgált a föllépendőnek, mert ő azzal nagy megelégedését kívánta nyilvánítani.

Én lementem az ürgelyukba vetkezni, egyszer csak jön Székely nagy sebbel lobbal.

— Déryné ténsasszony! Déryné ténsasszony! tessék, és pediglen ő excellentiája keresteti. Itt a fő-fő-fő- és pediglen udvarmester úr, ő akar beszélni.

Én fölbúvok s előmbe jő egy tisztes ősz, hajporos öreg úr s mondja szörnyű leptetve:

— Báró *Jósika Jánosné*, a gubernátorné ő excellentiája teljes megelégedését jelenti általam a tekintetes asszonynak.

Persze én mély megilletődésemet jelentetém ő excellentiája nagy kegye fölött, s az udvarmester ép oly csendes fejhajtással, mint a hogy előmbe jött, eltávozott. Ő excellentiája pedig bevárta az egész darab végét.

Már most nem jut eszembe, mi darabot adtak. Nagyon is el voltam foglalva önmagammal. Játék után haza mentem, a színház jó távol volt szállásomtól, föl a második emeletre cselédemmel. Senki se gondolt velem, csak Szentpéteri kísért el a kapuig. A cseléd is elment vacsoráért s én egyes egyedül ott fönt. Ah, de idegennek éreztem magamat! Eddig minden gondolatom igénybe volt véve a készülődéssel, tanácskozásokkal, eshetőségekkel; de most már túl esvén mindenen, elmém megpihent, s eszembe jutott minden. Elgondolkoztam honomról, hogy de messze eljöttem onnan! Ott ha a színházból haza mentem, egy sereg nő, férfi, csevegve, mókázva, kísért haza incselkedve egymással, jó ízüeket kacagva, s én vidáman vetettem magam otthon a divánra. Ah, de egyedül vagyok itt! Lefeküdtem hosszú kufferemre s keservesen sírtam.

Végre jött a leány a vacsorával. Már éhes is voltam, hisz egész nap alig ettem valamit, s előre készítettem a szájam ízét, hogy nó mindjárt eszel egy kis jó pecsenyét. Föltálal: mi az? Csirke káposztalével és tormával! Na prosit Mahlzeit! Ha itt engem ily ételekkel traktálnak, úgy én itt éhen halok. Le is feküdtem csakugyan éhen.

Másnap bekopogtat egy éltes úr. Magas, szinte túlmagas, elegans ember; mind arra vallott rajta, hogy úr és katona.

— Én, — mondá, — tisztelni jöttem Magyarhon leányát és a művésznőt, *Horváth* Dániel nyugalmazott őrnagy vagyok eddig, de ezentúl, remélem, egy szép asszony intendánsává avancirozhatok.

Leült s üdvözölt a választmány nevében, tudatván velem, hogy a komité most már egybegyűl, kérnek jelen-

nék meg, tanácsomat akarják, miként lehetne egy énekes társaságot összeállítani. Nagy Lázár kezéből kiveszik a kormányt s magok közül választanak intendánst, a társaságból meg rendezőt.

Horváth Dániel úr igen művelt s a színház dolgaiban igen avatott embernek látszott. Volt két fia: Dani és Lazi. * Szegény Lazi! igen eszes ifju volt, de szerencsétlen: kinőtt háttal és parányi. De igen finom társalgó s tudva, hogy házi boldogságot nem remélhet, minden idejét esze mívelésére fordította és sok nyelvet beszélt. — Dániel úr neje grófnő volt, igen derék dáma s leánya szeretetreméltó nyájas teremtés. De házuknál magas tónus és nagy feszesség uralkodott.

Horváth úr megnevezte a választmány leendő tagjait. Ott volt gróf Wass Imre, igen művelt, külföldön sokat útazott ember, nagy zene-ismerő és virtuóz a fuvolán; báró Huszár Károly, báró Nalátzi György és még többen, kikkel azonban nem jöttünk érintkezésbe.

Alig távozott el Horváth úr, jött egy inas s hozott egy csinos kis cédulát, melyben Nagy Lázár úr meghív az általa tiszteletemre rendezett ebédre. Egy órakor kocsi fog értem jönni. No, gondoltam magamban, milyen lesz majd az az ebéd egy fösvény agglegénynél!

Hát a mint fölvezet Székely, csak elbámultam a nagyszerű terítéken, az ebédlőbe lépve. Minden meg volt az asztalon, a mi egy elegans díszterítékhez tartozik. Már a társaság elsőbbjei, nők, férfiak, mind együtt voltak, mikor beléptünk. A házi úr oly nyájas udvariassággal fogadott, hogy még inkább elcsodálkoztam. De még sok egyében is volt alkalmam bámulni.

Legelőször is, mielőtt asztalhoz szólítottak volna, pici ezüst pohárkákban igen finom málna- és narancs-liqueurt hordott a szolga körül ezüst tálcán. Én vonakodtam, de

* Petrichevich Horváth Lázár.

itt hiába volt. «Itt ez a szokás», mondák. «Igen, a férfiaknál», viszonzám. «Nem, nem! a dámák épúgy élnek vele, az étvágyat csinál.» Hát isten neki! De csakugyan oly fölséges valami volt, soha se ittam ilyet. Ezt csak Erdélyben tudják készíteni s nagyon értenek hozzá a grófi házaknál.

Én már oly éhes voltam, hogy zöldet vereset látott a szemem. Oly rég nem ettem valami jót, és már két óra! Végre fölhordták az ételt. Először is jött kétféle leves, aztán vagy négyféle assiette, irósvajas tészta hústöltelékkel, rizskása kövér pulykamájjal. No most már fölkelhetek, gondolám, már nem félek, hogy éhen maradok. Jól ki is szedtem mindenből, biztosítsuk magunkat, mondok, mert ki tudja mi lesz a vége. De most hozták az én kedves rántott csirkémet. Jaj ebből lehetetlen nem ennem. Aztán az a szívesen kináló házi gazda! ki mondhatta, hogy ez fösvény, komor, magának való? Én egész otthonosan érzém magamat, oly sajátságos jó kedv uralkodott az asztalnál.

Szedek a csirkéből. «És mily nagy újság, mondom, télen ily csepp csirkék! Mily fölséges ízü s mily jól sülve!» Úgy tetszett, hogy Nagy Lázár újra oda parancsolta az inast s Székelyné mondja: «én is kérek még abból a jó gyenge csirkéből», és elkezd kacagni. Én nézek, mint egy hülye. A gazda kérdi: «Hát tudja-e, mit eszik a ténsasszszony?» Erre kiesik a villa a kezemből és én elkiáltom magamat: «Jaj béka! mindjárt meghalok!» Nagy Lázár úr megijed, a többi is zavarba jön. «Tessék csak ebből a tokajiból, ez magyarországi, mindjárt jobban lesz tőle.» «Nem, mondom, nem vagyok én rosszul, csak hogy még soha nem ettem békát, azért ijedtem meg. Nagyon jól esett.» «Jól esett?» mondja a házi úr, «no holnap mindjárt készíttetek egy tállal s elküldöm azon forrón.»

De most jött még a hadd-el-hadd! Én azt gondoltam magamban, most már nem eszem többet, akár mi jön is. Hát fölhoz az inas két borzasztó tál töltött káposztát. A mint hozzám jön, nem is akartam rá nézni. De Lázár

úr kinál. «El ne vidd», mondja az inasnak. «Én a ténsasszonyt kolozsvári káposztával kívántam meglepni, mert azt tudom, hogy még nem evett így készítve. Ezt csak az én szakácsom tudja így főzni.»

Az igaz, hogy különös kinálkozóan nézett ki, a mint reá pillantott az ember. S nem is tudtam neki ellentállani. De hogy írjam én azt le, ennek a jóságát, páratlan ízét, szép ízletes föltálalását! Mi minden volt abban főve. És a tetején az a friss, még most is sercegő kolbász. Poéta kellene ide, hogy méltóan megénekelje, mint valami rózsát.

El is mondom a nők kedveért, hogyan főzik Erdélyben az ilyen káposztát. Azt nem mindenkor lehet késziteni, csak mikor sertést ölnek frissiben. Van ahhoz készítve egy nagy kaszról s azt egészben kibélelik a szalonnáról lehúzott friss bőrrel, azután rendre rakják a fenekére a szokott módon elkészített töltött káposztát, a milyet mi is főzünk; azután egy rend gyöngyös hurka, arra szalonna, majd fölibe egy réteg sertéshús következik; aztán ismét káposzta-töltelék, a közepébe egy jó kifagyottan megsütött spékelt kappan és sült liba s ismét egy rend káposzta, váltogatva friss és füstölt sertés-hússal, míg csak a kaszról meg nem telik. Akkor vizet töltenek rá, a mennyi ellepi s az egészet beborítják ismét a szalonnabőrrel, hogy abban főjön meg egészen. — De nem szabad berántani, csak a mint megfőtt úgy betálalni. Igaz, hogy fölséges étel, de sokba is kerül.

No nem is utasította vissza a tálat senki, még a második kerülőben sem. Én sem. De már most csakugyan rosszul lettem. Ugyan kellett innom a fekete kávét egymásután, hogy valamennyire helyre jőjjek.

Másnap is rosszul voltam még, mikor jön az inas s hozza az igért rántott békát egy nagy porcellán tányéron. De alig huzta ki a lábát, úgy löktem ki vele a cselédemet hogy csak úgy bámult.

Beismerem, hogy nem igen aesthetikus olvasmány egy életrajzban a káposzta meg a béka, de ki tehet róla, ha

anyagi dolgok is fordulnak elő földi életünkben? Mihelyt leszállunk a világot jelentő deszkákról s a valóságos világba lépünk, egyszerre lehull rólunk a mi szellemi, s első gondolatunk a — vacsora.

Nekem Nagy Lázár úrban igen tetszett az a jó ízü, zamatos, igazi magyaros társalgási modor. Úgy érezte magát az ember nála, mint csak otthon. Az ebéd vége felé, midőn a champagneizás megkezdődött s a házi gazda rám köszönté poharát, mindjárt elkezdődött a vitatkozás a színészet dolgairól. No most majd jobban fölkaroljuk, lesz rend, lesz opera, lesz minden.

— És ti lurkók, most csaptok el engem, — mondá Nagy Lázár úr joviálisan nevetve.

Ez ebéd után következett harmadnapon volt a választmány gyülése gróf Wass Imrénél. Minden színész és színésznő meg volt híva rá.

A látogató terem már tele volt uraságokkal, mikor engem az értem küldött Székely oda bevezetett s Horváth Dániel úr mindjárt be is mutatott a jelenlevőknek, kik igen nyájasan, lekötelező modorral fogadtak. Én mindazonáltal kissé elfogult voltam annyi úr között, bár voltak ott már akkor más színésznők is, kikkel társalogtak.

Végre mondja a házi gazda, hogy «térjünk a dologra». Megkérdeztek, mi föltételek mellett akarok velök egyezkedni.

Én csak hat hétre kívántam szerződni, de arról hallani sem akartak. Végre megállapodtunk egy évben, de én keményen álltam a hat heti fölmondás mellett, mert hát ki tudja?

Horváth urat, mint legjobban ahhoz értőt, megválasztották teljhatalmú intendánsnak. Ő szerződtethet, ő bocsáthat el, ő oszthatja ki a szerepeket stb.

Én már szerettem volna a végére érni, mit játszunk, mikor játszunk, és kik az énekesek? Mondja gróf Wass:

— Épen arról beszéltünk, hogy hát ki énekel? Itt csak az egy Udvarhelyi jöhet számba. Nem tudna valakit Déryné Magyarországon, a kit meg kellene szereznünk?

Mondom: «Ó igen! Én ismerek egy gyönyörü hangú tenoristát, Pályit; de hogy megkapható-e, nem tudom. Most Bécsben van a karinthiai színháznál. (Mikor én Kilényitől elmentem, eloszlott az énekes társasága s magyar opera nem volt sehol.) Aztán, mondom, ismertem egy fiatal színészt, Szerdahelyit, ki Édernél volt Debrecenben, de most nem tudom, hol van. Ez is, mint Pályi Elek, nagy muzsikai tehetség s Szerdahelyi igen jó bariton.

— Ki kell kutatni, ha a föld alatt vannak is.

— Aztán meg Szilágyi Pál. Mindjárt együtt volna a quartett. De hát a második énekesnő kicsoda? — kérdém.

— Egy csepp sincs — mond Udvarhelyi.

— Ez baj, mondám, mert némely operához három is kell. Hát még a chorusokban! De hát nem lehetne itt találni valami polgár leánykát, a kit be lehetne tanítani?

— És pediglen igaz, mond Székely, hisz itt Grosz Péternél vannak fiatal leányok, ha ugyan már tudnának valamit.

— Csak egy keveset tudjanak, — mondám, — majd betanítom én; csak egy zongoramestert szerezzenek, a többi az én gondom lesz.

Ezen igen megörültek az urak s Székelyt megerősítvén a rendezőségben, őt bízták meg eljárni, Pályinak írni, Szerdahelyit fölhajhászni.

De most már, míg az opera összeállíttatik, valami jó darabot kell választani. Mindjárt át is adtak lefordítás végett egy mostanában megjelent új darabot, melyet nagy tetszéssel adtak a pesti német színpadon. „*A genfi árva*“, volt a címe.

A gyülés mindeneket rendbe hozván, jó későn oszlott el.

Mint egy álom, úgy rémlik előttem, mintha német társaság játszott volna a kolozsvári magyar színpadon, de épen akkor volt eloszlandó, mikor én Erdélybe bementem. Ezen a gyülésen határozták el aztán a mágnások, hogy azon a színpadon német társaság többé nem játszhatik.

IRODALMI SZEMLE.

A KERESZTÉNY EGYHÁZ ŐSI ZENÉJE.

(Az apostolok korától a németalföldi zeneiskola megalapításáig 1450. Irta *Bogisich Mihály*, pest-belvárosi káplán.)

Magyarországban, hol oly kitünő borok teremnek, a cigányok oly jól huzzák, az asszonyok olyan szépek, a férfiak oly jól tudnak mulatni, — van egy igen hálátlan feladat. Ez az, ha valamely tudós évekig bezárkozik könyvei közé, tanul, gondolkozik, végre előlép egy becses munkával, mint tanulmányainak eredményével. Az ily tudóson bizony megesik nálunk, hogy könyvét el sem olvassák és nevének általában igen szerény hely jut a sajtóban, melyet mostanában a nevet és carrièret hajhászó harangueurök vesznek igénybe.

Így járt *Bogisich* Mihály is fentcimzett munkájával, mely nem kevesebb mint 600 oldalon alapos és vonzólag irt történetét adja az egyházi zenének.

De hát utoljára is ennek a szerző maga az oka. Miért nem tesz úgy, mint nálunk sokan, kik, ha írnak valami kis értekezésfélét, gondoskodnak arról is, hogy a sajtó a Drávától Mármaros-Szigetig elharangozza, hogy N. N. régész Monyorókeréken elásott bögréket fedezett fel, (majdnem minden héten hallunk ily bögrékről és fazekakról); X. Y. ráakadt egy kis német városban valamely incunabulum táblájára ragasztott magyar nyelven nyomtatott mondatra, vagy pedig Q. nagy tekintélyünk külön kiadta tanügyi elmélkedéseit (természetesen idegen nyelvekből fordítva) vagy pedig Gy. P. jeles költőnk épen március 3-án éjjel 12 órakor fejezte be (nagy fáradsággal készített) költeményét a konyhaszolgálókról. (Csak nem régiben történt.)

Haj, most nem a munka minősége a fődolog, hanem a reklam.

De vajjon szükség volt-e ily munkára irodalmunkban? Már magában az a körülmény is becsessé teszi, hogy e téren az egyetlen

munka, hogy az egyházi zenének kimerítő történetét adja a felölelt korra nézve, hogy figyelmeztet egyházi zenénk elhanyagolt állapotára, hogy figyelmet akar ébreszteni legalább a főpapságnál az ősi gregorian zene helyesebb mívelése iránt.

A zenetörténeti rész bárkinek is élvezetes olvasmány volna, főleg pedig a katholikus vallásuakat érdekelheti, miként keletkeztek az elmult idők homályában ama sajátságos dallamok, jobban mondva ama dallamos beszéd, recitatio, melyet pl. a mise alatt hallhatunk. Tudjuk, hogy ez énekmodor már a kereszténység első századaiban keletkezőben volt. Az alkotás szent Ambrus és szent Gergely neveihez van kötve. Végre Gergely pápa győzte le az előbbit. A régi liturgiai énekstyleket még ma is mívelik néhol, így pl. az Ambrus-félét Milanóban, az alexandriait Velencében, a gregoriant az egész katholikus világban.

Ezt az egyszerű vocalzenét orgona kiséretében azonban különösen a mult évszázad óta felváltotta a német mesterek hangszer-zenéje — a vallási zenének nem nagy épülésére. A nagy mesterek hangszeres miséi, bármily erősen is tartsák még magukat, emelő benyomást nem tesznek. Ennek első oka a hegedűk és rézhangszerek használatában fekszik, második oka pedig ama profan stylben, mely a hangszerek e használatából származott. Mert minden hangszerrel, ha nem is valamely határozott alakú styl, de bizonyos modor jár. Az orgona nem tür nagyobb modulatiokat, erősebb ugrásokat, szökellő ütemeket. E jellegénél fogva alkalmas annyira az egyszerű és mély érzés festésére. A vonó és fuvó hangszereknek is megvan a maguk nyelve és ennek egyik előnyét ama széles határok képezik, melyek közt a hangszerek zenéje, ha tetszik, egy egész világot befuthat. De ez az előny csak hátrányára vált a német egyházi zenének, mert elvilágiasította azt és a templomból hangversenytermet csinált. E hangszerek használatánál fogva vitték be a sebes ütemeket a vallási zenébe s általa megfosztották azt szűziességétől. A különféle világias hangszerek használatánál fogva fejlődött, régi chablonok alapján, a misék azon különös stylje, mely ugyan szokás szerint fényes társaságot vonz a templomba, de mely senkinek vallási épülésére nem válik. Ama kiállhatatlan styl a német klasszikus operákban is túlhatalmas és miután modoros, fárasztó is. Csoda-e ha az egyház chorusán e tulajdonsága még szembetűnőbb. A ritkán változó rythmusok, a nyugtalan scherzok ágyában való folytonos hömpölygés, a kürtök, hegedűk, nagy dob tolakodása semmi megnyugvást nem hagy a buzgóságnak. Az eredmény aztán nem is érdekli a lelket, csak a mamákat, kik leányuk haladása próbáját a templomban keresték; az

imádót, ki bókját siet selyemruhás ő nagysága színe előtt elsütni s a közönséget (nem a hivőket), mely egy «csinosan énekelt»-tel tódul ki az ajtón.

Végre sokan érezték, hogy a bajon segíteni kell, hogy a ritussal járó kíséretet vissza kellene állítni eredeti tisztaságába, illetőleg restaurálni a Gergely-féle éneket. E célból alakult meg Németországban a Cæcilia-egylet, melynek célja a cantus gregorianus mívelése. Mintaiskolája Regensburgban található, hol a székesegyházban másféle zenét csakugyan nem is lehet hallani.

Liszt Ferenc e reformnak nálunk is meg akarta vetni alapját. A megalapított zeneakadémiához meg akarta hívatni a regensburgi egyházi kar jeles mesterét. De főpapjaink erre nem tanúsítottak elég áldozatkészséget s így a szép terv abban maradt.

Valjon hasonló törekvések meghiusulnak-e jövőre is? kivált midőn főpapságunk anyagi javakban annyira gazdag, mint a mily szegénynek mutatja magát e téren való buzgalmában.

Azt hiszszük, Bogisich jeles müve nem hagyható figyelmen kívül s ha később is, lendületet fog adni az ügynek. Müvének dús tartalma erre igen alkalmas. Nem csak zenetörténetét ad, hanem a második részben a gregorian-ének helyes elméletét is, és pedig úgy, hogy a szertartásos énekekbe idők folytán becsuszott hibákat, különböző eltéréseket, melyek különféle egyházi megyékben változatos kiadások által lőnek becsempészve, megszüntesse és a legjelesebb s hitelesebb római énekeskönyvek nyomán egyöntetüséget létesítsen.

A harmadik részben az ősi dallamokat a XV., XVI. és részben a XVII. század nagy szellemeinek egyszerű de színgazdag összhangjai kíséretében mutatja be. «Nemes egyszerüség, vallásos nyugalom s komoly méltóság csendül meg e hangokban. Az olvasó kétezer év történetét látja szemei előtt elvonulni. A modern zene ragyogó változatú összhangjai helyett tiszta hármas hangokban, lépésszerü menetben ismeri fel azon szellemi birodalmat, mely után a lélek e kápráztató élet változatosságai után oly örömest vágyódik».

A szerző érzi, átérzi szép feladatát, midőn így fejezi be előszavát:

«Jelen mű hívatásszerűen az egyház ősi zenéjének jogai mellett történelmi érvekkel küzd s úttörő gyanánt szolgál azon nagy s nehéz küzdelemben, melynek magasztos célja: az egyház által ezredéven keresztül megszentelt ősi zenét a szentélybe diadalmasan bevezetni.

«A harcot megkezdettem, az útat megmutattam; nálam hatalmasabbak, tehetségesebbek vezessék a szent ügyet győzelemre!»

Irmei Ferenc.

Dalok a tengerről. Írta *Kompolthy Tivadar.* A tengerész-életnek nálunk még nem igen akadt poétája, s így e füzet már csak azért is figyelmet érdemel. Az érdekes cím után azonban meglehetős sovány tartalmat kapunk. Egy fiatal, ide-oda kapkodó, nyugtalan tehetség eléggé zavaros és formátlan alkotásai e költemények. Mindössze két költemény van a füzetben, mely komoly számba jöhet: *A Jahn tragédiája* s a *Távol nyugatról* című versek. Szerzőnk furcsa szabadságokkal él, melyekre bizony a távol tengerek ismeretlen világa sem jogosítja fel, így mondja «testem *pihentve*» pihentetve helyett; a «válni» igét pedig rendesen két *l*-lel írja («Lelkem nyugalma küzködésre *vállt*»); az is furcsa licentia, hogy «kagylón evezve *nymphedk, idyllik*» járnak. Szerző saját fölfedezésű tündérei! Néha humoros akar lenni, s ízetlenné válik:

A babért a mult nyár egy estéjén
A bab között *Auflagnak* megevém!

Olykor meg minden habozás nélkül plagizál. Így a *Hangok a szélben* című cyclus III. verse tisztára Heinéből van kicsípve, azzal a különbséggel, hogy a *Nordsee*-ben mégis szebb az a vers!

Mutatványul közöljük a füzetből *A Jahn tragédiájá*-t, melyet különben csak az ötlet ment meg a többi vers szomorú sorsától s nem a kidolgozás.

Ime:

A Jahn tragédiája.

Árboctetőről leesett a Jahn
És összetört a mellén, derekán....
Fut a legénység, orvos össze-vissza,
Míg a szegény Jahn saját vérét issza!
A kapitány jő — elrugdossa szépen,
Rohan a pap, a feszület kezében....
Fölé hajol s szól: «Gyónj, szegény fiam!»
«Gyónjon meg az, a kinek bűne van!
Hajós valék és itt a tengeren
Munkámból éltem — becsületesen!»
«De ha nem gyónsz meg, a mint írva van,
Hogy fogsz meghalni, én édes fiam?!»
«Mindjárt meglátja, kedves jó atyám....»
....Vonaglott egyet s oda volt a Jahn!

Kompolthy nincs minden tehetség nélkül, de nagyon sokat kell tanulnia s tisztulnia, míg csak félig-meddig is méltánylólag szólhat róla a kritika.

SHAKSPEARE-MESÉK. Írták Lamb K. és M. fordította Mihály József. A Lamb-testvérek Shakspeare husz színdarabjának tartalmát adják e füzetekben, még pedig a serdülő ifjuság felfogásához alkalmazva. «Kezébe adhatjuk ezt a mese-gyüjteményt — mondja az előszó — már a tizenkét éves gyermeknek is, fiunak és leánynak egyaránt». De olvassa el bárki a *Szeget szeggel* meséjét e kötetből és az ellenkező meggyőződésre jön. A gondolat maga nem rosz, hogy Shakspeare felséges alkotásait ügyes mesékké dolgozza föl valaki, de már megengedjen nekünk a pædagogia: mikor az ifjuságról van szó, akkor jobban meg kell válogatni a meséket is s csak azt adni Shakspeare-ből is, a mit lehet. Ha az angolok gyermekeik kezébe merik adni a *Szeget szeggel* meséjét úgy, a hogy az Lambnál elbeszélve van: hagyjuk meg nekik a merészséget, de mi ne kövessük őket ebben. A magyar fordításból bizvást ki kellett volna hagyni, s akkor úgy említenénk fel most e két füzet mesét, mint a melyet valóban ajánlani lehet az ifjúságnak. A füzetek a Franklin-társulat nyomdájából kerültek ki, s árok külön-külön 1 frt.

PETŐFI'S POETISCHE WERKE cím alatt egy új vállalat első füzete jelent meg közelebb Aigner Lajos kiadásában. Célja: Petőfi összes költői műveinek átültetése a német irodalomba. E feladat kivitelére többen egyesültek, a szerkesztést pedig Aigner Lajos vállalta magára, ki szakértők meghallgatása után, a már megjelent gyüjteményekből is kiválogatja ama fordításokat, melyek kellőleg visszatükrözik az eredeti költeményeknek szépségeit. Az első füzetben a szerkesztőn kívül Farkas Miksa, Gernerth Ferenc, Molitor Ágost, Neugebauer László, Kolbenheyer Mór, Spóner Andor, Szarvady, Hartmann és Straszmann neveivel találkozunk. Minden füzethez egy illustráció lesz mellékelve; az elsőben Orlay Sóma egyik ismert képének másolatával találkozunk. Egy füzet ára 30 kr.

PETŐFI SÁNDOR EMLÉKEZETE. Jellem és korrajzi epistola. Írta: Kolmár József. Pozsony, 1880. Kolmár, ki ifjukori barátja volt Petőfinknek, sok jóakarattal és lelkesedéssel szedi hexameterekbe a nagy költő életének főbb mozzanatait, megemlékezvén mellékesen ama kortársakról is, kik a negyvenes években jelentékenyebb szerepet játszottak vagy Petőfivel közelebbi összeköttetésben álltak. A 15 lapra terjedő füzet mindenesetre szép jele a kegyeletnek, de mi jobban szerettük volna, ha Kolmár a nagy költőre vonatkozó érdekesebb életrajzi adatokat prózában írja meg. Ennek legalább egykor hasznát vehette volna az életrajzíró.

VADNAI KÁROLY úrtól a következő sorokat kaptuk: Acsády Ignác *Aranyországban* című vígjátékának tárgyi ügye — nagy sokára — befejezést nyert azzal, hogy még a *Havi Szemle* is, melyben e vígjáték szerzője a nemzeti színház drámabiráló bizottsága ellen panaszt és vádat emelt, márciusi füzetében a kinyomatott vígjátékról azt írta: «vannak e vigjátékban egyes vonzó jelenetek, melyek a színpadon hatással adathatnának, de az egész, azt hiszszük, *hidegen hagyná a közönséget;*" a szerzőről pedig azt, hogy «hihetőleg *jó drámát fog* írni», a mi annyit jelent, hogy ezuttal még nem írt.

E nyomós nézetnyilvánítás után teljességgel nem jutna eszembe az *Aranyországban* fölött folyt vitát csak némi részben is föleleveníteni, ha a *Koszoru* márciusi füzetében e vígjátékról megjelent birálat szerzője e sorokat nem írta volna: «Az *Aranyország* akadémiai előadójával a *ruhán* mi is csak a *posztót* dicsérjük valamennyire. E jó hasonlattal az előadó úr kár, hogy csak *oly későn* és nem mindjárt akadémiai jelentésében szolgál, *csalódástól* kimélt volna meg bennünket is, Acsády urat is, maga pedig nem kényszerül ott, a hol kenyértörésre került a dolog, (t. i. a nemzeti színháznál) *módosítani* az akadémiai székből nagyobb kegygyel szabott mértéken».

Ezt a vádat a tisztelt biráló korántsem az akadémiában tartott jelentésemből merítette; hanem egyszerüen elhitte Acsády Ignácnak, ki vígjátéka hálás és korszerű tárgyának dicséretét önkényüleg és jólesőleg kiterjeszté az egész vígjátékra.

Szerencsére, birálói jelentésem még a mult év nyarán megjelent az akadémia 3-dik számu *Értesítő*-jében, s ekkép módomban van szószerinti idézetekkel cáfolni meg a *Koszoru* t. birálójának alaptalan vádját.

Mindjárt a jelentés elején (53. lapon) ez olvasható az *Aranyország*-ról: «nem bir jó drámai szerkezettel, de *hálás anyaga* mai társadalmunk folyamából van merítve», s szembe van állítva vele a viszonylag legjobbnak itélt vígjáték, mint a melyben «a szerkezet szabatos, a cselekvény kerek és egységes, a nyelv gondos». Még elébb ez van a jelentésben a szerzőről mondva: «hálás anyagot választott, de darabja *nem bir a szerkezet ügyességével.*" Az 59. lapon: «az *Aranyország* prózában, néhol gondos, választékos, kifejező szép prózában, máshol pedig terjengő, bőbeszédü, szintelen nyelven, szóval egyenetlenül van írva s életképies jeleneteiben több erőt mutat, mint a cselekvény legfontosabb mozzanataiban. Abban a bizottság egyetértett, hogy tartalmi anyaga becscsel bir s abból a dráma technikáját értő, a színpadi hatás titkait ismerő író könnyüszerrel alakíthatna hatásos, korszerü vígjátékot, ha arányosságot hozna a felvonásokba, jelenésekbe, segítne a mellékes személyek hosszadalmas

párbeszédein, jobban kiemelne egy pár lényeges mozzanatot, változatosságot vegyitne az ismétlődő jelenésekbe s élt adna az ennek hiányában itt-ott ellaposult és elszélesedett dialognak». Áttérve az anyag társadalmi értékének fejtegetésére, ennek végén (60. lap) jelentésem megjegyzi: az *Aranyország* szerzője érzi a kor és erkölcs szükségeit, s csak az *a kár, hogy a dráma müvészi formája iránt is nem bir hasonlóan erős érzékkel.*" A 61. lapon pedig az *Aranyország*-gal szemben *A bizalmatlan* mindjárt eleve ép azért van a pályázat legjobban megirt darabjának mondva, mert «drámai szerkezet, a cselekvény gyors folyása, a dialog szabatossága, szóval forma tekintetében» különb amannál.

Ez idézetek után bátran kérdhetem: volt-e szükségem arra, hogy a színháznál módosítsak az akadémiai székből állítólag «nagyobb kegygyel» szabott mértéken? Mondtam-e a fennebbiekben egyebet, mint azt, a mit a *Koszoru* birálója helyesel, hogy t. i. «e ruhán csak a posztó» (az anyag) dicsérhető? Arról bizonyára nem tehetek, ha Acsády Ignác az anyagra vonatkozó elismerést egész vígjátéka dicséretének vette; ezzel nem én módosíték véleményemen, hanem csak ő magyarázta saját előnyére véleményemet, egyszersmind félremagyarázva azt. A *csalódást* sem én okoztam, hanem részint Acsády csalódott, részint azok, kik nem tartva szükségesnek a jelentést elolvasni, hittek abban, a hogy azt Acsády rózsaszín szemüvegen olvasta. Mivel pedig az akadémia *Értesítő*-je nincs könyvárusi forgalomban s csupán tagok kapják, részint a *Koszoru* birálójának felvilágosítására, részint saját, épen nem módosított véleményem igazolására szükségesnek találtam az *Értesítő* egy példányát megszerezni s abból a fentebbieket idézni, kérve a *Koszoru* t. szerkesztőjét, hogy ez önigazoló soraimnak helyet adni sziveskedjék.

Budapest, márc. 10. 1880.

Vadnai Károly.

AZ ÁGY.

EGY HAT LÁB MAGAS EMBER HÁTRAHAGYOTT IRATAIBÓL.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

MIÓTA a fejem lágya benőtt, azaz: mióta a világi dolgok értékéről helyesebb fogalommal bírok, mindig irígyeltem, maig is irígylem, sőt ma még jobban irígylem, mint valaha irígyeltem a kis embereket.

A ki csak egy fél hüvelykkel kisebb nálamnál, arra nem vagyok képes az irígység sivár és gyötrelmes érzése nélkül tekinteni.

S mentől kisebb termettel bír valaki, annál jobban irígylem. A kinek a magas tetejű kalapján, ha mellettem áll, át bírok tekinteni, azt én oly boldog embernek tartom, a minővé engem a földi sors semmi kedvezménye nem tehetne. Nem Shakspeare dicsősége, nem Rotschild vagyona, nem a Pozner Lajos Károly érdemrendjei.

Hogy milyen boldog ember valaki, azt én nem abból ítélem meg, hogy mennyi jövedelemmel bír, mily mértékben tisztelt és befolyásos állást foglal el a társaságban, milyen híres szépség a felesége, mennyire épek a fogai, a szeme, a füle, hanem hogy hány lábbal vagy hüvelykkel alacsonyabb nálamnál.

Nem szeretném, ha e magában sem szép érzésnek, az irigységnek okául valamely még nemtelenebb indokot gya-

nítnának önök, azért hát most mindjárt kijelentem, hogy épen nem azért irígylem a nálamnál kisebb termetűeket, mintha abban a tévedésben élnék, hogy a kisebb alak az asszonyszemekre csábitóbb varázszsal bír a magasabb termetnél, azért sem irígylem, hogy kevesebb kelme szükséges az öltözetükre; hogy fejüket a boltok ernyőinek rúdjaiban soha be nem zúzzák, azt is meg tudom nekik bocsátani, mert egy kis óvatossággal a hosszú emberek is meg szerezhetik maguknak ezt a gyönyörűséget.

Nem, az én irígységemnek mindennél méltóbb és nagyobb oka van, irígylem őket egyszerűen azért, mert ők szabadon, állandón, mindennap élvezhetnek oly boldogságot, melyet én életemben csak egyetlen egyszer, s ah, akkor is vajmi kis ideig élvezhettem, egy oly boldogságot, melyet én e föld örömei között a legnagyobbnak tartok.

A kényelmes, hosszú ágyat, hol szabadon, tetszés szerint ki lehet nyújtózkodni! az ágyat, hol a zsugorodás folytán soha sem kap görcsöt az ember térdkalácsa vagy lábikrája, a hová ledőlhetni boldogság és nem a testi büntetések legrettenetesebbike. Az ágyat, melynek puha vánkosain édes álmot, felüdítő nyugalmat, az éj tündéreinek nyájas ringatását, a test erejének új felfrissülését találják fel azon boldogok, kiket kegyes sorsuk öt láb és négy hüvelyknél nem nyújtott hosszabbra.

Mert a ki ennél csak egy fél vonallal magasabb, az ezt a gyönyörűséget legfölebb csak képzelődés vagy a költők leirása után ismerheti.

Én legalább, — igaz, hogy hozzám a sors kivételesen kegyetlen volt, mert én hat láb magas vagyok, — csak egyetlen egyszer, s ah, mily rövid ideig élvezhettem a földi boldogság e netovábbját!

Mert az asztalosok e tekintetben kérlelhetetlenek és javíthatatlanok.

Sem szép szó, sem fenyegetés, sem kérelem nem használ.

Nincs a világnak annyi aranya, melylyel egy asztalos arra volna bírható, hogy az általuk, önkényileg meghatározott mértéknél csak egy vonallal is hosszabb ágyat csináljon.

S a fenyegetés ép oly keveset használ.

Állítsd a tarpéji sziklákra őket, vagy vont csövű ágyúk elé, — meghalnak, de olyan ágyat, hol kényelmesen kinyújtózkodhatnál, nem csinálnak.

Igérni ugyan megigérik, a felpénzt is elfogadják, a mértéket is a te kívánságod szerint veszik fel, — de midőn próbára kerül a dolog s te a túlvilági boldogság édes sejtelmével telt szív áhitatával gyöngéden leereszkedel nyájasan hívogató vánkosaidra, — kisül, hogy a nyomorult legalább is három ujjal, ha nem épen egy egész araszszal rövidebbre szabta ágyadat.

Ekkor megesküszöl ugyan magadban, hogy ott lövöd le a nyomorultat, a hol először találod, — de másnap reggel még is célszerűbbnek találod oda ajándékozni életét a hitványnak, s rendre járod az asztalos üzleteket, hogy hol találsz egy igazán emberszerető, becsületes arcot, hogy azzal próbáld meg új szerencsédet.

Csakhamar találsz is ilyet, mert oh keserű gúny! az asztalosoknak legalább látszólag többnyire emberszerető arcuk van. Előadod kívánságodat. Tízszer is ismétled a kívánt hoszszúságot, s tízszer egymásután megkérded, ha megértett-e? Jól megértett-e?

Ő nyájasan mosolyog, megnyugtat, hogy tökéletesen megértett, szent fogadást tesz, hogy kívánságod szerint fog eljárni, sőt ő maga teszi az ajánlatot, hogy ha az ágy nem lesz tetszésed szerinti, ha csak egy negyed vonallal lesz rövidebb a kívánt hosszúságnál, veszszen munkája kárba, s ne fizess neki csak egy árva krajcárt is.

Megszorítod kezét a derék férfiúnak, elismered magadban, hogy van kivétel még az asztalosok között is, s hogy még is talán elhamarkodó és igazságtalan voltál, midőn

álmatlan éjeleken, keserves kínszenvedéseid között azt az egész tisztes osztályt máglyára vagy kötél általi halálra ítélted, s oly ember boldogságával hagyod oda az üzletet, a ki így beszélhet magában: «Na! sokáig kerestem, de végre megtaláltam a mit kerestem!»

Megtaláltad! A bölcsek kövét keresd, hamarább megtalálod!

Mikor az ágyat próbára haza viszik, — s hozzá még mily elégedett és diadalmas arccal lép szobádba az elvetemedett! — csak rá kell nézned, hogy azonnal megtudd, hogy hisz ez még a másiknál is sokkal kurtábbra van szabva.

Sok ideig azt hittem, hogy az asztalosok között egy internationális titkos szövetség létezik, (mert hiszen próbáltam én keresni elég hosszú ágyat nem csak itthon, hanem a külföldön is, a szélrózsa minden irányában!) s hogy valami nagy fogadás és eskü tiltja nekik a rendesnél hoszszabb ágyat készíteni, de az idők folyamán kisült, hogy erre nézve tévedésben voltam.

Nem létezik közöttük titkos frigy.

Sem eskü sem fogadás nem köti őket.

Nem a jóakarat hiányzik szívükből. Nem az a baj, hogy ne akarnának lelkük egész erejével hosszabb deszkaszálat választani!

Akarnának ők szegények, de nem képesek rá. Munka közben a sátán ragadja őket körmeik közzé, s űzi velük incselkedő játékát. Megzavarja szemmértéküket s rákényszeríti fűrészeiket, hogy éppen azt a három-négy újjnyi vagy arasznyi darabot faragják le, a mely után egy szenvedő szív már évtizedek óta hasztalan eseng.

Egyszóval, hogy a dán királyfival beszéljek: itt oly rejtélyes titok lappang, melyről a világ bölcsei nem tudnak semmit.

Én ugyan magam sem követelem magamnak, hogy valami rendkívül híres bölcs lennék, de keserves kínok

között átvirasztott álmatlan éjszakáimon sokat elmélkedtem e titokzatos és rejtélyes tény felett, s arra a hitre, sőt meggyőződésre jutottam, hogy minden csaló látszat dacára az asztalosok ártatlanok, s hogy e csodálatos és titokteljes jelenségben magasabb végzetek keze működik.

Itt az egyéni fatum kikerülhetetlenségének tényével állunk szemben!

Tudnak az asztalosok nem csak hat, hanem ha kell, hét láb hosszú ágyat is készíteni, — csakhogy nem *minden* embernek!

Ime a kérdés csomója, a rejtély lényege! Az egyéni fatum elmélete!

A toll reszket kezemben; szívemet félelem és habozás szorongatják.

Le merjem-e írni gondolataimat és sejtelmeimet?!

Nem követek-e el azzal vakmerő lázadást az erkölcsi világrend s a vallás szent tana ellenében?!

S ki tudja, nem jutandnak-e valaha e papírlapok oly gyönge szív kezei közé, ki annak tartalmából nem a magasabb bölcselem mézét, hanem az erkölcsi megzavarodás és kétségbeesés mérgét fogja szívni.

Szabad-e, megengedhető-e ezért felelősséget vállalnom az utókor előtt?

Kétkedő szellem, vonulj vissza benső magányod titokzatos rejtekébe, s hányd és vesd meg jól e nagy fontosságú kérdést!

— — — — — — — — — — — — — —

Sok éjszakai vezeklés után végre elhatároztam magamat.

Le fogom írni eszméimet, s kifejtem a világi dolgok rendszere feletti elméletemet.

Haboznom nem szabad, mert célom nagy.

Világosságot akarok végre deríteni e sötét tömkelegben, fel akarom nyitni a büszkeségében elvakult tudomány szemét, s látnoki ihlettel intést akarok adni a bűn és az anyagiság mocsárába mind jobban-jobban alásülyedő emberiségnek.

Nem puszta véletlen az csupán, hogy ne találkozzék asztalos a világon, ki nekem elég hosszú ágyat tudjon készíteni!

Nem a becsületes asztalosokban van a hiba, hanem bennem van a hiba.

Az az hogy értsük meg jól a dolgot: nem is bennem van a hiba, hanem bennem *volt* a hiba.

Mert a rövid ágy büntetését nem jelenlegi, hanem egy korábbi életben elkövetett bűneimért szenvedem.

De hogy még világosabb legyek, rövid szavakkal körvonalozom elméletemet.

Ez a föld egy óriás fegyintézet, egy oly vezeklési és tisztulási hely, a hol mind csak elitéltek élnek, kik valamely korábbi életükben elkövetett bűneikért lakolnak mindaddig, míg magukba térnek és megjavulnak.

Kiki vétkei kisebb vagy nagyobb volta szerint külömböző módon szenvedi büntetését.

Az egyik arra van itélve, hogy teljes életében szűk csizmát viseljen, s olyan tyúkszemei legyenek, a melyek mentől jobban vágják, annál jobban nőnek.

A másik kénytelen magát minden nap abroncs-présbe szorítani, mely belső részeit összezúzza, életét megröviditi, s nem engedi, hogy naponkint csak egyszer is jóllakhassék.

No de minek soroljak fel több itéletet. Ha valaha valaki elég vakmerő, vagy meggondolatlan lenne ez igazán csak saját izgalmaim csilapítására írott, és valóban nem a nagy közönség számára szánt iratokból, valamit közzé tenni, s azzal azok olvasóit önvizsgálatra és magába szállásra kényszeríteni, azok mindegyike csakhamar ki fogja találni, hogy tulajdonképpen mely neme a büntetésnek az, melyet neki magának kell átszenvednie. Sőt rövid vizsgálódás és gondolkozás után arra is rá jön, hogy ismerőseire mi van szabva.

Az én büntetésem minden kétségen felül a kurta ágy.

A nyájas éjek nyugalma, az édes kinyújtózkodhatás

gyönyörűsége tőlem meg van tagadva. Ikráim örökös görcsre vannak kárhoztatva.

Sok ideig hasztalan panaszokkal és kifakadásokkal úntattam miatta az emberiséget.

Ez azon időszakban volt, midőn még azt hittem, hogy itt földi cselszövény forog kérdésben, s hogy az asztalosok összeesküvésének vagyok áldozata.

Ma a midőn felvilágosodott elmém teljesen ismeri a helyzetet, s tisztán látja, hogy itt a kérlelhetetlen végzetek keze működik, ma már bele nyugodtam szomorú sorsomba, s egy kiábrándult bölcsész nyugalmával és megadásával tűröm térd- és ikragörcseimet.

De itt egy ugrás, egy felvilágosító indokokkal át nem hídalt űr mutatkozik vallomásaimban arra nézve, hogy tulajdonkép mely körülmény vagy földfeletti, rejtélyes kijelentés nyomán jött elmém ama tudatra, hogy ez a föld, a hol tartózkodunk, csakugyan nem egyéb egy nagy fegyintézetnél, a bibliában is világos szavakkal kilátásba helyezett purgatoriumnál, s hogy azon sok gyötrelem és különféle szenvedés, miket mindnyájunknak viselnünk kell, nem egyéb általunk valaha elkövetett bűnök büntetésénél!

Elmondom a hogy történt, egyszerűen, cifra szavak nélkül.

Egy bárányfelhőkkel borított egű méla őszi estén, még abból az időszakaszból, midőn szívem az ártatlan asztalosmesterek iránt gyanúval, keserűséggel és gyűlölettel volt tele, kívül a városon a Duna partján bolyongtam mély gondolatokba elmerűlve.

Szomorú sorsom folyvást nagy és fárasztó sétákra kényszerít. Nappal kell összezsugorodott lábaimat kiegyengetnem, más különben már réges rég óta mankót kellene használnom. Úgy hogy sok ideig még azon gondolattal is tépelődtem: nem lenne-e helyzetemben tanácsos és célszerű pályát változtatni s nem volna-e jobb a királyi postahivatalnál levélkihordói állomásért folyamodni.

Ezen méla és rejtelmes estén is épen ezen kérdést hánytam vetettem fejemben, midőn elmerültségemből egy velőt rázó és szívet szaggató sikoltás riasztott fel.

Felpillantottam.

Egy kétségbeesett nő állott előttem, ki rémület és iszonytól eltorzított arccal meredt a hullámok közé, hol egy magát kétségkívül öngyilkossági szándékból vízbe dobott férfi alak épen akkor tűnt el.

— Segítség! segítség! kiáltá a nő, kezeit esdeklőleg összekulcsolva.

Jó szívű és jó úszó voltam teljes életemben, de külömben is a kurta ágyakra elítélt fegyencek megfejthető okokból nem ragaszkodnak valami különösen az élethez.

Habozás nélkül a Dunába ugrottam, s a kétségbeesett embert szerencsésen kimentettem.

A segély oly gyorsan érkezett, hogy a szerencsétlen fegyenctárs még öntudatát sem vesztette el, s úgy látszik megbánta elhamarkodott cselekedetét, mert ugyancsak iparkodott ő maga is kézzel-lábbal a partra kijutni.

Itt csakhamar sok mindent megtudtam körülményei felől. Megtudtam, hogy Sóós Gábornak hívják a szerencsétlent, s hogy azért akart meghalni, mert házbérét nem tudja kifizetni.

Ugy egyeztek volt a feleségével, hogy vele együtt ez is a vízbe ugrik, de az asszony az elhatározó pillanatban szerencsére elvesztette bátorságát.

De megtudtam még egyebet is, azt is megtudtam, hogy Sóós Gábor asztalos-mester! . . .

Elképzelhetik önök lelki állapotomat, midőn a didergő kis emberke (mert öt lábnál sem volt hosszabb az istenadta, és még is öngyilkos akart lenni!) kérdésemre megvallotta, hogy a két nyúl utcában lakik, s foglalkozására nézve polgári asztalosmester!

Ez a gondviselés és a végzetek kiengesztelt keze! — Ujongott fel szivemben egy rejtelmes szózat. — Sze-

gény vezeklő lélek, kiállottad büntetési idődet, szabad vagy!

De a mennyire lehet, leküzdöttem felindulásomat, s részvevőleg ugyan, de bizonyos külső nyugalommal kérdeztem meg, hogy hát tulajdonképen mennyi házbérrel tartozik?

— A mult évnegyedből húsz forinttal, erre a negyedre pedig az egész ötven forinttal.

— Nyugtassa meg magát és vígasztalódjék, kifizetem tartozását.

Az a tekintet, a mit reám vetett, s az a másik tekintet a mit a felesége vetett reám, ez igéretemért gazdag jutalmúl szolgálhatott volna még akkor is, ha nem oly számító önzésből mutattam volna magamat nagylelkűnek.

Haza kísértem őket, kifizettem házbérüket, s tíz forint előleget adtam neki egy oly munkára, melyet más nap fogok vele bővebben megbeszélni.

Hogy aránylag milyen kevés kell ahoz, hogy valaki magát boldognak tartsa, mutatja a Sóós Gáborék esete is: mind a ketten égre földre esküdöztek, hogy én őket a világ legboldogabb embereivé tettem.

De hát nem tehetne engemet is azzá egy legegyszerűbb durva fenyűből készített, nem bánnám, még festetlen ágy is, ha az csak legalább három-négy újjal hosszbab volna hat lábnál!

Na de ne ábrándozzunk lehetetlenségekről!

— Holnap reggel eljövök Sóós Gábor uram, megbeszélni a megrendelendő munkát.

— Parancsoljon velem nagyságod, majd meglátja, hogy meg leend velem elégedve. Én sem korhely, sem fuscher nem vagyok, de az idők nagyon roszak, azért jutottam e nagy nyomorúságra!

— Majd meglátjuk Sóós Gábor uram, majd meglátjuk. Ha én meg leszek magával elégedve, akkor maga is meg leend velem elégedve. Esküszöm azokra a szép fellegekre itt a fejünk felett!

Azzal jó éjszakát kívántam és elsiettem hálálkodásaik elől.

A földerengő reggel világossága még be sem végezte egészen diadalmas harcát az éj sötétségével, midőn kalapot és pálcát ragadva Sóós Gáborhoz siettem.

Már a mennyire görcstől összezsugorodott lábakkal sietni lehet.

A ház kapujában vidám dal ütötte meg füleimet.

Sóós Gábor volt, ki jókedvűleg gyalulgatott műhelyében. A feleségét pedig pattogó forgács mellett kávét főzve találtam.

— Sóós Gábor uram — mondám Sóós Gábornak, belépve műhelyébe — tudna maga nekem egy olyan hosszú ágyat készíteni, a melyben én kényelmesen ki tudjak nyújtózkodni? Nem bánom akár miféle fából lesz is, ha gyalulatlan deszkákat szegez is össze, csak hogy elég hosszú legyen.

— Ha tudnék-e? Ez már egy kicsit különös kérdés, nagyságos uram! Hisz nem kívántatik ahoz ördögség, csak tudomány. Aztán meg tán mester volnék vagy mi? — Mondá Sóós Gábor, rosz néven sem vehető sértett önérzettel.

— Ne hamarkodja el a feleletet, Sóós Gábor uram, s hányja vesse meg jól a dolgot. Igérték ezt nekem már többen is, de egy sem volt, a ki megtartotta volna a szavát.

— Na ha nem tartotta meg senki, hát majd megtartom én! Mondá Sóós Gábor, és úgy vett rólam mértéket, hogy kívánságomra még a magas tetejű kalapomat is feltétette.

— Sóós Gábor uram — mondám kezét megragadva és jól a szeme közé nézve — én magának az életét mentettem meg, azért ha maga nem csinál elég hosszú ágyat nekem, akkor maga lesz a leghálátlanabb ember ezen az egész kerek nagy világon. Én megfizetem a mit kíván, sőt kétszer annyit is fizetek érette szíves örömest, csak elég hosszú legyen.

Nagyon érzékeny hangon beszélhettem, mert Sóós Gábor majdnem pityeregni kezdett, midőn azt felelte, hogy csak méltóztassam reá bízni a dolgot, ne legyen mester a neve, ha olyan ágyat nem készít nekem, a melyben akár táncra is kerekedhetni, mert látja ő jól, hogy a lábaim kissé hosszadalmasak.

Mily türelmetlenűl, mily remény és kétség közt hánykódva vártam a kikötött nyolc nap eltelését, ki tudná elbeszélni?

Végre megérkezett, s vele az ágy is.

Nappal hozta haza, de azért rögtön belefeküdtem, hogy kipróbáljam!

Kinyújtózkodhattam, — elég hosszú volt.

Sőt pár újjnyival még hosszabb volt annál is, a mily hosszúnak én egy ágyat a legmerészebb képzelődéssel is mertem képzelni, kivált ha meggondoltam, hogy az az én számomra lesz!

Elég hosszú! Végre, végre! Hála a kiengesztelt végzeteknek, elég hosszú! Sóós Gábor, mivel tartozom?

— Ó jó uram! — mondá most már igazán pityeregve Sóós Gábor — hát csakugyan olyan alávaló embernek méltóztatik tartani engem, a ki még elfogadhatna valamit nagyságodtól? Hisz tízszeresen is ki méltóztatott ezt fizetni már én nekem!

— Sóós Gábor, maga nem tudja mit beszél? Maga nem is sejti, hogy mily nagy szolgálatot tett nekem! Soha sem tudtam még ágyban kinyújtózkodni! Tudja-e mi az Sóós Gábor? Itt van ez a száz forint, ezt előre elkészítettem magának, s akár hány gyermeke lesz, mindegyiknek elvállalom a keresztapaságát.

Sóós Gábor szabadkozott, s azt mondta, hogy ő se himpellér, hanem becsületes ember.

Én pedig azt mondtam neki, hogy Sóós Gábor, ha maga azt nem akarja, hogy soha az életben többé még csak tájékán se mutassam magamat a két nyúl utcának, hát

akkor fogadja el ezt a pénzt, a háládatosság e szent tömjénét, s míndent elkövessen, hogy mentől többszörös komája lehessek!

Sóós Gábor most már nem csak pityeregni kezdett, hanem valóságos zokogó sirásban tört ki; a pénzt zsebre dugva, jóltevőjének, édes apja helyetti édes apjának nevezett, s mire észre vehettem s így megakadályozhattam volna, kezemet megragadta s megcsókolta.

— Most már én is kiöntöm hát a szívemet — mondá olyan hangon, melyen meglátszott, hogy ez már egyenesen onnan kiömlött szó — az isten áldja meg nagyságodat, mert ez a pénz csakugyan a legnagyobb szerencse és kegyelem én reám nézve, s jövendőbeli jó voltomnak fundamentumáúl szolgálhat, mert én ma este indulok a feleségemmel együtt Amerikába. Itt, látom, hogy boldogulni nem tudok, megkísértem ott a szerencsémet. Ki tudja, tán valaha mint amerikai nagybácsi térhetek vissza édes szülőföldemre. Láttam is, hallottam is én már ilyen esetet nagyságos uram!

Megkísérthettem volna lebeszélni őt, de nem volt rá bátorságom.

Nem mertem a felelősséget magamra vállalni.

Ki tudja! Az ördög nem alszik! Miért ne lehetne Sóós Gáborból amerikai nagybácsi?

— Menj tehát nemes szív — mondám neki fájdalmas önmegadással — selyem puha hullámok és lágy szellők ringassák gyöngéden bárkádat, jó szerencse mosolyogjon feléd az ismeretlen partokról, áldásom és jó kívánságaim árbocod köteleibe kapaszkodva, hű apródokként kísérjenek hosszú útadon, s az úr kegyelme óvjon meg téged a parasztfogóktól Newyorkban, s a tengeri betegségtől az Oceanon. Te egy nagy dolgot, egy szent dolgot cselekedtél, egy vezeklő lelket szabadítottál fel békóiból!

— Ne beszéljen ilyen érzékenyen a nagyságos úr, mert isten bizony mindjárt meghasad a szívem, úgy is any-

nyira tele van fájdalommal és szomorúsággal, hogy el kell mennem!

— *Kell?* miért kellene? Azt hittem, hogy jó szántából megy szerencsét próbálni!

— Tudom is én hogy vagyok! Én csak azt tudom, hogy muszáj hogy menjek! Valami csudálatos érzés hajt, bujdosni késztet, mintha csak valami nagy bűnt követtem volna el. Soha sem gondoltam én az előtt arra, hogy Amerikába menjek, mert irtózom a víztől, minthogy tetszik tudni, nem tudok úszni, de mióta ezt az ágyat itt elkészítettem, azóta nincs nyugodalmam, még álmomból is felriaszt valami csudálatos érzés, mely folyvást nógat és ösztönöz, hogy indúljak hát no! De ha nem venné rosz néven a nagyságos úr, még megmondanék valamit!

— Sóós Gábor, én magának az életét mentettem meg, maga tehát nekem őszinteséggel tartozik. Beszéljen el tehát mindent, s öntse ki a szívét előttem.

— Kiöntöm nagyságos uram! Nem tudom ki babonázott meg, de én oly keservesen tudtam ezt az ágyat elkészíteni, hogy már nem is hittem, hogy eltudjam készíteni. Egész munkám alatt folyvást csak úgy zsongott-bongott valami a fülemben, kezem minduntalan reszketni kezdett, s mintha csak valami láthatatlan kéz vitte volna a fűrészemet, hiszi nem hiszi nagyságos uram, de vagy kétszer már azon a ponton voltam, hogy lefűrészeljek a hosszából egy arasznyit. De akkor eszembe jutott, hogy mit tett érettem nagyságod, s hogy én mit fogadtam nagyságodnak, s a jó isten erőt adott, hogy ellentálljak az ördögnek, mert hogy ez egész idő alatt nem a sátán incselkedett volna velem, azt senki nem veri ki a fejemből, ámbátor, hogy a feleségem azt állítja, hogy nagyon megijedtem, sok vizet ittam és meghűtöttem magamat a Duna vizében s innen lenne az alteratiom.

Ez végzetes pillanat volt reám nézve. Ekkor villant meg először agyamban a fatum rendszerének elmélete.

Nem árultam el magamat a becsületes mester előtt, s csak annyit mondtam: Folytassa Sóós Gábor!

— Nincs mit folytatnom nagyságos uram, mert immáron mindent elmondtam. Most még csak az vagyon hátra, hogy még egyszer megköszönjem azt a sok jót, a mit én velem művelt, s azután örökre elbúcsúzkodjam. Mert örökre búcsúzkodom. Érzem én nagyságos uram, hogy nem csinálok én több ágyat, sem a nagyságos úrnak, sem senkinek a világon! A közel halálomat érzem, s mintha csak azt gyanítnám, hogy nem jutok én soha azon a nagy vízen keresztűl! Álmodtam is valami olyasmit az elmult éjszakán, úgy hajnal tájban.

— De hát akkor minek megy? Maradjon itt. Majd szerzek én magának kundschaftokat!

— Muszáj nagyságos uram! Mennem kell! Olyan valami hajt, a minek nem tudok ellentállani.

Megöleltük egymást, s szobám ajtaja örökre becsukódott a nemes lelkű mester után.

Soha sem láttam őt többé az életben! . . .

Hej pedig mennyire boldog lettem volna, ha még csak egyetlen egyszer találkozhattam volna e nagy szívvel! Mennyire szükségem lett volna rá!

Na de tartsunk sorrendet.

Egyetlen jóltevőm távozása borongós, méla hangulatba ejtett, de nem sokára felvidultam, hisz még akkor a fatum rendszerének elmélete nem izmosodott volt meg lelkemben.

Egy tekintet ágyamra elég volt, hogy felvidámítson, és szívemet örömteljes, újjongó hangulatba hozza.

Van tehát nekem is valahára otthonom, barátságos éji tanyám! Mely nekem igazi üdülést, igazi pihenést fog nyújtani a nap fáradalmai után! Lesznek tehát nekem is édes álmaim végre, s ezután minden este édes gyönyörrel fogok e jó barát karjai közé borulni, nem pedig mint eddig, iszonynyal és félelemmel, mintha csak kínpadra vittek volna!

Ez a nap hosszú nap volt. Alig győztem bevárni a végét!

De végre mégis csak elmult, s megjött a várva-várt este.

Vőlegényi ágyamba sem vágyakoztam és siettem nagyobb mohósággal!

Ah mily égi gyönyör, mily felséges érzés: kinyújtózkodhattam! Gyermekkorom óta először kinyújtózkodhattam!

Halljátok nyomorult asztalosok: kinyújtózkodhattam!

Soká, csak soká tudtam elaludni, de most már nem a fájdalom, hanem a boldogság édes gyönyörétől.

Egy áldás-sóhajjal Sóós Gáborra fordultam a fal felé, s lelkemet csakhamar égi tündérek kapták szárnyaikra!

Ez volt csak az álom, igazi ezeregyéjszakai álom!

Hát még a fölébredés! Kipihentem, vidáman, ujjá születve, görcsök és zsugorodások nélkül!

És hozzá az a tudat, hogy ezután minden nap így lesz!

Mindennap!

De meddig?

Mert mi örök e világon, mint a büntetés, melyet szenvednünk kell!

Oh fatum! oh kérlelhetetlen végzetek!

Boldogságom szép napja, mily rövid valál! Kurta ágyra vagyok kárhoztatva, s a jó Sóós Gábort nem a kiengesztelt végzetek, hanem a boszúálló s büntetésemet sulyosítni kívánó végzetek vezették utamba!

Csak azért ízleltették meg velem a földi boldogság égi gyönyörét, hogy egy gyors, váratlan, nem remélt fordulattal ujból visszavessenek a kínpadra.

Sóós Gábor távozása után alig nyolc nappal új lakásra költöztünk.

Ott a hálószoba kisebb volt, mint régi lakásunkon, s én a könnyebb berendezkedhetés kedveért azt indítványoztam, hogy cseréljük fel azt a kissé tágasabb nappalival.

Nőm erre csak azt felelte, hogy ez az ő dolga, ebbe

ne avatkozzanak a férfiak; hanem csak pusztuljak hazulról s estig ne is mutassam magamat, akkorra majd mindent a legjobban elrendez ő.

El is rendezett! . . .

Éppen egy arasznyit fűrészeltetett le az ágyamból, csakhogy a fülkébe beszoríthassa.

Tudod fiam így legalább most már szalonunk is van? Úgy-e hogy ügyes asszony vagyok!

Oh fatum! fatum! fatum!

Kiáltám kétségbeesve s eszmélet nélkül terültem el a padlózaton.

Midőn magamhoz tértem, egyedül találtam magamat szobámban, némaságtól és sötétségtől körülvéve.

Hol vagyok? kérdém hódolva a régi jó szokásnak, mely minden művelt elájulttól megköveteli, hogy ezen kérdéssel nyissa fel szemeit.

Senki sem felelt.

S minthogy senki sem felelt, hát kénytelen voltam fölkelni s gyertyát gyújtani.

Az alig felvillanó láng egyenesen asztalomra esett, s ott egy levelet ragyogott körül, mely aként volt tintatartómra helyezve, hogy azonnal szemembe ötöljék.

Egy irtózatos sejtelemtől megkapatva, mohón feltörtem s olvastam mint következik:

«Kedves Manóm!

Csak most tudom hogy mily őrült dolgot cselekedtem, s hogy te azt nekem soha nem bocsáthatod meg! Azért elbujdosom, s nem is kerülök többé szemeid elé, míg egy olyan asztalosra nem akadok, a ki számodra elég hosszú ágyat csináljon. Ha ilyenre akadok, akkor még itt e földön, de ha nem akadok, akkor csak az égben fogod viszont látni szerencsétlen *Gundádat.*»

Azóta tizenhét év telt el, és én folyvást hasztalanúl várom őt.

Vajjon vissza fog-e térni valaha?

Eddig terjed a kézírat.

E sorok közlője, ki fájdalom maga is közelebb van a hat, mint az öt lábhoz, s így némi tájékozottsággal szintén bír az ilyen dolgokban, erre a kérdésre csak egy bús sejtelemmel felelhet.

Nem mondhat egyebet, csak azt, hogy *soha!*

JOBB EMÍGY.

KÖLTŐI ELBESZÉLÉS.

Irta

TORKOS LÁSZLÓ.

I.

Piros hajnal települt
Az ég peremére,
Pirosan foly Sebőkéknél
Csirke, liba vére ;

Piros lángnál sürögnek
Fiatalok, vének, —
Piros öröm ragyog arcán
Özvegy Sebőknének.

II.

«Jó barátném, kit a halál
Leszakított oly korán,
Nyughatol már, — Tercsi, Éva,
Vizet ide szaporán ! —

Derék férj jut Esztikédnek,
Nem éretlen naplopó,
Megfogadtam ! — Gyorsan lányok,
Nincs mindennap kézfogó !

Gyöngyöm Eszti, kis menyasszony !
Menj, ma nem nyúlsz semmihez,
Csak szivednek s szerelmednek
Élj e napon, nagy nap ez ;

Szerelmednek, szép jövődnek,
Mátkád tudós és komoly. —
Elköltözött drága lélek,
Most már békén alhatol!»

III.

Derék tudós jó Bárka Lőrinc
Azt nem tagadja senki,
Dicséretét nagy lelkesülten
Sebőkné egyre zengi;
Tanárkodott vagy harminc évig,
— Hány vesszőt nyütt el az alatt! —
S most itt él Sárdon, s áhitattal
Nyársalgat tücsköt, bogarat.

Mondják, rút; ám az özvegy szörnyen
Protestál, küzd az ellen,
Arcán — a ránc közt — hogy sugárzik
A tudomány s a szellem!
Házához kötni őt halálig,
E vágytól szíve ég, remeg, —
Nem foghatván meg önmagának,
Nyakába varrja Esztinek.

Áldhatja sorsát Bárka Lőrinc,
Hogy ily nemtőt talála,
Nélküle kedves, szent igától
Sosem görnyedne válla.
Szép nővel eddig szólni sem mert,
Szaladt előle mint a vad, —
Csodát mívelt a lelkes özvegy,
Tudós! áldd érte sorsodat!

IV.

Kis Eszti, árva rabmadár,
Szegény fejedre jaj! mi vár?!
Szép ifju kebled bársonyára
Vén fej hajolgat nemsokára,
Agg kéz simítja arcodat,
S ajkadra fonnyadt ajk tapad!
Egy pezsgő ifju életér'
Redős arc, hült szív, lanyha vér.

Tudós fej tömve cifra lommal,
Kétségbeejtő unalommal,
S hozzá a fényes társaság:
Tücsök, bogár, pók, sáska, rák....

Hohó szerelmes jó barátok!
A lánykát fel ne lázitsátok,
Kin szánakoztok botorul,
Szánalmatokra nem szorul.
Idétlen ajkról zöld beszéd
Még nem zavarta meg fejét,
Szivében béke s csend lakik,
Nyugodtan alszik hajnalig,
S nappal vidám,
Mint pinty a fán.
Mért is ne volna?
Miért hajolna
A bánat vánkosára?
Helyben maradnak, hála ég!
S a bácsi jó, megszokta rég,
Hogy nem gyerek,
Kissé öreg,
Nincs abban semmi kára!

Ily józan s higgadt Esztike,
Ábrándozástól ment szive; —
Hogy véges-végig így marad,
Azért már jót nem állok,
Mi állandó az ég alatt,
S nőnél mi biztos zálog!?
De hogy, s mikép lesz változás
Azt én tudom csak, senki más,
S nász lesz-e végül, vagy halál,
Csak tőlem függ, csak rajtam áll.
Emelni, sujtani,
Lehűtni, gyujtani,
Boldoggá tenni, meggyötörni,
Büntetlenül orozni, ölni
A költő joga egyedül, —
Csitt hát! — a sor majd rá kerül.

V.

Kertjében a kis padon
Ül a nyájas hajadon,
Felhőtlen ég szeme kékje,
Szelid arcán szende béke
S nyugalom.

Ajkáról, mint lágy lebel,
Könnyü sóhaj röppen el:
Ója isten védő karja,
Üdvét bánat ne zavarja,
Mig lehell.

Csörren a lomb csöndesen,
Kivillan két barna szem,
Nyalka legény deli korban
Nézi Esztit a bokorban
Mereven.

S a mint nézi vágytele,
Hevülni kezd kebele,
Szíve dobog, arca pirúl,
S elszántan zeng ajakirúl:
El vele!

VI.

Hah! vakmerő leselkedő
A bokrok közt amott,
Ki vagy? beszélj, — honnan jövél?
Mi fergeteg hozott?
«Sebők Ferenc úr, születék
Sárdon, huszonhat éves,
Szakáll s haj: barna, szem: sötét,
Arcszíne: egészséges.
Orr s száj: arányos, fogzat: ép,
Kéz s láb: kicsiny, termet: közép,
Egyéb ismertető jelek:
Vonás, az az hogy nincsenek.»
Ekkép beszél az útlevél,
Melylyel hat éve már,
Hogy tájról tájra, mint a szél,
Lábam lebegve jár;
Hű társim festék és ecset,
Bejártam nyugotot s delet,

S most itt vagyok, bucsút vevén
A nyájas déli égtől,
Megóni árva Esztikém
Egy szörnyü dőreségtől.
Hess vén bagoly! ez étek
Nem tölti meg beled! — —
— Mit tőlem kérdezétek,
Im itt a felelet.

VII.

Eszti! — Ah mi hang! — ki szól?
Vőlegénye ajkiról
Ilyen édes szózatot
Hajh! de sose hallhatott!
Eszti! — Ő az, visszajött,
Kivel játék s dal között
Gyermeksége szép korát
Oly vidáman élte át.
Hol van, merre? — semmi jel,
Szó a szóra nem felel;
Ám két erős kar nyomása
S egy forró csók csattanása,
— Élő tanúk lomb s csalit, —
Érthetően mondja: itt!
  Itt van! látja a fiút
Mint kifejlett férfiút,
Látja azt a szép szemet,
Melyet égőn rá vetett,
Arcát, keblét, két karát,
Mely őt hévvel fogja át;
Érzi, keble hogy feszül,
Gyujtó lángtól mint hevül,
Hogy szorítnak a karok,
Szívén szíve mint dobog, —
Ah! ily meleg férfi-keblen
Álmodozni önfeledten,
— Megbüvölten érzi ő,
Milyen édes, mily dicső!
  De az álom elröpül,
Felijed, mint vad a nesztül,
Tagjain láz fut keresztül
Vére mind az arcba gyül.
Küzd, kifejlik, perc alatt
Kar, kebel s a láb szabad,

S illa berek, — semmi gát —
Fut lihegve, merre lát; —
De az ifju már nyomában,
S hol a kertnek egy zugában
Rezgő lombu zöld galyak
Egymás fölé hajlanak,
Hol az árnyak csendiben
Emberszív ha megpihen,
Az ég üdvét vágyva sejti:
Utoléri s rabul ejti.
— Annyi szent, hogy jobb helyet
Keresve sem lelhetett.

VIII.

— Megvagy! — Bocsáss! — Mily fogadás
Hat hosszu év után!
— Én istenem, ily hirtelen
Mint héja csapni rám!

— Széttépni téged kis tubám
Hidd, semmi szándokom,
Elég nekem turbékoló
Hangod ha hallhatom.

— Hangom hogy halljad bármikor
S akárhol rajtad áll,
Minek buvóhely, mély magány
Rejtélyes éjhomály?

— Búvóhelyek bús éjelén
Baglyok gunnyasztanak,
Itt úgy-e bár a szép madár
Baglyát fogadja csak?

— Rosz gúnyoló, mit bántod őt,
Ki szemben nincs veled!
Övé szivem s majd kezem is,
Míg sírom eltemet.

— A szív nem volt, ne csald magad,
S a kéz nem lesz soha!
— Mi hang!? — hazugnak mondani
Mely ajknak van joga!?

— Jártam sikon, völgyön, hegyen,
Vizeknek partinál,
Nem láttam, önként hogy hajolt
Kóróhoz rózsaszál;

Nem láttam együtt költeni
Hollóval csalogányt,
Nem vén legényhez boldogan
Simulni ifju lányt!

— Nem ismered, oly jó, nemes
És szíve értem ég.
— Mit tesz szeretni igazán,
Szived nem érti még.

Nem csendes tó a szerelem,
Hullámzó tűzfolyam,
Mely szívet, lelket, — kínt, gyönyört
Felolvaszt lángiban;

Mely boldogulva boldogít
A végsohajtatig,
De poklot szül, ha célt nem ér
Vagy megcsalatkozik.

Boldogtalan, későn ha majd
Megnyíl a szív s a szem,
Késő bánatnál nincs nagyobb
Halálos gyötrelem!

— Igéretem, — a néni, — nem!
— Hallgass szivedre csak.
— Nem szólt az eddig. — S most? — Ne kérdd,
Menj, — ajkam hallgatag.

IX.

Bárka Lőrinc készül, felvirradt a nagy nap,
Kegyetlen munkája van a szegény agynak,
Gondolatnak, gondnak se száma, se vége,
Megkínozott homlokáról csepeg verejtéke.

Szóvivő lesz ő ma, este tudniillik,
Miről, mit beszéljen, a mi oda illik?
Mutasson-e arcán édes boldogságot?
Gomblyukába — fogas kérdés! — tüzzön-e virágot?

Ehetik-e annyit, mint egyébkor szokott?
Hej! mire foga fáj, lesz abból ma sok ott!
Feje zúg, a falak forognak körülte,
Nem is csoda, kézfogóját még soha sem ülte.

S ím' nagy skatulyával gazdasszonya lép be,
— Hozták! — mondja kurtán, s leteszi elébe.
— Ki, hol? — De már ott kinn morog a vén Sára,
Fenyegetett uralmáért haragszik urára.

Töri, tépi, vágja, — tiz nagy pecsét rajta,
Jaj a sok bogár, pók, sáska, csigafajta!
Kitől, honnan? — lám kis lap fehérlik ottan,
Megmondja az! — veszi, nézi, s olvas izgatottan:

Ide hoztak, jaj nekünk!
Mily kemény itélet!
Asszonykézre kerülünk,
Nincs annál kimélet;

Tesz-vesz, hány-vet, rakosgat
Szemét neki minden,
Kipusztít egy hét alatt
Bennünket is innen.

Ármányos versezet! ki játszá kezére
Ijesztő gondoktól hül-fül szive vére;
De lám, van ott több is begöngyölve szépen,
Nagy sebesen felkap egyet, s olvas ilyenképen:

Keresztespók a nevem,
Szövök hálót ügyesen
Jobbat s többet a ki sző,
Egy van csak: a csalfa nő.

A hálóban, mit csinál
Szép pillantás a fonál,
S ki bennakad, izibe
Nyájas szóval fonja be.

Jaj annak, ki oda jut,
Szabadulni sose tud:
Nő, ha nyájas, fuss tehát,
Kerüld, mint a nyavalyát.

Zavar- s bámulattól eláll szeme, szája,
Hajh pokolra való, átkos skatulyája!
Vesz egy harmadikat, «gyöngykagyló» a címe,
Biztos kézzel írt sorai így hangzanak íme:

Becses gyöngyöm női könyhöz
Lehet hasonlítani,
Mind a kettő ékít, szépit,
S nagyon drága valami.

Minden cseppért megfizetsz, mit
Hullat nőd keserve:
Hogyha nőcskéd könnyen könyez,
Meg vagy vele verve.

Szemei képráznak, remeg keze, térde, —
Megvénült, de ilyen még sohasem érte.
Tapogat, — mi az ott az egyik sarokban! —
Ily értelem van megírva a kurta sorokban:

Szarvasbogár vagyok én,
Heje huja, happ!
Hosszu szarvat hordok én,
Heje huja happ!

Szép asszony vén férje,
— Nem szükség, hogy kérje —
Ilyet bőven kap,
Heje huja happ!

Jaj! kínos nyögéssel feltekint az égre,
Lába megtántorul, — leroskad a székre,
Feje félre billen, karjai lelógnak,
Álla lehull, mint az örök álmot aluvóknak.

Mit tegyen? emberül hogy álljon meg este? —
Nem, nem, nem! — ma nem megy, — törve lelke, teste.
Árva feje nincsen ilyenekhez szokva,
Hajh! miért is keveredett ily bolond dologba!

Eközben a percek haladnak előre
S kis megnyugvást hoznak a bús szenvedőre; —
Hátha talán! — oh hisz angyal a kis Eszti,
Esztelenség, — balga szivét azért sem epeszti!

Beszél vele, — átmegy, — kedves Esztikéje
Uj örömet, vigaszt, erőt önt beléje. —
Megy, — pedig alig tud állani lábára,
Csetlik-botlik, — fejcsóválva nézi a vén Sára.

X.

Sóhajtozva üldögél
Szobájában Eszti,
Nehéz lelkifurdalás közt
Magát öli, veszti.

Meg van sértve szivében
Vőlegénye képe,
Hogy tekintsen bizton, bátran,
Gyanútlan szemébe!?

Oh, ha jóság, szerelem
Le bir mosni foltot,
Nyájasság ha bánattüzet
Valaha eloltott;

Hű szerelmet, százszorost
Fogad szive, szája, —
Könnye csillog, s az egekből
Béke száll le rája.

Jön valaki, kopognak, —
Lőrinc bácsi lép be,
Tántorogva belebotlik
Egy nagy karosszékbe,

Veszélyben van bot s kalap
Remegő kezében; —
Eszti veszi s elhelyezi
Egymás mellé szépen.

— Tesz-vesz, hány-vet; rakosgat,
Jaj, ha igaz volna!
Tipeg-topog, néma ajka
Mozog, mintha szólna.

Hogy van? — kérdi Esztike,
Hangja nyájas, szende, —
— Hogy kihevült, hogy megizzadt!
Nagy a meleg, nemde?

Simítgatja homlokát
Puha kezecskéje,
S kendőjével enyhe szellőt
Lebegtet feléje.

— Pók, sző! — nyög az áldozat
Arcából kikelve, —
Szép pillantás, nyájas szavak,
Befon szeme, nyelve!

Oh vesztünkre teremtett
Gonosz csalfa lények! —
Rémültében eltaszítja
Kezét Esztikének.

Ah mi volt ez?! — megdermed
Szegény Eszti vére,
Visszatántorg s égő bánat
Nehezül szivére.

Nincs bocsánat, — tudja tán?
Szegényt — jaj! mi várja! —
Nagy cseppekben ömlik alá
Könyeinek árja.

— Könyez, sir — gyöngy, — drága jaj!
Asszony csalfa éke, —
El, ki gyorsan, — oda immár
Minden reménysége!

Szalad, rohan, — tapogat,
Nem nőtt-e ki szarva,
S haza érve, ágyra roskad,
Arcát eltakarva.

XI.

Művész barátunk nyugtalan,
Jár — kél, sohajtoz, — láza van;
Hogy messze földről haza tére,
Őszinte részvét volt vezére:
Mely fogva tartja e helyen,
Égőbb, erősb az érzelem.
Hah! ott megy Lőrinc! — fut, siet,
Arcán ijedtség, rémület,

Mi történt? — szive oly tele! —
Ah! tán hatott már gyógyszere!
— Mert mely az átkos gyüjteménynyel
Tréfát üzött a vőlegénynyel,
Kisütni épen nem nehéz —,
Gonosz festőnké volt a kéz. —
El Esztihez! —

Ott áll szegény
Kétség közt ring a lelke,
Szivében bánat, köny szemén,
Nem tudja, hogy mi lelte.
Oly vétek hát egy gondolat,
Melynek nem sejtett tőre sérte,
Egy röpke vágy oly bűn, hogy érte
Bocsánat nincs az ég alatt?
Oh! a kit szivből kelt szavakkal
Mosolyra birni sem lehet,
Ki eltaszítja vad haraggal
Az ápolgató hű kezet:
Az nem szeret, nem tud szeretni,
Őt ily embernek oda vetni! —
Úgy-úgy, előre szüntelen,
Jó úton vagy már édesem.

Vállát érintik, — feltekint, —
Az ifjú társ ott áll megint.
— Könyek! — ki szerzett bánatot?
— Itt volt s haraggal távozott.
— Tán nem fogadtad nyájasan?
— Ah! méznél édesb volt szavam!
— Kevés gondod volt rája tán?
— Ah! majd tenyéren hordozám!
— És mind e jónak díja csak
Mogorva arc és mord szavak?
Im nézd jövődet, mily pokol,
S te még remélhetsz, bízhatol?

— Nem ilyen ő, — ah érezem,
Haragja büntetés nekem,
Csábos szavad hogy hallgatám,
Az ég boszúja küldte rám!

— Oh balga, édes, hű kebel!
Ne légy agyrémek gyenge rabja;
Fel! mígnem bú s gond bősz dühvel
Hullámit rajtad összecsapja.
Törd szét a békót, mely között
Egy lelhet üdvöt csak, — ha lel;
De hogyha ketté nem töröd
Két szívnek üdve sorvad el;
Mert kín az élet s gyötrelem
Ha nem te véled, kebleden;
Oh ha szeretsz, szólj, ne tagadd,
S megszánva szánd meg tenmagad!

— Oh jaj! szerelmi szózatod
Fülem- s szivembe mért hatott!
Csirákat, melyek szunnyadának
Életre ajkid mért hivának,
Hogy melyben nyögni fog szivem,
A járom még sulyosb legyen!

— Szeretsz! mit lelkem égve vára,
Oh hála vallomásodért!
Ne félj, szivünk ha egyetért
Eltün a vész, mint gyenge pára,
S ha szembe száll, ha víni kell,
Megvédlek keblem míg lehell!

— Oh víni immár nincs hatalmam,
Oltalmam, védőm légy velem!
Benned vetem hitem, bizalmam,
Reményem, üdvöm, mindenem,
Mit lelked gondol s tesz kezed,
Csak bölcs, csak üdvös, jó lehet!

XII.

Alant jár a nap az égen,
Nem sokára alkonyul,
Sebőkéknél kész az asztal,
Telerakva pazarul.

Sülve, főve ott díszeleg,
Ott mosolyg száz jó falat,
S szerény nyájas pirulással
Csalogatva hivogat.

Jár, kél a jó háziasszony,
Nincs nyugalma, nincs helye.
Túláradó boldogsággal
Szíve, lelke oly tele!

Hogy ne volna? — hisz elére
Mindent, a mit esdve kért:
Esztit viszik, — s az a gonosz
Édes fiu hazatért.

S már az alkony beköszöntött,
Hamvadoz az esti fény, —
Töprenkedni kezd Sebőkné:
Hol marad a vőlegény?

Ki-ki tekint, hallgatódzik,
Szentséges ég, hol lehet!? —
Ajtó nyílik s egy cselédlány
Odanyujt egy levelet.

— Levél! — kitől? — Sára hozta.
— Oh mennybéli szent atya!
Tőle levél, — s maga nem jön!
Uram isten, mi baja?!

Levél tőle! — felszakitja,
Keze reszket lázasan,
Levél tőle! — nézi, — nem lát,
Pápaszeme merre van?

Veszi, — olvas, jaj! az irás
Kezeiből majd kihull,
Keble szorul, arca tüzel,
Majd elsápad, meg kigyul;

Ajka fájón meg-megrándul,
Szeme könytől nedvesül,
Kábult fejjel, ingó lábbal,
Tehetetlen székbe dül,

S a levelet elhajítva,
Kacagni kezd görcsösen. —
Sietve jön fia s Eszti:
Mi történik oda benn?

XIII.

— Mehetsz már férjhez, rajta, hess!
Tudósnak szép arája;
Itt hágy, — köszönd meg, sose vess
Azért követ reája;
Tudós a földet megveti,
Igéret, szó őt nem köti.

Nézz csak merőn, kis ostoba,
Tekints az égre sírva,
Nem kellesz, nem vesz nőt soha,
Olvasd, ott áll megírva.
— Felold, szabad vagy angyalom!
— Oh áldó égi irgalom!

— Mit vétettem nagy ég, — hogy ím
Karod hatalma büntet?
Ah! biztató szép csillagim
Egemről mind letüntek, —
S az a sok sült, főtt drága kincs,
Mind kárba vész, — vendége nincs!

— Vigasztalódjál jó anyánk,
Jól fegyverzett az állunk,
Sült, főtt ellennel — bízd reánk —
Magunk is szembeszállunk;
S kerül talán még jegyes is, —
Itt áll egy, — kell-e kis hamis?

— Te, Esztit, — most? — oh balgatag!
Soká lesz, míg felépül,
A könyek ím hogy hullanak
Befellegzett szeméből.
— Szememből boldog köny fakad,
Anyám, oh áldd meg lányodat!

— Boldog! — mit mondasz — hűtelen?
— Bocsáss meg! — Csalfa lélek!
— Fiadhoz holtig hű szivem,
Csak benne s érte élek!
— Rosz gyermekek! — Nézz áldva ránk!
— Vedd hát! — Oh hála jó anyánk!

XIV.

Csókcsattanás, — csoportozat, —
S lehull a kárpit, vége van,
A földhöz vágom tollamat —
Hohó! lassabban jó uram,
Nem szindarab e versezet! —
Biz isten kár, hopp hát: mehet!

Volt kézfogó s lett esküvő,
Sugárzott arca Esztikének,
S hogy jött a tél, a férj s a nő
A fővárosba költözének.

Festőnk ott fényes hírre tett szert.
Díszokmányt, díjat nyert nem egyszer,
Csodálták, lett vevője sok,
Még magyar is, — mi nagy dolog!
S a mint év évre jött s haladt,
Nem lett gyermekben sem hiány,
A hű szülői gond alatt
Ép, jó s boldog lett mind a hány.
Pál orvos, Zsolt atyját követte,
Irént oltárhoz gróf vezette, —
De hallgatok, — folytassa más,
Úgy is sok már a ráadás.

Csak egyet még, — a gyüjteménynek
Megnyilt-e titka? oh igen,
Az uj a régi vőlegénynek
Meggyóna töredelmesen,
Az édes bácsi megbocsátott
S ők áldották a jó barátot, —
A két öreg, hogy ez lefolyt,
Már rég megint a régi volt.
Ott ülnek most is minden estve,
Ha tájt s virányt föd hópalást,
— A boldogság arcokra festve —
S ütik a csendes máriást.
Az özvegy néha megereszti:
Hajh! mért is volt oly balga Eszti,
Az volna ám az égi frígy!
De Eszti véli: jobb emígy.

MYTHOLOGIÁNK MARADVÁNYAI

A GYERMEKVILÁGBAN.

Irta

GYÖRGY ALADÁR.

GYERMEKVILÁG az emberi nem s a nemzet szellemi fejlődésének visszatükrözése. Nem világhírű bölcsész, nem elsőrangu művelődéstörténelmi buvár, hanem egy még ma is alig értett pædagog: Fröbel Frigyes s egy halála után is sok ideig kinevetett lángeszű socialista: Fourrier állították föl először e nevezetes tételt, mely jövőben művelődéstörténeti kutatásaink egyik szövétneke lesz.

A tudomány jelen világánál oly természetesnek tünik fel e tétel. Az összehasonlító bonctan s az embryologia mesés képet nyujtanak az organikus lény évezredes fejlődésének gyors, alig néhány napra terjedő ismétléséről a test kifejlésében: miért lenne ez másként a szellemi életben? A Jardin des Plantesban fölnevelt hód összeszedte a fagalyakat s fölépítette csodás kunyhóját, habár utmutatást s példát nem látott senkitől, a kappan által fölnevelt fiok-récét nevelőjének sikoltozása sem tartja vissza, hogy a vízbe menjen. Az ember nem lehet kivétel. S valóban nem az. Évezredek óta ismétli a gyermek a galyak összerakásában s homokban turkálása által őseinek komoly munkáját, az építést, földművelést s mesterséges műveltség sem szoktathatja le a leánykát, hogy legalább egy fabábut ne szerezzen magának

s merész képzelettel be ne rendezze annak háztartását. Szerencsétlen anya az, ki e foglalkozásoktól ruhakímélés vagy illemszabályok miatt elvonni igyekszik kisdedét. A játék a gyermek komoly munkája; ősei évezredes tapasztalatait kell átküzdenie kicsinyben, hogy szellemi élete egészségesen fejlődjék s a kor szinvonalára emelkedjék. Kora érett gyermekkel lehet büszkélkedni, de csak mint az üvegházi növényekkel; a nemzetek kihalása akkor kezdődik, midőn a kisdedeket mesterkélten akarják nevelni.

Tény azonban, hogy míg a test fejlődésének törvényeit csaknem lépésről-lépésre képesek vagyunk megállapítani, a szellemi élet történetéről nagyon homályos fogalmaink vannak. Behunyva szemeinket a világos tények előtt, szellemünket csak leírni s megérteni akarjuk; de, hogy létrejöttének s átalakulásának törvényeit kutassa, a bölcsészek között e célra még nem született egy Darwin. Egyes tudományágak s ezek között első sorban az összehasonlító nyelvészet, ujabban mégis megtörték a jeget s némi pillantást engednek vetnünk amaz uj világba, melyet bizonyos tudós pedanteriával egyelőre a népek lélektanának keresztelték el.

Az ingadozó talajnak tulajdonítható, hogy míg a nyelv, népköltészet s rege már is jelentékeny támaszul szolgálnak a mult szellemi életének megbírálásánál s különösen az ősök vallásos nézetei megismerésénél: mythologiánk nyomait a gyermekvilágban nem kereste senki s nem igyekezett azt is tényezőül említeni fel.

Pedig a vallásos érzet az emberi nem s egyes emberfajok azon általános sajátságai közé tartozik, melyeket nem kellett megtanulnunk, hanem a melyek specialis szervezetünkkel össze vannak forrva, avagy hogy a régi phrasist használjuk, sajátképeni ösztöneink. Az ember társaságban él, mint a méh vagy hangya, mert erre van rendeltetve, épít, vadászó, földmüvelő, harcias vagy békés hangulatu az egyes emberfajok specialis jellege folytán s van egy ösztöne, mely

a függés s tisztelet érzetét költi fel benne. A mythologiai külalak folyvást változik, a vallásos érzelem nem szűnik meg soha, nem még akkor sem, ha az egyesekben atyáinak hite a megvetés és szánalom érzetét költi fel. A gyermeknek is át kell tehát élnie ez érzet történetét s nincs hatalom, mely annak nyilatkozatát elnyomná nála. Ki ne emlékezném többek közt azon ismert történetre, midőn a mult századi rationalista atyának fia, kit isten nevének ismerete s a transcendentalis dolgok teljes mellőzésével neveltek fel, a kert rejtekében titokban égő áldozatot hozott a napistennek, kiről, mint egykor ősei, azt hivé, hogy a világmindenség alkotója?

Nincs miért tagadnunk, hogy az elnyomás ma is erőszakosan történik. Az emberi szellem egy tekintetben sem áll annyira gyámkodó s mesterkélten működő hatalom alatt, mint a vallásos világban. Csaknem mindenütt fegyverrel terjesztik a hitet, megkeresztelik s szajkó módra imádkozni tanítják a kisdedet s iskoláinkban egyetlen tantárgyat sem tanítanak oly annyira ellentétes módon a józan pædagogiai elvekkel, mint az ugynevezett hittant. Még mesterkéltebb volt az eljárás a régibb időkben. Az új hit a réginek minden emlékét igyekezett mielőbb lerombolni s a mythologia foszlányai a mese köntösét veszik fel, hogy fenmaradjanak. De mert a vallásos eszme örök, e tények csak zavart okozhattak, s nem a multnak teljes megsemmisülését.

* * *

Korán észrevették már azt, hogy a régi hit alakjai a néptudatban az uj vallásos fogalmakkal siettek összeolvadni. A keresztyén vallás mythologiája ezáltal átalakult, hitregéi s szentjeinek történetei a különböző nemzetek ősi vallásához alkalmazkodva uj-uj alakot öltöttek. Nem lehet ez alkalommal célom e különbségeket fejtegetni. Csak utalok arra, hogy a german népfajoknál a főistenség szerepét tényleg Jézus Krisztus, a latin fajoknál ellenben Szűz Mária képviseli s egyes helyeken különös szentek részesülnek kivá-

lóbb tiszteletben, oly annyira, hogy nemcsak a szentlélek, de olykor maga az atyaisten is csaknem tisztán egyházi fogalmakká lettek, nem az előkelő osztály, hanem a nép alsóbb rétegeinek körében.

A magyar nép gondolatmenetében kétségkívül nagyobb szerepet játszik az atyaisten, mint Európa nyugoti népeinél. Azon gyermekdalokban s mondókákban, melyektől az eredetiséget elvitatni nem lehet, a szentekkel, Szűz Máriával s Krisztussal aránylag ritkán találkozunk. De az öreg isten nem a teremtő s gondviselő atya a mi népünknél, hanem a varázsló hatalom. A gyermekvilág s népköltészet körében a nyugoti népek közül egyetlen egy sem mutathat fel annyi varázslót s tündért, mint a magyar. Bűbájosok tartják fogva a tárgyakat és személyeket, melyekért a mese hőse küzd; varázsigékkel s kiolvasásokkal segítnek oly bajokon, melyeket a nyugoti népek imádság útján csoda által intéznek el. A gyermekek ma már nagyrészt érthetlen mondókáiban, ha a Kisfaludy-társaság vagy a *Nyelvőr* gazdag gyüjteményét átlapozzuk, e varázslás nyomaival találkozunk s egyes versekben, melyeknek szavait sem értjük, maga a hang e bűbájos szózatot látszik visszatükrözni vagy utánozni. Az ural-altaji törzsek mythologiájának ez egyik közös jellemvonása. Magok Ukko s Terem, kik a költők által felkarolt Hadur helyét diadalmasan foglalták el, habár — lehet — hogy csak ideiglenesen, magok a főistenségek sem mentek azon fogalomtól, hogy nagy varázslók; az apróbb mythologiai alakok pedig határozottan e vonást tükröztetik vissza. *Kalevala* hősei nem küzdenek erkölcsi fegyverekkel, mint a modern epos alakjai. Az egy Lemminkäinent kivéve, mindannyian többet igazitanak el varázsigével, énekkel, mint karddal.

A gyermekjátékok alkalmával elmondott kis versekben gyakran fordulnak elő ily varázsszavak, a különböző vidékek szerint eltorzított alakban. Egyik legnevezetesebbköztök egyedem, begyedem, mely néha egyedelem, begyede-

lem s egyetem begyetem alakokban is előjön mindenkor a mondóka elején. A székelyeknél e gyermek szó ögyötöm-bögyötöm alakban fordul elő s mint Barna Ferdinánd megjegyzi, a finn «irodalmi társaság» közlönye után a zürjeneknél «ögödym, ögödym» alakot vesz fel s maig is használják, habár értelme el van torzítva. Valószínű, hogy a székely alak áll legközelebb az eredetihez. Egy somogyi cicásjátékban, melyet a *Magyar Nyelvőr*-ben láttam, így hangzik a dal:

Ögyödöm, bögyödöm, öt mázsára
Szól a rigó rikkantása,
Cérnára, cinögére,
Csísz ki madár a mezőre!

Kriza *Vad rózsái*-ban az egész vers ősi jellegűnek látszik, a mint azt egy részének a zürjen szöveggel összehasonlítása mutatja:

Székely:	*Zürjen:*
Ögyötöm, bögyötöm	Ögödym, ögödym
Tíjom, tájom	Tyvjän, konjön
Tozszsok, bozszsok	Tödtsör, pödtsör.

A varázsszó valószínűleg előidéző, napfényre hozó hatású lehetett; legalább a vele összekötött versikék általános iránya azt mutatja.

Az ily versikék eltorzítása néha az egyes vidékek különböző változatainak összehasonlításából megérthető. A Kriza által feljegyzett érdekes népdal

Porka havak hulladoznak: de hó reme roma

állandó refraineje «de hó reme róma» egészen érthetetlen. Ha azonban e versét:

«Régi törvény nagy rőtt ökör: de hó reme roma:

összehasonlítjuk a Zalamegyében használt alakkal

«Röjtököm régi törvény, hej regő rejtem»

s ugyanezt más alakban «Haj regő rajtunk»; «Hej regüö rejtem» látjuk, világossá lesz, hogy itt ős vallásos énekesekről, regélőkről van szó.

A szöveg eltorzítása s játszi alakban adása egyenesen a keresztyén vallás hatásának tulajdonítható. A melodiát s itt-ott egyes kifejezéseket nem voltak képesek eltiltani s így igyekeztek azok helyére ártatlanoknak látszó szavakat tenni. Maga a nép is megtehette ezt. Hiszen nemrég éltünk oly időkben, midőn a hazai politikáról szólva mindig Chinát és Japánt emlegettük s eltiltott nemzeti dalaink érthetetlen ártatlan szöveget nyertek. A legrégibb német dal, mely egykor Wodan tiszteletére zengett, még ma is fennmaradt egy ártatlan kakuk-dalban s nem lehetetlen, hogy érthetetlen nép-szólásmódjaink szintén ily titkokat rejtenek.

Ismeretes, például, hogy az ősnépeknél a hét minden napja egy istennek volt szentelve. Rokonaink közül a finneknél megtaláljuk ennek nyomait, a mordvaiaknál pedig még, mint Barna Ferdinánd feljegyezte, az egész névsor feltalálható, mint a «pozmoró» talán a Sz. Iván-ének pogány alakjának végső része. Különféle változatban nálunk is előfordul e mondóka: Hetfő: hetibe, kedd: kedvibe, szerda: szerelmébe stb. Kétségtelen, hogy a jelen alak rímes játék mesterkélten készítve, de ki ne venné észre, hogy ez ártatlan alakban lett egykor ősi vallásunk egyik lithurgikus s közkedveltségű része eltemetve?

Még az ugynevezett *karácsonyi mysteriumokban* s betlehem-játékokban is előfordul néha a régi pogány elem, pedig az eddigi kutatások szerint csaknem bizonyosnak látszik, hogy e mysteriumok nem a népszellem alkotásai, hanem a papok és iskolák munkái s a nép csak itt-ott toldott hozzájuk nehány részletet. A legtöbb megőrzött ilynemű nyelvemlék csakugyan telve van a keresztyén dogmákra s latin liturgiai szólásmódokra emlékeztető kifejezésekkel s alig van egy pár, melyben magok a latin szavak ne lennének fel-

használva. De e mellett sokszor egészen váratlan idegen jellegű kifejezésekre bukkanunk, melyek az elbeszélés keretébe nem tartoznak s tisztán a néphumor kifejezői. Részletekre nem térek ki, azokat kiki könnyen feltalálhatja, ha drámai költészetünk e csiráit összehasonlítja. Egyet azonban határozottan ki kell emelnem, mert azt hiszem, hogy itt ős magyar mythologiánk egyik kiváló alakjával van dolgunk. Értem, az öreg pásztor alakját, mely rendesen humoros jelmezben, a költészet ezen ágánál, mondhatni, soha sem hiányzik. Neve néha egészen idegenszerű hangzású: Makszus, Mosule, (oláhos átalakítás) Mocskos, Tötöre stb. Ez alakra vonatkoznak egyes részek magában a szövegben is átalakult ódon részletekkel:

Ákom, bákom,
Mindaddig járom,
Míg a Mokszus pajtásom
Elő nem találom.

Vagy más helyen:

Ákom, bákom,
Kiesett a mákom
Szedd föl te Koridon pajtásom!

Különösen gazdag, habár még most nehezen kifürkészhető forrásai ősmythologiánknak a *reá olvasások* verses alakjai. Bornemissza Péter XVI. századi gyüjteményét Barna Ferdinánd már nagy sikerrel hasonlította össze a Kalevala egyes helyeivel. De a mai gyermekvilágban is sok emlék van, mely hasonló travestatio lehet. Igy az ismert csigadal:

Csiga-biga nyujtsd ki szarvad!
Ihol jönnek a tatárok,
A sóskútba vetnek,
Malomkővel lenyomtatnak,
Húsz ökörrel kivontatnak,
Huj ki biga, hujj!

E dal vontatott, énekszerű melodiája is ősrégi korra vall. Egy hontmegyei darab még áttetszőbb. Ime:

Imitt-amott az ég alatt
Tarka nyíkos nyakadék,
Kőbundában baktaték.
Nem vagyok én fény aku,
Vagyok Isten kovácsa,
Szentpál lovát patkolom,
Német szögre szögezem
Kum kum Péterbátya
Szetki vetki innét eszt.

Néha az eredeti szöveget csak eltorzítják. Például idézek a *Magyar Nyelvőr* gyüjteményéből egy bajai darabot, melynek egész ősrégi hangzása van, habár jelen alakjában cigányos jelleget öltött fel:

Szász Tolé mámám tolé
Mámám szuszkángyéró
Szusz karéna pomedena
Ale ale tante
Csicsika szupera
Mézes-mázos tolera
Szákó, szákó, farkas pipa
Váló, váló, fababa.
Adálva, vadálva
Csoroszlya
Is, is annak is
Czukor gyému dala pis.

Két gazdag forrás van még a gyermekvilág költészetében: a mese és társasjáték. A mennyiben azonban ezek prózában vannak írva, sokkal könyebben átalakultak, mint az előbbeniek. A *mesékben* ma már inkább csak egyes alakok maradtak fenn. A tündéreket s manókat nem is említve, határozottan ősmagyar alak a napúrfi, kinek élete egész mythologiai részletekkel van kifejtve s néha egy ló helyettesíti, melynek homlokán arany csillag ragyog. — Ilyen alak továbbá (habár kissé modernebb színezetű) a hajnalkötöző királyfi. A «mák nyimák ember», talán a fentebb

említett Mokszussal rokon, nagyerejű hányiveti óriás, kit a király harmadik fia győz le. Hasonló alak a «Kókós», kivel a gyermekeket ijeszteni szokták. A valódi gyermekmesékben azonban ezek leginkább állat-alakokká változnak s ez állat-alakok mythologiai jelentőségét ma még, midőn a magyar mesék elkülönítését a külföldiektől, Erdélyi 1847-ki nagyon is elméleti kisérlete óta, nálunk senki sem kísérlette meg, határozottan meg nem mondhatjuk. Még a leggyakoriabbak is, minő például a sárkány, vagy idegen eredetűek, vagy csak nagyon kis részben ősiek.

Még tájékozatlanabbak vagyunk a *gyermekjátékokra* vonatkozólag. Ipolyi nagy műve is figyelmen kívül hagyja őket s a *Nyelvőr* alig fordít valami gondot reájok. A dajkák játékaiból alig is fogunk valamit megtanulni, még sajátszerű szólamaik, p. hogy csak a legismertebbek közül említsek egy párt:

Ciróka,
Moróka
Mit főztél?

vagy:

Táni baba, táni,
Megtudsz te már á'ni;

vagy: (hintázásnál)

Hinna, barina,
Karácsonyi Katica stb.

alig lehetnek mások, mint a dadák szabályellenesen készített hangutánzó szavai, melyek lassankint eredeti alakjaikat is elvesztették. Ma, midőn a kisdedóvó intézetek százaiban csaknem minden óvó kötelességének tartja új társasjátékokat s hozzá szöveget alkotni, míg a régi játékok kihaló félben vannak, a gyermekjátékok mythologiai elemének kipuhatolása sokkal több előmunkálatot igényel, mint a mennyi rendelkezésünkre áll. Pedig mily gazdag forrás ez, mutatják az oly nyilt dialogisalt versecskék, minő például:

Lengyel László jó királyunk,
Az is nekünk ellenségünk stb.

Még a mult nemzedék megértette a körmagyar tánc költői részletét, még akkor fogalmuk volt apáinknak a gyermekek labdázása s más társasjáték szellemi jelentőségéről, ma már alig tudjuk nevöket s az iskolában felnőtt gyermekek új fogalmakat, új eszmekört sajátítanak el. Szilágyi István egykor 1874-ben a *Vasárnapi Ujság*-ban csak egyetlen iskolai okmány alapján e század elejéről mintegy 50 játéknemet sorolt fel, melyek nagy részének lefolyásáról ma már tudomásunk sincs, minők libásdi, lapockásdi, motóllásdi, kankurja, hodosdi, csürök, sitty. Példáját nem követte senki. Fogalmunk van róla, hogy a régi kisded-játékokban a névtelen ujj nem véletlenül játszik oly nagy szerepet, hogy a felnőtt gyermekeknél a sitty, kígyófark, parittya s labda különböző nemei régi emlékek maradványai, az itt-ott szokásos várostromok, hóalakok, tettetett alvások társasjátékaikban ősrégi időkből maradtak fenn: de ki merné ma ezeket egész határozottsággal magyarázni s összehasonlítani más nemzetek szintén kevéssé ismert régi gyermekjátékaival?

Én nem merem. Egykor, ha évek mulva több adat fog állani rendelkezésemre, talán lesz alkalmam visszatérni reájok. Itéletet kockáztatni merész dolog. Széles a mező, bár hova tekintünk, s a rengeteg adathalmaz között alig van biztos kiindulási pont. Nem is csoda. A magyar nép, mely ezred év alatt a mongol fajból kaukazusivá változott át, mely régi hitét s szokásait egészen elhagyta, nem őrizhette meg elég tisztán nyelvemlékeit sem. S mégis kétségtelen, hogy erkölcsi kötelességünk összegyüjteni s kiválogatni e nagy halmazból azt, mi még végkép el nem veszett. Meg is teszszük azt. A népek lélektanának bűvös ereje van, ki megismerkedett e tudománynyal, ki egyszer kutatni kezdett, az rabszolgájává is lesz.

HÁROM NEGYED HÉTRE.

ELBESZÉLÉS.

Irta

B. BÜTTNER LINA.

MARGITTA ugyan titoktartás igérete mellett beszélte el nekem a következő igaz történetet, de miután már úgy is kiderült a rejtély — úgy hiszem — nem élek vissza bizalmával, ha elbeszélését — magának Margittának engedve át a szót — papirra vetem.

I.

Új lakásba költözködtünk. Nagyon meg voltam elégedve, mert szobám utolsó volt a sorban, csak egyetlen ajtó nyilt rajta, s ekép egészen biztosságban érezhettem magamat benne. Ki nem állhatom a lakó-szobát, ha át lehet rajta járni; nem vagyok képes az ilyenben se dolgozni, se pihenni és mindig olyan otthoniatlan az előttem, mintha csak az utcán volnék, hol egy pillanatig sem vagyok biztos a felől, nem veszi-e arra útját valaki.

Többnyire egyedül vagyok s szeretem a csöndet körültem, melyben mint a költők mondanák, egy angyal szárnylebbenését is meg lehetne hallani.

De az új lakásban, alig mult el a rendezkedés zaja, s alig pihentem le kifáradtan, a beállt csöndben egyszerre

csak zajos óraütés hangzik át szobám falán a szomszédház mellettem lévő szobájából. Rozzant, régi, de hatalmas óra lehetett, mert minden ütés erősen és hosszasan rezgett az acél-tollakon. Boszúsan, bár egészen önkénytelenül olvasni kezdtem az ütéseket: hármat vert gyorsan, aztán hosszasabb közökben, melyet tompa rezgés töltött be, még hatot ütött.

— Három negyed lenne hétre? Lehetetlen! — gondolám, órámra tekintve, mely halk, finom ketyegéssel mutatta az időt íróasztalomon. És órám, mely megbízható volt, mint egy igaz ember, most épen ötöt mutatott.

— Lármáz s még hozzá hazudik is, — szólék, a szomszéd órára gondolva s kedvetlenül néztem a szoba falára, melyet oly vékonyra építettek, hogy onnan minden óranegyedben meg lehet zavarni csöndes magányomat.

De mivel nem szoktam magamat védtelenül átengedni a kellemetlen benyomásoknak s küzdök ellenök, a míg csak lehet, most is elűztem a boszúságot és elővettem ama szellemi Penelope-munkát, melyen már talán az első asszony is legszívesebben dolgozott, de melyet még soha egyetlen nőnek sem sikerült bevégezni, — elkezdtem kihímezni a képzelet tarka képeit, melyekkel kedvenc légváramat diszítettem fel . . .

Ekkor, mintha csak durva kéz zúzná szét légi alkotásomat, — a szomszéd óra ismét ütni kezdett. Önkénytelenül ismét olvastam: Egy . . . kettő . . . három gyorsabb ütés és hat lassúbb, de erősebb, rezgő szünetekkel.

— Roszul olvastam, — gondolám, — oda át hét óra. No, már igaz, hogy az embernek nem lehet csöndes, nyugodt otthona sem, ha szomszédjai megfoghatatlan szenvedélylyel olyan erős zajjal ütő órát tartanak, mely mint valami dárdás falusi bakter, éktelen zajjal kiabálja, hogy hány óra van, s meg kell hallgatni, akár akarja tudni az ember, akár nem. És ha már valaki óra-baktert tart magánál, miért tart ide-oda tántorgó iszákos baktert, a ki

össze-vissza kiáltja neki az időt? E psychologiai problémától azonban, még mielőtt megfejtettem volna, már elfordultam s keresni kezdtem a lelkem álmaiból épített légvárat. De nem találtam meg többé; az óra-ütés szétverte még a kellemes hangulatot is, melyben az építéshez anyagokat kerestem.

Kedvetlenül jártam le s fel a zajtfogó szőnyegen. Végre ismét leültem s egy könyvet nyitottam fel. De alig olvastam e pár sort:

«Tündéri csöndben, ápoló karjával
Ül oldalamnál a szelíd magány...»

midőn a szomszédban újra felhangzott a rozzant óra ütése, mely most már oly idegessé tett, mintha csak a fejemre verte volna a három negyedet hétre!

— Szép tündéri csönd, szép szelíd magány, — szóltam szokásom ellenére hangosan. — De mért is nem igazítják meg legalább azt a bomlott órát? s még milyen bomlott lehet a tulajdonosa, ki megtűri, hogy óranegyedenként mindig ugyanazt a hazugságot hallja!

Majd azzal nyugtattam meg magamat, hogy bizonynyal nincs otthon a gazda, s a vén óra enged meg magának ilyen extravagantiákat, mint olyan régi cseléd, a ki tudja, hogy neki sok szabad. De ha sok is, azért nem minden, s majd megállítják, vagy rendbeszedik az öreget nem sokára.

E gyönge remény-plántácskát a bizalom földjébe elültetve, kézi-munkát vettem elő, s míg a horgolótű gyorsan mozgott, hogy a vékony mohair-szálat csipkekendővé alakítsa át, idegesen vártam az óraütéseket s minden negyedben megolvastam, valjon folyvást a régi úton halad-e? De miként a hazug emberek majdnem tiszteletreméltó következetességgel folyvást hazudnak, úgy a rozzant óra is pontosan ismételte a három negyedet hétre.

Szinte örültem, midőn eljött az idő, hogy hazulról

távozzam egy ismerős családhoz, hová estelire voltunk hivatalosak.

Ott elmondtam, mily kellemetlen meglepetés ért az új lakásban, s e meglepetés minden negyedórában mennyire megzavarja csöndes otthonomat.

— De hiszem, — tevém hozzá, az elültetett reményplántácskára gondolva, — hogy mire haza megyek, az óra fegyelmezve lesz, s ha már ütni fog is, felhágy a rögeszmével, mintha három negyed lenne hétre örökösen.

A háziasszony nevetett.

— Azt hiába reményled Margitta, mert Haray százados szintén e miatt hurcolkodott ki abból a lakásból. A szegény ember, tudod, sokat szenved a főfájás miatt, s mégis hasztalan kérte a szomszédot, mert az, úgy látszik, osztozik órája rögeszméjében. Végre ő retirált meg e harcban s az óráé lett a győzelem.

— És ki lakik ott mellettem?

— Maga a szomszéd-ház tulajdonosa, egy öreg, beteges ember, a ki soha sem szokott eltávozni hazulról.

— Annál jobb. Én nem írok neki, de átmegyek hozzá s akkor csak nem tagadhatja meg jogos kérésemet, hogy óráját javíttassa meg vagy adja oda a városi toronyba, hol inkább helyén lesz, mint egy békés magánlakásban.

— Haray százados is csak ezt óhajtotta, — jegyzé meg a ház asszonya mosolyogva.

II.

Esteli után vidám hangulatban tértem haza. Éjjel sürgős munkát kellett végeznem, mely csak a hurcolkodás miatt maradt így az utolsó pillanatra. De előbb ledőltem a balsacra, s a jó lelkiismeret puha párnájára hajtva fejemet, egy kis órát aludni akartam, hogy aztán egész éjjel fönn lehessek.

De alig jelent meg mellettem az álom tündére, hogy

puha kezével gyöngéden befogja szemeimet, s az álmok tarka virágait hintse lelkemre, midőn a túlsó falon elkezd ütni az óra, s hallom az éj csöndjében a három negyedet hétre!

Az álom-tündér tarka virágaival rögtön elrebbent, én a másik oldalra fordultam boszúsan s még a kezemet is fejem alá tettem párnául, azzal a gondolattal, hogy talán majd csak megszokom ezt a folytonos háborgatást, — s újra készülődtem elaludni. De most már nehezebben ment, mint előbb s mire a kis tündér visszatért s újra elhozta tarka álom-virágait, s én végre elszunnyadtam, — — bum! bum! bum! hangzott a három gyors s utána a hat rezgő, hosszú ütés, mely a nyugalmazott századost is megfosztá nyugalmától.

Tanácstalanul tekintettem körül és majdnem sírtam. Gondolom: a százados ilyenkor kivont karddal hadonázott le s fel a szobában, míg végre is kénytelen volt megfutamodni e láthatatlan ellenség elől. De én, mint nő, sem győzni, sem legyőzetni nem akarok, hanem holnap fölkeresem az ellenséget s békét ajánlok neki.

Ezalatt az az egy óra, melyet alvásra szántam, elmult s meggyőződtem, hogy itt lehetetlen elaludnom.

Leültem tehát íróasztalomhoz, hogy írjak, még pedig — még most is kacagok, ha eszembe jut! — «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» másnapi gyülésére kellett írnom megnyitó beszédet, melynek elkészítésével Lábas, az ünnepelt dísz-elnök, titoktartás és lehetőleg jó honorálás mellett, egyik bizalmas barátját bízta meg, ki ismét e tisztet titoktartás és lehetőleg csekély honorálás mellett, egyik igen tisztelt ismerősére ruházta, ez pedig bizalmasan engemet kért föl, hogy titoktartással, de csak szívességből készítsem el az évi nagy gyülésen tartandó beszédet.

Hisz én (már mint én,) — mondá az igen tisztelt ismerős, — úgy is szeretek dolgozni, s az rám nézve egészen új neme lesz a szórakozásnak. Aztán meg mint nő még ambitiót is helyezhetek abba, hogy eszméim fognak egy oly

fontos országos egyesület ügyeiben érvényesülni. Tréfából megigértem s most komolyan be kellett váltani igéretemet. «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» tervei, viszonyai, ügyei pedig előttem akkor ép úgy, mint most, teljesen fölfedezetlen világrész valának.

Hanem azért nagyon mulattatott a gondolat, hogy független és semmitől nem befolyásolt nézeteket mondhatok el. S ha tán valami országra szóló bolondság lesz belőle, feleljen érte az egylet előtt az ünnepelt dísz-elnök, az ünnepelt dísz-elnök előtt a bizalmas barát, a bizalmas barát előtt az igen tisztelt ismerős, az igen tisztelt ismerős előtt én már majd csak kacagni fogok felette.

Tiszta ív papirt vettem elő, mert meg voltam győződve, hogy az ünnepelt dísz-elnök bizalmas barátjának igen tisztelt ismerőse nem fogja át sem nézni kéziratomat, nemhogy még lemásolná, miután annyi fáradsággal maga is megírta volna. A bizalmas barát azonképen örül, hogy más valaki végezte el helyette az egész unalmas dolgot. A kedves díszelnökről is tudtam, hogy most mulatság közt tölti az éjt és holnap csak akkor fogja megnézni a javaslatot, ha majd fölolvassa az egylet gyülésén. Hisz szegény már eleget szenvedett az egyleti tagoktól, kik egyre unszolták, sőt küldöttségileg is zaklatták, hogy lendítsen valamit e szép és fontos ügyön, mert eddig — mint az indiscret lapokból olvasták — csak a modern éjeli mulatóhelyeken képviselte az ősi erkölcsöket, hol pedig a tisztes egyesületi tagok épen nem akarták magukat más által képviseltetni. No, majd kanyarít hát most nekik beszédet, melyet külön kinyomat és szétoszt a tagok között, hadd örüljenek! — Csak arra kérte bizalmas barátját, hogy beszédje az ország anyagi és erkölcsi sülyedéséből induljon ki, s hogy hazafiasan, de főkép olvashatón legyen írva.

Mindezt nem akkor éjjel gondoltam; e körülményekre eleve figyelmeztettek. Most csak a bekezdés foglalkoztatott.

Jó lesz, — gondolám, — ha Carlyle szavaival kezdem, de eszméjét localizálom ekképen:

«Ha minden magyar ember azon iparkodnék, hogy derék, okos ember és jó hazafi legyen, akkor mathematikai pontossággal kiszámíthatná, hogy egy kártékony egyénnel már kevesebb van a hazában, s azt a nemzet neki köszönheti...»

Bum! bum! bum! — ütött a vén óra hármat gyorsan s majd lassú rezgéssel hatot erősebben.

«Ha szabad kérnem, egymásután mondjuk el a meggyőződésünket. E számadatok különben is tévesek, — írtam türelmetlen gyorsasággal, egészen kiesve eszmemenetemből, mert nem háromnegyed hétre...

Csak ekkor vettem észre, hogy a vén óra rögeszméjére reflectáltam; boszusan dobtam félre a papirt s tiszta ívet vettem elő, hogy a beszédet újból kezdjem.

Máskép írom, — gondolám, — a dísz-elnök kívánsága szerint az általános pusztulásból indulok ki. Ha valamelyik költőnk szavaival kezdem, tetszeni és imponálni fog nemcsak az egyleti tagoknak, de a nagy közönségnek is, s a szónok kiállhat, mint egy szobor, s úgy kiálthat oda dörgedelmesen:

«Romlásnak indult, hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajúl?
Nem látod a boszus egeknek
Ostorait nyomorult hazádon!?»

— Brávo! — gratuláltam magamnak, mintha e sorokat nem is Berzsenyi írta volna, — ez már aztán tetszeni fog. Mindenki rábólint a fejével — «hej, biz az úgy van, oda jutottunk!» én pedig e bevezetés után átmehetek arra, hogy tegye meg mindenki a kötelességét, bármily csekély legyen az, s akkor nemcsak «hajdan» de most is erős lesz — a magyar! Mert nem az egyedül álló, tüneményszerű tettek teszik nagygyá s erőssé a nemzeteket, de az, ha a legcse-

kélyebb emberek eljárása a legcsekélyebb dolgokban is szép és nemes.

Ezen átalánosságok után legjobb lesz, ha «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» dísz-elnöke áttér saját magára, s töredelmesen bevallja, — hogy valamint a test romlását az apró bakteriák idézik elő, úgy ő is bakteria volt eddig a nemzettesten és hozzá járult annak romlásához, mert lábbal taposta «az ország talpkövét — a tiszta erkölcsöt»; mint a hogy az nyomtatásban is le van írva róla a nagy politikai lapokban....

— Bum! bum! bum! — vert a vén óra ismét háromnegyedet hétre, s szétverte egyszerre az egész, szépen kezdet beszédet.

Ideges boszankodással tekintettem körül a szobában. E láthatatlan ellenség egészen ingerültté tett, s az ingerült emberek igazságtalanságával, haragom a szegény nyugtalanított nyugalmazott százados ellen fordult, mért futott meg gyáván, mielőtt rendbeszedte volna e rendetlen, lármás jószágot?

Ezalatt a szerterebbent eszmék már oly távol kalandoztak, hogy másodszor és harmadszor is hallottam a háromnegyedet hétre, míg ismét az íráshoz foghattam.

De ekkor már mellőztem Berzsenyit, mert kedves költőmet nem óhajtottam kitenni annak, hogy szent haragjának e hazafias kitörését a mai kor világpolgárai csufondárosan sarkantyúscsizmás anachronismusnak tekintsék. E helyett ideges ingerültségemben «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» dísz-elnökét oly kérlelhetlen hangulatba hoztam önmaga iránt, hogy beszédjében — melyet minden óraütésnél izgatottabban irtam — utóbb már nem is hamvat szórt a homlokára, hanem valóságos égő parazsat rakott a fejére.

Végre elkészültem az írással.

Átolvasva az egészet, láttam, hogy az már nem díszelnöki megnyitó beszéd, nem közhasznú indítvány, hanem egy zaklatott honfi-lelkiismeret feljajdulása, szigorú önvád,

és valóságos nyilvános gyónása a magába tért eltévedt léleknek.

Fölkacagtam! Tetszett nekem.

Ekkor az óra is belevert nevetésembe.

Igaz, — feleltem gondolatban, — annak is, hogy te oda át folyton háromnegyedet versz hétre, van e munkában annyi része, mint a költeményben ama bornak, mely a költő képzeletét fölizgatta.

Ezalatt a hajnal szétszakította az éj sötét fátyolát s a fölemelkedő nap rózsás pírt borított az égre s a papirosra íróasztalomon.

Eloltottam a lámpát s föltártam az ablakot. A fölkelő napot mindig új gyönyörrel nézem; mintha először látnám életemben. Most is elfeledtem mindent, s egészen hatalmába estem ama sajátos boldog érzelemnek, mely alól még a vad indusok sem vonhatják ki magukat, ha a sötét éj után ismét föltünik a föld öröme — a nap! Ah, pedig én nem is csöndes berekben, mélyvizű folyam partján, karcsú pálmák és kúszó virágok fürtös indái közt, hanem a nyüzsgő város házfedelei s kormos kéményei mellett láttam megjelenni őt! — De így is megrendülve s boldogan éreztem az alkotó hatalmát, mely előtt ily pillanatokban szeretnék én is, mint az indusok, a földre borulni.

Bum, bum, bum! — háromnegyed hétre! — verte szét a rozzant óra e kedves hangulatot.

Boszusan fordultam meg, s behozattam reggelimet, egy csésze tiszta húslevest, s míg azt lassan szürcsölgettem, gyorsan elgondoltam: nem, ez így nem tarthat tovább! Hisz ily módon életemnek minden összhangja elveszne, negyedórákra lenne darabolva lételem! És végre is miért? Egy őrült óra rögeszméjeért.

Elhatároztam, hogy még délelőtt átmegyünk a szomszédba, s megkérem a beteg öreg urat, gyógyíttassa meg beteg öreg óráját.

Az éji munkát, a dísz-elnöki díszbeszédet, vagy is

inkább töredelmes önvádat pedig borítékba tettem s elküldtem az illetőnek, hogy még délelőtt ott hangozzék az «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» díszgyűlésén, s este pedig már számtalan lap hordja szét, s olvassák ámuló meglepetéssel a Kárpátoktól Adriáig!

III.

Átküldtem névjegyeinket a szomszédba, jelentvén, hogy egy fontos ügyben Semetey Péterrel, a szomszéd-ház és bomlott óra tulajdonosával óhajtanánk beszélni. A beteges öreg úr délután három órára kéretett.

Midőn a kijelölt időben odamentünk s az inas uránál bejelentett, az már sem ránk, sem a kitűzött időre nem emlékezett.

Több szobán keresztül jutottunk az utolsó, keskeny, sötét szobába, mely ép oly hosszú volt, mint az én szobám az alcovennel. A szoba hátterében, az éji-szekrényen lámpa égett, s annak fénye mellett, egy ódon karosszékben ülve, olvasott Semetey Péter.

Első pillanatra azt hihette volna az ember, hogy egy tudós dolgozó- és tanulószobájába lépett, mert az ágyakat, szekrényt, székeket, padlót nyomtatványok borították, s az öreg úr kezében is egy füzet volt, melyet nem tett le, csak kiterítve bocsátott térdére, míg nekünk zavart tétovával mutatott helyet s révedezve tekintett reánk.

— Talán háborgatjuk? — kérdém mosolyogva, mi alatt helyet foglaltunk a székeken, melyekről az inas sebtiben a földre döntötte a füzeteket.

— Talán zavarjuk? — kérdé néném is, a mit ugyan felesleges volt kérdeznünk, mert úgy is láthattuk, sőt maga Semetey is megerősítette, midőn egy tudós szórakozottságával zavartan ezt mondá:

— Oh, igen! az az instálom, a világért sem.

— Csak pár percnyi figyelmet kérünk, — szóltam

nevetve. — Mi épen itt, a szomszédban lakunk; szobám e fal mellett van, s egy fatális óra — —

Bum! bum! bum! — ütött beszédembe az óra oly hatalmas lármával, hogy mi majd lehanyatlottunk székeinkről. Oda tekintettem ellenségemre. Hatalmas ódon alkotmány volt, s valaha talán egy zárda szigorú szabályai felett őrködött ütéseivel. Massziv, bronz ékítményei közt a szentháromság csoportja foglalta el a fő helyet, míg ingáján sugaras Isten-szem lebegett. Egykor nagy, üveges szekrényben állott, de az üveg most már mindenütt hiányzott, s a faragványos keret, mint valamely régi, megfeketedett váz, vette körül. Néhány pillanatig valódi műélvezettel néztem az érdekes ódonságot; majd odafordultam Semetey úrhoz, s azt hittem, elég, ha az óra felé intve ennyit mondok: — Ez!

De az öreg úr még akkor is összegörnyedve, meredt szemekkel hallgatta az elhangzott óraütéseket. Olyan volt így mozdulatlanul, mint egy durván kifaragott fakó kőszobor; szürke haja, bozontos szemöldjei, tüskés szakála és bajusza mind egybefolytak s úgy lepték el arcát és fejét, mint a szürke mohotka az avúlt kőszobrot.

— És nem elég, hogy ily borzasztó zajt üt, hanem mind untalan csak háromnegyedet ver hétre, — részleteztem a panaszt, midőn láttam, hogy neki több magyarázatra van szüksége.

— Háromnegyed hétre, — mormogta ő, titokzatosan tekintve a semmibe, — örökké csak háromnegyed hétre!.. Ez életben, a másvilágon, mindig, mindenhol csak háromnegyed lesz hétre....

Megőrült, — gondoltam s ijedt tekintetet váltottam nénémmel.

— Meg kellene állítani vagy igazíttatni, — szólt néném határozottan.

— Nem lehet, kérem, nem lehet azt sem megállítani, sem megigazítani. Az majd csak akkor áll meg, ha én már

nem leszek e földön, hogy halljam hangját, mely nekem szól. Míg én élek mindig a fülembe fogja kongatni, hogy akkor... akkor... háromnegyed volt hétre...

Szavait suttogva végezte, rémes arckifejezéssel.

Ah, gondoltam, melyik bomlottabb, az óra-e vagy a gazdája? Különben nem csoda, ha egymás társaságában mind a ketten megbolondultak.

— Nem, oh, nem! — szólt ekkor könyörgő hangon az öreg Semetey, mintegy kitalálva gondolatomat, — én nem beszélek félre; én nem vagyok őrült... csak egy szegény, beteg, szomorú, szerencsétlen ember vagyok...

Hangja remegett, s én jobban megnéztem őt; láttam, hogy nem őrület, hanem inkább mély és titkos bú árnyalja be szemeit. Részvétet kezdtem iránta érezni.

— Bocsásson meg, — szóltam tehát engesztelőn, — ha valami bánatos emléket költöttünk fel önben. De még így is kérem: ne adja át magát egy lelketlen tárgy hatalmának, s állítsa meg, vagy igazíttassa meg óráját.

Az öreg úr erre elővette nagy, tarka zsebkendőjét s annak egyik csücskével törülgette hulló könyeit.

Nincs meghatóbb, mint egy öreg ember sírása, s mi is a nélkül, hogy tudtuk volna miért, vígasztalni kezdtük őt. Könyei azonban mind sűrűbben hullottak, s végre annyira megsajnáltuk, hogy magunk is könyezni kezdtünk.

— Oh, a női könyek, — tördelte búsan, — fölolvasztják a kemény kérget szívemen, s mindent el kell mondanom... mindent! Legalább e vallomás könnyíteni fog kínlódó lelkemen.

Mi biztattuk őt, hogy, ha könnyebbségére lesz, csak mondjon el mindent, s nálunk részvétre fog találni.

E részvevő bátorításra a gyönge, beteges, öreg ember lelkéből a borzasztó titkok is oly rohamosan törtek elő, mint szemeiből a könyek, s mi oly hajmeresztő bűnökről halottunk, minőket eddig csak a regényirók túlcsigázott phantaziája volt képes kigondolni. És e történetek mind összefüg-

gésben álltak az ódon órával. E régiség, mióta egy németalföldi zárdában, a XV-ik században fölállították, sokat vándorolt, és soha nem látott mást, mint a legrémesebb bűnöket: testvér-gyilkolást, mérgezéseket, hitvesi árulást, végrendelet-sikkasztásokat, kincsrablást, gyermekek megölését, megtört szíveket, apai átkot, bűnös nászt, vérkeresztséget. Végre, sok vándorlás után, a XVII-ik században nejének őseihez került, s azóta folyvást részt vett a család jó és rosz sorsában egyaránt. Ha valaki meghalt, abban a percben megállt s nem lehetett többé megigazítani; állt, míg csak a családnak egy új tagja nem született, akkor magától megindúlt s járt addig, míg ismét meghalt valaki.

— Mikor elvettem Sárbogárdi Bogár Lónát, ez az óra volt feleségem egész hozománya, mert őseinek fényes sziklavára már akkor elpusztult; a család elzüllött, s a nagy gazdagságból nem maradt meg más, csak e kincsetérő, drága óra. Ez az óra tud mindent... mindent, — suttogta majdnem remegve az öreg Semetey, — ő látta a borzasztó bűnt, mely háromnegyed hétre elkövettetett!

— Ki követte el? mit követett el? — sürgette néném, kit az elbeszélés szerfölött meglepett.

Az öreg remegett.

— Én, — suttogta ijedten körülnézve, — én követtem el; de nem tudja senki, csak a vén óra... de az már annyi bűnt látott, ah, annyit...

— Ön? Ön? — hökkent vissza néném.

— Én. De csupa erényből követtem el... Hogy is mondhatta szent Teréz, hogy «ha a sátán szeretni tudna, megszünnék rosz lenni»...? Hát a sátán nem azért csábította-e roszra az első asszonyt, mert szerette?... És az első ember, ki nem örökölhette apái hibáját, betegségeit, nem szeretetből követte-é el a bűnt, és lett nyomorúlttá?... Oh, hogy szerettem én a feleségemet, mint Évát Ádám!... De én már az ő utóda vagyok, és tudtam, hogy az asszonyt és a

bűnt egy bölcsőben ringatták; tudtam, hogy őrizni kell, mert nem tudja megőrizni magát.

Az öreg ziháló mellel, szaggatott suttogással beszélt, míg néném, ki alig várta, hogy a borzalmas titkot meghallja, sürgetőleg kérdezte:

— Nos, és ön természetesen roszul őrizte?

— Jól őriztem; úgy mint a sárkány a kincset! .... Nem látta még a napsugár sem ... és mégis ... Hah! a sápadt abbé, a karcsú herceg! — kiáltá villogó szemekkel az öreg, — megöltem őt, — susogta aztán összegörnyedve s megtörten sírni kezdett.

— Lehetetlen! — szörnyűködött néném.

— Megöltem, — zokogott az öreg, — hagytam, hogy válaszszon a méreg és a tőr között. A mérget választotta; az nem oly gyorsan öl; remélte, hogy lesz időm az irgalomra, megszánom s ellenmérget adok neki. De bennem nem volt irgalom! Itt feküdt, ezen az ágyon...

Mi felugrottunk az ágy mellől, míg Semetey zokogva folytatta:

— Itt vonaglott; de sokáig tartott a vonaglása; nem tudtam megvárni, míg meghal az öldöklő méregtől, s tőrt emeltem ellene ... Menekült előlem; a szoba közepén döftem szívébe a gyilkot. ... Kezét szorította a sebre, melyből patakzott a vér, aztán odább támolygott, s midőn összerogyott, estében az órába fogózott véres kezével. Ekkor az óra boszús haraggal kongott három negyedet hétre ... és azóta mindig ... mindig három negyedet ver hétre ...

Az öreg ember kínosan összegörnyedve zokogott. Én önkénytelenül is az órára bámultam, melyre egyik oldalról, az ablakon át a nap, másik oldalról a lámpa homályos fénye vetett világot. E kétes világításban bizarr alakjával s hatalmas, mély kongásával, a mint újra három negyedet vert hétre — egészen kísérteties színben tünt föl előttem. Hát a szörnyű emlékek, melyek hozzá fűződnek! Szinte látni véltem a véres foltokat az üvegnélküli, megbar-

nult keret faragott sarkán, a mint szegény Sárbogárdi Bogár Lóna megragadta, midőn borzasztó vége bekövetkezett!

Nem is tudom, mikép hagytuk el az öreg embert, ki többé föl sem tekintett reánk, hanem mohos fejét az ágyra hajtva — talán épen oda, hol egykor áldozata vonaglott — sirt csöndesen, sirt keservesen.

— És az ilyen gonosztevőt még nem akasztották fel! — szólt néném a szabad levegőre jutva.

— Az élet ily esetekben súlyosabb büntetés a halálnál, mert minden rosz cselekedet magában hordja a büntetés magvát; — szóltam épületesen.

De hát mit tegyünk? — tünődtünk hazafelé menve. Néném, kit a sok bűntény egészen vérengző hangulatba hozott, hívatva érezte magát boszút állani a szegény Sárbogárdi Bogár Lónáért, s rögtön a rendőrségnél akart jelentést tenni. De én kijelentettem, hogy reám ne hívatkozzék; mert nem akarok egy új gyilkosságnak részese lenni. Semeteyt még menti az, hogy a szenvedély hevében ölt, míg a kik őt elitélnék, azok hidegvérrel ölnének.

De bármily szépen beszéltem is, néném érvelése szintén figyelemreméltó volt.

— Lásd Margitta, akkor az óra is megállana, míg most minden negyedórában ama borzasztó gyilkosságra fog téged emlékeztetni.

Már erre én is habozni kezdtem.

— Oh, néném, — szóltam végre, — de azt nem gondoltad meg, hogy téged is bele kevernének a dologba s a képes lapok még az arcképedet is közölnék a kasszával megszökött pénztárnokok, a nevezetes gyilkosok és a szerencsétlen halottak arcképei között.

Érvelésem hatott s néném eltávozott hazulról, hogy e rendkívüli izgalmas titok közlésével ismerőseit lekötelezze. Én pedig szobámba tértem, de a mint az első három negyedet hétre újra hallottam, valódi borzadály fogott el s

önkénytelenül is néném szavaira gondoltam: *akkor* az óra is megállana!

E gondolat elűzött hazulról.

IV.

Ezalatt, a miről egészen megfeledkeztem, a dísz-elnök, Lábas, csakugyan fölolvasta «Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» díszgyülésére bejelentett díszbeszédet.

Senkit annyira meg nem lepett e díszfelolvasás, mint magát a díszfelolvasót, ki zavart sietséggel, egyes szavakat elnyelve, gyorsan olvasott tovább és tovább mindig ama reményben, hogy a következő mondat majd jóvá teszi az előbbit; de mindig csak roszabb és roszabb következett, s ő akadozva, dadogva úgy állt ott, mint egy bűnös, kinek magának kell elmondania elkövetett bűneit. Végre általános derültség közt elakadt, s rohant haza nejéhez, hogy az rögtön csomagoltasson, mert mennek vissza — Lábasfalvára.

A nőcske először örült e hírnek, de később annál inkább megrettent, nem tudva: mi történhetett férjével? Addig faggatta tehát, míg végre Lábas elmondta a szörnyű esetet, mely őt az egész ország előtt csúffá tette. De most megy, mondá, segédeket keres, kihívja és megöli azt az embert!

A mily nagyon örült volna a nő, ha rögtön hazautaznak kedves szülőföldjükre és ő ismét visszanyeri férjét, kit az ősi erkölcsök terjesztése már majdnem egészen elszakította tőle, ép úgy félt most, hogy a párbaj következtében végkép elveszti. Sietve kocsiba ült tehát s társalgónőjével B.-hez hajtatott, kit férje először kért föl a beszéd elkészítésére.

«Az ősi erkölcsöket terjesztő egyesület» dísz-elnökének bizalmas barátja igen megszeppent, midőn az eseményekről tudomást vett és sietett bevallani, hogy a kérdéses beszédet nem ő írta, hanem annak elkészítésével egyik igen tisztelt ismerősét bízta meg.

A történtekért azonban még is csak ő volt a felelős; azért csakhogy ki nem tuszkolta a hölgyeket, hogy mennél előbb távozzanak és sietett egyelőre «köd előttem, köd utánnam», — magát láthatatlanná tenni.

A nőcske erre a bizalmas barát igen tisztelt ismerősét kereste fel s annak is könyörgött, hogy csak meneküljön s óvja meg magát a meggyilkoltatástól s az ő drága férjét a gyilkosságtól.

Az igen tisztelt ismerős egy percre zavarba jött, de aztán mosolygva mondta el, hogy ő bizony, roppant elfoglaltsága miatt szintén kénytelen volt másra bízni az ügyet, azért egészen ártatlan a dolog ilyetén fordulatában, és a nőt hozzám, mint e bűn kútfejéhez, utasította.

V.

Már este volt és én egyedül ültem szobámban. — A lámpába bámultam, a felett tűnődve, hogy ha ne kem ama szörnyű gyilkosságról, minden óra-negyedben a fejembe zúgják a «memento»-t, előbb-utóbb én is elkövetek valami szörnyű gyilkosságot — s ennek tárgya önmagam leszek!

S mikor aztán a rozzant óra megszólalt a hátam mögött és ismét, és ismét jelezte a szerencsétlen Sárbogárdi Bogár Lóna utolsó percét, szép és épületes nézeteim a halálbüntetés ellen mindinkább elhomályosultak s vonzóvá kezdett válni előttem nénémnek gyors és gyökeres javaslata.

Nem hallottam midőn az ajtómon kopogtattak, csak nyilása vert föl gondolataimból, s a belépő csinos nőcskét, ki tárt karokkal jött felém, hamarjában meg sem ismertem.

— Margitta! kedves Margittám! hát nem ismersz? — kérdé, midőn a tétovát látta arcomon.

Hangjáról rögtön fölismertem növeldebeli barátnőmet,

a kedves kis Ilát, kit azóta, hogy akkor, — örök hű barátságot fogadva egymásnak — elváltunk, nem láttam! Az örök barátság még egy-két levél váltásáig fönnállt, de azután már alig hallottam róla valamit.

— Mily kedves vagy Ila, hogy fölkerestél? — szóltam örömmel.

— Hogyne, hisz te Margitta adtad vissza a boldogságomat.

— El sem vettem volna soha tőled kedvesem, s így nem is adhattam vissza.

— Pedig még is te adtad vissza. Tudod, én otthon a mi kis falunkban igen boldog nő voltam, — csevegett Ila kedves bizalmassággal, — mert férjem derék, szorgalmas férfi volt s engemet nagyon szeretett. De megválasztották «Az ősi erkölcsöket terjesztő egylet» díszelnökének s följöttünk ide Pestre, hol egyleteznek, dísz-gyűléseznek, beszédeket tartanak az ősi erkölcsökről, s a mellett azt a könnyelmű léhaságot űzik, a mit most «magasabb culturá»-nak, «európai szinvonal»-nak, vagy mit tudom én, mi mindennek neveznek. Nos, ez a modern áramlat már épen elsöpörte volna nem csak a vagyonunkat, de családi boldogságunkat is, ha magasabb hatalom nem lép közbe. Férjemet az egyleti tagok zaklatták, hogy indítványozzon már ő is valamit, a mi az egyesület jó hírét emelje, s ő végre a sürgetésnek engedve, a ma délelőtti dísz-gyűlésen fölolvasott egy javaslatot, mely őt jóformán nevetségessé tette.

— Oh, de hisz te mindezt jobban tudod, — szakítá félbe magát a kedves kis nő, — mert te nem az esti lapokból olvastad, mint én, de magad írtad az egészet, és bizonynyal az én jó angyalom vezette a tolladat.

Kissé zavarban voltam.

— Bocsáss meg, — nevettem végre, — de nem is képzeltem, hogy ő a te férjed. Akkor semmi esetre se engedem meg magamnak azt a rosz tréfát.

— De Margittám, te ezáltal vissza adtad elveszett bol-

dogságomat, mert Lábasfalván, tudom, ismét a régi lesz az én kedves jó Bélám. És ezt mégis csak neked köszönhetem.

Bum! bum! bum! — ütött a szomszéd szörnyeteg három negyedet hétre.

Én összerezzentem.

— Ah, Ila, ez az oka, csupán ez! — szóltam aztán, és elmondtam amaz éj történetét.

Midőn elbeszélésemben oda értem, hogy átmentünk az öreg Semeteyhez, Ila fölkacagott.

— Hát ez akkor a Semetey Péter híres órája?

— Te is tudsz róla? — kérdezém.

— Igen, hisz az öreg Semetey közel rokonom.

— Hát a feleségét is ismerted?

— Hogyne; osztályos atyafi volt az apámmal. Szegény Lóna néni, már öt éve, hogy meghalt.

— És oly borzasztó módon, — szóltam én összeborzadva.

— Oh, hát Péter bácsi nektek is elmondta?

— Hát neked is elmondta? — kérdém én viszont.

— Kedvesem, elmondja ő azt mindenkinek, a ki meghallgatja.

— És te oly egykedvűen veszed a szegény nőnek meggyilkoltatását? Mert végre, ha bűnös volt is — —

Ila ismét fölkacagott.

— Dehogy volt! Öt év előtt halt meg szegény, hetvenkét éves korában, mint derék, jó öreg asszony az ágyban, szépen, nyugodalmasan. Mert azt csak nem hiszed talán, hogy egy hatvanöt éves férfi szerelmi féltékenységből méreggel s tőrrel öljön meg egy hetvenkét éves nőt? És a sápadt abbé főzhet-e szerelmi bűvitalt s a karcsú herceg fekete bársony álarcban esdhet-e szerelmet egy hetvenkét éves nőtől, ki három év óta fekszik köszvényben? Vagy talán a főrangú rouéról s a szentségtelen papról, nem beszélt nektek az öreg úr?

— De említette a csábítókat is, — nevettem most már én is, — hanem mi akkor már elmenekültünk.

— Azért hallottatok csak egyes részleteket.

— Így hát őrült a szegény öreg Semetey?

— Nem egészen. Csak regény-bolond. Lóna néni az utólsó években már nem kelhetett föl az ágyából, és szórakozásul külföldi füzetes regényeket kezdett vásárolni. Férje olvasott neki, s mind a ketten úgy beleélték magukat a borzalmas regényekbe, hogy szegény néni néhány nappal a halála előtt csak azt az egyet kérte az istentől, hogy legalább addig élhessen, míg a *Házasságtörés drámái*-nak utolsó füzete is megjelenik.

— Hát azok a füzetek, melyeket az öreg úr szobájában láttunk, nem tudományos munkák, hanem csak holmi borzalmas izgalmi regények?

— Igen; ő most is azokban él s azokból szedte ki a sápadt abbét, a karcsú herceget, a mérget, tőrt, vért, átkot, titkot és mindent!

— De valami alapjának még is kell lenni, mert az ódon óráról is sokat beszélt?

— Az az óra valódi műremek, — szólt Ila, — és kincseket ér, de Lóna néni apja igen jutányosan jutott hozzá, egy püspök értelmetlen örököseitől.

— És az a bűn-láncolat, mely ahhoz az órához fűződik? — kérdém nevetve.

— Azok mind a *Zárda-titkok* című rémregényből maradhattak az öreg úr fejében.

— De még is kellett valaminek történni, a mi a szegény öreg fejét egyszerre megzavarta?

— Nem egyszerre zavarodott ő meg, hanem lassanként. Ama borzalmas bűnök, melyekről folyvást olvasott, annyira fölizgatták, hogy egész éjeken át nem tudott aludni, midőn aztán az öregség, gyöngeség és fáradság elnyomták, túlcsigázott phantáziája tovább szőtte a rémes történeteket, s az öreg óra talán éppen ilyen pillanatban romlott el s ütötte

a három negyedet hétre, s ettől a benyomástól aztán nem szabadulhatott többé ébren sem. Édes apám legalább így magyarázta meg nekem a történteket.

— És nem lehetne szegényt kigyógyítani?

— Talán, ha más, egészséges olvasmányokat kapna. Csakhogy kificamodott phantáziája nem is keres most már egyéb táplálékot. Különben ezt az egy rögeszméjét leszámítva, tudja ő mit csinál, s óráról órára pontosan ki tudja számítani a házbért, melyet három házából élvez.

Beszéltünk aztán még sok mindenről, s midőn Ila távozott, ismételve melegen köszönte, hogy visszaszereztem elvesztett boldogságát, s igérte, hogy ezért cserében vissza fogja adni megzavart nyugalmamat. Tőlem a szomszédba megy, elbúcsúzni az öreg Semeteytől, s ott majd valamikép szerét ejti, hogy ellenségem, a vén, lármás óra örökre elnémuljon.

Izgatottan vártam: vajjon Ila terve fog-é sikerülni? És ime egyszerre hatalmas pattanást hallok s utána az óra őrült gyorsasággal százszor ismétli egymásután a háromnegyedet hétre? Forgott velem a világ s midőn végre az utolsó ütés is elhangzott, végkép kimerülve dőltem kerevetemre.

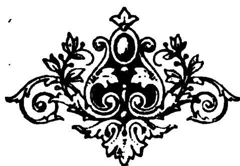
Szegény Lóna néni szelleme nem kísértett többé s az óraütések nem zavarták nyugalmamat.

* * *

Másnap délelőtt maga Semetey Péter jött hozzánk. Tétovázva lépett be s Ila húgának megbízásából tudatta velünk, hogy a vén óra végkép elhallgatott.

— Lám, — szóltam én, — ez annak a jele, hogy boldogult nejének szelleme megbocsátott, s kiengesztelődve, nem akarja önt többé a «három negyed hétre» emlékeztetni, azért most már feledje el ön is a történteket, és bocsásson meg önmagának.

— Csakugyan kiengesztelődött, mint a négyszer meggyilkolt grófné, — szólt az öreg úr, örvendező izgatottsággal dörzsölve kezeit — csakugyan kiengesztelődött, és én köszönöm önnek, hogy szerencsétlen módon elhunyt hitvesemnek nevében adta meg nekem a föloldozást!

EGY MAGYAR ZENEKÖLTŐ.

SIMONFFY KÁLMÁN ARCKÉPÉHEZ.

Irta

SZANA TAMÁS.

Az ötvenes évek irodalmi és művészeti törekvéseit lázasan élénk s minden tekintetben nemzeti szellem lengte át. Írók és művészek egyaránt tudták, érezték, hogy kötelességük nem csupán hívatásuknak szeretetteljes gyakorlásában, hanem egyúttal a csüggedésnek indult, elbátortalanodott nemzet vígasztalásában s a hazafias érzelmek tüzének folytonos élesztésében áll. A költő és művész első sorban hazafi akart lenni. A Petőfi kezében magasra emelt fáklyának fénye nem esett méltatlan nemzedékre; az ötvenes évek költői csoportja nem mutatott föl ugyan a mesterrel egyenrangú lángelméket, de Petőfi nyomában egész sora támadt a jóravaló tehetségeknek, kik kegyelettel őrizték a nagy költő örökségét s buzgó, munkás apostolaivá lettek a szigorúan hazafias, nemzeti irányba terelt költészet ügyének.

S ez a törekvés nem egyedűl az irodalom terén mutatkozott. A nemzeti érzület, teljes tétlenségre lévén kárhoztatva a haza ügyeinek vezetése körül, érvényesülést a művészetek terén keresett. Addig jóformán egészen világpolgárias festészetünkben kezdtek feltűnni Barabás első magyar genreképei, s a német mintákba öntött dalokkal csakhamar

ha nem is éles, de mindenesetre kellemes ellentétet képeztek Egressy Béninek már itt-ott magyaros zamatú zeneművei. Barabás azonban csak jelmezeiben kereste a nemzetit és népiest, mert a *Meny megérkezésé*-ben nélkülöznünk kell az igazán characteristikus vonásokat, s csaknem három évtizednek kellett lefolynia, míg Munkácsy Mihály hatalmas genieje a valódi magyar genre-festészetet megteremtette. A zenében már gyorsabb haladással találkozunk, s Egressy Bénitől, kinek szerzeményeiben még, úgyszólván, csak gyönge viszhang gyanánt jelentkezik a népies elem, a magyar dal első öntudatos, és hívatott művelőjeig, mondhatni, csak egy lépés van.

E lépést *Simonffy* Kálmán tette meg. Ő az igazi magyar dal megteremtője, az első magyar zeneköltő, ki lebocsátkozott a néphez, bejárta a tanyákat, vásárokat, részt vett a szüreti vígalmakban, lakodalmakban, fölkereste a fonóházakat s osztakozván a népnek úgy örömében, mint bánatában, igaz és költői kifejezést tudott kölcsönözni érzelmeinek.

Simonffy Kálmán régi magyar nemes családból 1832. okt. 5-dikén Nagy-Abonyban született. Atyját, ki gárdista, később huszárkapitány volt s a francia háborúban ritka bátorságával tüntette ki magát, korán elvesztvén, nevelését anyja: Kostyán Borbála vezette azzal a gyöngédséggel és áldozatot nem ismerő gondossággal, mely a jó anyák kizárólagos tulajdonát szokta képezni. Simonffy Kálmán a gymnasiumot Szolnokon végezte, hol szelíd magaviseletével társainak szeretetét, gyors felfogásával és szorgalmával pedig tanárainak elismerését nyerte meg. A bölcsészeti tanulmányok hallgatása végett innen ment Vácra, pályáját azonban csakhamar félbe kellett szakasztania. Az 1848-diki lázas mozgalmak olyan lélekre, minő a Simonffyé volt, nem maradhattak hatás nélkül. Az ábrándozásra különben is nagy hajlandósággal bíró, s költői kedélylyel megáldott ifjut lázas rajongással tölté el a szabadság hatalmas esz-

méje, s elhatározta, hogy mint önkénytes rójja le kötelességét hazája iránt.

A tizenhat éves ifju örömmel vett részt a táborozás nélkülözéseiben, s míg ha kellett, egy erős férfi bátorságával nézett szemébe a veszélyeknek, a pihenés óráiban lelke gyermekes odaadással csüggött a majd mélabús, majd vidám népdalokon, melyek a tábortüzek mellől felhangzottak. E dalok megannyi szikrák voltak, melyek az ifju keblében lappangó tüzet lángolásra élesztették. És csakugyan alig hangzott el az utolsó ágyúszó, s a fiatal költő, korán csalódott szívének keservével, alig talált menhelyet és nyugalmat a szülői ház fedele alatt, midőn első dala: *Száraz ágon vad gerlice turbékol* — megszületett. A mély epedéssel teljes dal szívből jött s meg is találta a szívekhez vezető útat. Alig telt bele nehány hét s már az ország minden részében lehetett hallani a borús dallamot s vele együtt a költő nevét, mely egy-két szerzemény után, jóhangzásúvá, sőt népszerűvé lett az egész hazában.

A siker döntő befolyással volt Simonffyra; ez időtől fogva összes tevékenységét a zeneművészetnek szentelte. 1852 ben *Tündér Csárdás*-ával keltett feltűnést, majd nem sokára ezután a *Szerelmi vadrózsák* villanyozták fel a zenéjén hagyományos lelkesültséggel csüggő nemzetet. *Magyar dalbokréta* című gyüjteménye, mely 1855-ben jelent meg, a nemzet osztatlan tetszésével találkozott, — a dal- és színtársulatok versenyezve tanulták be újabb szerzeményeit, s Hollósy Kornélia, a »nemzet csalogánya«, nem egy szép diadalát köszönhette Simonffy újabb dalainak. Gróf Fáy István, a zenekedvelő magyar főúr, ki fájlalva panaszolta, hogy »cigányaink maholnap azt sem fogják tudni, hogy mi az a verbunkos, az ugrós, a búsmagyar«, üdvözlő levéllel kereste föl a fiatal zeneköltőt s nem tudta eléggé magasztalni nemes egyszerűségét.

A fiatal költők, törekvéseiknek buzgó részesét látták a fiatal zeneköltőben, s üdvözlő versekkel keresték fel őt.

Szép dalai egyeseket újabb munkásságra serkentettek. Kisfaludy Atala maga bevallja:

Zengj óh zengj! Már visszaadták
  Dalaid a dalt nekem!
Szép zenédtől ihletetten
  Ujra hangzik énekem.

Zengj, óh zengj! s ha majd hervadtan
  Áll a mező és haraszt,
Dalaidban feltalálom
  Ujra az elszállt tavaszt.

Nem sokára egy magyar főúr társaságában, hosszabb körútat tett s nehány kiváló zeneköltővel — közöttük Meyerbeerrel — megismerkedett. Megfordult Bécs, Darmstadt, Lipcse, London és Szent-Pétervár előbbkelő köreiben, hol zeneszerzeményei felől a legünnepeltebb tekintélyek nyilatkoztak elismeréssel.

Újabb dalait 1856-ban bocsátotta közre *Magyar hangfüzér* cím alatt. E gyüjtemény hatása talán még a régiekénél is nagyobb volt; a zeneköltőt ismertetői Schuberthez hasonlították s Liszt Ferenc, ki külföldön sem szünt meg érdeklődni a magyar zenészet termékei iránt, üdvözlő levélben emelte ki Simonffy dalainak ritka előnyeit. 1857-ben Lipcsében adott ki dalokat, melyek közül a *Szomorú fűz ága* még ma is egyike a legkedveltebb magyar daloknak. Tőle vannak még a *Cyprus-lombok*, *Hegyháti dalok*, *Honfiöröm*, *Szegény bojtár*, összesen mintegy nyolcvan darab különféle zeneszerzemény, melyek mind megannyi gyöngyei a magyar zeneköltészetnek.

Az ötvenes években az ő dalai ragadták el az egész nemzetet; nem volt művelt ház, ahol újabb szerzeményeit ne ismerték volna, a fővárosban alig rendeztek hangversenyt dalai nélkül, s a vidéki dalárdák, melyeknek alapításában tevékeny része volt, többnyire az ő műveiből állították össze műsorozatukat.

Egy időben valóságos divat volt nálunk némi kicsinyléssel sőt gúnyosan szólani e vidéki dalkörök felől. Pedig e társulatok az ötvenes években, sőt még később is, nem csupán a szórakoztatás eszközei valának, hanem egyúttal a közéletnek is jelentékeny faktorai gyanánt szerepeltek.

Ha a szabad szó tiltva van, az ember rendesen dalban keres kifejezést érzelmeinek, könnyebbülést fájdalmainak. El voltunk zárva a tanácskozások zöld asztala mellől, országos ügyeink intézésének gondjától megkímélt bennünket az atyáskodó kormány, de azt nem tilthatta meg, hogy egy-egy epedő dalban el ne panaszoljuk fájdalmainkat. S a mennyire tehettük, éltünk is e jogunkkal. Összegyűltünk, társultunk kor- és rangkülönbség nélkül, hogy legalább ezen az egy téren jelét adjuk életben létünknek s ha lehet: titkon táplált vágyainknak, érzelmeinknek. A későbbi éveknek nem egy irányeszméje az ily társas összejövetelek alkalmával érlelődött meg, s ha Magyarországban a demokratikus nézetek befogadására a talaj alkalmasabbá vált: az nagy részben a társadalom különböző osztályait egyesítő dalárdáknak érdeme.

Ily nézetek vezérelték Simonffyt is, midőn Szénffy, Palotási, Nyizsnyai és mások által támogatva, a dalkörök érdekében mozgalmat indított meg, s társas összejövetelek, hangversenyek rendezésével igyekezett felvillanyozni a már-már egészen közönyössé vált nemzetet.

Midőn 1860-ban az októberi diploma legalább egyidőre visszaállította alkotmányos életünket, Simonffy Kálmán Pestmegye jegyzőjévé lett. Mint ilyen Nyáry Pál oldala mellett működött s a híres zeneköltőből oly pontos tisztviselő vált, hogy a «vas ember» bizalmával és barátságával tisztelte meg. Az alkotmányos élet fölfüggesztése után azonban visszatért keblének első eszményéhez: a művészethez. De a zeneköltészet nálunk még, fájdalom, nem életpálya, s így nem lehet feltünő, ha Simonffyt — a született dalköltőt — később is majd hívatalos állásban, majd a képviselőház tagjai

között találjuk. — Mint képviselő az országos zeneakademia létesítése körül szerzett maradandó érdemeket. Szóval és tettel küzdött az eszme megvalósítása mellett, s a zeneakadémiának még ma is kiváló pártfogója, amennyiben ott eddig csakis neki van évi rendes pályadíja a magyar nemzeti zenében leginkább kiváló növendékeknek jutalmazására.

Simonffy Kálmán az utóbbi időkben csaknem egészen elhallgatott. Nem azért, mintha költői kedélyében a dalok forrása kiapadt volna, de mert, mint minden ambiciosus költő, úgy ő is nagyobb szabású művek alkotása körül akarja próbára tenni tehetségét. Hívatalos teendőktől mentes idejét most a magyar sonáta, romănc s ballada megteremtésére használja föl, s bizton hiszszük, hogy alkotásai e téren ép úgy meg fogják lepni a magyar közönséget, mint meglepték volt első dalai, melyek annyi év után s annyi versenytárs föltünése dacára is folyvást megtartják a közönség rokonszenvében egyszer elfoglalt helyüket.

PETŐFI SÁNDOR MINT KOMA KOLTÓN.

FALUSI CSEVEGÉS.

Irta

GR. TELEKI SÁNDOR.

HUSVÉT másodnapja van. Mi nálunk tarka a husvét: fenn a bércen a tölgy- és bikfák közt ölnyi magasan áll a hó, a bércek alján már megindult s a gesztenye- és gyertyán-fa hullatja megfagyott leveleit. A szél ördög-motólaként keringőzik velök. A szőlőkben a cseresznye- és szilva-fák közt pászmánként tarkul a hely, a barack-fa ez idén mind kifagyott. Ilyen télre nem emlékszik a legöregebb ember sem. Az aljban nyoma sincsen a hónak, csak éjszak felől egy-egy szakadásban gyikol lefelé egy-egy széles fehér pántlika, s rajta néhány nyul-nyom. A seregélyek, meg a barázda bilegetők már itt vannak, s egy csapat vadlibát is láttam már >-ben repülni. Várjuk a darvakat, a gólya-madarat, a fecskéket, és a *végrehajtót*.

A templom kerítése körül ácsorog a kamasz meg a kinőtt legénység; egy ingben és gatyában a nyalkája, fehér gubában a módosa. A guba vagy ing ujjába locsoló-üveg van elrejtve; a ki *tempós*, árkermessel festette meg a vizet, meg majoránnán jártatta le, de csak úgy hidegen.

Fényesen símára kent haj, tenyérnyi széles pántlika van végére fonva, bokáig ér az alá; tarka ruha, piros kendő, veres kötő; hegyes orrú csizma a lábakon s kivarrott kendő

a gyűrűs kézben; ez alá juhászkodik meg illendően, mikor a tiszteletes úr az Ur asztalához járul, a leányság. Félve ohajtja az öntözést. A gazdaemberek csoportosan, *pipátlanul* állnak. Nem illő ám sátoros ünnepekkor templom előtt *agyarra* fogva füstölni. A szót asztalos *Sebestyén Imre* viszi; hallgatja és hallgattatja magát; soha sem szól ő másnak kárára, s a ki az ő esze után jár, hasznát veszi az annak. A *vajda* kútját is ő hozta helyre, s a gróf bivalya nem *mihasznavehetetlenkedik* többé benne.

Itjabb Bencze Mihály, a János fia, ki még nem gazdaember, de már nincsen legénysorban, mert özvegy, jómódu asszonynyal jár kézfogóban (azt mondják: hébe korba reggelig felejti magát vigasztalóban), fülhallatlan dolgokat beszél Bozsnyiáról, honnan az isten megmentette, s a hol az idén ha elvetik a zeller magvát, már a másik esztendőben petrezselyem lesz belőle, s a hol a *patlidszán* terem az a vetemény, mely tojást tojik, s melynek nincsen párja széles ez világon.

Csak *Borsi* uram — a vad csizmadia — guggol egyedül magának, a templom-kerítés ajtajának küszöbén. Hej! nagyokat gondol ő, mert két kezében tartja a fejét. Ritkán jár ő az isten házába, mert nincsen ínyére az ember. A ki dolgoztatni akar vele, meg kell hogy kerítse. Nyárban füvet eszik, mint Nabukodonozor, télen gyökeret rág mint szent János. Szalmán fekszik s úgy összegombolyodik rajta, mint a kövér borz; tavaszszal meg őszszel, *éjegyformaságkor*, mikor megindul a fernezelyi szél, csak úgy iramlik utána, azt hinné az ember el akarja fogni; meleg nyáron, mikor nagy égi háború van, hajdon fővel áll ki az utcára, s úgy kapkod az *ájerben*, mint Bernáth a mennykő után. A pálinkát is látatlan iszsza, s csakis azért jár a korcsmába, hogy haza vigye. Nem látta őt soha senki józanon, de részegen sem; olyan mindig mint a kaptyus juh; ha köszöntik, nem felel, ha szó nélkül hagyják, ő morog; szokása van, de *virtusa* semmi.

A katalini úton, palástját karjára fogva, a tiszteletes úr érkezik; jobbján a legátus diák, kezében a *szentírás*, balján a tanító zsoltáros könyvvel hónalja alatt. A hogy a kovácsműhelyhez érnek, Sánta Ferenc kettőt kondít az öreg harangon, megvárja, míg elkong, csakis azután kezdi húzni s húzza mindaddig, míg a pap a házához ér. Nyugszik Sánta Ferenc s a harangok hallgatnak; kis időre rá kettősével húzza. Az asszonynép megindul, s mikor a falu végéről érkezők a templomba érnek, hármat kondít Sánta Ferenc. Midőn a tiszteletes úr a cinterem ajtajához ér, egybe harangoz, s lesántikál Sánta Ferenc a korusba.

Nálunk is csak úgy dícsérik az Urat mint máshol, a magyar hiten.

Templom végeztével asztalos *Sebestyén Imre* engem emberel meg, *bebillcr* nálam s jól élünk együtt.

— Adjon isten boldog ünnepeket!

— Megcselekedted már tegnap, Imre.

— Meg, de a többivel. Én egyedül is akartam.

— Köszönöm; egy pohárkával abból az *olajosból.*

— Nem lesz rosz, de inkább abból a *karmolóból* kérnék; nem *vöttem* még ma be semmit, s nagyon zörög bennem.

— Itt a butykos, húzzál másfelet.

— Nincsen-e megmérgezve?

— Azt akarod, hogy elől járjak?

— Utána esik nekem jól.

— Mi hír faluszerte?

— Az isten verje meg a dolgát, nincsen itt semmi jó; kínlátott ember vagyok én nagyságos uram! Anikó leányomat megütötte a szél, csipőn alól nem érez semmit. Tudja: én dolgozom mint a marha, megszerzem az övéket s a magamét is, de most már dolgozni sem tudok.

— Hogy-hogy Imre?

— Ha gyalulok, majd meghasad a feje, ha fürészelek, azt épen ki nem állja.

— Tudod mi: költözz be ide a műhelylyel.

— Hát aztán, ha én itt vagyok, ki néz utánok?

— Hát Beta.

— Az is beteg; beteg nálunk minden ember.

Asztalos Imre nagyot sohajtott, én is elhallgattam.

* * *

Asztalos Imre példánya a falusi becsületes mesterembernek; nem árt senkinek, használ, a kinek használhat. Mikor behozza hozzám a kontót s végignézem, rendesen azt mondja:

— Azt hiszem, ez itt né egy kicsit drága, de ezt meg amazt ingyen *reperdltam*.

Mint árva gyermeket a multkor, — ezelőtt negyvenhárom évvel — apámnak akkori gazdatisztje örökbe fogadta, s ott lábatlankodott a konyhán, meg az istállóban, együtt játszottunk, s néha-néha együtt kaptunk egy-egy nyaklevest.

Szenvedélye volt a fúrás és faragás. Mikor csak lehetett, faricskált; — sündisznót csinált fogvájókból, pillangót falevélből, eltanulta Pila cigánytól a tojásra patkót és sarkantyút verni; házakat építettünk agyagból, födelét takácsmételő kóróból, s befedtük fa-mohával, hómentekor malmot csináltunk a kis csermelyekre, olajtörővel, zuzdával vagy ványolóval; összegyüjtöttük a *Magyar Kurir*-t s csináltunk belőle repülő sárkányt, hosszú, lombos farkkal, madár-fogókat csaptatóra vagy billenőre; kalickákat stiglicnek vonókúttal, mókusnak forgatóval; cserebogárból szélmalmot, szarvasbogárnak jármot kis szánkó elébe, s főleg a tilinkóknak volt nagy mestere.

Apám beküldte Kolozsvárra asztalosságra. Nagyon jó legény vált belőle s roppant szenvedélylyel dolgozott. — Már felszabadulóban volt, mikor Kossuth azt izente, hogy nincsen elég regimentje; felcsapott ő is önkénytesnek s

szolgált a 74-ik zászlóaljnál. Jelen volt mindenütt Kápolnától Déváig s látta, hogyan tünnek el a csillagok, hogyan sötétül az ég, s milyen nyomoruságosan pitymallik szürkületre.

* * *

— Régen nem voltam itthon; sokáig voltam oda, mi történt az alatt? — kérdém Imrétől.

— Semmi jó, majd megfagytunk a télen a nagy hidegben; a repce, a rozs kiveszett, elkéstünk a tavaszi munkával, szántani isten tudja, mikor lehet, pénze még a zsidónak sincsen, nem dolgoztat senki, a marhák döglenek méhtejben még a disznók is, hallott-e már olyant? Magamról tudom.

— Hogyan tudod te magadról a disznó sorát?

— Csak onnan, hogy nekem is elhullott két darab. Akkora féreg van a májában, mint a kis ujjam. Nagyságod is tudhatja magáról, mert a nyájának fele nem fog röfögni szent György napján!

— Ej, Imre, jó az Isten!

— Jó ám, csakhogy messze van, s rosz az adóvégrehajtó s közel lakik; Isten bocsássa meg bűnömet, én ugyan most sem kívánom vissza, s ott pusztuljon, a hol van, s még fia se maradjon; de jobb volt a *német* alatt...

— Hogyan mondhatsz már ilyent?

— Na! na! hiszen mondom, hogy ott pusztuljon, a hol van, de nem *nyekezsáltak* annyit, mint most. Soha sem tartoztam én senkinek semmivel, s a télen még a fejős tehenemet is lefoglalták. Fizetném én, csak hogy ne lássam; de ha nincsen miből. Pedig az ősz óta nem ettünk négyszer fris húst; egy-egy kis ázalékkal pótolgatjuk. A pálinkával is felhagytam s csakis egyszer-másszor vehetek egy kis pakli dohányt, de az olyan, hogy megvesz tőle az ember.

— Nagy-e az inség a faluban?

— Hop! csak az tudja, a ki látja. Uram! Nincsen hat gazda a faluban, a ki jóllakásig egyék. Milyen jó gazda

volt az én öcsém, *Sebestyén György*; nincsen hogy mit egyenek. Összementek azok, mint a tót orgona; nekik is jobb dolgok lenne, ha élne Petőfi Sándor.

— Mi köze van Sebestyén Györgynek Petőfi Sándorhoz? — kérdém bámulva.

— Nem tetszik tudni? Petőfi volt az édes keresztkomájok.

— Nem én.

— Pedig úgy van.

— Mondd el hát, hogy hogyan van?

— Hát, azt már tetszik tudni, hogy mi Sebestyének mindig az udvarhoz húztunk.

— Tudom, mi mindig jól éltünk egymással.

— Úgy is fogunk. Hát Sebestyén Györgyéknek leányok született. Eljön hozzám s mondja, hogy szaporodás van a háznál, s nem tudom-e, mikor jön haza Sándor úrfi? mert őt hívná meg keresztapának. Én akkor bent dolgoztam az udvarban; valami ajtókat készítettem az istállóhoz. Mondom: «azt ne várd, mert tavaszig nem látod». «De kit hívjak?» kérdi. «Tudod mit? hívd meg Petőfi Sándort». «De eljön-e?» «Meglátod, — mondom. — Miért ne menne, nem hordja az fenn az orrát, s megbecsüli a szegény embert. Rittig úgy is tett, bement, meghítta és mind a ketten elfogadták. Harmadnapra összegyűltünk, elmentünk a templomba, s a kis lányt megkereszteltük. A bábának adott öt forintot, s mivel Sebestyén Györgyné beteg volt, nálam tartották fenn a keresztelést, s olyan jó volt, hogy eljöttek hozzám egy kis kolacióra. Nálam terítettünk fel a csürben, s egész késő estig mulattunk. Még beszélt is! Jaj de szépen mondta; de úgy, csak *kádencia* nélkül, a szülőkre meg a kis lányra köszöntött poharat.

— Imre! Mikor haza mégysz, szólj be a tiszteletes úrhoz; kéretem, jönne be egy szóra.

* * *

A tiszteletes úr szíves volt, s eljött. Megkértem: írná ki az anyakönyvből a *kivonatot.* Beküldte s én ide írom.

ERDÉLYI EV. REF. ANYASZENTEGYHÁZ.

14—1880.

KIVONAT

a Koltó-Katalini ev. ref. nemes és szent ekklézsia

KERESZTELŐ KÖNYVÉBŐL.

I. kötet, 9. lap.

Ezernyolcszáznegyvenhét (1847) September huszonötödikén (25) született és ugyan e hó huszonhetedikén (27) megkereszteltetett
Sebestyén György és felesége
Sebestyén Juliannának gyermekök

KATA.

Keresztszülők Tekintetes *Petőfi Sándor*
és hitvese *Szendrei Juliánna* urasszony.
Bába : Kiss Györgyné.
Keresztelő lelkész : Vincze Péter.

A nevezett helyről hivatalosan kiadta
Koltón, 1880. március 29-én.

Szabó Lajos, ev. ref. pap.

IRODALMI SZEMLE.

MAGYAR HÖLGYEK LEVELEIBŐL.

(Írta: *Deák Farkas.* Budapest, 1880. Knoll Károly akadémiai könyvkereskedése.)

Deák Farkas, buzgó történetbuvárunk, pár év előtt *Wesselényi Anna életrajza és levelezése* című munkát adott ki, melyben a magyar családi élet és erkölcsök történetének kutatását tűzte ki céljául, s ekkép a hazai történetírás egy jóformán parlagon maradt mezejére lépett. Azóta működését ebben az irányban folytatá; összegyüjté a magyar nők fönnmaradt leveleit a tizenhatodik és tizenhetedik évszázadból egy vaskos kötetben és így a nyilvánosságnak adta át ama műveltségtörténelmi adatokat, melyek — bár nem nagy számmal — még fennmaradtak.

A füzet, melyet ismertetünk, a levélgyüjteménynek csak egy kis kivonata, s ezt Deák Farkas a tud. akadémiában olvasta fel.

Közvetlen történeti kutforrásokról levén szó — minők e levelek is — figyelmeztetnünk kell egy felötlő körülményre, mely nálunk a történetbuvár munkáját gyakran sivárrá, mondhatni, háládatlanná teszi. Ez az, hogy e történeti kutforrások egyrészről jóval csekélyebb számúak mint más nemzeteknél, másfelől nem eléggé jellemzők, szegényesek, nem egyszer érdeknélküliek.

Nehezen hihető, hogy a társadalmi és politikai élet hazánkban egyhangúbb, szárazabb lett volna, mint másutt. De az bizonyos, hogy igen sok érdekes dolgot nem találtak érdemesnek a följegyzésre. Erre ugyan a török háborúk pusztításaival szoktak felelni, melyek állítólag sok történeti kincset semmisítettek volna meg, de a föltevés nem érv és különösen nem tény. Kutforrásaink, irodalmi maradványaink szegénysége oly időkre is kiterjed, melyek a török hódításon kívül esnek, sőt azt lehet mondani, hogy a legtöbb irodalmi maradvány épen ama hódítás korából való.

Vajjon őseink nem érdeklődtek eléggé saját dolgaik följegyzése iránt vagy a faj jellegéből magyarázandó az a körülmény, hogy e följegyzések oly színtelenek, oly kevés individualis vonást viselők, mondhatni oly unalmasak?

Oly kérdések, melyekkel a magyar történetnek még foglalkoznia kell.

De hihetőleg sokan lesznek historikusaink közül, kik a fentebbi tételt el nem fogadják. Ezek ellenében a külföldi forrásokra hivatkozom. Mily érdekesen jellemzik a keresztes hadak korát Villehardouin, Joinville emlékiratai, a tizennegyedik századot Froissart! Midőn a francia rendek 1483-ban összejönnek Toursban, hogy regenst válaszszanak, Masselin csaknem modern hangú és szellemű naplót vezet az ülésekről. És mennyire jellemzik a navarrai királynő elbeszélései I. Ferenc durva, lasciv erkölcseit?

Senki sem tagadhatja, hogy a mí korrajzi kutforrásaink ily művekkel nem állhatják ki a versenyt és ennek következtében a kutatónak hálátlanabb feladatot juttatnak.

Kutforrásaink ez általános jellemvonását látjuk a Deák Farkas által összegyüjtött levelezésekben is. Megjelenik ugyan itt is egy-két érdekesebb női alak, de ezek is csak más tudósításokból való kiegészítés után lesznek érdekesekké. Maga Deák Farkas is érezni látszott, hogy az aratás inkább mennyiség, mint minőség tekintetében volt eredménydús és előttünk fekvő akadémiai értekezésében igyekezett kiemelni a gyüjteményben foglalt jellemző vonásokat.

Ha egy futó pillantást vetünk e levelekre, mondja historikusunk, azonnal feltünik, hogy a XVI. században hölgyeink a politikával minél kevesebbet foglalkoznak, megelégesznek a házi vagy legfeljebb a családi kör teendőivel, jó feleségek, jó anyák, jó gazdasszonyok, buzgó családtagok, s mint ilyenek, foglalkoznak a perekkel is, mint a melyek a család érdekei körül forognak. A haza, a nemzet, s az ország sorsát nem emlegetik, szóval, úgynevezett hazafi-frázis a XVI. századi nők leveleiben nem fordul elő.

Míg a következő században már kezdjük észrevenni a politikai kiváncsiság hajlamait, asszonyaink mind nagyobb számmal s mind mélyebben kezdenek a politikai kérdésekkel foglalkozni. Már Forgách Mária kezdi kérni a férjét, hogy írjon valami jó hírt, s emlegeti, hogy bizony Szklabinyán nem igen hall semmit; I. Pálffy Katalin már mint politikai egyéniség áll előttünk, ki férjének, a közvetítőnek (Rudolf király és Bocskay közt) leveleit és kassai dolgait — férjének Illésházinak beleegyezésével-e vagy nem, elhatározni nem tudjuk — folytonosan közli a királypárti Thurzó Györgygyel; Czo-

bor Erzsébet pedig épen főispáni méltóság viselésével lép elönkbe, s egész politikai páthoszszal írja leveleit. Mind gyakrabban találkozunk a honleányi érzések, a politikai jelszók emlegetésével s az azokra való hivatkozással.

Még a szelíd természetű Révay Judit és Esterházy Magdolna is kezdik emlegetni: nemzetünk, országunk, hazánk, magyar hazánk! Széchy Anna Mária pedig épen összeesküvés élén áll s Zrínyi Ilona végre fölfegyverzett s vitézül ellentálló várőrség felett vezérkedik.

Másik, mit általában fel kell jegyeznünk levelező hölgyeinkről, hogy igen sok esetben írnak bűnös és nem bűnös szegény jobbágyok mellett, a bűnösöknek kegyelmet s a nem bűnösöknek védelmet, igazságot kérvén férjeiktől, rokonaiktól, jó embereiktől. Számtalanszor fordul elő e szólásforma: «ne büntesse Kd, bocsásson meg neki Kd, járjon dolgába, juttassa igazságához, szóljon érette, törekedjék mellette Kegyelmetek stb. stb. E körülmények előtüntetése hölgyeink egyik legbecsesebb tulajdona, s midőn ezután történetünkben a jobbágyok nehéz sorsáról olvasunk, hogy a földesurak, a vármegyék, a várak urai s a hadjáratok főnökei és az ország terhei minden oldalról nyomorgatták: jusson eszünkbe egyszersmind, hogy e nehéz sors könnyítését legalább az egyes esetekben, legszebb kötelességöknek tartották századokon át a magyar nemes hölgyek.

De ha e levelek nagyobbrészt családi, nevelési és gazdasági ügyekre vonatkoznak is, nem lesz érdektelen e rég porló magyar nők csöndes életéből is nehány adatot idejegyezni.

A XVI. évszázad női közt ott van Paksy Anna. Míg a gyermekek itthon tanultak, az édesanya vezeti a felügyeletet s a távollevő apát a gyermekek állapotáról szorgalmasan tudósítja. Megírja, hogy Eperjesen baj van a házigazdával, de hogy Bányán békével vannak s immár ugyan jól tudnak németül. Hogy aztán a fiúk egyetemekre utaztak, úgy látszik, a levelezést inkább csak atyjokkal folytatták.

De Paksy Anna neve, mint jótékony nőé, itt is előfordul, mert Frater Jósa, domokosrendű szerzetes, egyik cselédjének gyermeke, ki Páduában a Révay-fiukkal egy időben tanult, hozzá folyamodik segélyezésért, mint kegyelmesség és irgalmasság hírében álló asszonyhoz.

Bakics Anna jól értett a jogi viszonyokhoz, a perek folytatásához, maga elkészítette a folyamodványt vagy perbeszédet s elküldte Mátyás diákhoz, hogy olvassa meg, s a mit szükséges, fordítson latinra, «de úgy, a hogy én megírtam», mondja levelében; máskor kikéri véleményét és nézetét egy vagy más jogesetre nézve, majd ő aztán megírja, a mi kell, stb.

Jól ismervén férje engedékenységét, leveleiben kéri és tanácsolja,

hogy a gazdaságban ezt vagy azt így és úgy tegye. Most bort kell venni, a buzát nem kell eladni, szénáról kell gondoskodni. A rokonokkal való perekben itt engedni kell, amott magát erősen tartani s több effélét. Maga Bakics Anna írja Totprónay Mátyásnak, hogy egyik peres ügyben szilárd magatartásra biztatta férjét, «meg is haragvék ő keme és mondá: ne tanítsam!» De midőn bizonyos jószág elfoglalásáról volt szó, mely cseté-patéval s némi veszélylyel is járhatott, felkiált: «csak ne kellene rettegnem, mert nékem mindennél drágább kincsem az én uram!»

Tizennégy gyermeke volt. Férje 1587-ben elhalálozván Holicsban, más esztendőben Turóczvármegye valamelyik egyházában, talán Szent-Mártonban temettette el. Özvegységében is szem előtt tartotta, mit egykor hugának, Bakics Margitnak mondott: «nem magamért perlek, elélnék én e jószág nélkül is, de a mit vesződöm, azért mívelem, hogy az én édes gyermekeim is benne nyugodhassanak».

Lindvai Bánffy Istvánné szül. Guthi-Ország Magdolna sajátkezűleg írt három levelében érdekes míveltségtörténelmi adatokat hagyott ránk a varrásmintákról, a női öltözetekről, valamint egy példányszerű levelet, hogy az okos anyós mikép írjon neheztelő vejének.

Poltári Soós Klára vallásos nőnek, szerető, gondos anyának mutatkozik úgy saját, mint a hozzá intézett levelekben. Állandó lakása Zay-Ugrócon volt, Trencsénvármegyében, de bírt más helyeken is: Szucsányban, Nassiczkon s különösen a dísz- és gyümölcskertészet buzgó pártolása által tünik ki. Kertjeinek dísznövényei és válogatott gyümölcsfái jó hírben állottak országszerte, a mi a XVI. század végén nálunk Magyarországon csak kivételesen fordulván elő, bizonyára előhaladott míveltségre és jó ízlésre mutat. Kertjeiben dúsan virított a rózsa, a puszpánka, a rozmarin és a liliom, veteményese kitünő volt s gyümölcsfái közül nagyféle birsalma, duráncai barack, veres mogyoró- és cseresznye-csemetéket küldöz szét a nyitrai püspöknek, Osztrosithéknak Illavára, Révay Ferencnek turócvármegyei birtokaira. Levelei közt legszebb, melyben írja, hogy elkészült a halálra, életünk Isten kezében van; úgy látszik 1609-ben hunyt el.

A török uralom alatt különösen nőnek nem volt tanácsos az utazás. E tekintetben Forgách Mária egy levele, mely Kapuvárra utaztáról szól, igen érdekes. Ivánka Mátyás szklabinyai várnagyhoz van intézve, s egyebek közt így szól: «Noha elég rettegéssel bocsáta el Ketek engemet Turócból, de az jó úr Isten mind másként fordította, hogy nem mint ott mondták nekem az emberek, mert ő szent felsége annyira meglágyította a török pogánynak a szívét, nem hogy

engemet megbántott volna, sőt inkább szolgálni igyekezett és nagy segítséggel volt Esztergamnál az kompon által való költözésben, úgyannyira, hogy ők magok az főtörökök, patyolatosok emelték szekeremet az kompra és által költözvén a Dunán, ott azon kértek, hogy bemenvén az városba hozzájok, fölöstökömözzem nállok, én megmentém magamat, hogy sietnem kell leányomhoz, azután által menvén a városon, kísérőt adtanak, egy faluban szállottam. Onnan másnap tovább igyekezvén, ők magok megmondták az törökök, mely helyeken pestisben halnak köztök és azon kérték az uraimat, hogy arra ne vigyenek engemet. Ebből Kd meggondolhatja az úr Istennek én hozzám való nagy irgalmasságát és kegyelmét, hogy természet szerint való pogánynak és ellenségnek az szívét arra hajtotta, hogy énnékem nem árthatott, sőt énnekem szolgálni igyekezett.»

A régi idők vad erkölcseit azonban semmiből sem lehet oly jól kiérezni, mint Forgách Zsuzsanna sorsából. Tőle is vannak a gyüjteményben levelek. Valóban kár, hogy nem bírjuk bővebb részleteit ez érdekes regénynek, melyben a szerencsétlen asszony kegyetlen férjének oly undorító szerep jutott. Féltékenysége és féktelen barbarismusa hajmeresztő. 1605-ben ápril 27-én nagy összeütközés volt a házasfelek között, mely egy harmadik közbejöttével újból kibéküléssen végződött, mikor a férj erősen kötelező levelet állított ki magáról, hogy ezután megfékezi szenvedélyét s magát megjobbítja, s e nyilt levelében szörnyű vallomásokat ír a lefolyt hét esztendőről: «Egybekelésünk után két héttel megvertem, összetiportam, s ezt gyakran tevém; oly csekélységekért, melyek szót sem érdemeltek volna, arcul ütöttem, megkorbácsoltam, s most is, ha nem érkezik vala Bakics Péter uram, talán megöltem volna, de többé nem teszem, megfékezem magamat, esküszöm a szentháromságra, az örök élő Istenre stb. stb.» De történt, hogy egy évvel később Forgách Zsuzsánna ugyane Bakics Péterrel Holics várából éjnek idején megszökött, egy hintóba ült vele s Detrekő váráig, Bakics hatalmas fészkéig, meg sem állottak! Ez esemény következése volt aztán, hogy Zsuzsánnát mindenki elhagyta, testvérnénjei, még édesanyja is mind a férj mellé állottak, csak is rokona, Bakics Péter maradt hű lovagja mind halálig s Thurzó György, a nádor és Révay Péter, a koronaőr, volt némiképen védelmezője.

Be is perelték őket mint házasságtörőket és Bakicsot mint nőrablót. 1607-ben királyi parancs kel, mely meghagyja a nyitrai szentszéknek, hogy Forgách Zsuzsánna ügyével hagyjon fel, mert ez ügy mint raptus polgári törvény utján döntendő el. Ugyancsak 1607-ben Mátyás főherceg parancsot ad ki, hogy Forgách Zsuzsánna, mint a

ki Holicsból férjétől hűtlenül eltávozott, a hol találtatik, megfogassék s férjéhez visszavitessék.

És ugyanez évben kelt az esztergami szentszék és a pozsonyi káptalan felirata is ő felségéhez, hogy Forgách Zsuzsánna férje kegyetlensége miatt válópert kezdvén, az ügy a szentszék elé tartozik stb.

A pörnek, mint sok pörnek abban az időben, soha sem lett vége.

Családiasság, vallásosság, a gazdálkodás gondjai fő és gyakori tárgyait képezik e leveleknek. De több az, a mit azokban fájdalmasan nélkülözünk. A magasabb cultura és társasélet érdekes mozzanatait bizony hiába keressük. E körülménynek azonban magyarázata van, habár szomorú. Úri családaink nagy része megerősített kastélyaiba volt zárva, honnan a török elleni örökös védekezés számüzte mindazt, mi a finomabb erkölcsöket kifejthette volna. Másfelől hiányzott a valódi nemzeties udvartartás, a mely pl. Franciaországban megteremtette a salont, az előkelő társalgási és irodalmi nyelvet. E körülményeknek káros hatásait még ma is érezzük, s így Sévigné asszony leveleit irodalmunkban hiába kereesnők.

Annál nagyobb elismerést érdemel Deák Farkas nemes buzgósága, melylyel e téren azt, a mi fennmaradt, mint' kiegészítő történeti anyagot összegyüjti, hogy borús multunk megértését ezzel is elősegítse. *Irmei Ferenc.*

Dichtungen von Johann Arany. Aus dem Ungarischen übertragen von *Andor v. Sponer.* Leipzig, Verlag von Otto Wigand 1880. A 189 lapra terjedő kis kötet Arany János 46 költeményét adja Sponer német fordításában. Alkalma van tehát a német objektivitásnak Aranynyal nemcsak mint epikussal, hanem mint lyrikussal is közelebbről megismerkedni; annyival inkább, mert a fordító költőnk legjobb darabjait vette föl gyüjteményébe. Választásának általában helyeslése mellett csak a *Csodaszarvas Regéjé*-re van megjegyzésünk, mely azért is elmaradhatott volna, mert azt a német közönség már jobb fordításban bírja. Annyi ebben a homályosság, annyi a poetikai, sőt nyelvi szempontból is kifogásolható passzus, hogy sikerültnek épen nem mondható. Ilyen sorok, minők:

Töchter Dul's die schönen heissen
Zwei und zwölf Belar's des greisen,

vagy:

Drangen ein *im* Land der Scythen
Dul's des Königs *Erdgebieten*,

vagy ilyen kifejezések: «Hei ihr Recken minnewarme»; «Manche seufzt im Schosse leise» azt hiszem eléggé bizonyítanak állításunk mellett.

Igaz, hogy Arany fordítása rendkívüli nehézségekkel jár. E nehézségek különösen elbeszélő költeményeinél mutatkoznak: nyelvezete oly eredeti, tömött; formakezelése oly mesteri, hogy idegen nyelvben méltán csak az követheti, ki annak oly föltétlen ura, mint Arany a magyaré, kinek művészi nyelvkezelése azt a magas fokot ha nem is éri, de legalább megközelíti. Sponer németje e kötetben legtöbb helyt nem azt mutatja, hogy ez előfeltételnek megfelel. Tagadhatlan ugyan, hogy az eredeti rythmust, a nem épen nagy számú kivételektől eltekintve, sikerrel követi; de ez sokszor a költőiség, az eszme, sőt nem ritkán az érthetőség rovására történik. Ki érti, ki tartja szépnek ezt a strófát:

Mädchen, Mädchen, nehmt euch weisse
Kleider, naht der Todten leise,
Heute schauen.... Morgen ihren
Grünen Sarg zu Grabe führen,

mikor az eredeti így hangzik:

Lyányok lyányok vegyetek fel
Fehér ruhát s jőjetek el
Ma csak halott-látni.... holnap
Kivinni zöld koporsómat.

Avagy költői nyelv ez?:

Ja dazumal war kolossal
Der Lärm der Wolkenstürmer,
Wird ignorirt, wie sich's gebührt
Wir armen Erdenwürmer.

Itt-ott mennyire nem adja vissza az eredeti eszméjét és hangulatát: leginkább mutatja *A temetőben* című költemény következő fordítása:

Hoch über Gräbern *blüht* und *weht*
So schön, so mild *die Pietät*
Auf dieser Ruhestätte.
Der Schatten kühl, der Rasen grün:
Das Werk des Dankes *weiss* zu blüh'n,
Gedeihet um die Wette.

Wie lange ist es her, wer weiss
Dass hier das allererste Reis
Zur Blüthe *thät* erwachsen,
Wie viele Bäume aus dem Grund
Seither zu Säulen (fejoszlop) wuchsen — und
Wie viele Herzen brachen!

A fordítások különben is hemzsegnek oly kifejezésektől, melyek a német nyelv szellemével össze nem férnek. Ilyenek: *Frächterwagen*, friert *Dir*, gegen dich *zeigt* dein Geliebter stb., valamint a segédigének sok helyt mellőzése oly jelenség, mely ellen egyenesen a grammatika tiltakozik.

Az elősorolt hibák legkevésbbé találhatók föl a lantos költemények fordításaiban, melyek általában véve sikerültek, sőt egynémelyök kerekdedség és hangzatosság szempontjából igen szépnek mondható.

Mindezek után meggyőződésünk az, hogy Sponer fordításai az említett gyöngeségek dacára sem állják útját annak, hogy Arany muzsája a külföldön megérdemelt elismerésben részesülhessen. *—r.*

A MAGYAR KÖZOKTATÁS ÉS KÖZMŰVELŐDÉS NÉMELY FŐBB KÉRDÉSEIRŐL. *Csengeri Antaltól.* Budapest, 1880. A Franklin-társulat kiadása.

Néhány hó előtt egy irodalomtörténeti mű bírálásakor alkalmunk volt Csengeri műveivel foglalkozni; akkor rámutattunk e művek jelentőségére, illetőleg *eredetére.*

Most Csengeri egy újabb kötete fekszik előttünk. Gyulai Pál rendezte sajtó alá, Gyulai, a ki nagy költőket, nagy írókat csinál. Ez is egy adalék a nagy író kifaragásához. Egy rövid előszóban megörvendezteti a közönséget, hogy ime, itt vannak Csengeri *fontosabb tanügyi felszólalásai.* De e felszólalások nemcsak fontosak, hanem kellő szabatossággal kifejezett *eszméket* is foglalnak magukban.

De szól-e valamit Gyulai arról, hogy e tanügyi eszmék közt egyetlen eredeti sincsen?

Nem, egy szót sem.

De mondhatná valaki, az eszmék eredetisége, legalább a tanügyben nem is szükséges; elég, ha használhatók, ha alkalmazhatók, megtették a szolgálatot. Már pedig Gyulai azt mondja, hogy ez eszmék nem csekély adalékot nyujthatnak egy magyar közoktatási programmhoz.

Elolvastuk a kötetet s véleményünk az, hogy nagyon szeretnénk a szemébe nézni annak a férfiunak, ki ezekből össze tudna

állítani egy közoktatási programmot. Hiszen egy programmhoz határozott cél, terv, akarat szükséges; tudnunk kell, mit és mennyit akarunk taníttatni, minő iskolákat akarunk és minőket nem akarunk és végül, a mi fődolog: egy *megállapított tantervet* kell akarnunk. Mert a magyar tanuló ifjuság, egy minden esztendőben megváltoztatott tantervnek az áldozata.

Hogy minő tanügyi eszmék fölött vitatkoznak a külföldön, azt az illető könyvekből mindig elolvashatjuk, csakugy mint Csengeri. De annak a puszta bevárásával, hogy mi történik a külföldi iskolákban, e tényeknek puszta constatálásával még nem megyünk semmire.

És ezt teszi Csengeri.

Megtalálhatni az ő «fontosabb» felszólalásaiban mindazt, a mit nevezetes és önálló külföldi tudósok írtak, egész fárasztó halmaza van itt együvé tákolva a különféle európai nézeteknek, idézve van: Virchow, Gréard, Settegast, Billroth, Wilckens, Lavallée, Dumas, Olivier, Pècle, Liebig, Lecoutaux, Lorenz, Wilda, Stüve, Cousin, Broglie, Baudrillart, Renan, Bréal, Mohl, Savigny, Grimm, Gladstone, Wiese, Dubois-Reymond, Stein, Roscher, Gneist, Wolf, Beer, Hochegger, Thiersch, Richter, Raumer, Sybel, Mommsen, Block, Cournot, Guizot, Salvandy, Jourdain, Moltke, XVI. Gergely pápa, Luther Márton, Laprade, Jonssagrives, Laurentie, egy kitünő író, egy jeles francia író, egy amerikai, egy newyorki tanfelügyelő, a *Times*, Beöthy Ödön, Gaume, Macaulay, Whewell, Arnold, de Maistre, Sepp és Villari.

De hát hol a magyar közoktatásügyi programm?

Avagy ez a tömérdek író csinálja meg, kiknek egyik-másika (pl. Luther Márton) már meg is halt?

Igazán nem tudjuk, mit tart Gyulai Pál magyar tanügyi programmnak.

Hiszen annyit ő is tudhatna, hogy ez a tömérdek jeles ember mind a maga nemzete számára gondolkozott, mind a tényleges, helybeli viszonyokat vette zsinórmértékül. Miért nem cselekszik hasonlót Csengeri is? vagy talán akkor az ő felszólalásai nem volnának oly «fontosak», mint azt a magasztalási clique emberei, s főleg Gyulai állítja?

Alighanem, mondanák sokan, kik ezt a csinált nagyságot már közelebbről ismerik.

Bizonyosan, mondjuk mi; és nem ingadozunk véleményünkben, azért, hogy ama csinált nagyság az akadémia alelnöke.

Van-e egy valóban önálló főnek ennyi tekintély idézésére, ennyi idegen vélemény összehordására szüksége? Ily tömérdek különféle,

sőt ellentétes nézet mechanikus bemagolása szülhet-e eredeti vagy csak hasznavehető véleményt is?

Hogy ennek mi az eredménye, egy rikító passzussal azonnal megmutatjuk.

A fontos felszólaló az elemi oktatás fontosságáról szólva, a 6-ik lapon így nyilatkozik:

«Francia írók elismerik, hogy azon hadjárat nagy eredményei, mely csak imént Európa legfőbb katonai hatalmasságát megalázta, nagy részben a tudomány, a közoktatási rendszer vívmányai.»

Igen, de azóta Csengeri megint könyveket olvasott s azért a 95. lapon ezt írja:

«De a ki azt a csekély míveltséget, a melyet a legjobb népoktatás is nyujthat, a nemzetek sorsa elintézésére elegendőnek véli, nem kisebb tévedésben van, mint a kik annyiszor ismétlik azt a *nevetséges frázist:* hogy a német iskolamesterek győzték le Franciaországot.»

Édes Gyulai úr, már mért nem törülte ki védence érdekében ezt a *nevetséges frázist?*

Hisz ilyen elementáris ellentmondás képes agyonütni egy egész fontos felszólalást; ily rikító ellentmondás világító bizonyíték arra, hogy szerzője a különféle véleményeket tudja ugyan, de azokkal mit csinálni nem tud.

Vagy a logika közönséges törvényei alól a csinált tekintély ki van véve?

De miután Gyulai Pál maga is sokkal nagyobb tekintély, hogy sem mi, apró emberkék, őt kérdőre vonhatnók, menjünk tovább.

Van a fontos felszólalások közt egy ilyen címmel: a régi remekírók és ellenei. Itt Csengeri pártfogása alá veszi Horácot és Virgilt. A bevezetésben a következő fifikus mondat olvasható:

«Főleg ez okból ismertettem 1853-ban a *Pesti Napló* hasábjain több cikkben az angol nevelési rendszert Wisenek egy épen akkor megjelent jeles műve után. A következő sorok e cikksorozatból kiszakasztott töredék.»

Aztán jön a többi, mint az már neki szokása. Pedig hát nem Wise, hanem Csengeri Antal volt meghíva a tanügyi enquêtere.

De van még ugyanitt egy más fifika is.

Mert ugyanebben a fontos felszólalásban találjuk e büszke szavakat: «A klasszikusoknak védelmére *kelek.*»

Kedves Gyulai úr, nem Csengeri beszél itt, hanem Wise.

Miért nem törülte az idegen tollakkal páváskodó önteltségnek ez impertinens szavát: védelmére kelek.

Ugyanitt ez a sor is olvasható:

«Máskor bővebben magyarázzuk ki *magunkat.*»

Tudniillik Wise nem nyilatkozott bővebben.

Érdekes ez a sor is:

«Részünkről hálás köszönetet fejezünk ki azon középkori szerzetesek iránt, a kik a régi remekírók műveit számunkra föntartották».

Figyelmeztetjük Gyulai urat, hogy ezt a köszönetet Wise fejezte ki.

Gyulai a fontos felszólalásokhoz végül még oda csapta Csengerinek 1878-ban tartott akadémiai megnyitó beszédét.

Ebben védelmére kél az akadémiáknak. E beszédben több eredetiség található, a mi pedig Csengerinél majdnem lehetetlenség.

Egy helyen pl. így szól:

«Én, a ki a polgárosodás minden tényezőjét ismerem» és a többi.

Ily szerény hangon csak két ember beszélhet: Buckle és Csengeri.

De valjon Buckle beszélt volna-e így? kérdjük Gyulai Páltól.

Buckle nem is tehette volna ezt, mondaná Gyulai.

Már most lássuk Csengeri elmélkedéseit.

Szerinte egy megállapodott irodalmi nyelvet alkotni az akadémia van hívatva. Úgy történt Franciaországban is.

Látszik ebből a felfogásból, hogy a nagy tudós nem igen ismeri a polgárosodás tényezőit. Sehol a világon egy akadémia szűk köre nem teremtett irodalmilag megállapodott nyelvet, Franciaországban sem. A francia irodalmi nyelv a társadalomban, az előkelők salonjaiban nevekedett. Molière, Racine, Corneille nyelvére ugyan miféle befolyással volt a francia akadémia? Ama nyelv a salonban, a királyi udvarban fejlődött, mert nemzeti udvari élet s az e körül csoportosuló arisztokratia finom társalgása hiányában e költők ugyan hiába jártak volna az akadémia iskolájába.

A mit Franciaországban létre hozott a nemzeti udvar, a szellemek méltánylása és központba vonása, ugyanettől mi magyarok meg voltunk fosztva az által, hogy nem volt nemzeti udvarunk, nem volt salonunk, nem volt fővárosunk, nem volt nyelv- és irodalompártoló arisztokratiánk. Mert egy természetesen és jól fejlődő irodalmi nyelv tökélyesülséhez ezek szükségesek és nem akadémia. Csengeri, ki annyit és annyit összeolvasott, tudhatná, hogy a nyelvfejlődés nem csak sokféle körülménynek, hanem hosszu időnek is köszöni létrejöttét. A francia írók már a keresztes háborúk ideje alatt francia nyelven írtak. Már Rabelais előtt egy nagy gazdagságú szótár állott, és oly nyelv, melyen kora tudományosságát szépirodalmi mű alakjában kigunyolhatta. Hasonló tüneményeket látunk az olasz irodalmi

nyelv fejlődésében. És mindebből a magyar nyelv és irodalom történetében semmit sem látunk. És mind e mulasztásokat most egy akadémia hozza helyre? Nem tehette az elmult évtizedekben és nem teheti azt most sem. Kell rá bizonyíték? Nem elég bizonyíték az, hogy a magyar akadémia szaktudósai írnak ma is a legroszabb magyar nyelven? Azok adjanak nekünk mintaszerű nyelvet, a kik azt maguk sem tudják. Minő felfordított logika! Hát a magyar hírlapírói nyelvet az akadémia teremtette meg? Bizony nem, hanem megteremtette a politikai és társadalmi közélet a vitatkozási termekben, a szerkesztőségekben és leginkább akkor, midőn már Budapest magyar fővárossá kezdett fejlődni, midőn egy műveltebb magyar társadalom kezdett Pesten összetömörülni és a midőn egy állandó szinház alapítása a társalgási nyelv mívelését kezdé maga után vonni. Az a szinpadi nyelv, melyet az akadémia pályadíjaival fejlesztett, nem egy élettelen, jambusos, kothurnusban járó nehézkes, természettelen nyelv? Kiktől tanultuk a könnyed, folyamatos és természetes szinpadi vígjátéki nyelvet, ha nem a franciáktól, kiket a szinpadra fordítottunk, és Csiky Gergely tudott-e az ő akadémiai szindarabjaival diadalt aratni? *A proletárok*-ban eltért erről a pályáról és milyen a siker! És miért? mert letette az akadémia rozsdás fegyvereit és a társadalmi élethez fordult. Vagy azt érti Csengeri, hogy az akadémia pénzzel segélyezi a *Nyelvőr*-t? A pénz nem szellemi fegyver, s akár milyen szükség van is a *Nyelvőr*-re, valjon egy folyóiratnak azért, mert az akadémia ægise alatt jelen meg, természet fölötti hatalom adatott, sőt bir-e az ily akadémiai tekintélyű közlöny arra nézve fölmentő levéllel, hogy ostobaságokat ne mondjon? Nem a *Nyelvőr* írta azt, hogy Petőfi nem tudott jól magyarul? És még hány esetben compromittálta magát már ez a nyelvészkedő félakadémiai kör egyes kérdésekben. És valjon a tudósok és gondolkodók, kik a nyelv fejlődésére szerencsésen közrehathatnak mind bent szoktak lenni az akadémiában? És azért, mert nincsenek bent, nem vehetnek részt abban a nyelvfejlesztésben, a mely soha sem folyt le és nem fog lefolyni egy akadémiának szűk körében?

És ha egy ilyen akadémiai tekintélylyel biró zárt testület (melynek egy része nem is tud igazán magyarul) kiváltságos prætensióval hirdeti tanait, nem kell-e a kívüle állóknak annál hangosabban megbélyegezni az oly tanokat, mint az, melyet Petőfiről kiírtak?

Mint ez az állítás, ép oly igaz Csengeri ama másik állítása, hogy az akadémiák hívatva vannak a tudományt fejleszteni. Hiába tagadják azt, — erősíti Csengeri.

Nem hiába tagadják azt, édes Gyulai úr. Azzal akar bizonyítni

az ön védence, hogy «a mi akadémiánk magában foglalja koronkint valaki csak komolyan és sikerrel foglalkozik köztünk a tudománynyal».

Oh képmutatók! hogy mertek ilyet nyiltan a közönségnek föltárni?

Hát Csemegit, a magyar büntető törvény készítőjét fölvettétek az akadémiába? Ugyan hány olyan szaktudós van köztetek mint ő? Nem lehetett volna őt megválasztani, hogy pl. Urházi, a nagy akadémikus publicista helye be legyen töltve. Csemegi, szellemi mérlegre téve, annyit csak megért mint Urházi, kiről az emlékbeszédből csak annyit tudtunk meg, hogy *derék, becsületes ember volt.*

És ha azt mondjátok, hogy Csemegi nem volt, miként Urházi, publicista, — hát ott van b. Kaas Ivor. Miért ne ülhetne ő egy derék, becsületes embernek a helyére?

Talán azért nem, mert becsületességén kívül szellemi súlya is van?

Csengeri egész varázshatalommal ruházza fel az akadémiát. Ezt mondja:

A tudományos intézetek és társulatok (értsd az akadémia) nemcsak legjobb tanácsadói az olvasóközönségnek olvasmányaik megválasztásában, hanem el is látják, a mennyiben nem volnának, a legjobb olvasmányokkal.

Csengeri ez alatt bizonynyal az akadémia eredeti kiadványait érti, melyek Knoll akadémiai könyvárus boltjában össze vannak halmozva.

Hát bizony itt az akadémia tanácsa nem sikerült. Mert mindenki tudja, hogy ezeket a barnásszürke akadémiai nyomtatványokat se nem olvassák, se nem veszik, se nem óhajtják.

A tudománynak is piaca van, hol az értékek törvénye uralkodik. Senki se fog ma már puszta hazafiságból egy roszul írt könyv, egy unalomba fojtott értekezés olvasására ráfanyarodni s az akadémiai művek emészthetlensége oly általánosan ismeretes, hogy az akadémiai bélyeg egy munkán már magában elég arra, hogy elriaszsza az olvasót.

E szomorú igazság annyira való, hogy az akadémia maga is belátta. A mi még egy akadémiától is sok.

És azért egyszerre csak elkezdte *fordítani* a külföldi tudományos műveket.

És e *fordított* műveket, mert ezek jók, már olvassák.

Mit tesz tehát az akadémia? A mit bármely magánvállalkozó, akár Rautmann, akár Mehner. És hozzá teszszük, hogy ezek lefordíttatták volna e műveket csak oly jól, mint az akadémia, mert

hogy az akadémia fordításaiban elkövetett botrányos hibák közül csak egyet említsek, Macaulay angol történetére utalok, hol maga Csengeri a Marine departement-t Marine megyének fordította, pedig tulajdonképen tengerészeti osztályt jelent.

Csengeri szerint az akadémia feladata: visszatartani a szellemeket a tévedésektől. Mert az akadémiák vannak hívatva megcáfolni Bucklet, hogy a természettörvényeket oly exacte alkalmazta a történetre, Byront, hogy költészetébe philosophiai reflexiókat vegyített, Schopenhauert, hogy a pessimismus bölcseletét felállította, s azon természettudósokat, a kik tudományaik határain túlléptek. Mind e tévedésektől megóv az akadémia ellenőrzése. «Ellenőrzés, a mely sok esetben megóv a tévedéstől, habár maga is tévedhet olykor.»

Látja édes Gyulai úr, e fontos okoskodásokban annyi a nonsens, hogy ki sem mondható.

Először is, ugyan melyik az az akadémia, a melyik Bucklet megcáfolta? vagy csak ellenhatást szült is? Egy lángelméjű tudós kimond egy új eszmét (mint Buckle is tette). Ekkor az akadémiák hívatalos apró nagyságai mit tesznek? Hát röviden szólva: tanulnak és teszik ezt azon egyszerű törvény alapján, hogy a kevésbbé okosnak kell az okosabbtól tanulni. Ha azon lángelme által fölfedezett igazság egyoldalú, ha van benne rectificálandó, ki teheti ezt? Semmiesetre sem egy akadémiai testület. Oda ismét oly beható elme szükséges, a mely a tudományt tovább fejleszteni, tehát cáfolni, új ösvényre terelni képes. Ugyan melyik akadémia cáfolta még eddig, mint olyan Darwin vagy Buckle egyoldaluságát? Az akadémiák csak tanulhatnak a szellemóriásoktól. A ki pedig tanul, nem ellenőrizhet. Mert csak az ellenőrizhet, a ki az előbbinél ismét többet tud. Valjon az akadémia, nevezetesen a mostani, többet tud-e ama nagy tudósoknál, kik túlságokba szoktak esni? Talán az alelnök Csengeri fogja őket ellenőrizni? Csengeri, ki egy sort nem tudott még eddig gondolni vagy megírni ama tudósok segítsége nélkül? Valjon mikor Csengeri nem röstelte elmondani ezt a képtelenséget, a tudományok ellenőrzését, gondolt-e a francia akadémiára, a hol *valódi* tudósok ültek és ülnek együtt a nélkül, hogy egymás nézetein valamit változtatott volna az érintkezés, a testületi élet? Valjon Littré megtérítette Dupanloup-t, vagy ez amazt? Csak nehány hete még, hogy Tainet megválasztotta az Institut. És ez alkalommal mi történt? Az, hogy Dumas, a természettudós, megtámadta Tainet, a ki mindig humaniorákkal foglalkozott. Mert az a természettudós spiritualista; ez a szépirodalmi iró pedig materialista. A vegyészt tanulmányai az istenséghez vezették, Taine pedig azt a végphilosophiát merítette studiumaiból, hogy a bűn és erény csak

olyan tünemények, mint a kénsav és cukor. Nem tudom, hogy az Institut azóta egyenlített-e valamit e nézeteken? Hanem hát a magyar akadémiának kell e feladattal megbirkózni, legalább Csengeri így gondolja.

Továbbá az is baj, hogy a költészet beletéved a philosophia világába. Így tévedett például Csengeri szerint lord Byron.

Hát ezen is az akadémia segítsen? Hátha az akadémia értekezéseket íratna Gyulaival Byron költészete ellen, Gyulai nagyobb, Byron kisebb lenne, Gyulai verseit jobban olvasnák, Byron *Manfred*-jét pedig kevésbbé?

Irányt adhat egy akadémia akár a nagy, akár a pici költőnek? Eltilthatja Göthét attól, hogy bölcseleti költeményt, *Faust*-ot teremtsen és Gyulait attól, hogy a szolgálóleányról verset készítsen, azon erkölcsi intelmet intézvén hozzá, hogy legyen jámbor, istenfélő, takarítson meg valamit havi béréből, s falujába visszatérvén, menjen férjhez?

Ilyen akadémia nem volt, nincs és nem is lesz.

Mert a költői művek létrejövetelének nem az akadémiai testületek szabnak irányt, hanem a költők tehetségeinek *nagysága* és *mivolta*. Nagy, jobban mondva igazi költői lángelmék *Faust*-ot, *Manfréd*-et alkotnak; a kik pedig sovány omnibus-gebén sántikálnak a Parnassus alján, írnak olyan verseket, a minő Gyulaié a szolgáló leányról és sok egyéb verse.

A nagy geniusz magasan szárnyal, egész az istenség világába, számára a legmagasabb eszmék regiója is megközelíthető. A költői studiumokkal foglalkozó kicsike tehetség, a szép, igaz és jó tételes szabályait áttanulmányozva, szabályszerű, néha a csinosságot is elérő verseket állít össze, apró, mindennapi tárgyakról. Ha ez apró költőcskéket nem is szeretjük olvasni, de nem is kárhoztatjuk. Csak az tölthet el méltó boszankodással, mikor ez a szorgalmában gyöngyöző homlokú kis poéta irígységből elsárgult arcával felnéz egy Byron magas alakjára és költői szabályok áthágásával akarja vádolni.

Mert a költők tévedéséről szóló tantételt Csengeri Gyulaitól vette át.

Csengeri szerint baj az, hogy Schopenhauer pessimistikus bölcselete úgy terjed. Segítsen itt az akadémia.

Hát bizony az baj lehet. De már így van, dacára az összes európai akadémiáknak, dacára az Institutnek, sőt dacára a magyar akadémiának is. A magyar nemzetet azonban ne féltse Csengeri úr ettől a philosophiától. Sokkal jobb physikuma, étvágya és kedve van, hogysem ez a philosophia megárthatna neki. Aztán már azért sem

árthat neki, mert el sem olvassa. Sőt többet mondok. Ki kellene vallatni a magyar akadémia összes tagjait, hányan olvasták el Schopenhauer műveit? Rájönne Csengeri úr, hogy nem ártott az az ördöngös philosophus a könyveivel még az akadémikusoknak sem.

Irmei Ferenc.

ÁRVÍZKÖNYV. Kiadta a *Kisfaludy*-társaság. Szerkeszté: *Szász Károly*. Budapest, Franklin-társulat. 1880. Ára 4 frt. A Kisfaludy-társaság 39 tagjának verses és prózai dolgozataival találkozunk az 518 oldalra terjedő albumban, melynek kiállításánál a *Koszoru* szolgált mintaképül. A közlemények sorát Szász Károly *Három szó* című költeménye nyitja meg, mint alkalmi dolgozat; ezen kívül csakis Tárkányi két költeménye s Abonyi Lajos szép elbeszélése: *Az ujjas mándli* az, melyben Szeged gyászára, az album keletkezésének indító okára, vonatkozást találunk. A többi dolgozat úgy tartalom mint belbecs tekintetében igen változatos. Arany János *Tengeri hántása*, Jókai Mór drámai töredéke és Szemere Miklós humoros költeménye mellett ott találjuk Szabó István epigrammjait, Szücs Dániel sonettjeit, Tóth Lőrinc régi verseit *Az asztalfiókból*, s a francia Coppéet csak néhány oldal választja el a tót Csajak Jánostól. Dobsa Lajos jól ismert öt felvonásos tragœdiáját: *I. István király*-t engedte át a jótékonycélú vállalat számára s Pulszky Ferenc emlékiratainak második kötetéből ismerteti az 1847-diki országgyülés főbb alakjait. Igen érdekes dolgozat Lukács Móric emlékezéseinek bevezetése és Zichy Antal hosszabb cikke: *Széchenyi István mint aesthetikus*. Greguss Ágost az *Érdekesről* értekezik, Imre Sándor Beniczky Péter közmondásait, Szilády Áron pedig a régi szegény legényeket ismerteti. Rövidebb és hosszabb elbeszéléseket Balázs Sándortól, Bartalus Istvántól, Kovács Páltól és Vadnai Károlytól olvasunk. Gyulai Pál *Szolgáló lánya* s Lévay József szép verse: *A muzsák boszuja* a Kisfaludy-társaság üléseiből ismeretesek. Feltünő, hogy Vajda János és Tóth Kálmán nincsenek képviselve az emlékkönyvben. A díszes kiállítású kötet jövedelme — mint ezt a boríték is mondja — Szeged javára van szentelve. Ez az egy körülmény elég arra, hogy az *Árvízkönyv*-et a legmelegebben ajánljuk olvasóinknak figyelmébe.

AZ Ő LEGKEDVESEBB ELLENSÉGE. Angol regény. Írta: Mrs. *Alexander*. Fordította: Zichy Camilla. Budapest, az »Athenæum« kiadása. A két kötet ára: 3 frt 50 kr. — Mrs. Alexander nem tartozik az ismertebb regényírónők közé, de azért élénken, kellemmel tud elbeszélni, s alakjait, különösen a nőket sokszor találóan jellemzi.

A kezeink közt levő regény iránymű. A mellett küzd, hogy a nőket, bármily állásuak legyenek, munkára kell oktatni, mert csak így képesek maguknak jövőt teremteni s az élet bajaival szembeszállani. Traversné — a regény hősnője — alacsony sorsból emelkedik tisztelt állásra, de férjének halála után egy hamis végrendelet mindenétől megfosztja, s ő újra saját munkájával kénytelen megkeresni mindennapi kenyerét. Megváltozott viszonyai közt nem csügged el, kettős buzgalommal dolgozik s munkásságával megnyeri környezetének tiszteletét, s ama férfiu vonzalmát, kinek javára vagyonáról le kellett mondania. Kezét azonban csak akkor nyujtja legyőzött ellenfelének, midőn a végrendelet hamis volta kiderül, s ő nem a véletlen kedvezéséből, hanem jogosan nyeri vissza vagyonát. E küzdelem rajza érdekes epizódokkal és mellékalakokkal tarkázza a regény meséjét. Különösen sikerült az angol kisvárosi élet festése, s a jószívű, de örökké csevegő s mindenről értesülni szerető Lady Styles jellemzése. A regény, bár meséje nem új s benne erősebb compositiót hiába keresünk, érdekes, vonzó munka s — a mit különösen hangsulyoznunk kell — olyan olvasmány, melyet bármely fiatal leánynak kezébe bátran odaadhatunk. A fordítás egészben véve sima, folyékony; egyes idegen szavakat azonban könnyen mellőzhetett volna a fordító.

A JELENKORI OROSZOK. Írta: *Grenville C. E. Murray*, angolból fordította Csurgó György. Budapest, 1880. — Az angol író, egy rövid visszapillantás után, melyben Oroszország történetének főbb mozzanatait sorolja elő a birodalom alapíttatásától kezdve Miklós cár haláláig, a jelenlegi Oroszország politikai, közgazdászati, társadalmi s irodalmi viszonyaival ismerteti meg az olvasót. A kép, melyet rajzol, igen sötét színben tünteti elénk Sándor cár birodalmát. Mindenütt beteges állapotokkal, a bomlás előjeleivel találkozunk. Az angol író érdekes fejezetekben rajzolja különösen azt a szánalmas helyzetet, melybe az orosz köznép uralkodóinak atyáskodása folytán jutott, s végül meggyőződésének ad kifejezést, hogy Oroszországot utóvégre is utól kell érnie annak a sorsnak, mely a szerfelett nagyra nőtt barbár államokra vár: szét kell omlania.

AZ OLCSÓ KÖNYVTÁR-ból, a Franklin-társulat életrevaló vállalatából, a következő új füzetek jelentek meg: 93. *Kártigám*. Regény. Írta Mészáros Ignác. Ötödik kiadás. Bevezetéssel és jegyzetekkel Heinrich Gusztávtól. Füzve 80 kr. — 94. *Amerikai nők*. Rajzok és beszélyek. Angolból fordította György Aladár. Füzve 40 kr. —

95. *Kölcsey Ferenc versei.* Ötödik kiadás. Füzve 60 kr. — 96. *A szegény viltshirei lelkész naplójából.* Beszély. Írta Zschokke Henrik. Németből fordította Sz. M. Füzve 20 kr. — 97. *Aristophanes.* Írta Kont Ignác. Füzve 30 kr. — 98. *Apépi király.* Elbeszélés. Írta Cherbuliez Viktor. Fordította Berényi László. Füzve 30 kr. — 99. *Bankár és báró.* Szomorujáték három felvonásban. Írta Hugó Károly. Füzve 20 kr. — 100. *Történeti rajzok.* Írta Szilágyi Sándor. Füzve 60 kr. — 101. *A magyar közoktatás és közmívelődés némely főbb kérdéseiről.* Csengeri Antaltól. Füzve 50 kr.

KOVÁCS PÁL.

Irta

SZANA TAMÁS.

Kovács Pál, kinek arcképe e füzet élén áll, egy régibb kor öröksége gyanánt szállt reánk. Egyik tiszteletre méltó alakja amaz időknek, midőn Kisfaludy Károly, Bajza, Vörösmarty alkotásai töltötték el ámulattal vegyes gyönyörrel az olvasókat s a nemzet jobbjai irodalmunk gyors fölvirágzásáról kezdtek álmodozni. Ő még hallgatta Virág Benedek bölcs tanácsait, s pályáját a nagy Kazinczy Ferenc egyengette, kivel a még akkor csaknem gyermek Szalay László ismerteté meg.

Kovács Pál, ki Dégen 1806-ik év jul. 1-jén született, ekkor az orvosi tudományokat hallgatta, de neve már nem volt egészen ismeretlen, mert 1827-ben két elbeszélése jelent meg az *Uraniá*-ban, s jövőjéhez szép reményeket kötöttek. Kazinczy Ferenc, a fiatal írók Mentora, bátorító, sőt kényeztető szavakkal fogadta a fiatal orvosnövendéket, azt hivén, hogy iskolájának egyik hívét, s később buzgó apostolát lelte föl benne. Kovács Pál azonban, bár ma is kegyelettel emlékezik a mesterre, nem tudott megbarátkozni annak abstract idealismusával és mindjárt pályájának kezdetén ama zászló alá sorakozott, melyet az *Aurora* írói lobogtattak.

Fejlődésére nagy befolyással volt ez időtájon a Karacs Ferenc családja, melynek nőtagjai: Karacsné Takács Éva s a leány: Karacs Teréz szintén buzgón és sikerrel forgatták tollukat.

Kovács Pál, ki atyjától, Boileau *Pulpitus*-ának fordítójától, mintegy örökségképen kapta az írói kedvet, e kedves körben ismerkedett meg a lendületnek indult magyar irodalom legtöbb képviselőjével; nem csoda tehát, ha írói egyéniségére főkép az irodalom új emberei voltak hatással s csakhamar buzgó harcosává lett amaz új és nemzeties iránynak, mely nem sovárgott többé test nélküli árnyak után, hanem húsból és vérből álló alakokat teremtett s a mythologia istenei és istennői helyett a köznapi élet alakjaival népesítette be a hegyeket, rónákat és berkeket.

Kovács Pál, az örökké vidám kedélyű író, nem merengett a régi nagyság napjain, s miként sokszor elmondták róla, a fenségeshez nem is volt tehetsége; de annál nagyobb gyönyörét találta a magyar élet képeiben s egyszerű, magyaros nyelven, jóízű humorral írt elbeszéléseivel, rajzaival a maga korában oly nagy és méltó hatást ért el, mint kívüle kevesen a magyar irodalomban.

1828-ban a *Koszoru* közölte első e nemű dolgozatát *Kicsinyből mi lesz?* cím alatt. Ugyanitt jöttek később: a *Mindennek van haszna*, *Öreg kérők*, *Melyik a sok közül* s az a keresetlenség, az az egyszerűség, mely elbeszéléseinek egyik főékességét képezte, párosulva humorával s elmés ötleteivel, számos családnak kedvenc házi barátjává tette a fiatal novellaírót. Neve csakhamar országszerte ismertté, kedveltté lőn, a mi nem közönséges tünemény oly időben, midőn az írók nagy része az egyszerűséget póriasnak, ízléstelennek tartotta, csillogó, de üres dagályban pompázott és e ferde úton legtöbbnyire még a félrevezetett közízlésben is támogatásra talált.

Bizonyos elszántság sőt több: bátorság kellett ahoz,

hogy ily viszonyok között valaki egyszerű, népies nyelven fejezze ki gondolatait s mintegy pongyolában jelenjék meg a közönség előtt, mely egész ornatusban szerette látni költőit s abban gyönyörködött legjobban, a mit legkevésbbé értett.

Kovács Pál elbeszélései és vígjátékai e bátorságról tanúskodnak. Ez utóbbi téren azonban nem aratott erősebb, maradandóbb sikereket. Vígjátéki alakjai ugyan szintén tőrül metszettek valának, s élénk dialogjait, elmés ötleteit a *Három csin*-ben s a *Nemesek hadnagyá*-ban a nemzeti színpadon is többször megtapsolták; de a színpadi technikát nem bírta eléggé elsajátítani, s könnyen átlátszó bonyolításai nem tudták a közönségnél amaz ingert fölkelteni, mely a színművek hatásának főbiztosítékát képezi.

Jóval nagyobb sikert aratott humoros elmefuttatásaival.

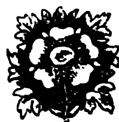
Enemű dolgozatai még ma is gyakran felvillanyozzák a győri közönséget, melynek körében általános tisztelettől és szeretettől környezve negyvenöt éve él.

Kovács Pál, kit életpályája: az emberi szenvedések orvoslása, férfi-korának legmunkaképesebb éveiben szólított el a muzsák szolgálatából, *Beszélyfüzér*, *Thalia* s *Munkák* címek alatt régebben bocsátott közre gyüjteményeket, de azok könyvárusi uton ma már nem kaphatók s az újabb nemzedék előtt jóformán ismeretlenek. Pedig elbeszélései, melyek úgy tárgy, mint felfogás és hang tekintetében mindig megállják helyüket Fáy András művei mellett, nagyon megérdemelnék, hogy a mai olvasóközönségnél is elterjedjenek. Felhőtlen egükkel, szeretetre méltó, élettől duzzadó alakjaikkal és egészséges életnézetükkel üdülésére szolgálnának az ok nélküli búskomorságra és lemondásra nagyon hajlandó ifjabb nemzedéknek.

A veterán író ma már csak szabad óráit áldozza a költészetnek s ily órák terméke az alább közlendő beszélyke

is, melylyel mint a Petőfi-társaság tiszteletbeli tagja, vállalatunkat lepte meg.

Midőn e beszélykét közöljük, el nem hallgathatjuk óhajtásunkat: vajha visszatérne keble oltárához, s mint élte hajnalán tette, most a vidám alkonyon is a muzsák szolgálatának szentelné tevékenységét.

PISTA BÁCSI BUNDÁJA.

BESZÉLYKE.

Irta

KOVÁCS PÁL.

VANNAK az életben — nem mozzanatok, miként a szónokok, nagyobb szabású beszédeiket kezdeni szokják; hanem emberek, kik Istvánnak, Mihálynak, Györgynek, stb. kereszteltetnek, s ugyan így vannak sírköveikre is vésve neveik; de azért életükben csak Pista, Miska vagy Gyurinak hívja őket mindenki, még fehér szakállas állapotukban is. — S hol teremnek ezek a jó földi szentek? — Biz' ezek sok családban felnőnek a többi között magnak, mint a vereshagyma-fejek, és a spárgák, a nélkül, hogy mint az említett, magnak hagyott növények, gyümölcsöznének; de azért fölötte hasznosak, s nem ok nélkül neveztük őket fölebb földi szenteknek; mert szükség van azokra a földön, épen úgy, mint angyalokra a mennyországban. — Boldog az a család, melynek a többi között ily magnak hagyott tagja is van, mert ezek sok jót művelnek ott. Igaz, hogy néha roszat is; a mi azonban mind jó szándékból történik! — Ezek békítik meg leghamarabb a haragos kis fiucskát kedélyes ordításában, s földön heverő mérgében a náluk mindig készletben levő cukorkákkal vagy aranyos diókkal, — ezek lovagoltatják legtöbbször térdükön — mintha csak cirkusz-hölgygyé akarnák idomítani azt

a kökény szemű bájos kis teremtést, ki ezen jó mulatságért oly angyali mosolylyal fizeti mesterét, rongyos bankó helyett, — ezek rontják fogaikat cukorkákkal, a körülöttük csúszómászó kicsikéknek, — ezek adják a vásottabb fiuk nyelvére az első ártatlan káromkodást, melyet aztán oly jó ízűn nevet még a papa is, mintha csak a «Miatyánk»-ot hallaná tőlük, — ezek dugják ugyan ezeknek szájukba az első szivart, azon kikötéssel, hogy ezt aztán meg ne mondják ám az anyjuknak, ki aztán halálos félelmet áll ki, a szédelgő fiuk halvány, hideg arcát látva, s két napon át csak széki fű herbatéval traktálja őket, azután pedig nem mer nekik több töpörtős pogácsát adni, azt vélvén, hogy az volt bajuk okozója! — s midőn már felcsiperedtek a kis fiuk, ki ülteti őket először lóra, hogy arról bukfencet hányjanak le? Nem más, mint a jó Pista bácsi. — Ki sütteti el az első pisztolyt velük, hogy később párbajt víjjanak azzal? Nem más, mint a jó Gyuri bácsi; — s ezek a jó bácsik vezetnék még talán az első hölgytársaságba is öcseiket, ha akkorra már maguk kissé kopott arszlánokká nem lettek volna! Szóval, a sok rosz mellett, egy kis jót is tesznek ezek az úgynevezett jó bácsikák, nyilván és titokban, a leendő kis hazafiak között!

A mi családunkban is volt egy eféle magnak hagyott jó Pista bácsi, ki velünk, öcseivel és hugocskáival szinte elkövеté mindazt, mit fölebb már elszámláltunk, — bár a mi jó anyánk, s talán még jobb édes apánk sokszor korholák őt ezen úgynevezett kedvtöltéseiért; de mi végtelenül szerettük őt, s úgy csüngtünk néha rajta, mint öreg fáján az édes alma.

Apánknak legifjabb fivére volt ő, de mikor velünk játszadozott, harmincadik évét már átlépte, sőt valószínűleg a negyvenedikhez közelebb volt, mint ehez. Jó magatartású, egyenes derekú, nyájas arcú férfiu volt; bár azért Adónisznak épen nem lehetett őt tartani, a minek leginkább az volt oka, hogy gyermekkorában jól megverte arcát a ragya, két

felső fogát pedig kirugta egy csikó, patájának nyomát hagyva felső ajakán, mely ennek következtében kissé ferde irányt vőn, olyformán levén félrehuzva, mintha mindig mosolyogna, mint Hugo Viktor *Nevető ember*-e; a mi nyájas arcához bármily jól állt is, de haragos korában, ez örök mosolyra vont ajak, a szépészet szabályainak legkevésbbé sem felelt meg. — Ezen elemi csapások következtében bajuszának talaja is sokat szenvedvén, hasonlíta az kicsiben egy rögös szántóföldhez, melynek göröngyei között csak imitt-amott kandikál ki egy-egy fűszál. — Szegény Pista bácsi orra alatt is ritka volt e szerint a vetés; de az egyes szálak annál erősebbek, úgy, hogy *összetartásra* nem bírhatá azokat a legnemzetibb bajuszkenőcs sem, — ezzel legalább valódi magyar jellegüket tanusítván. S talán ezen körülménynek köszönhettük, hogy a jó Pista bácsi mind végig köztünk maradt agglegénynek. — Pedig a nőnem iránt nem lett volna egészen érzéketlen; sőt a kis leánykákat nagyon szerette, mert azokkal tetszése szerint bánhatott, ha hozzájuk fért. Térdein hintázta, ölbekapta, összecsókolta őket; bár azok bújtak előle mindig, félvén tüskés bajuszától s szakálától, kivált a hét vége felé; mert Pista bácsi egy héten csak egyszer, vasárnap, szokott borotválkozni, s szombatra úgy megnőtt a szakála, hogy akár a sül-disznó tövises bőrét, akár az ő ajkait nyomták volna a kis ártatlanok gyönge arcaira. — Utóbb aztán, midőn ezen kis bujkáló szentek fölserdültek: bezzeg előjöttek rejtekeikből Pista bácsi tiszteletére, bátran, kihivólag, úgy, hogy szegény most meg azon ijedt el, hogy tőle már nem is félnek a leányok!

Egyszer azonban, a mint mondják, mégis meg akart házasodni. Egy becsületes szűcs mesterember lakott átellenben hozzánk. Valami német neve volt, de biz' én már elfelejtettem. Különben sem igen hallhatá az ember nevét; mert közönségesen csak a »gazdag« szűcsnek hívták, mint már ez kis városban szokás. Szegény jó anyámat sokszor boszantá az a puffogatás, melyet nyáron a téli bundák

kiporolása az utcán, hozzánk oly közel okozott. Meglehet, hogy Pista bácsit is ezen lárma figyelmezteté, hogy tekintsen át a «gazdag» szücs házára, melynek egyik ablakában, egy idő óta, szép fiatal leány szokott ülni, varrogatva hol bőrt, hol posztót, már a mint a mesterség hozá magával. — Mikor már az ablakismeretség megtörtént; bejutni a házba! volt az első, igen nagy fontosságu feladat. De miképen? — Pista bácsi ezt is kitalálta; a szerelmes ember igen találékony szokott lenni. — Legegyszerübb lesz — gondolá magában — egy új «szücs-bundát» rendelni meg magának a derék szűcsmesternél, s annak vörös «tulipántjait» talán maga a szép Száli kisasszony fogja felvarrni. Pompás gondolat! a terv teljesen sikerült. — Pista bácsi egy hét mulva, a sok bunda-látogatás alkalmából, ura lett a helyzetnek, s a szép Szálika mellett *állást*, azután pedig *ülést* is foglalt magának az ablakban. — A derék szücsmesternek hízelgett ez ismeretség. Pista bácsi, ha mindjárt nem is valami *tekintélyes*, de minden esetre *tekintetes* úr volt, jó nevű nemes magyar családból, — s ha az ő Szálikáját csakugyan feleségül veszi, úgy abból is *tekintetes asszony* leend, — s ez volt a derék, gazdag szücs bundás vágyainak netovábbja! — varrt is aztán Pista bácsinak örömében, s a szép jövő fejében, olyan cifra bundát, mely hetedhét országra szólott.

Azonban a szép Szálikával kissé nehezebben ment a dolog. Neki még nem volt eddig semmi úgynevezett *férfiismeretsége*, tekintetes úrral pedig csak a boltban beszélt olykor, ha mint vásárlónak a «Vater» új bundáit mutogatta.

Pista bácsi sem volt valami beszédes szónok, s addig keresgélé a cifra szavakat, melyekkel beszélgetését egy fiatal hölgygyel akará ékesíteni, hogy ezalatt csaknem mind a ketten elalvának.

Egyszer aztán kissé több bátorságot hozván át magával hazulról, azt kérdé elég merészen Szálikától:

— Hát miért hívják magát Szálinak?

— Furcsa! — tekinte reá bámulva a szép szücs-leány — hát azért, mert ez a nevem.

— Hát hol vette maga ezt a nevet?

— Nem *vettem* én sehol; *ingyen* kaptam a tisztelendő urtól!

No most le vagyok viccelve! hüledezék magában egy kis szégyennel Pista bácsi, — most már vissza kell vágnom a tromfot. Azért hangosan így folytatá:

— De hát micsoda név az a Száli?

— Mi-e? Hát azt sem tudja? Rozáli!

— Akkor hát miért hivatja magát Szálinak? Hiszen minden harmadik zsidóleánynak Száli a neve! Legyen inkább Róza!

— De ugyan miért lennék én Róza, mikor már Száli vagyok?

— Csak azért édesem, hogy én megkérdezhetném magától: akar-e az én *rózsám* lenni?

No most kvittek vagyunk! gondolá magában egész elégültséggel Pista bácsi.

Szálika azonban varrásáról szemeit föl sem vetve, hallgatott, — s Pista bácsinak ezen költői kérdését felelet nélkül hagyta!

Hanem hát ez alatt elkészült a végzetes bunda, melyen maga a «gazdag» szücs dolgozott legalább két hétig; ki is cifrázta úgy, hogy nem volt annak párja egész vármegyében!

Ebben még szerencsét próbálok, — biztatá magát Pista bácsi, — s ha ez sem használ, úgy nem áll az, hogy: Hej bunda, a bunda! mégis bunda a bunda!

El is látogatott másnap este mindjárt új bundájában Szálikához, ki ott ült magányosan fél homályu kis szobácskájában, a kályha mellett. Pista bácsi feladatának nagyságától áthatva, tisztességesen melléje telepedett, s elkezdett neki beszélni a mai *hidegről;* holott szerelmének, bundájának s a kályhának *melege* minden vérét a fejébe hajtá már.

Egy hosszabb szünet alatt aztán, melyet Szálika sehogy sem vállalkozott ékesszólásával megröviditeni, elkezdett Pista bácsi ásitozni, a mi nála mindig biztos előjele volt a nem sokára bekövetkezendő csendes álomnak, s egy mélyebb bólintással súlyegyent vesztve, bundástól együtt lefordult a szék mellé. Ennek neszére Szálika, ábrándjaiból fölrettenve, azt vélé, hogy a tekintetes urat új bundájában megütötte a guta. Elkezdett hát ijedten segítségért kiabálni, a minek üdvös eredménye lőn, hogy a derék szücsmester első legénye a szomszéd szobából rögtön a hely szinén termett s a félig ájult tekintetes urat szerencsésen lábra állítá. Szegény Pista bácsi pedig úgy elszégyenlé magát Szálika és derék megmentője előtt, hogy bundájába bujtatott hosszu orral még csak jó éjszakát sem kivánva senkinek, sietve elhagyá a «gazdag» szűcs lakát, azon határozott föltétellel, hogy annak küszöbét ebben az életben többé átlépni nem fogja! S ezt nagyon bölcsen is tevé szegény Pista bácsi; mert pár hét mulva Szálika atyjának első legényével már jegyet váltott, s így ő a «gazdag» szűcs házában nem csak *bundát*, hanem *kosarat* is kapott volna. — Bundáját pedig másnap mindjárt potom árért odaadta egy zsidónak, azon föltétel alatt, hogy azt a másik vármegyébe vigye eladni, hogy ő meg ne láthassa valaha szerencsétlenségének okozóját!

Maga azonban e gyászeset annyira elszomorítá szegény Pista bácsit, hogy meghiusult szerelmének keservében nem ugyan az *italnak*, mi reá nézve talán jobb lett volna; hanem az akkoriban ugynevezett *literaturának* adta magát. Talán még verseket is írt; legalább az asztalán heverő papírdarabokon lehete olvasni ilyenféle körmönfont kadenciákat: asztal = magasztal, — dőre = bőre, — csinálom = kínálom, stb. — Hogy ezen poétai *csizmatalpak* kaptak-e később *fejelést?* nem bizonyos; miután szétszórt irkafirkái közt egész költői öltözetet nem fedezhetett föl senki, hanem olvasni nagyon szeretett s hajlott korában napjainak legnagyobb részét csak ezzel tölté; annyi esze azonban volt, hogy éjente

csak aludni szokott. Kedvenc olvasmányai voltak: *Kovács József* feszesen rímezett versei, — *Édes Gergely* danái, és *Tuba*, az égő és oktató szerelem *Sebestyén Gábortól.* Ez ideálja volt! — Később neki vetemedett *Csokonai V. Mihály* poétai munkáinak is, melyek közül a *Csikóbőrös kulacs*-ot könyv nélkül megtanulta, míg végre annyira haladt a dicső pályán, hogy *Himfy szerelmei*-be is belekapott; de ezeket csak ünnepnapokon szokta olvasni. Költői ebédjeinek ezek voltak konfektjei.

Ha az újabb költők műveit ajánlák neki, azt szokta rá mondani:

— Az a ti újabb szépliteraturátok, nem ér egy fakovát, mert idétlen és ízetlen is. Hiszen a mostani poéták, még csak jó kadenciát sem tudnak csinálni. Náluk például: ezen szóra *cinege*, az a kadencia, hogy: *bibic!* mert mindenikben megvan a *c* és az *i* betü. Mily másként hangzanak Kovács József versei? Például:

Szép szegfü a Flóra keze,
Be szépen felpipereze! stb.

Ez aztán kadencia! Hát még az a Sebestyén Gábor! Hogyan is van csak? aszongya:

Jer Tubám, valamit sugok.
Eljött, s felé hajoltam, —
S míg fülébe zúgok-bugok:
Az alatt megcsókoltam.
Ő pedig azzal az érccel,
Melylyel strimflit köt vagy fércel;
Megfenyegetett engem! —

Az a «strimfli» mily népies! «érccel fércel» mily kadencia!

Hát a humor! van-e abból a mostani szépliteratúra összes poémáiban annyi, mint ebben, ni! hogy asszongya:

Bandi cigányt egy rozsdás vas
Bicsakkal a borbély-inas,

Ki borotválni most tanul:
Kinozza irgalmatlanul.
Kérdi Bandi kip-kapkodva:
«Micsoda vas a b rotva?»
««Acél! felel az inas, a
Legjobb acél ennek vasa.»»
«Nem hijába — mond a cigány;
Mert a szemem is szikrát hány!»

Hát tudnak a mostani úgynevezett «költők» ilyet vagy ezekhez hasonlót produkálni? soha! de soha!! Pedig a ki ezt írta, az nem is volt költő, hanem csak «fiskális»! Ilyen volt szegény Pista bácsi «szépliteraturai gusztusa!»

Mire Pestből «Budapest» lett: Pista bácsi már igen elöregedett. Váltig ösztönöztük őt, hogy rándulna le egy pár napra, megnézni Magyarország ujjászületett fővárosát.

— Nem én! — szokta rá mondani; második peleskei nótárius nem akarok lenni; semmi vágyam a «janitorságra»!

— Legalább a színházakat nézze meg! — biztatók őt.

— Nem adok én a színházra semmit! — felelé. — A ki valódi művész, az egy ponyva-sátor alatt is megmutathatja mesterségét. A hogy hajdan, az én időmben *Medve* úr játszott egy vad embert az *Arany idők*-ben; Pesten olyan színész most nincs!

— De az opera? —

— Opera! hát van-e olyan szép opera széles e világon, mint a *Béla futása?* — Ezzel rákezdé in natura, nagy keservesen énekelni:

Eleim e gyászhazának
Sok vitézeket adának;
Mégis el vagyok felejtve,
E kősziklák közé rejtve, —
Eltemetve! —

— Nincs az a talián énekes a pesti színpadon, a ki ezt így el tudná danolni; mert ide hát érzés kell, meg szív: nem — trilla! az áldóját!

Mikor pedig Pista bácsi így végzé beszédét, akkor megszünt minden okoskodás. Nem is ment ő Budapestre soha!

Ereje e közben napról-napra hagyogatta, már jóval túl volt hetvenedik évén. És ő mind e korig csak egy rövid, térdig érő gubában járt télen is. Féltettük a meghűléstől; azt tanácsoltuk hát neki: csináltasson magának egy bundát. De hallani sem akart róla. Már ez a szó »bunda« fájdalmas emlékeket költött fel szívében. Azt gondolta, kötekedünk vele, vagy gúnyt akarunk űzni multjából, melyben még most is oly nagy fekete pontul tünt föl neki ama végzetes bunda! Biztosítottuk, hogy ez egészen különbözni fog attól a »másik«-tól, — ezt nem is szücs fogja varrni, hanem szabó. Mind hiába! ő hajthatatlan maradt. A tél ez évben meglehetősen lanyha volt; de március hóban újra beállt a hideg s a zord éjszaki szelek fagyot hozának ismét. Elhatároztuk, hogy Pista bácsit akarata ellenére is egy jó meleg bundával lepjük meg születésnapjára. Mikor aztán az az új bunda ott lógott a fogason, nem haragudott érte, sőt úgy látszék, kedvét lelte abban. De épen az eddigi könnyű öltözködés náthát hozott reá, e miatt szobáját nem volt szabad elhagynia vagy két hétig, s így a szép új bundát nem használhatta. Mire pedig a bajából kiépült, ismét meglágyult az idő, s a bunda csak a fogason maradt. Szobájában gyakran magára vevé azt s rendkívül tetszett neki, mint gyermeknek az új játék. Ő is második gyermekkorát élte már szegény!

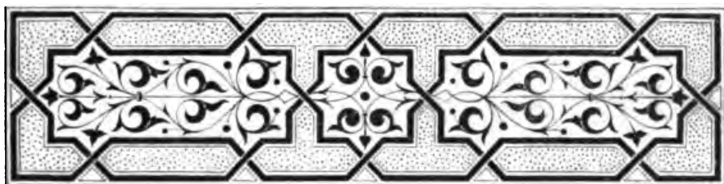
Az idő ez alatt tavaszodni kezdett, s így a bunda most is csak ott lógott a fogason. Nagyhéten elborult az ég, a hűs légben gyanus felhők hajszolák egymást.

— Meglássátok gyerekek, rövid időn havunk lesz! — mondá palástolhatatlan örömmel Pista bácsi. — Hisz' a fehér husvét nem oly nagy ritkaság ám a földön! — s emlékezék az évekre, melyekben husvétkor erősen havazott!

Nagypénteken elhatározta, hogy új bundájában fog a

templomba menni. Meg is tette; s ez volt szegénynek legnagyobb szerencsétlensége. A finom, tömött bélésű bundában kimelegedett, kissé megizzadt, míg a templomba ért, ott azonban meleg bundájából kibontakozva, meghült, tüdőgyuladást kapott s egy hét mulva meghalt! És pedig meghalt a nélkül, hogy Csiky Gergely *Proletár*-jait látta és Arany János *Tengeri hántás*-át olvasta volna. Szegény Pista bácsi!

A PILLANGÓ HALÁLA.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Szegény pillangó! Haldokolva ott ül
Egy rózsatőn és végpercére vár;
Tolongnak hozzá gúnyos szánalommal
A dolgos hangya és sok bölcs bogár.

«Lám!» szól a hangya, «megmondtam, hogy így jársz,
Ily sorsra jut, megmondtam, a ledér;
Csak kezdetén vagyunk még a tavasznak
És a te pályád immár véget ér.

Minket lenéztél, — és mi vígan élünk,
Van fris egészség s jólétből telik;
Ha dolgoztál, izzadtál volna, mint mi,
Élhettél volna száz esztendeig!»

«Sajnállak!» mond egy vékony lábu szöcske,
«Megölt a mámor! Látod, kedvesem,
Én is vagyok szerelmes, sőt örökké
Epeszt a vágy, de én máskép teszem.

Én cirpelek sorvasztó szerelemről
Bús kobzomon egész éjeken át,
De ez nem ront meg, — és hozzá mindennap
Jó étvágygyal eszem a vacsorát.»

«Botor lény!» mond egy harmadik, nagy orrú
Komoly bogár, ki túrja a sarat.
«Röpködtél, égtél, enyelegtél folyvást,
A gyönyör elszállt . . . nos, hát mi maradt?

«Elfonnyadt arc, lecsüngő gyönge szárnyak,
Minden tagodban láz és sorvadás!
Maradtál volna, mint én, a homokban,
Most nem halnál meg, hiu kéjvadász!»

S a negyedik szól: «Oh szegény barátom!
El kellett volna csúfitnod magad!
Az volt a baj, hogy szárnyakkal születtél!
Mért nem vágtad le röpke szárnyadat!?»

Igy szólnak sorra. — Meglebbenti szárnyát
A bágyadt lepke és halkan felel:
— ««Mit szántok engem? Én e szép világot
Megbánás nélkül, bútlan hagyom el.

A merre szálltam, halmokon, mezőkön,
Minden virág szerelmes volt belém,
Mind engem csókolt, engem boldogított,
S én valamennyit hévvel ölelém.

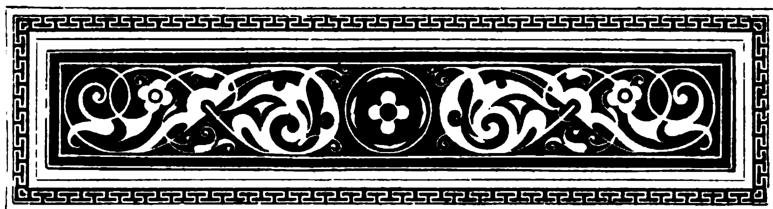
Ha sejtenétek, mit éreztem én át,
Jajgatnátok önsorsotok felett,
S a boldogságnak egy pillanatáért
Oda dobnátok minden életet!

Ti szántok engem? unalom szülötti,
Engem siratni jöttetek ide?
Oh nyomorúltak! Több, száz éveteknél,
Az üdvösségnek egy lehellete!

Hő napsugár, kék ég, virágok fátyla
Takarta el előlem a valót,
A szerelem ringatva vett karjára, —
S most, mielőtt ébredném, meghalok!»»

Szólt s hangja elhalt. Egy végsőt sohajtott,
Melyben még egyszer föllángolt a mult
Összes heve. — Aztán, a hol leszálla,
A rózsa szívén csöndesen kimúlt.

JÉZUS ÉS A BOLDOGSÁG.

Irta

REVICZKY GYULA.

Mi a boldogság? — Ha megkérditek az útcaseprőtől, ki a kövezeten aluszsza délutáni álmát, s kit nagyúri fogat zöreje ébreszt föl, azt fogja mondani: a puha ágy és a terített asztal. Vagy kérdjétek meg az örökké mosolygó udvaronctól, ki orra alá tartja zsebkendőjét, ha kérges tenyerű béressel találkozik. Ő a boldogság alatt rendjeleket, nagyúri kegyet, szolganéptől jövő hódolatot ért.

Mi a boldogság?

A gazdának jó termés és sok bor; a művésznek a dicsőség; a nagyvilági delnőnek udvarlók, csipkék, bálok, szórakozások, a hadvezérnek nyert csaták, a diplomatának sikerült cselfogások. Az anya gyermekébe, a szerelmes hű kedvesébe, az ajtatos imádságba, a torkos az eszem-iszomba és a fösvény aranyaiba helyezi legfőbb üdvét.

Mi tehát a boldogság? Az, a mi után legjobban vágyódunk, a minek elérése legnagyobb gyönyört okoz nekünk, a mi lelkünkben harmóniát hoz létre és a mi minden ember végcélja és legfőbb törekvése. Általánosságban nem is lehet másképen meghatározni, mert azt mint a mennyei üdvet szem nem látta, fül nem hallotta, de annyi bizonyos, hogy mindenkinek legforróbb vágya a boldogság s minden emberi

tett csak eszköz ennek elérhetésére. Ezért annyiféle a boldogság képzete, a hányféle az emberi természet. Az egyik ember küzdelem, a másik nyugalom után áhitozik; ez azt tartja: «jól élt az, a ki jól elrejtezett», míg amaz önelégült, ha «nevét kiküzdi a mély homályból». Van, a kinek kín meghajtani derekát, s van, a kinek kín egyenesen járni; szóval, a mi az egyik embernek gyönyör, másiknak fájdalom lehet. A boldogság is a lélek éghajlata szerint változik mint a madarak tollazata; szenvedélyes lélek tarka, hideg lélek szürke képet alkot róla magának.

De a boldogság kéje és vágya mindenkiben él. A szellem és szív nagy reformátorai mindenha a boldogság titkának megoldásán fáradoztak s a vallásalapitók, mély gondolkozók és nagy költők egész sora arra szentelte életét, hogy enyhítvén az emberiség nyomorán, azt egy lépéssel közelebb hozza a boldogsághoz. Az a tudat, hogy a boldogság igazában örökké csak vágy, Tantalus gyümölcse marad, s hogy mindenkit meggyőződése szerint az boldogítana legjobban, a miben szűkölködik: a szegényt a gazdagság, az elnyomottat a hatalom s a beteget az egészség, — ősidőktől fogva élt a népekben; ezért a túlvilágra, a halál utánra helyezték az igazi üdvösséget s még a legderültebb világnézetű népnek, a görögnek is volt Léthéje, mely eltörölte a földi szenvedésekre való visszaemlékezést. De a földi boldogság se volt náluk nap, mely minden szívbe egyformán süthet; szerintük annak három föltétele volt: egészség, becsületesen szerzett vagyon és szépség. Mindezekkel együtt kellene járnia a vágyak megfékezésének; azért legszentebb templomukon az Ismerd meg magad mellé a Tarts mértéket is oda volt írva; mert ők az isteneket is úgy képzelték, hogy a mértéken túl boldog embert megírigylik és csapásokat küldenek reá. Epikúrosz és Arisztiphosz azt állitották, hogy a gyönyörűség képezi a boldogságot, melyet a bölcs és a közember egyaránt keresnek, azzal a különbséggel, hogy az tud nélkülözni némely, később

fájdalmat és kellemetlenséget okozó élvezetet, míg ez csak a közvetlen élvezeteket keresi. Szerintük az igazi boldogság nem a pillanat, hanem az egész élet élvezete; ezért csak az erényes ember lehet boldog és a lélek gyönyörei nagyobbak, mert tartósabbak a test gyönyöreinél. Diogenes a mindenről való lemondást tartotta boldogságnak. Epikúrosz — kit tévesen tartanak a pusztán testi gyönyörök hirdetőjének — e kettő arányos egyesítéséből származtatta az önmegelégedést, mint a boldogság egyedüli talaját. Szokratesz kissé optimisztikus ethikai rendszerének veleje abban állott, hogy a boldogság minden ember célja és ohajtása s az inditó ok minden tettre. Az emberek csak azért szenvednek, mert tévesek abbeli nézeteik, melyek a boldogság alkotó tényezői.

A trópikus India, pálmái és lótuszvirágai dacára sokkal sötétebb eszmékkel vívódott. Buddha tana szerint a boldog embernek is van oka kétségbeesni, mert embertársai szenvednek s mert nem az a szerencsétlenség ad okot a szomorkodásra, mely önmagunkat ér, hanem az, melyben embertársaink sínlődnek. A világ és az emberiség nyomora örökké való. Ez a nyomor pedig áll: a születésben, a betegségben, a tehetetlen vénségben, a szándékokkal és fáradozásokkal járó nyugtalanságban és kínban; annak érzetében, hogy az óhajtott dolgot el nem nyerhetjük; az elválásban attól, a mit szeretünk s a találkozásban azzal, a mit nem szeretünk. A világ minden dolga hiú. A szerencsére mindig szerencsétlenség következik. A legvégső és legnagyobb baj pedig az állhatatlanság. A születés állhatatlan és semmis, mert a halálra vezet, az ifjuság, mert a vénség követi, s az egészség, mert a betegség szokta felváltani. Minden a mi létezik, ismét el is múlik. Ez a szakadatlan változás pedig fájdalommal és szenvedéssel áll kapcsolatban. A gyermekkor a tehetetlenség fájdalmában sínylik; az ifjuságot ki nem elégithető szenvedélyek nyugtalanítják; a vénséget a gyöngeség s a betegség kínozza s ha végre felszabadít

a halál, kezdődik az újjászületés ugyanoly vagy még nagyobb kínokkal. A baj s a szenvedés általános; az ember rendeltetése, hogy elveszítse azt, a mit legjobban szeret, az állaté pedig, hogy más állatnak táplálékul szolgáljon. Buddha, a legmélyebb és legpessimistikusabb vallás alapítója, semmiféle boldogságban se hitt. Ő e földi lét sansarájában csak szenvedést és mulandóságot látott és csak a teljes megsemmisülést, a nirvánát mondta fájdalom nélkülinek. Utolsó szavai voltak: Semmi se tartós!

A világ két más legelterjedtebb vallása, a brahmanizmus és a keresztyénség szintén sötét háttérrel bír és az újabb filozófusok még zordonabb szinekkel festik az emberek ú. n. erényeit és boldogságát. A renaissance-korbeli olasz atheista iskola bölcselői: Pomponazzi, Cardano, Telesio és Campanella s még inkább az angol induktiv iskola és francia hívei megtagadták az emberi természettől a jog és kötelesség, erény és bűn veleszületett érzetét s azt mondták, hogy e fogalmak csak az élet lefolyásának megfigyeléséből származtak, mely azt mutatja, hogy az erény kevesebb, a bűn pedig több szenvedéssel jár és csak azért kell a jót tenni, mert, ha nem teszszük, szenvednünk kell. Locke azt mondja, hogy a jó és rosz nem egyéb, mint élvezet és fájdalom vagy a mi nekünk élvezetet vagy fájdalmat szerez és okoz; Hobbes szerint pedig a jó és rosz csak vágyainkat és ellenszenvünket jelző fogalmak, a mi körülbelül egyértelmű Hamlet szavaival, hogy «nincs a világon se jó se rosz; gondolkodás teszi azzá».

Ez a bölcselkedés körülbelül oda vezet, hogy nem az erényes ember boldog, hanem az, a ki jól tudja megválasztani azt, a mi neki élvezetet okoz és elkerülni, a mi rá nézve fájdalommal jár.

Egészen más ethikai rendszere van Rousseaunak. Szerinte az ember a természeti állapotban volt legboldogabb s mentül többet foglalkozott a világgal, önmagával és az emberekkel, annál inkább eltávozott az emésztő vágyak nélküli

élettől, a szenvedélyekben szűkölködő nyugalomtól. Szerinte csak az adhatná vissza az emberiséget a boldogságnak, ha visszatérne az eszmék nélküli természeti állapothoz, mert az eszmék beteggé teszik a lelket.

Rousseau e felfogása merőben ellenkezik a nálánál mélyebb és tárgyilagosabb Schopenhauerétól, ki a nyugodt szemléletet tartja a legkevesebb fájdalommal járó állapotnak. Közel jár az általa különben is dicsőített nirvána tanához, a mennyiben nem ismer el semmi *positiv* élvezetet. Szerinte minden élvezet *negativ* és csak a fájdalom *positiv* s a legboldogabb ember nem az, a ki legtöbb gyönyört, hanem a ki legkevesebb fájdalmat érez. „Tehát ne az élvezetet keressük, hanem a fájdalmakat kerüljük, mert egy fájdalom tönkre tesz száz örömet.

Jézus egészen másképen fogta fel a boldogságot, mint az itt felsoroltak bármelyike. Szerinte az nem volt nyugodt állapot, hanem a lélek legerősebb emotiója, melynek ép úgy van szüksége fájdalomra, mint a fénynek sötétségre, hogy azt megvilágítsa. Az ő boldogsága a megvigasztalt fájdalom, mely talán magánál az örömnél is édesebb. Phædonban Sokrates is, miután levették róla a láncokat, a gyönyörűség és fájdalom benső rokonságáról elmélkedik, s a fájdalom hiányát gyönyörűségnek mondja. A mi Aranyunk is azt tanítja, hogy «fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze» s hogy az emberi szívnek is:

«Mint a lankadt földmívesnek
Pihenő tanyája,
Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.»

Jézus boldogsága az ég könyzáporától nedves virág, melyet a nap sugarai csókolnak. Ő nem bölcselkedett, de tudta, hogy van öröm, a mely fáj, és fájdalom, a mely édes; tudta, hogy örömtől is lehet sirni, és hogy a fájdalom közé is mennyei üdv vegyülhet. A boldogságot ő a

lélek szivárványának képzelte, mely könyekből keletkezett és az érzelmek ugyanannyi színében ragyogott. Az egyhanguság, a folytonos egyféleség megszokottá, sőt unottá teszi az örömet is, míg a fájdalom, ha balzsamot tesznek rá, annál fogékonyabbá tesz a gyönyörűségre. Ezért mondta a gond és bajok nélkül élőkről: «Jaj nektek, gazdagoknak, mert megvagyon a ti vígasztalástok!» és hogy előbb lehet egy tű fokán hajókötelet húzni keresztül, mint hogy egy gazdag menjen be a boldogság mennyei országába. A ki bajok nélkül született, szenvedések nélkül élt, sohse fogja érezni a boldogság becsét; közönséges dologgá lesz előtte, mint az egészség.

A boldogok meg vannak fosztva a remény édes érzetétől, a vígasztalás balzsamától s a kiket szánunk, mélyebb örömre képesek, mint a kiket irígylünk. Jézus, a gyöngék védője, a szegények vígasztalója, a bánatosak orvoslója a lélek jóságától tételezte föl a boldogságot. Köznapi lélek a szerencse ölén is sivár életet él, míg a nemes lelkek mint a sors vértanúi is hallelujáznak.

Tanait a boldogságról az ismeretes «nyolc boldogság»-ba foglalta össze. Ezek elseje, mely így hangzik: «Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa», sok találgatásra adott okot. Az egyház ezek alatt azokat érti, a kik szeretnének szegények lenni, Strauss Dávid szerint Jézus a tulajdonképeni szegényekre gondolt; legközönségesebben az ostobákat tartják lelki szegényeknek, a mi szintén csak félig felel meg e fogalomnak. Azt hiszem, azok a lelki szegények, a kik, mint Prospero szigetén elrejtve élnek, az arany középszer hívei, kevéssel beérik és szűkre szabják vágyaikat.

A második makarizmus: «Boldogok, a kik sirnak, mert meg fognak vígasztaltatni», gyúpontja Jézus eszméinek a boldogságról, s ugyanazt a viszonyt tünteti fel, mely a természetben található, ha eső vagy éjszaka után kisüt a nap, vagy ha a telet felváltja a tavasz.

A harmadik pont: «Boldogok az alázatosak (Károli Gáspár) vagy szelídek, (Káldi-Tárkányi szerint) mert ők bírják a földet», azt jelenti, hogy ezek nem jönnek egymással viszályba, nem gyűlölnek senkit, nem versengenek és nem keltik fel senki haragját, sőt már meglevő haragot is eloszlatnak, mert, mint a zsoltáros mondja: «A szelídség megtöri a haragot».

Boldogok továbbá a kik éhezik és szomjúhozzák az igazságot, mert meg fognak elégíttetni. Strauss szerint itt szintén a testileg éhezőket és szomjazókat kell érteni, a mi akkor körül-belül egyértelmű volna a második boldogsággal. De ha az igazságot szomjúhozzák, akkor azért boldogok, mert az igazság megnyugtat; a bölcseket csak az elégíti ki; ez az ő boldogságuk és Schopenhauer szerint a két főerény egyike.

Ötödször: «Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek». Vagyis, a mily mértékkel mér valaki, olyannal mérnek neki vissza, a jótett magamagát jutalmazza meg.

A hatodik boldogság: «Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az istent», Hugo Victori szépségű mondás. Az ember mindent saját lelke tükrén át néz; a búsnak bús, a gonosznak gonosz az egész világ. A tiszta lelkűek tiszta lelkükön keresztűl nézik a világot. Ők csakugyan meglátják az istent.

Hetedszer: «Boldogok a békességesek, mert isten fiainak hívatnak». Ez körűlbelűl ugyanazt jelenti mint a harmadik boldogság.

Végre nyolcadszor: «Boldogok, a kik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa». Ez a vértanúk hymnikus boldogsága.

Jézus tehát a következőket mondta boldogoknak: a megelégedetteket, a megvígasztalt szomorkodókat, az alázatosakat és békeszeretőket, az igazságosakat, az irgalmasokat, a tiszta szívűeket és az igazságért üldözötteket. E pár

sor foglalja magában Jézus egész ethikáját; ezek szerinte azok az *erények*, melyek boldogítanak. Köztük van Schopenhauer két főerénye is: Az igazságosság mint férfierény és az irgalom mint nőerény, és köztük van mind az, a mi embert igazán jóvá és boldoggá tehet, olyanná, mint azok voltak, a kiket Jézus megáldott.

DOKTOR KILIS.

ELBESZÉLÉS EGY BÁNATOS FÉRFISZÍV TÖRTÉNETÉBŐL.

Irta

BODON JÓZSEF.

EGY értelmes, jóra való magyar ember nem régiben olyan okiratot kapott, mely korunkban a legelterjedtebb nyilvános okiratok közé tartozik. Az okirat homlokán ez állt: «Fizetési meghagyás», az alján pedig egy ilyen név feketélt: «Doktor X., pénzügyőri biztos».

Tartalmával azonnal tisztában volt, de az aláíró neve nagy szöget ütött a fejébe. Hiába csűrte, csavarta az eszét, teljességgel nem bírta kisütni, mit kereshet egy orvos-doktor a fináncok közt.

Megmutatta az okiratot több értelmes, jóravaló magyar embernek. Ezek is sokáig törték az eszöket, de eligazodni rajta egyikök sem tudott. Abban állapodtak meg, hogy a dolgot egyátalában nem értik és hogy nagyon furcsa világot élünk.

Végtére egy arra felé vetődött prókátor fejtette meg a nehéz rejtvényt. Doktor X. ügyvédségre készült, de aztán finánc-biztosnak csapott fel. Tehát ő jogtudor.

Úgy beszélik, hogy nagy tudományú, komoly férfiak előtt szóba került volna, nem kellene-e Plátónak és Szokratesnek doktori diplomát adományozni? Szó sincs róla, hogy a két ócska görög tudománya ez által súlyban nagyot

nyerne; és az is kétségtelen, hogy csupasz nevök nem hangzik olyan szépen, mint igy hangzanék: Dr. Plátó, Dr. Szokrates.

Ezt a két esetet csak azért mondtuk el, hogy mindenek előtt nem árt tisztába jönnünk vele: minek a doktora volt Kilís. A törvényeknek egy-egy kificamodott paragrafusát állitgatta-e talpra; a bölcsesség tudományával terhelte-e meg szellemi gyomrát; a jó istenről tudott-e többet, mint más halandó? Nem. Ő ezek közűl egyiket sem cselekedte; Kilís orvos doktor volt. Nem az összes orvosi tudományok doktora, hanem csak afféle jámbor falusi orvos; a ki kenéssel s hátropogtatással gyógyítgat; nagy bagaria csizmában úszsza a falu sarát s tiszteletdíjait csirkében, tojásban, két hetes kövér malacokban is szívesen veszi.

Kilís Péter még ezt a sovány állapotot is nagy kínnal csikarhatta ki a sors markából. Az anyja úgy gondolkozott, hogy ő tőle untig elégséges volt Péterkét a világra hozni, a többi legyen a Péterke gondja. Az apja egy húron pendűlt az anyjával s nagyon kemény kordában tartotta a kis fiút. Karácson szombatjára mindig maga csinált neki betlehemet szita-kávából s kántálni küldte Péterkét. Husvétkor szintén maga készítette el a rózsavizet egy orvosságos üvegbe és elküldte öntözgetni. Keresményét pedig karácsonkor is, husvétkor is elszedte tőle, hogy majd csizmát csináltat rajta. Kikutatta zsebeit, nem dugott-e el valamit Péterke a jövedelemből s még a száját is kitáttatta és bele nézett: nincsen-e ott krajcárka vagy hatos, mert Péter ravasz kis legény hírében állt előtte. A pénz aztán a zsidó zsebébe vándorolt, Péter pedig taposhatta az édes anyaföldet a teremtő adta ősi csizmájában tovább is.

Később a városi iskolába került valami úrfiak mellé inasnak. Itt már valóságos kis királyság volt a dolga. Az előszobában hált, napjában háromszor evett, még pedig finom ételeket. Uraitól annyi viseltes ruhát kapott, hogy hébe-hóba még pénzzé is tehetett belőle. Ezen kivűl több

rendbeli keresetforrása is nyílt. Az ételmaradékokat összekapargatta s minden nap eladta egy favágónak, vagy a rongyszedőnek néhány krajcárért. Az úrfiak temérdek papirost elpocsékoltak; ő ezt is összegyűjtögette szorgalmasan s eladta a sajtosnak. Még a szivarvégekből is pénzt csínált, becserélte a drótos tótnál drótért; a drótból pedig láncot csinált s nagyon jó áron adogatta el tanulótársainak.

Apja valami módon megszagolta a pénzszagot s gyakran bekopogtatott hozzá a városba. Egyszer azt mondta, sipkát vásárol magának, de ennyi meg ennyi hiányzik a pénzéből. Máskor orvosságért tapodott be, de a házatáján egy fitying sincs. Péter mindannyiszor odaadta a kért pénzecskét. Egyszer azonban egy egész félforintot rítt ki tőle az apja s Péterben a nagy összeg gyanút ébresztett. Utána lesett, vajjon a patikába megy-e, mert ismét orvosságra kérte a pénzt. A korcsmába ment. Péter megfogadta, hogy ez volt az utolsó nemzeti kényszer kölcsön, többet ugyan nem ád.

Eszébe jutott az otthoni temérdek koplalás, pénzecskéjének elszedegetése, a sok fülcibálás, csipés, a számtalan kékfolt, súlypontján az emberi testnek. És a bús emlékű napok úgy elkeserítették szívét, lelkét, hogy fogadását keményen megállotta s a legközelebbi alkalommal valóban megtagadta a nemzeti kölcsönt. Apja kérte, rimánkodott neki, de Péter állhatatosabb maradt a pap macskájánál s bizony istennel erősítette, hogy nincs egy fillérje sem. Az öreg ember elment, de még alig fordúlt ki a kapun, a Péter szeme megtelt könyűvel, utána szaladt s a pénzt odaadta.

A tehetségnek még nyoma sem mutatkozott Péterben, de volt benne szorgalom annyi, hogy háromnak is elég lett volna. Életrevalóság dolgában is felűlmulta minden társát. A legelső kakasszóra talpon volt, s hogy a saját gyertyáját ne kelljen égetni, a tehén-istállóban tanúlt lámpás mellett; a tehenes lábujjhegyen hordta az illatos szénát a jászolba,

olyan tekintélyben állott előtte Péter, mióta egy saját gyártású pipaszurkálóval megvette a szívét. Ily módon hetenként néhány szál gyertyát adhatott el a szomszéd csizmadiának; bolti árából egy krajcárt engedett le és kikötötte, hogy apróbb foltozásokat a csizmadia ingyen tartozik végezni. Ez a szerződés csinos hasznocskát hajtott neki, mert az úrfiak lábbelíét is oda hordozgatta. A csizmadia eleinte szabadkozott, hogy ő csak a Péterét értette, de Péter váltig bizonygatta, hogy az uraiét is befoglalták a szerződésbe.

Az úrficskák csinos kis összeget kapogattak a hónapok elején zsebpénzűl; de a pénz sivalkodott náluk s a hónap közepe táján már rendesen Péterre szorúltak. Péter szíves örömest kisegítette őket, némelykor egész kis tőkéjét is átadta nekik. Mikor visszaadták, természetesen mindig fordúlt rajta egy kis kamatocska is, sohasem vették el hiába a Péter szívességét.

A szabónál (kihez javítgatni hordta a ruhákat) ízibe észrevette, hogy él-hal az italért. Tehát sohasem ment hozzá üres kézzel. De pénzt nem adott ki italra. Az úrfiaknak mindig volt otthon thea-főzéshez való borszeszük; ebből vett el egy-egy keveset, vízzel vegyítette és rendesen akkor nyújtotta át a szabónak, mikor a foltozgatások árát ment hozzá fizetni. A szabó képe fénylett a belső örömtől s rögtön tetemes leengedéseket tett, vagy pedig így szólt: «Csak tedd el azt a két hatost Péter, jó lesz papirosra. Szeretem az ilyen embert, mint te vagy.»

Az úrfiaknak mindent ő vásárolgatott be s a boltosok nem győztek eleget bámulni azon a rendkivűli alkudó képességen, melylyel az isten Pétert megáldotta. Annyi esze természetesen volt, hogy a mit lezsirmált, azt a saját zsebének zsirmálta le.

Mikor a nyári szünidőre haza ballagott, keservesen összecsiporgatott pénzecskéjét kabátja bélésébe varrta. Az elővigyázat nagyon helyén való volt; de fájdalommal esik kimondanom, hogy a pénznek még így is lába kelt egypár

nyáron. Péter napokig siratta elsikkadt vagyonát, de omló könyei vissza nem hozhatták többé. Újra kellett kezdeni a gyűjtögetést. A láncocskák árát fel kellett emelni, a csizmadiának több gyertyát eladni, a szabónak több italt hordani, hogy nagyobb leengedéseket tegyen, a boltokban erősebben alkudni, a drótos tóttól kevesebb szivarvégért több drótot kicsikarni. S több efféle rendszabályokhoz kellett nyúlni, hogy szerencsétlen vagyoni bukását helyre üthesse. És Péterünknek ez mindig sikerült. A tapasztalás pedig óvatosabbá tette s növelte benne a ravaszságot. Többé nem a kabátjába, hanem a sipkájába varrta pénzecskéjét, mikor haza ment. Sipkáját a feje alá tette éjszakára s rajta hált. Hogy a gondosabb elővigyázat nem volt fölösleges, bizonyította a következés. Kabátján fejtegetések nyomai mutatkoztak mindjárt az első napokban s apja jóval mogorvább lett hozzá.

A Péter élete idáig ilyenfajta küzdelmekből állott. Ő ezeket meglábolta dicsőségesen s egypár vagyoni bukását kiheverve, felment a fővárosba, hogy az élet öregebb bajaival is megbirkózzék.

II.

Ez már jóval nehezebben ment; több erőt, szivósabb kitartást kívánt. Péterben nem hiányzott egyik sem; szaporán beletalálta magát új helyzetébe s úgy gondolkozott, hogy a hol néhány százezer halandótársa megél, ott ő sem veszhet el éhen.

Tüstént keresetforrások után szaglálódott s biztos jó orra hamar rávezette a nyomra. Pár hét mulva már gyakran látható volt egy kávéház rejtett szobájában, hol a nemes ifjúság a szerencsét kergette. Péter nem kártyázott, ő csak úgynevezett «szorító» volt. Az állás elég tisztességesen jövedelmezett, mivel Péternek oly szerencsés «szorításai» voltak, hogy még a bankadó figyelmét is felébresztette. Egyszer félreszólitotta Pétert s ajánlatot tett neki, állana a bank

mellé «hívatalos szorítónak». Egyszersmind nagyon titokzatos szavakban magyarázgatta neki a hívatal teendőit: mikor nyúljon a füléhez, mintha vakarná, mikor dörzsölje az orrát és így tovább. Azután a csinos osztalékokról beszélt hasonló homályos kitételekkel. Péter tisztában volt a hívatallal, de úgy tett, mintha nem értené az egészet s oly bambának, együgyűnek mutatta magát, hogy a kopasz emberke szánakozó mosolylyal szakította félbe a tárgyalást s Pétert ott hagyta a faképnél.

Szállásadó asszonyának fát aprított; felvágta a cukorkáját; ha szöget akart beverni a falba, kezéből kivette a kalapácsot s ő verte be. «Majd én, kedves nagysád» szokta mondogatni. És Péter sűrűn találgatott az asztalán egy-egy pohár kávét, melynek sok rokon vonása volt a cser-lével, süteményt s darab pecsenyéket.

Mindamellett elég gyakran ebédelgetett a múzeum kertben is. Ide csalogatja ki a tavaszi napfény a pincék sápadt lakóit, kik terített asztalt csak a vendéglők ablakain át látnak, kik a sonkás boltok kirakatai előtt néma lemondással surrannak el. Déltájon ezekkel telik meg a sovány árnyékú kert, lócáin a közönségnek hátat fordító embertársak morzsolgatják a három napos zsemlyét.

Péter is sűrűn fordítgatott így hátat, félbe szakítván a majszolást, valahányszor jobbacska kabátban közelgett feléje egy-egy halandó. Restelte a helyzetet, mint a ki először mártja be lábát egy társas-fürdő medencéjébe. Lassan szokott hozzá az efféle nyilvános ebédelgetéshez künn a szabad természetben. De végre hozzá szokott, és elnézegette a verebet, mely egy potrohos hernyóval birkózott a Berzsenyi göndör fején.

Egy ilyen nyilvános ebédje alkalmával puha kéz érintette meg a vállát. Rezzenve fordúlt meg s ime egy csínos termetű hölgyecske mosolygott reá kék fátyla alól. Péter keményen neki pirúlt s maradék zsemlyéjét rejtegette a háta megett.

— Mit csinál itt, Kilís úr? Kérdé a hölgyecske, és csintalan mosolyt vágott a zsemlye rejtegetéséhez.

— Izé, kérem ássan, semmit.

— Hej, hej, rosz ember, nem is szólna.

— Miről, instálom?

— No, no; várjon, várjon. — Mondá a hölgyecske és hamiskásan megfenyegette mutató ujjával.

Péter restelte a dolgot, hogy szállásadó asszonya, a nem bájtalan ifjú özvegy itten és így találta. Hogy a patvarba surranhatott a háta megé; ő sem ruhasuhogást, sem cipőcske-nyikkanást nem hallott. Aztán mért mondta neki, hogy «rosz ember» s mért fenyegette meg?

Ezeken rágódott Péter, míg szép csendesen ballagtak haza felé egymás mellett. De a rejtvény nyitjára nem jöhetett rá. Csak később, napok, hetek multával kezdett a szeme felnyilni, mikor a kerti ebédről az ifjú özvegy egyre sűrűbben kezdte lekapatni. «Kilís úr legyen szerencsém ebédre; de aztán haza jőjjön Kilís úr.» E hívó szavakhoz az a nyájas mosoly jó magyarázóul szolgált. «Ahá!» pattant fel Péterünk szeme, «kezdem sejteni a dörgést».

A bátorítók sűrűn követték egymást. Ebéd utáni kéznyujtáskor egy-egy villámszerű nyomintást érezhetett (érzett is) Péter a tenyerén. Fekete kávéja mézédességű mosoly kíséretében termett szobája asztalán s a gyöngéd kérdés sem hiányzott mellőle: «elég édes-e?» És a kis özvegy kipattant a cukortartóért, bár Péter váltig erősítette, hogy édes.

Asztala fiában talált finom szivart tízével, huszával; könyvében selyem jelzőt, melyre gyöngyből volt hímezve az ábrándos szó: «Emlékül». Az ebédek mindegyre javultak, a mosolyok egyre édesedtek, a kéznyomintások egyre erősbödtek.

Péterben kacagott a lélek, hogy ilyen jó füvet talált megtapodni. A sejtelem valósággá dagadt: a kis menyecske szögre szeretné akasztani özvegyi fátyolát s szögre akasztónak Pétert szemelte ki. Ez a valóság gondolkodóba ejtette

a reménybeli orvos doktort s hányni kezdte a hab, hogy mitévő legyen. Fáin ebéd, szivar s több efféle ellen nem volt kifogása, de az özvegyi fátyol előtt megtántorodott. Hohó, gondolta magában, manapság a férfi keresett portéka; nem régiben olvasta valami könyvben, hogy néhol egy példányra tizenkilenc esik a szép nemből. Innen van, hogy nagy idő óta jóval nagyobb a keresés, mint a kínálás. Hatalmas előnyben vagy Péter, nagybecsű férfi-voltodra nyitott szemmel ügyelj, el ne püffentsd a dolgot valahogy.

Nem egy félvilágért, gondolta Péterünk és egész haditervet főzött ki magában. A «bátorítókra» úgy tesz, mintha nem venné észre; a szemcsatákat rendületlenül kiállja; csak ha lankadni látja kis özvegyét, akkor felel valamelyik biztatójára, teszem azt a kéznyomintást fogja csendesen visszanyomintani. A fáin ebéd, szivar, több effélék pedig csak hadd folyjanak folyvást.

Volt a háznál egy takaros lányka, valami árva rokona a kis özvegynek. Mióta Péter bejáratos: a lánykának nincsen maradása odabenn. Alig nyitja be Péter az ajtót és köszön, az özvegy nyomban ád neki valami dolgot. «Nézz ki csak Mariskám a konyhára.» Vagy: «Szaladj csak el Mariskám a boltba.» A ravasz kis süldő barna szeme csintalan mosolyra villan az ajtósaroknál mindannyiszor.

Az ilyen háborítlan pillanatokat finom célzásokra használgatta fel kis özvegyünk. Végtelen messziségből kezdte. Mintha távoli mennydörgés elhaló moraja vetődnék a fülbe s az ember kételkedve figyel: mennydörgés volt-e csakugyan? Péter is efajta kétségek közt fülelt: célzás volt-e csakugyan?

Például a falusi élet gyönyörüségeit festegette mosolygó ajakkal, mert tudta, hogy Péter falura megy, mihelyt kutyabőrét megkaparinthatja. Falun nevekedett ő is, szíve, lelke csak oda húz vissza. Bokrostól nyílik ott az öröm, nem úgy, mint e rideg, nagy falak közt. Hogyan melengette csipegő csibéit pelyhes szakajtóban, mennyit kacagott a sárga

kis libákon, mikor tépni kezdik a füvet és fölhemperednek belé. Hát a fehér és piros virággal behintett gyümölcsfák, a duzzadó rügyek elömlő illata; aztán a frisiben kifejt párolgó meleg tej, a rózsává pirult turós-lepény kaporral behintve, az aranysárgán lecsorgó sejtes méz, a mosolygó földi eper azon harmatosan hozva a kertből. Tyühű, kedves Kilís, nincs ennél pompásabb élet a világon!

Péter nagyot nyelt rá és fejével intett, hogy úgy van.

— Egy csinos házacska, fehérre meszelve. Szereti ön a fehérre meszelt házat?

— Szeretem.

— Én rendkívül szeretem. Tehát egy csinos házacska fehérre meszelve, minden szombaton kisurolt padló, az ablakon hófehér függöny, ragyogó tisztaságú diófa-butorok. Az ablak alatt fehér virágú akácfa, előtte virágos kertecske, melyből a rezeda illata ömöljék be a nyitott ablakon. Szereti ön a rezedát?

— Szeretem.

— Én rendkívül szeretem. A tornácon asztal; nyáron át ott vacsorálgatni rántott csibét fejes salátával, vagy gyenge libát, vagy azt, ezt, hiszen van ott minden.

Mariska haza érkezett.

— Nem tekintenéd meg a kedves Tinka nénit Mariskám? Nézd meg szívem, hogy van a jó néni. Ha kedved tartja, estig is nála maradhatsz.

A Mariska barna szeme hamisan villan az ajtónál s újra elmegy.

Eddig tartott a mennydörgés elhaló moraja. A barna felhő lassan-lassan közelebb huzódott.

— Ön már nem sokára átadhatja magát a falusi élet gyönyöreinek. Mily boldog ember!

— Jaj kérem ássan, ennek az én boldogságomnak nagyon sok hiányossága lesz a falusi élet gyönyörüségei mellett is.

— Ugyan mi lenne, mi lehetne? Én legalább elképzelni sem tudom.

— Pedig sok, nagyon sok lesz.

— Mondjon csak egyet is.

Péter mosolyogva dörzsölgette össze hüvelykujját mutatóujjával és így szólt:

— Nincs kincs.

— Ez a legkevesebb, kedves Kilís. Egyetlen szavába kerül és lesz.

A többit egy epedő pillantással fejezte ki a kis özvegy. Péter úgy tett, mintha nem is konyítaná azt az «egy szót» s hallgatott a kujon.

Mariska visszajött; nem kapta otthon Tinka nénit.

— Láss a vacsora készítéséhez Mariskám; eredj szívem.

A Mariska barna szeme hamisan villan az ajtónál s újra kimegy.

Látva, hogy Péterünk hallgat, még finomabb célzásokat eresztett meg a kis özvegy. Megpendítette a családi élet gazdag édességeit, két összefonódott szív boldogságát. Péter alig győzte ráütögetni fejével a sok igazat, de ennél tovább nem ment.

Így áldozott le az ostrom első napja minden siker nélkül. És még sok nap áldozott le így, s az özvegyi fátyolt még csak gyönge szellő sem lebbentette meg.

A finom ebédek lassankint kezdtek elmaradozni; az asztal fiában nem termett szivar; az epedő pillantások bágyadt, kurta mosolylyá zsugorodtak össze. Péter múzeumkerti ebédeinél egyre azon tünődött: a vár kiéheztetése akar-e ez lenni, vagy végső abbahagyása az ostromnak? Elérkezettnek látta az időt, hogy ismeretes hadi tervét elővegye.

Napról-napra nyájasabb mosoly kíséretében köszönt a kis özvegynek. Utána lesett, mikor a piacra ment bevásárolgatni és ügyesen elébe került, mintha történetesen bukkant volna rá. Kosarát udvariasan elkérte s még a pár csibét is kivette kezéből, hogy majd ő viszi haza. Máskor egy bolt ajtajában találkozott vele, szintén «véletlenségből» s a kávét, cukrot ő vitte hazáig. Otthon az ajtónál hallgatózott

vagy a kulcslyukon leselkedett: vajjon »ő» van-e künn a konyhában. S csak akkor ment el hazulról, ha »ő» volt künn, hogy nyájasan köszönhessen neki. Néha-néha a kis özvegy egy-egy vádló pillantást vetett rá, Péter mindig ábrándos tekintettel viszonozta, vagy pedig lesütötte a szemét. Egyszer, valami lovagias szolgálata után (lúdját cipelte haza a piacról) kezét nyujtotta neki és Péter gyöngéden megnyomintotta.

Kis özvegyünk szíve éledni kezdett, mint a meleg napfényre kitett pehely s Pétert ebédre hítta.

III.

Nagyon itt volt az ideje, hogy Péter a »bátorítókra» feleljen; egy-egy olvadó mosoly, szemlesütés vagy röpke kézszorítással jelezze, hogy szíve megmozdult. E jelzéseket kitünő siker követte. Az özvegy fürgévé, vidámmá lett; haját éjszakára hajtű és papiros közé csavargatta, hogy göndör legyen; arcára egy-egy szelet borjuhúst rakott, hogy bőrét finomítsa; testhez simuló pompás pongyolákban forgolódott a konyhán, elejébe apáca-kötényként kötött; göndör haját hófehér, picinyke, bodros főkötő alá szorította, hogy nehány fürtöcske homlokán rezegjen. A néhai férj arcképe eltünt a tükör alól.

Egy napon Péter nagyon szomorú volt. Levertség, mély bánat ült ki az arcára, melynek megvolt az a ritka sajátsága, hogy akkor pirult el, akkor sápadt el, mikor akarta. Most sápadt színre levén szüksége, tehát sápadtan gubaszkodott kanapéja sarkában. A kis özvegy egész megijedt tőle, a mint egy csésze finom tejfölös kávéval benyitott hozzá. (Bizonyos nap óta tejfölös kávé járja.)

— Mi baja van az istenért!? Olyan mint a fal.

Péter fanyar mosolyra erőltette két szemét, meg a szája szélét s nem szólt.

— No, mondja már, mi lelte?

— Csupa nyomorúság a magam fajta ember élete, kérem ássan.

— Ugyan miért volna már az, no. Hadd halljam.

— Restellem kimondani is.

— Előttem?

— Minek lép az ilyen ember tudományos pályára. Nem ér a semmit.

— Nem értem ezt a nagy lemondást. Hisz ön már célnál van; a jövő héten lerázza nyakáról a vizsgálatot, aztán vége.

— Ép az a bökkenő, hogy nem rázhatom le.

— Miért?

— Mert ez hiányzik, ni. — És mutatóujját összedörzsölgette hüvelykujjával.

— Menjen maga csúf ember. Hát annyi bizalma sincs. Mennyire van szüksége?

Péter huzakodva motyogta, hogy ilyen rendkívüli szívességet el nem fogadhat; az teljes lehetetlen. «Nem, nem, angyali jó Róza.» — Először szólította keresztnevén; a kis özvegy arca fürdött a jól eső gyönyörűségben. Kipattant a szobából, visszapattant a szobába és nehány banknótát csusztatott Péter elé s csak a szemével kérdé: «Elég-e?» Péter is csak egy elbájolt pillantással felelt: «Elég».

Ez tehát szerencsésen nyélbe lett ütve. Péterünk legelőször is névjegyeket csináltatott s merészen elébe vágván az időnek, a doktori címet rákanyarintatta. Azt a két büszke betüt (dr), melyre a gyógyszerész gond nélkül kiadja a mérget, előlegezte a jövőből. De az előlegezéssel majdhogy pórul nem járt. Pedig mint afféle előre látó ember mindent megtett, hogy a doktori vizsgálaton kudarcot ne valljon. A szolga kezét jó vastagon megkente, hogy bizalmasan mutatná meg neki az ásványokat, melyeket a vizsgálathoz be fog hordani. S Péterben már előre kacagott a lélek, mily pompásan megy majd az ő dolga. Úgy is ment. Gyönyörűség volt hallgatni, oly simán dőlt belőle a gazdag ismeret.

De egyszer csak kabátja zsebébe nyul a tanár s onnan kezdi előhuzogatni az ásványokat. Péterben elállt a lélegzet, ilyen fajta furfangról nem is álmodott. Hallatlan ravaszság egy komoly tudóstól, kövekkel rakni meg kabátja zsebeit, hogy rászedje velök szegény embertársát. Végtére is oly teméntelen követ teremtett a jó isten, hogy mindnyáját véges eszű ember nem ismerheti.

Persze volt derültség a Péter elhülésén. De egyéb baj, hála legyen az égnek, nem történt. Péterünk hátraszegett nyakkal iramlott haza felé; a nagy örömben helyét sem találta jó magának. Fütyülgetett, dudorászott, leült, járkált, a szolgáló ripacsos markába egy névjegyet nyomott: vigye be «ő nagyságának».

Bevitte nyitott tenyerén; kijött, hogy ő nagysága roszul van s kéreti a «tens urat». Péter repült befelé.

A kis özvegy kanapén feküdt legpompásabb pongyolájában, legbodrosabb piciny főkötőjében, legszebb apácakötényképében. Barna haja is göndörebb fürtökben incselkedett a homlokán, mint máskor. Szóval, miért, miért nem: ma különösen ki akart tenni magáért a kis özvegy.

Bágyadt mosolylyal kívánt szerencsét Péternek, ki mohón sietett a kérdéssel: mi baja van?

— Mintha bizony nem tudná; az aggodalom ön miatt. — Hangzott a válasz halkan, szemlesütve.

Pétert láthatóan meghatotta a válasz. Lelke különben is örömtől duzzadt e nagy napon; most örömének fölöslege kicsordult, és egy tüzes csók alakjában pattant le az apácaköténykén nyugvó kézre. A kis özvegy másik keze a csók alatt ívet formált a Péter nyaka körül és a négy szem sokáig nézett egymásra boldog mosolygással.

— Ne írjak valamit; egy kis csillapítót?

– Írjon kedves doktor.

Ráncolt szemöldökkel vizsgálta meg legelső betegét; mély lélegzetet vétetett háromszor, gyönge tapintással puhatolózott az érverés után s kérte a nyelvét.

Olyan áldott orvosságot rendelt, hogy pár óra mulva a gyöngélkedő talpra állt s vidáman mondta Péternek: «Ezt a receptet elteszem».

Nehány nap mulva Péter vasutra ült, hogy megkezdje a «falusi élet gyönyörűségeit». Pompás búcsúebéd után együtt mentek ki az állomáshoz s még jó hosszasan suttogtak a váró-terem egyik sarkában. Az újkor tüzes lova fujva, lihegve robogott elő, a kis özvegy szeméhez nyomkodta zsebkendőjét és susogva mondá: «Várlak».

IV.

Várhatta. Alig tette be lábát a faluba Péter, nyomban tapasztalhatta, hogy a férfi valóban becses portéka manapság. Nőtlen doktornak lenni valódi istenáldás. A lányos házaknál kiváló szívességgel fogadják, a legkisebb főfájás miatt is érte szalajtatnak. A papák örömest lefülelgetik egy-egy pohár borra, a mamák ügyesen fordítgatják a beszélgetést lánykáikra, a végtelenül kedvesekre.

Péternek nyerített a vak ló, mint a közmondás tartja. A kopasz gyógyszerészszel hamarjában bizalmas lábra állt s egy napon ezt súgta fülébe:

— Egy kis százalék elkelne ám a receptek után komám; tudod, mint a fővárosban.

— Szívesen. De a receptjeid . . .

— No, no, tudom. Ezután drágább szereket írok.

— Helyes. Áll. — Mondta a kopasz gyógyszerész. — Jól indult a sorod Péterem; azt a vén trottyot egészen lepipáltad. De emlékezz vissza a szavamra, hogy csak addig megy ez így, míg asszonyt nem viszel a házhoz. Beleüt a mennydörgő, mihelyt papucs alá kerülsz.

— Tudom.

— Hát jó lesz nem sietned vele. Tapasztalásból beszélek. Míg nőtlen legény voltam, a hajkenőt, szagos olajat, meg minden ördög patvart úgy hordták innen, mint a vizet

a kútról. Az ispán lányai háromszor is küldtek hetenkint; most a fővárosból hozatják. Igaz-e, hogy már volna valakid?

— Nem tudok róla semmit.

— Pedig itt széltire beszélik.

— Kik?

— Gondolom, a postamestertől került a hír. Nem szeretem, ha asszony kezében van a posta; tudok esetet, hogy asszony a kíváncsiságtól sorvadást kapott. Az a szoknyás postamester kiszagolja a levelekből a tartalmat. Te levelet írtál valami nőnek, az levelet írt neked és a postamester már azt fecsegi: «a mi kedves doktorunk házasodik». Ez határozott jövedelemcsonkítás Peti komám. Vágd be az útját.

Péter meghökkent s gondolkodóba ejtette a váratlan hír. Lelkének komoly bánata ezen a napon vette kezdetét. Hogyan is tántorodhatott meg ő, a nagy számító, az élet gyakorlati oldalának ritka ügyességű bányászgatója.

Forintot forintra rakosgatott, hogy a kis özvegy kölcsönét összeteremthesse. Lassan ment, mivel nagyon sok lyukat kellett beduggatni, a pénznek száz helye is volt. A betegek gyógyulását sem siettetheti, ebből világos kára volna. Ha a pénzt idejében összeszedhetné és borítékba zárva ezt írná a kis özvegynek:

«Kedves Rózám! Elhamarkodtuk a dolgot mind a ketten. Én komolyan számot vetettem magammal és úgy érzem, hogy a te angyali jóságú lelkedre nem vagyok méltó.» (Ez a műkifejezés járja a szerelmi felmondásoknál. Péter ismerte azt.) «Éveken át tapasztalt szívességeidért örök hálával tartozom, erről nem is feledkezem meg soha, míg e nyomorult testi világot élem. Itt küldöm a kölcsönt, nagy lelkednek eme szép bizonyítványát. Oh, ha eszembe jut a sok finom ebéd, melyeket ragyogó szemed mosolygása fűszerezett: szívem vérzik a gondolattól, hogy szakítanunk kell.» És a többi.

De bánatos hangú levelét nem írhatta meg, mert a köl-

csönt nem teremthette elő. E nélkül pedig nem akarta. És volt a dolognak egy másik bibéje is, melyet Péter csak homályosan sejtett. Ez a kicsike sejtés vezette a bús elhatározásra: jőjjön, a minek jőni kell!

El is jött. Egy nyári nap, késő alkonyat táján finom ruhasuhogás hallatszott a pitvarban. Péter neszezve pillantott az ajtó felé s betegre gondolt. Erősen lefátyolozott nő lépte át a küszöböt, karján meleg kendőbe burkolt csomócskával.

— A doktort tetszik keresni? — kérdezi Péter.

A fátyolos nő vidáman fölnevetett.

— Azt tetszik, csúf ember, azt.

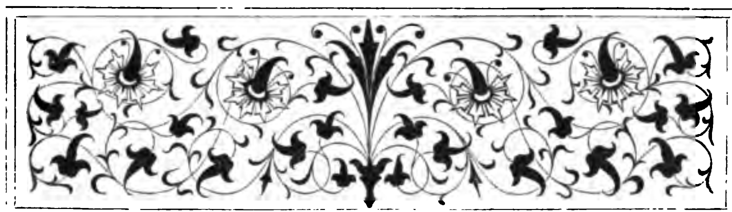
— Szentséges isten, te vagy itt?

— Persze hogy én. Így tartottuk meg a szavunkat, mi? Ott várom lélekszakadva s nem jön. Bizonyosan bajának kell lenni, gondoltam magamban, hát én biz elmegyek. És nekünk kellett ide fáradni, te nagyon nagyon csúf ember!

— Mariska is itt van?

— Nincs. Ez van itt ni. — Feltakarta a meleg kendőt és puha burkaiból egy parányi emberke képe piroslott elő.

HAJNAL DORKA.

BALLADA.

Irta

HAJÓS IZIDOR.

Szőke Hajnal Dorka a falu virága:
Édes veszedelem a két szeme fénye.
 A ki egyszer látta
 Vasárnapi táncba',
Meg is irigyelte Biró Sándort érte.

Mikor elhullatta a fa zöldjét, lombját:
Sándort lenn a kútnál utolszor ölelte.
 Mikor a barázdát
 Új tallóra fogták:
Zsörtölő vén anyja virrasztott felette.

Lefektette a láz kínos nyoszolyába;
Fogyó hold leszállott fürdeni a kútba —
 Vén anyja csak várja,
 Lesz-e gyógyulása?
Pedig élve is már temetőben tudja!

«Hallod-e, hallod-e édes anyám lelkem:
Dalolnak a kútnál! Jaj megöl a bánat!
 Jaj oda kell mennem —
 Azt is odatettem,
Elásott bimbómra még majd rátalálnak!

Lakodalmas szoknyám hadd mosom tisztára,
Hadd kaparom ki a föld alól az árvát!
Tej, tollas ágy várja
Még ma éjszakára —
Csókomtól rám veti szép szeme világát!»

Virrasztó vén anyja szitkozódva ümget:
«Hogy megölt, hogy megölt az átkozott, csalfa!
Mért hogy úgy szeretted, —
Bemocskolta lelked,
A szived ellopta, szégyened itt hagyta!»

Szegény beteg lányon nem fog a beszéd se';
Csak azt hajtja váltig: «A kútnál igérte,
Száz csókkal tetézte:
Tiszta hófehérbe'
Úgy visz a templomba, az oltár elébe!»

Meg újra fölijed: «Édes anyám lelkem:
Dalolnak a kútnál! — Jaj, megöl a bánat!
Jaj oda kell mennem —
Azt is odatettem,
Elásott bimbómra még majd rátalálnak!»

«Csitt, csitt, — húnyd be szemed! Hogy eresztenélek!
Nem úgy volt, máskép volt; — senki sincs a kútnál;
Az a kicsi féreg
Soha fel nem ébred, —
Jaj csak azt felednéd mindjárt meggyógyúlnál!»

Kongó éjfél veti végét a beszédnek;
Odakinn huhogó bagoly ül a házra, —
Halavány kisértet
A kútnál kisértget, —
A fekete földet egy szál ingben ássa.

Azután felsuhan a kút peremére;
Hivogató holdfény úgy reszket odalenn —
«— Ihol ni a képe,
Kicsi fejecskéje!
Jövök már én árvám! — Mi urunk légy velem!»

Vén anyja odabenn jaj be szép álmot lát!
Gyászra ébredését jobb ha meg sem éri;
Szőke Hajnal Dorkát
Másnapra kifogták, —
Harmadnap kivitték örökre pihenni.

PETŐFI ÉS A CSÓK.

Irta

DENGI JÁNOS.

PETŐFIRŐL és a csókról beszélvén, lehetetlen a szerelmet szóba nem hoznom. A szerelem, mint minden nem-realista tudja, az idealis világ érzelmei között egyike a legmagasztosabbaknak; talán az egyetlen érzelem, melyet királyok és koldusok, költők és börziánerek legtöbbet magyaráztak életökben s melyet mindezek dacára vagy talán épen ezért: mai nap is legkevésbbé tud megfejteni a világ.

Lényegét talán leginkább megközelítő s célunkra legalkalmasabb meghatározását adjuk mindazáltal, ha vágynak nevezzük, hasonló vágy fölébresztése s illetve az avval való egyesülés iránt. Vágy, a tiszta, szeplőtelen szív önzetlen vágya azért, hogy ez a szív mást tevén boldoggá: önmaga is boldog lehessen. Szeplőtelen és önzetlen — hangsúlyozom, mint azok az apró, édes nyilatkozások, melyekben jelentkezni szokott. Ilyen apró, édes nyilatkozása a többi közt a csók is, illetve ennek ohajtása. A kinek szívében nem az említett tiszta és önzetlen szerelem él, annak lelke nem is keres és nem is talál élvezetet az ilyen apró, édes nyilatkozásokban, az nem is sokat bíbelődik a csókkal.

A csók idealis, illuzorius élvezet; minthogy pedig idealis élvezete csak idealis lelkeknek lehet, mi természetesebb, mint hogy az ez utáni vágy csak az ilyeneknél jelentkezik? Tehát leginkább az ifjuságnál s az emberiség örökifjainál: a költőknél. Ezzel természetesen nem állítom azt, hogy a nem ifjak és nem idealisak egyáltalában nem gyakorolhatnák s ne gyakorolnák e művészetet. Gyakorolják ők is, de már vagy csupán *szokásból*, mint a szülők és gyermekek, rokonok, barátok vagy *kétszínűségből*, mint — hogy többet ne mondjak, — a «modern» férjek és nők. Ezeknél a csók semminemű gyönyört nem rejt magában, ezeket nem a vágy, hanem a megszokás, a *kell* indítja a csókolásra.

És ez természetes. A meglett koruak s a realismus hívei már csak a kézzelfoghatóban találnak élvezetet s lelkük egyáltalán fogékonytalan az olyan idealis élvezetek iránt, mint a csók, lévén ez semmi egyéb, mint két ajak prózai érintkezése minden élvezetnyujtás nélkül. S ha mindezek dacára élvezetet nyujt, gyönyört ad némely halandónak, azt csak az illető képzelő ereje, illuziója adja meg. Ez az oka, hogy a gyönyör e kutfejéhez főkép az ifjuság és költők zarándokolnak, hogy leginkább ezeket gyötri a szomjuság, mely az enyhítő csók után való epedésben nyilvánul. Alig is van ifju vagy költő, ki e tekintetben kivételt képezne. Hogy Petőfi legkevésbbé tartozott a kivételekhez: ezt annak, ki az ő lánglelkével ismerős, fölösleges is mondanom.

Átnéztem minden költeményét, az ifjukoriakat sem véve ki, s curiosum gyanánt megemlítem, hogy hetvenöt olyan költeményt találtam, hol a csók mibenlétére, hatására figyelemreméltó, érdekes nyilatkozatot tesz. Ha aztán azt a nem háladatlan fáradságot veszszük magunknak, hogy ezeket a nyilatkozatokat egybevessük és egyénisége keretébe illeszszük: meg fogjuk tudni, mit tart Petőfi a csókról, minek képzeli ő azt, minő hatása volt reá, s minő lehet azokra,

kik szintén a szerelem tiszta világában élnek, mint ő élt, kiket szintén rózsás illuzio ringat, mint őt ringatta.

Ha figyelemmel kísérjük e műélv apostolainak nyilatkozatait, körülbelül a következő definitióival ismerkedünk meg a csóknak: a csók a legnagyobb gyönyör, a legtisztább boldogság, édes mint a méz, éget mint a tűz (persze ellenkező hatással is mint a tűz) s végre többet ér a túlvilági boldogságnál vagy ha nem ér is többet, legalább is egyértékű ezzel vagy része ennek; s hogy ez alkalmasint így lesz, bizonyítom Tassoval, e vallásos olasz költővel, s ennek *Bacio involato* (Lopott csók) című költeményéből a következő két sorral:

.... e baciandole il viso,
E provai, quanta dolchezza ha il paradiso; *

alvó kedveséhez lopózik,

.... megcsókolja lopva, hirtelen
S megizleli, mi üdvöt rejt a menny.

Mindaz, mit a csók meghatározására imént említettem, Petőfinél is előfordul; de egyelőre nem is említve, hogy még másnemű csodás hatásokat eszközlőnek is képzeli, e hatásait is átszövi bizonyos átalakító színnel annyira, hogy a ki tőle tanulja meg a csók mibenlétét, az nemcsak édesnek és tüzesnek fogja mondani, hanem valami titkos, hatalmas erőnek, mely teremt és átalakít, melynek hatása alatt újjászületünk.

Sokféle szempontból lehetne a csókról tett nyilatkozásait vizsgálni; ezuttal azonban csak két szempontból fogjuk figyelemmel kísérni: mint szerelmes ifjuét, ki a lelkébe oltott vágynál fogva eped a lányka csókja után, enyelegve, játszva, csintalanul mint minden ifjú szív; másodszor mint lánglelkű költőét, ki tüzes lelkének elragadó phantáziájával

* *Madrigali amorosi* XXXIV.

ebben is csodálatot kelt. Eközben aztán azt is fogjuk látni, mi mindennek képzeli ő a csókot s mennyi csodálatos hatást tulajdonít ő annak.

Előbb élvezetnek neveztük a csókot; természetes dolog, hogy első sorban ő is annak tartja és pedig valami oly élvezetnek, mely akárki: leány, menyecske vagy szép asszony adja, mindig élvezet marad;

... a csók piros menyecskék
Ajakán,
Az hevíti ám az embert
Igazán!

(Pál napkor.)

Nemcsak hevíti, de mámorba is ejti az embert, mint a bor, melyhez igen sokszor hasonlítja:

A bor éleszt, a bor éget, mint a csók,
Csókot lányka, hosszat, édest, lángolót!
Csókod lángja mint a napfény, mennyei,
Mely az élőfán a lombot neveli.

(Dinom-dánom.)

Máshol:

Legtüzesebb bor a szép lány csókja,
Csók az észnek könnyen zavarója.

(Szilaj Pista I. ének.)

De a csókra nemcsak azért vágyik, mert hevít és megbonta a az észt, hanem mert édes is, mint a méz; azért mondja a hortobágyi korcsmárosnénak:

Csókolja meg az ajkamat szaporán,
Édes a csók, megédesül tőle szám.

(Hortob. korcs.)

S máshol:

Barna kis lány ajka mézet árul,
Mézzel élek édes ajakárul.

(Búcsú-pohár.)

Sőt tovább megy, még a méznél is édesebbnek tartja, annál a méznél is, melyet a kis méhecske szed a virágok kelyheiből:

Fürge méh — szól hozzá — te bejárod a ligetet,
Hogy szedhessed virágokrul mézedet;
Az én babám nem jár füre, virágra,
Hej, mézednél mégis édesebb csókja.
(Fürge méh.)

Hogy aztán ez édességben némi változatosság legyen, a cseresznye édességével is összehasonlítja, visszaemlékezvén gyermekkori bohóságaira, a mikor a cseresznyét még édesebbnek találta. Persze ez a nézete, mihelyt alkalma nyilt a két édesség közt összehasonlítást tenni, rögtön megváltozott:

Nem kellett cseresznye többé
Gyermekéveim után,
Mert az ajak édesebb volt,
Mert az ajkon szebb pir lángolt,
Melyet nyujta szép leány.
(Változó izlés.)

A csóknak ilyetén édességét még körülbelül mi is el tudjuk képzelni, hanem ő tovább megy s olyat mond, a melyet csakis Petőfi phantáziája képzelhet. Ő nem csak akkor érzi ez édességet, mikor ízleli, hanem később, év, sőt évek után is:

Elváltam a lánykától,
Ki kedvesem vala;
Ugy fájt leszakadnom ajakáról,
Mely csókola! —
Rég volt ez! Azóta már
Sok esztendő lejárt;
Az elválás keserűségét
Többé nem érezem,
De a csók édességét
Még most is érezem.
(Elváltam a lánykától.)

Ezt akkor mondja, mikor számos év után visszaemlékezik a lányra, ki őt megcsókolá. De még ennél is többet mond; a csók édessége nemcsak ajkain marad meg évek mulva is, hanem a hosszú idő után még édesebbnek találja, mint a kapás pillanatában lehetett:

Ma egy éve, hogy először
Csókoltál meg, kedvesem —
. . . .
Édes volt a csók, a mely ott
Ajkaidról rám esett;
De ki hinné, de ki hinné,
Hogy az most még édesebb?
(Ma egy éve.)

Könnyű elképzelni ezek után, hogy a ki ilyen csodálatos édességet talált a csókban, az kimondhatatlanul vágyott is reá, s a mikor csak tehette, nem késett e vágyának kifejezést adni.

Ha hó lehetne, beroskadna a szán alatt, mely kedvesét viszi, hogy az felforduljon, kedvese ölébe hulljon, s akkor

Átkarolnám, ajakára
Csókot nyomnék utoljára,
(Sikos a hó.)

hogy így haljon meg. Mikor meg beteg, azon tünődik, hogy milyen jó is lenne, ha kedvese most mellette volna, ápolná s aztán

Hozzám hajolna édes ajka
Elcsókolná fájdalmamat.
(Betegségemben.)

mert a csók szerinte nemcsak a fájdalmat enyhíti, de még a haló sebét is meggyógyítja s visszaadja őt az életnek.

Ha megvagdalják mellemet
Fog lenni, a ki bekötözze.
Fog lenni, a ki sebemet
Csókbalzsammal forraszsza össze.
(Véres napokról álmodom.)

E tekintetben különös kedvvel s édes pajzánsággal szeret enyelegni a lányokkal;

Jer, karjaim kitárva állnak —
S kész ajkam, hogy csókját ajkadra hintse
(Tizenkettőt ütött az óra.)

majd megint máshol:

Leányt ide, leányt az én ölembe,
Hadd szorítsam két kezemmel szívembe,
Hadd szivjam ki édes lelkét csókommal,
Vessek számot sok keserü bajommal.
(Rég veri már.)

S ismét:

Ide kis lány, ide hozzám egy szóra,
Vagy ha tán jobb néven veszed: egy csókra,
Azt sem bánom, ha kettő lesz belőle,
De még ez is, ha ugy tetszik, pengőbe'.

Jer ide már, jer ide már, ha mondom,
Ne légy olyan akaratos, galambom!
Eszem azt a képmutató szívedet,
Ugyis tudom, hogy a csókot szereted.

Mit beszélsz? Hogy nem értesz te hozzája?
Kopasz mentség! Megtanítlak én rája,
Megtanítlak amugy hirtelenében,
Mert ez nekem már régi mesterségem.

Mestere voltam már gyermekkoromba',
Lesbe álltam amott a kis ajtóba,
Ha jöttek az iskolából a lányok,
Kiugrottam, csókkal estem utánok stb.
(Ide kis lány.)

S ha mindezen biztosítások dacára a kis makrancosok nem igen hajlandók kérésének teljesítésére, hol szomorú lesz s ily sohajban tör ki:

Nem szakíthattam ajkad szép bokrárul
Egy csókvirágot édes utitársul,
(Szeretsz tehát)

hol pedig haragos s kétségbeejtő kifakadásokat tesz, az ajkak hervadását juttatja eszökbe, mikor már aztán senki se vágyik reájuk:

Dacos leány!
Hagyd megcsókolni magad,
Hagyd átölelnem derekad.
Nap megy nap után,
S ha napjaid elhaladnak,
Maradsz magadnak.
Száraz derekad
Majd senki meg nem öleli,
Csak a koporsónak deszkája,
S halvány ajakad
Más nem csókolja, csak a sír férgei...
Gondolj reája...
Mit érzesz,
Nem rendül meg szíved?
Nem érezed,
Hogy ez hideg csók, hideg ölelés lesz?
(Dacos leány.)

Mindenesetre kétségbeejtő argumentum, s ha a szépnemet nem más elvnek kellene vezérelnie e tekintetben, kénytelenek is volnának előtte meghajolni. Nem is kell ezt szószerint vennünk; ez csak a mámoros vágyakban gazdag szív csapongása, s ha két körülményt számításba veszünk, szívesen megbocsátjuk e szilaj kifakadását. Először is költő volt, s az többször bebizonyított állítás, hogy a költőt megcsókolni mindenkor szabad. Hogy hamaros példát említsek, ott van egy általam ismert előkelő fiatal hölgy, ki Jókait szatmármegyei körútja alkalmával Nagy-

Bányán, 1876. augusztus 13-án önkényt, saját vágyától ösztönözve, mindnyájunk szeme előtt csókolá meg s erre a csókra ma is büszke. Másodszor oly igéretet tett egy ilyen csókért, milyet más halandó még álmodni is nehezen képes:

Mit adjak érte? — kérdi — E husz éves
Életnek vedd el tavaszát,
A szép remények tündérföldét,
Mit lelkem a jövőbe' lát;
S ha nyílik ut embernek égbe
És üdvösséget osztnak ott:
E túlvilági üdvösségből
Végy el egy drága századot!
(L... né)

Ennél már a perzsa Hafiz se mondott nagyobbat, pedig kedvesének egy pillantásaért ő is felajánlotta Teherant és Shirázt minden kincsével együtt.

S Petőfinél mindez nem csak puszta szóbeszéd volt, hanem forró lelkének mélyéből felhangzó őszinteség, mit, ha az ember megtehetne, bizonyára be is váltott volna. Hiszen tudjuk, mennyire rajongott a hölgyekért, sivár életünknek e megtestesült költészeteért.

A fukar hadd számitgassa
A gyűlő aranyokat;
Mást számítok én: a kedves
Hölgyektől nyert csókokat.
(A szerelem.)

És e nyilatkozatot elhihetjük neki.

Hanem eddig még csak általános körben mozogtunk, s mindaz, mit a csókra nézve tőle hallánk, csupán a szerelem nélküli csókra vonatkozott; arra a csókra, melyre az ifjú szív természeténél fogva vágyik a nélkül, hogy abba, kitől nyeri, szerelmes volna. Az ilyen csók csak futó örömet szerez s csak annyiban élvezet, a mennyiben vágyunkat kielégíti. Ahhoz, hogy a csók valódi gyönyörré váljon, még több

is szükséges; szükséges különösen, hogy ott reszkessen a vágy mind a két fél ajkán, hogy mind a kettő óhajtsa, hogy a kellemes ténynyé-válás mind a kettő lelkében viszhangot keltsen, szóval, mind a két fél érezze a pillanat gyönyörét.

Ez pedig csak a szerelmeseknél történik. Ennek hatása is más, s ezt Petőfi is megragadóbban festi. Ilyen esetben nevezi ő a csókot szent kulcsnak, mely az eget nyitja meg a halandónak.* S erre többször reflektál is; így mikor Juliája oldalánál ülve, első találkozásukra emlékezik vissza:

De akkor még csak gondolatban
Élveztem mennyországomat,
Mert akkor még nem csókolhattam
Mint mostan, édes ajkadat . . .
(Tudod, midőn először ültünk.)

tehát most már valósággal élvezi azt a mennyországot. S ez aztán így megy végig, valahányszor csak a szerelemszülte csókról énekel. Lázas öröm, szokatlan elragadtatás vesz erőt lelkén, elfelejti a világot és magát, messze röpked, a fellegeken túl s amit ott érez s a mit ott lát, az mind olyan csodálatos, széditő, megragadó. Ragyogó képzelete itt oly erőteljesen nyilatkozik, mint egyetlen világköltőnél sem, s ha másért semmiért nem, egyedül ide vonatkozó soraiért megérdemelné azt a méltó rajongást, melylyel mi és a külföld iránta viseltetünk.

E sorok elegendők volnának arra, hogy őt a legnagyobb költők közé számitsuk.

A kedves ajkának oly csodálatos hatása van reá, hogy amint hozzáér, kiesik lábai alól a föld s a világ akár összedőlhet miatta.**

* *Élet-halál.*
** *János vitéz*, XIV. ének.

Szédülök — dalolja — fogj meg karoddal

. . . .

Mámor szállt nehéz fejemre,
Oh de milyen mámor ez
Égbe vitt... a föld alattam
Végtelen mélységbe vesz.

Tul jutottam már a felhők
Tarka vándortáborán,
Csillagok között repülök,
Mindenik egy csalogány.

Mint dalolnak, mint dalolnak!
Ilyet nem hallott fülem.
S milyen fény! százezer villám
Nyargalózik körülem.

Hát a szívem, hát a szívem?
Ott van, ott van még a baj...
Fiu, ugy vigyázz magadra:
Örömedben meg ne halj!
(Aug. 5-én.)

Mint tudjuk: e költeményt 1847 augusztus 5-én Erdődön írta, mikor Juliskáját először csókolá meg. E pillanattól fogva a világ is egészen más színben jelenik meg előtte; mintha a boldogság valami igéző tündérfátyolt vont volna szemei elé.

Kékebb az ég, sugárosabb a nap
S a fák alatt itt hüvösebb az árnyék,
Pirosb a rózsa, illatosb a lég...
Ah, mintha csak egy más világba' járnék!
(Tündérálom.)

Nem is csoda. Ilyenkor a «mennyország szakad le rá minden üdvösségivel.» *(Az apostol. XIII. ének.)*

Természetes, hogy aztán erre a csókra is visszaemlékezik, mikor kedvesétől távol van; de minő más s nagyobbszerü e visszaemlékezés a fentebb érintett visszaemlékezésnél!

Mint égett arcától ajkam!
Most is érzem melegét,
Mintha bennem egy elolvadt
Nap tűzárja folyna szét.

Sőt a sírtól sem félek már,
Hogy meghűt majd engemet,
Mert e láng még ott is fogja
Melegítni szívemet.
(Bírom végre Juliskámat.)

S így követi sorjában egyik megragadó gondolata a másikat; összebarangolja képzelete sasszárnyaival az eget, földet, sírt, a túlvilágot, hogy csodálatosabbnál csodálatosabb képeket ragadjon ki belőlük s fogalmat adjon nagy érzéseiről. Mert valóban nagy és rendkivüli lehetett az az érzés, mely lánglelkét ilyen nyilatkozásokra volt képes indítani. Ugy tünik fel ilyenkor, mikor a csók e csodálatos hatásait énekli, mintha nem is olyan anyagból gyurt lény volna mint mi, hanem olyas valamiből, mely a gyönyör tüzében teljesen felolvad, mint a forró anyag az Aetna kraterében. Sajátszerü, gyönyörteljes mámor sugárzik ránk ittas lelkéből, mely ámulatba ejt, de melyet felfogni nem birunk. Ugy érezzük magunkat, mintha bennünket is fölemelne abba a titokszerü világba; de amint annak fénye szemünkbe csap s lelkünkhöz ér: egészen elkábulunk; olyan édes, öntudatlan állapot lehet ez, melyben

. . . a föld is
Megrezzen a kéj miatt,
Mintha az csak egy szív volna;
S odafönn az égen minden
Csillag egy-egy csengettyü,
Mely varázshangon csilingel.
S e még nem hallott zenére
A virágok, mint megannyi
Tündérek, táncolni kezdenek
S maga az ég is, mivel talán
Az elpirult lány is belenézett,
Rózsaszínűbb lesz mint valaha.
(Kard és lánc.)

Mi természetesebb, mint hogy azt, ki egy gyors perc alatt ilyen üdvösséget áraszt reá, hirtelenében nem is tudja, minek nevezni?

Minek nevezzelek —
Ha ajkaimhoz ér
Ajkadnak lángoló rubintköve
S a csók tüzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnalkor a nappal és az éj
S eltün előlem a világ,
Eltün előlem az idő
S minden rejtélyes üdvösségeit
Árasztja rám az örökkévalóság?
(Minek nevezzelek?)

Ezen ragyogó gondolatok mellett, még csak egyik legszebb költeményének *A tündérálom*-nak néhány sorára kell visszaemlékeznünk. Ezekkel be is tetézi kápráztató gondolatainak tündérpalotáját s eléri azt a magasságot a költői eszmék regiojában, melyen felül már maga sem képes emelkedni — mert nem is lehet. E költemény első szerelmének apotheozisa:

Leültünk ott a szikla tetején
S beszélgeténk. Kérdezte, ki vagyok?
Egy bús sóhajtás voltam addig — szólék,
Öledben im, e csókkal meghalok.
Most csókolj vissza, lányka, hogy legyen
Feltámadásom. Im feltámadok,
Mert csókod ért; s ki bús sohaj valék,
Most a gyönyörök mosolya vagyok.
Ő megcsókolt, nem kéreté magát,
Első szavamra ajkamon volt ajka;
E csók, ez ajk! Mért nem váltunk itt kővé,
Hadd függtem volna mindörökre rajta!
E csók, e csók, ez édesb volt a méznél
S az anyatejnél. Csak ezóta élek;
Midőn elcsattant e csók ajkamon,
Érzém, hogy ekkor szállt belém a lélek.

Alig van nevezetesebb költő, kinek ne ismerném a csókról tett nyilatkozatait s határozottan állítom, hogy egy sincs

köztük, ki Petőfit e tekintetben, ha néha el is éri — felülmulná. Hasonlítják a csókot eperhez, mézhez s több efféléhez mások is, még azt is állítják, hogy ez a legtisztább élvezet a földön: de annyi megragadót, annyi csodálatost, mint Petőfi, egy se bír róla mondani. Képzelemjátékának e bűbájos oldalát talán még senki se vizsgálta előttem, mert — lehet — eszébe sem jutott; én azonban, bármennyire jelentéktelennek lássék is e figyelem, mindig édes gyönyörrel fogok visszaemlékezni arra a néhány percre, melyet e kedves munkára fordítottam.

Erősen tévedne, ki azt hinné, hogy Petőfi a csók gyönyörű festéseiben csak tündökölni óhajtott; lelke mélyéből jött ki minden hang és minden szó, mint érzéseinek leghűbb tolmácsa. A kinek szívében a szerelemnek olyan lávája forrott, mint az övében, olyan rendkivűlien szerette a nőt mint ő, az a csókról, a nő szerelmének e legistenibb zálogáról, nem írhatott másként, mint szintén rendkivűlien. Ha Byron vagy Poë, e két féktelen szellem, írt volna így a csókról, szavaikból hiányzott volna az a szeplőtelen, tiszta érzés, melyre Petőfinél találunk; ha Petrarca, Lenau vagy Leopardi, az emésztő melancholia e bús madarai, dalolnak róla: dalukban nem volna meg az az édes pajzánságú öröm és elmerülés, mely Petőfit könnyű csapongása mellett is olyan kedvessé teszi. Szóval még így senki sem írt a csókról; s ha azt mondom, hogy ő a csók legcsodálatraméltóbb megéneklője: talán újat, de igazat állítok.

Sokat lehetne e részben még róla beszélni: annyit, a mennyit szerelméről, mert e két fogalom nála elválhatlanul egybe van forrva; de ez alkalommal a mondottakat is elégnek tartom arra, hogy csodálatunk és szeretetünk iránta még magasabb fokra emelkedjék; s ha már az a kívánsága nem teljesülhetett bé, hogy «szép, szelid, derűlt őszön» zengje el végső dalát, bűvös hangon, mely le a szíveknek fenekére s föl az égbe hat, —

És ha vége a varázséneknek,
Ajkaim egy csók zárja be:
A te csókod szőke szép leány, te
Földi lények legdicsőbbike —
(Ha az isten)

mondom, ha e kívánsága a földön nem teljesülhetett, érje el azt abban a fényes magasban, a hol, mint János vitézének tündérországában

Nem szükséges — sem étel, sem ital,
Élnek a szerelem édes csókjaival.
(János vitéz XXVI. ének.)

HOLDFÉNY.

Irta

ENDRŐDI SÁNDOR.

VILÁGOS éj. A víz felületén széles fényszalag huzódik a túlsó partokig; a legelők dús pázsitja szinte gőzöl a mozdulatlan nyári hőben s a felszálló illattól. A kavicsos partokhoz erőtlen, apró hullámok ütődnek s egyhangúan, csöndesen csobognak. — A nádasban olykor egy-egy bibic kiált s fölöttem egy-egy tovasuhanó madár szárnya veri meg a levegőt. Semmi más zaj nem hallható.

Álmodozva ülök verandámon és nem gondolok semmit, csak azt, hogy milyen édes így élni, így, távol a világtól s hiú küzdelmeitől, elvonulva, feledve és elfeledtetve, egyszerű nép között, a természet hű ölében. Lelkem oly nyugodt, mint az előttem rengő víztükör, mint a fölém boruló csillagos égbolt s szememben a hála könyei égnek, a miért ilyen boldognak érezhetem magamat.

Valóban, nyugalmamat nem zavarja meg semmi, csak egy álom ingerkedik velem.

Valld be, te bohó, ábrándos szív, szívem, hogy egyszerre csak hevesebben dobogsz! Egy ifjú, aranyhajú nőt képzelsz magad elé, a ki hófehér karjaival a veranda korlátjára támaszkodik, s nyilt, messze szálló tekintetével a

holdfényes, végtelen éjbe vész. Sugár termetének büszke körvonalai ott reszketnek előtted; látod, a hogy alakja koronkint megmozdul s hallod, a hogy édes hangja, mint a csalogánydal, megzendűl a csöndességben:

— Gyönyörű szép az éj! és mi vagyunk a legboldogabbak a világon!

Igen! Mi vagyunk a legboldogabbak a világon, én szegény, boldogtalan gyermekem! Minden úgy történt, ahogy előre megálmodtuk s ahogy a távol csillagokba volt megírva: egymáséi lettünk s boldogok vagyunk mindörökre! Az ifjúság, mely soha vissza nem tér, nincs eltékozolva; virágai, melyek ha egyszer hervadás érte őket, elhervadnak, illatoznak; a fény nem hullott ki lelkünkből s magunk előtt látjuk életünk áldó célját, miénk a küzdelem, a dicsőség, a béke! Itthon vagyunk.

S milyen jó, milyen édes így itthon! Jer csak hozzám közelebb, add ide liliom-ujjacskáidat, nézz rám nyugodt, tiszta tekinteteddel . . . Oh, emlékezel-e még azokra a viharokra, melyeket e nyugodt, tiszta tekintet vert föl lelkemben?

Még most is fülembe cseng az a hideg, szomorú metsző hang:

— Nem, nem! Nem akarok semmitsem hallani szerelemről, boldogságról! Az láz, az képzelet! Az egy álom, melyből veszteségre ébredünk. Szép szavak, sóhajok engem el nem kábitanak. Nekem a való biztos nyugalma kell: nem akarok szeretni.

Te mesebeli, hideg teremtés, te jégnyugalom, te áldatlan büszkeség! Ilyen lenne egy tavasz, fény, dal, virágok, madarak és sugarak nélkül, amilyen te voltál. Körülöttünk ragyogott az egész természet s e pompában te mindent túlragyogva álltál mozdulatlanúl és szívtelen, nyugodt tiszta tekintetedet rám függesztve, mintha azt akartad volna mondani:

— Fejtsd meg, ha bírod, szemem kék talányát!

S én felfogadtam az élő istenre, a lobogó pokolra, hogy megfejtem azt! Kerüljön életembe, földi és égi üdvösségembe: megoldom a kék talányok titkát, mert nem akarom hinni, hogy nincs szíved. Van, van, csakhogy — mint a tengerek gyöngyét — végtelen mélységek födik s végtelen megadás, türelem, szerelem és szenvedés kell ahhoz, míg halandó tekintet s kéz ráakad.

S a szenvedély zivatara összecsapott fejem fölött. Jártam haragos, vészes tengeren elhagyatva istentől, embertől egyaránt. Egy árny a végtelenben, de büszke, dacos és merész! Fájdalmaimmal, haragos lelkemmel, sötét álmaimmal egyedűl jártam ott s bevádoltalak az örök természetnek: mért vagy ily szép és szívtelen? Eget, földet betöltöttem neveddel s a felhők zugó szárnya, a süvöltő szél, a rohanó habok mind csak azt a nevet harsogtatták szüntelen. Fel volt dúlva életem harmoniája, de mit törődtem én vele? Nevetségessé váltam azok előtt a hideg nagyságok előtt, akik sohasem égtek, sohasem szerettek: mit bántam én! Elvesztettem mindent, mielőtt nyertem volna valamit s lelkem vészeihez képest csak játék volt a vész, mely körém nyomúlt s a halállal fenyegetett.

Fekete vitorlákkal jártam a tengeren, a vészben; szilajon, merészen, mint azok, kiknek nincs mit félteniök s kiket nem rémíthet meg semmi sem; örvény, kőszikla, hajótörés legkevésbbé.

Őrült, iszonyatos út volt!

A fehér szárnyú sirályokat fölöttem nem sodorta oly kíméletlenűl a vihar, mint hajómat, melyet a tajtékos, eszeveszett hullámok végre egy szirthez vágtak s darabokra zúzták irgalomból.

Aláhullottam a mélységes mélybe le, le a tengerfenék korallbokrai s gyöngyházai közé, és ott feküdtem sokáig eszméletlenűl . . .

Emlékszel-e még ébredésemre ott a part szürke fövenyén?

Holdfény játszott az ormokon és a tengeren. Fáradt szememet fölnyitottam s két csillagot láttam fölöttem ragyogni: a te kék szemed csillagpárját! De többé nem voltak olyan talányosak.

Halkan, csendesen egy-egy köny szivárgott a selyempillák alá és halkan, csöndesen végig futott arcod szirmain és lehullott fáradt kezemre. Oh megtaláltam — ott lenn a mélyben, a tenger fenekén, a gyöngyök világában — megtaláltam a te dobogó, érző szívedet és nem volt álom! éreztem melegét, kezdődő tavaszának tiszta harmatát!

S ha ezután nem következett volna semmi!

De hirtelen egy szikár, gúnyolódó alak tünt fel a láthatáron, a ki magát atyádnak nevezte.

— Mit akar e lánynyal, leányommal? (harsogott fel durva hangja). Nem elégszik meg a saját eszeveszettségeivel, még ennek a szegény teremtésnek is meg akarja zavarni a fejét? Szerencsére oly időket élünk, midőn az ilyen romantikus álmok dőreségét mindenki könnyen belátja. A troubadourok világának régen vége van s holdfény és rímek immár nem elegendők arra, hogy valaki azok segélyével magasra szálljon. Elhiheti, hogy leányom mellett szívesebben látnék egy lócsiszárt, vagy egy disznókereskedőt, mint oly embert, akit költőnek neveznek. Én úgy veszem a világot, ahogy van, ahogy az isten és a társadalom megteremtette s bolond a ki másként veszi, másnak látja. Érzésre, szívre semmi szükségünk többé, de életre-valóságra és pénzre annál inkább. Pénzzel mindent meg lehet szerezni, mindent meg lehet vásárolni — anélkül pedig koldus és nyomorult az ember Ifjúság, költészet, szerelem — szavak, szavak! és együttvéve az a valódi nevök, hogy «komédia». Azt hiszi, hogy én leányom jövőjét feláldozom eszeveszett, őrült álmokért? Én a való talaját akarom látni lábai alatt, nem a holdsugarakat arcán. Szeretem én is, csakhogy más szívvel, más szeretettel. Nem a föllobbanás

muló hevével, de a meggyőződés állandó melegével. Nem megfeledkezéssel jelenéről, de aggodalommal jövője iránt. Azt hiszem elég világosan szóltam s fölösleges, hogy többet beszéljek. Jer, leányom, majd otthon meggyógyit a munka és a foglalatosság.

S Beta engedte, hogy szépen kézen fogva el, haza vigyék.

Talán még visszanézett, talán egy köny is reszketett szemén a tovariasztott, kedves álomért — de vége volt: Vége mindörökre.

Azóta bizonynyal meggyógyult jótékony munka s áldó foglalatosság mellett, míg én beteg szívemmel bolyongok ide s oda szerte a nagy világban és nem gyógyulok meg sohasem.

Miért is gyógyulnék meg? Nincs semmi szükségem arra a nagy egészségre, arra a sok józanságra, arra a hideg bölcsességre, mely mind, mind szívem romjain épülne föl. Hadd maradjak csak én így, betegen, legalább így, gondolataim és ábrándjaim lázában égve-hamvadva, néha látom őt.

Látom, a hogy hófehér karjaival a veranda korlátjára támaszkodik s nyilt, messzeszálló tekintetével a holdfényes, végtelen éjbe vész. Sugár termetének büszke körvonalai itt reszketnek előttem; látom, ahogy alakja koronként megmozdul s hallom, ahogy édes hangja, mint a csalogánydal, megzendűl a csöndességben:

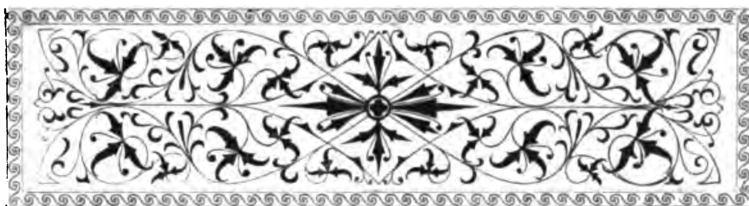
— Gyönyörü szép az éj! és mi vagyunk a világon a legboldogabbak!

Igen! mi vagyunk a legboldogabbak a világon, én szegény, boldogtalan gyermekem! Álmodni mindenkinek szabad s amennyi ember annyi és annyiféle álom kél-száll körülöttünk és suhan el, vándor árnyakként, keresztül az élet tarka színpadán. Az egyik világot-rázó időkről álmodik, szabadságról, viharokról, dicsőségről a második; apostoli hivatásról ez, amaz martyr-koronáról és mi az üdvösségről,

a szerelem áldó békéjéről álmodunk. De *álmodunk* mindannyian; ki napfényen az előretörő század gép- és kalmárzajában, ki holdvilágon a lármátlan magány titokzatos csendjétől eltakarva.

De álmodunk, — és legédesebb lesz majd az az álom, a melyből soha többé föl nem ébredünk!

EGÉSZ NAP TÖPRENGEK....

Irta

ZANATHY KÁLMÁN.

Egész nap töprengek, tünődöm:
Szeret-e, avagy nem szeret?
Fejem zúg, mint boszorkány-műhely,
Zúg benn' a gondolatsereg.

Ott sütnek, főznek nappal, éjjel,
Ott tartják a boszorka-tort;
Az üst zubog, s a sok csodás szörny
Ezer bűvös szert összehord.

Az egyik szól: «A mint mosolygott
Korsóm mézzel szürtem tele.» —
A másik mond: «Csipős szavából
Fulánkot szedtem!» — «Vesd bele!» —

— «Szemében büszke dac villámlott,
Abból késziték kénkövet.» —
— «Sohajtott, és én kebeléről
Szakiték ezerjófüvet». —

— «Kigyót találtam ablakánál,
Fölvettem, a mint ott hevert.» —
— «Ajkán bódító mákonyt leltem.»
— «Csak mind belé, s keverd, keverd!»

Aztán zajongnak, hahotáznak.
Zubog, forr a varázsital;
Jaj, énnekem boldogtalannak,
A ki azt iszsza, — belehal.

Kocintgatnak halálfejekkel,
Vérem' iszszák szemlátomást;
Az édes angyal győzelmére
Véremből isznak áldomást. —

Hozzád menekülök bajomban,
Kétség, reménység jön velem;
Te oly szép, oly jó, oly kegyes vagy,
Ugy-e, hogy nem lészsz szívtelen?

Szabadíts, ments meg a gonosztól,
Lásd, szívem lábadnál eped;
A megváltó igét, oh, mondd ki,
Hogy áldhassam jó szívedet.

A REZEDA.

VIRÁG-REGE.

Irta

MAJTHÉNYI FLÓRA.

BÁLBA készültek. A sok illusion, szalag, csipke és guirlande ott feküdt egy halmazban; és oly tarka-barka összevisszasággal ötlött a szembe, mint a hogy az első bál képe már előre is derengett az ifjú lányka álmadozó lelke előtt.

A pipere-asztalon rendetlenül hevertek a csecsebecsék; a tükör mellett égtek a gyertyák; velencei üvegében pedig egy mosolygó arc körül omló-bomló fürtök gyűrűztek, s két sötét szem kérdő tekintete fénylett.

Egy mellékasztalon a kézi bokréták illatoztak; nedves száraik drága, csillogó edényekbe voltak szorítva. Az üde szirmok pihegni látszottak a fájó nyomás alatt, s a kelyhek egész pompájukban kitárultak, mintha szívni vágynák a léget, a fényt — még egyszer — utoljára!

Egy kis rezeda különösen iparkodott visszahelyezni zöld lábacskáit a drága bilincsbe, honnan azok véletlenül félig kiszabadultak, s a fáradságtól elbágyadtan hajtotta le fejecskéjét.

Oh mint szeretett volna bálba menni; s félt, hogy kimarad onnan! Távoli hazájára, Egyiptomra gondolt, honnan ősei származtak, s melyről annyit hallott nagyanyjától.

Maga elé varázsolta a ragyogó Nilus zöld partjait, árnyas bokrait, a lothosz illatos, úszó virágait, s a nagy sárga lapályon a gúlákat, melyekben 2400 éves történet nyugszik. Ép ily mesés, ép ily fényes lehet a bál, melyben a rég mult helyett, a mint mondják, a jövő tükröződik; de azért ép oly szép lehet, mint az ő hazája, hol most is él egy-egy őse, *fásnet*-bokor képében, mely a Nilus kiömlése után évről-évre szép zöld ruhát hajt, s illatos virágot hord; ép úgy, mint a báli vidám leányok. Oh, bár csak ő is láthatná a bált, hol bódító a fény, az illat, mint az ő hazájában!

A piperézésnek vége lett. A mama és leánya szépségei mintegy kiegészíték egymást. Ez fakadó virág, amaz hamvas gyümölcs. Ilyen *volt* a mama egykor; és amolyan *lesz* a leánya egykor. A fehér keztyűs, ékszeres kezek a virágbokréták után nyúlnak, s összefogják azokat az aranyozott, finom csont-legyezőkkel. A virágok új életre ébrednek ez érintés alatt. Mi történik velök? Mit fognak látni? A kis rezeda önkényt csusztatja kis zöld lábait a puha kézbe.

A csipkés uszályok suhognak lefelé a lépcsőn; a cselédek lopva nézik a távozókat. Egy fordulatnál meglebben a kéz s a kis rezeda aléltan hull a szőnyegre. Még egy ajtócsattanás, azután a kocsi kigördült a kapun.

A bámészkodó, szegény mosónő észreveszi a lehullott virágot.

— Ah, mily szépek voltak! mintha csak virág teremne nyomaikban!

Ezzel fölveszi a kis rezedát, haza siet régóta betegen fekvő szép leányához.

A szegény asszony meleg nagy kendőjének redőjében magához tér az elalélt kis rezeda. Egy világos palota előtt haladnak el. Messze elhallatszik a zene; ez a bálterem. A kis virág fölélénkül. Oh bár ott lehetne! A szegény asszony is azt sohajtja:

— Boldogok, a kik így mulathatnak! — Azután még soká hangzik siető léptei után a zene; egyebet nem hall.

De a kis rezeda még egyebet is hallott: virágsohajok rezegtek a légben, mintha csak a terem ablakaiból hangzott volna:

«Mily ál-fény, mily hőség, meghalunk!»

A kis rezeda erre elgondolkozott:

«Tehát még sem volna jó ott lenni!» s megnyugodva sorsában, kikandikált a nagy kendőből.

Nedves, fénytelen kis utcákon haladtak. Valamely külváros utcái lehettek. Majd egy kis boltba tértek be. A szegény asszony néhány darab fát, egy faggyú-gyertyát és kenyeret vásárolt. Azután ismét tovább haladtak, s pár házzal odább lementek a rozzant lépcsőn a pince-szobába.

Az ajtó-nyitásra megszólalt egy csendes, epedő hang:

— Maga az édes anyám? Oh de nehezen vártam!

— Én vagyok az, kedves, egyetlen, beteg gyermekem! Úgy-e soká voltam oda? Nem is mennék el soha mellőled, ha a kenyérkereset reá nem szorítana! Most azonban van mindenünk; világot gyujtok, lobogó tüzet élesztek, s főzök neked jó leveskét. Úgy bizony!

Azután meggyujtva a faggyú-gyertyát, oda lépett a szegényes, de tisztes ágyhoz, s megvilágította a szenvedésében is gyönyörű leány-arcot, mialatt a bágyadt ajkak újra ezt susogták:

— Oh be nehezen vártam! — s a két nagy szem csillagai eltüntek a sötét pillák alatt.

— Hadd lássalak, egyetlen örömem és egyetlen bánatom! — esdekelt a szegény anya és oda hajolt beteg gyermeke fölé. A leány arcán egyszerre gyönge pir és mosoly vonult át. Szemeit fölnyitotta, s átlátszó kezét epekedve nyujtá ki:

— Virágillat és fény! itt-e már a tavasz édes anyám?

— Hol van még az édes gyermekem! De igaz: itt van egy kis virág, melyet egy bálba menő kisasszony vesztett el. Jaj de szép is volt, majd elmondom neked! Addig mulass e kis virággal, én meg tüzet élesztek. Mily szépen mosoly-

gasz, én egyetlen gyermekem! De régen is láttalak így mosolyogni! — Azután elfordult, hogy házi teendőit végezze.

Vannak az életnek percei, midőn az angyalok befogják az emberek szemeit, nehogy szívök megrepedjen.

Míg a szegény asszony sietett mindent rendbehozni, és beszélt a «csodaszép kisasszonyról»: a beteg leány már alig hallotta szavait. A kis illatos virágot kebelére téve, összekulcsolta azon kezeit, lehúnyta szemét s maga sem vette észre: hogy lélegzése, szívverése elakad s ő maga átmegy az örök tavaszba.

* * *

A kis rezeda az anya imakönyvében száradt meg, s éveken át megtartotta édes illatát, mintegy öntudatát annak, hogy nem csak egy haldokló végperceit szépítette meg, de az élőnek is enyhíti fájdalmát e megnyugtató emlék által.

PETŐFI ISTVÁN.

MEGHALT ÁPRIL 30-DIKÁN.

Csak lassú postái lehetünk a gyászhírnek, mely hetek előtt bejárta az egész országot, s annak a férfiunak elhunytáról szólt, ki, noha a legfényesebb nevek egyikét viselte s ki volt téve a hiuság legféktelenebb csábjainak, először akkor beszéltetett magáról, midőn ajkai örökre lezárultak s az elismerés, hódolat ellen többé nem tiltakozhatott.

Petőfi István, a legnagyobb magyar költő testvéröcscse, szívbajának esett áldozatául. Benne oly férfiu elhunytát siratjuk, ki könnyen kivehette volna részét abból a dicsőitésből, melylyel a világ testvérbátyjának adózott, s mégis, az önzésnek vagy kicsinyes hiúságnak egy pillanatra sem esett rabjául. Ő szerénységében igazán nagy volt; sohasem követelte, hogy a világ benne a Petőfi-vért csodálja s mindig szerényen huzódott vissza minden megtiszteltetés elől, melyről azt hitte, hogy reá bátyja érdemei folytán háramlott. Midőn társaságunk irodalmi érdemeit méltányolva, őt mindjárt a megalakulás után tagjainak sorába iktatta, meleghangú, de szerénykedő levélben köszönte meg a figyelmet, de arra, hogy lantját újra kezébe ragadja s részt vegyen az irodalmi élet mozgalmaiban — noha nem egy költeménye viseli magán a határozott tehetségnek bélyegét — rá nem

birhattuk. Ő továbbra is nyugodt, hallgatag maradt, végezve az élet fárasztó munkáját, mint annyi más, kitől a sors megtagadta a szereplést, a ragyogást.

Életrajzi adataiból álljanak itt a következők:

Petőfi István 1825-ben született s apja mesterségét folytatva, a mészárosságra adta magát. Mikor a forradalom kitört, a bátyja versein fellelkesült ifju, hazáját védendő, a honvédek közé állott s végig harcolta azok dicső küzdelmeit, miközben kapitányságig vitte föl. A szabadságharc leveretése után besorozták közkatonának az osztrák hadseregbe s 1850-ben a német «Bund» megbízásából Schleswig-Holsteinba küldött osztrák hadtesthez osztatott be. Szerencsétlenségére ott járt akkortájt Pataky, a magyar emigráció ügynöke, hogy az osztrák csapatok szellemét kipuhatolja s följegyezte magának elég oktalanul azokat a magyar fiukat, kikre egy esetleges katonalázadás alkalmával számithatni vélt, anélkül azonban, hogy őket beavatta volna e quasi összeesküvésbe. Patakyt később elfogták az osztrákok s megtalálták nála e névsort, mely sokakra oly végzetessé vált, anélkül, hogy az illetők csak álmodtak volna az egész dologról.

Igy járt Petőfi István is, kit Pataky természetesen szintén fölvett jegyzékébe. Petőfit a következő évben a katonaságtól szabadsággal elbocsátották. Péterváradra ment, folytatandó mészáros mesterségét, de 1852 nyarán pár napra felrándult Pestre különféle bevásárlások végett. E közben történt Pataky elfogatása, a nála levő jegyzék fölfedezése és ennek alapján Petőfit, ki sógornője (Szendrey Julia) második férjénél, Horváth Ádám egyetemi tanárnál volt szállva, elfogták s a theresienstadti fogházba hurcolták, hol három évet töltött.

A fogságból kiszabadulva, miután egy évig Horváthnál tartózkodott, Geist Gáspár csákói pusztájára ment gazdatisztnek, hol egész haláláig buzgón működött. Szorgalma, erélye és rendíthetlen becsületessége mindjobban

kiérdemelte a család bizalmát és szeretetét, úgy hogy nemsokára nem annyira gazdatisztül, mint inkább családtagul tekintették.

Petőfi István gazdálkodási ideje alatt is szentelt koronkint pár órát a muzsának s több apróbb költeménye látott napvilágot a *Vasárnapi Ujság* hasábjain. Átalában művelt és szép képzettségü egyén volt s költeményeiben nem ritkán valódi tehetség mutatkozott.

A közte és Sándor bátyja közt uralkodott szeretetteljes viszonyt jellemzi a következő adat:

Petőfi István igen jó lovas volt.

Egyszer Jászberényben, a József nádor félszázados ünnepe alkalmával rendezett lóversenyen pályadíjt nyert; valami ezüst érmet; Sándor elkérte tőle a medáliát, és évek során keresztül magával hordozta azt, büszkén mutogatva ösmerőseinek, hogy micsoda jó lovas az ő öcscse!

Petőfi S. gyermekkorában nem szeretett lovagolni, pedig apjának Szabadszálláson laktában volt egy lengyel nevü híres paripája. Csak később, mikor a pusztai élet szeretete cultussá vált nála, tanúsított több kedvet a mulatság e neme iránt; ekkor azonban már elkésett vele, s nem lett belőle többé jó lovas. István öcscse ezt több levelében megerősíti; 1849-ben Budán látta bátyját utoljára lovagolni s mint egy levelében maga irja, azt mondta neki akkor: «Látod, Sándor, csakugyan megülöd a lovat, — az igaz, hogy rosszul.» — Zoltán öcscsét, Petőfi Sándor korán elhalt fiát, gyöngéden szerette. Általában szeretetreméltó ember volt. «Pista bácsi»-nak nevezte mindenki.

Szorgalma, munkássága nemcsak a kezelésére bízott javakat szaporította, de magának is annyit gyümölcsözött, hogy nem rég csinos ötszáz holdnyi jószágot vehetett a csákói puszta szomszédságában.

Petőfi István értékes kézirat-gyűjteményét a nemzeti muzeumnak hagyományozta. Kiadatlan művek Petőfi Sán-

dortól nincsenek e gyűjteményben, de vannak a nagy költőhöz intézett oly levelek, melyek, mint életrajzának kiegészitői, nem csak érdekesek, de fontosak is lehetnek. Társaságunk már megtette a kellő lépéseket, hogy e kéziratoknak érdekesebb részét a *Koszoru* ismertethesse meg a nagy közönséggel.

PETŐFI ISTVÁN

HÁTRAHAGYOTT MŰVEIBŐL.*

I.

SÁNDOR BÁTYÁMHOZ.

Igérsz nékem paripát
Még pedig párjával;
Legyenek bármily drágák:
Nem gondolsz árával.

Csakhogy Pista öcsédnek
Nagyobb kedve legyen,
Ha vásárra ezután
Majd lóháton megyen.

Jól meggondold jó bátyám
A mit ajánlottál,
Tudod, hogy az igéret
Adomány után vár.

Attól tartok, hogy ha majd
Gazdagságod várom,
A vásárra sokáig
Gyalog kell sétálnom!
(1844.)

* E költeményeket Vargha Károly szemlaki községi tanító úr szívességéből közöljük, ki Petőfi István irodalmi hagyatékát lekötelező előzékenységgel társaságunk rendelkezése alá bocsátotta. Petőfi István kötete *Versek, hadjárati és uti jegyzetek* címet visel s egyes darabjainak összegyüjtése minden valószínűség szerint, arra az időre tehető, melyet Petőfi a szabadságharc leveretése után, mint közkatona, Schleswig-Holsteinban töltött. A gyüjtemény ma már meg van rongálva s belőle a hadjárati s uti jegyzetek hiányzanak. Ezek képezhették a kötet közepét; végén «idegen szavak» jegyzékével találkozunk, annak bizonyságául, hogy Petőfi István katonáskodásának szomorú napjait önképzésére igyekezett fordítani. A versek (nagy részben ifjukori kisérletek) erősebb költői érről ugyan nem tanúskodnak, de igaz, őszinte hangjukkal itt-ott figyelmet keltenek, szerzőjük nevénél fogva pedig mindenesetre érdekesek. E körülmény birt minket arra, hogy közülök egy párt a *Koszoru* olvasóinak is bemutassunk. *Sz.*

II.

HOGYHA MEGHALOK...

Hogyha meghalok galambom,
Keresd ott künn a sírhalmom;
Keresd, míg meg nem találod.
Ne sajnáld a fáradságot.

Szomoru fűzfa lombjai
Fognak síromra hajlani;
Levelei hulldogálnak,
Ha a szellők fujdogálnak.

Szakíts majd egy ágat róla,
Ültesd otthon udvarodba.
Hadd nőjjön ott nagyra, szépre.
Szerelmemnek emlékére.
(1845.)

III.

BORDAL.

Hej, galambom korcsmárosné gyöngyvirág,
Kóstoltassa meg csak vélem a borát,
Most kerestem föl először én magát,
Szoktatóban a javából adjon hát.

Szél fuj ott künn, eső esik javában,
Jó helyem van nékem itt a korcsmában,
A míg megszün a szél és a fergeteg,
Akkorára borom elfogy s nyergelek.

Pusztán lakom, rég nem voltam városban,
Hej még sokkal régebben a templomban.
Mi a patvar, ugy hevülök borától,
Talán bizony üdvözülnék csókjától.

Édes lelkem, ugy szomjazom csókjára,
Adjon nekem csak egyet is próbára;
Higyje meg, hogy jóltevőleg hat reám,
Lássa csak: mint esenkedik értte szám.

Földerült már, megszünt a szél s fergeteg,
Kincsem, lelkem korcsmárosné elmegyek.
Nincsen pénzem kifizetni a borom,
Itt egy pár csók ezt zálogba' itt hagyom.
(1848.)

IV.

IDEGEN FÖLDÖN.

Becsületes ember az én házi gazdám
És jószívű asszony az ő felesége;
A miök csak vagyon, vélem azt megosztják,
Áldja meg az isten, szegényeket érte.

Keresik kedvemet, a miben csak lehet,
Semmi szükséget nem éreztetnek vélem;
Nem hibázik semmim: van nékem jó ágyam,
Naponta reggelim, vacsorám, ebédem.

Beszélek gyakorta egy-egy töredéket
Bús multamból nekik s örömmel hallgatnak.
S ha bánatot látnak bús arcámon ülni,
Megsegít az Isten, — ekkép vigasztalnak.

S ha elmegyek tőlük, fájni fog lelkemnek:
Annyi jóval élni s nincs mit adnék érte;
Áldja meg őket a mindenható Isten,
A ki én reám e szörnyű sorsot mérte.
(Mötz, 1850.)

V.

EMLÉKSOROK.

Szerelmet én nem adhatok,
Csak szerető szivet,
Hogy szeretni, hőn szeretni
Tanítsa meg szived.
S ha a tied megtanult már
Próbára add hozzám:
Legyen tied a tanitó,
Enyim a tanitvány.
(1850.)

PETŐFI-IRODALOM.

I.

PETŐFI CHINAI NYELVEN.

SCHOTT, a berlini egyetem ismert tanára, egyike hazánk leglelkesebb barátainak. Rokonszenves érdeklődéssel kíséri irodalmi mozgalmainkat s különösen buzgó apostola a Petőfi-cultus terjesztésének. Az ő fáradozásainak köszönhetjük, hogy közelebb Tchou-Ouang úr mellett, ki Idahóban dolgozik Petőfi fordításán, Tsen-Ki-Tong chinai ezredes is kísérletet tett nagy költőnk egyik versének átültetésével. A *Reszket a bokor* kezdetű költeményt prózában Schott fordította le chinai nyelvre s az ő fordítását öntötte költői alakba Tsen-Ki-Tong ezredes.

Az érdekes fordítást az *Összehasonlító irodalomtörténeti lapok* legutóbbi számában dr. Meltzl Hugó mutatja be a magyar közönségnek. E folyóiratból veszszük át Tsen-Ki-Tong fordítását, a chinai szöveg alá jegyezvén az egyes szavaknak magyar értelmét:

Tung pi zeu tschy.

(Reszket. a bokor, mert...)

Tūng pì zeu tschy
Mozogni ama hajlékony ág

huang-nào tsó-tschỳ
sárga-madár ülni-pihenni

jao-jao uò sin
rázkodni-reszketni enyim sziv

sin hu tsâi tszỳ
sziv oh benne gyermek

hjü-tsje tszỳ hi!
oh-oh gyermek ah!

mèi tshiè hào hi!
szép meg jó ah!

schí sò pào hi!
világ hol tisztelni ah!

Tá tschjang màn schùi
Nagy folyam tele viz

tschhy liu schang-schang
ő folyik hullámozva

sjang-szy màn tschung
vágy betelni benső

tschhi jí jang-jang
őt elárasztani nagyban

tszỳ tschhäng ái uò
gyermek igazán szeretni engem

hi líu tschhu khèu
miért szégyenleni kibocsátani száj

uò tschhang hí nì
én mindig szeretni téged

kuó jü fû-mù
túl tenni apa-anya

Tszý uò tshu tschjän
Mióta én először látni

tsi tschy ör sin
legott felismerni tiéd szív

fang uei nuàn tschhun
akkor lenni vala enyhe tavasz

hu ping süe tshin
egyszerre jég-hó meglepni

keu sjang-uàng hi!
ha elfelejteni ha

uò pŭ tszỳ juän
én nem gyermek (reád) haragudni

kuò sjang-ñän hi
igazán emlékezni ah

kú uò sò juän
bizonyára én mit kivánok

A költemény, az egyes szavak alá jegyzett magyar szavak után ítélve, khinai nyelven vesztett erejéből. A módosítások azonban, Schott tanár megjegyzése szerint, Tsen-Ki-Tong-tól erednek. Hihetőleg Peking klasszikus nyelve követel bizonyos convencionalis szabályokat; mi legalább, jegyzi meg dr. Meltzl, más magyarázatát nem tudjuk adni a diplomatikus hidegségnek.

II.

EGY OLASZ LAP PETŐFIRŐL.

A Florencben megjelenő *Gazetta della Domenica* egyik mult havi száma hosszabb tanulmányt közöl *Petőfi és a forradalom* cím alatt. A derék cikk, mely Solumbro nevével van aláírva, nem csak rokonszenves hangjával, de helyes ítéletével is leköti érdeklődésünket, s el nem mulaszthatjuk, hogy egyes részleteit a *Függetlenség* fordítása szerint, olvasóinknak is be ne mutassuk.

«Napjainkban, írja az olasz lap, Diogenes-lámpával kell keresnünk eredeti költőt, kinek érzelmei gazdagok, ki új bármily szempontból. Mert a közönség az író műveiben annak esze járását, érzelmeit akarja megismerni. Hirdetni kora eszméit s túl nem menni a határon, eredetinek, újnak lenni a gondolatban s az alakban, mely azt megérzékíti; megmaradni mindig egyszerűnek, természetesnek; zengeni önsugalta módon oly országban, mely a convencionalismusnak, az akadémia, az iskola, az élet pedánsságának hódol: mindezek oly dolgok, melyek magukban véve elégségesek arra, hogy Petőfi Sándor neve általános bámulás tárgya legyen. Más részről az ő szerény s munkás élete, az az égő

szerelem, melyet hona iránt érzett, majd szerencsétlen vége a legmélyebb részvétet keltik irányában, s lelkesültségre ébresztenek minden jobb érzésű keblet.

Senki sem egyesítette még magában így azt a fékezhetlen büszkeséget, s azt a határtalan becsületességet, mely nélkül lehetnek ügyes mesteremberek, sőt nagy művészek is, de nagy költők nem. A modern múzsa már nem az ókor meztelen karú, ingerlő ruháju szép leánya, kinek homlokát borostyán koronázza, kinek ajka csókra áll, kinek kezén csillog a sok arany, nem Róma meretrixe, vagy Görögország hetéráje már: szemérmetes szűz az, kinek ajka csak azért nyílik meg, hogy hirdesse a haladást, a felvilágosodást. Szereti azokat, a kik hisznek, a kik küzdenek, a kik szenvednek, ellátogat a tudós lakába, a munkás műhelyébe, a száműzött kicsiny hajlékába.

Petőfi múzsája ilyen volt, jól ismerte őt. Megjelent már előtte apja korcsmájában, a selmeci lyceum termeiben, egy vándor színtársulat kulisszái közt, s a soproni kaszárnyában; megjelent előtte reménytől sugárzó homlokkal, ajándékkal tele kézzel, titkos, lelkesítő istennője volt az élet legnagyobb vészeiben.»

Az olasz bíráló ezután érdekes vonásokban rajzolja költőnk viszontagságos életét, majd áttér forradalmi szereplésére.

«Petőfi — írja, — nem hitte, hogy a költőnek távol kell maradnia a politikai küzdelmek terétől, hogy csak saját nyugalmával kell törődnie, hogy csak őszi szelet, s csalogánydalt kell énekelnie. — Ő azt hitte, hogy jó hazafinak is kell lennie, s küzdve a szabadság eszméjeért, észszel és karral adózott neki. 1847-ben körútat tett Magyarország keleti részében és Erdélyben, s nősülten tért vissza. Akkor már híre nagy volt; első ízben, 1844-ben kiadott költeményei óriási lelkesültséget keltettek. Magyarország multjáról s jövőjéről, emlékeiről s reményeiről zengett, elpanaszolta szolgaságát, s dicső jövőt jósolt neki. Többnyire rövid

dalokban kifejezett eszméi mélyen hatottak olvasói lelkére. Harci dalai, melyek visszhangzottak minden szívben, s ifjukori románcai, költői beszélyei a közvetlenség és igazság erejével hatottak. Le tudott merülni a szív fenekére, rezgésbe tudta hozni a legérzékenyebb húrokat. Házassága élte első korszakának befejezését képezi.

Azután elmerült a harc gyönyörteli eszméjébe, érezte és gyüjtötte magában a szenvedély erejét, ez eszme bálványa lett szívének, melyet nem zengett soha úgy, hogy ne ébresztette volna lángra a haza szent szerelmét másokban is. Míg a pozsonyi diéta a vitatkozások labirintjébe tévedt, a pesti fiatalság türelmetlen bátorsággal lépett a gyökeres reformok útjára. Március 15-kén Petőfi, Jókai, Vasváry és Irinyi zajongó tömeg kíséretében Landerer nyomdája elé vonultak; itt a nép nevében kinyilatkoztatták, hogy a cenzura az naptól fogva el van törülve, s mindjárt ki is nyomatták azt a híres 12 cikket, mely annyi lelkes tetterőről, oly rendkívüli enthusiasmusról s határtalan rajongásról tesz bizonyságot. Ekkor indult meg a *Március tizenötödike*, ebben jelent meg Petőfi sok költeménye, melyeket ezernyi példányokban vásároltak, s olvastak szerte a hazában. Az izgatottság általános lett, határozott, erélyes szakadásnak kellett létesülnie.

V. Ferdinánd föllépésének sikerült a lángra gyult kedélyeket lecsillapítani; úgy látszott, hogy visszatér a béke reménye az izgatott nemzetbe. Csak Petőfi látott tisztán; míg a többiek tartós béke létrejöttéről ábrándoztak, ő kardját hüvelyen kívül tartotta. A mi azután történt, bebizonyítá, hogy neki igaza volt. Lelkesült ifjak gyültek össze, s a polgárok örömrivalgásai közt sorakoztak a szent zászló alá. Tudták, hogy a haza sorsa az ő kezükben van, s azért jelszavukul ezt választották: «Győzelem!»

* * *

Magyarország, dacára fiai hősiességének, megérte a leveretés napját.

«Petőfit sem a foglyok, sem a sebesültek s a holtak közt nem találták. Talán égi csoda rejté el? Talán az erdélyi hegyekben, merészröptű sasok s falánk hollóktól környezve írja égő dalait, várva karddal kezében azt a napot, melyben újra belemerülhet a véres csatába? Nem, Petőfi Sándor nem szorul legendára, hogy nagy legyen; ő valódiságában sokkal szebb. A magyar Tirteus fogadásához méltón halt meg: a szabadságért feláldozta szerelmét és életét.»

IRODALMI SZEMLE.

CONIURATIO CATILINARIS.

(Válasz az *Ellenőr*-nek.)

TÖRTÉNT, hogy Magyarországban egy irodalmi, æsthetikai összeesküvés jött létre, mely összeesküvés tagjai, noha őket első sorban a magánérdek köti össze, a következő három közös főpontban megegyeztek:

1. Helyettesíteni kell a geniet a talentummal, s a talentumot a puszta szorgalommal. Hogy e minden emberi erőt meghaladó feladat sikerüljön:

2. Egy új æsthetikai rendszert kell felállítni, azt az egyetemen, sajtóban egyaránt hirdetni, s ha már annyira elterjedt, hogy ellene senki sem meri a száját kinyítni, kellőleg codifikálni.

3. Egy új, ezen æsthetikai elmélettel megférő irodalmi erkölcstan rudimentumait a publikum között fokozatosan el kell szórni, hogy az, mint a hegyi lakos az arsenikumhoz, lassanként és észrevétlenül hozzá szokjék.

E conjuratió ellen a *Koszorú* harcot kezdett, mert nem nézhette tovább mint zavarja össze e szövetség a publicum fogalmait a szépről; mint folytat titkos harcot Petőfi és nyiltat Jókai ellen, kiket ki nem állhat, mert eredetiek, gazdagok, olvasottak, s a külföldön is elterjedtek.

Ezt csak illustratiókép hoztam fel, az összeesküvés két

első pontjára vonatkozólag. Tulajdonkép a harmadik pontról akarok szólni, miután egy —ly. jegyü úr az *Ellenőr*-ben *Irmei contra Csengeri* címü cikkében közelebb támadást intézett ellenem.

Hogy —ly. úr a conjuratio egyik tagja, azonnal tudni lehetett, mert azt akarta bizonyítani, hogy amit mások könyveiből forditunk s a mienk gyanánt kiadunk, az nem azé a másé, hanem a mienk.

Ime az összeesküvés harmadik pontja, melylyel Csengerit és indirecte e szövetségnek még több más tagját meg akarja védeni.

De bizonyított-e valamit —ly. úr? Lehet-e bizonyítni elementaris erkölcsi törvények ellen? — Vagy meg szabad lopni az idegen írót vagy nem. Itt nincs középút, nincs kibúvó lyuk, még akkora sem mint egy varrótű fokán, melyen —ly. úr egy hajókötelet akarna áthúzni. Avagy Mózes parancsa: ne lopj, — valamely utógondolatot tartalmaz? Cautelákkal van körűlvéve? bizonyos körülményektől, feltételektől és határoktól van függővé téve?

És —ly. úr mégis tiltakozik, hogy mi az irodalmi moral érdekében szót mertünk emelni. Ennyire vihette e conjuratió az ámitás és terrorizálás rendszerét. Mert terrorizál mindig és mindenütt, a hová tagjai útján beférkőzhetik.

Csak ily széles, hatalmas szervezkedés mellett sikerűlhetett nekik elérni, hogy megtegyék egymást ideiglenesen nagy költőknek, nagy íróknak. Csak ily szervezkedés tette lehetővé, hogy egyik tagjuk: Csengeri, *saját* arcképét kifüggeszsze művei elé, melyeket idegen könyvekből — *fordított.*

A *Koszoru*-ban ezt bizonyítottam. Ezek tények, tisztelt közönség!

És lehet *tények* fölött vitázni? — Vélemények fölött igen, de tények fölött nem.

És most —ly. úr, a hatalmas szervezetnek alkalmasint egyik kiküldött tagja, *nem röstelli* nekem nyiltan a szemembe

mondani, hogy a tények nem tények, hogy Csengeri művei eredetiek.

Tisztelt közönség! Ez a *tagadás* legjobb bizonyíték a mellett, hogy egy ily, erős szervezetü és hatalmassá lett conjuratió valóban létezik és működik. De nem örökké.

Mert ha a kritika elnézésből strucpolitikát üzne is, a plagium azért örökké plagium marad.

A kritikus elhallgathatja darab ideig, hogy például Gyulai Pál *Sellő* című költeményével Göthe *Der Fischer* című balladáján plagiumot követett el, de mit használ a conjuratió hallgatása? Utoljára is észrevették és némelyek csak is azért hallgatnak, mert a conjuratió által terrorizáltattak. Avagy örökké elhallgatható lesz az, hogy Gyulainak *A táblabíró* című költeménye mily száraz, sovány plagiuma Petőfi *Magyar nemes*-ének?

Különben —ly. úr hibásan fogta fel bírálatunkat. Mi tulajdonkép nem a plagizálók ellen küzdünk, mert jól tudjuk, hogy a ki nem képes jó eredetit írni, attól eredetit kicsikarni nem lehet. Hanem azok ellen küzdünk, a kik a plagizálókból *nagy embereket* csinálnak.

Mi tiltakozunk a moral nevében. Ön —ly. úr nem tiltakozhatik!

Ép oly rosszul fogta fel az akadémiáról mondottakat is. Mi nem szidtuk az akadémiát, csak cáfoltuk Csengerit, a ki impossibilis hatalmat tulajdonított az akadémiának.

Ilyen volt az az állítás, hogy az akadémia a megtévedt költészetnek helyes irányt szabhat.

Talán csak nem azt értette alatta, hogy az akadémia ünnepélyes alkalmakkor, mint a Kundschaft a szabónál disznadrágot, — díszódákat szokott megrendelni hivatalos költőmesterembereinél? mely dísz-ódák ép oly drágák, mint roszszak, s a nagy emberek árnyait még a túlvilág birodalmában is háborgatják.

Vagy a kritika által szabhatna irányt? Ismerek oly akadémiai tagot, a ki eléggé merész volt megírni, hogy az

Ember Tragédiája különb mű Göthe *Faustjá*-nál. Mi ez, ha nem hóbort?

Pedig —ly. úr hóbortnak nevezte, hogy plagiumokra utaltam. Épen olyan, mintha a bizonyításban a corpus delicti előmutatására a bíró azt mondaná: ez hóbort!

Hogy az akadémia mennyire nem alkalmas arra a hatalmas ellenőrzési szerepre, melyről Csengeri szólt, lépten nyomon tapasztalhatni.

Révai életrajza valóságos akadémikus szülött. Ebben a könyvben a következő, élclapba való, műforditás olvasható: fiunt coruscationes et edentur tonitrua. Lesznek öklelődzések és mennyköveket fogunk enni.

Már most az is hóbort lesz tőlem, ha kérdem: a munka szerzője *miként* olvasta el Révai latin műveit, ha a latin igealakok hajlítását nem ismeri. Vagy miként nem lázadt fel saját akadémikus elméje e hajmeresztő bárgyuságon: villámokat enni!

Igaz, hogy van eset, midőn az akadémia nem téved. És pedig akkor, midőn a külföldi tudomány által már jól kitapodott úton ballag. Igy hallottuk nem rég az akadémiában egy Kantról készülő munka bevezetését, melyből megtudtuk, hogy a tizenhatodik évszázad reformatori század volt, a tizenhetedik pedig ellenreformatori, a tizennyolcadik ismét a felvilágosodás százada, hogy Locke és Newton nyitottak új ösvényt stb.

És az volt a csodálatos, hogy e merőben új tanok és fölfedezések annyira meglepték az akadémikusokat, hogy csaknem tapsban törtek ki.

Conjuratiónak neveztük a szóban forgó szövetséget: valóságos conjuratió catilinaris, és eszünkbe juttatja Salustius klasszikus szavat: «ambitio multos mortales falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingva promptum habere; amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo æstimare; magisque vultum quam ingenium bonum habere».

S ha szabad kis dolgokat nagyokkal összehasonlítni, a hasonlat három pontban feltünő.

Először mindakét szövetkezésben a magánérdek conspirál a közjó ellen.

Másodszor mindakét szövetkezés — hihetetlen — csaknem célt ér.

Végre harmadszor, ha csak egy hajszál választja is el őket a sikertől, de jól esik tudnunk, hogy ez a hajszál: az igazság.

Irmei Ferenc.

ARISTOPHANÈS VÍGJÁTÉKAI.

(Fordította *Arany János*. A magyar tud. akadémia által gróf Karácsonyi-jutalommal kitüntetett fordítás. I. kötet. Budapest, 1880.)

Arany János *Aristophanes*-ének egész története van. Minthogy a gróf Karácsonyi 1871-ben négyszáz aranyra emelkedett drámai jutalom, az akadémia ügyrendi szabályai szerint, két izben kitüzetvén, 1877-ben sem adatott ki, mert a pályaművek között nem volt drámai, szini és nyelvi tekintetben becses, a megelőző öt évben (1871—1876) pedig nem jelent meg sem drámai mű, sem nagyobb drámai műfordítás vagy dramaturgiai munka, mely e nagy díjat megérdemelte volna, az akadémia azt határozta, hogy a négyszáz aranyat Arany János *Aristophanes*-forditásának jutalmazására fordítja. Nagy költőnk már 1874-ben befejezte fordítását, de kiadását folyvást halogatta, részint, hogy azon, pár évi pihentetés után, simítgathasson, részint, hogy a jegyzeteket, önálló tanulmányozás után, készíthesse el. Arany Jánost e két ok mellett — noha egyik kiadónk igen szép ajánlattal kereste fel — fordításának közrebocsátásában még az a körülmény is habozóvá tette, hogy félt *Aristophanes*-t a maga egész valójában bemutatni közönségünknek, a «tisztított» *Aristophanes*-ről pedig — igen helyesen — úgy vélekedett, hogy az többé nem leend *Aristophanes*.

E habozás közben érte őt szemevilágának gyöngülése s az akadémia felszólítása. Az előbbi sajnos körülmény a további búvárkodás elé vetett gátat, az utóbbi pedig kételyeiben ingatta meg, melyeket *Aristophanes* élvezhetését illetőleg, a magyar közönséggel szemben támasztott. Elhatározta tehát, hogy *Aristophanes* fordítását az akadémia rendelkezése alá bocsátja.

E nagy és becses munkának első kötete látott most napvilágot a féktelen humorú görög vígjátékíró négy darabját *(A lovagok, A felhők, A darázsok, A béke,)* tartalmazva. A fordításhoz maga Arany János írta a jegyzeteket, Ponori Thewrewk Emil pedig bevezetésül a görög komœdia történetét és *Aristophanes* életrajzát.

Aristophanes fordítását behatóan birálni nem lehet folyóiratunknak feladata. Összehasonlítgatásokba — már csak a tér hiánya miatt sem — bocsátkozhatunk s legfölebb arról a benyomásról adhatunk számot, melyet a kötet egyes darabjai reánk gyakorolnak. E benyomás igen kedvező. Arany fordítása a legnagyobb mértékben magyaros s ha nem találkoznánk benne itt-ott oly szójátékkal, melynek megérthetése végett a jegyzetekhez kell folyamodnunk, *Aristophanes*-ét magyar reproductiónak gondolhatnók. A kiváló költő, különösen *Aristophanes* nuditásainak leplezésére, még a nép nyelvéből is vett át körmönfont szólásmódokat és kifejezéseket, a nélkül, hogy a görög vígjátékíró célzataitól legkevésbbé is eltért volna. Legtöbb szabadságot vett magának forditónk a külalak dolgában, de itt sem a hatásnak rovására. A lomha görög jambicus trimetert az ötös jambussal helyettesítette s a kardalokat, melyeket némely újabb kiadó igen rövid sorokra szeret aprózni, az eredeti verslábak megőrzése mellett, hosszabb sorokban tartotta meg.

Arany *Aristophanes*-fordításának befejező két kötete nemsokára szintén kikerül a sajtó alól. A magyar közönség örülhet, hogy ily kitünő fordításban olvashatja az ókori vígjátéknak nagy mesterét.

ARISTOPHANES.

Írta *Kont Ignác*. Az *Olcsó könyvtár* 97. füzete. (Szerkeszti Gyulai Pál, kiadja a Franklin-társulat.)

A mint sok kínlódás után végig olvasom ezt a füzetet, egyszerre csak azon veszem észre magamat, hogy ismét Gyulai Pállal van dolgom. Mert ha valaki, pl. egy fiatal philologus, átbujik egy egész könyvtáron, de az olvasottakkal nem tud mit csinálni, az az ő szerencsétlensége. De hogy tákolása Gyulai ægise alatt jelenik meg, az már nem a szerző büne, hanem Gyulaié, a szerkesztőé, ki rendkivüli szigoráról oly hiressé lett, különösen ott, hol tehetséget lát maga előtt. Erre nagyon haragszik.

Ellenben olyan munkát, mint a fent címzett, jónak tart kiadni, sőt azt akarja, hogy a közönség el is olvassa. Mit törődik ő azzal, hogy e tákolásból az irás tudása teljesen hiányzik, sőt hogy a könyv nincs is magyar nyelven írva. Ma már könyvek irányában igényeinket a lehető legalsó fokra redukáltuk, de ha ez így megy tovább is, nem csupán a logikát, hanem a magyar nyelvet kell féltenünk.

Természetesen Gyulai e panaszra azt fogja mondani, belőlem ellenszenv, bárgyúság beszél. Legalább nem rég bárgyúsággal vádolt a *Budapesti Szemlé*-ben.

No hát most lássuk, Gyulai úr, hol az igazság, az igazság, melynek ön *sohasem* volt barátja.

Az ön Kont Ignácának könyve csak úgy hemzseg az értelmetlen badarságoktól és magyartalanságoktól. Nem hiszi? Idézek példákat.

Ezt mondja Kont a philologus: «Grote szerint ez Kleon hatalmára a népgyüléseken vonatkozik.»

Hová lettél magyar szórend?

Kont: «Süvern a karban ismeri föl az egész darab tartalmát, melynek üres és mindenféle alakú gondolatot magában foglaló volta igen helyesen jelzi az alap és fenék nélküli (ohne Grund und Boden) ide-oda tétovázást, mely az állandó és erős alappal szakítva, ez üres elemmel megbarátkozik.»

Megértette ezt Gyulai úr?

Kont: «Phidippides nem törődik semmivel, hanem egész éjen át lovairól álmodozik, mely baj akkor Athénben általánosan elharapódzott.»

Hogyan, akkor mindenki lovairól álmodott?

Kont: «Grote érvényre emelte a sophisták nagy befolyását a görög ész kimüvelésére.»

Ki érti ezt? Az olvasó rájön végre, hogy az író mit akart mondani, de az olvasó gondolkodjék az író *helyett*?

Hát ez mi: «a bohózat kenyérkeresetté fajult.» Kérem Gyulai úr, önnek ezt így kellett volna kijavítni: a színészek a bohózatok előadásaival rendszeresen kezdték kenyerüket keresni. Avagy szereti a logikai nonsenseket?

Kont: «A karral a színészek számát is megalapították.»

Ezt Gyulai úr önnek ép úgy törölni kellett volna, mint ezt: «s végre a kart sem birták állítani».

Mily tősgyökeres magyarság ez: «Aelian és Atheneus, kik a költőt nem értették s olyasmiket belemagyaráztak, a mire a költő nem is gondolt».

Oh philologia meggyfapálcája, miért nem vágsz vagy hatot arra, a ki így elcsúfítja a magyar nyelvet.

Kont: «ilyesmi csak tetszhetik, ha a költő és a közönség egy színvonalon áll».

Ez is érdekes: «Már a komédiázás maga föltételezi, hogy bizonyos pártszenvedélyektöl át volt hatva». Ki számítja össze, hány logikai és nyelvtani nonsens foglaltatik ebben a kis mondatban.

Kont a kifejezés logikáját általában nem ismeri. Azt mondja: «Ha már az *írott* darabokon észreveszszük a komikus hangot, annyival inkább a színpadon stb.»

Itt azt kellett volna mondani: ha már a darabokat *olvasva* stb. De ezt Kontnak még a gymnasiumban kellett volna megtanúlnia.

Ilyen logikai absurdum ez is: «Tárgyát a valóságból veszi, *de* az egyes jellemek és tények összeállítása és keverése mindíg a költő alkotása».

Miért van ez az elő- és utórész ellentétesen odaállítva, nem értem. Nem érti Gyulai sem. Nem értheti.

Aztán milyen kifejezés: tények és jellemek keverése!

Érdekes tétel ez is: «Dialogusa fínom, élces és gyakran symmetrikus, a mint azt Helbig és Schradek, Enger és Oeri kimutatták».

Ime négy vaspáncélos lovaggal bizonyítja, hogy Aristophanes vicces ember volt.

És ez mily szép magyarság megint: «A verselésben és a kardalokban mint kitünő művész mutatkozik». Vagy ez: «A ki neki próbáúl többféle békét, még pedig bor alakjában hozott». Vagy ez: «Csak miután egy szeneskosarat kapott el az egyiktől stb., az acharnæiek megijednek s megengedik neki a szólást».

Vajjon minők lehettek Kont gymnasiumi pensumai?

Azt is kérdem Gyulai úrtól, mi ez: «meghódított pajzs?» Vagy ez: «Sokrates a *legmegvetőbb* módon áll előttünk». Vagy ez: «Plato nem feledte el a komikusnak a mit tett»?

Elfelejteti vala*kinek*, ép oly képtelenség, mint ez: «a költő *Sokratest* nagy szorgalommal *kidolgozva* állítja pellengérre». Mert a cserzővarga jut eszünkbe, ki bőröket készít ki. A ki épenséggel nem tudja magát kifejezni, ne fogjon tollat.

Hát ez minő badarság: «sötét és mystikus természet fölötti speculatio».

Emberi agy nem képes az ilyet megérteni: «Aristophanes a *Felhők*-ben Sokratest testestűl-lelkestűl hozta színre, nem csak az ő eszméjét *vagy más valakit, de ne feledjük a komikai túlzásokat*». Gyulai tán megértette, mi nem.

Vagy tán Gyulai ezt is helyesli: «Strepsiades *nemes* házassága és *jómódú* háztartása».

Ez két nonsens.

Ez is minő magyarság: «A kar felismeri benne szószólóját és magasztalja az elveket, de értök csak sóvároghat». Valamint ez: «Vádolta, hogy a sikuli sajtból nem adott neki semmit, hanem mindent maga fölfalt».

Minő styl ez is: «Racine egy szerelmi viszonyt, mely Leander és Izabella közt *fenforog, is közbevegyít*».

S alig halad tovább az olvasó, már megint logikai nonsensre akad. «A fegyverszünet lejárt, a nélkűl, hogy a békét meghozta volna.»

Hiszen azért járt le, hogy a harcot megint folytassák; ha a fegyverszünet békealkuval van kapcsolatban, meg kell mondani.

Roppantúl szeretném, ha Gyulai úr ezt a mondatot megmagyarázná: «Már Perikles korában Sicilia meghódítása volt az athéniek jelszava, *de a nagy államférfi e vágynak mestere volt*».

Hát ennek van értelme: «Az oligarchák most kezdik emelni *bozontos* kariatidafejöket»?

Ezt pedig: «E darab hypothesise is hiányzik,» így kell írni: Ennek a darabnak is hiányzik a hypothesise. Azonfelűl, ha érthetők akarunk lenni, meg kell magyarázni a publikumnak mi az a hypothesis, t. i. bevezető tartalomjegyzék. Mert az olvasó ezt nem tartozik tudni. És az író, ha nem tudja magát kellő viszonyba helyezni az olvasóval szemben, tegye le a tollat.

Ne merjen addig tollat fogni, a míg ilyeneket ír: «Euripides összes darabjaiban nem szórt a női nem ellen annyi ocsmányságot, mint Aristophanes Mnesilochos által elmondat». Vagy ilyeneket: «De ne gondoljuk, hogy költőnk e vitában minden gúnyt és élcet

csakis Euripidesre szór». Vagy ilyeneket: «A víg isten most csak tengő életet visel». Vagy ilyeneket: «Itt fejlődött az úgynevezett korinthusi háború». Vagy ilyeneket: «Kifejti az elkövetendő módot, melylyel minden bajnak elejét fogja venni». (Módot elkövetni! hallatlan.) Vagy ilyeneket: «De csak csodálkozunk a szelíd hangon és levertségen, mely a darabon keresztűl vonúl, nem pedig az ionismus és dorismus harcán, mint Thiersch véli». Vagy ilyeneket: «S ép ez alakjának köszönheti tán a darab, hogy az aristophanesi darabok közt ezt egyedűl ujabb időben némi változásokkal Párisban adták». Vagy ilyeneket: «Ők nem mint elődeik, egész ökröket sütnek, hanem stb.» Vagy ilyeneket: «(A költők) csak a szép leányokat és az érzéki élvezetet használhatták». Még olyan mondatot is leír az ön védence, Gyulai úr, a melynek nincs is vége. Így hangzik: «Mert midőn a költő ezt mondotta: Isten, ments, hogy a nőkről roszat mondjak, hisz ők a javak javai».

Azt hiszem, elég is már az idézésből.

Hát bizony, Gyulai úr, ön Arany János mellé derék magyarázó legényt állított. Ez a Kont egy csapással ütötte agyon Aristophanest és a magyar nyelvet.

Azt mondja szerény előszavában Kont, hogy azoknak akart használni, kiknek a «philologia nem szakok», a helyes megértést akarta megkönnyebbíteni. Hogy mint könnyebbített az olvasók nehézkes felfogásán, ez a nehány idézet demonstrálta.

Még sok ilyen írótársat kívánunk Gyulai úrnak. Ezek közt aztán nagy lehet.

Úgy is az a célja. *Irmei Ferenc.*

AZ ESZTERGOMI PRIMÁSI KÉP- ÉS METSZETTÁR és annak műirodalma culturtörténelmi szempontból. Irta *Rényi Rezső.*

Tudvalevő dolog, hogy hazánk első főpapja buzgó pártfogója a művészetnek, s már évek óta egy primási művészeti gyűjtemény megalkotásán fáradozik.

Rényi Rezső füzete e gyűjteményt mutatja be a közönségnek. A néhány lapnyi leirásból ugyan megtudtuk, hogy a primási gyűjtemény már tekintélyes számu műtárgyakkal bővelkedik, hogy egyes képei csinosak is lehetnek, de Rényi oly kevés beszédü s annyira szereti az általánosságokat, hogy a gyüjtemény valódi műértéke felől sehogy sem képes tájékoztatni az olvasót. Igy például a szerző szereti primásunkat Mazarinhoz hasonlítani, ki a Louvre gyűjteményének vetette meg alapját. A Louvre és az esztergomi képtár között talán mégis lesz különbség. Attól tartunk, ha ugyanezt a mértéket

alkalmazza Rényi úr az esztergomi gyűjtemény egyes tárgyaira is, kárba veszett különben elismerésre méltó fáradsága.

Legfőbb hiánya a füzetnek, hogy a szerző kevéssé foglalkozik a képeknél az authenticitas és a műbecs, a rangfokozat kérdéseivel. Apodiktikus állításai szinte megdöbbentők. Ghirlandajo, Cimabue, Carlo Dolce, Luca Signorelli, Pinturicchio, Palma vecchio, Crivelli, Sarto, Guido Reni, Caracci és több ily fényes név szerepel e kathalogusban, de szerző mit sem szól a vizsgálatról, mely ily különféle helyekről összevásárolt képeknél okvetlen szükséges.

Legbecsesebbnek látszik az a gyűjtemény, melyet Simor 1878-ban vett meg Bertinelli római kanonoktól. A vételt Overbeck közvetítette. E gyűjtemény magában véve hatvan darabból áll s a festők közül Botticelli, Bellini, Palma vecchio, Cima, Pinturicchio, Lorenzo di Credi, Marco Palmezano, Starnina nevei fordulnak elő. A szerző felületességét tanúsítja itt az, hogy a Palmezanus·forojuliensis aláirás után indulva, azt mondja, hogy e festő Forliból származik, holott Forli városának római neve Forum Livii és nem Forum Julii.

A képtárt érdekes metszetgyűjtemény egészíti ki, melyben a leirás szerint képviselve vannak: Dürer, Rajmondi, Leydeni Lukács, Golz «1596-ban dívott metsző» (szörnyűséges nyelv), Cranach, Rembrandt, Ostade, Morghen, Keller és mások.

Szerző végül még kiterjeszkedik a 21000 darabot meghaladó könyvtárra, a lapidariumra és egyéb tárgyakra; ha ezek idővel hasonló buzgalmú főpapok gyűjtése által kibővülnek, nevezetes muzeuma leend Esztergomnak. A mi hazafias aristokratiánk tulajdonképen a főpapság. Világi főuraink ugyan nem sokat tesznek.

DALOK, írta *Bagyik Ferenc*. Újabban divatba jött, hogy ha valaki néhány verset megírt: azokat rögtön összegyűjtve siet is kiadni. A kritika aztán rámondja, hogy szerzőjök várhatott volna még. Valóban Bagyik Ferenc úr is várhatott volna. Van egypár csinos középszerű költeménye, ezek közt mint legjobbat a *Susztcrinas temetésé*-t említjük, de komoly bírálat alá nem lehet venni oly versírót, a ki még a szó-egyeztetés elemi szabályaival sem ismerős. Nézzük csak e pár sort:

Hol szépen dalolnak
A vídám madarak.
Daluk az illatos
Levegőt *áthatják ! ! !*

A genialitás-hajhászás is roszúl áll oly embernek, akiből a genialitásnak egy szikrája sem tetszik ki. Bagyik Ferenc úr így beszél egy strófában magához:

„Ferenc! te légy okos
Légy bölcs, nyugodt, hideg . . .
Avval mit se törődj'
Mi bántja a szíved!
Ha tán nagy a baja
És megreped, szegény:
Ne ess' kétségbe, hisz
Tört el több *oly edény!*"

Tüzetesebb, hosszabb ismertetésre nem lévén érdemes e füzet, legjobb lesz róla minden további megjegyzés nélkül hallgatni.

Az ördöngösök hajdan és napjainkban. Irta Richet Károly, franciából fordította: *Erdélyi Béla.* Az érdekes tanulmány egy szomorú de tanulságos fejezetet szolgáltat az emberi gondolkozás történetéhez, a mennyiben a párisi Salpêtrière, a beteg vén asszonyok menházának ama lakóival foglalkozik, kiket hajdan megégettek és a kiknek betegségét — a szerző előszava szerint — háromszáz év előtt bűnténynek mondták volna. Értjük a hysterikusokat. A könyv első része a hysteria psychologikus jelenségeivel ösmerteti meg az olvasót, a második azt mondja el, hogy az előző századokban hogyan gondolkoztak az ördöngösök felől, mily módon bizonyították azt, hogy az ördög az emberi testet megszállja s hogy az ily gonosz lelkek által megszállott szegény emberi testet meg kell égetni; a harmadik részben végül a XVI. és XVII. század nagy boszorkánypöreinek történetét olvashatjuk. Richet könyve, melyet Erdélyi Béla sok gonddal ültetett át nyelvünkre, mindenesetre igen érdekes adalék az emberi nem művelődésének történetéhez. Megjelent N.-Váradon Hügel Ottó kiadásában.

A legszebb. Vígjáték 3 felvonásban. Irta: *Bartók Lajos.* A tehetséges költő első vígjátékát, mely nem rég a nemzeti színpadon is sikert aratott, díszes kiállításban, sárgás velin papírra nyomva, bocsátotta közre e kötetben a Franklin-társulat. E könyv, külső dísz tekintetében, a legszebb külföldi kiadásokkal versenyezhet s nagyon megérdemli, hogy különösen a művelt magyar nők könyvtárában helyet foglaljon.

A Nemzeti könyvtár-ból közelebb ismét 6 füzetet (46—51) bocsátott közre Aigner Lajos kiadó. E füzetek Mikes Kelemen, Kazinczy Ferenc, Csokonai és Dayka műveit hivatvák kiegészíteni. A *Nemzeti könyvtár* kötetei főleg az által válnak becsesekké, hogy a

kiadó az egyes írók műveihez számos és gyakran igen becses széptani és kortörténelmi jegyzeteket mellékel. Csokonai munkáinak első kötetét Haraszti Gyula élet- és jellemrajzi tanulmánya nyitja meg, s a kiadó oly költeményeket is igér, melyek összegyűjtve eddig még Csokonai egyik kiadásában sem olvashatók. A *Nemzeti könyvtár* egyes füzeteinek ára 30 krajcár.

Börne Lajos iratAIBÓL *Rajzok, elbeszélések és vegyes dolgozatok* czímmel 142 lapra terjedő csinos kiállítású füzetet bocsátott közre *Luby Sándor.* Azok, kik a genialis német írót még nem ismernék, nagy élvezettel olvashatják e füzet szellemes, apróbb dolgozatait. Ára 1 forint.

